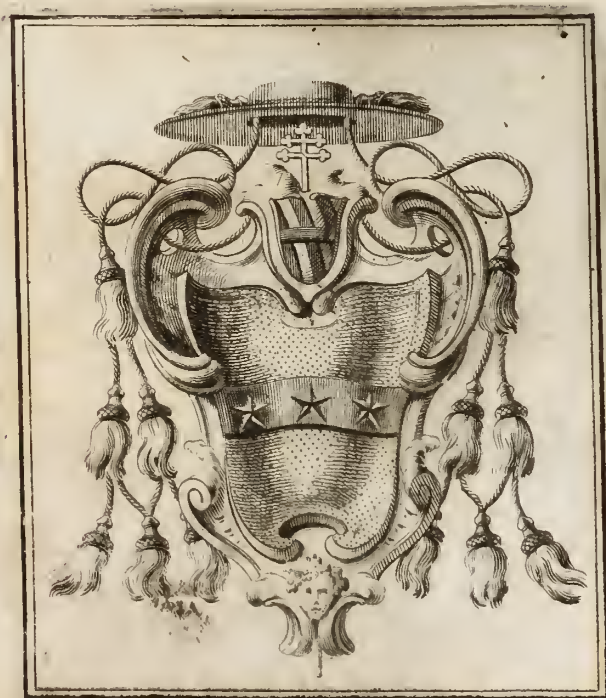
COMMENTARII
IN VETVS MARMOREVM SANCTAE NEAPOLITANAE ECCLESIAE
KALENDARIVM

VOLVMEN ALTERVM

Quo Majus & Junii dimidium continetur.

EX OFFICINA NOVELLI DE BONIS.

M. MAIVS

IN S IACOBI ET PHILIPPI

DE utroque junctim agunt hoc die omnia Martyrologia, Hieronymi, Bedae, Flori, Adonis, Vsuardi, Notkeri, Romanum, & alia; sed ita ut Philippum Jacobo praeponant. Nec alibi, quod sciam, Jacobus Philippo anteponitur quam in his Fastis, & in Sacramentario Gelasiano per Thomasium Card. edito, in quo in hujus diei Missa per vices modo Philippus Jacobo, modo hic illo prior nominatur: omnino ibi bis praeit Philippus, bis rursus Jacobus. His adde Micrologum, apud quem Missa hujus diei sic inscribitur: *Natalis Jacobi, & Philippi, & omnium Apostolorum*. Nos interim marmoris ordinem secuti, de Jacobo prius, postea de Philippo pauca dicemus.

De tribus Jacobis.

Quum quater in hisce Fastis de S. Jacobo Apostolo occurrat (hoc die, & XXV. Maii, & XV. Novemb. & XXIX. Decembr.) sedulo expendendum judico, quot numero Jacobi fuerint, & de quonam quoque die fiat. Quumq. vulgo duos agnoscant (ex XII. Apostolis utrumque) contra equidem iis potius assentior, qui tres distinctos Jacobos adstruunt, quorum tertius non ex XII. unus, sed eâdem ferme notione *Apostolus*, qua Paulus & Barnabas, sit appellatus.

Ergo horum primus erit Jacobus Zebedaei filius, Joannis frater, ex XII. unus, cujus nunc in Breviario Rom. festum agitur die XXV. Julii.

Alter est Jacobus Alphaei filius, item ex XII. unus; quem non levibus de caussis fratrem Matthaei fuisse volunt, qui & ipse Alphaei filius fuit. Certe Graeci in Basilii Menologio die IX. Octobr. & in Synaxario Claromontani Colleg. S.J. Parisiensis, aliisque libris, hunc Jacobum Matthaei fratrem fuisse, praedicant. Atque is est Jacobus ille, quem conjunctim cum Philippo colit hodiernus dies; ut infra demonstrabitur.

Postremo est & tertius Jacobus ὁ μικρὸς i. e. *minor*, idemque Frater Domini, & IVSTVS cognomento dictus, adhaec ex Cleopha patre, Maria matre natus, primus Hierosolymorum episcopus, ac scriptor Epistolae Canonicae. Ac diu est, quum hunc θεάδελφον (*fratrem Domini*) cū Apostolo Alphaei filio confundi contigit. Eorum qui sic putarunt, prora & puppis fuit locus ille Pauli ad Galatas I. 19. *Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi* (Cepham, de quo proxime dixerat, &) *Jacobum fratrem Domini*: ex quo collegerunt hunc Domini fratrem ex XII. Apostolis fuisse. Verum jam supra monuimus, hunc Hierosolymitanum Antistitem eodem jure dictum fuisse *Apostolum*, quo Paulus & Barnabas; unde scite eum Paulus unum ex Apostolis habuit, at non unum ex XII. Verum argumenta, quibus Alphaei filius ab Jacobo Hierosolymitano distinguendus esse demonstratur, & numero & pondere plane obruunt. Ea qui nosse cupit, adeat praeter alios Henschenium ad diem I. Maii pag. 24. toto §. IV. Quibus nos etiam pauca, Deo dante, adspergemus ad XXIX. Decemb.

De agnomento μικρὸς verbum nunc unum addam. Vsurpat id agnomentum Marcus cap. XV. Μαρία ἡ τοῦ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ μήτηρ, quod Vulgatus Interpres reddidit, *Maria Jacobi Minoris*. Nec culpandus Interpres est, quod *Minorem* comparative sit interpretatus, qui Graece est μικρὸς i. e. *parvus*: nec enim aliter Interpres debuit. Nam qui *Minor* discriminis caussa Latinis dicebatur, is Graecis erat μικρὸς, & contra: quod possem innumeris exemplis ex historia petitis ostendere. Vt verbi caussa *Cato Minor* Graecis Κάτων ὁ μικρὸς dicetur. Hinc in vet. Glossis Μικρὸς redditur *Minor*. Sed & Hebraicum

tum צעיר (*ſair*) i.e. *parvus* ſaepe minorem natu ſignificat. Nunc illud ſcire libet, cujuſnam reſpectu frater ille Domini *minor* ſit appellatus, filii Zebedaei, an filii Alphaei? Vtriuſque reſpectu, arbitror. Itaque tam Zebedaei, quam Alphaei filius poterit reſpectu Hieroſolymitani Epiſcopi *Major* vocari. At poſtquam Alphaei filium cum hoc θεαδέλφῳ (*Domini germano*) coeperunt confundere; ſimul eum *Minorem* vocarunt. Quo factum eſt, ut Zebedaei filius *Majoris* cognomen vulgo ſibi peculiare fecerit. Verum Nyſſenus (cujus verba vide apud Henſchenium loc. cit. p. 26. num. 30.) etiam Jacobum Alphaei μέγαν (*majorem*) vocat reſpectu Hieroſolymitani, qui μικρὸς (*minor*) dicebatur. Liquet autem ex Nyſſeni verbis, duos illos (Zebedaei, & Alphaei filium) non aliunde appellatos μεγάλους (*majores*) quam quod eſſent ex XII: contra vero fratrem Domini idcirco *Minorem* dictum, quod fuerit extra XII. numerum (1).

Hactenus de tribus Jacobis: quos quidem eſſe accurate inter ſe diſtinguendos, nec Alphaei filium cum Hieroſolymorum Epiſcopo confundendum, mihi plane perſuadeo. Quod ſiquis eſt, qui alia omnia ſentiat, & cum Tillemontio Apoſtolum Alphaei filium a Domini fratre diſtingui vetet; at in hujus certe Kalendarii gratiam (in quo tres Jacobi, non duo tantum, agnoſcuntur: id quod & ex numero feſtorum oſtenditur, & ex eo quod Graecia univerſa ſemper pro ternione militaverit) tantiſper nobiſcum, dum in marmoreos Faſtos commentamur, tres diverſos Jacobos numeret, rogo.

Nunc cui eorum unumquodlibet ex notatis ibi feſtis ſit aſſignandum, id nunc eſt porro inquirendum. Atque hujus diei feſtum vulgo hodie Jacobo minori, fratri Domini, epiſcopoque Hieroſ. attribuunt. At id inde manavit, quod jamdiu ex Alphaei filio & fratre Domini unum conflaverant. Qui ſi rurſus in duos diſpeſcatur; hoc feſtum non alii, quam Alphaei filio peculiare evadet. Et de Alphaei quidem filio in antiquis Martyrologiis Hieronymianis, aliiſque pluribus die XXII. Junii feſtum agebatur (de quo feſto vide Henſchenium hoc die pag. 19. num. 5.) itemque de eodem conjunctim cum Philippo Apoſtolo fiebat Kalendis Maii, tum in Martyrologiis Hieronymianis, tum in Sacramentario Gelaſiano & Gregoriano, ut omittam alia Miſſalia apud eumdem Henſchenium ibid. pag. 25. num. 26. Et ſane quum in his monumentis cum Philippo Jacobus jungitur, nihil additur de θεαδελφικῇ (*fratris Domini*) dignitate, nihil de Hieroſolymitana ſede, nihilque omnino quod ad tertium Jacobum pertineat:

[1] Quae nolim ita accipias, quaſi Jacobus ex Chriſti Apoſtolo inter Apoſtolorum diſcipulos ſit ablegandus: quod pertendiſſe videtur Salmaſius in ea quam de Jacobo Chriſti fratre cum Petavio (lib. 1. de Doctr. temp.) concertationem habuit. Imo ſanctiſſimus hic Θεάδελφος Chriſti Apoſtolus vere fuit (uti declarant Pauli ad Gal. verba, quae ſupra recitavimus) & poſt Domini reſurrectionem ab ipſo Chriſto ad Apoſtolatum extra numerum, uti videtur, allectus, parem cum Apoſtolis XII. poteſtatem habuit [id quod & ex ſententia ab eo in concilio Hieroſ. Act. XV. 13. dicta oſtenditur] verum quod eſſet extra XII. ſicuti & Paulus; ob eam cauſam, ut ab aliis duobus Jacobis dignoſci poſſet, vocatus eſt *Minor*, praeſertim qui & aetate minor forſitan iis eſſet.

Quod modo conjiciebam, Jacobum Domini fratrem videri ab ipſo Chriſto inter Apoſtolos [pari jure ac Paulum] adſcitum fuiſſe, id mihi videor ex apparitione ei facta 1. ad Cor. XV. 7. non obſcure intelligere. Ait ibi Paulus: *Viſus eſt Cephae, & poſt hoc undecim* (h.e. Apoſtolis ſimul omnibus, nondum ſcil. ſubrogato Matthia) *deinde viſus eſt plusquam quingentis fratribus ſimul... Deinde viſus eſt Jacobo* [τῷ θεαδέλφῳ *fratri Domini* utique; quia is extra undecim ſeorſum ponitur] *deinde Apoſtolis omnibus: noviſſime autem* [poſt Aſcenſum].. *viſus eſt & mihi. Ego enim ſum minimus Apoſtolorum.* Ex his haud aegre conjeceris, ſicuti Paulus Chriſti apparitione ordinatus eſt Apoſtolus & vas electionis; idem & Jacobo *juſto* contigiſſe, nec alio ὅραμα [*viſum*] illud Jacobo ſeorſum exhibitum pertinuiſse, niſi ut eum Apoſtolum deſignaret. Nam & ſibi Paulus non aliunde, quam ut Apoſtolus fieret, Chriſti viſionem oblatam fatetur.

neat : contra vero in eisdem Philippus & Jacobus ambo pari jure Apostoli nuncupantur, atque ita ut de XII. ambo fuisse intelligantur. Ergo ab antiquis Ecclesiae temporibus tria Apostolorum paria simul conjuncta reperimus, Petrum ac Paulum die 29. Junii, Philippum & Jacobum Kalendis Maii, ac Simonem & Judam Thadaeum die 28. Octobris.

Sequitur in nostro Kalendario die XXV. hujus mensis NT.IACOBI APLI: quod ad hunc eumdem Alphaei filium refero hisce de causis. Nam de Jacobo Zebedaei filio ac Joannis fratre agitur in nostro marmore die XV. Novemb. Rursus de fratre Domini die 29. Decembr. Quum ergo duobus ceteris Jacobis sui essent proprii dicati dies; conveniens fuit, ut & Alphaei filius suam festivitatem peculiarem haberet, & quidem seorsum a Philippo : nam & Philippus ipse in hoc marmore sejunctim die 14. Novemb. colitur. Ergo dies XXV. Maii qui in nostro hoc marmore, (nullo quod sciam exemplo) Jacobo Apostolo sacer est, non alii quam Alphaei filio est attribuendus, ne suo careat peculiari die.

Deinde in his Fastis die XV. Novembris sic scribitur : S. IACOBI AP. ET SAMO. Id quod ad Zebedaei filium & fratrem Joannis ut referam, Menologii Basiliani me auctoritas cogit, in quo eodem die colitur ἡ σφαγὴ τοῦ ἁγίου Ἰακώβου ἀδελφοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, *Caedes S. Jacobi fratris S. Joannis Theologi*. Illud ET SAMON quod ibidem signatur in nostro marmore, notat *Samonam* Martyrem, de quo eodem die in eodem Menologio. Quin & pridie ejus diei tam in eodem Menologio quam in his Fastis de S. Philippo Apostolo agitur : sicuti & postridie (h. e. die XVI.) utrobique fit de S. Matthaeo. Videbis infra mense Novembri ad eos, quos dixi, dies.

Postremo die XXIX. Decembr. in hoc Kalendario ita signatur : NT. S. IACOBI APOS. Quod certe ad Fratrem Domini pertinet. Is quidem apud Graecos, Aegyptios, Syros, Moscovitas die 23. Octobris celebratur : de quo vide Henschen. pag. 24. num. 20. ad 23. At apud Latinos in antiquissimis Hieronymiani Martyrologii apographis ejus *Ordinatio* colitur die 27. Decembris. Sicuti & eodem die apud Rabanum, Adonem & alios idem Frater Domini colitur. *Verum* (addit Henschenius pag. 23. num. 18.) *quod dictus XXVII. Decemb. sit sacer S. Joanni ... & sequens SS. Innocentibus ... Veneratio dictae ordinationis S. Jacobi Apost. translata est ad diem XXIX. Decemb. in Eccles. Mediolanensi, ad normam & institutionem S. Ambrosii Episc. Atque ita praescribitur in Missalibus ejusdem Ecclesiae, an.* 1522. *& an.* 1560. *excusis, & in Breviariis* &c. ejusdem Ambrosiani ritus. Verum cave putes, hujus festi Translationem in diem XXIX. iis annis factam, quibus excusa sunt illa Missalia & Breviaria ; sed antiquitus, opinor, in Ritu Ambrosiano die 29. de Fratre Domini fiebat officium, ob eam haud dubie causam, quam tangit Henschenius. Id quod extra Mediolanensem Ecclesiam, alibi quoque factum, ostendunt hi Neapolitani Fasti ; quibus non raro cum Mediolanensibus convenire, deprehendi. Atque heic simul omnia de tribus Jacobis congessi, ne cogar eadem saepius recoquendo obtundere.

De S. Philippo Apostolo.

Sequitur in eodem marmore, ET PHILIPPI : ordine praepostero, uti dixi. Nam ferme in aliis monumentis hoc die Philippus prior est, quem Jacobus pone sequitur. Imo fuit credo tempus, quum hoc die in occidente de solo Philippo ageretur ; cui postea & memoria Jacobi est addita. Itaque in indiculo festivitatum Apostolorum, qui Hieronymi Martyrologio Epternacensi praefigitur, hoc die proponitur *Nat. S. Philippi Apostoli*, sine Jacobi mentione ; quae tamen in Martyrologii contextu in omnibus apographis reperitur. At apud Graecos de S. Philippo Apostolo agitur die XIV. Novemb., uti constat ex omnibus eorum libris, itemque apud Arabes, Aegyptios, Russos, ut & in nostris hisce Fastis.

II N̄ S ATHANASII PATRI

IN omnib.Faſtis Latinis,Graecis,Moſcoviticis,Aegyptiis Athanaſii(*PATRIarchae*)feſtum hoc die colitur; quin & rurſus apud Graecos[ut & in hoc Kalendario]de eod.una cum Cyrillo die XVIII Januarii memoria celebratur. Quod autem Papebrochius ad hunc diem pag.249. n. 403. 404. ex Eccleſiarum conſenſu in die feſtivitatis non dubitandum ait, quin dies ſecundus Maii Athanaſio *θανάσιμος* fuerit, id non adprobo. Praeſertim quum in hoc marmore hoc die nota N.i.e. *Natalis*(quo cujuſcunque generis feſtum notatur) non item *Depoſitionis* ſignata deprehendatur. Quid quod Graecorum Ephemerides metricae, quas idem Papebrochius edidit to.1.Maii hoc die Translationem Athanaſii colunt?

Δευτερίῃ νέκυς Ἀθανασίου εἰσεκομίσθη.

Corpus Athanaſii eſt illatum luce ſecunda.

Quod ibi Papebrochius intelligit de Translatione ex urbe Alexandria CPolim.

III INVENTIO S CRVCIS

DE hoc feſto alte ſilent Graecorum Eccleſiaſtici libri:ſilet & Moſcoviticum Kalendarium. At ne apud Latinos quidem id feſtum ſatis antiquum fuiſſe, ac non niſi poſt an.720. celebrari coepiſſe, cenſuit Jo: Fronto, ex eo adductus, quod hoc feſtum ab ſuo Rom. Kalendario, quod a ſe illuſtratum vulgavit, abeſſet. Miror autem, id Frontonem Papebrochio perſuaſiſſe: quem vide pag. 365. n.25. (2) Heic equidem, cur in Frontonianis Faſtis hoc feſtum deſideretur, mitto quaerere. At interim pro hujus feſtivitatis antiquitate non ſolum Gregorianus Sacramentarius & Antiphonarius militat (quos jam Papebrochius ad hunc diem p. 365. n. 25. memoraverat) ſed & Gelaſianus Liber Sacramentorum a Card. Thomaſio editus, qui eſt Gregoriano haud paullo antiquior. Ac nequis ſuſpicetur, id feſtum Romae tantum (quod Papebrochius putavit) non item alibi, antiquitus fuiſſe celebratum; ſciat etiam in Miſſali Gothico ſeu Gallicano (quod idem Thomaſius evulgavit) quod Gelaſiani antiquitati parum concedit, Feſti ejuſdem Miſſam occurrere. Eadem feſtivitas reperitur & in pluribus Hieronymiani Martyrologii apographis hoc die: niſi quod in Epternacenſi cod. non hoc, ſed VII.die *Inventio S.Crucis* proponitur. Quocirca Papebrochianae conjecturae evaneſcunt; ac palam fit, id feſtum ſatis antiquum fuiſſe; nec Romae tantum celebratum, ſed ubique per Occidentem. Poſt eos autem teſtes, quos ſupra adhibui, piget jam Bedam producere; in cujus Martyrologio ſincero haud deeſt hoc feſtum; ſicuti nec deeſt in ejuſdem ſaeculi Kalendario Allatiano, ac paſſim deinde in poſterioris aevi Martyrologiis: Conferantur dicenda ad XIV. Sept. ubi de *Exaltationis ſanctae Crucis* antiquiore feſto commentabimur.

IIII P S AFRODISII ET C̄GREGATIO EIVS

TAcent de his Martyribus Latinorum libri, ut & Baſilii Menologium. At in Synaxario Claromontani Collegii S. J. Pariſienſis in hunc modum S.Aphrodiſii ſocii (quos Kalendarii noſtri auctor (3) *congregationem* vocat) deſcribuntur:

Ea-

[2] *MERITO igitur*(ait Papebrochius heic num. 25.) *Jo: Fronto ... cenſuit, tale feſtum poſt annum 720. celebrari coepiſſe i.e. inter univerſalis Eccleſiae feſta communia numerari.*

[3] Vox *Congregatio* noſtri marmoris reſpondet Graecae *Σύναξις*, quam ſaepiſſime uſurpant Moſcor. effigiatae Ephemerides (a Papebr. editae to. 1. Maii) quoties de Martyrum multitudine agitur, ut in XL. Martyribus Sebaſtenis, & alibi paſſim.

Eadem die (IV. Maii) *certamen SS. Martyrum Aphrodisii*, *Meldae*, *Macrobii*, *Valeriani*, *Leontii*, *Antonini*, *&* *multitudinis sanctorum*, *cum hisce Scythopoli* (ea urbs est Palaestinae ad meridiem lacus Genesareth) *martyrium passorum.* Si quaeras, quid sua referre Neapolitani putarint, de his Palaestinae Martyribus festum agere; rationem pro me reddet idem Synaxarium, ubi in hunc modum sequitur: *Quorum festivitas celebratur in venerando Apostolio* (Ἀποστολείῳ) *sancti . . . Jacobi fratris Domini*, *constituto intra augustam aedem sanctissimae ... Virginis Mariae in Chalcopratiis*: quod templum Codinus in Orig. CPol. a Theodosio Juniore conditum, ac mox terraemotu quassatum, ab Justino restitutum refert. Ex eo, inquam, quod hæc festivitas celeberrima esset in urbe Regia, putarunt Neapolitani sua interesse, urbi Principali ejusq. Ecclesiae in horum sanctorum cultu concinere. Qui quidem, praeter nominatos, alii numero LX. fuisse dicuntur in uno ex MSS. Taurinensibus (apud Bolland. to. I. Maii p. 753. in quo post eorum, quos supra adscripsimus, nomina additur: *καὶ τῶν Σκυθοπολιτῶν ἑξήκοντα*, *&* (aliorum martyrum) *Scythopolitarum LX.* In nominibus ipsis est nonnulla in MSS. scripturae varietas, ut quod *Antoninus*, alibi vocatur *Antonius* (de cujus nominis consueta variatione vide alibi dicta) & quod *Valerianus* alibi est *Adrianus*; & alia minoris momenti. Adhaec in MSS. Menaeis Chiffletianis, etiam versiculi adduntur, per quos declaratur, Aphrodisium datis cervicibus gladio caesum, sicuti & Leontium cum duobus aliis: at reliquos duos igne consumptos fuisse, non sine miraculo concameratae super ipsos in modum fornicis flammae. Eos versiculos vide apud Henschenium hoc die p. 459.

V NT S ANANIE APLI

S. Ananias is, qui Doctorem gentium sacro fonte expiavit, quod heic *Apostolus* inscribatur, id Graecorum more fit, apud quos etiam Christi discipuli hoc titulo insigniuntur. Itaque in Basilii Menologio Kalendis Octobris (quo die vulgo a Graecis colitur) is & *hieromartyr*, & Ἀπόστολος *Apostolus*, & *Episcopus Damasci* vocatur.

De martyrio autem non liquere Tillemontius contendit, parum scil. fidens Actis a Metaphraste conscriptis, in quibus ejus passio copiose narratur. At saltem Graecorum libri liturgici plus aliquid habent roboris, quippe quos antiquiores Ecclesiae Graecae traditiones secutos oportet. In his autem S. Ananiae martyrium (& eodem ferme modo atque in Metaphraste) narratur.

Augustinus quidem (apud Tillemontium in S. Paulo artic. 4.) Ecclesiae Sacerdotium huic Ananiae recte tribuit, quippe uni ex LXX. discipulis, inter quos eum Graeci referunt. Sed utrum re vera Episcopus Damasci fuerit, quis praestare ausit?

Ad diem festum quod attinet; videbantur Neapolitani, quibus Graecorum vestigia premere sollemne fuit, eum Kal. Octobris celebrare cum Graecis debuisse. Ac sane eo die coluissent, nisi ex ea sede Ananiam *Depositio S. Adeodati* Episcopi depulisset. Hinc quum S. Ananias die non suo signetur, ei nota N. h.e. *natalis* praefixa fuit. At Latini jam inde a parvi Rom. Mrologii, quod Rosweidus edidit, aevo (cujus Mrologii vestigiis Ado, Usuardus, Notkerus institerunt) de Anania agunt die XXV. Jan. quo & Pauli Conversio celebratur.

Antequam de Anania finiam; non erit silentio praetereundum, quod in Basilii Menologio de eo sic scribitur: *Saulum baptizavit* [*μετονομάσας αὐτὸν Παῦλον*] *mutato nomine Paulum eum appellans*. Paria in Metaphrastae Actis (apud Boll. die 25. Januar.) num. 3. & 5. leguntur. Quod quidem singulare est: etsi simile quiddam in S. Asterio Or. 8. & in quodam

sermo-

ſermone, qui S. Ambroſio tribuitur, occurrit; ex quibus intelligas ſtatim a converſione id ei nomen tributum fuiſſe. Sed tamen alia omnia complures graviſſimi patres ſenſerunt: de quibus lectorem ad Tillemontium [to.1. in S.Paulo not.3.] & Actorum Apoſtolorum enarratores rejicio.

VI N S MATHEI APLI

COnſentiunt Hieronymiani Martyrologii apographa celeberrima: in quorum antiquiſſimo Epternacenſi *Matheus* cum ſimplici muta, aeque ut in hoc marmore, ſcribitur. Et quidem Lucenſe, quod edidit Florentinius, hoc die ſic incipit: *In Perſida Natalis Sancti Matthaei Apoſtoli & Evangeliſtae. Et primi initiorum martyrum*. Hoc poſterius membrum ſic legi jubet Florentinius: *Et primitiae martyrum*: quippe agi heic putans de primis martyribus ab Nerone interemptis; de quo & eruditam Exercitationem inſeruit. Adhaec in Corbejenſi apographo de Matthaeo quidem totidem verbis legitur; at abeſt illud *Et primi* &c. Poſtremo in Epternacenſi vetuſtiſſimo eod. die ſic ſcriptum fuit: *In Perſida Mathei Apoſtoli, & primi* (4). Habes hactenus, cur hoc die in noſtris Faſtis *Natalis Matthaei Apoſtoli* celebretur: quo ipſo die in Rom. Martyrologio colitur Translatio corporis S. Matthaei Salernum; de qua vide ibi Baronium. Colitur in his Faſtis Matthaeus iterum die XVI. Novembr. Confer ibi adnotanda.

VII NT S SAMVHELIS PROPHETE

HVjus prophetae nomen in Mss. codicibus cum inſerta aſpiratione ſaepiſſime [haud ſecus atque in hiſce Faſtis marmoreis] legi teſtatur Sollerius ad Vſuardi Mrologium ad 20. Auguſti. Nec aliter in veteribus muſivis ſcribi ſolet. Ea vero aſpiratio uſurpatur interdum ab antiquis in Judaicis nominibus loco litterae gutturalis *Aleph*, quae ultimam hujus prophetae nominis ſyllabam inchoat.

Ejuſdem elogium tum plures alii, tum ultimo Bailletus, & Bollandiſta Pinius ad 20. Auguſti ex Scripturis pertexuerunt: ad quos harum rerum cupidos rejicio.

Reſtat de die feſto dicendum; qui apud Graecos omnes aeque ac Latinos non hodiernus dies eſt, ſed Auguſti vigeſimus. De Latinis fidem facient Romanum parvum, ac Bedae Mrologium, deinde Adonis, Rabani, Vſuardi, Wandelberti &c. de

(4) Verum de iis verbis *Et primi* &c. (in quibus Florentinius martyrum *primitias* ſibi cernere viſus eſt) longe aliud judicavit aevi ſequioris barbaries. Nam in Adonis apographo auctiore (quod laudat Henſchenius hoc die pag. 103) ſic legitur: *Et eo die in civitate Tarentina Sanctor. Matthaei & Primi*. Ambo hi Sancti, ſed ſine loco, proponuntur hoc die in MS. Martyrologio Aquiſgranenſi, & in Greveni auctariis Vſuardinis. Ac palam eſt, duos iſtos *Matthaeum & Primum* [ſive Tarento adſcribantur, ſive ſecus] ex illo Hieronymiano Martyrologio, fonte ceterorum, manaſſe; cui Martyrologio noſtrum hoc marmor in Matthaeo conſentit. Niſi vero Tarentini cives documenta aliquando proferant, quibus de Matthaeo ac Primo Tarentinis, certiores efficiamur. Verum haec quemadmodum ſint componenda, liberum eſto penes eoſdem Tarentinos judicium.

Poſt haec ſcripta, animadverti a Bollandianis (to. ult. Maii in *Appendice ad VI. Maii* pag. 613. col. 2. num. 2.) admoneri lectores, Tarentinos a ſe de his duobus ſanctis interpellatos, reſpondiſſe an. 1686. ſe de iis nihil umquam ne fando quidem audiviſſe. Proinde non eſt dubium quin hi *Matthaeus & Primus* ex Hieronymianis Martyrologiis manarint. Cur aliquis poſtmodum maleſanae mentis illud *In Civitate Tarentina* addiderit, alii viderint. In Dominici Georgii Adone (quem a ſe egregie ſupra quam dici poteſt nuperrime illuſtratum mihi dono miſit) nullum hujus additamenti veſtigium cerno.

de Graecis vero libri omnes liturgici. Sed tamen cave credas versiculo illi, qui in Menaeis legitur,

Βῆ δ' ὁράων μέλλοντα Σαμουὴλ εἰκάδι ἔνθεν.

Praescius hinc Samuel bis dena luce migravit.

Nam familiare Graecis recentioribus est, ut diem quemlibet festo consecratum, diem emortualem interpretentur. Ceterum siquid auctoritati est tribuendum; Judaeis potius prophetae popularibus credendum erat. Atqui in horum Kalendario quod edidit Genebrardus, Samuelis mors in exeuntem Aprilem incidit. Nam die XXIX. mensis Jiar sic scribitur: *Jejunium*, *quod eo die obdormiverit Samuel* &c. A quo die proxime Neapolitanum Kalendarium abest, in quo is propheta die VII. Maii signatur; non sine tamen NT i. e. *Natalis* nota, quod eum diem non esse suum, Nostri intelligerent.

Quamquam, si verum quaerimus, non tam Judaeorum (quibus res sibi suas habere facile Neapolitani sinebant) quam Graecorum suorum studio crediderim nostros S. Samuelis festum in mensem Maium conjecisse. Qua de causa? quia eo maxime mense, etsi diverso die, Prophetae Reliquiae anno 406. CPolim primum apportatae fuerunt: quemadmodum in Chronico Paschali, (aliter (5) Alexandrino) narratur; in quo scribitur, *Arcadio Aug. & Probo Coss.* eam Translationem maxima pompa fuisse factam [& quidem *A. D. XIV. Kal. Junii* h. e. die XIX. Maii] easque Reliquias, *in magna Ecclesia ad tempus fuisse repositas.* Recte *ad tempus* ibi ait fuisse collocatas; quia postmodum sub eod. Arcadio eae Reliquiae *in Ecclesia ejusdem prophetae prope Hebdomum A.D. XII. Kal. Julii* (h.e. die XX. Junii) perpetuam nactae sunt sepulturam, uti narrat Theodorus Lector. Legendus de his Tillemontius in Arcadio Aug.

Videntur igitur Neapolitani id egisse, ut sive diem emortualem ab Judaeis traditum, sive potius CPolitanae Translationis diem in hoc festo assignando proxime attingerent. Nam plerumque nostri Fasti consueverunt festa in dies impeditos incurrentia non quibuslibet vacuis diebus, sed proximis reponere; id quod passim ex hoc marmore liquet.

Quid si postremo ex urbe Regia pars aliqua Reliquiarum Samuelis Neapolim advecta hoc die fuisset, aut ejusdem Ecclesia eo die dedicata; eaque de causa Samuelis festum huic diei affigi placuisset? At hujus rei documenta desunt.

VIII APPAR S ANGELI PROP

Vide simul omnia ad diem XXIX. Septembris.

VIIII N S CRISTOFORI ET ESAIE

De Christophoro dicemus ad XXIV. Julii, quo die a Nostris is iterum signatur. Cur bis, ibi exponetur. At Graeci in omnibus suis libris ecclesiasticis, Arabo-Aegyptii, ac Moscovitae eum hoc die conjunctim cum Isaia colunt; quibus iidem Moscovitae in suo Kalendario effigiato Nicolaum tertium adjungunt.

Ad Isaiam privatim quod attinet; cum Latini [post Bedam, Rosweidanum Mrologium, Adonem, Rabanum, Usuardum, Wandelbertum, alios] in diem VI. Julii conjecerunt: at Graeci cum Arabo-Aegyptiis ac Russis, uti dixi, in hunc maxime diem.

Ac de hoc maximo propheta eodemque

(5) Id non monerem, nisi vir eruditus, qui, uti dixi, ad XX. Augusti S. Samuelis gesta pertexuit, Chronicon Paschale, & Alexandrinum, sic tamquam duo diversa opera citasset, idque postmodum aliis fraudi fuisse, animadvertissem. Sed nemo ignorat, idem monumentum, quod olim sub nomine *Chronici Alexandrini* vulgaverat Matthaeus Raderus S. J. id postea sub *Chronici Paschalis* titulo in lucem fuisse productum ab eruditis. Cangio.

que Martyre qui plura volet, adeat Bailletum in SS.V.T. & Bollandianos ad VI. Julii, ut & Bibliorum explanatores. Ejus quidem nomini quum Graeci interpretes litteram *Eta* ſive E longum praepoſuiſſent; hinc non tantum in hiſce Faſtis, ſed & in pleriſque antiquis ſcriptoribus non tantum Graecis verum etiam Latinis eadem ſcribendi ratio invaluit. Ceterum quum elementum *Eta* ab aliis per I efferretur; hinc in hodierna Vulgata, & ſcriptoribus poſterioris aevi *Iſaias* pro *Eſaia* ſcribitur.

Quum autem prophetae dies obitus incertus haberetur; hinc merito Noſtri NT i. e. *Natalis* notam praepoſuerunt: quae quidem etiam in Adone ad VI. Julii [eodem opinor ſignificatu] praefigitur.

X DEP EVSTATHII EPI NRI

IS in Jo: Diacono auctore chronici noſtrorum Epiſcoporum ſcribitur EVSTHASIVS. Quin, ſi vera de eo narrat Chioccarellus, ejus *Sacrum corpus ... religioſe colitur in marmorea & antiqua urna repoſitum, cum hac inſcriptione, HIC REQVIESCIT CORPVS SANCTI EVSTASII* (ubi vides cum S non cum TH ſcribi) CONFESSORIS. Eadem in Ant. Caracciolo reperies. Sed utrum ea inſcriptio antiquitus ſcalpta fuerit, non dicit. Sed nolo heic de (6) mero nomine tricas ſerere. De ejus autem translatione & inventione vide inferne (7) adnotata. Ceterum Joannes Diac. hunc Epiſcopum ſeptimum ab Aſprenate ponit, inter Agrippinum & Ephebum. Aetas etſi incerta eſt, tamen nec antiquior fine ſecundi ſaeculi, nec poſterior exeunte tertio, aut ſummum ineunte quarto fuiſſe mihi omnino videtur. Deſunt certe in Jo: Diacono haud pauci priorum trium ſaeculorum antiſtites.

Ad cultum autem quod attinet, etſi conſtans fuerit, quippe is uti ſanctus ſub Altari poſitus colebatur: tamen mirabitur aliquis, eccur de eo poſtmodum intermiſſum officium fuerit; quando is Sanctus Kalendario huic marmoreo olim inſerebatur. Sed & de hoc & aliis pluribus Sanctis, quibus eadem viciſſitudo accidit, mirari deſinet, qui quantum rerum ac temporum converſiones in rebus humanis poſſint, ſecum reputaverit. Deinde illud magis obſtupeſcemus, quod quum ante hos paullo plus centum annos Decius

cius

(6) Sed tamen longe integriorem hujus marmoris antiquiſſimi (antiquioris certe Jo: Diacono) quam ſcriptorum codicum depravationibus obnoxiorum, fidem eſse, nemo non ſentit. Imo Jo: Diaconus cum hiſce Faſtis ſcripſerat, ut arbitror, *Euſtathius*: ſed poſtea librarii *Euſthaſius* ſuppoſuerunt: aſpiratione luxata in ſignum prioris orthographiae adhuc reſtante.

(7) Jo: Diaconus de hoc Epiſcopo ſic habet: *Euſthaſius Epiſcopus in altario B. Dei Genetricis ſemperque Virg. Mariae, quae dicitur Coſmidi, populi devotio exequentes* (Decius Card. Carafa Archiep. Neap. in libello infra laudando haec tria ultima verba ſic poſuit, *populis devote exequentibus*, ex ingenio, opinor, non ex fide codicis: ex eo factum, ut Vghellus deinde eod. modo haec recitaverit: at Chioccarellus Decio poſterior, ſed Vghello antiquior, ſic poſuit, *populi devotionem exequentes*; ex codicis fort. ſui veſtigiis: at ne ſic quidem ea haerent cum ceteris: equidem cum quam minima mutatione correxerim, *populi devotione exſequente* h. e. inſtante ut illuc transferretur) *conditus eſt atque translatus*. Quampridem ea translatio facta fuerit, non reperitur ſcriptum. De inventione autem haec habet Caeſar de Engenio ubi agit de Eccleſia *S. Mariae Portae Novae* quae aliter dicebatur *S. Maria in Coſmodin*, pag. 50. *Sotto l' Altar maggiore dentro un'urna di marmo ſi conſervavano le reliquie di S. Euſtaſio Veſcovo di Napoli . . . Pochi anni ſono* [edidit ſuum librum Auctor an. 1623. non 1533. ut apud Bollandiſtas legitur ad diem 29. Martii] *furono ritrovate e riconoſciute queſte ſagre reliquie ad iſtanza di detto Gio: Simone Moccia* [patroni ejus Altaris] ... *che perciò ad onor ſuo fè un bel teſchio d argento* ... *collocandovi dentro parte del ſuo cranio*. At vero Ant. Caracciolus, & ex eo Vghellus Euſtaſii reliquias inventas prodidit anno 1616. XVI. Kal. Xbris.

cius Card. Carafa Archiep. Sancti hujus officium [8] fieri jussisset; id tamen nec hodie fit, nec patrum nostrorum memoria fiebat: quo minus mirandum, si de aliquot Neapolitanis Episcopis, qui huic Kalendario inseruntur, cultus postmodum intermortuus deprehendatur.

Et quidem laudatus Archiepiscopus *Eustasii* sive Eustathii festum diei XXIX. Martii affixit. Cur ei potissimum? Respondet Antonius Caracciolus, & ex eo Vghellus, quum *Natalis ejus dies ignoretur*, *ideo hoc die* (29. Martii) *quo etiam Divi Eustasii Ab. Luxoviensis natalitia celebrantur*, *coli*. Nam hoc sollemne in Kalendariis & Martyrologiis est, ut cujus Sancti dies depositionis ignoretur, is in eum diem conjiciatur, in quem aliquis cognominis sanctus concurrat. At vero si quando Eminentiss. Archiep. JOSEPH Card. SPINELLVS inducat animum *Eustathii* hujus festum revocare, nae is pro sua maxima eruditione prudentiaque non dubitabit ejus festum diei X. Maii adnectere, in quem diem ante nongentos annos ejus festum incidebat, quem etiam diem Eustathio emortualem fuisse, vox *Depositio*, quae in his Fastis usurpatur, declarat. Agunt de hoc Eustasio nostro breviter Bollandistae die XXIX. Martii, (qui dies olim jussu Decii ei assignatus fuerat) pag. 768.

XI NT S ILARIONIS MŌN

DE hodierni diei Hilarione alibi opportunior mihi erit dicendi locus. Quare ad ea quae sequuntur progredior.

XII N S EPIPHANII EP̄I

QVis Epiphanius hic sit, ostenditur ex Basilii Menologio, aliisque Graecorum libris, in quibus hoc die *Epiphanius Episcopus Cypri* cum Germano Patr. CPolitano jungitur. De utroque etiam hoc die in Moscor. effigiato Kalendario. Et Epiphanium quidem Metricae Graecorum Ephemerides hoc die mortuum praedicant hoc maxime hexametro:

Τῇ δύο καὶ δεκάτῃ Ἐπιφάνιον ὁ μόρος εἷλε.

Fato urgente dies duodena Epiphanion aufert.

At circumspectius Neapolitani Fasti se gerunt, dum non *Depositionem* hoc die notarunt (quae quo die acciderit, incertum est) sed *Natale* i. e. festum. Obiit enim Epiphanius anno 403. & quidem ita ut *Majum aegre attigerit*, si recte calculos iniit Papebrochius hoc die pag. 45. num. 42. Miror, cur Graeculus ille, qui Epiphanii vitam continuavit (quam Neapolitanos ad manum habuisse, compertum habeo) dum maria & montes de Epiphanio loquitur, non etiam ejus diem emortualem prodiderit. Quod si ille fecisset, haberemus in hoc marmore Epiphanii *depositionem* die suo notatam.

XIII N S POLIBII EP̄I

SVspicor, hunc S. Epiphanii discipulum fuisse. Qua de re alibi accuratius a me disputabitur.

(8) Decius Card. Carafa Archiep. Neap. in Catalogo Sanctorum de quibus in tota sua Dioecesi officium fieri *de praecepto*, uti loquuntur, sancivit [quem catalogum etiam typis vulgavit an. 1619.] diei XXIX. Martii, hunc Sanctum assignavit his verbis: *S. Eustasius Episcopus Neapolitanus. Duplex. Omnia de communi Confessoris Pontif. & Missa fit sine Credo.* Deinde diverso charactere recitatis, quae de eo Jo: Diaconus scripsit, subjungit: *Sacra ejus ossa novissime* [i. e. ante tres annos, uti praediximus] *reperta sunt atque recondita sub eodem Altari S. Mariae Cosmedin, quae alio nomine dicitur Portae Novae: vigetque in ea Ecclesia cultus hujus sancti Praesulis.*

XIIII N S BONIFATII MĀR

HIc eſt ille celeberrimus Chriſti athleta, qui hodieque in Romano Breviario hoc die colitur ritu ſimplici. Ejus Acta Latina ad plures MSS. codices emendata dederant L. Holſtenius, atque hoc die Henſchenius. Deinde eadem Graece edidit Em. Bigotius. Poſtremo in repetita Actorum ſinceror. Ruinarti editione Hollandica eadem Paſſio Graece ſimul ac Latine exhibita fuit: ex cujus collatione poſſit per ſe lector dijudicare (quod Holſtenius ac Bigotius in medio reliquerunt, ab aliis decidendum) utrum Graeca ex Latinis expreſſa fuerint, an vero contra: quod alterum ego certum habeo.

Ad diem Paſſionis, quod attinet, non videbatur dubitandum, quin is inciderit in XIV. Maii. Nam in Actis Latinis ſect. 16. (edit. Ruinarti) ſic legitur: *Martyrizatus eſt autem B. Bonifatius pridie Idus Majas apud Tarſum Metropolim Ciliciae, & ſepultus eſt Romae Nonis Junii*. Quae verba etiam apud Adonem & Notkerum ad Nonas Junii reperiuntur. Hinc in Romanis Breviariis excuſis & MSS. & pluribus Mrologiis (veluti Bellini, Greveni, Molani, Maurolici, Galeſinii, hodierno Romano &c.) feſtum huic diei affigitur. Haec quum ita ſint; videntur hoc ſaltem loco Faſti marmorei fallere, qui hoc die *Natalis* (h. e. feſti cujuslibet) non vero *Paſſionis* notam appoſuerunt. Verum illi non falluntur, ita me Deus adjuvet. Etenim verba ſupra recitata abſunt a Graecis Actis, quae primigenia eſſe, in ſubjecto Schediaſmate abunde demonſtravi; etſi de eo alii in utramque partem diſſeri poſſe putarint, ac praeterea Henſchenius pag. 279. n. 3. (cui videtur aſſentiri Bailletus in Tab. crit.) Graeca ex Latinis expreſſa fuiſſe, ſibi falſo perſuaſerit. Adhaec in Latinis Actis ex MS. Cod. S. Maximini (apud Henſchenium num. 2.) non XIV. die Maii, ſed dicitur *martyrizatus Nonis Junii*. Poſtremo Graeci in Menaeis & in Synaxario Coll. Claromontani Pariſ. S. J. de S. Bonifatio agunt die XIX. Decembris; et in Baſilii Menologio die XX. ejuſdem menſ. Et quidem inſcriptio in eodem Baſilii Menologio incipit: Ἄθλησις, h. e. *Certamen* ſive *Paſſio*, non autem, Μνήμη h. e. *Memoria*.

Haec quum ita ſe habeant; Graecis magis accedo, *Paſſionem* conferentibus in XIX. aut XX. Decembris, quam Latinorum libris (quorum alii XIV. Maii, alii V. Junii de eo agunt) quibus impoſuit additamentum haud valde antiquum Latinis Actis adſutum. Adde quod iſtud additamentum non tantum ab Actis Graecis (ex quibus Latina expreſſa fuerunt) abeſt, verum etiam ipſum per ſe eſt abſurdiſſimum. Eſtne enim credibile, Bonifatium prid. Id. Majas in Cilicia paſſum, potuiſſe intra paucos dies Tarſo Romam deferri, deinde ab Aglae aedificari ſepulcrum via Latina, ac ſic poſtremo Nonis Junii (h. e. XXII. a paſſione die) in eo ſepulcro recondi? At vero ſi S. Martyr die XIX. aut XX. Decembris decertaverit, ut Graeci volunt; ſatis erit inter paſſionem ac ſepulturam ſpatii. Vides jam quanto judicio a noſtro hoc marmore abſit hoc die *Paſſionis* nota, cujus loco *Natale* ſubſtituitur. Putarunt enim Neapolitani, Romanos (ad quos ſe conformare in feſto celebrando conveniens putarunt) die non ſuo h. e. non θανασίμῳ, de eo Martyre agere.

Quid jam ergo cauſae fuit, cur ei potiſſimum diei feſtum a Romana Eccleſia (a qua ceteri Latini eum diem didicerunt) affixum fuerit? Non alia certe fuit, quam quod die XIV. Maii S. Bonifatii reliquias ex via Latina in Eccleſiam ſibi dicatam in colle Aventino translatas fuiſſe oporteat: de qua Eccleſia videatur Aringhus tom. 2. Rom. ſubt. l. 4. c. 6. n. 7. Quonam Chriſti ſaeculo ea Eccleſia conſtructa fuerit, latet. Verum X. ſaeculo eidem Eccleſiae (quae jam *SS. Bonifatii & Alexii* dicebatur, ob allatas

latas eo poſtea S.Alexii reliquias) adjunctum Monaſterium erat; quo in Monaſterio ſaec.decimo S.Adalbertus Ep. Pragenſis quinquennio vitam monaſticam transegit, uti ex duplici ejus vita conſtat apud Bollandianos die XXIII. Aprilis. Verum S. Bonifacii Eccleſia longe antiquior ſaeculo X. fuit. Ergo ne dubita, quin ea Translatio ac ſimul novae Eccleſiae Dedicatio(quae dedicatio primitus tota fere in condendis Martyrum reliquiis conſiſtebat) in XIV. Maii inciderit : eaque de cauſa in hoc noſtro marmore hoc die non *Paſſio* ſed *Natale* ſignatur.

Atque haec ad Kalendarii penſum ſatis erant. Verum dum in Acta S.Bonifacii attentius inquirerem, Schediaſma quoddam in ea Acta (non tam ſedulo conſcriptum atque elimatum, quam opera ſubitaria interim domi natum) non fuit cur heic deſiderari ab harum rerum cupidis paterer.

SCHEDIASMA

In Acta S. Bonifacii M.

§. 1. *Acta Graeca quae nunc exſtant, habenda eſſe pro primigeniis; & ex iis poſtea Latina expreſſa fuiſſe. Ex occaſione de* Aſſiſto, & Aſſiſtor, & Παρίςημι: *de* aſcetriis & ſanctimonialibus *inter ſe aevo ſequiore confuſis*: *de* divis *ſive* divinis apicibus: *de Helleniſtica horum Actorum dialecto, & id genus aliis.*

PRimus qui quaeſtionem de his Actis propoſuerit, Graece ne an Latine ſcripta ab initio fuerint, Lucas Holſtenius fuit, qui in ſua ad haec Acta praefatione, *Affirmare* ſe non audere, dixit, *utrum Graeca a Latinis, an vice verſa haec ab illis promanarint*: *nam* (ait) *in utramque partem argumenta ſuppetunt*. Idque alii poſtea ſecuti fuerunt. At mihi contra prorſus non dubitandum videtur, quin Latina e Graecis transfuſa fuerint.

I. Ac primum Graeca dictio prae Latina eſt magis propria, ac multo magis nativa fluit. Cujuſmodi illud eſt, quod τῷ OTI ἐξηγητικῷ in Latinis hiſce nunc particula *Quoniam*, nunc *Quia* reſpondet ex more Vulgati Scripturae interpretis, ut ſect. 2. (9) *Dicentium*, *QVONIAM* (Gr. ὅτι) *ſiquis* &c. Sic ſaepe alias. Atqui ὅτι eo ſenſu eſt bene Graecum: *Quia* aut *Quoniam* non item probe Latinum: quod & interpretem ſervum prodit.

Jam vero ſtatim initio ſectionis 1. & alibi ſemper matronae Aglaidis nomen in Graeco eſt ἀναλογικὸν (*ex analogiae regulis factum*) quid enim magis regulare, quam Αγλαΐς, Αγλαΐδος? At in Latinis *Aglaes* hujus *Aglaes* anomalum eſt. Dices, hoc flecti in modum nominis *Agnes* (pro *Agne*) hujus *Agnes*, aut *Agnetis*, & aliorum id genus, de quibus ad XXI. Januar. plura diximus. At illa, de quibus ibi diſputavimus, ex Graecis ſecundae declinationis veniunt: quum contra Graecum hujus feminae nomen fuerit quintae. Itaque ex Graeco Αγλαΐς, Αγλαΐδος, Latine fiebat *Aglais*, *Aglaidis*. Verum quid moror? Iſtud *Aglaes* hujus *Aglaes*, inde fort. fluxit, quod ſolerent Latini Graecam diphthongum AI per ſuam AE reddere. Ergo ex Αγλαΐς factum initio eſt *Aglæs*, tamquam ſi utrumque diſyllabum eſſet, & diphthongum in altera ſyllaba gereret(etſi utrumque ut triſyllabum efferri poſtea placuit) quod ipſum oſtendit, Latina de Graecis manaſſe. In compendio horum Actor. apud Adonem Non.Junii, *Aglahes* hujus *Aglahes* aſpiratione interpoſita id nomen ſcribitur.

Verſus finem ejuſdem ſect.1.Bonifacius inter tot vitia, τρία εἶχε κατορθώματα (ſatis hoc eleganter) nim.hoſpitalitatem, libe-

(9) Numeros ſectionum eos ſequor, qui in Ruinarto editionis Hollandicae occurrunt.

liberalitatem, misericordiam : at quod his Latine respondet, *Tria rectitudinis opera*, id Graecae locutionis elegantiam non assequitur, nec satis Latine dictum, ac non nisi interpretandi gratia adscitum.

Deinde sect. 2. v. 6. Θεῷ παραςῆναι forense est verbum satis probum : at in Latinis *Deo assistere* non idem plane significat ; cujus loco dicere debuisset, *Ante Deum* (aut *ante Dei tribunal*) *sisti*, aut neutraliter *sistere*. Nam contra illud *Assistere alicui* re vera est ei *patrocinari*. Plinius (cujus heic exempla potissimum profero, quippe ab aureo Latini sermonis saeculo paullo remotioris) VII. ep. 6. *Assistebam Vareno jam tantum ut amicus, & tacere decreveram* : Et X. 85. *Archippus* (*cui Eumolpus, sicut Prusae, assistebat*) *dicit se libellum daturum*. At Latinus Actor. scriptor non aliter *Assistere* usurpavit, quam ut verbum verbo appenderet : nam τῷ Παρίςημι suum consuetum παράλληλον (nempe verbum *Assisto*) e regione posuisse contentus, ceterum de sensu securum se praebuit. Idem tamen Latinus sect. XI. paullo religiosior fuit, ubi in eadem locutione eodem Latino verbo, sed tamen passivo utitur ; sic enim incipit : *Judex pro tribunali jussit* (παραςῆναι) *assisti sibi* (ead. syntaxi ac *sisti sibi*) *sanctum Martyrem*. Nec id prorsus nove. In Actis *SS. Rogatiani & Don.* apud Ruinart. n. 6. *Praeses pro tribunali residens . . . Confessores praecepit assisti*.

Ad finem ejusdem sect. εὐκτηρίες οἴκες homo Graecus recte dixerit : at Latinus *Oratorias domos* non alia de causa usurpavit, quam quia verbum verbo appendere voluit, alioqui *Oratoria* dicturus, si suomet non alieno ductu scripsisset. Ab eadem est causa, quod verbo ἀγωνίζομαι (*decerto*) Latinus verbum *Agonizor* respondere fecit, aeque ac Latinus Ecclesiastici interpres. At hoc in interprete toleramus facilius, quam in scripto quod (αὐτοφυὲς) genuinum haberi posse, vulgo (temere tamen) contendunt.

Sect. 3. χαριέντως apposite dictum pro *facete* : at quod Latinus ibi posuit, *Gratulanter*, nec tantumdem est, neque heic locum habet, nec postremo id aliunde usurpavit auctor, quam ut propius Graeco accederet. Putavit enim, ut a χάρις fit χαριέντως, sic a *Gratia* eadem notione dici *Gratulanter*. Mitto illud quod pro λείψανον tum heic tum sect. 2. legitur *Reliquias idest corpora*: nam alterum hoc nomen non puto interpretis fuisse, sed glossema adsutum.

Sect. 13. v. 3. Bonifacius antequam feriretur, μικρὰν ὥραν h. e. non *parvam horam* (quod totidem verbis Latinus heic posuit, servilem interpretem agens) sed *pauxillulum temporis*, ad orandum petiit.

Sect. 16. initio hortatur Angelus Aglaidem, ut S. Bonifacii reliquias *honeste* sepeliat : ἀνάπαυσον, inquit, καλῶς : ubi καλῶς ad *honorificam* sepulturam pertinet. At interpres obviam ejus adverbii notionem secutus, reddidit, *Reconde eum bene*. Plura hujusmodi libens praetereo.

Ecquod porro manifestius indicium, quam quod Sect. 16. sepulcri ab urbe Roma distantia per *stadia* tum in Graecis, tum etiam Latinis Actis colligitur ? At id, siquid aliud, primigenium scriptorem Graecum fuisse ostendit. Quid enim magis absonum foret, quam si Latinus homo suo Marte haec scribens Graeco intervalli nomine uteretur ? At vero quod pro πεντήκοντα ςαδίοις *quinquaginta stadiis* (quot scil. Graecus collegit) Latinus *quinque* tantum stadia admensus fuerit : id quam (10) habuerit causam, haud scio.

Jam

(10) B. Aglais S. Bonifacium deposuit ὡς ἀπὸ ςαδίων πεντήκοντα τῆς πόλεως Ῥώμης h. e. *quinquagesimo circiter ab urbe Roma stadio* : sicque in utroque Graeco Ms. [Vatic. & Colbertino] legitur ; sic etiam in sua Metaphrasi Simeon Logotheta posuit. At in Latinis omnibus [uno duntaxat codice apud Bollandistas excepto, in quo numerus stadiorum nec cum Graeca nec cum Latina lectione consentit] in hunc modum scribitur : *Stadiis ab urbe Roma quinque*: mox additur praeter Actorum Graecorum fidem : *In via quae Latina nuncupatur*. In Adonis quoq. compendio stadia non plus quinque colliguntur. Vnde vero ea variatio contigerit,

Jam vero sect. 17. sic scribitur: *Supervixit autem beata Aglaes in habitu sanctimonialis annos tredecim*. Atqui *sanctimoniales* quarto incipiente saeculo nullae erant; nec earum nomen ante quintum saeculum reperio usurpatum. Quo solo indicio textus Latini aetas fit manifesta. At in Graeco longe alia est locutio, eaque Aglaidis aevo conveniens: ἐπιζήσασα δὲ ἡ μακαρία ἐν τῇ ἀσκήσει ἔτη δεκατρία &c. Ex quibus vides Aglaen *Asietriam* fuisse non *Sanctimonialem*: quod alterum nomen tunc inauditum erat. At quo saeculo versio Latina adornata fuit, ea jam vocabula confundebantur. Sic & apud Photium in Nomocanone tit. IX. cap. 1. Μοναστρία [i. e. *sanctimonialis*] & ἀσκήτρια [*ascetria*] pro eodem ponuntur. Ex hoc jam vides, Acta Graeca & αὐτοφυὲς (*genuinum*) opus fuisse, nec diu post S. Aglaes excessum compositum: at vero Latina ex Graecis fuisse expressa, nec ante saeculum V.

Sane vero Graecis quoque Actis pauca quaedam ex posteriore manu accessisse videntur: cujusmodi illud est, quod initio ejusdem sect. 17. Aglais suas omnes substantias non tantum egenis distribuisse dicitur, sed & εἰς μοναστήρια καὶ ξενῶνας: quod quia nec tempori illi convenit [quo nondum hujusmodi loca erant] & ab interpretatione Latina abest, ex aliena manu postea accessisse, certum habeo.

II. Est & illud argumentum meo judicio gravissimum, quod ex Actorum utrorumque collatione perspicitur. Palam est enim plura in Latinis esse, quam in Graecis: solent autem quae breviora sunt, eadem & antiquiora censeri. Verum hoc levius: illud gravius, quod quae Latine tantum leguntur, ea [si quidem Acta Graeca ex Latinis traducta fuissent] plerumque majoris momenti videri debuissent, quam ut praetermitti ab interprete Graeco impune possent: cujus generis est praefatio Actis Latinis praevia, quae tempus motae persecutionis aperit, nim. Diocletiano IV. Maximiano III. Cos: quae temporis notatio vera ne sit, an mendosa, non interpretor. Sed utut est: si Graecus Latina sibi traducenda proposuit [non contra] quo piaculo temporis notationem omisisset? Adhaec eadem Latina praefatio judicis nomen depromit, quem *Simplicium* (11) vocat. Ut & initio sect. 8. qui in Graecis Actis appellative ἄρχων vocatur, is in Latinis nomine suo *Simplicius* nuncupatur. Postremo in Latinis ad finem sect. 16. dies tum passionis, tum sepulturae, hujusque locus Via Latina sedulo adscribitur: & sect. 17. de Aglaidis apud martyrem Bonifacium sepultura fit sermo: quae omnia a Graecis absunt: non absutura, si haec posteriora Latinis essent, imo & ex Latinis transfusa. Etenim Graecus Scriptor, si quidem se interpretem gessisset, quidvis potius omisisset, quam temporum notationes, nomina impp. atque judicis, adhaec diem passionis ac sepulturae, hujusque locum Via Latina. Quae quum a Graecis absint; necesse est Graecum scriptorem fuisse antiquiorem, & ex Graecis Latina expressa fuisse, eaque eodem tempore ab interprete nonnullis accessionibus opimiora facta. Eodem, inquam tempore Latina & ex Graeco translata, & simul aucta fuere: nam in omnibus MSS. eaedem illae accessiones constanter leguntur. Et praefationis in primis stylus antiquitatem parem Latinitati

gerit, haud queo dicere.

Sed tamen illud Latinorum Actorum de *Via Latina* additamentum [quod Graecus non omisisset, ut obiter moneam, si se gessisset interpretem] probum est. Nam via Latina S. Aglais obviam procedens Reliquiis, quippe ex transmarino itinere venientibus [poterat & Appia procedere: at Latina infrequentior, eoque visa opportunior] eadem illas recondidit: ex quo priore sepulcro postea in Ecclesiam S. Bonifacii in Colle Aventino translatio corporis facta fuit.

(11) Occurrit alicubi [si probe memini] *Simplicius* quidam Urbis praefectus. Et est ceteroqui usitatum Romanis nomen, notum ex indice Gruteri & Muratorii. In hoc posteriore occurrit prae ceteris p. 1498. quidam *C. Simplicius C. F. Cluvia* tribu.

nitati totius scriptionis prodit: idemque de aliis additamentis judicium. Itaque quum S. Bonifatii summa Romae propter ejus reliquias existimatio esset; extitit aliquis (idque facile quinto saeculo, quantum ex stylo potest conjici) qui Graeca Acta ita Latine redderet, ut etiam auctiora faceret iis partibus, quas maxime necessarias judicavit, quaeque Graeci scriptoris diligentiam effugissent.

Quod de stylo Praefationis a ceteris Actis non abhorrente modo monebam, potest & ex his intelligi, quae heic adscribam. *Qui etiam Tyranni miserunt ex personis suis, una cum divis apicibus suis, judicem atrocissimum . . . Simplicium nomine, in partes Orientis, in Tarsum civitatem* &c. Illud *ex personis* (aliter *ex persona*) *suis* est ex Graeca Scripturar. translatione petitum, ubi non raro mittendi verbum jungitur cum ἀπὸ προσώπου, addito pronomine convenienti, quod in Vulgata redditur, *A facie sua*, aut *ejus* &c. At illud *cum divis apicibus suis* cur quidam minus intellexerint, non video: nisi quod *divinis* [pro *divis*] *apicibus* longe usitatius est: nam τὸ *divus* ad personam facilius, quam ad rem referri solet.

Res autem ad principem pertinentes consuetâ adulatione *divinae* aut *divales* vocabantur. Itaque Divini apices passim in Jure sunt imperatorum epistolae; quae interdum etiam *sacri* aut *caelestes* aut *nostrae serenitatis apices* vocabantur: de quibus tritis appellationib. vide Juretum ad Symmachum, & Savaronem ad Sidonium. Quamquam & *divus* pro *divinus* usurpatur in Actis S. Restitutae (infra expendendis ad XVI. Maii) in quibus sect. 3. & 10. legitur *diva potestas*, & in epistola Theodori apud Baron. in adnot. ad XVI. Jun. hoc ipsum legitur *Divis apicibus*. Cur demum epistolae non tantum imperiales, sed & aliorum, *Apices* vocarentur, ad Acta S. Restitutae [ad quae infra ad XVI. hujus mensis commentabimur] ratio deprometur.

III. Postremo & illud accedit, quod Graecorum Actorum stylus talis est, ut aperte prae se ferat, ea ab Judaeo aliquo Hellenista fuisse conscripta: id quod & antiquitatem non mediocrem ei scripto conciliat, ac simul ostendit, Latina a Graecis fluxisse, non contra. De dialecto Hellenistica scripti hujus adeat qui volet inferne [12] adnotata.

§. 2.

(12) *De Actorum Graecorum Hellenistica dialecto.*

Ab Judaeo Hellenista hoc scriptum prodiisse, non tam ex Biblica phraseologia ab initio ad calcem usurpata ostenditur [quid enim? an non poterat quivis alius Christianus eas locutiones usurpare?] quam ex Judaicis syntaxibus. Cujusmodi illa est frequens repetitio pronominis Αὐτὸς per obliquos casus, ita suffixo Hebraeorum pronomini respondens, ut dubitare de Judaeo auctore non queas. Et ea quidem pronominis tertiae personae Judaica inculcatio per totam hanc scriptionem ad nauseam usque regnat. Adhaec plenoasmus ejusd. pronominis ita Judaeorum peculiaris est, ut neminem alium habere auctorem potuerit: cujusmodi est illud sect. 4. δι' ἧς [ὁδοῦ] ἐγὼ πορεύομαι ἐν αὐτῇ, *per quam* [viam] *ego ambulo in ea*: quod simile est illi syntaxi, *Quorum non audiantur voces eorum*; quae syntaxis est prorsus insolens Graeciae. Adde & praepositionem ἐν cum motus significantia usurpatam sect. 5. ἐλθὼν ἐν Ταρσῷ, tamquam si Latine dicas, *Veniens in Tarso*: & sect. 6. v. 1. ἀπελθὼν ἐν τῷ σταδίῳ. Cui & illud simile est, quod Ἐπὶ cum motus significantia cum genitivo jungitur sect. 8. ἀχθήτω ἐπὶ τοῦ βήματος, tamquam si diceres, *ducatur in tribunali*. Atqui Judaeos graecissantes ea constructione delectatos, ostendi ad XXV. April. ad Acta S. Marci. Sed & illa syntaxis nihilo minus Judaica est sect. X. ἀνάθεμα τὰ εἴδωλα. Postremo illud sect. 3. ἐπεὶ τὸ ἐμὸν λείψανον ἐὰν ἔλθῃ, εἰς ὄνομα μάρτυρος δέχῃ αὐτό, haud facile expediveris, nisi illud ἐὰν pro δυνητικῷ μορίῳ [*potentiali particula*] more Judaico accipias, ἐὰν scil. pro ἂν; ac rursus intelligas, istud ἐὰν sive ἂν, per tmesin ab ἐπεὶ sejunctum, cum eodem necti (κατὰ διάνοιαν) oportere, ut fiat ἐπειδὰν *postquam*, ac totidem verbis interpretere: *Postquam vero meum corpus venerit, in nomine martyris accipis* [pro *accipies*] *illud*? In quo & praesens pro paullo post futuro, & τὸ *In nomine* loco praepositionis *Pro*, sunt omnia ex Judaeorum Hellenistarum ingenio.

Sed jam videor e syntaxibus ad Judaicas locu-

§. 2.

Reſpondetur objectis. Quid ſit γένος κλάρου, *& de* clariſſimatu: *quid* κάνδιδα πράττειν, *&* Candidam agere ſeu gerere, *ac de Codicis Th.* Candidatu: *fuiſſe dignitatum titulos cum uxoribus quadamtenus communicatos*.

Quaenam Holſtenius pro adverſa parte argumenta habuerit [ut qui praefatur, ſibi *in utramque partem argumenta ſuppetere*] non ſatis video. Niſi vero hoc illum perpulit, ut ita ſcriberet, quod quidam in Graecis Actis Latiniſmi ſint, qui videantur ex Latinis Actis manaſſe. Sic ſtatim initio Aglais dicitur filia Ακακίου, γένους κλάρου; quod fort. expreſſum ſit ex eo, quod Latine ſcribitur, *Acacii, genere.. clari*. Verum τὸ Κλάρου heic dignitatis nomen eſt, eoq. retineri a Graeco ſcriptore immutatum debuit; ſicuti & Latini Graecas Aulae CPolitanae dignitates ἀνερμηνεύτους [*integras*] uſurpant: Porro *CLARA perſona* eſt ſenator, vel ejus uxor l.5. D. *de cur. fun.* Eodemque pertinet *clara dignitas* in l.ult.D.*quod met. cauſ.* Vt & *Clariſſimi* & *Clariſſimatus* eodem ſunt referendi. Ceterum quod proxime ſequitur, *Quondam proconſulis*, id multo felicius in Graeco dicitur, ἀπὸ ἀνθυπάτων: quod debuiſſet interpres κυρίως [*proprie*] reddere, *ex proconſule*, aut *ex proconſulibus* [quomodo in utroque Codice & Ammiano dignitates olim geſtae efferuntur] ſi quidem aevo feliciore vixiſſet.

Sunt praeterea & illi Latiniſmi: ut num. 13. σπεκουλάτωρ [etiam Marci VI. 27. Graece & Latine uſurpatum] & n.14. κομμενταρήσιος: quorum in Latinis illud eſt *ſpiculator*, hoc *commentarienſis*. At haec quoque paſſim apud illius ſaeculi Graecos ſcriptores κατὰ τεχνικὴν γλῶτταν uſurpata reperias.

Quid quod e contrario num. *6.* illud βάκλοις reſpondet *fuſtibus*, & πάλον redditur *ſtipite*; & n.3. λεκτίκια [qua voce & Alex. Trallianus utitur] vocat Latinus *baſternas*? Annon hinc palam fit, illas voces [quas dixeris ex Latino Graecas] non ex Latinis Actis [in quibus diverſae omnino ſunt] manaſſe, ſed fuiſſe jampridem Graecis vulgo uſurpatas?

Eſt & ille Latiniſmus haud paullo difficilior num. 1. αὕτη δὲ τρίτον ΚΑΝΔΙΔΑ ἐπράξεν ἐν τῇ Ῥώμῃ, καὶ ἐπαρχότητα: quae Latine ſatis infeliciter explicantur in hunc modum, *Haec* (Aglais) *ergo ter CANDIDAM egerat apud urbem Romam ex Praefectura*: quod nihil eſt: etſi olim ſcriptum fuiſſe ſuſpicor, *& praefecturam*. Et Henſchenius quidem in adnotatis ad Acta Latina quaedam ex conjectura de ſuo ſupplens, ſic eum locum reſtituit: *Haec erat vidua N.* [alicujus ſcil. cujus nomen vetuſtas deleverit] *qui ter candidam egerat*, & quae deinceps ſequuntur: ratus ſcilicet, honores iſtos viris non feminis convenire. Verum Latinorum Graecorumque omnium MSS. conſenſus vulgatam ſcripturam ſollicitari vetat. Nec verum eſt, honorificos ſaltem dignitatum titulos ita virorum fuiſſe proprios, ut cum feminis non communicarentur: nam *clariſſimatus* etiam ad uxores pertinebat, ut & aliae quaedam honorum nomenclationes. Verum ne lectorem morer: res, uti ſuſpicor, ita ſe habuit. Actorum Graecorum ſcripto-

ri

cutiones tranſiviſſe: cujus generis ſexcentae ſunt in hac hiſtoria: cujuſmodi duae ſunt illae inſignes, una ſect.8. [κοινὸν ὄνομα, *commune nomen*] altera ſect. 11. de *odore ignis*: de quibus dicam §. 3. Adde quod ſect.15. σκήνωμα [*tabernaculum*] pro *corpore* uſurpatur. Adde & illud quod ſtatim initio Aglais γυνὴ μεγάλη [*mulier magna* i. e. *potens*] eadem notione dicitur, qua Job *vir magnus inter orientales*. Et quod ſect.2. Καὶ νῦν ἰδοὺ (*& nunc ecce*) μεμάθηκα &c. tranſitio eſt Judaeis uſitatiſſima.

Sect. 14. initio, ἤρξαντο λέγειν, *coeperunt dicere* [pro *dicebant*] *ad invicem*. Verum quid pluribus opus eſt, ubi res ipſa loquitur, haec non niſi aliquem ex Judaeo Helleniſta Chriſtianum iſto modo balbutiviſſe? Hinc autem diſcimus, quarto ſaeculo [quo haec Acta prodiiſſe oportuit] Helleniſticam, uti vocant, dialectum adhuc Judaeis in uſu fuiſſe. Sed tamen Helleniſtica monumenta tertio & quarto ſaeculo rariora eſſe coeperunt: quae primo & altero ſane quam frequentia fuerant.

ri nomen mariti Aglaidis ignotum fuit [quid enim mirum, homini Aſiano quae Romae geſta fuerant latuiſſe?] ſciebat autem, eum ter praetorem & praefectum urbis fuiſſe. Atqui earum dignitatum appellationes ſub poſterioribus principibus etiam uxoribus communes interdum fiebant, ferme in eum modum, quo nunc quoque proregis uxor *Viceregina*, & gubernatoris *Gubernatrix* vocatur: ut de imperiali domo taceam, in qua etiam ad principum conjuges honorifici tituli quidam derivabantur. Hinc Graecus Actorum ſcriptor partim quod mariti nomen neſciret, partim brevitati ſtudens, quod dicendum de marito fuerat, id uxori non ineleganter tribuit. *Haec*, inquit, *tertium* (κάνδιδα) *Candida* [ea eſt praetura] *Romae & praefecturam geſſit*.

Jam vero quod dixi, illud Κάνδιδα eſſe praeturam, id didici ex l.21. C.Theod. *de praet. & quaeſt.* ubi *Candidatus* ſubſtantiva notione eſt praetura. *Qui per ſingulos annos ad CANDIDATVM atque honores certos noſcuntur*, ſive potius *nominantur*, quo modo recte J.Gothofr. ex Ms. reſtituit; quem ibi vide. Atqui ſubſtantivum *Candidatus* Graecis, opinor, Κάνδιδα, ut hinc conſtat, dicebatur: pro quo Latinus interpres poſuiſſet *Candidatum*, ſi aevo feliciore vixiſſet. Nunc vero Graecum CANDIDA [pro quo forſan alii *Candidam* repoſuerint] retinuit.

Quamquam ſi verū amamus, femininum CANDIDAM probum eſſe, Acta S.Eleutherii Ep.& M. ſuadere poſſunt. Exſtant autem ea apocrypha S. Eleutherii Acta apud Papebrochium die XVIII. Aprilis, in quorum initio ſic de Eleutherii patre ſcribitur: *Qui tertio CANDIDAM Romae ediderat*: ſive, ut in aliis Mss. legitur, *Quum primus fuiſſet ſenator, ac ter Candidam edidiſſet*. Quae non eſt mihi dubium, quin horum Actorum fabricator ex illis S. Bonifacii deſumpſerit; ac proinde jam tum in his CANDIDAM lectum fuiſſe oportet.

His adde S. Ambroſium aequalem his Actis ſcriptorem. Nam quid CANDIDAM Latinus Actorum S. Bonifacii interpres appellaverit (miſſa Papebrochii (13) originatione vocabuli) ex Ambroſio liquet. Etenim quin *Candidam* IV.ſaeculo editionem ludorum Romani vocaverint, dubitare nos minime ſinit Ambroſii locus ſerm. 81. a Gothofredo productus. *Praeparemus*, inquit, *nova & praeclariſſima munera, edamus primam Candidam in veſtitu nudorum, ſecundam vero non minus nobilem* &c. Huc etiam advocat Cangius illud, quod in Paſſione SS. Seraphiae & Sabinae legitur: *Filia Herodis Metallarii cujuſdam, qui ſub Veſp. Aug. ter in urbe Roma candidam confeſſionem* (Cangius reponit *editionem*: etſi nulla eſt ſcripturae ſimilitudo) *dedit Romanis*. Quae etiam verba ex Latinis S. Bonifacii Actis adſcita videntur.

Ex hactenus dictis vides, quae in Graeco Κάνδιδα vocantur, ſive accipienda eſſe pro *Candidatu* i. e. praetura (maxime quum ἐπαρχότητι *praefecturae* jungantur) ſive pro ludorum editione, ad quam *quaeſtores* ſcil. *candidati* (vox eſt in Cod.Theod. & Symmacho & in lapidib. frequens) h.e. ad praeturam deſignati, tenebantur. Lampridius in Alex. Severo: *Quaeſtores candidatos ex ſua pecunia juſſit munera populo dare: ſed ut poſt quaeſturam praeturas acciperent, & inde provincias regerent*. Hinc ea in Kalendario Hervvartiano aevi Conſtantiniani XIII.Kal.Jan. vocantur plena locutione, *Munera candida* (quae ſcil. eo die dari conſueviſſe ex eo Kalendario diſcimus)& in his Graecis S.Bonifacii Actis abſolute Κάνδιδα. At vero quum alibi Latine *Candidam* feminino genere legimus, ibi ſive *editionem* ſive quid ſimile ſubaudire licebit. Verum

(13) Ad recitatum Actorum S. Eleutherii locum ſuſpicatus eſt Papebrochius, *ludos Circenſes* ibi fortaſſis intelligi, *Quibus*, inquit, *initium dabat novus conſul miſſa ſeu explicata mappa*; de quo citat Alex. VVilthemium ad Diptychon Leodienſe. Ergo a mappae *candidae* explicatione CANDIDAE nomen derivat. Quin & hunc, de quo nunc diſputamus, Actorum Bonifacii locum Henſchenius (in Adnot.) de ludis aut congiario intelligit.

Verum (ut nostrum maxime pensum peragamus) si Latinus Actorum scriptor suo illa Marte effudisset, numquam sic locutus fuisset, *Candidam egerat*; sed dixisset *ediderat*, quo tunc modo omnes loquebantur . Nunc quia interpretem egit; Graeco ἔπραξεν respondere fecit Latinum *Egerat.* Nam in vet. Glossis Πράττω plerumque redditur *Ago*, & Πράττων *Agens.* Nimis sane improprie Latinus interpres se gessit. At Graeci auctoris κυριολογία (*loquendi proprietas*) admiranda fuit in eo quod verbum πράττω usurpavit : nisi me Glossarum excerpta fallunt, quae Carolus Labbeus Glossario Cyrilli intexuit, in quibus Πράττοντες sunt *Candidati* h. e. ad praeturam designati, iidemque ludorum editores. Eodem forsitan & illud pertinet, quod in nummo Neronis Nicaeensium apud Vaillantium in aversa parte legitur : M· ΤΑΡΚΥΙΤΙΟΥ· ΠΡΙΣΚ· ΑΝΘΥΠΑΤΟ· ΠΡΑΤΤΩΝΤΟΣ· *M. Tarquitio Prisco procos. faciente* [supple fortassis *ludos*] sive uno verbo *edente* .

§. 3.

In utrumque Actorum textum paralipomena quaedam . Quid sit κοινὸν ὄνομα , commune nomen ; *& cur martyres de proprio nomine interrogati, generale* Christiani *nomen obtruderent . De Basterna . Jejunium Translationi Reliquiarum praevium . Textus haud semel emaculatur .* Odor ignis . Κονδὸς *quid* . Robustus *pro* Ruber , *sive* Flavus . *De Armelausia .* Noceo *cum quarto casu* . Κορμός . *Risus agnoscentium proprius* . Ταξεώτης . Defunctio *quid sit* . *Quid sit* EXALTARE. *Glossis & Columellae lux* .

Jam hoc evicimus , haec Acta Graece primitus scripta fuisse , nec diu postea de Graeco in Latinum transfusa , ac totidem quidem plerumque verbis . Quamquam vero ex occasione plura passim in utrumque textū adnotavimus ; adhuc tamen pauca restant animadversione digna. Jamq.ut inde ordiar : quis illud expediverit,quod sect.8.legitur ? *Judex autem ait ad eum:Quid vocaris? Beatus Bonifatius dixit: Jam dixi tibi , quia Christianus sum : si autem vis discere COMMUNE nomen meum* (Graece totidem verbis , τὸ κοινὸν ὄνομά μου) *Bonifatius vocor* . Atque idem prorsus in Actis S. Thallelaei reperio (apud Papebrochium die XX. Maii p. 180. num.2.) qui de nomine interrogatus respondit : Χριστιανός εἰμι · εἰ δὲ τὸ ΚΟΙΝΟΝ ὄνομά μου μαθεῖν θέλεις , Θαλλέλαιος λέγομαι . *Christianus sum : quod si COMMUNE* (non recte interpres, *Vulgare*) *nomen meum scire cupis , Thallelaeus vocor* . Et ea quidem Thallelaei Acta parvi aestimat Tillemontius; quem vide to. 4. in S.Cajo Papa. Quorum auctor verba , quae modo adscripsimus , ex antiquiore hac prorsus S. Bonifacii historia mutuatus , ad suum Thallelaeum vertit .

Est hoc autem in actis beatorum martyrum perquam familiare , ut de nomine quaesiti, non aliud nomen quam *Christiani* promerent . Quin & de *Sancto* M. hoc prae ceteris narrat Epistola Ecclesiae Vienn. & Lugd. apud Eusebium , quod *nec suum , nec gentis , aut civitatis ex qua esset oriundus , nomen , nec utrum servus esset an ingenuus , prolocutus fuerit : sed ad omnes interrogationes Romana lingua responderit , CHRISTIANUS SUM . Hoc sibi nomen , patriam , genus , omnia denique esse , subinde profitebatur* .

Verum quid illud sibi vult, quod heic *Commune* nomen vocant ? An non potius *Christiani* nomen *Commune* omnibus dicendum erat,*Bonifatii* vero aut *Thallelaei* proprium? Atqui ne dubita,quin id ex consuetudine Hellenistarum petitum fuerit , quibus κοινὸν & *commune* tantumdem est , quod *profanum* & *immundum* : quod alibi *carnale nomen* dicitur,ac spirituali opponitur.In Actis S.Hilariani [apud Boll.ad 16. Martii] Tatianus Diac.de nomine interrogatus respondit : *Nomine carnali Tatianus vocor , spirituali vero Christianus* .

Ex eo vero Bonifacii & Thallelaei responso tandem ediscimus , ecqua mens Martyribus fuerit , quando nomen pristinum suum non audentes depromere , ejus loco se *Christianos* vocarent . Nam qui sic se gerebant, ii nomina sua pristi-

na pro impuratis habebant, utpote die *lustrico* (uti appellabant) non sine sacris imposita. De sacrificio, quod die lustrico sive *Nominalibus* fiebat, fidem faciunt Aristophanes Avibus, Euripides Electra, Suidas in Δεκάτην ἑστιάσαι. Adhaec Festus & Macrobius *lustricos dies* inde nuncupatos prodiderunt, quod tunc *lustrarentur* pueri, quum eis nomina imponebantur. Is dies apud Romanos octavus femellis, nonus pueris erat: at apud Atticos decimus. Sed cetera jam suo quaeque ordine persequamur.

Sect. 3. *Accepit autem puer Bonifatius . . . duodecim equites, & tres basternas*. Et infra sect. 15. Bonifatii Martyris corpus conservi ejus *posuerunt in una de basternis*. Ex his vides, accepisse Bonifacium basternas non aliorsum, quam ad collocandas Reliquias; nec minus quam tres, ut si forte plura Martyrum corpora sibi comparare daretur, haberet ubi reponeret. Quid autem proprie *basterna* fuerit, Graecus horum Actorum auctor declarat, apud quem utroque loco pro *basternis* λεκτίκια (*lecticulae*) usurpatur. Item in Glossario Nomico sic scribitur: Λεκτίκιον, βάστερνα, κράβατον. Ex quibus liquido constat, *basternam* fuisse tantumdem quod Graecis λεκτίκιον (14) *lecticulam*. Erat igitur *basterna* parvae lecticae genus: sed hoc primum intererat, quod lecticae servorum cervicibus, basternae binorum (15) burdonum dorsis gererentur: ut plane *basterna* simillima fuerit hodiernae Italorum (16) *Lecticae*. Adhaec basterna non nisi tecta (17) erat, ac plerumque matronale vehiculum; quum tamen lecticae etiam apertae usurparentur, & in utriusque sexus usu promiscuo. Atque haec de basterna animadvertisse contentus, lectores plura cupientes ad Salmasium, Schefferum, Rosweidum in Onomast. ad vitas Patrum, Meursium in Gloss. Gr., Martinium, Vossium in Etym., & Cangium in Gloss. Lat. rejicio. Ex paucis enim quae heic observavi, & ex laudatis doctor. viror. locis non dubito quin justa basternae notitia hauriatur. Ceterum ex hoc loco discimus, antiquos Christianos Martyrum Reliquias basternis, tamquam honestiore vehiculo, deportare consuevisse. Nec enim pro re nata basterna heic usurpata fuit, sed destinato consilio paratae tanto ante basternae fuerunt.

Sect. 4. Sic secum reputat Bonifacius: *Justum est vere, ut neque carnes contingam, neque vinum percipiam; quoniam . . . Corpora SS. Martyrum portare habeo*. Quae periphrasin veteris jejunii (18) complectun-

(14) Quod Graeci *Basternam* per diminutivum λεκτίκιον [*lecticulam*] redderent, id notat, basternam minorem fuisse, quam pro justae lecticae modulo. Nec immerito, nam basterna a binis burdonibus aut etiam mannis vehebatur; quum contra lectica plerumque a senis exquisitae proceritatis mancipiis, interdum octo [unde sunt *hexaphori* & *octophori* nomina] gereretur. Adde quod quum bini illi basternae vectes jumenti unius ante, alterius retro, dorso inniterentur, ex eo intelligitur, basternam vectium illorum inter se intervallo non fuisse latiorem. At lectica patebat multo latius.

(15) Exstat de basterna epigramma vetus in Pithoei collectione, cujus alterum distichon tale est: *Hanc geminus portat duplici sub robore* [duos basternae vectes intelligit, quos *amites* vocat Palladius VII. 2.] *burdo, Provehit & modico pendula septa gradu*.

(16) Vide modo allatos veteris poetae versus, in quibus non aliud, quam id quod hodie vulgo *Lecticam* dicimus, liquido cernes. Nisi quod in hodierna lectica vectores sedent: at in basterna cubabant. Porro Servius id suo tempore *basternam* [est enim vocabulum inclinatae Latinitatis] dici testatur, quod olim *pilentum* vocabant. Atqui non prorsus idem: nam pilentum binis constabat rotis, quibus basterna carebat.

(17) Id quoque ex veteris epigrammatis proxime laudati, quod Vossius & alii protulerunt, disticho tertio intelligitur. Adhaec in Isidori Glossis *Basterna* exponitur, *Tecta*, supple *lectica*. Locus sic habet: *Basterna, Tecta manualis*. Ex quo loco quidam probare voluerunt, manibus etiam gestari consuevisse. At scite alii pro *Manualis* reponunt *Mannalis*; quod scil. non tantum a mulino genere, verum etiam a mannis portaretur.

(18) Huc pertinet illud Metaphrastae in sua S. Bonifacii vita, in hac ipsa narratione: νηστείας κατὰ τὴν πορείαν ἐχόμενος. *jejunio dans operam in illo itinere*.

ctuntur. Translaturi olim Sanctorum Reliquias, ad id opus jejunio se comparabant: id quod ex pluribus constat historiis. Atque hodiedum hoc mansit, ut Episcopi pridie jejunent, quam Ecclesiam consecrent: non id alia de causa, ut equidem interpretor, quam quia Reliquiarum Translatio sub Altari reponendarum prope unicus initio fuit Consecrationis ritus, qui etiamnum potissimus est. At enim (objicit Tillemontius) quo pacto haec tanta Bonifacii abstinentia cum conservorum expostulatione stat, qui (infra sect. 14.) eum *non invenientes*, *coeperunt dicere: Ille modo in adulterio*, *aut in taberna positus epulatur; & nos circuimus ubique requirentes eum*. Mox paucis interjectis ajunt: *Homo quem nos quaerimus, magis in taberna requirendus est*. Verum haec facile conciliantur, si concipiamus, in suo itinere Bonifacium, quocumque vesperi divertisset, clam conservis suis solvisse jejunium. Nam quemadmodum is sect. 5. Tarsum adveniens per causam videndorum amicorum (quorum nomine Martyres intelligebat) a conservis divertit; idem & in singulis mansionibus factitasse illum, reor. Quam secessionem conservi aliorsum accipientes, eum (clam scil. abstinentem) ad solitas voluptates animum adjicere, calumniabantur.

Sect. 6. Bonifacius inter diversa Martyrum tormenta vidit ἄλλον ϖεριζόμενον ὑπὸ δημίων. Atqui illud ϖεριζόμενον nihil est: nec dubium est, quin expuncta vocali E, legendum sit ϖριζόμενον, ac vertendum, *Alium* (vidit) *secari a carnificibus*. Tametsi is error, ut fatear, non hodie aut nudius tertius codicem Graecum invasit. Etenim jam olim, quum versio Latina adornata fuit, Latinus interpres monstrosum istud ϖεριζόμενον in suo codice reperisse videtur. Hinc illa portentosa interpretatio fluxit, *Alium exterminatam habentem faciem*. Ecquod enim τῶ ϖρίζεσθαι [*sectionis*] vestigium in hac tota interpretatione? Quae quum insolens ac mira prorsus sit; necesse est interpretem ad istud ϖεριζόμενον [quod hodiedum legitur] haesisse attonitum; ac non nisi Glossarum Graeco-Latinarum [quas jam tum exstitisse, non dubito] subsidio adjutum fuisse, ut ea verba, quae supra adscripsi, exsculperet. Etenim ἵζομαι & ἰζάνω inter cetera significat *subsidere* & *pessum ire*. Et in Cyrilli Glossario, quod Labbeus edidit, Περιζάνω (loco τῶ περυζάνω) redditur *Perfrixit*. Fortassis igitur in eam partem illud περιζόμενον (pro ϖερυζόμενον) accepit; putavit enim tamdiu illius Martyris faciem a carnificibus fuisse *perfrictam*, donec eam *exterminatam haberet*. Nam in Glossis *Extermino* idem, quod ἐξολοθρεύω, *perdo*. Vtut est; certe Latinus interpres περιζόμενον in suo codice legit. Nec aliter fortassis & Metaphrastes in suo reperit; sed tamen, qui esset apprime eruditus, statim pervidit, legendum esse ϖριζόμενον; unde in sua metaphrasi sic posuit, ἄλλος ἐπρίζετο, *Alius secabatur*. Hactenus dicta novum argumentum suppeditant, ex quo intelligatur, textum Graecum fuisse primitivum, ex eo vero Latinum postea transfusum fuisse.

Ibid. paullo ante finem sectionis hujus σκότος [i. e. *caligo*] metaphorice usurpatur ac nove pro eo, quod est *stupor gravissimus*. Locus sic habet: *Et erat omnino* [σκότος δεινὸν] *stupor gravis tormenta talia conspicantibus*. At Latinus interpres sensum tantum aucupatus reddidit, *Et horror magnus ac pavor intolerabilis erat his* &c. Hoc quidem leve.

At illud non inscite dictum in fine sect. XI. ὡς κηρὸς, ὅταν ὀσφρανθῇ πυρὸς, h.e. totidem verbis, *sicuti cera*, *ubi odorata sit ignem*, pro *igni admota*. Sed id scitamentum interpres vetus, miram locutionem ratus, neglexit: quod tamen Graecus auctor ex Jud. XVI. 9. imitatus fuerat, ubi apte Hieronymus reddidit, *Quum odorem ignis acceperit*. Simile est & illud. *Si transieris per ignem*, *flamma non nocebit tibi*, *& odor ignis* [i. e. ne levis quidem afflatus] *non erit in te*. Post recitata verba in Latino sic sequitur: *Et Sanctus quidem non est molestatus* [ab igne] *incendit autem de AFFLANTIBVS viros multos*.

Illud *aſſlantibus* Graeco ὑπηρετηκότων [*miniſtrantibus*] non male quidem reſpondet ; ut ad *aſſlandum* illud ὑπερετεῖν (*miniſterium*) pertinuerit . Tamen ne dubita , quin Latine ſcribas *aſtantibus* , maxime quum Graece παρεστώτων in codice Colbertino pro vulgato ὑπηρετηκότων reperiatur .

Illud gravius , quod ſect.14. Bonifacii vultum conſervi ejus per haec ſigna diſtinguunt . *Vir eſt quadratus* , *craſſus*, *robuſtus* , *capillo compoſitus* . At Graece nihil τῷ *Robuſtus* reſpondet , ubi ſic legitur : Ἀνὴρ (19) τετραγωναῖος, παχὺς, ξανθός. An igitur *Robuſtus* ad ξανθὸν colorem pertinet ? Ita ſane . Etenim ξανθὸν Gloſſae *Rubrum* interpretantur . At antiquis *Robum* [& inde *Robuſtum*] pro *Rubro* dixiſſe Feſtus his verbis docet : *ROBVM* , *rubro colore . . . Hinc & homines valentes & boni coloris* , *ROBVSTI*.At quod in Actis ſequitur, *Capillo compoſitus* quo pertinet ? Nec enim ei quidquam Graece reſpondet . Omnino videtur legendum, *Robuſto capillo compoſitus*; hoc enim totum reſpondere voluit τῷ ξανθός . Nam *flavi* aut (ἰδιωτικῷ ſermone) *robuſti* ii dicebantur, qui caeſariem ejus coloris gererent . Itaque interpres , ni magnopere fallor , illud ξανθὸς reddiderat , *Robuſto* [i. e. rubro ſive flavo] *capillo compoſitus*. At deinde ſemidocti librarii eam locutionem abſurdam rati [quid enim ? an de Sampſone agebatur , cujus robur in crine erat ?] id in duo membra partiti ſcripſerunt, *Robuſtus* , *Capillo compoſitus* .

Statim deinde hoc ultimum inter Bonifacii διαγνωστικὰ ſigna ſubnectitur : *Coccinea armelauſia indutus* . In Graeco , ῥούσιον ἀρμελαύσιον φορῶν. De *Armelauſia* [quam Graeci neutraliter efferunt ,] jam viri docti pleraque occuparunt . Videantur prae ceteris Salmaſius ad Trebell. Pollionem, & Cangius in Gloſſario. Vox ea a Latiniſne ad Graecos , an contra , manavit ? Etenim Suidas in Etymologico Ms.ab *armis* (ὅπλοις) quibus (20) ſuperinducebatur , dictam exiſtimat : at contra Iſidorus ab *armis* ſive humeris deducit , ex eo ſcil. quod inferne *ante & retro diviſa atque aperta*, circa *armos tantum clauſa* , *quaſi armiclauſa* . Atque huic formae veſtis favet hoc, quod ſcapulare monachorum eodem nomine donabatur . Gloſſae Iſidori : *Armilauſa* , *Scapulare monachorum* . Porro vox ea Latinis varie ſcribitur , cum E aut I , *Armelauſia* & *Armilauſia* ; & una ſyllaba minus, *Armelauſa*

(19) Heic in Cod. Colbertino pro τετραγωναῖος [i. e. *quadratus*] ſcribitur Κονδός: quam vocem nuſquam alibi , quam heic , & in Cyrilli vet. Gloſſis reperio , in quibus ea dictio exponitur *Curtus*: quae notio heic optime quadrat. Ceterum minus huc facit illud Heſychii , apud quem Ἄκονδος eſt ἄχαρις *ingratus* , ubi & hanc affert cauſam , quod Κονδὰς *gratiam* ſignificet . Κονδὸς igitur *Curtus* eſt .

Atqui haec codicis Colbertini lectio , quamvis conveniens huic loco ſit ; tamen novitatis ab interprete convincitur , qui *Quadratus* reddidit , utique quod in ſuo codice τετραγωναῖος reperiſſet . At vero qui Codicem Colbertinum exaravit , rem abſurdiſſimam ratus , ſi idem bis incularetur [etenim τετραγωναῖος *quadratus* & παχὺς *craſſus* idem plane ſignificare videntur] prius illud in Κονδός (*Curtus*) mutavit , volens Bonifacium *brevem* ſimul & *obeſum* fuiſſe .

Quamquam [ſi , quid in his Actis τετραγωναῖος ſit, ex Latina voce *Quadratus* metiri volumus] apud Columellam VII. 12. canis *quadratus* is eſt , qui nec longus nec brevis ſit . Item Celſus II. 1. *Corpus* , inquit, *habiliſſimum quadratum eſt* [h. e. mediae ſtaturae] *neque gracile , neque obeſum* . Poſteriora haec non ad *quadrati* deſinitionem pertinent ; verum ea corpora *habiliſſima* eſſe vult , quae nec mediocrem ſtaturam excedant , nec ſint juſto habitiora aut graciliora . Ergo non recte Colbertini codicis deſcriptor pro τετραγωναῖος [*quadratus*] κονδὸς i. e. *curtus* repoſuit ; quum prius illud non habitudinis ſed ſtaturae vox ſit , & quidem mediae , non autem brevis .

(20) Suidae verba ſic affert Meurſius in Gloſſario : Ἀρμελαύσιον , παρὰ τὸ ἅρμα , τὸ ἐπάνω τῶν ὅπλων . Quibus verbis ad Latinam vocem *Arma* (ὅπλα) ſpectavit : quae vox Graecis recentioribus ἄρμα ἄρματου inclinatur . At reliqua illius vocabuli videntur ſane Graeculi ab ἐλαύνω derivaſſe . Citat ibid. Meurſius Rigaltii Gloſſas , quas ad manus non habeo .

laufa & *Armilaufa*, ut alios corruptiores ſcribendi modos taceam: at Graecis ſemper ἀρμελαύσιον. Ceterum de *coccineo* colore haud temere heic mentio facta fuit; nam & alios colores gerere poterat, quippe quum & *Armilauſam praſinam* Juvenalis Scholiaſtes memoraverit. At puto coccineum colorem fuiſſe uſitatiorem. Paulinus Ep. 13. *Minime monachali caliga & veſte, quum praeterea facie non minus, quam armilauſa RVBERET*. Hunc vero colorem, quem Graecus auctor ῥέσιον vocavit, non immerito interpres *coccineum* reddidit; nam & e contrario in Cyrilli Gloſſis Graeco-Latinis Κόκκινον vertitur *Ruſeum* h.e. *Ruſſeum*: *Ruſſeum*, inquam, non *Ruſeum*: nam Latini [quibus ea vox magis familiaris, quam Graecis fuit] cum duplici ſibilo efferunt. Exſtat & in Vet. lexico [apud H. Steph. in Appendice in Ῥούσιος]iſtud: *RVSSEVS... Coccinus color, & flammeus, vel qualis eſt rubricae Sinopicae.* Et quae ibid.ſequuntur.

In fine ejuſdem ſectionis. *Quid enim VOS nocebit venire uſque ad ſtadium, & videre ſi ipſe eſt?* Nocendi verbum nonnunc primum cum accuſandi caſu jungitur; nam & Tertullianus in de Exhort. caſtitatis ſic antea ſcripſerat cap.XI.*Puto nobis non magis licere naſcentem nocere* [per medicamina ſcil.] *quam natum*. In Actis S.Perpetuæ ſect.4. *Non me nocebit in nomine Domini Jeſu Chriſti*. In Actis SS. Claudii & Aſterii n.I. apud Ruinart. *Non me poteris nocere*. Eodem pertinet & illud paſſivum perſonale Juſtini XLIV.4.*Itaque quum non ſolum non noceretur, verũ quarumdam uberibus aleretur*. Haec eo notavi, ne qua vis amplius inferatur lectioni Plautinae.Scripſerat is Mil.Glor. Actu V. v.18.

Jura, te non nociturum eſſe hominem de hac re neminem.

Et ita in omnibus Mss. reperiri, teſtatur Taubmannus. Tamen idem Lambinum & Acidalium ſecutus edidit *homini nemini*: quod & alii arripuerunt. At tu ne dubita, quin accuſandi caſus e Comici manu fuerit.

Initio ſect.15.pro σκήνωμα [h.e. *tabernaculum*: quo modo in N.T. Helleniſtae Judaei *corpus* vocare amant]in Colbertino legitur pulchre τὸν κορμὸν i.e. *truncum*. Sicuti enim Virgilio corpus avulſo capite *Truncus* vocatur; idem quoque loquendi genus & heic uſurpatur. At Euſtathius [apud Cangium in Gloſſar.Gr.in Κορμὸς] nimis anguſte κορμὸν definit: τὸ ἀπὸ τραχήλου μέχρις αἰδοίων κύτος τοῦ σώματος δίχα τῶν χειρῶν, ὃ καὶ θώρακά τινες καλοῦσιν, ἕτεροι δὲ κορμὸν, ἰδιωτικῶς. *Qui a cervice ad genitalia modus corporis pertinet, ſine manibus: quod &* [θώρακα] *thoracem quidam appellant, alii* κορμὸν *truncum, vulgari ſermone ſcil.* Quo ſatis indicat, id nomen inter κίβδηλα numeraſſe grammaticos. Mox quod Martyris caput in conſervorum ſuorum conſpectu poſitum *riſiſſe* dicitur, is habitus ac geſtus eſt agnoſcentis ſuos. Nam quibus loqui non licet, non id aliter, quam arriſione faciunt. Servius ad illud Ecl.4.

Incipe parve puer riſu cognoſcere matrem, ſic adnotat: *Sicut enim majores natu ſe ſermone cognoſcunt; ita infantes, parentes riſu ſe indicant agnoſcere*. Paucis interpoſitis, recte Interpres *Officialem* reddidit eum, qui in Graeco eſt ταξεώτης; nam ea vox *apparitorem praeſidis* deſignat,quemadmodum ea in Pandectis exponitur. At in Cyrilli Gloſſario ea non tantum vertitur *Apparitor*, ſed & *Officialis*, aeque ut in hoc noſtro interprete. Porro quod in his Actis ταξεώτης cum E ex Mss.editum fuit, id fruſtra editor in margine monuit legendum eſſe cum I ταξιώτης. Non id inquam neceſſe fuit; nam utroque modo ſcriptum reperitur. Etenim in Cyrilli Gloſſis cum I occurrit, at alibi paſſim in Mss.cum E: quod poſterius magis adprobat H. Steph. in Theſ. Ea variatio inde orta videtur,quod τάξις in obliquis utramque vocalem admittat. In eadem ſectione extrema Interpres ait: *Glorificantes Dominum ſuper DEFVNCTIONE ſancti Martyris*. Cui Graece reſpondet ἐπὶ τῇ τελειώσει [h.e. *perfectione* ſive *conſummatione*] τοῦ ἁγίου μάρτυρος. Pulchre *defunctionem* pro *conſummatione* uſurpavit: ſicuti & ali-

& alicubi in Pandectis [locus is a me in *de Dedic. sub ascia* illustratus fuit : ubi & similem Ovidii locum attuli] sepulcrum *functum* dicitur, illud scil. quod jam ex illatione corporis *consummatum* aut *perfectum* vocabatur, quia jam religiosum evaserat.

At illud quid sibi vult, quod supra sectione 6. praeterieram, ubi Bonifacius inter varia Martyrum supplicia vidit *Alium stipite in collo ejus infixo, & EXALATVM in terra?* Sic enim in vet. Interprete legitur. Sed enim meo periculo corriges EXALTATVM h. e. βαθυνόμενον, sive *alte defossum*. In Cyrilli Glossis Βάθυνσις redditur *Exaltatio*, & ibidem *Exalto* respondet Graeco Βαθύνω h. e. *profunde* sive *alte deprimo*. Quo etiam spectat Columellae locus III. 13. nondum plane intellectus: *Sulcos dirigunt fodiuntque, & EXALTANT in tres pedes*. Vbi τὸ *Exaltant* vulgo interpretantur *Erigunt* : parum scite : nam contra est *alte deprimunt* sive βαθύνουσι. Nec enim sulci sursum, sed deorsum imprimuntur, quamvis in ea sulcatione ex consequenti telluris aggeres utrinque attollantur. Sed ad Actorum locum redeo: in quo non alia ab ea, quam dixi, in Graeco sententia est, si quidem recte locus capiatur. Sic autem ibi legitur: Ἄλλον, πάλον εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ ἐμπαγέντα, καὶ δηλαμένον ἐν τῇ γῇ. Vbi Ἄλλον absolute ponitur; eoque interpungendum duxi, ne cum πάλον jungatur. Sententia vero haec est: *Quod ad ALIVM* [martyrem] *attinet*; [vidit Bonifacius] *palum collo ejus infixum, &* [eumdem palum] *exaltatum in terra* i.e. alte in terra defixum. Facessat ergo illud EXALATVM, quod criticos torserat; cui & Henschenius in sua editione aspirationem addidit, ut sit EXHALATVM.

Postquam haec scripseram, deprehendi, Adonem in suo horum Actorum compendio, quod Non. Junii inseruit, legisse in suo codice non *Exalatum*, sed *Exaltatum*; etsi in eo falsus sit, quod *erigendi* notionem ei participio tribuerit, *Alium*, inquit, *stipitem in collo habentem infixum, & a terra ELEVATVM*, sic nim. illud *Exaltatum* exponens. At Metaphrastes non male: διὰ τοῦ τραχήλου πάσσαλος ἐλαθεὶς, τῇ γῇ προσεπήγνυτο, *stipes per collum transactus terrae affigebatur*: quod Graeco textui, quem supra recitavimus, optime consonat. Ac de locis utriusque textus animadversione dignis satis hactenus.

Nisi quod de Metaphrastae paraphrasi, cujus modo memini, breviter monendus est lector, sect. 2. v. 14. pro εἰγχινοία [quod nihil est : ad quam vocem Bollandianus adnotator expavit] facillima mutatione scribi debuisse ἀγχινοίᾳ; maxime quum teste eodem adnotatore Hervetus *Ingenii solertia* verterit.

§. 4.

De actorum S. Bonifacii antiquitate, dignitate, ac fide. Ex occasione autem . . .

Historia haec quondam viris magnis Baronio, Valesio, Holstenio, Bigotio, Henschenio, Ab. Claudio Floro (qui hanc totam narrationem suae Historiae Eccles. intexuit) & aliis in pretio fuit; nec immerito. Nam ejus antiquitas tanta est, ut praestare ausim, eam Graece quidem IV. labente saeculo ab aliquo ex Judaeis Christiano prodiisse, Latine vero quinto. Nec enim locutiones illae veteres, in quas breviter animadvertimus, nisi qua dixi aetate, venire scriptoribus suis sub calamum potuissent. Adde quod stylus ubique talem se prodit, ut nativam passim simplicitatem spiret, ex qua maxime talium monumentorum pretium ac dignitas exsistit.

Tamen quum plura in hac historia difficultates non modicas crearent; iis, credo, deterritus Ruinartus haud dignam judicavit, quam in sua *Acta sincera* inferret; etsi qui ejus operis editionem in Hollandia postea repetiverunt, non siverunt hanc ibi desiderari. Sub haec autem vir acris judicii Tillemontius (tom.V. Not. 82. in persec. Diocl.) non leve his Actis bellum

bellum indixit, ſed eatenus tantum (ſi eum recte interpretor) ut pro *originalibus*, uti vocant, haberi ea vetaret, ac Bollandiſtas eo nomine reprehenderet, quod primitivorum actorum eis meritum tribuiſſent: quod ei libens aſſentior. At poſtremo Bailletus ex ſemita, quod ajunt, fecit viam, atque acerbiore cenſura uſus, ea non dubitavit inter Romanenſes (21) uti vocant, narratiunculas amandare.

De hoc autem ſcripto ſic equidem cenſeo. Graeca, uti dicebam, Acta haud ſerius IV. ſaeculo, non imponendi animo, ſed bona fide elucubrata fuerunt. Quum autem Bonifacius Roma profectus, primo Tarſum appulſu ſe ſtatim confeſſoribus immiſcuiſſet, nec diu tentus atque interrogatus, ac biduo tantum decertans vitam finiſſet; id opinor in cauſa fuit, ut ea Actorum pars, quae martyrium antecedit, haud certis ex monumentis teſtata Graeco ſcriptori fuerit, ſed ex ambiguis potius narrationibus corraſa. Eo fit, ut de Aglaidis genere ac marito parū aut nihil exſtet, de Aglaide autem ac Bonifacio, ante quam Tarſum attingeret, vitaque utriuſque ante acta pauca admodum narrentur. At quae poſtea ab initio certaminis ad finem uſque ſcribuntur, ea meo judicio plus fidei merentur: non eo uſque tamen, ut ad Actorum, uti vocant, originalium auctoritatem aſſurgant; nec ut praeſtare quis poſſit, non aliquas Graeco textui particulas ex poſteriore manu acceſſiſſe. At Latina interpretatio (quae V. ſaeculo antiquior non eſt) longe minus auctoritatis habet in iis, quae ſupra Graecum textum admetitur; cujuſmodi illud eſt, quod in praefatione ſaevam perſecutionem anno Chriſti 290. motam fuiſſe ſcribitur. His intellectis non tantum Bailleti delicatiora faſtidia ſponte ſua concidunt, ſed in pleriſque etiam cum Tillemontio nobis conveniet.

Et ſuperiore quidem §. (in adnotatis ad ſect. 4.) ei Tillemontii objectioni, qua in Bonifacii abſtinentiam (cui ſcil. conſervorum teſtimonia ſect. 14. refragentur) inſurgit, ſatis mihi feciſſe videor: nunc ei tantum Tillemontii difficultati occurremus, qua Aglaidem ac Bonifacium, tum, quum reſipiſcere coeperunt, gentiles ratus, ἀσύστατα (*non ſibi conſtantia*) quaedam inde infert. Gentiles autem eos fuiſſe ex Actis ipſis ſect. 2. comprobat, in quibus matrona Bonifacium alloquitur ſect. 2. ἀκήκοα χριστιανῶν λεγόντων &c. *Audivi*, inquit, *a Chriſtianis quum dicerent*, nempe reliquiarum SS. Martyrum cultum proficere ſibi peccatoribus poſſe ad Divini Judicis indignationem declinandam. Hoc enim quum eloquitur, haud dubie ſe a Chriſtianis, ipſa nondum Chriſtiana, ſegregem facit. Quod ſi tunc adhuc in gentiliſmo haerebant; cur non a Chriſtianis de baptiſmo petendo monerentur? Is enim primus ad pietatem gradus eſſe debuit; quo ſimul etiam ab omni anteactae vitae crimine mundi evaderent. Atque in eo argumento haud mediocriter (22) exſultat vir graviſſimi judicii.

Atqui non eſt dubium, quin ambos pro Chriſtianis ſcriptor habuerit. De Aglaide certos nos facit ejus λόγος ἀποπεμπτικός (*oratio dimiſſoria*) extrema ſect. 3. *Dominus . . . qui propter noſtram ſalutem formam ſervi accipiens, proprium ſanguinem effudit . . . ipſe mittat Angelum ſuum* &c. quae allocutio utrumque ſacrorum Chriſtianorum conſcium arguit. Sicuti & Bonifacii oratio ſect. 4. eum Chriſtianis haud dubie aggregat. Nec illud Aglaidis dictum ſupra

(21) Bailletus in Tab. Critica ad XIV. Maii ſic incipit: *Ses actes . . . portent diverſes caracteres de ſuppoſition, quoiqu' ils ſoient anciens. Ce pendant il eſt difficile de croire, que le fond de l' hiſtoire ſoit abſolument faux, & de ne pas juger, que l' auteur auroit voulu ſe jouer de ſa matiere, & traveſtir la veritè en ROMAN.* Idem poſt pauca ferme iis accedit, qui Graeca ex Latinis expreſſa tradiderunt: in utroq. falſus.

(22) *Cependant* (ait Tillem. Not. 82. in perſec. Diocl.) *dans le deſſein qu' ils ont de ſe ſauver, ils ne parlent point de demander le bapteſme; mais Aglaide envoie Boniface en Orient pour en apporter des reliques des Martyrs, afin de leur baſtir des egliſes. Eſt-ce là la premiere choſe que les Chrètiens recommandoient à ceux qui embraſſoient la foy ou la penitence?*

pra recitatum, prout Graece concipitur, quidquam incommodat; nam sine controversia excidit in Graeco particula τινῶν, ex vetere interpretatione supplenda, in qua sic legitur, *Audivi QVOSDAM Christianorum dicentium* &c. Pro quo Simeon Logotheta in sua Graecorum Actorum metaphrasi sect. 3. sic posuit: *Audivi* (ΤΙΝΟΣ τῶν εὐσεβεστέρων) *a QVODAM piorum*. Non se igitur omnino a Christianorum grege secernit; sed QVOSDAM Christianos, ipsa utique Christiana, dicentes audivit, juvari se posse cultu SS. Martyrum ad veniam adipiscendam. Nec id vero consilium a veterum Christianorum (23) ingenio abludit: at idem consilium gentilibus dari inconveniens erat, quibus prima de baptismo cura esse debuerat. Accedit, quod si Aglais & Bonifacius pagani fuissent, eorum commercium (quippe cui satis fuisset animus (24) maritalis) crimine caruisset. At contra Christianis animus maritalis haud satis erat, nisi & nuptias Ecclesia conciliaret: quae auctoritas huic Aglaidis cum suo (25) liberto societati defuit. Imo nec facile umto persuasum fuit.

(23) Scitum est, aevo Cyprianico tantum dignationis vivis adhuc martyribus fuisse impertitum, ut eorum interventu indulgentia lapsis concederetur. De quo & plura exempla in sinceris Martyrum historiis occurrunt. Vt in Epistola Eccles. Vienn. & Lugd. de Martyrib. Lugd. (in Ruinarto sect. 12.) *Mortua jam Ecclesiae membra viventium ope atque auxilio ad vitam revocata sunt: & Martyres GRATIFICATI sunt* [pace scil. ac venia data] *iis qui fidem negaverant*. Adde & Dionysium Alex. Epist. ad Fabium Antioch. apud Euseb. VI. 42. *Hi divini Martyres, qui nunc assessores sunt Christi... dum heic apud nos essent, quosdam e fratribus lapsos, & idolis sacrificasse convictos susceperunt; & conversionem illorum ac poenitentiam cernentes ... eos in coetum suum receperunt, & in orationibus ac cibo cum iis communicarunt*. Quorum praejudicatam sententiam a se ratam haberi debere, merito subdit.

Quin & adhuc in purgatorio exsistentibus adhuc vivi Martyres veniam impetrabant. Itaque S. Perpetua [in ejus Actis sect. 7.] Dinocratem puerum a poenis purgatorii suis precibus liberavit. *Et*, inquit, *cognovi statim, me DIGNAM esse* [h. e. dignam, quae impetrarem] *& pro eo petere debere* &c. Huc illa tanta Martyrum *Dignitas* pertinet, ut quaecumque a Deo poscerent, protinus impetrare crederentur. In eisdem Actis sect. 4. S. Perpetua sic scriptum reliquit: *Tunc dixit mihi frater meus: Domina soror, jam in magna DIGNITATE* [at in Holsteniano cod. DIGNATIONE] *es, & tanta, ut postules visionem* &c. Quae & statim eidem oblata petenti fuit.

Quod si nondum consummatis, nec de victoria securis, tantum tribuebatur; longe plus certe perfectos jam Martyres, & apud Deum aevo sempiterno fruentes, habuisse virtutis ad veniam impetrandam, non immerito persuasum fuit. Hinc in veteribus Damasi aliorumque antiquorum epigrammatibus, quae adhuc marmoribus incisa visuntur, non aliud in fine martyres [in quorum laudem illa conscripta sunt] exorantur, quam ut peccatorum indulgentiam a Deo impetrent. Exempla sunt passim obvia. Ac facile mihi persuadeo, fuisse tertio quartoque saeculo in more positum, ut qui poenitentes diutinam Martyrum Lipsanis servitutem impendissent, eis, tamquam martyres pro se interventores habentibus, eâ gratiâ poenitentiae spatia contraherentur.

(24) Romanis quidem legibus dominarum cum servis aut libertis connubia vetabantur. At eas leges saepe in desuetudinem abiisse, vel hoc meo judicio ostendit, quod eas leges saepius instaurari [non alia certe de causa, quam quia interim exolevissent] necesse fuit. Fabrettus certe p. 289. octo inscriptiones affert, in quibus patronae libertis iisdemque conjugibus suis sepulcra construunt. Quod quum palam fieret; necesse est, eas leges, simul ac repetebantur, mox desuetudine abolitas. Ac postremo ex eisdem inscriptionibus constat, non aliud quam animum maritalem connubia inter patronas suosque libertos constituisse.

(25) Bonifacium Aglaidis libertum potius, quam adhuc servum fuisse, est quod vehementer suspicer. Nec obest, quod in his Actis Aglais *Domina*, Bonifacius *Servus*, ceteri de familia *Conservi* nuncupentur: nam etiam aevo meliore *servorum* & *libertinorum* vocabula permutabantur. Plura exstant apud Svetonium & alios in Pallantem liberrima dicteria, quae eum adhuc servum arguerent, nisi aliunde sciremus, libertate donatum. Exemplis pluribus ab antiquitate petitis supersedeo; praesertim a marmoribus, in quorum uno Capuano nonnullos conjunctim *Servos libertos* aut *libertos servos* inscriptos me deprehendisse, memini.

umquam Ecclesia dominae cum servo aut liberto suo nuptias (quippe indecoras & legibus tunc temporis vetitas) adprobasset. Quocirca non alia de causa Aglais se sibi peccati consciam in eo commercio fatetur, quam quod cum sibi post priores legitimas nuptias copulasset, quem amore maritali complecti non poterat, quippe Ecclesia Christiana ejusmodi impares atque indecoras nuptias improbante.

Postremo Emericus Bigotius Actorum Graecorum ex Cod. Colbertino prooemium tale protulit, ex quo necessario efficitur, Bonifacium & Aglaidem peccatoribus, ne animum despondeant, in exemplum poenitentiae fuisse propositos; in exemplum inquam non conversionis ex gentilismo, sed ex peccatis post baptismum admissis. Nolo equidem contendere, Graecum illud prooemium Colbertinum parem Actis antiquitatem habuisse [imo contra stylum dissimillimum ultro agnosco] sed hinc tamen apparet, Bonifacium & Aglaidem pro lapsis, quorum sanatio difficilior, non pro gentilibus, quorum facilis curatio, habitos. Eodem pertinet, quod Simeon Metaphrastes in horum Actorum prooemio, inita comparatione martyrum innocenti vita illustrium cum iis, qui ubi Christianismum sceleribus inquinassent, ad ultimum anteacta crimina suo cruore diluissent, his posterioribus Bonifacium adnumerat, usurpata etiam Evangelica ovis errantis & cum gaudio repertae parabola.

Hac priore difficultate submota, jam facilius ei querelae respondebimus, quam idem Tillemontius adversus haec Actorum verba sect. 16. intentat. Παραλαβοῦσα (Aglais) κληρικοὺς εὐλαβεῖς [at Latinus vetus interpres plura heic legerat in hunc modum, κληρικοὺς καὶ ἄνδρας εὐλαβεῖς, h. e. *clericos & viros religiosos*: idque rectissimum est: vide Act. VIII. 2. & dicta ad S. Marci Acta] μετὰ λιτῆς, καὶ κηρῶν, καὶ θυμιαμάτων ὑπήντησεν τῷ ἁγίῳ λειψάνῳ. Quae totidem verbis sic sonant: Et Aglais *assumptis secum clericis virisque religiosis, cum supplicatione & cereis & suffitibus processit obviam sancto corpori*. At hunc totum exequiarum apparatum ante Constantini regnum, Romae praesertim, peragi a Christianis potuisse, negat Tillemontius. Fateor, si haec propalam fierent. At nonne clam intempesta nocte qualiscumque is honor haberi Reliquiis illis potuit? Nam & in Actis S. Cypriani proconsularibus sect. 5. sic legitur: *Ejusque corpus propter gentilium CURIOSITATEM* (h. e. eorum qui *curiosi*, aut *frumentarii*, pluribusque aliis vocabulis dicebantur, sedulam investigationem; sic enim heic *curiositatem* accipio) *in proximo positum* [pro tempore scil. tunc] *est. Inde per noctem sublatum cum cereis et scholacibus*[h. e. funalibus] *ad areas Macrobii . . . cum voto & triumpho magno* (en λιτὴν, *supplicationem* Actorum nostrorum) *deductum est*.

XV N S ZACHARIE PROPHE

IS est ex XII. undecimus: quem Latini post Bedam sincerum die VI. Septembris colunt. Quo etiam die Usuardus sic incipit: *Zachariae prophetae: qui de Chaldea senex in patriam reversus, juxta Aggeum prophetam jacet conditus*. Eodem die a Beda, Rabano, Romano parvo, Adone, Notkero, hodierno Romano colitur. Porro quae de prophetae morte historia ex Usuardo adscripta fuit(quae & in quibusdam Adonis apographis legitur) ea ex Pseudo-Epiphanio cap. 21. profecta, etiam in Chronico Paschali (pag. 152. edit. Cangii) reperitur.

At Graeci in Basilii Menologio non cum Latinis die VI. Septembr. sed pridie *Memoriam Zachariae prophetae* (non tamen illius XIIviri, sed *patris Jo: Baptistae*) agunt. Iidem vero ex XII. prophetis undecimum die VIII. Febr. colunt, quos & Moscovitae pro more sequuntur. Postremo iidem Graeci in MS. Synaxario (apud Bollandianos ad XVI. Maii in praetermissis pag. 560.) de eodem

hoc XIIviro agunt craſtino die i.e. XVI. Maii. Hoc & noſtri Faſti ſecuti ſunt, ſed qua potuerunt. Nam quia ſequens dies feſto S.Reſtitutae impeditur; ob eam cauſam de propheta pridie occuparunt. Eoque factum ut *natalis* notam adpinxerint, quippe diei non ſuo. Quamquam ceteroqui emortualem prophetae diem nemo, ut arbitror, ſe aſſecuturum ſperet.

XVI N S RESTITVTE

Admonitio.

Hujus S. Virginis tanta eſt apud Neapolitanos, & proximos inſulanos celebritas, ut ſi paullo longiorem de ea Commentarium pertexuero, nemo id, uti ſpero, ſit in eo reprehenſurus, qui in noſtrorum praecipue hominum gratiam plura ſe commentari profiteatur.

DE S. RESTITVTA VIRG. AC MARTYRE COMMENTARIVS

CAP. I.

De vulgatis S. Reſtitutae Actis.

EXſtant hujus Martyris Africanae Acta apud Henſchenium ad diem XVII. Maii pag.20.quae ad eum Neapoli Antonius Beatillus Jeſuita ſubmiſerat,*ex Mss. codicibus Maſſarellenſi & Taurenae eruta*, quemadmodum titulus praeferebat.

Nuper vero V. Cl. Jacobus Caſtellus JCtus Neapolitanus Neapoli eadem Acta recudit, eaque non tantum uberrimis adnotationibus, verum etiam variantibus lectionibus auxit, quas ex triplici codice Bibliothecae Teatinae SS. Apoſtolorum hauſiſſe ſe profitetur. Ex iis porro Mss. recentiſſimum eſſe, ac novitio prorſus charactere exaratum, teſtatur eum, ex quo exemplar illud deſcriptum fuit, quo Heſchenius uſus eſt: nam ei Ms.ſic praeſcribitur*: Paſſio S.Reſtitutae . . . ex codd. Maſſarell.& Taurenſi*,prorſus ut Henſcheniana praenotatio praeferebat. At vero idem Caſtellus duos alios ibidem codices reperit, antiquiorem unum [ante quingentos circ. annos deſcriptum] eumque membranaceum, quem noſter Chioccarellus ei bibliothecae dono dederat; alterum vero chartaceum, & aetatis inferioris, ſed tamen eo, quem initio deſcripſimus, longe vetuſtiorem.

Sane quidem ſi cui haec Acta recudendi cupido inceſſerit, ei auctor fuerim, ut non alium Ms. quam illum veterem membranaceum [quem *primum* cum Caſtello appellabimus] κατὰ πόδα ſequatur: ita is lectionum [quas Caſtellus collegit] bonitate ceteris antecellit. Qui codex etiam in ipſa barbarie antiquitatem ſpirat, uti quod *Michi* pro *mihi*,& *Nichil* pro *nihil* perpetuo ſcribatur. Earum lectionum, quae majoris momenti ſunt, ſpecimina nos cap.V. ſuis locis proferemus.

Horum porro Actorum ſtylus juſto ambitioſior eſt, ac tum ſermocinationum longitudine tum fucata dictione lectorem obtundit; ut ſophiſtam magis ſeſe exercentem, quam ſcriptorem veritati litantem animadvertas. Vel ſic tamen nonnullam haec Acta antiquitatem praeſeferunt: quam his cancellis definire poſſe

mihi

mihi videor, ut nec antiquiora ſint saeculo (26) VI. nec ſeptimo (27) citeriora. Quamquam de noſtri ſcriptoris aetate enucleatiora afferimus cap.4. quod vide.

Ceterum, ubi ab allocutionibus diſceſſeris; res ipſas bona fide partim ex antiquioribus Actis, partim etiam ex popularibus narrationibus hauſtas contextaſque fuiſſe, cenſeo. Nam hujus quidem, quam nunc terimus, hiſtoriae Auctor ad manus habuiſſe antiquiorem ac ſinceriorem alteram, eamque Latine (28) ſcriptam,

(26) Nam de unione Chriſti hypoſtatica ea dicuntur, quae Eutychianiſmi procellas jam antea motas prae ſe ferant. Num. 5. Martyr ait: *Sic aſſumpſit humanitatem ut non perderet divinitatem*. Mox Judex ex ſententia virginis Chriſtum ſic deſcribit: *Atque in divinitate ſua humanam carnem veluti quoddam metallum cum alio metallo ſolidantem*: craſſe ſcil., quomodo gentilem noſtra explicantem inducere decuiſſet; ſed tamen ſatis appoſite ad Eutychianam *commixtionem* [cui opponitur *Solidatio*, ſeu glutinatio] retundendam. Deinde locutiones ex Scriptura petitae [quibus inepte auctor etiam judicem utentem pluribus in locis facit, ſed praecipue num.12.initio] optime cum Vulgata hodierna conveniunt, niſi ſicubi ſedulo auctor aliquam voculam immutavit: at Hieronymiana translatio, quae hodie Vulgata dicitur, ante VI. ſaeculum adoptata fuiſſe non videtur. Mitto locutiones quaſdam ſatis recentes. Nam *ſerenitas* [quae tantum imperatoribus in utroque Codice ſolet tribui, a quibus & ad reges transfuſa] de Euſtaſio praefecto uſurpatur in fine epiſtolae ad hunc a Proclino miſsae num. 8. *Serenitas*, inquit, *pectoris tui*. Deinde *Famen*, *faminis*, quod ſaepe heic legitur, vox eſt ſequioris aevi. Vt & num.15. *Parthenope* pro *Neapolis* [de quo vide in Adnot.29.] indicium eſt poſterioris aevi. Tale & illud ad finem num.13. *Coepit deprecari Tonantem* i. e. Deum verum: quod quis V. aut VI. ſaeculo ſerio dixiſset? Mitto cetera novitatis argumenta. At illud minime poſsum praetermittere, quod poſtquam auctor num.1. ſub quo imperatore paſsa ſit Virgo, expoſuerat, etiam num.2. initio quis pontifex Romanus tunc fuerit, ſedulo adnotat. *Quo* [tempore] *& Rom. Eccleſiam Cajus Dei pontifex & Martyr optime gubernaret*. Atqui ea accuratio, ubi de martyre Romano agitur, non praeter morem eſt: at in Africana martyre eſt mirifica ac ſingularis, nec ante poſteriorem aetatem uſurpata. Ita Jo: Diaconus noſter Antiſtitum Neap. vitas ita pertexit, ut numquam ferme ſub quibus principibus ac Rom. pontificibus ii vixerint, adnotare omittat.

(27) Numquam horum Actorum auctorem inter IX. aut X. ſaeculi ſcriptores amandaverim, a quorum barbarie longiſſime abeſt: quem & alicubi vocibus aevi melioris uſum videas. Vt num.9. *Imperialem cenſuram*, & num. 10. *Secundum cenſuram Romanae ſapientiae*: ubi *cenſurae* voce eo ſenſu utitur, quo Cyprianus & alii. Sic num.3. & 10. *Diva* [h. e. divina] *poteſtas* de imperatore. Et num.9. bis *Apices* pro epiſtola uſurpatur. Sic alibi *Credulitas* pro Fide Chriſtiana; & *Recordo* pro *Admoneo*, & quae plura cap.5. & 6. in adnotatis ad Acta obſervabimus. Etſi horum pleraque videtur auctor ex antiquioribus Actis [uti mox dicetur] in ſuam μελέτην [*exercitationem*] transfudiſse. Ceterum dictio univerſa non patitur, ut haec Acta poſt ſeptimum ſaeculum rejiciantur. Scimus IX. ac X. ſaeculi ſcriptores, maxime noſtros, Graecis vocibus ac phraſibus ad nauſeam uſque ſcatere, quae ab his Actis abſunt; a quibus & ſoloeciſmi, & conſueta deterioris aevi ſtribligo exſulat.

At vero hujus ſcripti aetatem Tillemontius longe recentiorem facit; qui in Perſec. Diocl. artic.57. ſic poſuit: *Ils ſont viſiblement aſſez nouveaux, & paroiſſent faits vers le IX. ou X. ſiecle, lorſqu' on faiſoit une elegance de meſler de bouts de vers dans la proſe*. Atqui poetarum hemiſtichia proſae intexere & Lactantio, & aliis pluribus melioris aevi ſcriptoribus in more fuit. Ceterum longe eſt aliud quod IX. & X. ſaeculi auctoribus in deliciis fuit, nim. diſticha & integra poematia a ſe rudi craſsaque Minerva elaborata mediis hiſtoriis inſarcire: quum contra Noſter nonniſi poetarum veterum verſibus aut hemiſtichiis ſuam lucubrationem exornet.

(28) Antiquiora Acta [quae ſcriptor horum, quae nunc ſunt, faſtu rhetorico interpolavit] Latina fuiſse non Graeca oportuit; non ſolum quia ſic Martyrem Africanam decebat, verum etiam ex indicio vocum quarumdam melioris aevi, quas inde poſtea conſarcinator in ſuum commentarium transfudit. Earum nonnullas in ſuperiore Adnot. poſui: quibus & hoc addes, quod judex hujus Martyris haud ſemel *Primarius* inſcribitur: de qua voce [quae illius ſaeculi Latinitatem plane ſapit] dicam cap. 5. in adnotatis ad haec Acta.

Vtrum porro priora, de quibus modo dicebam, Acta ea ipſa ſint, quae hodiedum ſuperſunt in veteris Officii S. Reſtitutae lectionibus, infra cap.6. diſceptabimus.

ptam, mihi videtur: ex quo priore monumento Noſter ita argumentum arripuit, ut illud tamen fucis rhetoricis & juvenili dictione exornaret. Ac de priore quidem ſcriptore prorſus nihil habeo dicere: hunc autem, quem prae manibus habemus, conſarcinatorem fuiſſe domo (29) Neapolitanum, mihi facile perſuadeo.

CAP. II.

De tempore martyrii.

David Romaeus is, qui anno 1570. *ſeptem Sanctorum urbis Neapolis Praeſidum* vitas edidit, & hunc ſecuti Paulus Regius, Ferrarius, & alii S. Reſtitutam S. Cypriani illius celeberrimi fuiſſe diſcipulam, & ſub Valeriano principe martyrium conſummaſſe tradunt. A Romaeo, ut opinor, id hauſit Baronius, qui in Mrologio Rom. de ea ſic [*] incipit: *Neapoli in Campania ſanctae Reſtitutae virginis & martyris, quae Valeriano imperante a Proculo judice in Africa varie torta.* Vide ibi reliqua. Qui & in adnotatis addit: *Haec quum dicatur paſſa ſub Valeriano imperatore; ſciendum tamen, quod in ejuſdem Officio eccleſiaſtico paſſa legitur ſub Numeriano, quod errore librariorum factum putatur.* Nec aliter Abr. Bzovius, qui & magiſterii Cyprianici meminit, ad an. 256. n. 9. *Haec* [Reſtituta] *in Chriſti fide a S. Cypriano educata, Valeriano Imperat. apud Proculum judicem accuſata eſt.* Sed totum hoc (a Romaeo certe hauſtum) cum Actis ab Henſchenio datis conciliari nequit, in quibus non tantum altum eſt de Cypriani magiſterio ſilentium, verum etiam ea ſub Diocletiano Imp. & S. Caio Papa paſſa narratur. Niſi vero volumus [quod conjecit Tillemontius in perſec. Diocl. artic. 57.] recentiores iſtos ſcriptores [quamquam de ſolo Romaeo quaeſtio eſt; nam hunc poſtea ceteri ducem habuerunt] Acta ab Henſchenianis diverſa ad manus habuiſſe. Verum non alia Romaeus vidit, quam quae hodie terimus [30]. Hactenus de ea ſententia, quae Reſtitutae martyrium in Valeriani tempora confert.

Jam vero Acta Henſcheniana, ut dixi, diſertis verbis num. 1. & 2. ſub Diocletiano

(29) Vulgatae hujus hiſtoriae auctorem Neapolitanum ſive civem ſive incolam fuiſſe, non levi indicio illud eſt, quod verſus finem ubi corpus B. Reſtitutae in inſulam Enariam perveniſſe narratur, additur, *Quae* [inſula] *diſtat a civitate Parthenope fere milliaria XXX.* [ſive potius XX. uti legendum arbitror]. At vero quid magnopere intererat ſcire, quot millibus ea inſula Neapoli abfuerit? Cur non potius quot eadem inſula Puteolis [quae urbs erat multo vicinior] diſtaret, adnotatum fuit, niſi quia auctor Neapolitanus erat, aut ſaltem Neapoli degebat, aut vero in vicino Lucullanenſi monaſterio monachum agebat? Deinde quod hanc urbem non *Neapolim*, vulgato apud omnes nationes nomine, ſed *Parthenopem* vocet, id quoque peculiare ſequioris aevi ſcriptoribus fuit: qui tunc mirifice ſperabant ſe eſſe locutos, ſi hanc civitatem non *Neapolim*, ſed antiquo nomine *Parthenopem* aut *urbem Parthenopenſem* dicerent. Et ita paſſim in ſcriptoribus Neapolitanis aevi illius reperies.

(*) Dixi ea, quae de S. Reſtituta ibi leguntur, a Baronio Mrologium Romanum refingente fuiſſe addita: merito quia ceteroqui de S. Reſtituta prorſus tum Belinus, tum etiam Maurolycus ſilent: qui duo antea Mrologium in uſum Romanae Curiae reformaverant.

(30) Excepto S. Cypriani magiſterio [in quo ſive ingenio ſuo, ſive populari traditioni Romaeus indulſit: nec tamen id praefracte affirmavit, contentus dixiſſe, *A Cypriano . . . informata FORTASSE*] excepto, inquam Cypriani magiſterio, &, quod conſequens eſſe debuit, paſſione ſub Valeriano conſummata, cetera Romaeo ſatis cum Vulgatis Actis conveniunt. Imo, ſi verum amamus, ne longiora quidem Acta ab Henſchenio data Romaeus vidit, ſed tantum veteres S. Reſtitutae lectiones [quas infra dabimus] ſibi paucis contrahendas propoſuit. Id quod & eadem plane in cruciatibus percenſendis verba ſuadent, & quod eo uſque brevior decurrat; ab eo vero loco ſit paullo longior, ubi Martyr naviculae imponitur, haud aliter atque in illis lectionibus. Adhaec judex in Romaei elogio aeque atque in Lectionibus *Proclius* vocatur; quum tamen idem in Actis Henſchenianis *Proclinus* nuncupetur. Poſtremo inſula, quae in Henſchenianis *Aenaria* vocatur, ea a Romaeo *Hadrima* aeque ut in lectionibus dicitur. Mitto cetera: ut quod quum veteris Officii Lectionibus Oratio ſubjiciatur; eamdem Orationem & Romaeus elogio S. Reſtitutae ſubtexuit.

no & ſub S. Caio Papa rem geſtam narrant. Id ſi eſt; intra annum 284. & 296. [quouſque ſcil. ſub Diocletiano principe Caius vixit] Reſtitutae certamen contigiſſe oporteret.

At vero Henſchenianum horum Actorum apographum, qua parte Diocletiani meminit, manifeſte mendoſum eſt. Quid enim? Si ſub Diocletiano id contigit; quorſum in Actorum initio pertineret illa de Cari, Numeriani, & Carini regno ac nece altius repetita narratio? Quid ea faceret ad S. Reſtitutae hiſtoriam? Deinde expoſita Numeriani caede, ſic ſubjicitur: *Sed Diccletianus* [ſuccedens in regnum] *Aprum* [Numeriani interſectorem] *interemit . . . . Iſte igitur Diocletianus dum adhuc regnaret*, in Chriſtianos perſecutionem exercuit, qua & Reſtituta vexata tormentis fuit. Hem! de eo qui tum primum imperare inceperat, dicitur, *Dum adhuc regnaret*. Atqui id loquendi genus magis in Carinum convenit; aut potius in Numerianum, de cujus nece proxime dixerat: *Diocletianus*, inquit, *Aprum* [qui Numerianum occiderat] *interemit*, *jurans*, *ſine ſuo ſcelere Numerianum fuiſſe percuſſum*. Mox ſtatim ſequitur: *Iſte igitur Diocletianus* [inepte: ſed corrige, *Numerianus*] *dum adhuc regnaret*, in Chriſtianos ſaeviit.

Ac ne putes, hanc meram eſſe conjecturam; ſcito, *Numerianum* ab Antonio Caracciolo in ſuo codice fuiſſe repertum; adhaec vero in antiquioribus duobus codicibus, quos noſter Caſtellus contulit, utroque loco *Numerianum* pro *Diocletiano* legi; in tertio vero recentioris aetatis codice priore quidem loco legi, *Iſte igitur Diocletianus*, at in loco altero [num. 2.] legebatur olim *Numeriani* [cujus ſcripturae *non minima ſigna* deprehendi, Caſtellus teſtatur] ſed eo poſtea abraſo, ſuperſcriptum fuit *Diocletiani*. Sed & in Lectionibus antiqui Officii S. Reſtitutae [editis an. 1525.] utrobique *Numerianus*, nuſquam Diocletianus viſitur. Ergo ſi monumentis hiſce ſtamus, ſub Numeriano S. Reſtituta occubuerit neceſſe eſt anno 284.

Verum id aegre concoquent critici. Nam etſi in Chronico Paſchali ſub Carino & Numeriano Chriſtiani vexati fuiſſe narrantur, & plures in Mrologiis ſub eiſdem paſſi dicuntur; adhuc tamen obſtinatum animo hoc habent viri docti, hanc Numeriani perſecutionem inter fabulas eſſe amandandam. De quo videatur prae ceteris Tillemontii judicium. Qui & in Baronii de Numeriano conjecturam ſe proniorem fatetur: quam ſi per omnia ſequamur, jam parum aberit, quin exſiſtat quarta ſententia, qua cogamur Reſtitutae martyrium ad Deciana tempora h. e. ad annum 250. aut 251. retrahere. At vero [ne morae ſim feſtinantibus] hoc totum, quod ad criticorum hariolationes ſpectat, cupidiores rerum harum expoſitum (31) inferne reperient.

Atque

(31) Tillemontius tom. IV. in S. Caio Papa de ea re ſic incipit. *La Chronique d' Alexandrie marque ſous leur regne en l' an 284. qu' il y eut une perſecution dans la quelle beaucoup de Chretiens furent couronnez du martyre. On trouve auſſi dans les actes de S. Sebaſtien que Carin fit quelque perſecution aux Chretiens a Rome . . . Mais les Martyrologes marquent pluſieurs Martyrs ſous Numerien dans l'Orient & dans l' Occident, ce qu' il eſt neanmoins aſſez difficile de concevoir. Car Numerien avoit peu d' autorité ſous ſon pere, eſtant encore fort jeune & ſimple Ceſar. Et depuis qu' il fut Auguſte, il n' eut guere le loiſir de ſonger a autre choſe, qu' à retirer l' armée de la Perſe, & à la ramener juſque vers Calcedoine, où il fut tué avant le 17. de Septembre 284. Ainſi il n' a preſque pas regnè dans l' Orient, & point du tout dans l' Occident.*

Celà donne grand ſujet de craindre qu' on n' attribue a ce Prince ce qui aura eſte fait ſous d' autres Empereurs par quelque Officier appellè auſſi Numerien, ou de quelque nom approchant. Numerius Maximus gouverneur de Cilicie (qui eſt quelque fois nommè Numerien dans les Mss.) fut un tres cruel perſecuteur du tems de Diocletien. On trouve encore un Numere dans les Actes de S. Iſidore ſous Dece. C' eſt ce que Baronius remarque à l' egard de S. Babylas d' Antioche, qui a certainement ſouffert ſous Dece, e que la Chronique d' Alexandrie, qui l' avoit dit apres Euſebe, marque neanmoins

encore

Atque heic nolo equidem quidquam temere aut praecipitanter affirmare. Tamen non de nihilo hoc est, quod tot Martyres in Mrologiis & antiquis monumentis ad Numeriani persecutionem referantur. Cui persecutioni praeterea Acta S. Hilariani Aquilejensis, quae non spernenda videntur, magnifice adstipulantur. Verum de hac persecutione vide subjectam (32) Adnotationem.

Itaq.

encore entre les Martyrs de ce temps ci. Il y a aussi quelque lieu de croire, que S. Chrysanthe le plus celebre de ceux, qu' on met sous Numerien, a souffert au plus tard des l'an 257. Pour la Chronique d' Alexandrie, elle fait tant de fautes en cet endroit, qu' il n' y a pas moyen de s' y arrester. Mais quois qu' il puisse estre des Martyrs, qu' on met sous Numerien, nous rammasserons ici ce qu' on en trouve de plus important. Deinde Martyrum, qui sub Numeriano passi perhibentur, catalogum pertexit.

Sed & idem Not. 3. in S. Babylam (quem Philostorgius, Chron. Paschale, & alii sub Numeriano passum dixerunt) de eadem re in hunc modum ratiocinatur. *Je ne scay que c' est que tous les Martyrs, que l' on met sous Numerien. Car comme l' histoire nous apprend, Numerien ne fut que Cesar tant que Carus son pere vécut. Il l'accompagnoit mesme dans le voyage de Perse: de sort qu' il n' estoit pas en état de rien faire alors de luy mesme: & quoiqu' il ait esté empereur aprés la mort de Carus, ce ne fut neanmoins que durant fort peu de mois, durant les quels il estoit mesme enfermé dans sa littiere abatu par la douleur de la mort de son pere, e par un mal d'yeux . . . Cependant le Martyrologes nous donnent je ne scay combien de Martyrs sous Numerien sans parler peut estre jamais de Carus. De sorte que la conjecture de Baronius est assez raisonable, qui est que l'on a attribué à l'empereur Numerien ce qui a esté fait par le General Numerius, qui persecutoit tres cruellement les Chretiens sous Dece, comme nous l' apprenons de Actes de S. Isidore de Chio. Cette faute estoit d' autant plus aisée a faire a l'egard des S. Babylas* &c.

Jam vero liceat nunc Baronii sententiam ex ipsomet eruditissimo Cardinale cognoscere. Is ad ann. 284. num. VI. de Martyribus sub Numeriano caesis dicere exorsus, nullum adversus eam qualemcumque persecutionem controversiam movet, imo revera plures illi, quos ibi recenset, quin fuerint *sub Numeriano passi, ipsorum* (inquit) *Acta declarant, consignata testificatione antiquorum scriptorum*. Et num. X. *Insuper ad Numeriani quoque persecutionem spectare videntur, quae in exordio Actor. S. Sebastiani Mart. conscripta habentur usque ad imperium Carini & Diocletiani ibi notatum. Sunt quidem ipsa Acta legitima, conscripta a notariis S. R. Ecclesiae.* Ex quibus actis mox ea depromit, quae ad hanc persecutionem pertinent. Nullum igitur is de Numeriani persecutione scrupulum movet. Quid ergo illud est, quod Baronio Tillemontius imputat? Id quidem privatim ad Babylae martyrium pertinet: quod quum Eusebius, Epiphanius, Hieronymus sub Decio contigisse prodiderint, merito quaerit, cecur alii postea illud idem sub Numeriano consignaverint. *Fortasse* (inquit ad ann. 253. num. 126.) *inde error irrepsit, quod tempore Decii erat Numerius exercitus dux, qui Christianos saevissime persequebatur, de quo in Actis Isidori militis ac martyris mentio habetur*. Exstant ea Isidori Acta apud Bollandistas die XV. Maii Graece ac Latine, in quibus Numerius is Graece στρατηλάτης i. e. *militum magister* vocatur. *Numerii* autem & *Numeriani* nomina promiscue usurpabantur, ut *Constantii* & *Constantini*, & alia plura, de quibus ad XVII. Jan. diximus.

Ex dictis vides Baronii conjecturam non ad enervandam Numeriani persecutionem fuisse ab eo propositam, sed tantum ad confirmandum Babylae sub Decio certamen. Nec id Tillemontii locus posterior a me descriptus dissimulat: at ejusdem prior locus supra in medium productus eam conjectionem latissime pertinere jubet, eamque ad omnes Numeriani Imperatoris martyres protendit. Est hoc vero credibile tot Christi pugiles qui in diversissimis terrarum partibus sub eo principe coronati produntur, eos inquam omnes sive a Numerio magistro militum sub Decio, sive a Numeriano Ciliciae sub Diocletiano praeside, sive siquis alius forte ejus nominis fuerit, fuisse interfectos, eoque in ambiguo lusisse omnes tot Actorum scriptores, quasi qui dedita opera in id conspiraverint, etsi in variis orbis regionibus suas historias edidissent? Est hoc quidem incredibile: at illud propius fidem est, revera sub Numeriano in Christianos fuisse saevitum, quando in id tot testes locis ac temporibus diversi consentiunt. Verum de hac persecutione vide sequentem Adnotationem.

(32) *Pro Numeriani persecutione amplius adversus Tillemontium decertatur.*

Hanc persecutionem modis omnibus labefactare

ſtare Tillemontius ſatagit: quem vide tum in Perſec. Dioclet. Artic. 1. tum copioſius in locis a me in ſuperiore Adnotatione in medium prolatis. Quum autem viro graviſſimi judicii, ut ita ſtatueret, prora ac puppis Euſebius ſit; perpendendum eum Euſebii locum mihi cenſeo, in quo praecipue exſultat Criticus. Ille igitur in VIII. Hiſt. Eccl. 4. aperte praeſefert, ab eo tempore, quod Decii & Valeriani perſecutiones & Diocletiani procellam interceſſit, diabolum tamquam altiſſimo ſomno correptum ita interquieviſſe, ut mira illa Eccleſiae pax exſiſteret, quam cap. 1. copioſe deſcripſerat. Ita Numerianum & Carinum de numero perſecutorum eximi neceſſe erit.

Atqui hoc argumentum nimis probat. Quod ſi valeret, etiam Aurelianum ex eodem numero detrahere oportebit: de cujus tamen perſecutione [etſi breviſſima] luculenta exſtat apud eumdem Euſebium mentio lib. VII. cap. 30. extremo. Fuit igitur inter Valerianum & Diocletianum caedibus locus, ſed rarioribus; ita ut paci, quam bello, totum id tempus ſimilius fuerit. Verum ipſa Caeſarienſis antiſtitis verba protuliſſe proderit; qui VIII. 4. ſic incipit: *Quippe quam plurimos referre poſſumus, qui pro vero ſupremi Numinis cultu admirabilem* [προθυμίαν] *ſtrenuitatem declararunt: idque non ſolum ex quo adverſus omnes Chriſtianos excitata erat perſecutio, ſed & multo antea, quum pax adhuc vigeret* [illa ſcil. quam cap. 1. deſcripſerat, inter Valerianum & Diocletianum intermedia]. *Tunc enim quum princeps mundi hujus* [diabolus] *tamquam ex altiſſimo ſopore excitari primum coepiſſet; quumque poſt illud temporis intervallum, quod perſecutionem Decii ac Valeriani ſubſecutum eſt, clam adhuc & occulte inſidiaretur Eccleſiae* &c. Ex quibus vides, pacem illam, quam ſupra cap. 1. deſcripſerat, fuiſſe infidam & ex intervallo caedibus cruentatam, tum ſub Aureliano & ſub Numeriano, tum etiam ipſis Diocletiani initiis.

Ceterum Numeriani & Carini perſecutionis meminit Chronicon Paſchale, uti ſupra monuimus: cujus verba ſic habent ad Carini II. & Numeriani conſulatum [qui fuit an. 284.] *Facta eſt Chriſtianorum perſecutio, in qua multi Martyrum vitam finierunt, atq. in iis S. Georgius & S. Babylas.* Nec refert, quod Georgium Acta apud Bollandiſtas ſub Diocletiano paſſum narrant [nam ea acta non unius aſſis aeſtimavit Tillemontius; etſi idem neſcio cur Georgium non inter Numeriani, ſed Diocletiani martyres retulit] nec quod Babylam ſub Decio paſſum, idem Chronicon ſupra narraverat: nam (niſi vero Babylas duplex fuit) certe ejus tempus varie ab antiquis ſignatum eſt: quippe Babylam Epiſc. Antiochenum ſub Numeriano Imp. paſſum & Acta ejus terna [apud Boll. ad 24. Jan.] & Philoſtorgius, & Suidas dixerunt. Quod etſi falſum ſit; at id ſaltem elicitur, Numerianum a Philoſtorgio & aliis pro perſecutore fuiſſe habitum.

Sed & inſuper ejuſdem Numeriani perſecutionis meminere hiſtoriae complurium Martyrum, qui ſub eo decertaſſe dicuntur; quorum indiculum Baronius & Tillemontius contexuerunt. Meminere autem in primis SS. Hilariani Epiſc. Aquilejenſis & Tatiani diaconi Acta apud Bollandum die XVI. Martii: quae Acta tametſi nec uti praeſidialia, nec uti ab aequali ſcriptore elucubrata haberi poſſe fateor; at eſſe tamen antiquiſſima, ſtylus eorumdem prope exſerta voce clamat: quaeque omnino, naevis aliquot exceptis, haud parvae mihi auctoritatis videntur eſſe. In eis igitur num. 3. ſic legitur: *Eodem itaque tempore quum a Numeriano Caeſare juſſio veniſſet, ut Chriſtiani idolis ſacrificarent; apud civitatem Aquileiam ordinatus eſt Beronius* [fort. *Veronius*] *praeſes* &c.

At obſtat, inquit Tillemontius, brevitas principatus Numeriani. Atqui eo id tantum efficitur, ut pauciores caeſi ſint, non ut procella prorſus non detonuerit. Nec repugnaverim, quin eorum martyrum nonnulli forſan ad Diocletiani initia revocari poſſint, etſi ſub Numeriano ideo conſignentur, quia hic ſcil. perſecutionem moviſſet: ſicuti & Diocletiano in veteribus monumentis paſſiones complurium Martyrum tribuuntur, quas tamen ſcimus poſt Diocletiani abdicationem contigiſſe.

Addit & hoc Tillemontius, praeter breviſſimum Numeriani imperium, hoc inſuper obſtitiſſe, quo minus is de promulgandis in Chriſtianos edictis cogitaret, quod totum id tempus in reducendo e Perſide exercitu, morbo ipſe implicitus, impenderit.

Tamen, inquam, paſſim Numeriano Martyres plurimi tribuuntur. Quid ergo eſt? niſi quod ubi factum videmus, fruſtra id fieri non quiviſſe, calumniamur? At ne id quidem magnopere video cur id fieri nequiverit. Numerianus quidem reducendo exercitu, & oculorum dolore diſtinebatur. At quanti id laboris erat edicta in Chriſticolas dictari jubere? Id, inquit, calamitates, quibus opprimebatur, non ſiverunt. At equidem exiſtimo, ex his ipſis calamitatibus arreptam fuiſſe a gentilibus anſam, ut optimum adoleſcentem, ceterum non firmi conſilii & forſitan per recti ſpeciem *cereum* [ut ille ait] *in vitium flecti*, adverſus Chriſti cultores incitarent; quum non aliunde haec tot adverſa imperio juxta ac ipſis

Itaq. donec certiora doceamur, licebit hanc Martyrem ad Numeriani tempus rejicere h.e.ad annum 284.quo anno menſe Septembri [qui ei octavus menſis, & quod excurrit, imperii fuit] Numerianus occiſus periit. Poterit etiam ad annum ſequentem referri,nondum forſan edictis, ſi qua fuerunt, ſublatis.

Atque haec jam ſcripſeram, quum in Pagii judicium incidi, quod ad annum 284. num. IX. hiſce verbis concipitur: *Multos tamen Numeriano imperante praeter eos, quorum Baronius meminit* (catalogum Martyrum ſub Numeriano caeſorum, quos Baronius ad an. 284. recenſuit, intelligit) *martyrium paſſos eſſe CERTUM eſſe debet*. Cui nos judicio adquieſcimus.

CAP. III.

De loco Martyrii.

Certaminis locus in his Actis ſect. 2. *Ponizarius* dicitur; nec aliter in tribus Mss. quos Caſtellus contulit, & in antiquis lectionibus Officii S.Reſtitutae id nomen

men

ipſis Imperatoribus accidiſse contenderent, quam ab iratis propter contemptas Romanas religiones diis; nec aliud tot malis fore remedium, quam ſi caedibus publicae religionis hoſtium iiſdem litaretur. Scimus has aut ſimiles voces ab idolorum ſacerdotibus fuiſſe maxime in afflictis reip. rebus jactatas, quo principes ceteroqui pios atque moratos adverſus Chriſti Eccleſiam incenderent.

Sed & obſtare hoc alius dixerit,quod Africam, in qua S. Reſtituta dimicarit, ſub Carino, non ſub Numeriano fuiſſe oporteat, ſcribente Flavio Vopiſco in hunc modum: *Hic* [Carinus] *quum Caeſar,decretis ſibi Galliis,atque Italia, Illyrico, Hiſpaniis, & Britanniis, & Africa, relictus a patre* [ad Galliæ munimentum ſcil. ut alibi Vopiſcus] *Caeſarianum teneret imperium, ſed ea lege, ut omnia faceret quae Auguſti faciunt; enormibus ſe vitiis & ingenti foeditate maculavit*. Ergo Reſtitutae martyrium Carino potius, ſub quo Africa, quam Numeriano adſcribendum erat.

Reſpondeo,quoties edicta in Chriſtianos proponebantur, iis utriuſque imperatoris [ſi duo eſſent] nomina fuiſſe praeſcripta, ita ut utriuſque auctoritate in Chriſtianos deſaeviretur.Haec igitur perſecutio Carini & Numeriani proprie dicenda fuit. Itaque in Actis S. Hilariani, quae modo laudavimus, num.9. utrique eorum edictum tribuitur: *Praeceptum enim Dominorum noſtrorum imperatorum* [Carini ſcil. & Numeriani] *continet, ut ſiquis ex Chriſtianis fuerit inventus, percunctatus puniatur*. Et tamen in eiſdem Actis num. 3. ſoli Numeriano id totum tribuitur, idque Aquileiae, h.e. in Italia, quae una ex Carini provinciis erat. *Quum*, inquit, *a Numeriano Caeſare juſſio veniſſet, ut Chriſtiani idolis ſacrificarent*. Quo pacto haec conciliari inter ſe poſſunt, niſi quo modo templum Caſtorum dicebatur, quod re vera Caſtoris & Pollucis erat; & quo modo Caeſaris unius conſulatus erat in ore omnium, praetermiſſo collega Bibulo? Itaque in Actis quidem publicis *Carinum & Numerianum* praeſcribi neceſse erat: at interim portentoſa Carini ſcelera[in primis autem ſocordia tanta, ut teſte Vopiſco, prae ſubſcribendi faſtidio *impurum quemdam* . . . *ad ſubſcribendum poneret*: vide cetera apud eumdem hiſtoricum, & Cari praeſertim de Carino judicium, abrogare eidem imperium cogitantis] ea inquam Carini deſidia in cauſa fuit,ut quae communiter fierent,ea tamquam unius Numeriani nomine geri vulgo dicerentur. Hinc factum, ut ea perſecutio in edictis quidem & Actis publicis utrique Caeſari, at in ore vulgi uni Numeriano, tamquam ſi is unus omnia nutu ſuo adminiſtraret, tribueretur, omiſso impuriſſimo ac deſidioſiſſimo imperii collega. Atqui hoc loquendi genus ſecuti ſunt hiſtoriarum Martyrum ſcriptores; ita ut non tantum alibi, verum in ipſa Italia & Africa, quas Carino decretas ſcimus, Numeriani tamen juſsu in Chriſtianos animadverti diceretur. Sed & praeter Carini ſocordiam, hoc etiam accedit, quod hic ſuopte ingenio benevolus inChriſtianos fuit, ut in Actis S. Sebaſtiani legitur. Quo fiebat, ut qui Martyres in occidente fierent, ii Numeriani potius, quam alterius juſsu vulgo fieri dicerentur.

Ad ſummam, ſub Carino & Numeriano edicta perſecutionis prodiiſse, negari non poteſt: ſed eadem uni Numeriano ob alterius deſidiam adſcribebantur. Adhaec ejuſdem perſecutionis brevitas in cauſa fuit, ut ab Euſebio (non ſecus atque Aureliani illa ſaeviſſima, ſed tamen brevis) praeteriretur. Quocirca vix aut ne vix quidem dubitamus, quin re vera S. Reſtituta ſub Numeriano decertaverit.

Atque equidem in aſserenda Numeriani perſecutione fuiſse me nimium video: quo toto labore ſuperſediſsem, niſi ſero Pagii (eam perſecutionem pro certa haberi jubentis) judicium mihi in oculos incurriſset. Cujus verba ſupra ad finem hujus capitis deſcripta habes.

men ſcribitur. Atqui in tota Proconſulari Africa, ubi res geſta fuit, nullus eo nomine locus occurrit. Nec Henſchenii [33] conjecturae juvant: nec demum quiſquam alius repertus eſt, qui de *Ponizario* S. Reſtitutae patria e tenebris in apertum proferenda laboraverit.

Atqui is locus, uti dicebam, in Proconſulari provincia quaerendus eſt: quem tam vere quam fidenter ajo, non alium fuiſſe, quam *Hipponem Diarrhytum*, celebratiſſimam Africae proconſularis urbem maritimam, ab *Hippone Regio* urbe Numidiae, cui S. Auguſtinus praefuit, diverſam. Ergo *Ponizarius* idem qui Hippo Diarrhytus. Hui! quid, inquis, ſimile? Et tamen certiſſimum eſt, *Hipponem Diarrhytum* & *Ponizarium* non tantum unam eamdemque urbem fuiſſe, ſed & unum idemque urbis ejuſdem nomen, niſi quod pluribus gradibus depravatum.

Gradus autem hi fuere. Initio *Hippo* ſeu *Hippon* cognomento [διάῤῥυτος] *Diarrhytus* h. e. irriguus [ad alterius diſcrimen, cui *Regii* cognomen fuit] vocabatur. Reperitur id cognomentum apud Strabonem, Ptolemaeum, Melam, utrumque Plinium, Solinum, adhaec in Concil. Carthaginenſi ſub S. Cypriano [cui ſubſcripſit *Martyr Petrus ab Hippone Diarrhito*] & apud S. Auguſtinum in XVI. de Civit. 8., & in Peutingeri [34] Tabula: quod etiam cognomen Gruteriano [35] marmori reſtituendum cenſeo.

Atqui qua dialecto *zabolus* pro *diabolus*, *zeta* pro *dieta*, *ZEBVS* [in inſcriptionibus] pro *diebus*, & tot alia uſurpabantur, eâdem prorſus pro *Diarrhytus*, primo *Zarrhytus* mox *Zaritus* pronuntiari ac ſcribi coepit. Itaque Antoninus *Zarrhyto* uſus fuit, dum ab Hippone Regio Carthaginem hoc iter inſtituit [in quo diſtantias omiſimus] *Hippone Regio Col.* [i. e. colonia] *Ad Dianam*, *Nalpoltes*, *Thabracam*, *Hipponem Zarrhytum*, *Tunizam*, *Memlonem*, *Vticam*, *Ad Gallum gallinaceum*, *Carthaginem*. Aeticus ordine contrario ſic recenſet: *Carthaginem*, *Vticam*, *Hippone Zarito*, *Thabracam*, *Ippone Regio*. Quod poſterius ſcribendi genus uſitatius fuit.

Hactenus ex Hippone Diarrhyto ad Hipponem Zaritum ventum eſt. Atqui hoc alterum multo prodigioſius poſtmodum variatum fuit, tum detractione [36] tũ acceſſione litterarum aut ſyllabarum.

(33) De eo loco ſic Henſchenius n. 1. *Fuit in eadem provincia* [proconſulari] *urbs epiſcopalis* Thiunniſſa [eadem opinor ac TVNIZA Antonini: quae ſcriptio Henſchenii rationes promovet] *quidni &* Ponniſſa, *ſeu* Poniza *aliqua, unde loco* [Ponizario] *nomen*? Hactenus eruditus Bollandiſta. Atqui nos quid fuerit, non quid fieri potuerit, quaerimus.

(34) Corrupte tamen in ea Tabula, *Ippon te Diarito* pro *Hippone Diarrhyto* ſcribitur.

(35) In Romana baſi apud Gruterum p. 259. 6. titulum Imp. M. Aurelio Pii F. ponunt HippONENSES . . . . EX. AFRICA. Atqui in ea lacuna cognomen erat in hunc modum DIARRVTI h. e. *Diarrhytenſes* [quo modo in Collatione Carthag. cap. 139. edit. Baluzii mentio fit *Florentini Epiſcopi Eccleſiae catholicae Hipponenſium-Zaritorum* pro *Diarrhytorum*: quo modo etiam cap. 179. *Epiſcopus Hipponenſis-Diarrytorum*, ſeu potius *Hipponenſium-Diarrhytorum*] nam Regius alter Hippo non *ex Africa*, ſed ex Numidia erat. Cognomen illud cum V potius quam cum Y ſcripſimus, Plinium V. 4. ſecuti, in quo ſic viri docti legi jubent: *Hipponem Diarrutum* [in vulgatis *Dirutum*: falſo quia tum quum maxime florebat] *vocant, Διάῤῥυτον a Graecis dictum*.

Atqui & *Hipponenſis regionis* meminit fragmentum lapidis Caſinatis apud Muratorium p. 1049. 5. quam ibi vir idem clariſſ. ad *Hipponem Regium* Auguſtini ſedem refert: parum accurate, quia Regius Hippo non Africae fuit [id quod lapis requirit] ſed Numidiae. CVRATORI. (inquit) . . . AFRICAE. REGIONIS HIPPONENSIS. Atque hinc etiam Hipponis Diarrhyti praeſtantiam vides, ut qui regionis, cui nomen dederat, tamquam metropolis haberetur. Ac fortaſſis HIPPONA ſine addito apud Reineſium XI. 105. non eſt alia quam *Diarrhytus*, quippe & antiquior & clarior, ut per excellentiam *Hippon* abſolute vocari potuerit.

(36) Ad detractionem illud referri poteſt, quod in Notitia Africae, quae Victori Vitenſi ſubnectitur, in provincia Proconſulari quinto loco memoratur *Marianus HIPPZARITENSIS*: quod tamen aperte mendoſum eſt.

At in his variationibus nihil sollemnius est interjectione syllabae NE. Nam quia in itinerum tabulis *Hippone Zarito* auferendi casu scribebatur; postquam ex duabus vocibus una confici coepit, mansit NE terminale prioris partis. Hinc in Anonymo Ravennate lib. III. n. 6. recto casu *Hippone-zareston*, & lib.V. n.5. *Yppone-zarestum* scribitur. Cui simile est illud Hipponis alterius derivativum apud Victorem Vitensem *Hippone-regiorum* [37] *civitas*, ab ablativo *Hippone Regio*.

Sed & illud NE alicubi in cognatum NI transiit. Sic epistolae synodicae proconsularis Africae praesulum in Conc. Lateranensi subscripsit *Donatus gratia Dei episcopus S. Ecclesiæ IPPONIZARITENSIS*. Atqui si ex hoc ultimo derivativo ad substantivum suum pedem referas, reperies jam hujus urbis nomen aevo sequiore fuisse *Ipponizaritus*, ac demum [sive amanuensium, sive vulgaris pronuntiationis vitio] *Ipponizarius*, & amputata [quod sollemne est] primore vocali, PONIZARIVS: de quo tamdiu quaerimus. Quod dixi, aevo posteriore regnasse in propriis vocabulis aphaeresim; ejus consuetudinis exempla sunt prope innumera, ut *Spania* pro Hispania, *Gubium* pro Eugubio, *Spellum* pro Hispello etc. Tale & illud est, quod in Actis SS. Claudii & Asterii MM. apud Ruinartum *Lycia* pro *Cilicia* ponitur, sicuti et in Hieronymiano Florentinii Mrologio die 23. Augusti de eisdem martyrib. *In provincia Liciae Natalis SS... Claudi, Steri* &c. Vbi & *Steri* pro *Asteri* eodem pertinet. Vsuardus eod. die, *Apud Liciam civitate Egea SS. Claudii* &c. Nec aliter Rabanus. Atqui Aegea Ciliciae non Lyciae fuit. Verum siquis ejus moris exempla ὅσα ψάμμος cognoscere cupiet, idem Hieronymianum Mrologium in manus sumat: nullo non die plura locorum hominumque nomina capite minuta reperiet. Sed & in his ipsis S. Restitutae Actis num. 15. quae insula in vulgatis *Aenaria* vocatur, ea in Mss. *Adrima* scribitur h. e. *Arima* pro integro *Inarima*. Vt plane non sit dubitandum, quin *Ponizarius*, seu *Ponizaritus* vitio temporum pro *Hipponizaritus* positum fuerit, h.e. pro *Hippone Diarrhyto*, ut jam initio monuimus. Quam urbem eamdem nunc haberi, ajunt, atque id quod hodie vocant *Biserta Vecchia*; etsi Harduinus ad Plinium cum hodierno *Tamacrata* hunc Hipponem confundit.

De *Hipponis* veriloquio prorsus Bocharti sententiae accedo; quem videsis in l. de Phoenicum Coloniis c.24. [38] Ejusdem vero urbis claritas ex supra dictis ostenditur. Quocirca immerito Romaeus noster

(37) Is olim locus in antiquiore editione sic legebatur lib.1. c. 3. *Qua tempestate HIPPONE-REGIORVM obsessa est civitas: quam omni laude dignus B. Augustinus, librorum multorum confector, pontifex gubernabat*. At Ruinartus in repetita Victoris editione pro *Hippone-Regiorum* edidit (credo ex aliis codicib.) *Hipporegium*. Non optime: nam solebat τὸ *Civitas* genitivum populi potius regere, quam cum primitivo urbis nomine per appositionem jungi; ut *Civitas Andegavorum* potius quam *civitas Andegavum* &c. Itaque nihil elegantius vetere scriptura fuit, *Hippone-Regiorum obsessa est civitas*. Nec Victor (non inelegans scriptor) *Hipporegium*, sed *Hippo Regius*, uti decebat, scripsisset, si quidem primitivo nomine uti voluisset. Quare sicubi in Mss. *Hipporegium* forte scribitur, id ex vetere lectione *Hippone-regiorum* depravatum fuit.

(38) *De Hipponis etymologia. Hippone seu Vibone in Brutiis.*

Summa huc redit. Hipponem Sallustius inter Phoenicum colonias recenset. Quocirca Phoenicium ei nomen esse debuit. Situs autem utriusq. Hipponis talis fuit, ut in sui uterque *sinus* recessu jaceret. Atqui עובא *Vbo* Syris hoc ipsum (h. e. *sinum*) notat. Sed Graeci postmodum eam vocem proxime ad suas origines, ut assolent, detorserunt, atque ex *Vbone Hipponem* effecerunt, non sine afficta *equitum* conditorum urbis fabella, cujus Solinus meminit. Atque ea est viri summi originatio, quam is modeste *conjecturam* appellat.

Sed licebit eam conjecturam clarioribus argumentis ita fulcire, ut tandem certa persuasio videatur. Nam praeter Hippones in Africa duos proferri tertius in Brutiis potest is, qui postmodum, receptis colonis Romanis, *Valentia*

noster *Ponizarium* Restitutae patriam *pagum* nuncupavit. Vide & finem Adnot. 35.

CAP. IV.

In difficilem horum Actorum locum, ex cujus explanatione vera scriptoris hujus aetas in lucem profertur.

Cur Eustasius, qui Carthagini praeerat, non proconsul, *sed* Praefectus *nuncupetur. Tres explicationes producuntur ac simul rejiciuntur; ac demum quarta propugnatur. Ex occasione observationes diversae insperguntur. Praefecti nomine nequit Vicarius intelligi. Vicario Italiae in Africae proconsulem nullum jus. Locus difficilis Actor. SS. Tryphonis & Resp. enodatur. Anulinus in eisdem Actis non errore interpretis Praefectus vocatur, sed re vera praefectus praet. Orientis erat, Bithyniamque [tunc sedem suam] regebat, tamquam praefectoriam provinciam. In Actis Restitutae Eustasius idcirco* Praefectus *[pro* Proconsul *] inscribitur, quia saeculo VII. [quando auctor haec scripsisse videtur] peculiaris praefectus praet. Carthaginis erat, ab Justiniano primum institutus. Hinc auctoris hujus aetas intra VI. exeuntis saeculi, totiusque prope septimi cancellos vagatur. Difficultas proponitur ac simul diluitur.*

Venio nunc ad difficilem, siquis alius, horum Actorum locum. Quid enim hoc sibi vult, quod Eustathius sive Eustasius is, qui Carthagini praeerat, *Praefectus* inscribitur? Novum sane id magistratus provincialis nomen est: nec alibi prorsus (ubi certe a *Praefecto Augustali* discesseris, qui Alexandriam & Aegyptum moderabatur) alibi in provinciarum rectoribus usurpatum. At vero qui Carthaginem & Africam regebant, ii proprie *proconsules* [a quo & ea provincia *Proconsularis* dicta] vocabantur, aut saltem *praesides* generali vocabulo. Itaque hujus difficultatis solutiones, quae venire in mentem potuerunt, ita in medium proferam, ut ta-

tia vocari coepit, hodie *Monte-Leone*. Atqui id etiam oppidum in quodam sinu objacebat, qui inde *Sinus* (ἱππωνιάτης) *Hipponiates* vocabatur: ut plane non sit dubitandum, quin ea vox dialecto Phalegica (quam scil. antiquissimi conditores usurpabant) *sinum* significaverit.

At ex hac urbe id etiam commodi capimus, quod genuinam ejus vocabuli pronuntiationem assequimur, cujusmodi in omnium erat ore, antequam a Graecis corrumperetur. Nam primitus illud Brutiorum, de quo loquimur, oppidum VIBO vocabatur, h. e. ipsissimum Chaldaicum ac Syrum עובא: quod nunc quidem (ex appositis motionibus) *Vbo* pronuntiatur, at olim post V etiam I insertum ab illis primis terrarum habitatoribus fuisse, antiqua *Vibonis* pronuntiatio suadet. Nec aliter & duo illa Africana oppida initio, quam *Vbones* aut *Vibones* fuisse dictos (proxime suam originem scil.) crediderim. Sed Graeci postea, dum voces omnes ad suas origines pertrahunt, pro VIBO h. e. *sinus*, ΙΠΠΩΝΑΣ nobis h. e. *equilia* propinarunt. Vel sic tamen in tono aberrarunt: nam *equilia* quidem circumflecti oportuerat, ut sit ἱππών, ἱππῶνος: nunc quia Ἵππωνα ipsi προπαροξύνειν [*in antepenultima acuere*] moris habent; vel hoc ipso peregrinitatis ea vox manifesta evadit.

Objecerit aliquis, hactenus dicta evanescere, quia Strabo [Λοκρῶν κτίσμα] *a Locrensibus conditam* hanc urbem refert: ridiculum vero est a Graecis Locrensibus Phoenicium nomen fuisse impositum. Audio. At Locrenses Epizephyrios initio Graecum, ac non potius Phalegicum [ante scil. quam Graece loqui coepissent] sermonem usurpasse, id vero pernego. Aut si jam tum Graece balbutiebant, adhuc tamen quamplurimas Phalegicae linguae reliquias retinuerant; quibus & posteriores Graeci Italienses scatebant supra ceteros: id quod alibi ostendimus.

Fortassis & illud oppones, vocem HIPPON fuisse alterâ VIBO antiquiorem, proinde hanc ex illa fuisse potius depravatam. Mela II. 4. *Hippo, nunc Vibon*. Verum existimavit Mela, *Vibonis* nomen colonia Romana [quae auctore Livio anno 561. deducta fuit] antiquius non fuisse. Falso: nam tunc temporis non *Vibonis* nomen ei de novo accessit, sed *Valentiae* vocabulum cum primitivo *Vibonis* conjunctum fuit, pro more scil. quo in cognominandis coloniis Romani utebantur. Plinius castigatius dixit: *Hippo, quod nunc Vibonem Valentiam appellamus*. In vocabulorum enim conjunctione, non in *Vibone* inerat novitas. Nec aliter Strabo locutus fuit; qui ab Romanis deductam coloniam Οὐιβῶναν Οὐαλεντίαν *Vibonam Valentiam* (novo cognomine scil. veteri nomini adjuncto) vocatam refert.

tamen ultimam ceteris anteponam.

Ac primum videri possit, Eustathium istum non ordinarium Africae rectorem fuisse, sed extra ordinem, in hoc scil. destinatum, ut Christianorum sectam in Africa eradicaret. Jam enim in his Actis sect. I. praedictum fuerat: *Iste igitur Numerianus, dum adhuc viveret... per omnes provincias... judices ac PRAEFECTOS destinare studuit, praecipiendo crudeliter, ut ubicumque Christi cultores invenire valerent, igne, ferro, fame, ceterisque poenarum generibus laniando trucidarent* &c. Quibus ea ipsa consonant, quae hac sect. scribuntur, ubi Proclinus primarius *Suggessit PRAEFECTO Eustasio, qui civitati Carthagini AD TALE FACINVS* (vexandor. Christicolarum) *PATRANDVM illis temporibus* praeerat. Ex his vides, huic magistratui extra ordinem constituto extraordinarium Praefecti nomen fuisse impositum. Et huic quidem interpretationi ante hos duos annos adquieveram, quam & schedae commiseram, ad illustrandum hunc Actorum locum usui futuram. At ea nunc contentus esse non possum. Quid enim? Numerianus octo vix menses post patris decessum imperium tenuit, eosque reducendo exercitu & adversa valetudine distentus. Ob eam sane causam eum ex persecutorum numero prorsus eximendum esse censuit Tillemontius, quasi cui satis vacui temporis ad persecutionem movendam non fuerit. At ei jam supra cap. 2. respondimus, nullius molestiae negotium fuisse Imperatori jubere tantum edicta proponi. Eae quidem jussiones ad praefectos praet. primum dirigebantur; a quibus ita edicta componebantur, ut eis imperatorum sive jussa sive epistolae praeponerentur: de quo vide finem epistolae Maximini de finienda persecutione apud Euseb. IX. 9. & ibi Valesium. Ergo ubi imperialis sive lex sive praeceptum ad praefectos perlatum erat, ab his edicta componebantur: quae ubi ad rectores provinciarum delata essent, jam totum persecutionis negotium (usu praesertim praecedentium saeculorum confirmatum) in proclivi erat. Et hactenus ea responsio recte procedere videbatur: at non item si eo usque id negotium urgeas, ut praefectos per singulas orbis Romani provincias extra ordinem miseris. Quid enim? judicio primum acerrimo opus fuisset in viris industriis ac strenuis deligendis, isque delectus diu Principem occupasset: deinde antequam praefecti illi se compararent, & ad suam quisque provinciam accederent, diuturnius tempus intercessisset, quam ut vivo ac vidente Numeriano judiciis cruentissimis daretur initium. Postremo accedit Cassianum illud CVI BONO: praesertim quum per tramites usitatos res expediri quā citissime potuisset.

Sed & alteram Castellus vir amiciss. in adnotatis ad haec Acta hujus difficultatis solutionem posuit: quem vide pag. 80. & seq. Vbi *praefecti* nomine Africae vicarium jubet intelligi. Etenim praefectura praetoriana Italiae [ad quam Africa pertinebat] plures vicarios complectebatur, inter quos & *Africae Vicarius* [ita enim peculiariter dicebatur] fuit; cui plures provinciae suberant, inter quas praecipua esse debuit Africa. Itaque ubi *praefectum* Eustasium audis [si quidem viro Cl. credimus] Africae vicarium debes accipere. Atqui vicarii passim *Propraefectis* vocabantur [ex eo scil. quod praefector. praetorio vicem gererent] cur non & *Praefecti* (saltem καταχρηστικῶς) vocarentur? Plura apud virum eruditum invenies.

At bona cum viri docti venia nusquam erit, ut inveniatur Vicarius aliquis *Praefecti* nomen arripuisse, sed tantū *Pro-praefectis* aut aequipollente alio nomine: nec in eo Baronio (39) do manus, quem Noster pro se laudat. Sed & illud accedit, in

(39) Eruditiss. Baronius ad an. 260. 8. recitato Cypriani ex epist. ad Successum loco [qui talis est: *Sed & huic persecutioni quotidie insistunt PRAEFECTI in urbe, ut siqui sibi oblati fuerint, animadvertantur*] *praefectorum* nomine intelligit tum praefectum urbanum, tum etiam

in quo caput est, quod *Africae vicario* jus nullum in Proconsularem Africam fuit: id quod ex Notitia Imperii (40) clarum esse perspicio.

Poterat & illud dici, *Praefecti* nomen hoc loco tantumdem quod *Praesidis* fuisse. Nam in SS. Tryphonis & Respicii Actis, si viris (41) eruditis credimus, rector Bithyniae [in qua ii certe decertarunt] passim *Praefectus* appellatur. At postea deprehendi non rectorem sed praetorianum praefectum in iis Actis esse capiendum: de quo vide inferne (42) adnotata.

Po-

etiam qui vicariam gereret praefecturam [vicarium scil. praefecti praetorio Romae morantem] aut etiam praeturam. Vide eumdem etiam ad an. 284. 15. Heic ego de praetura haud facile Baronio assentiar. At Vicarius urbis Romae quia a Cypriano permixte cum praefecto urbano designabatur, facile uterque poterat plurativo *praefectorum* nomine designari, quum uterque re vera praefectoriam potestatem obtineret, etsi alter tantum vicariam. Ne ergo Cyprianus circuitione illa [*insistunt Praefectus urbis & vicarius praefecti praetorio*] uti cogeretur, satius duxit *Insistunt praefecti* dicere. Ceterum ubi de uno Vicario praefecti sermo est, tum vero haud aliter reperies, quam usitata locutione illa usos, *Pro-praefectis*.

(40) Si recte *Notitiam Dignitatum . . . in partibus occidentis* capio, Africa proconsularis non modo sub nullius vicarii dispositione erat, sed vix sub ullius praefecti praetorio. In Labbeana Notitiae editione sectio XXXIV. [a qua Occidentis dignitates incipiunt] ita primarias initio dignitates enumerat:

Praefectus praetorio Italiae,
Praefectus praetorio Galliarum,
Praefectus Vrbis Romae &c. Deinde sequitur:
PROCONSVL AFRICAE VNVS,
Vicarii sex. Inter quos *Vicarius Africae* cum subjectis sibi provinciis ita ponitur, ut inter eas provincias desit *Proconsularis Africa*. Ex quibus ostenditur, Africae proconsulem nulli vicario fuisse subjectum, ac fortassis ne praefecto quidem, quocum forsan aequo passu gradiebatur: maxime quum in sequ. sectione *Africa proconsularis* inter eas Afras provincias, quae sub dispositione praefecti praetorio Italiae erant, non numeretur, sed tantum provinciae quinque [Byzacium, Numidia, Duae Mauretaniae, Tripolis] etsi septem in lemmate proponantur, quo numerus scil. Afrarum provinciarum integrraretur. Scio quidem ex Cod. Th. me alicubi didicisse, Africae proconsules sub dispositione praefecti praetorio Italiae fuisse: verum fieri potest [nec enim praestare id audeo] ut Honorianis temporibus, ad quae *Notitia Dignitatum* refertur, hac parte variatum fuerit.

Verum age: detur sane, Africae proconsulem sub praefecto praetorio fuisse; at vicario quidem certe nihil juris in Africam proconsularem fuit. Id liquido ex sect. XLIV. & XLVI. constat: illius titulus talis est: *Sub dispositione viri spectabilis proconsulis Africae*: hujus vero: *Sub dispositione viri spectabilis Vicarii Africae*. Ex quibus vides, eos non modo pari gressu procedere, verum etiam Africae proconsulem huic anteponi. Deinde sicuti proconsuli *Provinciae consularis* [alibi passim *proconsularis*] *legati ejus duo*, sic vicario consulares provinciarum duo tresque praesides subsunt. Ex quibus vides Africae Vicario nihil fuisse in Carthaginem aut provinciam Proconsularem juris.

(41) Quos vide in seq. Adnotatione.

(42) *Qua notione Judex SS. Tryphonis & Respicii PRAEFECTVS in Actis dicatur. Locus Actorum difficilis enucleatur. Ruinarti, Tillemontii, Bailleti hallucinationes. Praesidum ac praefectorum dispertita fuisse nomina; nec umquam aliud* ἔπαρχον [*cujusmodi Aquilinus erat*] *quam* praefectum *notasse. Orientis praefectus sub Decio in Bithynia considebat, eamque peculiariter (sic quasi praefectoriam provinciam: quod genus & in Actis Restitutae observatur) regebat. De Eminentissimatu. Gruteriano lapidi lux.*

Habuit Baronius [ad 10. Novemb.] horum Martyrum Acta, quorum profert initium, ex quibus actis constare ait, eos Nicaeae sub Decio imp. & Aquilino *praefecto* passos. Ex quo indicio liquet eadem fuisse Baroniana Acta, ac quae postea edidit Jesuita Octavius Cajetanus, & ex eo Ruinartus. In iis initio sic horum Martyrum comprehensionis occasio narratur: *Cum regnaret Decius, relatus est Aquilino Praefecto Orientis, quod scientiae divinae cultura* [legendum duco *Culturam*] *haberent erga sanctos Tryphonem atque Respicium*: h. e. [ut obiter notem] . . *culturam haberent SS. Tryphon & Respicius*. Cur ita interpreter, rationem accipe. Haec Acta de Graeco transfusa fuisse antiquitus,

quitus, nemo dubitat. Etsi autem Graeco nunc textu caremus; tamen meo periculo haec sic Graece concipiebantur: ὅτι τῆς θείας γνώσεως (aut ἐπιστήμης) θεραπείαν (aut ἐπιμέλειαν) ἔχουσιν οἱ περὶ Τρύφωνα καὶ Ρεσπίκιον. Id vero reddendum erat, *Quod sciendiv. culturam haberent sancti Tryphon atque Respicius*. Nam quis nescit illud οἱ περὶ Τρύφωνα idem esse quod recto casu *Tryphon*? At interpres, redactus ad incitas, verbum verbo appendit; quumque veteres Glossas in subsidium adhibuisset, in quibus Περὶ tantumdem est quod *Erga* [in Philoxeni Glossis: *Erga*, Περὶ] hinc totidem verbis reddidit: *quod Sc. div. culturam haberent ERGA* (i. e. περὶ) *sanctos Tryphonem atque Respicium*. Verum haec obiter.

Sed illud negotium facessit, quod Aquilinus [cujus infra num. 2. plena nomenclatio fuit *Tiberius Gracchus Claudius Aquilinus*] ubique *Praefectus* inscribitur; in ipso autem exordio, uti vidimus, *Praefectus Orientis*: quum tamen hi Martyres Nicaeae depugnaverint. *Non enim* [ait Ruinartus in Admon. n. 2.] *in tota Syria aut vicinis provinciis quae ad ORIENTEM pertinebant*, ulla est Nicaea, in qua certum est hos Sanctos decertasse; quae urbs non alibi quam in Bithynia fuit. Nodum vero vir eruditus in hunc modum denique solvit: *Praefectus vero orientis, qui hos Martyres damnasse memoratur, non Orienti proprie dicto praeerat, sed alicui ex illis provinciis, quae ad Orientem late sumptum pertinebant, uti certe erat Bithynia, quam ad orientem eo modo dictum spectasse* (credidit) *qui haec Acta . . . transtulit. Inde etiam Praefecti nomen in eadem Acta invectum est, qua voce non utebantur veteres ad designandos rectores provinciarum*.

Paria ferme in Tillemontio reperies tom. 3. Not. 13. ad persec. Decii. *Jene sçai mesme, purquoi le juge Aquilin y est appellé Prefet d' Orient. Le titre de Prefet ne nous embarasse pas parce que cette piece est visiblement traduite du Grec. Mais ce gouverneur jugea le Saint a Nicee: & . . . il n' y en a aucune* (Nicee) *dans la Syrie, ni dans les Provinces voisines, qui composoient ce que les Romains appelloient proprement l' Orient, & le Comté d' Orient*. Ex his vides nec Ruinartum nec Tillemontium dubitasse, quin *Praefecti* nomen pro *Praeside* heic ab interprete positum fuerit [unde & Tillemontius in horum Martyrum historia Aquilinum semper *Gouverneur de la Bithynie*, sicuti & Bailletus ad 10. Novemb. vocant] cur autem non tantum *Praefectus*, sed & *Orientis* vocetur, Ruinartianam ejus difficultatis solutionem Tillemontio non se probasse, satius habenti difficultatem insolutam relinquere. Atque hic ille insignis naevus est, quem Bailletus in Tab. Crit. his Actis insidere conqueritur.

Verum ne dubita, quin vetus interpres *Praefecti* nomen ex vero usurpaverit. Nec enim Aquilinus in Graeco Actorum textu, quo caremus, ἄρχων aut ἡγέμων [quae *rectorem* provinciae notant] sed ἔπαρχος h. e. *praefectus praetorio* vocabatur. Qui scis? inquis. Quia in Basilii Menologio Kal. Febr. [quo die Graeci Tryphonem colunt] Tryphon tentus παρὰ Ἀκυλίνου τοῦ ἐπάρχου h. e. *ab Aquilino praefecto* dicitur: quae sine dubio ab Actis Graecis fluxerunt, in quibus Aquilinum ἔπαρχον [quod *praefectum* non vero *praesidem* notat] nuncupatum fuisse oportet.

Atque ut haec penitius percipiantur; sciendum est, *praefectos* & provinciarum *rectores* dispertita habuisse suae dignitatis vocabula tum Graece tum etiam Latine. Nam Graece quidem illi haud aliterquam ἔπαρχοι aut ὕπαρχοι vocabantur; hi vero communi quidem nomine sive ἄρχοντες sive ἡγεμόνες, speciali vero sive ὑπατικοὶ, sive ἀνθύπατοι, sive ἀντιστράτηγοὶ aut quo alio nomine pro ratione provinciarum dicebantur: Latine vero ἐπάρχοις quidem *Praefectorum* vox respondebat [cujus ambitu tum praetoriani tum urbani *praefecti* continebantur] posterioribus vero vocibus *praesidum* aut *rectorum* commune nomen, aut speciale *consularium*, *proconsulum*, *propraetorum* aequivalebat. Atque eas voces numquam aliter ac dixi acceptas fuisse tum constans scriptorum usus, tum etiam Glossae veteres docent [quas ex pluribus indiciis scio veteribus interpretibus ad manus fuisse] in quibus etsi ἐπαρχία sit *Provincia*; ἔπαρχος tamen [sicuti & ὕπαρχος] non provinciae *rectorem* notat, sed tantum *Praefectum*; sicuti vocibus ἄρχων & ἡγεμὼν & *Praesidis* & *Rectoris* & *Judicis* nomen respondet. De vocibus ἔπαρχος aut ὕπαρχος [sunt enim synonyma] vide Valesium ad IV. Eusebii *de vita Constant.* c. 1. necnon Nic. Alemannum ad Procopii Anecdota, & alios. Nefas ergo fuisset Aquilinum [si quidem is non aliud quam rector Bithyniae fuisset] sive Graece ἔπαρχον aut ὕπαρχον, sive Latine *Praefectum* vocari, multo minus *Praefectum orientis*, quae una ex praefecturis praetorianis erat.

At, inquis, quid *Oriens* [cujus nomine in Notitia venit Syria cum aliquot vicinis provinciis] cum Bithynia [in qua hos Martyres Aquilinus interrogavit] commune habuit? Respondeo, etiamsi *Notitiae* scitis stare velimus, in ejus sectione 1. & alibi passim Bithyniam, etsi

extra

Postremo perpensis omnibus eo mihi tandem deveniendum putavi, ut hoc loco *Praefecti* nomine non alium quam praefectum praetorio designari putarem: non quod Eustasius ille, qui in his Actis *praefectus* inscribitur, re vera praefectus praetorio fuerit tempore Restitutae h.e. tertio exeunte saeculo (jam enim supra Adnot.40.conjiciebam, praefecto praetorio Italiae vix forsitan aliquid juris in Africam proconsularem fuisse) sed quod horũ, quae nunc terimus Actorum scriptor eo tempore vixerit, quo peculiaris praefectus praetorio Africae assignatus, ejusque sedes Carthagine fixa fuerit: quo factum, ut hic scriptor eum, qui tunc Carthagine jus dicebat,

[c]xtra *Orientis* dioecesim sit, tamen ad provincias Praefecti Orientis pertinere, quia sub hujus dispositione *Pontica* erat, quae Bithyniam sub se continebat. Et tamen *Notitia dignitatum* est duob. prope saeculis recentior aevo Decii; sub quo Praefectura Orientis multo latius diffundebatur, nondum stabiliter aucto praefectorum numero.

Non parum autem commodi ex horum Martyrum Actis capimus in eo, quod inde discimus, sub Decio praefecti orientis sedem in Bithynia ac proprie in ejus metropoli Nicaea fuisse. Sic enim hujus historiae auctor sect.IV. orditur: *In ipsis diebus Praefectus profectus est ad alias civitates*. Ex quibus hoc etiam discis, praefectos in assignata sibi sede h. e. in *praefectoria* provincia (nam fuisse interdum provincias, quas *praefectorias* vocare liceat, quod peculiariter a praefecto praetoriano administrarentur, ex his & S.Restitutae Actis, nunc primum mecum viri eruditi discent) id omne fecisse, quod in ceteris praesidialibus provinciis sui rectores facerent. Nam sicuti in his hiberno tempore praesides provinciam circumibant, conventum acturi, & civilem urbium statum emendaturi; sic praefectus iste suae provinciae urbes per hiemem (qua hos Martyres passos esse, Acta docent, ubi de *glaciali tempore*, & *asperitate hiemis* loquuntur) publicis necessitatibus provisurus lustrabat. Statim vero sequitur: *Et post aliquot dies reversus Nicaeam CIVITATEM SVAM* (hinc vides sedem Praefecti Nicaeam fuisse) *jussit sibi Sanctos Dei praesentari*. Nec immerito Nicaeae consistebant. Nam Nicaea Straboni μητρόπολις τῆς Βιθυνίας *Metropolis Bithyniae* vocatur; & in nummis ejusdem urbis cives ΠΡΩΤΟΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΕΙΑΣ, *primi* ejus *provinciae* inscribuntur. Etsi postea Diocletianus Nicomediae sibi sedem delegit; sicuti & Constantinus, quamdiu certe Nova Roma aedificabatur: eoque Nicomediam praeferri Nicaeae necesse fuit.

Sed nescio quo pacto & alia duo argumenta omiseram, quibus praefectoria dignitas Aquilino vindicetur. Nam sect. 1. ubi scriptor dixisset, hos Sanctos fuisse comprehensos, hanc affert rationem: *Hoc autem erat indictum a praefectis*. Optime: nam ab Imperatore ad praefectos epistolae deferebantur, quibus legum aut praeceptorum tanquam informatio quaedam continebatur: mox a praefectis (qui ante Constantinum communiter & quasi in solidum suo munere fungebantur) edicta publicabantur: eoque dicitur, *Hoc fuisse indictum a praefectis*, e quorum numero unus erat hic Aquilinus.

At argumentum alterum multo est validius, quod Pompejanus primiscrinius sect. 2. sic loquitur: *Adsunt, o Praefecte, Sancti* (hanc *Sanctorum* appellationem ipsi ne gentiles Martyribus tribuebant, quod scil. sic vulgo a Christianis vocarentur; an scriptor, utpote Christianus, de suo id vocabulum usurpat? prius malim) . ... *appliciti circa EMINENTISSIMVM & ILLVSTRE tuae potestatis tribunal interrogandi*. Quibus verbis nulla inest assentatio; nam hi tituli erant praefectoriae dignitatis. Sane praefecti praetorio non aliud initio quam *viri clarissimi* dicebantur. At postea & *Illustres viri* (quod plus est) imo & *Eminentissimi viri* audiverunt: quae posterior appellatio ipsis tantum & Magistris militum competebat. Vide de eo titulo tum plures codicis leges, tum Pancirolum I. Var. lect. 4. & Brissonium in de Verb. signif. Hinc disce quid illud sit, quod apud Grut. 1028. 2. basis inscribitur *L. Petronio Tauro Volusiano* ... PRAEF. PRAET.EM.V. h.e. *praefecto praetorio, eminentissimo viro*. Quumque ea inscriptio saltem tertium saeculum spiret; ex eo *Eminentissimatus* antiquitatem *facile* intelliges.

Et hactenus satis molestam difficultatem a Tryphonis Actis sustulimus. Quamquam difficultas nulla fuisset, si quidem viri docti *Praefecti* nomine praetorianum praefectum, (id quod res erat) accepissent, praesertim quum *Orientis* additamento. Nunc eos antecepta opinio transversos tulit, ratos, non ab alio quam a praeside Bithyniae(non a praefecto praetorio) illos fuisse judicatos; praesertim quum consueta munia praesidis in Aquilino animadverterent.

cebat, eodem dignitatis titulo donaverit, quem, dum haec ſcriberet, re vera uſurpabat.

Rem paullo altius repetam. Juſtinianus Aug. devictis Vandalis Africaque recuperata, nihil habuit antiquius, quamut in futurum proſpiceret, ac tali munimento eam dioeceſim ſepiret, per quod contineri ſemper ſub imperio poſſet. Inter cetera quum ad eam diem quatuor per orbem Romanum praefecti praetoriani fuiſſent omnibus noti, ipſe quintum Africae peculiarem addidit. Exſtat ea conſtitutio lib. 1. Cod. tit. 27. qui inſcribitur, *De officio praefecti praetorio Africae*. Cujus Conſtitutionis §. 1. ſic legitur: *Sancimus, ut omnis Africa . . . propriam habent praefecturam: cujus SEDEM jubemus eſſe* CARTHAGINEM. Atque ea politia poſt ann. 534. (in quem celebris Beliſarii victoria incidit) incepta, ad uſque medium ſaeculum ſeptimum h. e. uſque ad (43) annum 647. perduravit: a quo tempore ea pars imperii florentiſſima Saracenorum invaſioni patuit; per quos mox duraturum ibi regnum ſtabilitum fuit. Ergo poſt hoc tempus nullus amplius Carthagine imperialis Praefectus fuit, qui per centum plus annos ibibem conſederat.

Jam ſupra vero cap. 1. ex non uno indicio conjeceram, hunc, qui Reſtitutae hodierna Acta compoſuit, ſexto ſeptimove ſaeculo id ſcriptum emiſiſſe. At ex hoc loco, in quem commentamur, intra anguſtiores cancellos hujus lucubrationis aetatem coercere cogimur, intra finem ſcil. ſexti ſaeculi ſeptimique medietatem. Quum igitur hic ſcriptor eum, qui Carthagine jus dicebat, *Praefectum praetorio* (aut abſolute *praefectum*: ſic enim loquendi conſuetudo ferebat) vocari animadverteret, nec aliter aevo Reſtitutae ſe rem habuiſſe ſuſpicaretur (quî vero poterat, antiquitatis & criticae ſubſidio, quae tunc hominum erat ruditas, deſtitutus?) hinc Euſtathium, qui Carthagine ſummam obtinebat poteſtatem, putavit praefectoria dignitate polluiſſe aeque ac ſuo tempore moris erat. Hinc intelligimus, quid illud ſit, quod ſect. 1. Noſter ſcripſerat: *Per omnes provincias ſuae ditioni ſubjectas* (Numerianus) *Judices ac praefectos deſtinare* (hoc autem heic non ſignificat *mittere* ſed [44] *delegare* & *negotium dare*) *ſtuduit, ut Chriſti cultores . . . laniando trucidarent*. Quo loco *Judicum* nomine praeſides (quod omnes ſciunt) provinciarum veniunt; *praefectorum* vero nomine tum urbani, tum etiam praetoriani praefecti, inter quos quia aevo ſcriptoris praefectus Carthaginenſis numerabatur, putavit hoc idem & ſub Numeriano valuiſſe. Nec aliter Noſter hoc loco, quem tractamus, loquitur: *Suggeſſit* (primarius) *praefecto* (praetoriano) *Euſtaſio, qui civitati Carthagini ad tale facinus* (perſecutionis, ex delegatione imperialis edicti) *patrandum praeeſſe videbatur*.

Credo equidem me criticis probaſſe cauſam. Tamen ut ceteris ſatisfecerim, at mihi ipſe non dum feci ſatis. Non enim ſub Juſtiniano primum Africae praefectos fuiſſe inſtitutos, ſed jam olim ſub Valentinianis prioribus Africam ſibi praefectum praet. peculiarem habuiſſe, ex non una Sex. Petronii Probi (45) inſcriptio-

(43) Imo proprie uſq. ad ann. 646. quo anno Gregorius praefectus Carthaginis occupata tyrannide, ab Imperatore deſcivit. Qui mox anno ſequente a Saracenis occiſus eſt.

(44) *Deſtinare* etſi alibi eſt *Mittere*, at hoc loco eſt *praecipere* aut *delegare*. Nam in veterib. Gloſſis *Deſtinare* non tantum redditur ἀποστεῖλαι (quod eſt *mittere*) ſed etiam προστάττειν, quod eſt *praecipere*. Rurſus in Philoxeni Gloſſis *Deſtinor* eſt ἀφορίζομαι, & *Deſtinat*, ἀφορίζει. At iſtud Ἀφορίζω in Cyrilli Gloſſis & alibi eſt *Delego*, *Deputo*.

(45) De Sex. Petronio Probo, qui anno 371. cum Gratiano conſul ordinarius fuit, exſtant plures inſcriptiones, in quibus is Praefectus praet. Africae fuiſſe proditur. Ac de eo quidem apud Muratorium initio tomi 4. pag. 10. num. 1. ſic narratur: PRAEFECTO PRAETORIO PER ILLYRICVM ITALIAM ET AFRICAM. Ac ne quis ſuſpicetur in ea epigra-

scriptione intelligitur. Cur non & sub Carino & Numeriano idem obtinuerit, ut in his Actis Restitutae legitur? Aut saltem si sub duobus Valentinianis id primum est usurpatum, ut quatuor in occidente praefecturae discretae (quas vide in superiore Adnot.) & inter eas Africana, numerarentur; cur non dicemus, scriptorem nostrum (si modo is ex suo tempore aestimare tempora Numeriani voluit) quarto exeunte saeculo aut saltem quinto haec Acta scripsisse; aut certe in ea, quae nunc terimus, ex antiquioribus quarti saeculi Actis hanc de praefecto Carthaginis narrationem fuisse propagatam?

Tamen in sententia persisto. Nam ille quidem scrupulus de praefectura Africana tempore Numeriani facile eximitur; quia nusquam neque apud scriptores, nec lapides ullum est ejus rei vestigium. Deinde si sub Numeriano tot numero praefecti fuissent, numquam Zosimus Constantino quadripartitam praefecturam, quae antea tantum duplex (46) fuerit, auctori tribuisset.

Ergo quantum equidem video, sub Valentiniano, quippe primo Occidentis (tum primum ab Oriente scissi) Imperatore, ea primum novitas contigit, ut quatuor in Occidentis partibus praefecti essent, inter quos Africanus. Nec videtur id postea observatum, silentibus ea de re scriptoribus ac marmorum monumentis. Sub Arcadio certe & Honorio (sub quibus *Notitia dignitatum* scripta dicitur) quatuor omnino totus orbis Romanus praefectos praet. numerabat; nec de praefecto Africano vola aut vestigium. Ergo ad Valentiniani unius tempora singulare illud quaternionis praefecturarum in uno Occidente exemplum est conferendum. Quocirca nemini sub Valentiniano scribenti in mentem venisset de *Carthaginis praefecto* meminisse, quia nec ante Valentinianum nec postea tale quidpiam fuit.

Obiter autem heic mecum notabis, in eo quod Africae praefectum Justinianus *Carthagine* considere jubet lib. 1. Cod. tit. 27. §. 1. (*Cujus* inquit *sedem jubemus esse Carthaginem*) *Carthaginis* nomine non urbem tantum illam Romae aemulam intelligendam esse, sed totam *Proconsularem* provinciam, ipso Justiniano interprete §. 2. ubi Africam in septem provincias praefecto isti subjiciendas divisurus, sic eas enumerat: *Tingi*, & (*quae PROCONSVLARIS antea vocabatur*) *CARTHAGO*, & *Byzacium*, *ac Tripolis* .... *Numidia* & *Mauritania*, & *Sardinia*. Ubi parenthesi interposui ea, quae in editis ita confunduntur, ut plane nescias utrum *Proconsularis* sit octava quaedam provincia,

graphe dioeceses tres uni eidemque praefecto subjectas numerari; adeat Gruterianas plures inscriptiones pag. 450. ex quibus clare elicitur, eas tunc fuisse tres dispertitas praefecturas aeque ac quartam Galliarum. Ergo in Grut. p. 450. 2 sic legitur: *Sex. Petronio Probo V. C. proconsuli Africae praefecto praetorio QVATER* (notabis hoc numerale adverbium, ex quo praefecturarum quaternio demonstratur) *Italiae Illyrici Africae Galliarum* (hanc ultimam praefecturam nondum gesserat anno 378. quo anno, Muratorianus lapis, ut ex VALENTE VI. ET VALENTINIANO AVGG CONS ibi adscriptis constat, scalpebatur) *Consuli ordinario* &c. Eadem eisdem verbis in eadem pag. num. 3. scribuntur, ubi & hoc praeterea reperies, hunc Probum *Anicianae domus Culmen* nuncupari. Extant ibid. num. 4. & 5. de eodem Probo epigrammata duo, in quorum priore sic refertur v. 5. *Praefectus QVARTVM toto dilectus ab orbe*, in altero vero sic v. 7. canitur: *BIS GEMINA populos PRAEFECTVS sede gubernans*, non simul, sed deinceps & ex ordine.

Atque hinc obiter notaveris, in inscriptione apud Grut. p. 1102. 2. pertinente ad ann. 387. (quae ponitur *Vettio Agorio Praetextato Praef. praetorio II Italiae & Illyrici*) illud II. (h. e. *bis*) itidem ostendere, tunc Italiae praefecturam ab Illyrici occidentalis praefectura abstractam fuisse, ut etiam ex superioribus constat.

(46) Non nego tamen interdum sub Constantini decessoribus plures duobus fuisse praefectos: at id siquando accidit, temporaneum ac mutabile, numquam vero constans & stabile fuit, donec Constantinus totum Imperium in quatuor praefecturas dispescuit.

cia, an alio sit referenda. Ergo quae antea *Proconsularis* vocabatur, sub Justiniano *Carthago* dicebatur; ut & quae Tingitana, *Tingi*; & quae Byzacena, *Byzacium*. Quare in his Actis ad finem sect. 7. ubi Proclinus suggessisse scribitur *Praefecto Eustasio, qui civitati Carthagini . . . illis temporibus praeesse videbatur* (h. e. praeerat) illud CIVITATI quod *Carthagini* praeponitur, inducendum videtur. Est enim, opinor, glossema ab semidocto librario serius adjectum, cui scil. urbs tantum ejus nominis celebratissima innotesceret, provincia vero *Carthago* sub Justiniano appellata (quae olim *Proconsularis* vocabatur) penitus inaudita esset.

Atq. haec de hoc loco satis: in quo enarrando eo longior fui, quod inde scriptoris aetas eluceat. Qui certe videtur haec tum maxime scribere debuisse, quando prior Carthaginis politia, per quam proconsuli paruerat, jam ex hominum memoria elapsa fuisset; h. e. non ante finem VI. saeculi aut potius septimi initium. Qui certe haec eadem de Carthaginensi *praefecto* non tantum quamdiu is perduravit (h. e. usque ad septimi saec. dimidium) scribere poterat, sed & aliquamdiu postea, quamdiu scil. *praefectorum Carthaginensium* recordari homines potuissent: ita ut intra saeculi VII. fines aetas scripti hujus coerceri debeat.

C A P. V.

Ad vulgata S. Restitutae Acta animadversiones aliquot.

§. 1. *Ad priores tres sectiones. De habitu Religionis, & velo virginali. De curialibus & eorum primariis, quibus exsecutiones a praesidibus demandabantur: lex Cod. Th. & Ammianus in partes vocantur. Loci Ammiani de cultu Martyrum recta interpretatio. RECORDO pro In mentem revoco.*

Et hactenus quidem plura in medium attulimus, ex quibus Henscheniana Acta illustriora fiant. Nunc siqua mihi forte adhuc veluti in transcursu observanda supersunt, in unum veluti fasciculum colligemus.

Sect. 1. *Carinus praelio victus apud Argium occiditur.*] In antiquissimo omnium codice [quem deinceps *primum* vocabimus; sicuti *secundum* & *tertium*, ut singulorum aetatis praerogativa ad illum primum accedit] non *Argium*, sed *Argum* legitur: cui si M ab initio addideris, exsistet jam *Margum*; quod nomen oppido fuit in Moesia superiore ad quod Carinus devictus cecidit.

Ibid. *Iste igitur Diocletianus*.] In cod. primo & sec. & in antiquis lectionibus, *Numerianus*, uti cap. 2. monuimus.

Sect. 2. In loco, qui dicitur *Ponizarius*. Vide cap. 3.

Ibid. *Virgo . . . nobili genere exorta, & sacrae Scripturae studiis optime erudita, nomine Restituta.*] De nobilitate & Scripturae studiis eadem prorsus verba occurrunt in antiquis Lectionibus. Hinc credo occasionem arripuit Romaeus, Restitutam ab ipso Cypriano edoctam fuisse, conjiciendi. Et si Romaeus, uti dixi, conjectura tenus stetit: *Doctissima*, inquit, *puella . . . a Cypriano . . . informata fortasse*. At ceteri eum secuti, Paulus Regius, Bzovius, Ferrarius id sine ambagibus affirmarunt.

Sane quidem de Scripturae studiis haud aegre his Actis assentior; maxime cum Lectiones adstipulentur. Hinc autem noster hic sive auctor sive interpolator, ut ex verisimili suae scriptioni copiam adsciscere, Restitutam longis concionibus utentem facit, & ex sanctis Scripturis plurima passim proferentem. Sic enim Noster in hoc suo poemate servitur ū se τῷ πρέποντι [*decoro*] speravit.

Statim deinde sequitur: *Haec itaq. . . . sacri baptismatis sacramento renata, & sanctae RELIGIONIS habitu induta, virgo corpore & animo*. Eadem omnia in antiquis lectionibus eisdem verbis leguntur. *Religionis* vox apud Salvianum & sequentes scriptores vitam monasticam significat: quo sensu & hoc loco eam accepit scriptor, nescius scilicet, Restitutae aevo ascetrias quidem fuisse plurimas, monastrias vero non dum ullas. Sane quidem cre-

crediderim, in priore S. Restitutae historia fuisse de ejus virginali velamine mentionem injectam: id quod Acta, quae nunc sunt, ad *Religionis habitum*, qui nullus tunc erat, transtulerunt. De sacro Virginum velo, ejusque antiquitate videatur Baronius ad VII. Maii, Valesius ad Eusebii *Mart. Palaest.* cap. 9. Cangius in Glossario in *Velum*.

Ibid. *Igitur dum Primarius provinciae* [dixisset melius *Regionis*, nim. *Hipponensis*; ut est in inscriptione, quam supra Adnot. 35. exposuimus] *illius*, *nomine Proclinus*, *eâ ex jussu praedicti Caesaris Diocletiani inquirendo transiret* . . .] Et heic pro *Diocletiani* reponendum est *Numeriani*, ut in pr. & sec., imo & in tertio legitur; etsi in hoc ultimo, abraso τῷ *Numeriani* superscriptum recentiore manu sit *Diocletiani*. Qui porro in Vulgatis Actis [& quidem ex fide codicum] *Proclinus* vocatur, is in Lectionibus & Romaeo *Proclius*, a Ferrario *Procalus* (errore utique typographico pro *Proculus*) in Mrologio Rom. & Bzovio *Proculus* nuncupatur: quorum ultimum magis Romanum est.

Jam vero *Primarius* [quae dignitas etiam in Lectionibus Proclino seu *Proclio* tribuitur] quid sibi velit, docet nos l. 39. cod. Theod. *de decur.* quae his verbis concipitur: *Sancimus ut citra injuriam corporis* [*quod in servis etiam probrosum atque postremum est*] *cuncti Primarii & curiales praecepta a judicibus exsequantur. Frequenti ergo monitione atque hortatu tam primarios curiae, quam hos qui magistratus gesserunt, sinceritas tua incitare debebit, ut promptius praecepta suscipiant, omnis corporalis contumeliae timore sublato.* Ex verbis hujus legis intelligitur, *primarios* fuisse municipalem dignitatem, nec aliud esse *primarios*, quam qui alibi *primates* aut *principales*, Symmacho *Summates*, Ammiano *vertices ordinis*, [nam *ordo* absolute decuriones sive curiam designat] Graecis vero οἱ πρῶτοι aut πρόεδροι vocantur: in Glossis enim duo haec vocabula *primatibus* aut *primoribus* respondent. Legesis porro, quae in eam legem opportune adnotat Gotofredus. Summa eo redit. Curialibus, praesertim curiae primariis, inter cetera id incumbebat, ut judicum sive rectorum provinciarum jussa atq. sententias quam citissimae exsecutioni mandarent. Id vero ut honorificum, ita periculosum curialibus erat; quibus ea de causa non leves irrogabantur injuriae. Hac igitur lege immunitati curialium & magistratuum consulitur; simulque praecipitur, ut eo timore sublato ne segniores evadant, sed tanto alacrius jussa praesidum exsequantur. Eam legem cognovisse non pigebit, haud parum his Actis, & Proclini hujus delegatae jurisdictioni lucis allaturam. Interim ne sic quidem curialium securitati satis prospectum fuit. Nam ubi ea lex anno 349. lata esset; deinde anno 368. Valentinianus, in iram pronior princeps, *in negotio Maxentii cujusdam Pannonii* (cui Valentinianus favebat) *ob exsecutionem a judice recte maturari praeceptam, trium oppidorum ordines mactari* jussit, teste Ammiano lib. XXVII. cap. 7. Quod factum Eupraxio quaestori liberiorem hanc vocem expressit: *Parcius agito, piissime principum: hos enim quos interfici, tamquam noxios jubes, ut Martyras, id est divinitati acceptos, colit religio Christiana.* Qui ubi *Martyras idest divinitati acceptos* ait, non eam vocem grammatice interpretatur [quotus enim quisque quid μάρτυρας Graeci vocarent, ignorabat?] sed quo loco *Martyres* apud Christianos essent, subnectit. Ait igitur eos *divinitati* [h. e. *in divinitatem*] *acceptos* [non vero θεοφιλεῖς i. e. *Deo gratos*, ut Valesius explicat] ac tamquam deorum loco habitos. Hoc illud est quod millies in Martyrum Actis legitur, eorum corpora a gentilibus in mare aut in profluentem fuisse demersa, aut aliter dissipata, ne eorum reliquiae divinos honores [uti falso scil. interpretabantur] consequerentur. Nonnumquam & a confessorum caedibus abstinebant, non clementiae gratia, sed ne deos ex hominibus [quod falso credebant] efficerent. Sed & id quoque ex Eupraxii dicto discimus, non tantum qui fidei gratia, sed et

qui justitiae aut cujuslibet recte facti caussa caesi fuissent, pro Martyribus a Christianis habitos: id quod & quorumdam Martyrum historiae, & ista Eupraxii objurgatio confirmat. Nec enim fidei caussa curiales [quibuscũ Christianos is comparavit] interierant, sed innocentiae & recte factorum intuitu: cujusmodi homines, *ut Martyras*, inquit, *colit religio Christiana*. Huc etiam pertinet exemplum de quatuor innocenter enectis, quod proxime (47) antea idem Marcellinus protulerat. Sed jam e diverticulo in viam.

Sect. 3. *Cumque* (Restituta) *fuisset ante conspectum praefati Judicis* (Proclini primarii scil., quem passim *Judicem* vocat, ex delegata jurisdictione scil.) *perducta*, *his verbis eam alloqui coepit*: *Diva* (h. e. *Divina*, sicuti *Divi apices* pro divini &c.) *potestas Romani imperii . . . totum orbem . . . de quadam secta cujusdam Crucifixi nequissima emundare . . . studuerunt.* Pluratívum istud *studuerunt* in omnibus Mss. legitur; nec aliter ferri potest, quam si praecedens *Potestas* pro collectivo nomine, quod imperatores duos Carinum & Numerianum complectitur, sumatur. Etsi tamen non tantum supra unius Numeriani meminerat, sed & infra sect. 4. *Vt inter amicos Imperatoris gloriose inviteris*.

Ibid. *Vt qui homo* (pro *homo* rescribe *hoc*, duce Ms. pr.) *sua sponte adimplere voluerit.* Ibid. *Scias*, *quidquid desuerit*, *adimplere curabo*. Post *scias* insere ex pr. conjunctionem *Vt*: deinde pro *curabo* corrige ex pr. & sec. *Curemus*.

Post pauca: *Si est alius Deus . . . innotesce*, *&* *trade*. In pr. *Innotescere stude*. Apud mediae aetatis scriptores trita est activa significatio verbi *Innotesco*; qua & S. Augustinus utitur, & Gregorius M. & alii.

Et pluribus interjectis: *Et quia me rationis capacem . . . esse profiteor*, *supplico & exoro*. In MS. pr. & sec. pro *exoro* legitur *Recordor*. At auctor mihi videtur scripsisse *Recordo*, i. e. moneo, aut in memoriam tuam revoco. Idque probam est; nam in Philoxeni Glossis sic legitur: *Recordat*, ἀναμιμνήσκει. Nec dubium est, quin Glossarum auctor *Recordat* scripserit, non *Recordatur*, quia Graecum verbum cum priore, non cum altero convenit. Vnde in eisdem Glossis subjicitur: *Recordatur*, ἀναμιμνήσκεται. Ergo in his Actis legebatur antea, uti opinor, *Recordo*: at deinde amanuenses vocis hujus insolentiam aversati reposuerunt *Recordor*, maxime quia aevo posteriore hoc active sumebatur. In statutis Cartusiensib. antiquis *Recordari Homiliam* est *praelegere*, quia legendo memoriae suggeritur, & ibidem saepe *Recordatio* est praelectio.

Deinde judex ait: *Nil tibi asperum imponimus* (deinde in pr. & sec. inseritur: *reli-*

(47) Ante modo recitata verba Ammianus in hunc modum narraverat: *Eminuit per id tempus . . mors . . . Diodori ex Agente in rebus, triumque Apparitorum potestatis Vicariae per Italiam, ob id necatorum atrociter, quod apud eum* [Valentinianum] *questus est Comes, Diodorum quidem adversus se civiliter implorasse juris auxilium, Officiales vero* [h. e. illos apparitores tres] *jussu judicis ausos monere* [Comitem] *proficiscentem, ut responderet ex lege. Quorum memoriam apud Mediolanum colentes nunc usque Christiani, locum ubi sepulti sunt, AD INNOCENTES appellant.* Nimirum res sic se habuit. Diodorus adversus comitem juris auxilium apud Vicarium [cujus sedes tunc Mediolani erat] imploraverat. Hinc Vicarii jussu apparitores tres comitem proficiscentem [forte ad comitatum] monuerant, ut se in judicio sisteret, ex lege responsurus. Vtrumque id Comes apud Valentinianum conquestus est. At princeps, qui comitem ad Vicarium remittere debuisset, Agentem simul & officiales illos tres necari fecit. Hunc vero *Innocentium* quaternionem a Christianis cultos fuisse historicus refert. Et eos quidem, uti Martyres honoratos, interpretari videtur Tillemontius in Valentiniano artic. 17. illis usus verbis, *Arriver a la couronne du martyre*. At idem vir accuratissimus in Not. 31. melius se explicat: eum vide. Omnino crediderim, eos privatim a Christianis cultos fuisse uti Martyres: at defuisse publicum Episcopi cum suo presbyterio judicium, quo fuisset opus, ut pro Martyribus *vindicatis* [uti Cyprianus appellat] haberentur. Hinc de eo quaternione Mrologia & cetera Ecclesiae monumenta silent.

religionem inquirimus : quod in Henscheniano deest, quamvis probum sit) *culturam deorum investigamus* . *Hoc itaque juste finito, non adversus te* (at in pr.& sec.*Non adversa* , *quod nefas* &c.) *quod nefas est*, *irrogamus* .

Ad sectionis finem : *Ad quem Sancta* : *Et dixi & dico* (rectius in pr. *Ad quem Sancta dixit* : *Dico*) *& adorare* (fort. auctor prior scripserat *Orare* pro *concionari* : quod non intelligens posterior hic declamator, reposuit *Adorare*, quod heic locum non habet) *non cesso* : *quoniam &* (induc copulam *&*, auctore pr.) *alius similis ei non est* .

§. 2. *Ad sect.* 4. 5. 6. 7. *Textus passim ex Mss. aut ex ingenio castigatur* . Credulitas *pro* Fide. EX *pro* DE. *Fustigatio levior quam flagellatio* : *illa liberorum*, *haec servorum fuit* . *Quid fustes*, *quidve a ceteris instrumentis differant*. *Quid* Humanitas . *Quid sit* Suggerere *&* Suggestio.*Aevo sequiore* Eustathii *nomen prius in Eustatium*, *mox in* Eustasium *transiit*.

Sect.4.initio judex ait : *Confido &* (pr. & sec. pro *Et* rectius *In*) *potentia & divinitate illius* &c.*Quis est enim* [pr.& sec. pro ἀπολογικῶ *Enim* iterat *Quis*] *in caelo & in terra, quam patrator caeli & terrae magnus ille Jupiter ?* Rectius in pr. & sec. *In caelo & in terra ? quis patrator caeli & terrae nisi magnus ille Juppiter ?*

Pergit judex : *Si hunc professa fueris*, *jam nihil aliud restat*, *nisi pacis concordia*, *nisi amor charitatis* [inepte ethnicum hominem Christianis locutionibus passim utentem facit] *& ut inter amicos Imperatoris* (dixisset rectius *Imperatorum*) *gloriose inviteris* . Principum amicitia passim confessoribus promissa legitur .

Post pauca Virgo ait : *Speravi lucrari animam meam* . Corr. *tuam* , ducibus pr. & sec.

Mox judex : *Sed quia sacra lex* (h. e. principalis lex : nihil eo est in jure usitatius , quam quod principales constitutiones *sacrae* dicuntur , & quidquid ad principes pertinet, *sacrum*) *praecipit*, *ut nemo judicum iracundiae particeps esse debeat*.Huc quidem pertinet , l. 14. , C. Th. *Quorum appellat. non recip.* l.IX. tit.36. quae sic incipit : *Gravis ista commotio est*, *ac non ferenda iracundia judicis*, *quae effusione humani sanguinis expiatur* . At ad eam legem noster Restitutae judex digitum intendere non poterat,quippe a Constantio Aug. an. 361. datam ad Flavianum proconsulem Africae : ut multo facilius sit primum hujus historiae scriptorem (si quidem Africanus fuerit) ad eam legem in Africa celebrem in confingendis suopte ingenio allocutionibus spectare potuisse . Quamquam quotacumque pars principalium constitutionum superest ? Aut quid impedit , quo minus Proclinus antiquiorem aevo suo aliquam constitutionem , qua judicum iracundia compescebatur , ob oculos habuerit ? Sic porro modo inchoata Proclini periodus continuatur : *Imo potius quatuor virtutes animae tenacius teneat* . Quas mox easdem illas enumerat, quas Ecclesiae scriptores *cardinales* vocant. At de his extitisse aliquam legem imperialem , aegre crediderim . Itaque hoc saltem unum est ex posterioris hujus consarcinatoris pannis priori purpurae assutis . Ac statim sequitur : *Donec te convictam aut sacrae fidei* (hem ! Imperatorum religionem mire prorsus *Sacram fidem* appellat , Christiano *fidei* vocabulo ad ethnicam religionem designandam abusus : quod certe additoris est) *aut atrocissimae morti tradam* (in pr.& sec.*tradamus*) &c.

Sect. 5. sic Virgo incipit : *Si Deum meum . . . jam tuae inquisitioni non esset demonstratum* &c.Sic in omnibus tribus Mss. nisi quod tantum in pr. *demonstratus* legitur. At hoc cum *Deum meum* non cohaeret.Castellus noster corrigit,*Deus meus. . . demonstratus*. Verum non est necesse;nam vulgata lectio , cui & scripti adstipulantur,proba est ; quia *Esset demonstratum* est impersonale passivum non sine suo casu retento , cujusmodi exempla apud antiquos haud pauca occurrunt . Africani his loquendi generibus scatebant: nam facile haec lacinia ex priore Africani scriptoris historia in hanc diffusiorem transfusa fuit.

Post

Post non pauca: *Sic assumpsit humanitatem, ut non perderet* [pro *amitteret*: cujusmodi notione utitur Tertullianus *de pudic.* c.15. *Vt poenitentiam perderent*; sed & antiqui utebantur] *divinitatem, ac per hoc perfectus Deus inseparabiliter in aeternū exsisteret.* Sane post *Perfectus Deus* in pr.Ms. additur, *Et perfectus homo*: quae additio ut non inutilis sit, at non est certe necessaria. Ait enim: *Sic* (Deus) *assumpsit humanitatem, ut non perderet divinitatem, ac per hoc* (ille assumptor humanitatis) *perfectus Deus inseparabiliter* (cum assumpta humanitate) *exsisteret*. Non potuit hoc nisi post Eutychianam haeresim damnatam scribi, utique ab hoc posteriore scriptore; qui & hoc ipsum mox hac ead.sect. tamquam ex ore judicis usurpavit, *In divinitate sua humanam carnem, veluti quoddam metallum cum alio metallo, solidantem.*

Ibidem mox Virgo notum poetae Christiani locum usurpat hujusmodi:

Morte sua mortem destruxit (et) Tartara quassans
Cruore pio purgavit crimina mundi.

Verum initio alterius versus ex pr.& sec. addendum est *Atque*, & versu primo delenda est conjunctio *Et* ex Ms.pr. Sic demum uterque sibi constabit hexameter.

Mox judex: *In nostra credulitate*. Vtebantur Christiani veteres *Credulitatis* vocabulo, ut *fidem* Christianam designarent, quod in Martyrum Actis sinceris sexcenties reperies. Eodemque mox sect.6. Restituta utens inducitur. *De mea*, inquit, *religione, deque mea credulitate*. At mire hic eadem vox pro ethnica persuasione usurpatur; sicuti & supra sect. 4. *sacram fidem* pro imperatoris religione acceperat.

Sect. 6. Restituta ait: *Absit ut in ore meo resonet inaniter dicti Jovis*[in sec.*Inane decus Jovis*, at in pr. *Jupiter omnipotens*] *vel aliorum daemonum falsa laudatio*.

Versus finem judex ait: *Patientia mea in fellis amaritudinem convertetur*: at in pr. & sec.*In fel amaritudinis*; quod magis Biblicum & Hebraicum est. Ceterum inscite Biblicis passim locutionibus hominem ethnicum utentem facit.

Versu ultimo Restituta: *Quod tibi ex hoc* [EX pro DE passim in hoc scriptore infra legitur] *complaceat* (recte in pr. & sec. *complacet*) *perficere stude*.

Sect.7. judex *Jussit eam expoliari, & diutissime caedi*. Abest hic cruciatus ab antiquis lectionibus, ut & a Romaeo, ut qui a Lectionibus sua hausit. Porro in Ms.pr. sic legitur, *Et diutissime fustibus caedi*. Optime *fustium* diserta mentio inseritur: nec enim aliter decebat judicem patientem (qualem se Proclinus pluries professus est) nec aliter decebat ingenuam ex *l. In* 10. *D. de poenis*, in qua *Ex quibus causis liber fustibus caeditur, ex his servus flagellis caedi jubetur*. Item *l.* 28. §. *Non omnes*. *D. eod.* ubi liberi [& quidem tenuiores, non item honestiores, cujusmodi Restituta fuisse initio heic narratur] fustibus subjiciuntur; servi vero flagellis coercentur. Hinc *fustium admonitio* dicitur l. 7. D. *de poenis*, quae & modica castigatio alibi vocatur. Meminit *servilium verberum* Callistratus in *l. Metallum D. de jure fisc.* Quorum nomine flagra, sive flagella, & lora intelligi jubet Brissonius in III. selectar. 9. ad quem de fustium & servilium verberum discrimine ibi differentem lectorem rejicio. Et quidem *fustes* non aliud quam bacilli erant, uti constat ex Vulgato interprete qui pro ξύλοις semper *fustes* in Evangelio usurpavit. Item in Glossis *Fustis* est βάκλον, aut ξύλον ἐν ᾧ τύπτομεν i. e. *baculus* aut *lignum quo caedimus*. In eisdem *Fustigo* est ξυλοκοπῶ, & *Fustigatus* est βακλισθείς, & alia plura eodem pertinentia. At praeter fustes erant sex alia ad caedendos martyres instrumenta usitatiora, de quibus agit Gallonius in de Mart. cruciat. c. 4. *Lora* quidem coriacea erant: *Nervorum* nomine nervi bovilli veniebant: de *Fustibus* jam dictum a me fuit: *Virgae* tenuiores erant, etiam ex metallo interdum conflatae: *Flagra* tenuiora fustibus, crassiora virgis erant: *Scorpiones* dicebantur virgae spinosae aut nodosae: *Plumbatae* erant ex loris aut funiculis flagella, ex quorum extremitatibus

bus plumbeae glandes dependebant.

Mox: *Juſſit eam catenis vinctam in tenebroſo carcere trudi, & omnem humanitatem penitus ab ea arceri.* Hoc eſt inedia macerari juſſit; nam *Humanitas* eſt cibus potuſque ſuſtentandae humanitati neceſſarius, ſive eſt *Victualis ſubſtantia*, uti vocatur *l.7. Cod.Theod. de cuſtodia reor.* in qua lege *Victualem ſubſtantiam miniſtrare* atque *Humanitatem denegare* inter ſe opponuntur. Lex porro illa ſic incipit: *Vt judices omnibus Dominicis diebus productos reos e cuſtodia carcerali videant, interrogent, ne his HVMANITAS clauſis . . . denegetur: Victualem ſubſtantiam non habentibus faciant miniſtrari* &c. Ibi pro *Humanitas* Anianus poſuit *Subſtantia* i. e. victus. Ac vide quae ibi Gotofredus adnotat. Quae lex, utpote de reis in cuſtodia tentis loquens, miram huic loco lucem affundit. *Victualis* autem *ſubſtantiae* ambitu debemus etiam veſtitum comprehendere; nam ex *l.43. D.de verb. ſign.* Veſtis etiam *Victus* nomine continetur. Itaque ubi *Omnem humanitatem penitus ab ea arceri* judex jubet, crediderim & nuditatis poenam ea verborum comprehenſione contineri. De *humanitate* denegata tacent heic vet. Lectiones. Ceterum qui de tradita *Humanitatis* notione alia exempla cupit ex Patribus & poſterioris aevi ſcriptis petita, adeat Cangii Gloſſarium in ea voce. Nos eximio Cod.Th. loco (qui Cangio exciderat) contenti fuimus. Cui adde & hoc, quod in Excerptis Gloſſarum apud Car. Labbeum vox *Salarium* (quae victui neceſſaria ſignificat) redditur φιλανθρώπιον h. e. *humanitas*.

Ad finem ſectionis: *Videns igitur Proclinus tantam in puella conſtantiam . . . ſuggeſſit* (48) *ex hoc* (i. e. *De hoc*: vide proxime dicta de EX pro DE) *Praefecto Euſtaſio, qui civitati Carthagini ad tale facinus patrandum illis temporibus praeeſſe videbatur*. In ſcriptoribus mediae Latinitatis *Videor* tantumdem quod *Sum*. Hoc leve. Illud notabilius & ex vero heic poſitum, quod primarius iſte ſuae poteſtatis limites minime praeterivit. Nam modica caſtigatione [qualis illa fuſtium fuit] tenus progreſſus, ubi conſtantiam in reo animadvertit, ad ulteriora non ante tranſiit, quam rem integram ad praefectum detuliſſet. Is vero praefectus *Euſtaſius* heic vocatur: at magis eſt, ut *Euſtathio* [ſive corrupte *Euſtatio*] ei nomen fuerit. *Euſtaſium* quidem nuſquam ullum in antiquis monumentis legi, praeter *Euſtaſiam* quamdam Chriſtianam apud Grut. 1057. 8. At *Euſtathii* nomen frequentiſſimum olim fuit. Tres ejus nominis honorati viri in Proſopographia Cod. Theod. occurrunt; & *PLVTINVS EVSTATIVS Praefectus urb.* quarto medio ſaeculo apud Murat. pag. 266. 3. At *Euſtathios* facile poſtea librarii in *Euſtaſios* mutaverunt. Exemplo ſit *Euſtathius* Epiſc. Neap. quem deſcriptores Jo: Diaconi in *Euſtaſium* converterunt: de quo vide dicta ad X. menſis hujus. Jam vero quid ſibi velit, quod Euſtathius iſte, qui Carthagini praeerat, non *Proconſul* ſed *Praefectus* vocetur; id ſupra cap.4. expoſuimus; eaque ex explicatione aetatem ſcriptoris hujus elicuimus. Vide ibi dicta.

§. 3. Ad ſect. 8. 9. 10. 11. 12. 13. *Cujuſnam ſit* Decretare. *Cur vox* Apices *epiſtolam deſignet*. *Antiquitas hodierni crucis ſignaculi, quo totus truncus ſignatur*. Irrogare *pro maledicere*. *Pulcherrima lectio*

(48) In Cyrilli Gloſſis *Suggero* eſt ὑποβάλλω, & *Suggeſtio* eſt ὑποβολὴ aut ἡ ἀναφορὰ πρὸς βασιλέα ἢ ἄρχοντα h. e. *Relatio ad Imperatorem aut praeſidem ſive magiſtratum*. Sed & in Gloſſis Nomicis a Car. Labbeo editis Συγέσιον [corr. Συγεσίων, i. e. *ſuggeſtio*] exponitur ἀναφορὰ i. e. *relatio*. Itaque ſequens Proclini ad praeſidem Africae epiſtola merito *Suggeſtio* vocabitur h. e. *Relatio*; ſicuti & epiſtolae, per quas S. Germanus Epiſc. Capuanus ſuae legationis CPolitanae Hormiſdae Papae rationem reddit, *Suggeſtiones* ab eo vocantur, etſi eaedem *Relationes* in Collectione Concilior. inſcribantur. Sic *Prima Relatio* incipit in hunc modum: *Exemplum Suggeſtionis Germani & Joannis Epiſcopor.* &c. Sexta vero ac ſeptima *Relatio* in hunc modum: *Suggeſtio Germani Epiſcopi, Felicis & Dioſcori diaconor. & Blandi presbyteri*.

lectio his Actis restituta : Rictus *pro vultu* .

Mox sectio octava Suggestionem sive relationem Proclini Eustasio factam complectitur, quae nihil de sanitate styli tertii saeculi continet , sed redolet magis septimi saeculi cupedias . Cujusmodi est initio illa praefecti laudatio , qua illum ait , idcirco in ea provincia fuisse ordinatum , *quod* (inquit) *non esset praestantior te* , *qui jura publica . . . DECRETARET*. *Decretum* in Glossis Basilic. est *sententia imperatoris aut praesidis* . Δέκρετον , ἀπόφασις βασιλέως καὶ ἄρχοντος· At postea ea vocabulorum differentia invecta fuit, quam Papias sic exponit : *Decreta* , *instituta proprie Papae sunt* , *Praecepta vero Regum* . Deinde scriptor conqueritur se Restitutam *neque IN prosperis neque IN adversis flectere* valuisse , stylo scil. Biblico et Hebraico , quo IN pro PER usurpatur . Mox : *Quousque tuam ex hoc* (EX pro DE stribligo est septimi saeculi) *prudentiam consulerem* , *&* *quidquid ex ea* (pro *de ea*) *censueris adimplerem* . *Serenitas ergo* (de *serenitatis* vocabulo heic inepte usurpato jam supra cap. I. lectorem admonui) *pectoris tui studeat haec ordinare* (*ordinare* pro *statuere* usurpatur in Praecepto Caroli M. pro Hispanis per Baluzium edito) *& ordinatis litteris* [corr. *Et ordinata litteris*] *destinare*.

Sect. 9. epistola praefecti ad primarium continetur , quae sic incipit : *Receptis apicibus a tua prudentia destinatis* . *Destinare apices* erat mittere litteras . S. Gregorius: *Jovinus ad se sacris apicibus destinatis*. Porro *Sacri* aut *divini apices* sunt principis epistolae : at etiam privatorum epistolae *Apices* vocabantur , ut & hinc discis , & infra hac sect. *Vt missi a te apices protestantur* . Sidonius VI. ep. 8. *Apicum oblator* (tabellarium suum intelligit) *pauperem vitam . . . sustentat* . Quibus autem gradibus vox *Apex* ad hanc significationem evaserit , breviter dicam . Mitto ejus vocis originem et *apicis* flaminalis significatum. At interim in re grammatistica Apex (Graece κεραία) erat summitas aut extremitas litterae , cujusmodi in vocali tertia (I) sunt extremi duo ductus transversarii . Sed & litteras ipsas inter se connexas & colligatas (nam *Apere* , unde *Apex* , erat colligare) notabat . Eo sensu equidem Appuleii locum accipio in XI. Met. ubi libros quosdam sacros describit , *litteris ignorabilibus praenotatos . . . nodosis & in modum rotae* (currentis scil. si quidem ejus gyros satagas in charta describere) *tortuosis capreolatimque condensis apicibus* . Vbi *apices* sunt litterarum nexus ejusmodi , quibus Orientales utebantur , & quibus vetera diplomata perplexo nimis scribendi genere exarata conspiciuntur . Ac vide quae alibi fusius de hac *Apicis* notione & etymologia ad illum Matthaei v. 18. locum (*Apex unus non praeteribit a lege*) disputamus. Ex quo autem *Apex* pro integra littera usurpari coepit ; hinc sicuti *Litterae* numero multitudinis *Epistolam* significabat, sic etiam & plurativum *Apices* . Verum haec nunc attigisse satis sit , quae ad Matthaeum uberius .

Sect. 10. Restituta quum e carcere ad Primarium reduceretur , inducitur *TOTVM corpus suum signo Crucis muniens* . Et id probum est , & ex prioribus legitimis Actis in haec reficta transfusum . Legitur hoc eisdem verbis in pulcherrimis S. Theodoti Actis apud Ruinartum pag. 345. ad finem sect. 21. ubi Theodotus in hunc se modum obarmat : *Totumque corpus suum signo Crucis muniens* , *in stadium processit animo imperterrito* . Atque usitatus quidem crucis signandae ritus Christianis *in fronte* fuit : de quo sexcenta sunt monumenta . At heic eodem plane modo Crux effigiatur , quo hodienum facimus , ubi manum a fronte ad umbilicum , mox ab humero sinistro ad dextrum ducimus . Dixeris , crucis signaculum a Theodoto & Restituta impressum latius quam hodie patuisse , quia ad *totum corpus* pertinebat . Verum & hodiernum ad totum corpus pertinet . Nam *corporis* nomine heic κορμὸν i. e. *truncum* dumtaxat decet intelligere , h. e. a capite

pite

pite ad ventrem, feclufis artubus. Habes igitur σφραγῖδος (*fignaculi*) ejus,qua nunc utimur, antiquitatem. Quam vero vox illa comes, *In nomine Patris & Filii* &c. antiquitatem referat, rerum Liturgicarum fcriptores viderint.

Poft fignatam Crucem & Virginis orationem, fequitur: *Haec dicens ante tyrannum* (*tyranni* vox parum proprie infimae fortis judici tribuitur: quae principi,olim vel optimo cuique,mox non nifi peffimo, tribuebatur: etfi non raro in Actis Martyr. ea vox etiam de praefectis aut praefidibus adhibeatur) *IMPERTERRITA ftetit*. Haec eo adfcripfi, quod idem iftud *Imperterritus* de Theodoto(vide paullo fupra locum) mox ut fe fignavit, ufurpatur.

Mox fectione media judex fic, ad extremum perorat: *Accede igitur & refpice.* At hoc ultimum in Ms. pr. eft *Refipifce.* Poft pauca idem judex: *Confulta dixifti & multa irrogafti.* At melius in pr.& fec. *Multa dixifti & multa irrogafti*. *Irrogare* plerumque in fequiorem partem accipitur, uti *irrogare poenam*, *multam*, *injuriam*, *infamiam* &c. Ergo haec fic accipe: *Multa*(fupple *blafphema* aut *contumeliofa*) *irrogafti*. Vbi vides *Irrogare* hoc effe,quod *Maledicere.* Paucis interjectis: *Nunc autem* (heic inferendum eft *Quia* ex Ms. pr.) *illud agere ftudes . . . jam nec obedire* &c. *volo*. Ad finem: *Quaefo aut* (corr. *Vt* ex Ms. pr. & fec. . . . *edicere digneris*.

Sect. 11. initio de judice fcribitur: *Ita coepit vultu fereno dicere*. At in Ms. pr. & fec. *Coepit propofita fereno dictu differere*. Inepta locutio; nam *ferenitas* de vultu, non de fermone ufurpatur. Nec ufquam nomen *Dictus* quartae declinationis reperias. At tu ne dubita, quin auctor, *Sereno rictu* fcripferit;nec inepte: nam totum id, ex quo oris (five triftis five laeti,five quidvis aliud notantis) habitus difcernitur, Latini proprie *Rictum* dixerunt. At poftea amanuenfes (quibus illud *Rictu* five inauditum effet, five de beftiis tantum ufurpandum videretur) in *Dictu* id commutarunt. Aut potius is error ab excipiente, quae alter dictabat, initio prodiit: nam nihil facilius, quam R pro D, aut contra, exaudiri, ut fufe in Tyrrhenicis demonftravimus. Poftremo autem MS. tertii auctor (ex quo, uti dixi, Henfcheniana Acta manarunt) quum plura paffim in deterius commutaffet, heic tamen non male defunctus opera fua videtur, dum pro *dictu* repofuit audacter *vultu*. At tu revoca priftinam pulcherrimam lectionem: *Coepit propofita fereno rictu differere*. Scriptor hic nofter mirum quantum in vocibus infolitis fibi placet.

Paucis interpofitis Judex: *Et ab hoc* (recte in pr. & fec. *ob hoc*) *quis idoneus & intelligens humanam te afferet habere rationem?* In MS. pr. poft *Intelligens* plura inferuntur hoc modo: *humane te hoc agere dicat*, *humanam & afferat habere rationem?* Statim fequitur: *Cum homo . . . numquam ad mortem venire appetat*. Abeft praepofitio *Ad* a Ms. pr. & fec.; idque rectiffime: nam fenfus eft, *Numquam ut mors veniat appetat*.

In eo qui fequitur Reftitutae fermone non mediocris eft in pr. & fec. variatio. *Nam prudentia* (in pr. & fec. *per prudentiam* eadem fyntaxi ac ea quae fequuntur) *difcernuntur mala a bonis . . . Quifquis amat fapiens ISTA* (videtur corrigendum ESSE), *cum vera fapientia* (pro his trib.vocib. in pr.& fec. *Sapienter* tantum ponitur) *cuncta miniftrat*. Poft verfus duos: *Tu autem quomodo illas virtutes retinebis? quomodo te afferis fapientiae amicum, fi per prudentiam fic difcrevifti* &c. At in pr. & fec. *Tu autem fic* (corr. Si) *iftas virtutes retinere debes*, *qui* (pro *quomodo*) *te afferis fapientiae amicum? fic per prudentiam difcrevifti* &c. Verfu fequente: *Per juftitiam fic* (pro *fic* in pr. & fec. eft, *Sua cuique*) *diftribuifti*, *ut . . . terram* (in pr. & fec. *Terrena*) *defiderem*. Poft tres verfus: *Vere etenim* (heic in pr. inferitur *Ille*) *fapiens eft*, *qui* &c. . . . *Qui autem aliter fentit* (abeft hoc verbum a

pr. & sec., nec est necessarium), *recte statuus comprobatur*. Versu seq. pro *saeculi*, in pr. MS. est *Mundi*, ut in Vulgato Apostoli interprete. Ad finem: *Vestra sapientia & cultura nihil aliud est* (in pr. *est aliud*, in sec. abest *Est*) *nisi calliditas inimici, ut ad aeternam vos trahat flammam incendii*. At in pr. & sec. post *Calliditas inimici* sequitur: *Et aeterna flamma incendii*.

Sect. 12. initio: *Iniquitatis arbiter commotus ira & furore dicebat*. At pro *dicebat* in pr. & sec. est *agebat*: non ineleganter, si subaudias *cum Restituta*; sic enim & prisci loquebantur. Cic. de amic. *Quum saepe mecum ageres, ut . . . scriberem*: et II. Fam. *Non potuit accuratius agi, quam actum est a te cum Curione de supplicatione*: & Tertullianus Apolog. c. 21. *Nec de victus exceptionibus, neque de sollemnitatibus dierum . . . cum Judaeis agimus*. Versu abhinc tertio pro *In fellem amaritudinis*, pr. & sec. *In felle* &c. Post quatuor versus: *Testor namque deorum limina sacra*. Sed pr. & sec. sic versum absolvunt: *Testor namque deos, deorum limina* [sed corr. *divorum & limina*, aut *& divum limina*] *sacra*. Mox: *Jussit eam in eculeo suspendi*: at in pr. Ms. *extendi*. Sicuti & versu seq. pro *unguibus* in pr. legitur *Vngulis*. Paullo ante medium: *In similitudinem hominum factus*: at in pr. & sec. *passus*. Haud longe a fine: *Vbi est nunc ille Crucifixus, in quem dicebas te confidere?* At in pr. Ms. *In quem te credere dicebas*. Ad finem: *Si ad priora* [sec. Ms. *ad pejora*, sed recte in pr. Ms. sine ulla praepositione scribitur, *si pejora*] *adhuc alia inferre moliris, perfice*.

Sect. 13. Judex sic incipit: *Tamquam per antiphrasim miserum* [ex pr. & sec. corrige *Impium*] *sortita es nomen*; *non enim Restituta, sed Dissipata recte vocari debuisti* &c. Et quod pluribus interjectis legitur, *Vt te . . . ab hac stultitia revocarem*, in pr. & sec. est, *ob hanc stultitiam revocarem*. Sequitur mox hexameter, *Venit tetra dies, &* [corr. *atque*] *irrevocabilis hora*. Post pauca: *Ecce quod dicis* [recte in pr. *dicimus*] *experieris*.

Ead. sect. media: *Igitur dictavit sententiam* &c. Ab hoc loco ad finem usque historiae [h. e. per reliquam sectionis hujus partem, perque sectiones 14. & 15.] omnia eadem & eisdem verbis in posterioribus septem Lectionibus veteris Officii S. Restitutae leguntur. Nam in duabus ejusdem Officii prioribus Lectionibus brevissimum compendium eorum legitur, quae huc usque in Actis fuse descripta vidimus. Eas autem lectiones seq. capite integras exhibere lectori libuit, non inutiles certe futuras ad recte de his Actis judicandum. Atque heic calamum sistimus: nam quidquid horum Actorum superest, id cap. seq. in septem ultimis Lectionibus ne uno commate minus reperies.

C A P. VI.

Veteres S. Restitutae Lectiones cum Actis comparatae, deque eis judicium.

Exeunte anno 1525. aliquot SS. Patronorum Neapolis antiqua Officia excusa in eadem urbe fuerunt: quorum ultimum est Officium S. Restitutae. Is vero libellus (quem ex humanitate viri sacrae antiquitatis amantissimi Cyri de Alteriis utendum habeo) quum Neapoli rarissimus habeatur; non invitus id totum officium heic subnectere statui; quid de ejus scriptionis aetate sit suspicandum, mox indicaturus. In quo recudendo editi exemplaris orthographiam per omnia expressimus: hoc tantum excepto quod quae ibi rubris minusculis perscribuntur, ea nos majusculis reddidimus. Cetera Italico, uti vocant, charactere exhibuimus, qui in ea editione pro more rotundus est. Ceterum ubicumq. ab Actis Lectiones vel minimum dissident, eas varietates non sine morosa diligentia heic adnotavimus.

IN

IN FESTO SANCTE RESTITUTE VIRGINIS ET MARTIRIS.

LECTIO PRIMA. *Tempore Numeriani* [49] *imperatoris cum esset persecutio christianorum: fuit* [50] *quedam virgo in prouincia africe in loco qui dicitur ponizarius nobili genere exorta: & sacre scripture studiis optime erudita: nomine Restituta. Hec itaque cum per dei gratiam christianam religionem comperisset, sacri baptismatis sacramento renata: & sancte religionis habitu induta: virgo corpore & animo: die noctuque in mandatis domini permanebat. Igitur dum primarius prouincie illius proclius* [51] *nomine* [52] *ex iussu predicti cesaris Numeriani inquirendo transiret: & christianum nomen penitus delere gestiret: quia secundum scripturas, nec ciuitas supra montem posita, nec lucerna super candelabrum potest abscondi: fama sanctitatis* [53] *prefate christi virginis indicante suo eam iussit aspectui presentari.* [54] *Tu.*

LECTIO ii. *Cumque fuisset ante conspectum prefati iudicis adducta his verbis eam alloqui cepit* [55]: *dic* [56] *ergo quod nomen tuum vel quem deum adoras. Beata virgo respondit: nomen mihi est Restituta: illum vero deum rationabiliter adoro: qui fecit celum: & terram: mare: & omnia que in eis esse probantur. Cernens* [57] *autem iudex immensam eius constantiam: quod nec ad modicum eius voluntati pareret: iussit eam poni in aculeo: & capillis suspendi in stipite: atque clauos in pedibus eius figi. Tu autem domine.*

LECTIO iii. *Interea* [58] *dictauit sententiam dicens: Restituta sacrilega que nostra monita deserit* [59] *ac per magicas artes tormenta superauit: diuina numina adorare contempsit: & crucifixum tota mente dilexit: iubemus vt* [60] *nauicula stuppā: qua-*

(49) De hujus persecutione non esse dubitandum, supra cap. 2. ostendimus.

(50) Hinc usque ad finem hujus lectionis omnia eisdem verbis in Actis Henschenianis sect. 2. reperies.

(51) In Actis: *Nomine Proclinus*.

(52) Heic ex Actis restitue adverbium motûs *Ea*, nam sequitur *Transiret*.

(53) In Actis: *Sanctitatem*.

(54) Heic in Actis longa Restitutae oratio interponitur. Deinde in eisdem sectio tertia orditur eisdem verbis ac Lectio 2. usque ad *Alloqui coepit*.

(55) In Actis allocutio judicis longo circuitu texitur antequam veniat ad hanc clausulam [quae sola heic ponitur; etsi inepte cum particula illativa *Ergo*: quae tamen in Actis apte cum praecedentibus jungitur]*Dic ergo* &c.

(56) Hinc usque ad *probantur*, leguntur eisdem verbis in Actis sect. 3. At ibi a sect. 3. ad 12. sermocinationes longissimae judicis ac Virginis ultro citroque feruntur; ut & [sect. 7.] Virginis fustigatio, & in carcere Angeli apparitio, adhaec [sect. 8. & 9.] mutuae Primarii & Praefecti Carthaginensis epistolae, ac postremo [sect. 10. 11.] repetita per verbosissimas disceptationes interrogatio judicis. Haec, inquam, omnia non tam scribuntur, quam rhetorico temporum sequiorum fastu ad ravim usque declamantur, antequam veniatur ad illud *Cernens autem judex*, quod in Actis media sectione 12. occurrit.

(57) Quae hinc usque ad finem hujus Lectionis ponuntur, eisdem verbis, uti dixi, in Actorum sect. 12. mediâ scribuntur; hoc tantum excepto, quod heic *Poni in aculeo*[prave scilicet pro *equuleo*] ibi vero contrarium, h. e. *Deponi de eculeo* reperias. Merito: nam in Actis jam paullo superius suspensio in equuleo praecesserat illis verbis: *Jussit eam in eculeo suspendi, & totum corpus illius crudeliter unguibus lacerari*. At tormenta duo in hac Lectione nimis consertim proponuntur, nisi in secundo addas *Postea* in hunc modum: *Jussit eam poni in equuleo, & [postea depositam] capillis suspendi* &c. Hactenus Lectiones duae. Vtrum autem hae ex Actorum prioribus tredecim sectionibus contractae fuerint, an contra ex his lectionibus Acta illa prodierint, per paraphrasim nim. amplificata, ad hujus capitis finem decernemus. At reliquae septem Lectiones, quod saepe admonui, pari verborum processu cum Actis ad finem usque progrediuntur. Ad quas cum Actis collatas adlinemus variantias lectionum.

(58) In Actis Henschenianis pro *Interea* est *Igitur*. At in Ms. pr. & sec. haud secus *Interea* scribitur.

(59) Pro *deserit* in Henschenianis Actis est *deseruit*: at in Ms. sec. *deserit*, in pr. *derisit*.

(60) In Henschenianis & pr. & sec. est *ut in navicula*, sicuti & in eisdem abest ET ante *Flammarum*.

pice : & resina : referta ponatur : & flammarum incendio concremetur : & in profundum maris proiciatur : quatenus & presentes & secuturi diligenter agnoscant [61] : *qualia premia recipiant qui dictis imperialibus contradicere presumunt: & magno* [62] *deo ioui non certant flectere colla .*

LECTIO iiii. *Hec ubi dicta dedit : tradidit eam ministris ad id opus maturius exequendum . Inter hec autem beata martyr cum se cognouisset ad dominum tocius* [63] *profecturam : expandit manus suas ad celum : &* [64] *his verbis alacriter cepit deprecare* [65] *tonantem . Domine inquiens deus deorum qui omnia verbo creasti una cum filio tuo domino nostro* [66] *iesu christo & spiritu sancto gratias ago tibi : quoniam tu* [67] *adiuuisti me:& vsque ad hoc tripudium perducere* [68] *me dignatus es . Hec cum orasset iam semiuiua & penitus exanguis* [69] *effecta : apprehenderunt eam ministri atque in nauiculam imposuerunt , &* [70] *sicut eis preceptum fuerat perficere curauerunt. Tu autem domine.*

LECTIO v. *Cunque nauigassent quasi stadia* [71] *quindecim volentes ignem supponere mox incomprehensibili & iusto dei iudicio subito inprofundum maris demersi sunt . Remansit autem virgo domini cum nauicula inqua ad cremandum posita fuerat: que cum vidisset* [72] *obstupuit cepitque mirari & dicere . O altitudo potentie & clementie tue domine , quam incomprehensibilia sunt iudicia tua : & glorificanda opera manus tue . Vbi est superbia impiorum : vbi potentia tyrannorum : ecce demersa est in profundum maris* [73] : *sicut ille condam* [74] *pharaon. Canticum ergo tibi decantent omnes in te credentes quoniam gloriose honorificatus es . Tu autem domine .*

LECTIO vi. *Sed queso te nunc omnipotens* [75] *deus , vt sicut populum tuum de abyssis* [76] *pelagi liberasti : ita & me famulam tuam eripere dignare* [77] : *& ad locum perducere vbi tue voluntati* [78] *placuerit : mitte ergo angelum tuum sanctum qui hoc perficiat : & solamen contrictionis* [79] *mee conferat . Ad hanc ergo* [80] *precem apparuit ei angelus domini confortans eam & dicens . Noli timere famula christi : ecce exaudiuit dominus orationem tuam : & misit me vt ad portum salutis te perducere debeam . Tu autem domine .*

LECTIO vii. *Cunque vidisset angelum domini talia sibi solamina proferentem gauisa est gaudio magno : &* [81] *eleuans oculos cum lachrimis in celum dixit . Iube me domine istud seculum derelinquere , & in pace suscipe spiritum meum: iam enim tempus est vt corpus istud pro nomine tuo quassatum anima relinquat* [82] *: & ad tua gaudia peruenire* [83] *tandem mereatur : hec cum dixisset quieuit in domino . Peruenit autem ipsa nauicula cum beate corpusculo mar-*

(61) In eisdem *Cognoscant* .
(62) In Henschenianis *Magnifico* , at in Ms. pr. & sec. *Magno*, ut heic .
(63) Corr. *Quantocius* . At in Henschenianis , & Mss. omnibus est *Citius* .
(64) Abest istud ET a Ms. pr. & sec.
(65) In Henschenianis & pr. & sec. *Deprecari* .
(66) Abest istud *nostro* ab Henschen. & pr. & sec.
(67) In Henschen. *Me tu adjuvisti?* at in pr. & sec. *Tu adjuvasti me* .
(68) In Ms. pr. abest *Me* .
(69) In Hensch. & pr. sec. *Esanguis*.
(70) In Ms. pr. & sec. *Vt* [pro *Et*] ac deinde *curarent* ; pro quo ultimo in Henschen. *curarunt* .
(71) Heic *stadia* usurpantur : at infra in fine VII. Lectionis milliaria .
(72) In Hensch. & pr. & sec. inferitur *Haec*.
(73) Deest istud *Maris* in Henschen. & pr. & sec.
(74) In Hensch. *Quondam Pharao* .
(75) Pro *Omnip.* est in Hensch. & pr. & sec. *Domine* .
(76) In Ms. pr. *De abbissi pelago* .
(77) In Hensch. & pr. sec. *Digneris* .
(78) In eisdem *Tuae placuerit voluntati* , & v. seq. *Ang. sanctum tuum* .
(79) In eisdem *Contritioni* .
(80) In Ms. pr. *Ad hanc itaque* .
(81) In Hensch. & pr. & sec. deest tum *Est* tum mox sequens *Et* .
(82) In eisdem *derelinquat* .
(83) In Hensch. *Tandem pervenire mereatur* : at in Ms. pr. *Tandem aliquando perveniat* .

martyris in partibus campanie, [84] *ad insulam que dicitur adrima* [85] *iuxta prochitam* [86] : *ad locum vbi dicitur ad* [87] *ripas* : *que distat* [88] *a ciuitate* [89] *parthenope fere miliaria* [90] *triginta . Tu autem domine .*

LECTIO viii. *Eo etenim* [91] *tempore erat quedam mulier nomine Lucina* [92] : *que operibus bonis : & religione sanctissima deo omnipotenti sedulo seruiebat . Huic autem* [93] *angelus domini in visu noctis* [94] *apparuit : & qualiter beata martyr pro christo*

(84) In Hensch. & pr. sec. *Cum beatae Mart. corpusculo in part. Camp. in insulam*.

(85) In Hensch. *Aenaria* : in Ms. pr. *Inarima* : in sec. *Adrima*, ut heic. Rem altius repetam. Insula, de qua heic agitur, initio Ἄριμοι dicebatur, Homero teste, cujus hexameter incipit Εἰν Ἀρίμοις h. e. *In Arimis*. At ejus versûs [quando scil. Homeri poemata canebantur magis quam legebantur] auditio fecit, ut praepositione suo nomini adhaerescente, *Inarime* pro ejus insulae nomine usurparetur. Quod nomen in Ms. pr. heic integrum legitur; quum contra in sec. & in his Lectionibus aphaeresim passum sit [in propriis locorum nominibus familiarem : vide supra cap. 3. in *Ponizarius*] ac principio *Arima* scriptum fuit, mox *Adrima*.

Id autem nomen Syriace [ut ostendit Bochartus] *simiam* significat : ex quo factum ut Graeci hanc insulam cum finitima Prochyta vocarint Πιθηκούσας : quae est primitivi nominis interpretatio: nam πίθηκος est *simia*. Nec secus Latini ejusdem primi nominis interpretationem pro suo captu procuderunt, dum eam *Enariam* [sine diphthongo : etsi in libris plerumque *Aenaria* scribatur] nuncuparunt, a simiis scilicet : quod animal *Enares* [h. e. sine naribus : ita ut *simus* & *enaris* sint synonyma] veteribus fuisse dictum necesse est. Ergo *Inarime*, *Pithecusae*, *Enaria* non tam tria ejusdem insulae diversa nomina, quam diversae nominis interpretationes sunt habendae. Vide de his Bochartum : & paria exempla plura, quae nos in Tyrrhenicis investigavimus.

(86) In Hensch. *Juxta Placidam*. Nam ex *Prochyta* primum *Prochita* [ut in his Lect.] deinde *Procitha* [ut in Ms. pr. ubi est *Juxta Procitham*] sive *Procita*; mox *Plocita*, & *Placita* [in Ms. sec. heic legitur, *Juxta Placitam*, *alias Procidam*] postremo *Placida* [ut in Hensch.] evasit.

(87) In Ms. pr. *Qui vocatur Ad ripas*. *Ripa* non tantum de amnibus, sed & de mari usurpabatur. Plinius IX. 15. de mari Pontico: *Thynni dextra ripa intrant, laeva exeunt*. De etymo si quaeras, possis ad Orientem recurrere : nam id Arabice *littus* significat. Sed & aevo posteriore *Ripa* eo significatu usurpabatur, & *Riparia*, & Italis *La Riviera di Genova*. Postremo hinc factum, ut eisdem scriptoribus *Arripagium* sit *portorium*, & *Adripare* aut *Arripare* sit *Appellere* : unde est Italis *Arrivare*. Videtur autem heic ἀποβατήριον significari, h. e. crepido aliqua, in quam facilis sit de navi exscensio. Nunc quidem in tota insula nullus est ejus nominis locus. At si ibi expositum Martyris corpus credamus, ubi & Ecclesia postea sub ejus nomine fuit; is nunc locus dicitur *Lo Lacco*, Graeca, ut arbitror appellatione. Graecis Λάκκος est *Fossa* [sive inanis, sive plena] unde Λάκκος in Glossis redditur, *Lacuna*, *Cisterna*, *Lacus*. Omnino putarim, ibi olim Fossam h. e. parvum portum manu excavatum ad commodiores exscensus fuisse : isque Graece Λάκκος [i. e. *fossa* aut *Lacuna*] Latine autem *Ad ripas* [h. e. ad *exscensum*] vocatus, opinor, fuit.

(88) In Ms. pr. *Abest*.

(89) Neapolitanis aevi medii scriptoribus pro *Neapolis*, haud ferme aliter ea civitas quam *Parthenope* aut *civitas Parthenopensis* vocabatur.

(90) Id in Henschen. & pr. & sec. Ms. per notas numericas scribitur. At nihil facilius fuit, quam ut unius notae additione ex XX. [quot scil. a veteris Neapolis situ, paullo in orientem remotioris, abest Enaria] librarii XXX. fecerint. Ob easdem numerorum notas interpolatas mirum quot mendis Jo: Diaconi nostri textus inquinatus reperiatur. Haec scriptoris ἀκρίβεια [*accuratio*] de distantia Neapolitana solliciti, hominem Neapolitanum redolet. Quamquam & illud in causa fuit, quod Enaria in reipublicae Neap. dominio esset, ut cap. seq. dicam.

(91) Sic etiam in Ms. pr. & sec. At in Hensch. *Eo autem*. Aevo sequiore *Etenim* & *Namque* transitioni serviebant non secus atque *Autem* & *Vero*, aut *Itaque*.

(92) Mulierem istam non temere suspectam habet Henschenius in suis adnot.

(93) In Hensc. *Huic itaque* : at in pr. & sec. *Huic namque*. Vide de his particulis Adnot. 91.

(94) Istud *Noctis* deest in Henschen. At in pr. & sec. legitur.

christo passa sit [95] *: atque ad celorum gaudia migrauit* [96] *per ordinem indicauit. Insuper etiam commonuit eam ut ad prefatum locum pergeret : & corpusculum sancte martyris inueniret : atque digna ueneratione reconderet. Tu autem domine.*

LECTIO viiii. *Cunque expergefacta fuisset non incredula tante reuelationis* [97] *accessit ad locum sibi demonstratum : inuenitque intra nauiculam sacre* [98] *virginis corpus niueo fulgore coruscans. Gauisa namque* [99] *tanto munere dignis aromatibus illud condire studuit : & aduocans plebem domini sanctam cum hymnis & laudibus & magno honore sepellierunt eam in loco qui dicitur eradius*[100] : *In quo* [101] *loco prestante deo multa beneficia inuenerunt fideles: per virtutem & merita beate* [102] *ipsius martyris . Celebratur autem dies natalis* [103] *ejus sextodecimo* [104] *Kalendas Iunii* [105] : *ad laudem domini nostri iesu christi cui est honor & gloria in secula seculorum Amen.*

ORATIO [106] SANCTE RESTITUTE.

Omnipotens sempiterne deus qui terre marisque miracula tue potentie: meritis beate Restitute virginis & martyris tue operari dignatus es : quesimus [107] *vt ejus pia intercessione nobis famulis tuis in terra viuentibus portum salutis indulgeas . Per dominum nostrum.*

Habes veteris Officii lectiones. Atquì antiquitus Lectiones non aliud erant, quam integrae martyrum Passiones, aut confessorum vitae, quae (ad majus scil. ecclesiasticorum Lectorum commodum) in novem frusta (vulgo *Lectiones*) concidebantur : id quod ex innumeris constat exemplis, etiam domesticis Sanctor. Neap. His intellectis : quae jam ex his novem Lectionibus narratio confiet, de ea quaeri potest, antiquior ne Actis Henschenianis sit, an contra.

Ac primo quidem intuitu videbitur Lectionum historia usque adeo brevitate, simplicitate, ac dictionis castimonia se commendare, ut non dubitandum videatur, quin ei majoris antiquitatis praerogativa sit tribuenda. Hoc si admittimus, tum & illud dicendum erit, auctorem Actorum ab Henschenio & Castello editorum nihil aliud dedisse operam, nisi ut primam tantum veteris histo-

(95) In Ms. sec. deest *sit, atque.*

(96) In Hensch. & pr. & sec. *Migraverit.*

(97) In Ms. pr. *Revelationi.*

(98) In Hensch. *Sanctae* : in Ms. pr. *Sanctum.*

(99) Sic etiam in Ms. pr. & sec. At in Hensch. *Itaque*. Vide Adnot. 91.

(100) Sic etiam in Ms. pr. & sec. At in Henschenianis *Eraclius*. Nihil facilius quam ut [d] et [cl] inter se permutarentur. Eadem plane variatio in *S. Heraclio*, (qui die XVII. Maii signatur in Mrologiis, eod. scil. quo S. Restituta die) a me observata fuit. Nam is quidem in Rom. Mrologio & pluribus aliis *Heradius* inscribitur ; at in Hieronymianis, Beda, Vsuardo, Maurolyco idem *Heraclius* recte perscribitur. Recte, inquam, quia vox *Heradius* sive *Eradius* nihil Latine, nihil Graece significat : at *Heraclius* notum nomen est a Graeco Herculis nomine derivatum. Ergo & in his Actis *Heraclius* (quae vox aevo medio prave sine aspiratione notabatur) legendum est, rejecta scriptura altera. Est tamen, cur adhuc levi mutatione ea vox indigeat. Non enim *Heraclius* (quod familiare est hominis nomen) sed potius *Heraclium* neutro genere is locus, opinor, dicebatur. Nam Ηράκλειον (*Heraclium*) *Herculis templum* significat. Ergo ea insulae regio, ubi S. Restitutae corpus sepultum fuit (quae nunc regio dicitur *Lo Lacco*, cujus vocis supra significationem tradidimus) olim vocabatur *Heraclium* ob eam caussam, quod in ea regione aliquod Herculis templum fuerit. At ex ea voce amanuenses primum *Eraclius* cum sibilo, deinde & *Eradius* fecerunt.

(101) In Hensch. & pr. & sec. pro *In quo loco* est *Vbi*.

(102) In eisdem omnibus heic inseritur *Et gloriosae*.

(103) In Kalendario marmoreo hoc Festum etiam N. h. c. *Natalis* inscribitur.

(104) Hoc est die XVII. Maii. At in nostris Fastis marmoreis pridie colitur.

(105) In Hensch. & pr. & sec. *Junias*.

(106) Hanc eamdem orationem etiam in Romaeo reperies, qui ex his Lectionibus suum Restitutae elogium contraxit, ut alibi observavi.

(107) In Romaeo *Quaesumus*.

storiae partem (quousque scil.ad sententiam devenitur) variis disceptationum episodiis pinguefaceret, posteriorem autem, satis jam ample explicatam, suae lucubrationi intactam ac sine additamentis adnecteret.

At re melius perpensa, duarum priorum Lectionum historia non primigenius fetus mihi videtur, sed aliunde contracta narratio, quippe quae nimis jejunam, & alicubi mancam se prodat. Quid enim? Lectione altera post primam ac simplicem Primarii interrogationem, ac brevem Virginis confessionem, statim subnectitur: *Cernens immensam ejus constantiam*. Atqui, o bone, quam constantiam Virginis praedicas, quam non dum blanditiis atque minis, nondum modica fustium castigatione tentatam, ante dixeras? Deinde statim sequitur, *Jussit eam poni in equuleo, & capillis suspendi in stipite*. Ecquis haec sic confertim inculcata non pro uno tormento acceperit? quae saltem inserta particula *Postea* (*& postea capil. suspendi* &c.) secerni debuissent. Postremo recitatis hisce tormentis, nec comperto, cessisset nec ne Virgo suppliciis, ecce tibi e vestigio (Lectionis III. initio) sententiam: *Interea dictavit sententiam*. Quid brevitatem extollimus, ubi manca est saepe narratio? At vero qui duabus primoribus Lectionibus tam exsanguis atque exsuccus est, idem in sequentibus septem in longas Virginis precationes vagatur.

Itaque videbatur verisimilius, primas lectiones duas ex tredecim prioribus Actorum sectionibus defloratas (sed servatis eisdem verbis) fuisse: deinde ubi ad ultimum supplicium ventum fuit, quia ea parte Acta vulgata sunt solito breviora, ac minus ineptiunt; ibi eam integram narrationem ad finem usque fuisse in septem ultimas Lectiones dispertitam, eadem continentia ac tenore servato: maxime quum ea parte sacri corporis ad Enariam appulsus narretur, qui Neapolitanos fortius afficiebat, quam ut mutilari quidquam decuerit.

CAP. VII.

De appulsu sacri corporis in insulam Enariam: deque Actorum fide.

Vt a posteriore hoc ordiar: jam pridem Henschenius contra veritatem Actorum S. Restitutae gravem controversiam movit; qui in adnotatis ad illa sectionis XV. verba (quibus dicitur Angelus Lucinae cuidam piae feminae insulanae noctu apparuisse, *& qualiter beata Martyr pro Christo passa sit, & ad caelorum gaudia migraverit, per ordinem indicasse*) sic breviter subnotat. *Sed haec* (apparitio Lucinae facta) *quo teste potuit affirmari? Apparet igitur, non jam solum quae dicta* (h. e. longas sermocinationes) *sed & quae facta hic dicuntur, ab auctoris esse ingenio: a quo forte est etiam totus passionis tam prolixe enarratae ordo*.

Difficultas (quam criticus paucis attigit, sed non acu tetigit) hoc sibi vult, aut eo saltem redire debet. Videtur enim hic auctor (qui se ceterum nusquam rebus gestis interfuisse, quod impostores solent, profitetur) totam harum narrationum fidem nec ad Acta praesidialia, nec ad aliam antiquiorem historiam refundere, sed ad Angeli apparitionem Lucinae insulanae factam, cui ille totam passionis seriem exposuerit, morte ipsa & appulsu naviculae ad insulam tenus. Atqui si sic se res habet; infirmo prorsus fundamento haec tota Passio nititur, unius scil. nescio cujus feminae auctoritati, quae & prior ipsa falli, & fallere alios potuisset. Huc summa difficultatis revolvitur.

Ad ea vero sic respondeo. Hoc tantum verbis proxime recitatis sibi vult auctor, Angelum quidem Lucinae apparentem de Restitutae passione, quantum ad levem ejus notitiam satis erat, exposuisse (id quod necessarium insulanis fuit, ut scirent, eas Reliquias Restitutae Hipponizarytensis fuisse, non alterius Restitutae Mart. Africanae, cujus mentio fit in Actis SS. Saturnini, Dativi &c. apud Ruinart. n.2. nec demum cujusvis alius) ceteras vero omnes sane quam longissimi martyrii narrationes nusquam ad Angelum

gelum auctorem referri, sed potius ad antiquiorem S. Restitutae historiam, quae tunc VII. saeculo (quo haec scribebantur) ad manus Neapolitanis esse debuit.

Ad summam Acta, quae nunc sunt, ex duabus diverso tempore scriptis historiis manasse mihi quidem videntur: quarum una in Africa scripta fuit,& Passionis cursum ad usq.mortem quae(in mari XV. stadiis,h.e.duob.vix passuum millib. procul ab Hipponizarytensi littore evenisse dicitur: cui morti plures adnavigantes(108) Africanos adfuisse, verisimile est) complectebatur; altera vero de adventu sacri corpusculi in Enariam ab aliquo nostrorum hominum conscripta fuerat.De priore historico monumento certos nos efficit tot locorum, hominum, officiorum sedula adnotatio: de posteriore vero, quod pars ea altera historiae minus longa in hisce Actis sit (quae tamen longior esse potuerat, quippe admirabilior ac magis ad exornandum idonea) ac stylo diverso, eoque tolerabiliore conscripta. Atqui ex his duabus historiis ita suam(quam nunc terimus) auctor consarcinavit, ut ex priore scripto (quod quo brevius, eo sincerius erat) argumentum tantum sibi sumpserit, quod is allocutionibus, & rhetoricando pro suo captu amplificaret: posteriorem autem, quippe in hisce partibus scriptam, ac proinde notiorem, integram prope servaret. Atque ita factum est ut prior illa pars, quae brevior fuerat, longe spissior evaserit alterâ, quae ab initio longa extitit.

At longe secus in Lectionibus accidit quas qui recensuit, ei propositum fuit partem quidem posteriorem, quae magis Neapolitanos afficiebat, itidem intactam & integram inserere, priorem vero ita concidere, ut manca evaserit. At hoc ipsum in Lectionibus hisce partium duarum discrimen non leve de duobus illis historicis monumentis indicium praebet.

Atqui ex his duabus anterioribus, quas dixi, historiis prior illa, quippe antiquior & ab Africano auctore conscripta, multo veracior erat ac sincerior alterâ. Nam & hodiedum si ab ea parte,qua passio describitur, longas atque ineptas disceptationes amputaveris, cetera recto stant talo. At contra pars altera, utpote serius composita, quo maxime tempore admirandis narrationibus delectari vulgo homines coeperant, vereor ut eamdem fidem mereatur. Maxime quũ suspicionem injiciant tum (109) *Lucinae* (in talibus sepeliendi ministeriis Romae celebratissimae) nomen;tum naviculae suapte sponte in Campaniae oram appulsae narratio, cujus duae similes narrationes persecutionis Vandalicae tempore circumferebantur, una de Quodvultdeo cum sociis, altera de Castrensi cum pluribus aliis Episcopis. Ex quo palam fit, hanc alteram historiae partem post Vandalica tempora fuisse compositam.

Quae non eo dico, quasi mirandus ille naviculae cum Reliquiis appulsus fieri nequiverit. At longe id tamen est credibilius, primum non consuevisse a Deo sine

(108) Quemadmodum ubi SS. Theodulus & Agathopus de navicula in mare demergendi fuerunt, plurimi circum adnavigantes adfuere spectaculo. Vide apud Bollandianos ad IV. Aprilis eorum Acta Graeca num. 18.

(109) Antonius tamen Caracciolus in adnotationibus Mss. ad haec Acta apud Castellum nostrum pag. 193. sic scriptum reliquit: *Lucina vero haec, quae funus curavit, eoque in loco Ecclesiam Restitutae construxit* [atqui Acta nusquam Ecclesiae exstructionem Lucinae tribuunt, imo ejus Ecclesiae ne meminerunt quidem] *in alio codice LICINIA dicitur* [hunc codicem diversum fuisse oportet ab iis tribus, quos Castellus contulit, in quibus omnibus LVCINA vocatur, sicuti & in hymno, qui cap. seq. producetur] *quod magis probo: nam in Campania frequens est Liciniarum mentio*. At ubinam quaeso locorum non gentis Liciniae in marmoribus mentio plurima? nec id in sola Campania, sed vel si Caucasum inhospitalem petas. Atqui & Lucinae fuere plurimae, uti & ex indicibus inscriptionum constat, & ex Aringhi to. 1. Rom. Subter. pag. 409. 7. 451. 3. 4. & 452. 5. quarum duae prae ceteris sepeliendorum Sanctorum studio tenebantur, senior ac junior Lucina; de quibus eumdem vide eod. to. pag. 67.

sine necessitate profundi miracula: deinde debuisse Restitutae (quae duobus ab Africano littore milliaribus exspiraverat) corpus a piis Africanis reduci, & cum honore sepeliri: deinde per Vandalicam (110) Saracenicamve tyrannidem (quo tempore facile Martyrum corpora longe lateque disseminata scimus, sive clam sublata, sive a Barbaris pretio distracta) tunc inquam S. Restitutae Reliquias in Enariam afferri facile potuisse. Quae quidem si in hunc se habuere modum, tum hanc Lipsanorum in insulam advectionem, priorem Translationem appellabimus potius, quam primam sepulturam.

Ne cui vero temere navigii Divino nutu in insulam appulsi [imo, quod magis arduum, in eam Enariae partem, quae aversa ab Africa, Crateri Neapolitano obvertitur: nam eo positu jacet *Lo Lacco*] prodigium velle enervare videar: sciendum est in inventione Reliquiarum S. Restitutae a Card. Gesualdo facta [de qua vide cap. seq. §. 1.] aliquot cruoris ampullas in eadem arca cum ossibus fuisse repertas. At quo sanguinis vascula, si quidem Virgo in mari nullo fuso cruore exanimata fuerit? Necesse est igitur, Restitutam in Africa cultro jugulum praebuisse, & ibidem cum vasis sanguineis sepultam, ac postea ejus pignora fuisse in Enariam asportata. Nec vero dicas, eum cruorem in prioribus suppliciis fuisse sparsum: nam ea extensa tantum in equuleo dicitur sine ulla unguium exaratione, quam scriptor non omisisset, si tale quidquam passa fuisset. Nec quando de capillo suo suspensa pependit, vulneri locus fuit. Postremo fac in praeviis morti suppliciis, sive dum fustibus illa caederetur, sive quandolibet, tam copiosam sanguinis scatebram ex ea prosiliisse, ut plura inde vascula complerentur: cedo jam, quando illa adhuc vivens naviculae imponebatur, ecquis quaeso cruoris ampullas simul in lembum intulit? Carnifices credo id pensi habuerunt. Aut si id ridiculum; anne Africani fideles? nempe eo fine, ut & se cruoris pignoribus spoliarent, & eas ampullas, quas cum corpore mox demergendas scirent, simul perditum irent. At vero quanto facilius dictu est, amputato virginis capite, sanguinem pro more a fidelibus fuisse studiose collectum, & una cum corpore in Africa conditum: deinde Vandalicis temporibus h. e. saeculo quinto nostros homines ea pignora sustulisse, & in Enaria honorifice sepelivisse.

Ceterum hactenus dicta conjecturarum tantum loco haberi volo: maxime quum non nostrum sit miraculis modum imponere, aut eorum rationes expendere. Ergo ut ut est: certe S. Restitutae corpus vere in insula, dum haec scribebantur, fuisse non est dubitandum. Nam auctor historiae hujus de praesentia Reliquiarum in ea insula, tamquam de re omnibus nota ac testata loquitur, ad haec addens: *Ubi praestante Deo, multa beneficia invenerunt fideles per virtutem & merita beatae & gloriosae ipsius Martyris.*

CAP. VIII.

De Translatione Neapolitana.

§. 1. *Ejus Translationis certitudo.*

S. Restitutae corpus in Vetere Neapolitana Basilica, quae de ejus nomine dicitur, hodie requiescere, non est dubitandum. I. Quum enim ab Joannis usque diaconi tempore, uti postea dicam, ea Basilica

(110) Sed magis est, ut per Vandalica tempora S. Restitutae Lipsana surrepta fuerint. Aderant tunc in Campania Africani praesules plurimi, quos Divina huc providentia compulerat. Ab his & allici nostri homines & discere potuerunt, quonam loco S. Restitutae corpus jaceret, atque indiciis omnibus agnitis, illud opportune auferre. Porro quum haec Acta exeunte VI. saeculo, aut vero ineunte VII. aut eodem medio, sub initia scil. Saracenicae irruptionis, conscripta fuisse, supra ostenderimus; necesse est, Reliquias multo antea advectas fuisse, ac deinde & popularem ortam traditionem de prodigio suapte sponte in Enariam appulsi navigii. Cui famae postquam credi ab omnibus coepit, eaque litteris consignari; tum demum haec Acta componi potuerunt, h. e. ducentis circiter post Vandalicam cladem annis, sive septimo saeculo.

S. Restituta vocaretur; nulla potuit esse causa cur id nomen sibi quaesiverit, nisi ab illato S.Restitutae corpore. Nam quis sibi persuaserit, nobilem olim Basilicam ab Africana Martyre, cujus Reliquias non possideret, nomen mutuatam? Adde quod [illegible] m recto casu *S. Restituta* vocabatur quod eis plerumque Ecclesiis usuvenit, in quibus integrum corpus, non tantum pars aliqua, conditur: quod facile esset exemplis ostendere.

II. Deinde idem docetur ex hymno, qui in ejus antiquo (111) Officio olim canebatur, in quo & de appulsu Reliquiarum in insulam, & de earumdem Translatione Neapolim agitur in hunc modum:

Transit rates (pro usitatiore *Ratis*) *divinô miraculo*,
Nullo duce vel gubernaculo,
Praebens iter sacro corpusculo,
Vt quiescat proviso loculo.
Jam Lucinae thesaurus creditur,
Cujus manu digne reconditur,
Inde nobis colendus traditur,
Quo festivus hic dies agitur.

Nihil enim clarius illo versiculo: *Inde* [h. e. ab Enaria insula] *nobis* [Neapolitanis scil. a quibus ille Hymnus canebatur] *colendus traditur*. Merito de S. Restitutae corpore in cognomine Ecclesia quiescente meminerunt Volaterranus, Mrologium Rom. & scriptores plurimi tum Neapolitani tum exteri.

III. Postremo quum exeunte saeculo XVI. Alphonsus Gesualdus Archiep. Neap. primariam aedis S.Restitutae aram ab extrema Apside, cui adplicita erat, removisset, ut eam citerius, ubi nunc est, adduceret; *Repertus est* [inquit Ant. Caracciolus in sacr. Eccl. Neap. Mon. cap. XV. sect. 5.] *sub terram alte defossus loculus marmoreus columellae marmoreae superpositus, ossibus & cineribus fere plenus; in quo & phialae aliquot sacri* (112) *cruoris, qui ob temporis longitudinem locique situm in pulverem rubeum jam abierat. Loco item huic propinquo capsa altera erat, qua S.Joannis Ep. Neap. ossa tegebantur. Omnium autem quotquot illic affuerunt judicio existimatum est, loculo illo marmoreo, tum quia sub Ara Max. Templi Restitutae repertum est, tum etiam quia servatus ampulla cruor martyrium indicabat, B. Virg. & Mart. Restitutae sacra pignora contineri*. Suspicatur deinde, lapidem illum quondam litteratum fuisse, etsi postea corrosas ob vetustatem notas. Id vero conjecturae, ut opinor, loco ponit; nam litterarum vel levia vestigia apparuisse non dicit. Imo mihi certum videtur, id marmor ab initio illitteratum exstitisse [maxime quum litterarum characteres humati perennent, auris vero expositi absumantur] id quod corporibus nono ac X. saeculo translatis passim accidit. Et equidem Capuae sub Ara max. plura anonyma corpora h.e. sine inscriptionibus, sub Nic.Card. Caracciolo reperta fuisse memini. Pluribus exemplis passim obviis abstineo.

§. 2. *In Translationis Neapolitanae tempus inquiritur*.

In S. Restitutae Actis de Translatione Neapolim facta ne verbum quidem. Quod eo magis mirandum, si, ut mihi plane persuadeo, auctor Actorum Neapolitanus fuerit, aut saltem Neapoli degerit. Atque id quidem certo argumento est, fabulosa esse, quae a nostris (113) scriptoribus de Constantino narrantur, cujus jussu

(111) Affertur hoc hymni fragmentum ab Ant. Caracciolo in Sacr. Eccl. Neap. Mon. Quocirca crediderim in Teatinorum SS. Apostolorum bibliotheca asservari debere plenius S. Restitutae Officium cum ceteris SS. Neapolitanorum Officiis, totumque adeo Breviarium. Nam ab Officio S. Restitutae (quod cap. VI. dedimus) is hymnus aberat.

(112) Vide quae de his sanguinis ampullis in Restitutae conditorio repertis cap. superiore observavimus.

(113) Reperitur ea narratio in Chronico S. Mariae de Principio, deinde in scriptoribus Neapolitanis ferme omnibus, Davide Romaeo, Caesare de Engenio, Chioccarelio, Ant. Caracciolo pag. 157. & aliis: quod & Bollandistae adoptarunt. Atque ea postmodum narratio etiam in Rom. Mrologium redundavit, in quo hic

jussu volunt S. Restitutae corpus ab insula Neapolim fuisse translatum, atque in Basilica ab eodem Imperatore ei Martyri constructa reconditum. Quae si vera fuissent; hoccine Auctor Actorum tacuisset; nec id pigmentis rhetoricis amplificandum sumpsisset? Atqui is quo tempore eam Passionem scripsit, videtur non obscure agnoscere Reliquiarum praesentiam in eadem insula. Sic enim desinit: *Sepeliverunt eam in loco qui dicitur Eraclius, ubi, praestante Deo, multa beneficia invenerunt fideles per virtutem & merita Beatae . . . Martyris*. Hactenus non modo nullum de Translatione Neapolim vestigium, verum etiam dat intelligere, sua aetate apud Enariam illius Lipsana quievisse, ibique opem poscentibus attulisse.

Sed & quae sequuntur, id forsan demonstrant. *Celebratur autem dies natalis ejus sexto decimo Kal. Junias.* Is porro est septimus decimus Maii dies. Atqui hunc festi diem non potuit scriptor non de Enaria intelligere: de Neapoli nullo modo. Qua de causa? quia Neapoli olim S. Restitutae festum non XVII. die Maii, sed pridie celebratum fuisse, ex nostris hisce marmoreis Fastis elicitur. Ergo quo tempore scriptor Passionis haec elucubrabat, adhuc videtur Restitutae corpus apud insulanos fuisse, eaque de causa festum diei suo [sive Passionis, sive potius Translationis in Enariam] h. e. septimo decimo Maii assignabatur: dum interim Neapolitani eamdem virginem pridie colerent; nondum scil. allato corpore. Nisi si vero quis haec paullo (*) aliter componere satagat.

Sed tamen ut eo redeam: VII. saeculo, quo haec Acta prodierunt, S. Martyr in insula quiescebat. Deinde nec octavo nonove saeculo usque ad S. Athanasii obitum eadem Translatio facta usquam narratur; quae si sub aliquo illorum praesulum usq. ad S. Athanasium contigisset (eo enim usq. Jo: Diaconi Chronicon pertinet) id homo non indiligens rem dignam existimasset, quam in commentarios referret. Quo fit, ne declinante quidem nono saeculo [h. e. usque ad ann. 872. quo S. Athanasius obiit] S. Restitutae Reliquias Neapolim fuisse transvectas.

sic legitur die XVII. Maii. *Neapoli in Campania S. Restitutae Virg. & Mart., quae Valeriano imperante a Proculo judice in Africa varie torta, & in navicula pice & stupa referta, ut in mari combureretur, imposita, immisso igne, cum in incensores flamma converteretur, ipsa in oratione spiritum Deo reddidit: cujus corpus cum eadem navicula Dei nutu ad Aenariam ins. prope Neapolim devectum a Christianis magna veneratione susceptum est, & in ejus honorem Constantinus M. Basilicam postea Neapoli erigendam curavit*. In adnotatis autem Baronius sic posuit: *Exstat adhuc Neapoli vetus Ecclesia in hujus, de qua hic agimus, Restitutae honorem erecta, ut ferunt, a Constantino imperatore; quae amplioribus spatiis sic aucta est, ut tamen egregium pristinum illud vetustatis monumentum in suo statu integrum perseveret*.

Ac de Restituta quidem silebant antea Mrologia communia (nam de Ecclesiarum peculiaribus dicam cap. seq.) abest enim tum a ceteris, tum etiam ab Vsuardo, Belino, Maurolyco, qui hodierni Mrologii Rom. uti fontes habentur. Ne Molanus quidem & Galesinius (quorum ille Vsuardi, hic Romanum Mrologium amplificavit) Restitutae meminerunt. Quocirca non est dubitandum, quin primus omnium Baronius eam in Rom. Mrologium intulerit.

Est autem notandum, apud Chioccarellum pag. 31. eam, quam modo recitavi Mrologii Rom. periocham paullo diversis verbis exhiberi: ut quod post illud *A Proculo judice* deest *In Africa*: & post *Igne* sequitur, *Flamma in incensores conversa*. Et mox, *Ipsa illaesa in oratione* &c. Deinde: *Dei nutu ad Adrinam* (pro *Adrimam*, ex errore scil. typographico sive Chioccarelli, sive ipsius Mrologii) *insulam Neapolim prope delatum*. In fine: *Constant. M. basil. postea* (deest *Neapoli*) *erigendam curavit*. Mitto ceteras varietates Quae quantulacumque diversitas ex eo videtur orta, quod Chioccarellus ea verba descripserit ex prima Baroniani Mrologii Romani editione, quae Romae ann. 1584. evulgata fuit sine notis: quam editionem ad manus non habeo. At biennio post idem Baronius suũ Mrologium locis pluribus a se curis secundis refictum cum adnotationibus eruditissimis Romae edidit: qua sola editione haud satis obvia fruor. Nam posteriores editiones plurimae ac tritae sunt.

(*) De quo accuratius cap. seq. disceptabitur.

Sed antequam ultra progrediar, heic aliquis me ineptire dicet, qui usque ad IX. saeculi lapsum vestigia Translationis hujus quaeram, quam revera sub Constantino factam oportuit [ut eo redeam, unde haec disputatio coepta fuit] quippe quum Jo: Diaconus in Zosimo [quem Constantino & S. Sylvestro parem facit] meminerit Ecclesiae *S. Restitutae* a Constantino aedificatae; quae non aliunde, quam ab illato corpore, adipisci id nomen potuit.

Verum si ars critica in consilium adhibebitur, eam appellationem non sub Zosimo, sed sub Diacono ipso Chronographo inductam, reperiemus; eâque Diaconum κατὰ πρόληψιν [*per anticipationem*] usum. Quod ut probe intelligatur, atque eâdem opera epocha Translationis, quam quaerimus, detegatur; res est paullo altius repetenda.

§. 3. *Trium episcoporum, Athanasii II. Stephani III. & Athanasii III. tempora recensentur; simulque tempus scripti ab Jo: Diacono chronici conjicitur.*

Jam primum omnium recensenda mihi esse video trium maxime praesulum, qui post S. Athanasium Neapoli sederunt [ii sunt Athanasius junior sive II., Stephanus III. atque Athanasius III.] tempora. Ac S. quidem Athanasium anno Christi 872. ad caelum migrasse consentiunt. Id etsi nondum plane expendi, interim pro concesso habeamus. Si anno igitur 872. medio [nec enim hodie solum, sed & in antiquis Kalendariis die XV. Julii colitur] S. Antistes obiit, eodem procedente anno ei Athanasius II. fratris filius in episcopatu successerit. Huic autem Petri subdiaconi appendix annos XXII. ac menses V. imputat. Sed vitiatos eos numeros necesse est, ac legendum esse tantum *Annos XX. mens. V.* Quid ita? quia anno 893. exeunte [de quo videsis inferne (114) adnotata] mense Octobri jam ei Stephanus III. successerat. Ergo non ultra vitam protulisse junior Athanasius potuit, quam ad usque initia anni 893.

Hic Stephanum III. fratrem ac successorem, uti dixi, habuit: qui vulgo creditur ab anno 895. ad annum saltem 920. vivendo processisse. Sed uterque terminus falsus est. De priore modo in-

Ad-

(114) *De anno Translationis S. Severini ex Lucullano Neapolim. Aliquot virorum doctorum hallucinationes.*

Eam Translationem Johannes Diaconus (in ejus Translationis Actis apud Bollandum tom. I. in Addendis ad VIII. Jan. pag. 1098.) factam dicit *Anno vigesimoquarto Leonis & Alexandri imperatorum*. Nec dubium est, quin hi numeri recte positi sint; quia S. Procopii martyrium [apud Murat. tom. I. Scriptor. Ital. par. 2. p. 269.] eodem prorsus anno 24. Leonis & Alexandri consignatur; quem alioqui Procopium eodem anno passum constat, quo S. Severinus translatus fuit.

Porro autem annus Leonis XXIV. si a morte Basilii numeretur i. e. ab anno 886. erit annus 910. quo plures eam translationem male posuisse, scio. Verum si idem annus XXIV. putari incipiat ab eo anno, quo vivente patre Leo & Alexander die Theophaniorum coronati fuere [h. e. ab ann. 970. ineunte] tum erit annus 893. desinens, quia die X. Octob. ea Translatio contigit.

At Octavius Cajetanus ad *Martyrium S. Procopii* [apud Muratorium tom. I. scriptor. Ital. par. 2. pag. 169.] annum illorum imperatorum XXIV. concurrere jubet cum anno Christi 903. Sed non dubito, quin ann. 903. pro 893. [ϖαθὼν ϖ] acceperit scriptor cetera accuratissimus. Vide eum Cajetani locum ad initium laudati Martyrii, in quo idem annus 24. Leonis & Alexandri signatur. Ab anno enim 903. exeunte si retro annos XXIV. numeres, initiũ epochae reperietur in anno Christi 880. ineunte a quo cur annos Leonis & Alexandri numerari placuerit, nulla est causa.

Verum quid plura? Ab ineunte quidem anno 870. annos Leonis & Alexandri numerandos esse, nobiscum fatetur Cajetanus, ceterum in colligenda summa hallucinatus, ob eam facile causam, quod Petrus diac. Casinensis [a Cajetano productus Not. 12.] *Urbem Tauromenium ad solum usque* a Saracenis fuisse prostratam *anno Domini* 903. per errorem scripserit. Ejus vero urbis eversio eodem anno, quo translatio S. Severini, contigit. At contra certum est, haec omnia anno 893. evenisse. qui annus erat XXIV. a Theophaniis anni 870. quo Leo coronatus fuit. Haec adnotasse non piguit, quippe

quum

Adnot. 114. vidimus. Poſterior eo tantum nititur fundamento, quod anno 920. ejus permiſſu Tranſlatio S. Soſii Mart. facta fuerit: niſi forte volunt, eo anno ejuſdem juſſu ab Jo: diacono eã Tranſlationem ſcriptam fuiſſe. At utrumque falſiſſimum eſt: illud vero certum arbitror, anno 899. exeunte, h. e. menſe Decembri, jam Athanaſium III. Stephano ſubrogatum reperiri in quodam Praecepto ejuſdem Athanaſii: cujus chronologicas notas nondum intellectas, inferne (115) enodatas

quum Cajetani ϖαρόραμα plures abripuerit: ut omittam quod in conſignanda S. Severini translatione omnes ad hunc diem, ſed alii aliter, erraverint. Nos ipſi ad VIII. Jan. [pag. 6. col. 1. media] eam in annum 910. cum aliquibus conjecimus a morte ſcil. Baſilii patris imperium filii auſpicati.

Interim Martyrium Sancti Procopii Oct. Cajetanus eidem Jo. Diacono tribuit (nec temere, ſed auctore titulo, qui talis eſt: *Scriptore Joanne diacono Neapolitano*) a quo ego valde diſſentio, quum illius opuſculi ſtylus ſit ad miraculum uſque elegantiſſimus ac ferme aureo ſaeculo digniſſimus, a ceteris vero Diaconi opuſculis diverſiſſimus. Atqui error inde manare potuit, quod quum Translatio S. Severini, & Martyrium S. Procopii [quippe ad eumdem annum, & ad eamdem cauſam pertinentes] in unum volumen compactae fuiſſent [uti teſtatur Cajetanus] eidem auctori tributae non praeter morem fuerunt. In eodem S. Procopii Martyrio plura leguntur de Luculland everſo juſſu Gregorii conſulis, ne Saracenorum excurſioni pateret, ſimulque de Translatione S. Severini. Eodem enim ut dixi anno S. Procopius martyrium ſubiit, & S. Severini reliquiae translatae fuerunt.

Haec ubi ſcripſeram, obſervavi, Hiſtoriam Translationis S. Severini a Jo: Diacono ſcriptam eumdem ordinem narrationum, de Saracenica clade, imo & eaſdem ſaepe locutiones complecti, ac in martyrio S. Procopii; ſed ab hujus elegantia adhuc multum abeſſe. Hinc illud Martyrium tribui potuit Jo: Diacono. Vtrumque autem opuſculum conferenti facile innoteſcet, uter ab altero hauſerit. Mihi id interim non vacat. Sed veriſimilius videtur, res in Sicilia & vicina Calabria geſtas ab aliquo erudito inſulano primum fuiſſe ſcriptas, ac mox inde profeciſſe noſtrum diaconum; cui aliena ſcrinia compilare non inſolens fuiſse, ejus Chonicon declarat.

(115) *De tempore Praecepti Athanaſii III. pro Monaſterio S. Severini, quod male Chioccarellus ad ann. 937. conjicit, quum ad annum 899. pertineat.*

Praeceptum illud ſic incipit: *In nomine Domini Dei Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Imperantibus dominis Leone & Alexandro a Deo coronatis magnis imperatoribus anno triceſimo, die ſeptima decima menſis Decembris, Indictione II. Neapoli.* Indictio ſecunda in annum 899. incidit. Atqui in eumdem annum etiam triceſimus Leonis incurrit; qui ab Epiphania anni 870. orſus [nam eo anno in Theophaniis vivente patre coronatum Leonem vidimus] in Epiphaniam anni 900. deſinit. Proinde menſis December anni triceſimi Leonis pertinet ad exeuntem annum 899.

Protulit id Praeceptum omnium primus Bartholom. Chioccarellus in Athanaſio III., & ex eo Vghellus. Et quia id monumentum ſic deſinit, *Per indictionem ſupraſcriptam undecimam*; hinc notas illas initio Praecepti poſitas *Indict. II.* Chioccarellus & Vghellus, pro notis credo Arabicis h. e. pro XI. habuerunt. At Muratorius in praefat. ad Jo. diac. Chronicon longius provectus, non tantum eas notas pro Arabicis habuit, verum etiam in Romanas transmutans pro *Indict. II.* exhibuit *Indictione XI.* Hinc vir eruditus de harum chronologicarum notarum tenebris conqueritur, quas tamen ipſe ea permutatione ſpiſſiores effecit.

Res vero ita ſe habet. Manuſcriptum, ex quo Praeceptum illud edidit Chioccarellus, recens opinor fuit: nec enim ibi Noſter de antiquitate apographi praefatur, quod ſemper alibi conſuevit. Atqui in recentis hujus Ms. auctore inerudito tota confuſionis culpa reſidet. Is in autographo notas numerales ita exaratas reperit, ut ſupra verſum non aſſurgerent [ſic enim in vet Ms. paſſim obſervatur] nec porro aliter eas in ſuo exemplo exhibuit; ſicuti nec aliter Chioccarellus: niſi quod hic eas ita terminalibus tranſverſis lineolis inſignivit, ut haud dubie pro dyade accipi debeant; certe quia ſic in ſuo Ms. reperit. At vero is idem amanuenſis [in quo iſta cudenda eſt faba] eas notas, quum ſupra verſum non aſſurgere animadvertiſſet, pro notis Arabicis h. e. pro *undecim* habuit. Hinc ubi idem ad finem ejus Praecepti deſcribendi venit, in quo numerum indictionis vetuſtate corruptum reperit, antecepta opinione ſua deceptus, audacter integris litteris *Vndecimam* ſcripſit. Nec dubium eſt, quin ita, uti conjeci, ſe res habuerit: nec enim in alicujus antiquitatis Mss. ullus

datas habes. Ergo Stephanus III. mihi videtur annos septem non solidos in episcopatu exegisse, h.e. ab initiis anni 893. ad usque annum 899. sive labentem sive exeuntem.

Restat Athanasius III. Errare autem mihi graviter Chioccarellus & ex eo Vghellus videntur, qui anno dumtaxat 937. hujus praesulis reperiri vestigium censuerunt: illud inquam monumentum, quod nos [in superiore Adnot.115.] ad ann. 899. exeuntem pertinere contendimus, ipsi vero nescio qua de causa anno 937. signatum voluerunt.

Atqui, inquies, si ab usque anno 899. finiente arcessenda sunt Athanasi III. initia, is annos saltem unum ac sexaginta sedisse reperietur; totidem enim fluxere anni ab fine anni 899. ad Kalendas Novembres anni 960. quando is cum Barbaria Abbatissa subscripsisse reperitur cuidam diplomati, quod Chioccarellus & ex eo Vghellus memorant.

Atqui utinam istud monumentũ Chioccarellus exscripsisset: nam ex ejus tenore facile conjiceremus, num re vera ad Athanasium III. sit referendum. Subscriptio quidem [quam solam Chioccarellus exhibet] sic habet *Ego Athanasius Episc. consensi ita & subscripsi*. Sicuti autem in subscriptione nullus numerus nomini ejus subjicitur, idem & in ipsius monumenti continentia forsitan factum fuit: nam II. aut III. &c. nonnisi postea addi nominibus in sollemnibus chartis coeperunt. Quod si ab hoc Athanasio abest in ea membrana *Tertii* additamentum; tum facile contendere possumus, hunc Athanasium, qui anno 960. cum illa Abbatissa subscripsit, fuisse diversum a superiore Athanasio, ac dicendum esse *Quartum*, novum scil. ignotumq. adhuc Episcopum.

Verum age: is ipse *Tertius* fuerit, proinde is annos minimum LXI. sederit: imo & LXII. si vera sit temporum consignatio, quam affert Chioccarellus pag.110. ex quadam Homilia: quam tamen XII. circiter saeculo scriptam, non dubito, ut in Diatriba praeliminari diximus, & infra ad finem Adnot.116. Quid tum? Scimus, decimo saeculo plures [virorum maxime principum filios] adhuc pueros fuisse electos episcopos. Cur non idem tertio Athanasio, ex ducibus Neapolitanis orto, contigerit? Maxime quum is in Praecepto [in quod Adnot. 115. inquisivimus] se *Praesulem* [quae vox etiam electis convenit) non *episcopum* subscribat. Fac vero vicenarium electum fuisse. Is ergo anno 960. octogenarius fuerit: quod non est absonum.

Age vero constitutis episcoporum trium temporibus, inquiramus nunc quo tempore Johannes Diaconus Chronicon episcoporum scripserit. Nec enim ex eo quod in S. Athanasii obitu [h. e. ann. 872.] terminum scriptioni posuerit, continuo sequitur; eodem illum tempore ei componendo vacasse. Imo suspicor, Diaconum moriente S. Athanasio vix infantulum fuisse; qui ceteroqui non alia de causa in Athanasio desiit, quam ut in viro sanctissimo finem scribendi faceret, omisso Athanasio II. vitae deterioris Antistite, sub quo videtur mihi chronographus pueritiam & adolescentiam transmisisse. Verum ne multa: videtur sane Jo: Diaconus haud diu ante Christi annum nongentesimum Chronicon suum illud scripsisse: cujus rei argumenta, si cui cupi-

ullus est notarum Arabicarum usus. Imo ne ut Arabicas quidem eas exhibuit amanuensis [sicuti nec Chioccarellus] sed tamen quia eas pro Arabicis habuit, hinc mancum in fine locum perverse, uti vidimus, supplevit.

At tu ne dubita, quin ea Indictio *secunda* fuerit, primum quia notae a Chioccarello exhibitae *secundam* designant; deinde quia cum tricesimo Leonis anno non nisi Indictio secunda concurrit. Est autem observandum, in hoc monumento Indictionem non a praecedente Septembre decurrere [alioqui cum tricesimo Leonis anno & mense Decembre Indictio tertia componenda fuisset] sed plane vulgari modo. Quod si quem forte offenderit (quippe tunc Neapolitanis Indictionem a Septembri ferme inchoantibus) tunc facile dictu fuerit, & hoc amanuensem peccasse, quod fugiente autographo usus, III. in II. transmutaverit. Interim *tricesimus* Leonis annus integris litteris scriptus numquam erit ut fallat.

cupido sit, inferne (116) exposita cognoscere poterit.

§. 4. *Propius ad conjiciendum tempus Neapolitanae translationis acceditur.*

Jam vero detecta illius Chronici[praeter propter] aetate, duo termini exsistunt, intra quos S. Restitutae Translationem contigisse oporteat. Non enim ante S. Athanasii obitum h.e. an. 872. ea contigit [id quod ex Actis Restitutam in Enaria recondentibus,& ex hoc Kalendario consignante festivitatem extra diem suum

(116) *De epocha scripti ab Jo: Diacono chronici. Per occasionem vetus ejusdem scriptoris nomen detegitur.*

Inter plura chronographi nostri opera [de quibus vide, si libet, Muratorium in praefat. ad Chronicon Episc. Neap.] quaedam ab Joanne adhuc adolescente scripta fuisse, discimus ex Actis SS. Sosii & Januarii, quibus sic idem Joannes eorum auctor praefatur: *Post nonnulla tirocinii mei opuscula, quibus aliquantisper IVVENILEM animum caritatis exercuisse videbar imperio* &c. Ac duo prae ceteris sunt, quae ab eo adhuc juvene composita fuisse oportet. Vnum est hoc, de quo agimus, Episcoporum Chronicon, in quo is in S. Joanne IV. [penultimo eorum praesulum, quos in catalogum retulit] sic incipit: *Si enim hujus vitam . . . scribere tentavero, non dico meae ADOLESCENTIAE, cujus sensus propter aetatem adhuc intercluditur, verum etiam sagacioribus oneri fuerit.* Alterum sunt Acta SS. Eustratii & socior. de Graeco in Latinum transfusa, quorum meminit magnus Baronius ad XIII. Decembr. his verbis: *In his* (Actis) *quae habemus apud nos, aperitur & nomen auctoris, qui ea latinitate donavit. Fuit is IOANNES SERVVS. S. IANVARII* [*sic enim inscribitur*] *qui vixit Neapoli temporibus Athanasii junioris ejus sedis episcopi. Haec enim habet auctor in praefatione: Athanasius junior Parthenopensis Ecclesiae praesul, patrui sui magnifici praesulis studia secutus, me impulit* &c. Haec igitur interpretatio, quia Athanasii II. jussu suscepta, ab eo juvene scripta fuit.

Sed tamen hanc Actor. S. Eustratii Interpretationem Bollandiani Joanni nostro abjudicant, ex eo adducti, quod in Barberiniano cod. antiquissimo eorum interpres non *Joannes* sed *Guarimpotus* inscribatur. Eamdem etiam *Guarimpoti* epigraphen Chioccarellus reperit in suo antiquissimo apographo Actorum SS. Eustratii & soc., quorum idem est initium; nisi quod quaedam [quae scil. in parenthesi interposita vides] praeterea inseruntur: *Athanasius* &c. . . *secutus* [*mirabilis acuminis ingenio pollens, imperio suo me Guarimpotum*] *impulit, ut de Graeca in Latinam vocem vitam sanctiss. Eustratii transfundere minime recusarem.* Nec dubium est, quin idem sit opus tam illud a Baronio, quam hoc a Bollandistis & Chioccarello visum, uti patet ex eodem initio, ejusdemque praesulis jussu. Quid ergo hoc sibi vult, quod in uno codice *Joannes SERVVS S. IANVARII* [quae est ipsissima chronographi nostri inscriptio saepe alibi repetita; quippe qui a celebri Diaconia S. Januarii cui affixus erat, eum titulum sumpsit] in altero *Guarimpotus* auctor agnoscitur? Vtrumque verum est. Nam necesse est, proprium Joannis nostri nomen fuisse *Guarimpotum*; fortassis enim generis Langobardici erat, nam talis huic nomini indoles insidet. At idem nomen suum in *Joannis* nomen mutavit, ab *Joanne*, uti reor, Abbate S. Severini [quem *patrem* suum *spiritalem* in praef. ad Acta SS. XL. Martyrum vocat] ita transnominatus. Atque ea nominis commutatio tum credo facta fuit, quando diaconus diaconiae S. Januarii est ordinatus: solebant enim in ordinationibus nomina barbara aut absurda commutari. Ergo quando Noster jussu Athanasii II. illa Acta convertit, adhuc *Guarimpotus* vocabatur, nondū scil. ordinatus illius Ecclesiae Diaconus, ideoque in duobus illis antiquiss. Codicibus nomen suum vetus retinet. At vero ubi primum exscribi ea interpretatio coepit, quidam amanuenses qui scirent Guarimpotum illum non esse alium ab *Joanne servo S. Januarii*, hanc inscriptionem illi priori substituerunt, προληπτικῶς [*per anticipationem*] scilicet. Itaque videmur, ni fallor, vetus hujus Chronographi nomen in transcursu aucupati.

Atqui ex his discimus, Actorū S. Eustratii interpretationem aut primum chronographi nostri fuisse *tirocinium* [ut ejus verbo utar] aut certe anterius chronico Episcoporum fuisse: nam & sub Athanasio II. [qui usque ad annum 893. ineuntem sedit] ea Acta transtulit, & dum adhuc *Guarimpotus* esset, nondum scil. *Joannes servus S. Januarii*: quum contra chronographiam Episcopor. jam ei Diaconiae affixus scripserit, uti & ex titulo constat, & quod in Agnello eam Diaconiam [quippe suam] suse praeter morem describat. Ergo S. Eustratii Acta aliquamdiu ante annum 893. [qui annus Athanasii II. ultimus videtur] est interpretatus sub jun. Athanasio; chronicon vero paullo ante annum Christi

ſuum ſupra collegimus, ac demum ex ſilentio Jo: Diaconi maxime in vitis Tiberii, S.Joannis IV.& S.Athanaſii] nec vero poſt Chronicon Diaconi ſcriptum [h.e. ſub annum Chriſti 900.] quippe quum hic Chronographus in Zoſimi vita Eccleſiae *S.Reſtitutae* mentionem faciat; quae nonniſi poſt illatas reliquias id nomen ſibi quaeſivit. Ergo per hos intermedios annos prope triginta quaerenda eſt ejus Translationis epocha. Quam, ne lectorem diutius morer, ſive ſub ineunte epiſcopatum Athanaſio juniore, ſive in Stephani III. pontificatus initiis (nam ſub his duobus Epiſcopis fratribus totum illud tricennale ſpatium decurrit) figere poſſe mihi videor non levibus de cauſis. A poſteriore ordiar.

Etenim ſi Stephani tertii pauciſſima geſta, quae Chioccarelli collegit induſtria, inſpexerimus; ejus Epiſcopatum in Sanctorum Reliquiis Neapolim aſportandis fuiſſe occupatum, paſſim reperiemus. Nam ann. 893. (*) imminente Chriſtiani nominis hoſtium irruptione, petente Joanne Monaſterii S. Severini Abbate, corpus S. Severini ex Lucullano in Eccleſiam dicti Monaſterii tranſtulit, & ſub Altari recondidit. Deinde ſub idem ferme tempus (non vero (117) anno 920.

Chriſti nongenteſimum facile ſcripſerit: omnino autem ſub Athanaſii ſucceſsore Stephano III.

At, inquis, ſi ſub Stephano III. Chronicon ſcripſit Joannes, cur in Athanaſio I. deſiit, nec Athanaſio II. nec Stephano III. in catalogum relatis? Quia, inquam, in ſanctiſſimo praeſule ſtylum ſiſtere maluit, quam Athanaſii II. illaudati antiſtitis res tangere; quem ſive laudando, in aſſentationis notam incurriſſet, ſive vituperando, ejus germani fratris Stephani III. animum offendiſſet.

At vero Translationem S. Soſii [ſicuti & ejuſdem certamen] anno circiter 910. ediciſſe videtur. Cur ſic putem dicetur mox in Adnotat. 117.

Quouſque autem idem Chronographus vitam prorogarit, haud equidem queo dicere. Atqui ſi quae Ant. Caracciolus in Eccl. Neap. Monum. p.137. ſcripſit, conſiſtere ullo modo poſſent, dicendum eſſet, Jo: Diaconum uſque ad ann. 960. ac porro, vitam produxiſſe. Nam ibi vir eruditus Joannem hunc cujuſdam homiliae de miraculis S. Agrippini ex conjectura auctorem facit, quam homiliam anno 960. conſcriptam exiſtimat.

Verum etſi terminum vitae hujus Joannis ignoramus; fieri tamen vix poteſt, ut ad ann. uſque 960. vitam produxerit. Nam is ſub annum 890. ab Athanaſio Acta S. Euſtratii interpretari juſſus fuit. Ergo tunc annos ſaltem 20. numerabat: proinde ann. 960. idem nonagenarius fuiſſet.

Quid quod ex Caraccioli ratiocinatione nihil efficitur? Nam neque ſtylus illius Homiliae Chronographi dictionem ſubolet, aut cum ſcriptis ab eodem Joanne de S.Agrippino in epiſcoporum chronico ſtare poteſt; nec poſtremo ead. homilia antiquior eſt XII. aut XIII. ſaeculo; uti jam ſupra demonſtravimus in Diatriba *de aetate Marmorei Kalendarii* (quam menſi Januario praepoſuimus) pag. XXII. in Adnot. V. Hoc optimi Caraccioli παρόραμα adnotaſſe non piguit, quod ejus auctoritas plures viros doctos abduxerit. Aegre igitur Chronographus noſter medium decimum ſaeculum pertigiſſe potuit.

(*) Vide ſupra Adnot. 114.

(117) *De anno Translationis S. Soſii.*

Noſter Chioccarellus in Stephano III S.Soſii translationem *eodem anno* atque illam S. Severini factam docet, h.e. *anno* 920. in hunc enim S.Severini Translationem proxime contulerat. Sed in notis Arabicis peccatum a typographo ſuſpicor, ac re vera ſcripſiſſe Chioccarellum *anno* 910. ut qui annum Leonis XXIV. [qui initio Translationis S.Severini notatur] ab exceſſu patris numeraverit. Interim tamen Vghellus inconſulte eum errorem adoptavit, anno 920. translatum S. Soſii corpus ſcribens: ac plures deinde alii, uti fit, caeco id ductu ſecuti fuerunt.

At vero ſi S. Soſii translatio eodem ac S. Severini contigit, in annum 893. conjicienda erit, uti in Adnotat. 114. docuimus. Verum non eſt dubitandum, quin translatio S.Severini prior aliquanto fuerit. Etenim occaſionem inventionis S.Soſii hunc in modum orditur Jo: Diaconus in ejus translationis hiſtoria. *Cum memoratus Abbas* [Johannes] *corpus S.Severini meruiſſet adipiſci .... dum ... inveſtigaret ſicubi tanto operi* (Baſilicae quam in honorem S. Severini aedificare volebat] *valeret invenire materiem; ad Miſenate direxit caſtellum,* jam antea dirutum. Ea vero occaſione corpus S.Soſii invenerunt. Sed non diu poſt S. Severinum Soſius Martyr translatus fuit. Illius enim anno 893. trans-

920.) idem Praesul S.Sosii Martyris (qui S. Januarii socius in certamine fuit) Reliquias ex Miseni diu antea a Saracenis diruti ruderibus in eamdem Ecclesiam transvehendi eidem Abbati potestatem fecit. Et utriusque Translationis historia exstat ab eodem Joanne Diacono conscripta. Ac vix dubito, quin ob easdem causas (sive imminentis, sive illati jam vicinis regionibus excidii) plura ex vicinis locis Sanctorum corpora eodem tempore Neapolim illata fuerint; quod tamen ignorare cogimur, non ignoraturi, si aut Jo: Chronographus seriem usque ad Stephanum III. produxisset, aut Acta Translationum nobis temporis injuria non invidisset. Ergo S. Restituta sub eo maxime antistite videtur Neapolim avecta fuisse. Erat ea insula jam ab Augusti tempore sub Neapolitanorum dominatu (uti mox §. 3. dicam) imo & sub Neapolitani Episcopi (118) regimine. Saraceni autem eidem insulae cladem, opinor, aut intentabant, aut intulerant. Quare nihil propius fidem cogitari potest, quam ut sicuti & ex Lucullanensi Monasterio, & ex Misenatibus ruinis Sanctor. Reliquias in urbem Praesul is Neapolitanus intulit; sic idem in S.Restituta praestiterit, maxime quũ ea insula Neapolitani juris esset.

Ne autem ab Athanasio facta ea translatio fuerit, dissuadet indoles Athanasii ad bella potius, quam ad sacra munia attendentis [quippe ducis simul & episcopi] quem praeterea ab Joanne Papa & objurgatum, & excommunicatum fuisse scimus. Contra vero sub Stephani III. initiis eamdem contigisse, suadet & transferendi necessitas (quia per id tempus Saracenorum vastationibus littoralis Campania cum insulis patuit) & quod translationes duas uno eodemq. tempore ob eamdem causam sub eodem factas scimus. Quod si sub Stephano Neapolitani ea pignora sunt assecuti, maxime ineunte ejus Pontificatu id fieri debuit, h.e. paullo post annum 893. Cur tum maxime? quia Jo: diaconus, qui haud diu ante ann. 900. suum chronicon scripsit, Ecclesiae *S. Restitutae* meminit, haud dubie ab illato corpore sic vocatae.

Et hoc quidem uti dixi, verisimile est. Ceterum si quis ab Athanasio II. asportatas eas Reliquias malit, libens assentiar; sed ita tamen ut initio sui episcopatus id praestiterit Athanasius. Etenim hujus initia (quamdiu certe episcopus tantum, nondum arrepto ducatus clavo, fuit) bona sane fuerunt; quantum quidem ex fragmento vitae a Petro subdiac.

translatio contigit, hujus autem anno sequente, die [uti Chioccarellus scripsit] 27. Augusti.

At vero ejus Translationis historiam non eodem tempore scriptam ab Jo: diacono puto: Nam etsi Stephani III. jussu id opus susceperit (ut in praefatione, quae *Certamini* praeit fatetur) nõ ante tamen ann. 910. id edidisse videtur, hac maxime de causa. Johannes diac. statim ab initio sic scribit: *Nam SEXAGINTA evolutos jam pene per annos ab Hismaelitis erat demolitum oppidum illud* [Misenas]. Contigit autem ea devastatio sub S. Athanasio I. & Sergio duce ejusdem Athanasii patre. *Eodem quoq. tempore* (ait Jo: Diac. in S. Athanasio) *Misenatis Ecclesia peccatis exigentibus a paganis devastata est. Cujus omnes paene immobiles res, hoc praesule supplicante, genitor ejus Sergius dux* (cujus ducatus ad initia ejus pontificatus est referendus: nam ei Gregorius successit, cui postea alter Sergius, qui S. Athanasium est insectatus) *Neapolitano concessit Episcopio*. Et hodienum Archiepiscopus ea latifundia possidet.

Ergo demolitio Misenatis oppidi paullo post ann. 850. contigit. A quo si numeres annos illos *sexaginta*, ii nos ducent ad annum paullo plus 910. quo scil. Iohannes opusculum hoc suum edidit. Etsi inconsulte ita loquatur, quasi si illi anni in Inventione S. Sosii terminentur.

(118) Enariam insulam olim Neapolitanis Episcopis paruisse ex eo intelligi potest, quod ante annum 1179. quo Petrus ejus insulae Episcopus Concilio Lateranensi post Sergium Metropolitam suum subscripsit, nullum alium ejus sedis Antistitem Vghelli diligentia repererit. Imo sub S. Gregorio M. eam insulam Neapolitano Episcopo paruisse, colligitur ex hujus Papae epist. 84. & 85. lib. VII. ubi Fortunatus Neapolitanus Antistes jubetur a Gregorio consecrare Oratorium in *Massa Furiana* [id oppidum nunc *Furìa* penult. longa dicitur] a Januaria religiosa femina aedificatum.

conscriptae (quae chronico Joannis subjicitur) & aliis monumentis discere licet. Eumdem scimus quinto sui pontificatus anno sui patrui Athanasii corpus ex Casinensi monasterio Neapolim transtulisse: imo & de inveniendo S. Sosii corpore fuisse sollicitum, uti testatur Stephanus III.(apud Jo: diac. in historia Translat. S. Sosii haud longe ab initio) his verbis: *Postmodum quoque Dominus Athanasius Episc. s. mem. germanus meus summa probitate ,. hujus Margaritae investigator exstitit : sed nec ipsi collatum fuit*. Cur non tantundem per idem tempus in Restitutae ossibus fecerit? Immo multo mihi commodius haec sententia cedet, propterea quia sic Restitutae translatio a chronici episcoporum scriptione viginti & amplius annis removetur: per quod scil. vicennale spatium ecclesiae, in quam eae reliquiae illatae fuerunt, novum ex *S. Restituta* nomen quaeri, idque sensim usu firmari potuit, ita ut usurpare id nomen Jo: chronographus quiverit, quum chronicon suum scriberet. Ergo in posteriore sententia tanto mihi magis placeo, quanto ea mihi videtur in omnes partes commodior.

Jam vero novo illo *S. Restitutae* nomine non invitus usus est Joannes Diaconus in Zosimo Episcopo (quem sub Constantino ponit) his verbis: *Quique* [Constantinus) *inter alias constructas Ecclesias, etiam in urbe Neapoli Basilicam fecit*, *asserentibus multis* (119) *quod SANCTA RESTITVTA fuisset*. Atqui ea verba nihil aliud significant, quam aevo Joannis Diaconi *a multis* h. e. a multitudine existimatum fuisse, Basilicam a Constantino Neapoli aedificatam (cujus mentio est apud Anastasium & alios) non aliam fuisse quam illam, quae ejusdem Diaconi aevo vulgo *S. Restituta* dicebatur. Id quidem tantum Chronographus sibi voluit; quod, & verissimum censeo; nec enim illa Basilica *ἀνώνυμος* a Constantino (apud Anastasium in S. Sylvestro) heic aedificata, alia a Cathedrali esse debuit, ut alibi (120) ostendetur. At sera posteritas aliorsum Diaconi verba accepit. Putavit enim, Constantinum in hac urbe aedificasse Ecclesiam sub nomine S.Restitutae, & ad ejusdem honorem. Quod ubi semel imbiberunt, etiam alterum admittere debuerunt, nim. aevo Constantini, imo & ejusdem jussu sanctae Martyris corpusculum ex Enaria insula in hanc urbem abductum fuisse. Quae fama ubi semel radices egit; jam pro certa historia haberi coepit, uti fit apud pronum ad pietatem vulgus, apud quod aliquid de popularibus traditionibus, etiam *ἀσυστάτοις*, detrahere impietati vertitur. Hinc non miror, eam sub Constantino Translationem non tantum a scriptoribus nostris fuisse plenis buccis decantatam, verum etiam in Romano Martyrologio (quod ex singularum Ecclesiarum receptis opinionibus auctum subinde fuit) positam reperiri.

Sed antequam hinc abeam, volo equidem sincere pro more meo agere. Nam tradita Translationis epocha conjectura quidem perquam probabili nititur. Sed interim [siquis neutri acquieverit epochae, sive scil. Athanasii II. sive Stephani III. ineuntium] duo tamen adhuc certa manerent, tum non ante Actorum scriptionem [h. e. ante VII. saeculum] tum non post annum Christi nongentesimum (quando Episcoporum chronographia prodiit) eas Reliquias Neapolim advectas fuisse. Itaque intra eos ducentos, & quod excurrit, annos ejus Translationis epocha incerta fluctuaret. Nec tamen quaquaversum vaga: nam ex his ducentis annis eximendum est ferme sesquisaeculum morti S. Athanasii (in qua terminatur Joannis chronicon) propius, per quod scriptor notitias pinguiores & accura-

cura-

[119] MVLTIS heic Graeco significatu accipiendum esse pro τοῖς πολλοῖς, infra ad XXI. Maii adnotabitur. Apud Graecos autem οἱ πολλοὶ *multitudinem* significat. Eamd. in partem accipi debet auctor vitae S. Athanasii: de quo mox ad XXI. Maii.

[120] Plura hujus rei documenta leges infra ad XXI. Maii.

curatiores habuit, ac vitas diffuſiores edidit, nec tamen uſquam ejuſmodi Translationis, quam noſſe debuiſſet, meminit. Quocirca hoc unum denique relinquitur, ut ſi non ſub finem ſaeculi noni [ſub initiis ſcil.alterutrius epiſcoporum fratrum] ea translatio inciderit, eadem ad illud maxime tempus ſit referenda,quod Actorum ſcriptionem proxime ſubſecutum fuit. Quid enim ? Vbi primum S. Reſtitutae hiſtoria iſthaec magnifice conſcripta prodiit, nihil propius eſſe potuit, quam ut ejus lectione Neapolitani ad aſſequenda ejus pignora incenderentur, idque re ipſa perfecerint. Quum autem ejus Translationis Acta aut ſcripta non fuerint, aut deperdita ; hinc ejuſdem in epiſcoporum Chronico ſilentium. Quare ſi minus exeunte nono, at certe aut medio aut declinante ſaeculo ſeptimo ea corporis tranſvectio contigiſſe potuit. Quocirca ita eadem epocha intra illos quos dixi ducentos, & quod excurrit, annos vagabitur, ut tamen alterutri termino ſit proxime admovenda ; ſed tamen poſteriori forſan veriſimilius, tum ob ea quae diximus, tum quae cap. ſequ. §.2. dicentur. Ac de translationis tempore hactenus.

Ceterum adhuc inſulani in ſuo S. Reſtitutae templo beatae Martyris ſepulcrum, tamquam tanto theſauro onuſtum colunt (etſi ei perſuaſioni eos haud mordicus affixos eſſe, animadverti) nec abnuit Ant. Caracciolus, quin forſan ibidem aliquot officula remanſerint. Ea nunc aedes a Carmelitis poſſidetur : ſed Neapolitani ſe S. Virginis aedituos gerunt.

§. 5. *De Neapolitanorum dominio in Enariam inſulam. Tum digreſſio de Leucogaeo colle ab Auguſto Campanis dato.*

Quod ſupra a me dictum fuit, jure ſuo Neapolitanos ex Enaria corpus B. Reſtitutae repetiviſſe, id altiorem habet originem ab Auguſti uſque aetate ducendam. De quo Svetonius in Octavio cap. 92. ſic ſcripſit. *Apud inſulam Capreas, veterrimae ilicis demiſſos jam ad terram languenteſque ramos convaluiſſe adventu ſuo, adeo laetatus eſt, ut eas cum republica Neapolitanorum permutaverit, Enaria data.* Tangit eamdem hiſtoriam tum Dio in fine lib. 52. tum Strabo lib. V. pag. 248. ubi Phitecuſas antiquitus Neapolitanorum fuiſſe dicit, poſtea bello ab eiſdem amiſſas, tandem vero permutatione illa, quam dixi, recuperatas. Ab illo vero tempore Enaria cum vicina Prochyta in reip. Neapolitanorum dominio manſit. Sicuti & utraque olim inſula praeſulibus Neapolitanis parebat : quibus poſtea Prochyte ſola manſit, poſtquam ultimis temporibus Enaria (hodie *Iſchia*) in epiſcopatum evecta fuit, ut in Adnot. 118. praediximus.

Atque haec attigiſſe,huic quidem loco ſatis erat,at hominum exſpectationi nondum ſatis. Quandoquidem enim clariſs. JCtus mihique amiciſs. Jacobus Caſtellus in ſuis ad S. Reſtitutae Acta enarrationibus, memorata hac Auguſti permutatione, digreſſionem prorſus alienam, nec ad id loci ullo modo pertinentem, *de colle Leucogaeo* inſeruit, nec id prorſus alia de cauſa, niſi uti me amice reprehenderet ; a me viciſſim ejuſdem argumenti digreſſionem ἀπολογητικὴν heic exſpectari reor, non illam quidem ſupervacaneam, ſed maxime neceſſariam exſtituram. Nam ſi numquam S.Reſtitutae Acta commentando attigiſſem, poteram ea reſponſione ſuperſedere : at poſtquam ad id loci ventum fuit, ut etiam de Enariae dominio mihi loquendum fuerit ; huic confertam defenſionem negligere, juſtamque cauſam in totum deſerere vereor, ne aut uti nimis ſuperbum, aut uti profeſſae convictionis argumentum ſint homines interpretaturi. Has vero quaſcumque vindicias eo in extremam (121) libri oram contuli, ut nec morae

(121) *Apologeticus pro collis Leucogaei dominio Campanis aſſerendo.*

In Commentario ad mutilum Camp. Amphith. titulum quum in Campanae perticae finibus

bus designandis essem, videbar & ad colles usque Leucogaeos eam protendisse, motus auctoritate Plinii lib. XVIII. c. XI. ubi in alica conficienda cretam quamdam esse adhibendam, praefatus, sic pergit. *Invenitur haec* (creta) *inter Puteolos, & Neapolim in colle Leucogaeo* (hodie vocant *La lumera*, si Cam. Peregrinio credimus: quod nomen facile ab *Alumine* venit) *appellato. Exstatque Divi Augusti decretum, quo annua vicena millia Neapolitanis pro eo* (supple colle Leucogaeo) *numerari jussit e fisco suo, coloniam deducens Capuam. Adjecitque causam afferendi, quoniam negassent Campani, alicam confici sine eo metallo posse.* Cui Pliniano loco sic ibi subjeceram: *Satis ex hoc percipitur, collem ipsum, non tantum effodiendae cretae potestatem, Campanis adtributum, quoniam PRO EO annua vicena millia jussit annumerari.*

Sed insurgit Jac. Castellus vir clariss. in suis Enarrationib. ad S. Restitutae Acta pag. 181. in hunc modum: *Cumque . . . mercedis loco annua vicena millia numerarentur locati & conducti nomine, ut fodiendi metalli jus colonis esset, doctissimus vir* (nempe is ego sum; agoque pro honorifica appellatione gratias) *collem Leucogaeum Campanae perticae applicare . . . intensissima cura studiosus, Plinium etsi invitum ACCESSIONE ALIQVOT VERBORVM ad suam sententiam trahere nititur, & ita legit: Exstatque* &c. . . . *pro eo* (*supple colle Leucogaeo*) *numerari jussit* &c.

A posteriore crimine, quo me uti falsarium (honor sit auribus) accusat, purgationem ordiar. Nempe de *accessione aliquot verborum* querelam instituit, quo scil. Plinium a me interpolatum in meas partes pertraherem invitum. Atqui Commentarii illius mei exemplaria sunt in omnium manibus. Ibi voculas illas (tantum interpretandi, non adulterandi Plinii causa a me usurpatas) non tantum intra parenthesim interposueram, sed diverso prorsus charactere, uti mea a Plinianis vel inscitiosus quisquis secerneret. Et ubinam non isto modo non ego tantum, sed & optimus quisque, falsarii sumus?

Sed alterum crimen prae priore, quod dilutum ivi, est longe levius. Est enim pietatis in patriam crimen, sed nimiae tamen pietatis, uti quidem Noster interpretatur. Nempe me tamquam *intensissima cura studiosum* Campanae perticae amplificandae traducit. Atqui adderes, vir optime, me in eo utilius operam fuisse positurum, ut meae reculae potius, quam ut Campanae perticae promovendae, ipse interim mei negligens, studerem. Sed amoto joco, siquid ego in hac tota causa accusandus sui, praevaricationis potius, quam nimii in coloniam Campanam clientam meam studii, accusandus eram. Quid ita? Quia potueram (fateorque id crimen) producto altero irrecusabili ejusdem Plinii testimonio, collem Leucogaeum clientae meae certissime asserere: nunc vero (pretio videlicet a Neapolitanorum republica corruptus) eo testimonio supersederim. Ecquod tandem illud testimonium? Exstat id apud Plinium XXXV. c. 15. *In Italia quoque invenitur* (sulphur) *in NEAPOLITANO, CAMPANOQVE AGRO, collibus qui vocantur Leucogaei.* Eccur enim agrum illum, in quo colles Leucogaei jacebant, *Neapolitanum* simul *Campanumque* appellat, nisi quia ejus agri pars in Neapolitanorum dominio manserat, pars vero altera in Campanorum jura transierat, Augusto pretium persolvente, uti supra XVIII. 2. idem narraverat? Ac vide auctoris diligentissimi accurationem. Heic *colles Leucogaeos* plurative vocat, quia revera plures erant, inter Neapolitanos Campanosque dividui: at ibi COLLE LEVCOGAEO singulo numero scribere satis habuerat: cur? quia is collis(qui scil. cretae ad alicam idoneae fecundus erat, eaque gratia Campanis ab Augusto datus) unus erat e pluribus Leucogaeis. Itaq. Leucogaeis suis latifundiis fruantur Neapolitani, per me licebit, modo ne jureconsultos summittant, qui de modico uno Leucogaeo colliculo miseros Campanos deturbent. Sed (ut eo redeam (modo praevaricationis (h. e. impietatis, quippe in patriae causa) crimen effugerim; non moror, quin ejusdem *intensissima cura studiosus*, a viro praesertim mei studiosissimo accuser; quin & ab eodem (pag. 583. post medium) sic *ardentis in* meam *coloniam amoris* insimuler, tamquam si triste bidental incestus moverim.

Pergit mei studiosissimus accusator in hunc modum. *At Plinius magis fidus sui interpres vocem eam non colli, sed METALLO referendam duxit. ADJECITQVE inquit CAVSAM . . . . QVONIAM NEGASSENT* &c. *SINE EO METALLO POSSE.* Atqui, amabo te, in Plinianis verbis supra recitatis, illud *Colle Leucogaeo* proxime antecesserat, contra vero illud METALLO nusquam praedictum fuerat, sed aliquanto post sequitur. Eccui vero auditum est, pronomen relativum (*pro EO*) non ad proxime antecedens, sed ad subsequens substantivum referri? Grammatici certe reclamant: quorum sanctissima jussa contemnere vide ne nimis imperiosum fuerit.

Jam vero jugulum causae petit. *Quod si*, inquit, *Augustus collem emptum vellet, & Campanae perticae applicitum; pretium rei*

emptae

emptae numerasset .... ANNVA VICENA MILLIA non pro pretio collis veniunt, neque pro pretii non soluti Kalendariis usuris (quas compensativas ... in foro dicimus)sed afferuntur equidem pro annua mercede conducti metalli quotannis effodiendi (dixisset melius *Conductae metalli-fodinae*; nec enim creta, sive metallum conducitur, sed ejus fodina, sicuti nec aurum, sed auraria conducitur aut locatur: deinde ne additamentum quidem illud, *Metalli quotannis effodiendi*, Castellianam phraseologiam probam efficit, nam *conducere aliquid faciendum* ad redemptores, vulgo *Appaldatori*, pertinet, qui adeo nihil solvunt, ut eis potius merces numeretur: sed tricarum satis) *alicae perficiendae gratia. Collem ....retinuere Neapolitani, cretam* (imo *cretariam fodinam*, uti modo monebam) *Campanis locavere colonis, Augusto numerante e fisco suo annuam mercedem*.

Hactenus Clariss. Castelli Achilles. Quo nunc me vertã? At scio, cũ collem a Plinio lib. XXXV. c. 15. (cujus verba supra recitavimus) diserte Campanis attribui: ceterũ cur idem lib. XVIII. c. 11. quum ejus dominii panderet originem, *annua vicena millia* ab Augusto solvi jussa dixerit, usurarum ne nomine, an alterius rei gratia, in petitorio judicio postea viderimus, modo interim Campanos bonae fidei possessores ex Plin. XXXV. 15. ostenderimus. Atqui possessorum commoda haec sunt, quod probandi onus in adversarios transfertur, & quod in pari causa possessor absolvitur. Quamquam quid dico *pari*? Nec enim par est causa, sed Capuae multo potior, quia Plinius diserte uno loco eum fundum Campanis adjudicat; altero cur obscura phrasi sit usus, litigatur.

Quid si clare ostendo, Plinium non sic scripsisse, uti edita exemplaria hodie praeferunt? An non etiam in petitorio Campani vincent? Experiamur. Jam pridem quidem editiones vel optimae sic eum locum exhibent, uti supra recitavimus: at scripti codices & veteres editiones longe secus. Tres equidem optimas Plinii editiones possideo; quarum Hollandica una (ann. 1669. cum not. varior.) & altera Harduiniana nihilo quidem secius habent, *Quo annua vicena millia*, sed utrobique tamen adnotatores monent, in Mss. esse *Quo anno ad vicena mill.* Sed & tertiam antiquissimam ἔκδοσιν ejusdem summi scriptoris carissimam habeo, anno 1507. ab *Alexandro Benedicto Veronensi physico* summa cura emendatam. In ea diserte legitur: *Exstatque Augusti decretum, QVO ANNO AD VICENA millia &c. numerari jussit*. Ex his vides, quid e Plinii manu fuerit, quid postea editores interpolaverint. Non fuit igitur ea merces annua, sed unica pretii numeratio. Sententia loci haec est. Exstabant Augusti res gestae ac decreta per consules digesta. Ibi meminerat Plinius se decretum illud legisse, sed QVO ANNO id contigisset, aut non meminerat, aut susque deque habuit. Hinc illa vere Pliniana breviloquentia: *Exstatque Augusti decretum, QVO ANNO AD vicena millia &c. numerari jussit*.

Credo jam etiam in petitorio judicio Campanos a judicibus vel severissimis absolutum iri. At eos equidem (vel Catone severior periculo meo, & Castellianae procellae jactatione factus) nondum absolvo. Cur inquis? Primum quia contractus hic laesione ultra dimidium (ex beneficio scil. *l. 2. C. de rescindenda venditione*) laborat: nam *vicena millia* [supple, *sestertium*] quingentis nostris scutatis respondent. Quantulum id porro prae Collis tam ad alicam necessarii integro pretio! Deinde quod illud AD heic quidem non videtur Plinianum? Est ne credibile homini accuratissimo ignotam eam fuisse summam, ut proinde particula AD i. e. *circiter* uteretur?

Verum pro *ad vicena* videtur scripsisse Plinius DVCENA, *Quo anno ducena millia* &c. Scio quidem id jam alios ante me tentasse [vide Harduinum, & Plin. cum not. var.] sed ii tamen *Quo annua ducena* corrigebant pro *Quo anno ducena*. Ergo si legas *Quo anno ducena* &c. jam pretium decuplo majus evadet, ei colli haud credo impar, maxime si Augusti gratia Neapolitani haud se sordidos praeberent, nec id quanti plurimi vellent vendere, quod propter sterilitatem (vix enim ibi Noster pag. 182. media aliud praeclari reperit, quam *sylvas, saltus, dumeta, carecta*: quamquam ne haec quidem in illa tanta soli macie erant) parum sibi utile, Campanis necessarium foret.

Et haec satis esse poterant. Verum age: volo in hac causa cum petitore liberaliter agere. Petitor exclamat, hodiernam Plinii lectionem (*quo annua vicena* &c.) esse retinendam. Reus dat tantisper manus, modo ne id ei fraudi sit futurum. Legamus ergo (uti vulgo fit) *Quo* (decreto) *annua vicena millia ... numerari jussit* &c. Quid tum vero postea? An continuo ea annuae mercedis nomine pro conducto numerabantur? Minime gentium. Nam quo pacto conductum dicemus, quod in perpetuum tempus coloniae inserviturum erat [quum contra locatio conductio ad tempus fieret] imo quod in coloniae dominium transiit, id quod ex Plinio XXXV. 15. evicimus? Quo ergo annua vicena nume-

sim properantibus, & satis interim cupidissimo cuique fiat.

C A P. I X.

De cultu, ac die festo S. Restitutae.

§. 1. *Cultus.*

De cultu haec habet Ant. Caracciolus in Eccl. Neap. Monum. p. 158. *De nostra hac Restituta agunt vetera Kalendaria Neapolitanae Ecclesiae* (122) *& Martyrologium Patricianum* [ex Parthenone S. Patriciae, ubi autographum asservatur, sic appellatum] *ad XVII. Maii. Quin etiam Litaniae antiquissimae Beneventanae Ecclesiae nostram invocant Restitutam. Ejusdem mentio*

numerabantur? haud dubie pensitationis emphyteuticae, seu annui canonis nomine. Tolle, queso te, *locati conducti* vocabula, eorumque loco *Emphyteusim* substitue: jam belle, mihi crede, omnia procedent. Sic enim & pensitationis modus fundo pulchre responderit: &, in quo rei caput est, Plinio constabit fides, eum agrum, de quo quaerimus, *Neapolitanum* simul *Campanumque* appellanti; non quia parte una *Neapolitanus*, altera *Campanus* fuit, sed quia directum penes Neapolitanos mansit, utile vero dominium ad Campanos emphyteutas transiit.

Imo ne sic quoque Pintiani emendationi pulcherrimae quidquam decedet; qui in iis verbis, *Adjecitque causam afferendi*, pro *Afferendi*, inquit, *magis est ut legatur AVFERENDI*, tum propinquitate soni duarum litterarum, quae a priscis confundebantur, motus, tum etiam quia id verbum Plinii scopus requirit. At Castellus intercedit exclamans: *Inepte quidam Plinium corrupit, & pro Afferendi legit Auferendi*. Sed viri summi maxima in Plinium & litteras merita testatiora sunt, quam ut ex hac contumelia quidquam ei detrahatur. Abstulit a Neapolitanis sive in totum Augustus dominium, si quidem integrum rei pretium numeravit, sive [quod mihi se probare incipit] tantum utile dominium abstulit: sed tamen *auferendi* causam [quae civilitas principis fuit] decreto adjecit. Nihil usitatius in jure nostro, quam *Auferre dominium*, & similia. Itaque non debuit id loquendi genus Noster *insolens* appellare. At fortassis non *insolitum* sed *arrogans* intellexit. At ubinam arrogantia in eo, qui quum omnia pro imperio posset facere; tamen heic *auferendi causam* decreto summa cum civilitate adjecit?

Id unum postremo restat, ut difficultati cuidam egomet, non citatus, ultro obviam occurram. Nam dixerint, *Emphyteuseos* contractum a Zenone Imp. fuisse excogitatum, qui emphyteusi ab emptione aliisque contractibus distincta, novo huic contractui originem dederit, *l. 1. C. de jure emphyt.* Alii a Costantini aetate *emphyteuseos*, & *canonis* nomina arcessunt. At quantus ad hos ab Augusto hiatus est temporum! Verum facilis est responsio. Nomina *emphyteuseos* atque *canonis* recentiora sunt, at res ab usque liberae reip. temporibus repetenda. Nisi quod interest sane plurimum. I. Nomine: nam qui nunc fundus emphyteuticus dicitur, antiquitus *ager vectigalis* vocabatur. Sunt autem agri vectigales, qui municipiis permittebantur, ut ex eorum reditu onera publica sustinerent: de quibus agit Pandectes lib. VI. tit. 3. qui inscribitur: *Si ager vectigalis* [*idest emphyteuticarius*] *petatur*: ubi quae interposui, sunt e collectorum ingenio. II. Qui nunc *Canon*, olim *vectigal* vocabatur. III. Nunc praedia etiam privata in emphyteusim conceduntur, olim publica tantum. Nisi quod sensim id ad praedia urbium [de quibus exstat *l. 1. D. si ager vectigalis*] atque templorum, ad patrimonialia principis, postremo & privatorum extensum fuit. At habes heic antiquissimum sub Augusto emphyteuseos [h. e. agri vectigalis] exemplum in civitatium gratiam usurpatum.

Cum hactenus dictis conferatur Imperator lib. 3. Instit. tit. 24. §. 3. emphyteuseos naturam atque historiam paucis elucidans; ubi & causas Theophilus adjicit, cur emphyteusis perquam similis venditioni sit, ἐπειδὴ διαβαίνει ἐπὶ κληρονόμους &c. *quod ad heredes transiret, & variis modis alienaretur*. Adde hoc etiam, quod non nisi sterilia ferme praedia emphyteutico jure perpetuo fruenda dabantur; cujusmodi certe Leucogaei colles erant.

Summa eorum, quae disceptavimus, eo redit, ut si codicum Mss. & veterum editionum auctoritas (in quibus non QVO ANNVA, sed QVO ANNO legitur) sit valitura, non possit non Leucogaei emptio venditio intelligi: sin contra QVO ANNVA magis placeat, tum vero Campani saltem emphyteutae sive perpetuarii h. e. domini utiles evadent. Quae raptim a me scripta nostrum virum optimum atque clarissimum aequi bonique ducturum esse, certo scio.

(122) Ex his Kalendariis Mss. solum ad manus habeo illud, quod Rituali Ecclesiae Neap. praeibat, in quo die XVII. Maii sic legitur: *Restitutae Virg. & Mart.* Sed omnium Kalendariorum instar esse debent hi Fasti marmorei, in quos commentamur.

mentio est in Indiculo Reliquiarum Ecclesiae Montis Virginis , ubi & capillos complures B. Restitutae nunc esse, scribit Costus in historia ejus Monasterii superioribus annis typis expressa . Idem in adnotationibus Mss. ad Restitutae Acta [apud Castellum nostrum p. 194.] sic posuit : *B. Restitutae meminerunt non solum Neapolitanae Ecclesiae monumenta , sed etiam Mrologia , & Kalendaria Capuana* (123) , *Casinensia* (124) *& Beneventana* .

Jam vero in Mrologio Siculo Octavii Cajetani S. J. die XVII. Maii sic notatur : *Panormi in coenobio Virginum S. Clarae celebritas Imaginis S. Restitutae* , propter miraculum scil. a S. Restituta editum , quod idem Cajetanus tom. 2. de vitis SS. Siculor. narrat , & ex Cajetano Henschenius hoc die in praenotatis ad S. Restitutae Acta num.4. Adhaec Joannes de Joanne Panormitanae Ecclesiae Canonicus in *De divinis Siculorum Officiis* pag.361. sic habet . *Die XVII.* [Maii] *Collectarium seu Orationale Panormitanae Ecclesiae , ejusque antiquum Breviarium exhibent Natale S. Restitutae Virg.& Martyris* .

Adhaec quod in Fastis Sanctor. a Rosweido editis legitur ad XVII. Maii *Restitutae Virginis , & Martyris translatio ex Italia in Franciam* , id eidem Caracciolo pag. 158. *Nihil aliud significat , nisi quod aliquod ossiculum Neapoli in Franciam fuerit translatum* . Quamquam & *Restituta* quaedam *Martyr* Sorana fuit , quae die XXVII. ejusdem Maii colitur,ex qua auferri Reliquiae potuissent .

Postremo Ferrarius in indice Lipsanorum , quem praefixit operi de SS.Italiae, hujus Restitutae Reliquias in Cathedrali Pisana servari testatur . Sed loc. cit. Caracciolus ad S. Restitutam matrem S.Eusebii Vercellensis referri eas Reliquias debere suspicatur : quem vide loc. cit. Ea est *Restituta Martyr* , quae a Caralitanis eodem die XVII. Maii [quippe id in SS. ὁμωνύμοις usuvenit,ut passim in eumdem diem collati reperiantur] celebratur : de qua videatur longus Papebrochii commentarius tom.VII. Maii in supplementis ad hunc diem XVII. pag. 796.

§. 2. *De festivitatis die* .

In die festo ultro citroque variatum reperio . Nam si Actis S. Restitutae credimus , id festum haud secus ac hodie die XVII. Maii agitabatur ab insulanis . At vero Neapolitani , quamdiu Restitutae corpore caruerunt , id festum pridie antevertebant , ut ex hoc marmore noni saeculi teste deprehenditur; idque ob eam causam, quia dies XVII.cuidam S.Marci Evangelistae festo assignatus reperiebatur, cui S. Restitutam concedere conveniens fuit.At postquā nono uti diximus exeunte saeculo Reliquias Sanctae Martyris adepti fuimus; jam tum oportuit ejus festum diei suo [h. e. XVII. Maii] restitui . Hinc in omnibus Kalendariis, Mrologiis aliisque liturgicis libris Neapolitanis ac vicinarum ecclesiarum postea conscriptis id festum die XVII. consignatur ; idque hodiedum apud Neapolitanos & in Romano Martyrologio obtinet .

Et ita quidem hanc diei festi variationem olim interpretabar, ex eaque variatione tum Translationis S. Restitutae (125) epocham, tum & Kalendarii marmo-

(123) At in nullo eorum Kalendariorum Ecclesiae Capuanae , quae edidit Mich. Monachus , S.Restituta signatur . Fortassis ea a Mrologio Capuano , quod periit , non aberat .

(124) In Excerptis tamen Mrologii & Kalendarii Casinensis apud Murator.tom.VII. Italicor. scriptor. pag. 936. & seq. nihil de nostra Restituta .

(125) Vide cap.superius §.2.Nempe eo res redit . In Fastis Marmoreis Restitutae Natalis signatur die XVI.Maii (non XVII. quo in Enaria colebatur) fortassis quia par fuit S.Restitutam a Neapolitanis , quamdiu Reliquiis caruere, in gratiam Marci Evangelistae [cujus nescio quod festum die XVII. colebatur] die suo dejici,ac pridie celebrari . At si medio saeculo IX. [ante quod tempus Fastos marmoreos non fuisse sculptos , in Diatriba praeliminari docuimus] Reliquiae Neapolim translatae jam fuissent,decuisset eam celebrari die suo [h.e.XVII.] maxime

morei (126) aetatem conjici posse augurabar.

Verum re melius considerata non multum ea variatione nos niti debere animadverti. Nam experimento didici, dies natalium, qui in Sanctor. Actis ad calcem signantur, saepe fallaces esse, quippe recens haud raro additos. Ex eis igitur non aliud effici, nisi ut quo tempore ejus diei notatio Actis accesserit, de eo tempore dumtaxat verum sit, hoc aut illo die Natalem illius celebrari. Ac ne a S. Restituta abeam, quae de die Natali in XVII. Maii incidente in S.Restitutae extremis Actis leguntur, eadem ne una littera minus ad finem nonae Lectionis antiqui Officii S. Restitutae [quod Cap. VII. dedimus] reperiuntur. Nihil ergo est dictu facilius, quam ea verba ex Lectionibus ad Actorum finem propagata fuisse potius, quam ex Actis in Lectiones. Quod si est; tũ vero argumenta illa, quae in Adnot. 125. & 126. adumbravimus, parum procedent; ac potius dicendum erit, jam inde a primis temporibus S.Restitutae festum non tantum apud Neapolitanos, sed & apud insulanos die XVI. celebratum fuisse, idque etiam tum obtinuisse, quando medio nono saeculo Marmorei Fasti constructi fuerunt: at postea [quo tempore, & qua de causa, incertum] in sequentem diem fuisse translatum. Quamquam quo se modo res olim habuerit, praestare non possumus.

Dies autem, quo S. Restituta colebatur, non P. aut PAS. [h. e. *Passio*] in marmoreis Fastis inscribitur [quo pacto solet, quando dies passionis honoratur] sed N. h. e. *Natalis*, quam vocem etiam Acta & Lectiones usurpant. Videtur ergo dies XVI. Maii in marmore notatus eum diem designare, quo S. Restitutae Reliquiae [per Vandalica tempora, uti conjiciebam] in Enariam translatae fuerunt; eoque is dies cujuslibet *Natalis* [sive cujuscumque festi, praecipue Translationis] fuerit, oportet.

Verum age videamus si quo pacto argumenta duo [quae in Adnot. 125. & 126. exposuimus] procedere possint. Saeculo nono medio adhuc *natale* S.Restitutae die XVI. celebrabatur(eodem forsan, quo & jam olim in Enaria) certe quia in eum diem Translatio corporis ex Africa in Enariam incidebat. At vero ex posterioribus Kalendariis librisque liturgicis animadvertimus ex die XVI. in XVII. fuisse discessum. Ac sane in extrema Lectione IX. scribitur: *Celebratur autem dies Natalis ejus XVI. Kal. Junii*, h. e. die XVII. Maii, quo & nunc colitur. Age demus, haec verba ex Lectionibus in Acta irrepsisse. Sed tamen verum erit, festum usque ad Marmoris nostri aetatem die XVI. celebratum fuisse, postea postridie. At quae umquam causa esse potuit, quare ex die XVI. in XVII. transitus fieret [in ea praesertim Caelite, cui exteri caelicolae concedere debuissent, nec eam de suo loco dejicere] nisi quia hoc posteriore die ejus Virginis pignora Neapolim translata fuissent? Ergo quamdiu Martyr in Enaria substitit, festum prioris Translationis die suo h. e. XVI. agitabatur: at postea quia ejus Ossa, ut arbitror, die XVII. ejusdem Mensis in Neapolitanam Basilicam illata fuerunt, jam tum dies *Natalis* [h.e. Translationis, non prioris, sed alterius] diei XVII. Maii affixus mansit. Ac nequis me isthaec temere prorsus augurari clamitet, hymni [quem sup. cap. VIII.§.1. recitavi] versiculos testes produco,

xime praesente corpore, nec eam Evangelistae festo [nec quidem primario, sed secundario] concedere. Ergo medio IX. saeculo nondum Reliquiae in hanc Basilicam advenerant, ac nonnisi exeunte eodem saeculo illatae fuerunt, ante scilicet scriptum ab Io: Diacono chronicum.

(126) In superiore Adnot. id tantum mihi sumpsi [aliunde in Diatriba praeliminari *De aetate marmorei Kalendarii* probatum] haec marmora non esse antiquiora medio nono saeculo, sive anno 840. Atqui nec vergente eodem saeculo posteriora sunt. Cur? quia eo saeculo declinante Translatio S. Restitutae contigit, post quam Translationem debuit festum die suo celebrari, maxime praesente corpore. Ergo Kalendarii factio nono declinanti saeculo antecessit. Quocirca medio IX. saeculo constructum fuit.

duco, in quibus ad ultimum sic legitur:

Inde nobis [Reliquiarum thesaurus] *colendus traditur*,
Quo [supple *die*] *festivus hic dies agitur*.

Habes hujus hymni praesidio posterioris diei causam, h. e. posterioris Translationis diem fortassis detectum. Quae si vera, quemadmodum mihi persuadeo, sunt; jam duo illa argumenta [quae in Adnot. 125. & 126. conjeci] haud inepte (127) reviviscent.

Haec de beata Restituta habui dicere ad Dei omnipotentis gloriam & hujus S. Virginis decus: quam supplex rogo, ut meis criminibus veniam a Divino judice, dum adhuc tempus indulgentiae patet, suis precibus exorare ne gravetur.

XVII N S MARCI EVĀG

Mira inscriptio. Nam hujus Passio die XXV. Aprilis celebrata fuit. Hoc autem die vix ullum de Evangelista festi vestigium apud Graecos Latinosque exsistit. Nisi quod quemdam *Marcum* hoc die in Greveni Auctario *Episcopum* & *Martyrem* reperi: qui fortassis idem fuerit ac *Marcus Papa*, cujus meminit hodierno die Rabanus, & Beda non sincerus, itemque Ms. Aquisgranense & Coloniense S. Mariae ad Gradus apud Bollandianos hoc die in praetermissis pag. 134. Atqui in his monumentis *Marcus Papa* non Romanus est intelligendus, sed opinor Alexandrinus; ut ita ad Marcum Evangelistam percommode rediri queat, imo debeat. Etenim in Rabano & Beda interpolato is *Marcus Papa* aliis Martyribus Alexandrinis (ex Hieronymiano Mrologio hoc die notis) medius infertur, ut omnino & ipse *Marcus Papa* (i. e. episcopus) Alexandrinus vulgo intellectus fuerit. Nam ceteroqui in serie Alexandrinorum praesulum nullus omnino *Marcus* Sanctis adscriptus: imo non ante ann. 799. quidam *Marcus II.* patriarcha ordinatus cernitur.

Sive autem idem ac Evangelista (ut equidem censeo) ille revera fuerit, sive non; at inde certe occasionem nacti sunt Fasti nostri, ut hodiernum Marcum pro Evangelista haberent. Sed & apud Bollandistas hoc die in praetermissis loco cit. non alius quam *Marcus Evangelista* hoc die colitur in Ms. Augustano, Labbaeano, & Tamlactensi. Cujus Marci Bollandianis *peculiaris aliquis cultus videtur hoc die fuisse in Anglia: nam Kalendarium metricum to. x. Spicileg. Acheriani, quatuor solum festa in Majo notans, sic finit mensem: Terquinis Marcus meruit pulsare Kalendis*.

Ex hactenus dictis intelligis, omnia eo tendere, ut aliquod festum Marci Evangelistae hoc die celebrari consueverit, non quidem Passionis, sed alterius generis: unde & *Natalis* nota in his Fastis praescribitur.

(127) Secundum hanc alteram hypothesim, ante Translationem Neapolitanam tum in insula, tum etiam Neapoli S. Restitutae Natale (h. e. festum prioris Translationis in insulam) diei XVI. affigebatur, utique quod eo die Reliquiae in insulam pervenissent. Deinde quia ejus corpus ex Enaria Neapolim die XVII. Maii traductum fuit, ejusdem festum in XVII. transiit. His positis: quum ex citata Diatriba Ephemerides marmoreae non ante ann. 840. conditae fuerint; necesse est nec Translationem Neapolitanam ante eumdem annum fuisse factam, quia in his Fastis dies festivus ille antiquior (h. e. diei XVI.) non recentior huic Virgini assignatur. Quumq. eadem translatio decimo ineunte saeculo jam contigerit (ex auctoritate scil. chronici episcoporum) dicendum erit inter medietatem & exitum noni saeculi epocham Translationis figendam esse. Sic prior argumentatio procedit.

Posterior in hunc modum habet. Ajo Kalendarium marmoreum (quod anno 840. antiquius non esse alibi ostendimus) ejusdem saeculi medietate non esse posterius. Nam ex superiore argumentatione Translatio Neapolitana nono in exitum vergente saeculo contigit. Post hanc vero Translationem festum ex die XVI. in XVII. traductum fuit. Atqui in hisce Fastis adhuc festum diei XVI. haerebat. Ergo hujus Kalendarii constructio Translationi Neapolitanae (h. e. IX. saeculo vergenti) omnino praecessit.

XVIII N S EPAFRODITI EPI

S. *Epaphroditus Apostolus unus ex LXX. Christi discipulis* refertur die praecedente in Mss. Menaeis Mediol. Bibliothecae Ambrosianae: at de eodem in aliis Menaeis Mss.& in Synaxario manu exarato hodie agitur; quo die & *Aphrodinus* (sed cor. *Aphrodisius*) *discipulus* memoratur in Ms. Mrologio Arabo-Aegyptio Romani Maronitar. Collegii. De eodem quoque in aliis Graecor. libris occurrit memoria die VIII. & IX. Decembris itemque die XXIX. & XXX. Martii. Videantur de his Bollandiani ad XVII. & XVIII. Maii in praetermissis, & copiosius ad Acta S. Epaphroditi Episcopi Tarracinensis ad XXII. Martii. Sed prae ceteris videatur accuratiss. Tillemontius in S. Paulo Artit.43. & Not.65.

Sane quum Paulus ad Phil.II.25. Epaphroditum Philippensium *Apostolum* vocaverit; *Apostoli* vocabulum sic accepit Theodoretus, quasi Philippensium is Episcopus fuerit. Quod non est, cur improbem: idque etiam Fasti nostri secuti videntur, in quibus *Episcopi* dignitas huic nostro tribuitur. Etsi non ignoro, quid Judaei *Sheluhim* h. e. *Apostolos* appellaverint: de quibus pleni sunt Hebraistarum libri. Videatur Grotius ad eum ipsum locum Phil.II. 25.

Ceterum *Natalis* nota huic & praecedentibus diebus adscripta satis arguit, haec festa ad quidvis aliud, quam ad abitionis diem pertinere.

XVIIII P S PATRICII MAR

LAetandum nobis est, quod Bollandiani socii ad XXVIII. Aprilis hujus beatissimi Prusae Episcopi Acta protulerunt ejusmodi, quae non tantum Ruinartus & Tillemontius, sed & doctissimus quisque pro sinceris habuerunt. Interim dolebant eruditi viri, athletae hujus tum aetatem, tum cathedrae (quippe quum Prusa multiplex fuerit) ac passionis locum incerta penitus atque incomperta esse. Nos ea omnia ex non obscuris indiciis visi deprehendisse, hisce qualibuscumque repertis non fraudabimus cupidos rerum harum lectores. Quinque omnino Diatribis rem omnem transigemus. Prima προπαρασκευὴν (*praeparationem*) geographicam continet de pluribus Bithyniae Prusis. Altera de episcopali sede Patricii locoque martyrii item geographica diatriba erit. Tertia chronologica in martyris aetate versabitur. Quarta in Acta animadversiones dabit. Ultima de thermis atque ignibus subterraneis tractationem ex veterum Christianorum sententia complectetur.

ADMONITIO.

Diatriba I. quae sequitur a geographiae veteris incuriosis praeteriri tuto potest. Quin imo hanc transiliri malo, quam accusari me morosae diligentiae. Verum in id quum totus intenderem, quo pacto S. Patricii tum sedem, tum certaminis locum exsculperem; haec interim Diatriba inter meditandum domi nata, praetermitti non debuit, antiquitati illustrandae futura non inutilis.

DIATRIBA PRIMA.

De Prusa quincuplici.

CAP. I.

Prusae ac Prusiadis inane discrimen exploditur.

In Prusarum numero ac discrimine quum non tantum inter veteres geographos, sed & recentiores parum conveniret; ad ultimum sibi visi sunt rem acu tetigisse Salmasius ad Solinum, & ex eo Cellarius in descriptione Bithyniae. Quorum praecipue hic alter contendit mordicus, Prusas quidem duas in mediterraneis esse agnoscendas, ad Olympum unam, alteram ad flumen Hypium; tertiam vero esse maritimam, quae non

Prusa,

Prusa, sed *Prusias* sit appellanda. Videsis earum descriptionem atque discrimina apud virum doctissimum. Atqui & idem prorsus numerus ac distinctio in Ptolemaeo editionis Bertianae, quo utor, hodie cernitur. Verum utrum Προυσίας *Prusias* maritima in Ptolemaei textu ex auctoris sui manu sit, est quod (128) dubitem.

At equidem hoc primum statuo, *Prusae* & *Prusiadis* nomina promiscue ab antiquis usurpata fuisse. Res enim, nisi vehementer fallor, sic se habet. *Prusa* substantivum nomen est pluribus homonymis Bithyniae urbibus commune. At eaedem omnes etiam adjectiva ac veluti patronymica usurpatione Προυσιάδες (supple πόλεις) h. e. *Prusiades urbes*, ab aliquo scilicet Prusia conditore, vocabantur.

Hujus animadversionis indicium mihi primus omnium Strabo fecit: apud quem urbs illa maritima [quam ex Stephano Salmasius Cellariusque vetant vocari *Prusam*, sed omnino *Prusiadem* dici jubent] modo *Prusa*, modo plena locutione Προυσιὰς πόλις, urbs *Prusias*, alibi absolute *Prusias* nuncupatur: de qua sic ordítur. In quo [sinu Ciano] *Prusa* [Gr. Προῦσα: quam lectionem (129) sollicitari nolo] *est, quae olim Cius dicebatur. Cium evertit Philippus Demetrii F. Persei pater; dedit vero Prusiae Zelae filio, eversionis socio, tum hanc* [Cium] *tum Myrliam vicinam ejusdem Prusae* [Gr. heic quoque Προύσης non Προυσιάδος: & tamen de ea loquitur, quae olim *Cius* dicebatur] *quas ille ex ruderibus excitatas, Cium quidem ab se urbem Prusiadem* [Gr. Προυσιάδα πόλιν: nunc enim primum patronymica appellatione utitur] *Myrliam vero ab uxore Apamiam vocavit. Hic est ille Prusias, qui Hannibalem post Antiochi cladem ad se confugientem recepit .... Supra Prusiadem* (Προυσιάδος: en iterum patronymica usurpatio) *mons est, nomine Arganthonius*. Locum integrum attulisse non piguit: ex quo intelligas, maritimam illam urbem, (quam nostri nunc scil. aliter quam *Prusiadem* dici vetant) modo primitivo substantivoque nomine

(128) In Ptolemaeo editionis Bertianae [Lugd. Bat. an. 1618.] lib. V. cap. 1. inter maritima Bithyniae loca [& quidem inter Ascanii fl. ostia Ascaniamque Paludem ad Boream, interque Dascylium & Apamiam ad meridiem] Προυσίας [quam ceteri omnes ὀξυτόνως scribunt Προυσιὰς] recensetur quidem; sed tamen in textu Latino ejus nominis interpretatio & charactere Italico scribitur, & asterisco praenotatur in hunc modum: * *Prusias*: quod argumento mihi est, id loci nomen in probatioribus codicibus defuisse. Accedit, quod in Ptolemaicis tabulis nusquam in tota ora Propontidis *Prusias* illa comparet. Ac Strabo quidem Prusiadis hujus maritimae meminerat: sed nec Plinius eam postea recensuit [contentus dixisse, in eo littore fuisse olim *Cium*, antiquius scil. Prusiadis nomen] nec junior Plinius Bithyniae rector in suis ad Trajanum epistolis, nec alii postea. Nam Stephanum, Eustathium, & grammaticos non moror: quibus non orbis faciem suo tempore habitatam describere, sed in antiquos scriptores commentari propositum erat. Videtur ergo maritima illa Prusias postea paullatim diminuta fuisse, ut impune a Ptolemaeo Plinioque omitti potuerit. At mox ea urbs, uti fit, ex Strabone in aliquot Ptolemaei codices intrusa videtur a sciolis. Heic paene oblitus fueram, Jos. Scaligerum in Eusebianis Animadv. fateri se Prusiadem in Ptolemaeo non legisse, sed tantum Prusas duas, in quo immerito vir doctus ab eruditis carpitur, ex Bertiana scil. editione, quid Ptolemaeus scripserit, aestimantibus. Atqui Scaliger, qui ante eam editionem Eusebiana scripsit, in suo Ptolemaeo Prusiadem illam non reperit.

(129) Ad marginem ultimae Strabonis editionis Hollandicae adnotatur, in aliquo Ms. legi Προυσία, alicubi Προυσιάς. Verum recepta lectio non tantum tot saeculorum possessione ac scriptis melioribus se tuetur, verum etiam auctore Chrestomathiarum, qui ex Strabone sic adnotat: Ὅτι ἀπὸ Προύσης πόλεως τὸ ἐθνικὸν Προυσιεὺς λέγεται. *Quod ab urbe Prusa gentile* Προυσιεὺς [*Prusieus*, Latine *Prusiensis*] *nascitur*. Atqui hoc in *Prusam* Olympenam cadere non potest, a quo fit Προυσαεὺς cum A, ac non nisi in maritimam *Prusam* sive *Prusiadem* convenit; a qua re vera Strabo gentile hoc nomen formavit, ubi de ea haec ad ultimum posuit: *Prusienses* [οἱ ΠΡΟΥΣΙΕΙΣ] *quod publice Romanorum amicitiam coluissent, libertatem sunt consecuti*. Ergo auctor Chrestomathiar. Προῦσα non Προυσιὰς in auctore suo legit.

Prusam, modo patronymice *Prusiadem urbem*, aut absolute *Prusiadem* dici. His accedit Etymologici M. auctor, qui de eadem sic loquitur: ἡ δὲ Κῖος ἐστι πόλις, ἣ νῦν Πρυσίας ἢ Προῦσα. *Cius urbs est, quae nunc Prusias aut Prusa* dicitur. Quid apertius?

Vides jam, urbem ἐπιθαλάσσιον (*maritimam*) quam saepe *Prusiadem* appellabant, etiam *Prusam* nuncupari consuevisse. Nunc operae fuerit eamdem *Prusae* & *Prusiadis* promiscuam usurpationem in ceteris duabus ostendere. Quarum quae vulgo *Prusa ad Olympum* vocari solet, ea ab imp. Domitiano (130) *Prusias* disertim vocatur: sicuti & eadem urbs *PRVSIAS juxta Olympum* quarto saeculo vocabatur, cujus episcopus in Concilio Niceno memoratur. Sed & *Prusa* altera ad Hypium fl. nihilo minus in Eusebii chronico *Prusias* (131) dicitur. Quid ergo relinquitur, nisi ut ea duo vocabula non ad urbes discriminandas invecta fuerint, sed omnium communia extiterint, ac tantumdem sit habitum substantivum *Prusa*, quod patronymicum *Prusias*?

Sed Stephanus intercedit tamen, qui sic scriptum reliquit: *Prusa a Prusiade differt. Prusias enim est urbs Bithyniae, a Prusia Zielae filio, Bithynorum rege* (sic dicta) *antea Cius vocata: cujus civis* (Πρυσιεὺς) *Prusieus* (sive *Prusiensis*). *Prusa vero* (ad Olympum) *& ipsa quidem urbs* (132) *parva Bithyniae, a Prusia qui cum* (133) *Cyro bellum gessit condita. Cujus gentile* (Προυσαεὺς) *Prusaeus, ut a Nyssa Nyssaeus*. Verum Ethnicographus non aliud quam τὸ ἐπὶ πολύ (*quod plurimum in usu* olim fuisse putavit) his dictis sequitur. Ceterum re vera ea vocabula promiscuo in usu fuisse, abunde jam supra demonstravimus. Quid si ea hallucinatio non tam Stephani fuerit, quam ejus, qui eruditissimum Ethnicographum decurtavit? cujus demum tempore Prusa Olympena absolute *Prusa* vocari solebat, at altera ad Hypium simpliciter *Prusias*: de quo mox Diatriba seq. viderimus.

Interim quod accuratissimus Stephanus de nominibus gentilibus adnotat, id accurate ab omnibus observatum in libris, nummis ac lapidibus cernitur; in quibus perpetuo Prusae Olympenae cives

Πρου-

(130) Domitianus Aug. in ea epistola, quae Plinianae X 66. subjicitur, sic scripsit: *Flavius Archippus philosophus impetravit a me, ut agrum ei DC* [h. e. DC. millibus sestertium] *circa PRVSIADEM PATRIAM SVAM emi juberem*. Atqui *Prusias* Archippi *patria* non alia certe fuit, quam Prusa ad Olympum, in qua Archippo huic controversia cum Dione fuit; cujus idem Plinius meminit X. epist. 35. sic Trajano scribens: *Quum Prusae ad Olympum, Domine publicis negotiis .... vacarem: Asclepiades magistratus indicavit, appellatum me a Claudio Eumolpo, quum Coccejanus Dion* [idem ac ille cognomento Chrysostomus, Prusae hujus civis: quod facile possem ostendere] *in bule adsignari civitati opus, cujus curam egerat, vellet. Tum Eumolpus adsistens Fl. ARCHIPPO dixit exigendam esse a Dione rationem operis, antequam reip. traderetur, quod aliter fecisset ac debuisset* &c. Ex quibus vides, Archippum se non aliter quam pro cive Prusae Olympenae gessisse in hac de opere publico controversia. Ergo Prusa ad Olympum patria Fl. Archippi fuit; quam tamen Domitianus patronymice *Prusiadem* vocaverat.

(131) In Hieronymiano Eusebii chronico ad ultimum Olympiadis XXVII. annum sic adnotatur: *Prusias condita*. Atqui haec urbs diversa ab Olympena Prusa fuit; haec enim Prusiae illius opus exstitit, qui sive cum Craeso [ex Strabone] sive cum Cyro (ex Stephano) bellum gessit, sive potius Prusiae illius, qui *Cierum* (uti emendat Palmerius) expugnavit. Atqui utcumque statueris; certe immanis erit ab Olympiade 37. ad Prusiam Prusae Olympenae conditorem hiatus. Quocirca non alia in Eusebio urbs intelligenda venit, quam celebratissima illa ad Hypium amnem Prusa, cujus conditus (a nemine praeter Eusebium traditus) antiquissimus fuit, aequalis Anci Martii Regis Romani temporibus.

(132) Male πόλις μικρὰ (*urbs parva*) Stephano vocatur: cujus βουλὴ (*senatus*) ex centum delectis viris (teste Dione Chrys. or. XLV. pag. 515.) constabat: quae tot viros illustres protulit: in qua tot opera publica Plinius junior recensuit. Nisi quod Stephani aetate eam valde imminutam fuisse necesse est.

(133) Pro Κῦρον legendum esse Κίερον contendit Palmerius: de quo infra.

Πρυσαεῖς (134) vocantur, aliarum vero cognominum urbium Πρυσιεῖς. Hactenus de nomine quaestio.

C A P. II.

De quincuplici Prusa Bithyniae.

Ad numerum Prusarum transeo. Vulgo, uti dicebam, tres ex Salmasio & Cellario recensentur: una in ora Propontidis (quam *Prusam* appellari vetant, *Prusiadem* vero jubent: immerito, ut ostendimus) in mediterraneis vero duae, quarum una *Ad Olympum* discriminis causa cognominatur, altera *Ad Hypium*. Atqui duas praeterea alias incertae positionis ut admittamus, marmor Ligorianum (haud dubie (135) sincerum) omnino cogit. Refertur id marmor a Muratorio pag. 1073. 5. 6. & 1074. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Totidem enim praegrandis tabulae (quae in S. Laurentii in Lucina exstitisse dicitur) fragmenta erant: quae frusta totidem periochas complectuntur, in quarum singulis singulae Bithyniae urbes cum quodam (cujus praenomen *Lucius*, cognomen *Rufus* alicubi est) in patronum adscito jura clientelae ineunt, intervenientibus civitatium singularum legatis.

Ac duo prima fragmenta sic habent. . . . . RVFO. PRVSAIS (recto casu plurali, Graeco more) AB. OLYMPO. PATRONO. Deinde hoc ipsum verbis aliis Graece in hunc modum ponitur: ΥΙΩΙ (136) Πρυσαεις απο (137) Ολυμπου· πατρωνι (138) και ευεργετῃ· πρεσβευοντος Δημοφιλου Ασκληπιαδου. H. e. *Filio Prusaei ab Olympo patrono & benefactori, legatum agente Demophilo Asclepiadis* (139) filio.

Tertium fragmentum tale est. PRVSIEN-

(134) Nisi quod Philostratus hujus urbis novum gentile nomen usurpavit, cui Dion Chrysostomus Πρυσαῖος dicitur; qui tamen aliis omnibus rectius Πρυσαεύς nuncupatur.

(135) Hoc non adnotarem, nisi Ligorianis monumentis vulgo a viris doctis obtrectari cernerem. Verum haec saltem fragmenta eas pro se habent sinceritatis notas, quae vix in alio quocumque monumento deprehenderis. Mitto quod unum ex his fragmentis inter Doniana marmora dederit Gorius pag. 206.

(136) Istud Υἱῷ (*filio*) quod non semel legitur, ostendit, patrem simul ac filium in patronos adscitos. Vide infra ad illud Λευκίυ fragmento IV.

(137) Semper ΑΠΟ in his marmoribus ponitur pro eo quod in ceteris Πρὸς Ολύμπῳ, Προς Υπίῳ scribitur. Hic est Ολυμπος Μύσιος (Mysius Olympus) uti Strabo loquitur.

(138) Φίρμυ ΠΑΤΡΩΝΟΣ h. e. *Firmi Patroni* ac Bithyniae proconsulis mentio fit in nummo Claudii a Nicomediensibus cusi. In Cyrilli Glossis Πάτρων est quod Latinis *Patronus* dicitur.

(139) Prusae ad Olympum non unum Asclepiadem inclaruisse reperio. *Asclepiadis* cujusdam *magistratus* meminit Plinius X. ep. 85. Fuit & ex eadem urbe medicus ille Asclepiades (qui si non est idem ac praecedens Plinianus, at certe concivis & aequalis fuit, quia uterque sub Trajano vixit) cujus meminit Reinesii [XI. 4.] inscriptio ejusmodi: *C. Calpurnius Asclepiades PRVSA AD OLYMPVM medicus, parentibus & sibi & fratribus ciuitates VII. a Divo Trajano impetravit, natus III. Nonas Martias Domitiano XIII. Cos. Eodem die quo & uxor ejus Veronia Chelidon. cum qua vixit ann. LI. studiorum & morum causa probatus a viris clariss. adsedit magistratibus pop. R. ita ut in aliis & in prov. Asia custodiar. . . . . . in urna judicum. Vixit ann. LXX.* Videndus in eam inscriptionem pulcherrimus Reinesii commentarius, in quo & suae *Historiae Medicorum* meminit, quam maximo reip. damno amisimus, non secus ac Dominici Aulisii eruditissimi J. C. Neapolitani doctissimam Medicinae historiam, quam auctoris manu exaratam memini ante annos XX. me aliquando vidisse. Nunc quid ea factum sit ignoramus: nisi quod in V. C. Blasi Garofani, nuper denati, manus eam pervenisse dictitant. Ad Reinesium redeo; qui in hujus elogii commentario sex nobiles Medicos nomine Asclepiades recensuit; quorum quartum hunc C. Calpurnium (de quo marmor suum loquitur) ponit. Eorum autem primus ille est, cujus meminit Galenus in Isagoge: Ἀσκληπιάδης, βιθυνὸς Κιηνός, ὃς καὶ Πρυσιεὺς ἐκαλεῖτο. *Asclepiades, Bithynus, Cianus, qui & Prusiensis dicebatur*, nobilissimus sane medicus. At hujus illum, de quo marmor Reines. loquitur, Asclepiadem non tantum *gentilem &* *for-*

SIENSES. AB . . . . . PATRONO. Mox statim Graece sic sequitur. ΥΙΩΙ . . . . νοι πατρωνι και ευεργετηι διαπρεσβευοντος Αρτεμιδωρου του Αρτεμιδωρου. h. e. *Filio . . . . . ni* (fort. in marmore erat ΠΡΟΥΣΗΝΟΙ (140) *Pruseni*] *patrono & benefactori, legatum agente Artemidoro Artemidori filio*.

Quarti fragmenti versus primus ejusmodi ponitur,

. . . . O. L. F. H. . . . . . . (141)

Mox versus alii sic concipiuntur : PRVSIEN-

fortasse nepotem (quorum utrumque haud aegre fieri potuit) sed & *civem* Reinesius facit. Falso. Nec enim vir doctus animadvertit, quid intersit inter Prusam sive Prusiadem maritimam, quae antea *Cius* vocabatur, cujus gentile est Προυσιεύς; & inter Prusam Olympeuam, cujus ἐθνικὸν fit cum A Προυσαεύς: hujus civis Calpurnius Asclepiades fuit, illius autem Galenicus Asclepiades; qui proinde sive *Cianus*, sive Προυσιεὺς (*Prusiensis*) nuncupabatur. Nam etsi *Cius* jubente Prusia illo Hannibalis hospite in *Prusiadis* nomen transierat; tamen vetus nomen ferme praevaluit: quo fit ut Mela, Plinius, Procopius in ora Propontidis *Cii* meminerint, de *Prusae* aut *Prusiadis* nova appellatione non meminerint.

(140) Illud . . . . NOI ut Προυσηνοὶ legi possit, illud facit, quod supra in eodem fragmento Latine est PRVSIENSES: cui voci suum gentile Graecanicum mox respondere oportuit. Pertinet igitur hoc frustum ad *Prusam* aliquam, cujus gentile Προυσηνὸς (*Prusenus*) fuerit, diversam sane ab iis tribus Prusis, quas adhuc novimus.

(141) *De eo, cui haec marmora inscribuntur, conjectio*.

Doleo, quod versu primo tum gentilitii nominis, tum etiam cognominis patroni hujus jactura facta est; servato tantum praenomine *Lucii*, quod & pater ejus, & ipse quoque gerebat, uti constat ex eo, quod mox sequitur, Λευκίου. Sed & cognomen RVFVS si minus in hoc fragmine, at in aliis certe pluribus servatum fuit. Porro illud H. quod hoc primo versu legitur, videtur ad tribum pertinere, quae in hujus generis elogiis raro omittitur. Eaque HORatia esse debuit, quae sola ab aspiratione incipit. At nomen gentilitium restituere difficillimum fuerit; praesertim quum *Rufi* cognomen non unius aut alterius gentis, sed plurium commune exstiterit.

Sed tamen quia anno Christi XCVII. cum Imp. Nerva III. consule *L.* [non *P.* ut in Muratorianis Fastis pag. 315. legitur] *Verginius Rufus* consul & ipse III. processit [qui & eodem anno occubuit, immortalis memoriae vir] videndum an non huic posita haec elogia fuerint; si modo ad unum omnia sint referenda.

Itaque dum certiora quis attulerit, poterimus interim hoc supplemento uti, quo tamquam temporario tigillo primus hic versus [a quo videntur omnia haec fragmenta initium cepisse] fulciatur; qui sic legi potest. *L. Verginio L. F. Horatia* [tribu] *Rufo*. Sed interim alia supplementa tentemus.

Quid si enim potius de Rufo aliquo sit cogitandum, qui proconsul Bithyniae fuerit? Nam provinciarum rectores bene administrata provincia, aditum sibi facilem ad patronatum patefaciebant. Sane sub Trajano inter centesimum Christi annum & Plinii legationem Bithynicam quidam *Varenus Rufus* in ejusdem Plinii epistolis memoratur. Verum ad hunc marmor Ligorianum referri non potest; quia Varenus ex provincia reus rediit, provincialibus accusantibus, ut ex pluribus Plinianis epistolis colligitur.

Quare multo demum est verisimilius, ad *Gellium Rufum* fragmenta isthaec esse referenda. Hunc enim sub Claudio principe Bithyniae fuisse rectorem, ostendit Messalinae nummus pulcherrimus apud Vaillantium in hunc modum inscriptus: Γέλλιος Ρουφος ανθυπατος Νεικαεων, *Gellius Rufus proconsul. Nicaeensium*. Quare licebit eum versum sic constituere: *L. Gellio L. F. Horatia Rufo*.

Etsi vero hujus Gellii Rufi praenomen nescitur; satis tamen verisimile fit, fuisse praenominatum *Lucium*, ac fortassis ad L. Gellium illum, qui anno ante Christum LXXII. cum Cn. Lentulo consul fuit, genus suum retulisse. Vtut est, de hoc Gellio Rufo Bithyniae, uti dixi, proconsule suspicor haec fragmenta loqui; a quo fortassis provincia bene administrata, a Bithynis aliquot civitatibus ipse cum suo filio cooptati in patronos fuerint. Sicuti & in ejusdem Claudii nummo [apud Vaillant.] *Firmus* quidam occurrit, qui non tantum Bithyniae proconsul sed & Nicomediensium patronus inscribitur in hunc modum: Επὶ φιρμου ανθυπατου πατρωνος της μητροπολεως Νεικο. h. e. *Sub Firmo proconsule patrono Metropolis Nicomediensium*. Quod siquis illum Gellium Rufum ex Horatia tribu fuisse ostendere possit, tum demum huic supplemento fides major accederet. Interim & Verginii Rufi, de quo supra, nihilo minus incerta est tribus.

SIENSES. AB. HYPIO. PATRONO. Ac ſtatim Graece ſic ſequitur: Λευκίυ. (142) Προυσιεις απο Υπιυ πατρωνι και ευεργετηι, πρεσβευοντων Μενεμαχου του Κασσανδρου Αριστονικου Τιμοκρατους. h.e. *LVCII* (ad cujus ſcil. honorem haec periocha pertinere ſignificatur) *Pruſienſes ab Hypio patrono & benefactori, legatione ſungentibus Menemacho Caſſandri* filio, *Ariſtonico Timocratis* filio.

Quintum ejuſmodi eſt. PRVSIENSES. AB . . . . PATRONO. Ac ſtatim adſcribitur. Προυσιεις απο . . . . . πατρωνι και ευεργετηι πρεσβε . . . . Δημητρ . . . . . . Αναχ . . . . . *Pruſienſes ab . . . . patrono & benefactori, legatione ſungentibus Demetrio . . . . . Anach.* . . . . .

Sextum ſic incipit. PRO . . . . . . PRVSIENSES. AB. MARE. PATRONO. Graece ſtatim adſcribitur: Ρουφωι Προυσιεις απο θαλασσης πατρωνι και ευεργετηι πρεσβευοντος Αγρια του Ζωιλου. h. e. *Ruſo Pruſienſes ab mare patrono & benefactori, legatum agente Agria Zoili filio.*

Mox ſeptimo & octavo fragmento eadem de (143) *Antiochenſibus*, *Apamenis*, & *Nicomedienſibus* notantur, quae ad rem noſtram nihil attinent.

Interim vides ex hoc marmore quinque *Pruſas* ſive *Pruſiades* memorari, quarum quae ad Olympum fuit, ea tantum gentile ſuum πρυσαεὺς per A efficiebat, Stephano teſte: quocirca recte in marmore cives ejus urbis non tantum Graece πρυσαεῖς, ſed & Latine PRVSAIS inſcribuntur. At ceterarum quatuor urbium gentile Latinum commune omnium PRVSIENSES eſt, Graecum vero πρυσιεῖς per I. Niſi quod fragmento tertio illud . . . . NOI videtur fuiſſe προυσηνοι.

Et illae quidem, quae integre ſcribuntur, notae ſunt urbes. Nec enim obſcura eſt *Pruſa ad Olympum*, *Pruſa* ſeu *Pruſias ad mare*, ac *Pruſa ad Hypium*; etſi in hoc marmore pro AD ſive πρὸς eleganter AB & ἀπο uſurpatur, non praeter morem. At ceterae duae, in quibus diſcriminans illud additamentum invidit aetas, difficiles ad inveniendum ſunt. Sed tamen tentemus aliquid.

Harum unam inveniſſe Palmerius videri poteſt, illam ſcil. quae antea *Cierus*, Memnone teſte, vocabatur: de quo videnda omnino ſunt, quae vir doctus adnotat ad Strabonis lib. XII. ubi de Bithynia. Sed ut rem univerſam in pauca contraham: Memnon apud Photium narrat in hunc modum: *Pruſias Bithynorum rex* (primus, qui cognominatus eſt (144) *Claudus*) *ſtrenuus* (Gr. δραστήριος) *ac multis clarus facinoribus, cum ceteris*

(urbi-

(142) Λευκίυ i. e. *Lucii*, illius ſcil. quem ſibi patronum Pruſienſes cooptarunt. Sollemne hoc eſt in dedicatoriis titulis, nomen ejus, cui titulus ponitur, initio praeponere caſu patrio.

(143) Mirum quod cum Apamenis Antiocheni junguntur in hunc modum, ANTIOXEIΣ AΠAMEIΣ ΠATPΩNI &c. *Antiocheni Apameni patrono* &c. Et *Apamenos* quidem in Bithynia novimus. At in eadem provincia Antiochiam nullam noſſem, niſi [quidquid eſt antiquitatis ſilente] tantum vetus illa Peutingeri tabula in Propontide prope os Boſpori mihi quamdam inſulam e regione Apameae oſtenderet cum hac epigraphe: INS. ANTIOCHIA. Merito in hoc marmore Antiocheni cum Apamenis nectuntur.

Nec vero obſcura haec inſulana Antiochia fuit: nam ibi duae Codicis Th. leges datae fuerunt . . . .

(144) Tres non amplius Bithynorum reges nomine *Pruſias* ex antiquitatis teſtimonio novimus. Primus ex Memnone apud Photium innotuit, qui Χωλȣ̃ [*Claudi*] cognomen ex lapſu quodam conſecutus, δραστήριος ab eodem vocatur. Alter Zielae filius, & Hannibalis hoſpes, is eſt, qui cum Philippo urbes Cium & Myrliam evertit, qui mox illam *Pruſam*, hanc *Apamiam* tranſnominavit; ut ex Strabone diſcimus. Tertius ille eſt, qui Κυνηγὸς cognominatus fuit; qui, ut ex Appiani Mithridaticis diſcimus, pileatus ac raſo capite, ſeque uti libertum populi Rom. gerens, riſus de ſe praebuit, regis nomine ac faſtigio indigniſſimus. Videatur de his tribus Pruſiis Alex. Tollius ad Appiani Mithridaticum pag. 170. & Spanhemius Diſſert. VIII. de praeſt. & uſu num. pag. 513. & 514. Ac plura ſunt *Pruſiarum* regum numiſmata, ſed ſine ullo inſcriptionum diſcrimine; ſub diverſis tamen vultibus, ita ut facile diverſos fuiſſe principes agnoſcas.

(urbibus) *etiam* [Κίερον] *Cierum Heracleotarum sibi bello subjecit, eam pro Ciero* [de se] *Prusiadem vocari jubens*.

At heic vero reclamant post Casaubonum viri docti, putantes in Memnonis textu male nunc Κίερον *Cierum* legi, quum re vera Κῖον legendum sit, teste [uti volunt] Strabone lib. XII. in Bithynia ubi sic scribit: *Astaceno sinui alius est contiguus, maxime versus orientem solem penetrans: in eo Prusa est, quae olim* Κῖος *Cius dicebatur. Cium evertit Philippus Demetrii filius, Persei pater. Dedit vero Prusiae Zelae* [imo *Zielae*, Ζιήλα, ut in Stephano & alibi recte legitur] *filio, qui in ea evertenda ipsum juverat, tum hanc* [Cium] *tum Myrliam urbem Prusae* [Olympenae] *vicinam. At ille* [Prusias] *ambas e ruderibus excitatas, Cium quidem ab se Prusiadem, Myrliam vero ab uxore Apamiam cognominavit*. De eadem re videndus est Stephanus, apud quem Κεῖος cum diphthongo scribitur.

At hanc objectionem Palmerius diluit, contendens, aliam fuisse *Cium*, quam Prusias Zielae filius *Prusam* aut *Prusiadem* transnominavit; aliam *Cierum* Heracleoticam, quam alter antiquior Prusias a se expugnatam *Prusiadem* cognominaverit. At hic antiquior Prusias non tantum *Cieri* nomen in Prusiadem commutavit, verum etiam *Prusam* illam Olympenam omnibus notissimam a fundamentis condidit: de qua sic Strabo scriptum reliquit. *Prusa aliu ad Olympum Mysiae posita est, urbs optimis* (145) *utens legibus, Phrygibus Mysisque finitima, ab illo Prusia condita, qui contra Croesum bellum gessit*. Haec ultima Graece sic scribuntur, τῶ πρὸς Κροῖσον πολεμήσαντος. At Stephanus in πρῶσα pro Κροῖσον habet Κῦρον, haud dubie, quia sua aetate sic in Strabone legebatur. Sed neutrum verum esse, docet Palmerius, quia nec Croesi nec Cyri [ne junioris quidem] aevo ullus erat Bithynorum rex, non modo Prusias ullus. Quocirca non dubitat, quin Κίερον sit in Strabone atque Stephano restituendum ex Memnone. Ex Κίερον [ignota librariis urbe] factum est prius Κῦρον: ex quo postmodum alii Κροῖσον fecerunt.

Ergo triplex admittenda est sive *Prusa* sive *Prusias*, una παραθαλάσσιος, ab juniore *Prusia* sic vocata, quum antea Cius diceretur, altera ab seniore Prusia Claudo ad Olympum condita, tertia vero ab eodem hoc rege *Prusias* transnominata, quum antea *Cierus* vocaretur. Verum ne sic quidem auximus *Prusarum* numerum, si Palmerii rationibus stamus; qui hanc ultimam eamdem facit, atque illam, quae *Hypio* [Hippiam male vocat Palmerius] flumini imminebat. Nec similitudo veri deest, quia *Cierus* illa Heracleotis suberat, a quibus *Prusa ad Hypium* haud longe aberat. Verum quum marmor Ligorianum quinque diversas *Prusas* sive *Prusiades* adstruat; potuit sane illa ex Ciero postmodum dicta *Prusias* fuisse diversa a Prusa ad Hypium, sed huic tamen vicina, ac facile inter hanc atque Heracleam [cui antea subjacebat] sita. Accedit & illa potior multo ratio, quod Prusa ad Hypium antiquissimae (146) fundationis erat, incidens in Anci Martii aetatem; a qua ad Prusiae Claudi aevum [qui ex Ciero Prusiadem transnominaseam, non illa tantum me movet ratio, quod ceterarum initium est valde recens, quia ad aliquem ex Prusiis [uti supra ostendimus] refertur: verum id potissimum, quod in Eusebii chronico absolute *Prusias* sine additamento vocatur. Atqui sola illa ad Hypium, quippe ceterarum cognominum mater [unde in Tristani nummo ΜΗΤΡΟΠολις ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ ob antiquitatis praerogativam inscribitur] absolute *Prusa* sive *Prusias* vocabatur: id quod infra §. 2. ex Plinio utroque ostendetur.

(145) Graece est πόλις εὐνομουμένη i. e. *optime instituta civitas*: quod verum fuisse ostendunt tum Plinianae epistolae [X. 85. & quae cum ea cognationem habent] tum Dionis orationes illae, quae in patria dictae fuerunt, praecipue ubi or. 45. de centumvirorum, ex quibus bule constabat, pauca tangit.

(146) Equidem sic statuo Prusam illam, sive Prusiadem, cujus conditum Eusebius ad Olympiadem XXVII. refert, non aliam fuisse, quam illam, quae Hypio amni insidebat. Vt sic cen-

minavit] abnormis est temporum hiatus. Quocirca a Prusa ad Hypium [antiquissima omnium ejusdem nominis urbium] diversa prorsus habenda est Prusias illa, quae antea Cierus vocabatur; sed haec tamen in eadem vicinia fuerit oportet, quia Heracleotis [qui proximi ad ortum habitabant] suberat. Atque haec fortassis Prusa illa fuit, quam Plinius, antequam ei vulnus ab Harduino correctore imponeretur, sub *Hippio monte* posuerat, diversam a celebriore Prusa, quam proxime recensuerat. De eo Plinii loco vide ad finem §. hujus. Hoc modo Prusiadem quartam lucrati videbimur, neglectam geographis, quod forsitan sub Caesaribus infrequens & obscurior evasisset.

De quinta nunc cogitandum. Plinius V. 32. *A Cio intus in Bithynia PRVSA ab Hannibale sub Olympo condita*. Atqui heic falli Plinium viri docti expostulant; quia Prusam Olympenam non Hannibal, sed Prusias condiderat, ut ante diximus. Imo ne ille quidem Prusias, qui Hannibalis aequalis fuit [ne forte obtendas eidem urbi utrumque operam impendisse; eoque factum ut illam alii Hannibali, alii ejus hospiti Prusiae tribuerint] eam fundavit, sed ille senior Claudus, qui Cierum expugnaverat. Quid ergo est? falsus ne Plinius fuit? Non puto. Equidem in Peutingeri tabulis segmento VI. qua parte Bithynia exhibetur, *Prusiadem* quamdam in mediterraneis reperio positu tali, ut ea tum a maritima Prusiade sive Cio, tum etiam ab Olympena Prusa sit omnino (147) distinguenda. Haec ergo illa Prusa sive Prusias fuit, quam Hannibal condidit. Sive ut clarius dicam, duplex sub Olympo Prusa fuit: propior & celebrior una, Prusiae Claudi opus, εὐνομουμένη Straboni appellata: altera remotior, Hannibalis opus & ignobilior. At Plinius sive ignobilioris tantum meminit; sive utramque confudit. Sed utut est; Peutingeriana *Prusias* diversa omnino est tum ab Olympena Prusa, Prusiae senioris opere, tum a Prusa sive Prusiade maritima, quae antea Cius vocabatur. En qua potuimus, quinque diversas Prusas adseruimus, Ligoriano marmori illustrando pernecessarias. Eâdem vero opera *Prusae* ac *Prusiadis* inane prorsus discrimen de medio sustulimus, male a Stephano Ethnicographo invectum. Nulla enim ex quinque his urbibus est, quae non promiscue modo *Prusa*, modo *Prusias* vocata reperiatur: quod exempla, quae recitavimus, palam faciunt.

Vtinam vero pari fiducia, qua ceteras Prusas duas in obscuro latitantes in apertum protulimus, possemus & notas discriminantes eas, quae post Απο aut post AB in fragmentis Ligorianis sequebantur, eidem marmori restituere. Verum si datur augurio locus; in uno fragmento legi potest

(147) In Peutingerianae tab. segmento VI. hoc ordine legitur: LAC. ASSON. [i. e. Lacus Ascanius] CIO XV. PRVS. AD OLYMPVM. Infra vero lacum Ascanium hoc ordine: LAMASCO XX. PRVSIAS XXI. Ex his vides, eam quae ibi PRVSIAS appellatur, diversam esse tum a Prusa Olympena, tum etiam a CIO h. e. Prusiade maritima. Nec refert, quod illud CIO in mediterraneis ponitur; nam quum illud CIO auferendi casu scribatur, non situm ibi designat, sed distantiae notandae servit.

Quod ad hanc *Cium* attinet, obiter adnoto, non immerito in hac tabula [quae aevo Theodosiano facta creditur] *Cium* potius vetere nomine, quam *Prusam* aut *Prusiadem* novo dici. Sic enim se res habet. Illa olim *Cius* vocabatur. At Prusias Hannibalis hospes ex *Cio Prusiadem* vocari jussit. Interim quia inter tot Prusas id confusionem pariebat, vetus nomen alii usurpare malebant, uti Mela ac Plinius; alii utrumque jungebant, uti Galenus supra testis productus, ubi de medico Asclepiade. At postea IV. labente saeculo Nicenae I. Synodo *Cyrillus episc. Cii* subscripsit, & in CPolitana sub Agapito & Menna *Hedifcus* ejusdem *Cii* se episcopum facit. Atque aevo potissimum Theodosiano ac deinceps solum *Cii* nomen invaluit, uti constat non tantum ex Peutingeri tabula [in qua *Cio*, non *Prusiade* scribitur] verum etiam ex Hieroclis *Synecdemo*, aliisque Graecis Notitiis, in quibus in Bithynia *Cius* [non *Prusias*] recensetur. Nam *Prusa* quae in eisdem legitur, est illa ad Olympum, quae hodie *Bursa* vocari fertur.

test *AB Lacu*, Ascanio scil. infra quem lacum PRVSIAS Peutingeri tabulae sese offert. Altero vero suppleri forsan possit *AB Hippio* [seu *Hypio*] *monte*, duce Plinio, qui Prusam quamdam ejus additamento montis discriminaverat his verbis: *Item altera* [Prusa] *sub Hippio monte*. Verum hic locus quia non uno modo distinguitur, diligentiorem curam a me requirit.

Apud Plinium V. 32. in Harduini editione [segm. 43.] sic legitur ac distinguitur: *Inde Nicaeam XXV. millia passuum, interveniente Ascanio lacu. Deinde Nicaea in ultimo Ascanio sinu, quae prius Olbia: & Prusa item altera sub Hypio monte*. Eadem distinctione haec ultima verba donavit Salmasius ad Solinum [pag. 877. edit. Paris.] & [ne quid dissimulem] elegans & perantiqua Plinii editio curante Alex. Benedicto Veronense ann. 1507. edita, quae apud me est, haud secus distinguit. At ultima Plinii verba in aliis editionibus, ac praesertim in Leidensi Hackiana cum notis Var. [an. *1669*.] multo aliter distinguebantur in hunc modum: *Nicaea .... quae prius Olbia, & Prusa : item altera* [Prusa scil.] *sub Hippio monte*.

Heic ego, quod Salmasius, & mox Harduinus pro *Hippio* excuderint *Hypio*, minus queror: etsi poterat esse mons *Hippius* (148) sive diversus ab amne & monte *Hypio*, sive unum idemque nomen diverse scribi, quod in geographicis nominibus usuvenit: & omnino scriptis omnibus, in quibus est *Hippio*, debebatur haec reverentia, ne quid secus scriberetur, nisi lectore saltem in notis admonito. Verum id non queror. At quod distinctione transposita, Prusa una textui Pliniano deperierit, in eo queror, debuisse saltem admoneri lectorem distinctionis alterius, nec fas esse editoribus cuncta pro imperio administrare, sed dandum esse lectoribus, ut in re integra pro se quisque de lectione aut distinctione judicet.

Omnino autem ut ad rem nostram deveniam, Ligorianum marmor, uti dicebam, praeter notiores tres Prusas, duabus aliis indiget. Earum unam ex Peutingeri tabula, lacus Ascanii nota jam discriminavimus. Alteram poteramus ex hoc Plinii loco, ad *Hippium* [seu si mavis *Hypium*] *montem* διορίζειν; si modo antiquus distinguendi modus retineatur hujusmodi, *Et Prusa: item altera sub Hippio monte*. Nam re vera videtur Plinius praeter Olympenam Prusam a se initio descriptam, duas alias agnovisse, unam absolute & sine διοριστικῷ additamento *Prusam* vocatam [quam esse celeberrimam illam & antiquissimam ad flumen *Hypium*, mox Diatr. II. conjiciemus ex Plinio Juniore, cui eadem absolute *Prusa* vocatur] alteram vero obscuriorem sub monte sive *Hippio* sive *Hypio*. Nam quemadmodum duas Nicaeas proxime descripserat, praeter ceterorum geographorum opinionem, unam agnoscentium; sic duabus Nicaeis [veris an falsis, mea nunc non interest] subjecit & Prusas duas, consueta utens breviloquentia hujusmodi: *Et* [illa ad Hypium flumen] *Prusa : item altera sub Hippio monte*.

Haec

(148) Potuit quidem mons *Hippius* esse. At interim quia Apollonii Scholiastes montes quosdam agnovit *Hypios* a quibus *Hypius* amnis deferatur; non gravabor si in Plinio pro *Hippio* scribatur *Hypio*, modo id praemonito lectore fiat. Scholiastes ille ad Apollonii lib. II. v. 397. *Hypius amnis sic appellatur* [ἀπὸ τοῦ καταφέρεσθαι ἀπὸ τῶν Ὑπίων ὀρῶν] *quod ab Hypiis montibus deferatur*. Sed & Stephanus in Ὕπιος, praeter amnem ejus nominis, etiam Ὑπίαν [*Hypiam*] urbem, & Ὕπια ὄρη (*montes Hypios*) memorat.

Ceterum quum in scriptis veterum auctorum codicibus, ubi hujus amnis aut montis est mentio, id nomen modo saepius cum I, modo etsi rarius cum Υ initiali scribatur, utraque vero scriptura modo Π duplicet, modo simplici consona gaudeat; nihil prohibet, quo minus utraque scribendi ratio olim usurpata videatur: nec in nominibus geographicis multiplici scribendi modo quidquam est familiarius. Sed & Veri nummum laudat Salmasius inscriptum, προυσιέων πρὸς ἱππίῳ: quem tamen in Vaillantii nummis L. Veri non reperio.

Haec autem [quae per notam Hippii montis discriminatur] eadem fuisse mihi quidem videtur, atque illa, quam supra ex Memnone adstruximus, quae *Cierus* antea vocabatur; quam mox Prusias ejus nominis primus, cognomento *Claudus*, a se expugnatam, *Prusam* seu *Prusiadem* transnominavit. Nam quia Cierus illa Heracleotis suberat, in Heracleae vicinia esse debuit. Habes hactenus Prusas diversas quinque non tantum auctoritate constabilitas, sed & suis notis distinctas, Ligoriano marmori intelligendo peropportunas.

Atqui eas jam licebit omnes uno sub aspectu proponere. Vna est omnium antiquissima ad amnem *Hypium*, quae in Chronico Eusebii Olympiade 27. condita dicitur. Huic proxima illa est, quam Plinius *sub Hippio monte* statuit, Prusiae Claudi opus, qui eam ex *Ciero* Prusam transnominavit. Atqui & idem Prusias Claudus tertiam illam celebratissimam ad Olympum condidit. Huic quarta subjacet, quam Peutingeri tabula Ascanio lacui admovet, quae fuisse mihi videtur illa, cujus conditum Plinius Hannibali tribuit. Quinta tandem erit illa *ad mare*, quam Prusias Zielae filius [Hannibalis hospitio celeber] ex *Cio* mutato nomine *Prusam* sive *Prusiadem urbem* nominavit, quae postea priore nomine *Cium* dici se maluit.

DIATRIBA II.

De cathedra ac palaestra Patricii.

CAP. I.

Quaenam ex hisce cognominibus urbibus S. *Patricii sedes fuerit.*

Ex huc usque recensitis homonymis urbibus duae supra ceteras eminebant, Prusa ad Olympum, & altera ad amnem Hypium: quantum quidem ex nummis (149) & ex Plinii epistolis potest intelligi. Sed & utraque tempore Nicenae Synodi sedes (150) episcopalis erat. Quum ergo & in Actorum S. Patricii titulo (nam in tota Actorum continentia de cathedra ne γρὺ quidem) & in omnium Graecorum libris liturgicis martyr Patricius *Prusae Episcopus* inscribatur; certe in harum quas dixi duarum alterutra Patricii cathedra requirenda est. Vtra tamen re vera fuerit, haud facile dictu videbitur.

Sed nescio quomodo in Prusam ad Hypium olim mihi videbar inclinatior, quam in Olympenam, ob hoc ipsum scil. quod in horum Actorum titulo & in Graecorum libris Patricius *Prusae episcopus* dicitur, sed sine ullo additamento discriminis. Etenim observabam in epistolis Plinii, ubi de Prusa Olympena sermo est, addi *Ad* (151) *Olympum*, ubi vero de illa altera

(149) Nummos vide apud Vaillantium in Graecis imperatorum nummis. Et Prusaeorum quidem ad Olympum numismata dumtaxat ΠΡΟΥΣΑΕΩΝ sine alio additamento inscribuntur; quia ex quinque Bithynorum Prusis tantum Olympena suum gentile ΠΡΟΥΣΑΕΥΣ per A efficiebat: quo circa haec Prusa suo se tantum gentili nomine sine alio additamento discriminabat. Ac tales profecto προυσαέων nummos Trajani, Commodi, Severi, Jul. Domnae, Caracallae, Getae, Macrini, Diadumeniani, Barbiae Orbianae, Maximi, & Treb. Galli habemus. At in Prusae ad Hypium nummis non satis erat scalpsisse ΠΡΟΥΣΙΕΩΝ, sed addebatur προς υπιῳ, quia gentile προυσιεὺς commune & aliis Prusis erat. Alia Prusae ad Hypium numismata Antonini Pii, M. Aurelii, Faustinae, L. Veri, Caracallae, Getae, Macrini, Diadumeniani, Maximi, Galieni, similiter inscripta omnia, circumferuntur. Nisi quod sunt tamen Severi & Jul. Domnae nummi, in quibus tantum προυσιέων scalpitur; quos nihilo minus Vaillantius ad Prusam ad Hypium refert: de quibus infra.

(150) In Concil. Niceno subscripsit tum *Georgius Prusiadis juxta Olympum montem*, tum etiam *Hesychius Prusensis juxta Hypium fluvium*. Vbi etiam obiter adnotabis, Olympenam Prusam heic vocari *Prusiadem*, aeque ut in Domitiani epistola, quam supra in superiore Diatriba produximus. At postea V. saeculo invaluit, ut illa ad Olympum PRVSA, altera ad Hypium PRVSIAS [utraque sine additamento] discriminis causa appellaretur: de quo infra dicemus.

(151) Plinius X. 85. sic incipit: *Quum Prusae ad Olympum, Domine, publicis negotiis ... vacarem.*

altera ad amnem Hypium, eam absolute (152) *Prusam* vocari. Hoc ipsum & ex seniore Plinio ad finem superioris Diatribæ demonstravi. In Eusebii chronico *Prusias condita* (absolute sic dicta) non alia quam illa ad Hypium vetustissima fuit, ut in Diatr. I. edisserui. Idem vero & ex nummis (153) possem ostendere. Nam revera illa Hypio imposita & antiquissima fuit omnium, ut ex Eusebii chronico supra demonstravi, eaque gratia *Metropolis* (154) non quidem Bithyniae, sed *Prusiensium* ceterorum dicta. Et ita quidem aliquamdiu suspicabar.

Verum longe aliter se rem habere, postea animadverti. Nam etiamsi illam ad Hypium vetustissimam urbem appellatam fuisse absolute *Prusam* sine discriminante adjuncto, ex utroque Plinio, & undeunde forsitan demonstretur; at in sequentibus tamen saeculis hoc inter Prusam Olympenam & alteram ad Hypium interfuit, ut illa ἁπλῶς (*absolute*) PRVSA vocaretur, haec vero item absolute PRVSIAS. Ea discriminandi consuetudo saltem initio V. saeculi jam passim obtinebat, quo tempore *Honorias* (155) provincia ab Honorio nomen ac fines accepit: quae provincia praeter Ponticae portionem, & Paphlagoniae laciniam, etiam Bithyniae proximam Heracleae partem cōplectebatur cum illa ad Hypium Prusa sive (peculiari scil. nomine) *Prusiade*. Hoc quod dixi intelligitur ex Hieroclis Synecdemo, & altera Graeca Notitia (in Geogr. Sac. Caroli a S.Paulo.) in quibus in Bithynia quidem *Prusa* (haud dubie Olympena) sub Nicomediensi metropoli recensetur; at in Honoriade non *Prusa* sed *Prusias*(illa utique ad Hypium) sub Claudiopoli metropoli ponitur. Sed & hoc ipsum ex conciliorum subscriptionibus licebit deprehendere. Ac missis quarti saeculi (156) subscriptionibus, a quinto ordior, quando Ephesinae Synodo an.431.*Petrus Prusae Bithyniae* subscripsit. Vt & an. 460. in concilio CPolitano *Stephanus* (Προυσαέων) *Prusaensium episc.* reperitur. Eodem vero saeculo de Prusiade illa altera nihil reperio praeter *Olympium Prusiadis* in Calchedonensi synodo an. 451. & alterum cognominem, qui

Olym-

(152) At idem Bithyniae propraetor X.75. sic orditur: *Quaerenti mihi, Domine, Prusae* [sine ullo discriminis additamento] *ubi posset balineum, quod indulsisti* [indulserat autem id Trajanus supra epist.35.] *fieri, placuit locus in quo* &c. Heic quum *Prusae* sine διοριστικῷ, (*discriminante*) additamento scribatur, illa mihi intelligenda videtur, quae in Tristani nummo ΜΗΤΡ. i. e. *Metropolis Prusiensium* dicitur, quippe Prusarum omnium antiquissima. Hinc *Dignitas civitatis* hujus ab eodem Plinio X.34. obtendebatur, ut ei balinei beneficium a Trajano impetraret. Dignitas autem Prusae ad amnem Hypium eo spectabat, quod ceteris antiquitate praeibat, & quod [si verus est Trajani nummus] metropoleos jura affectabat. Ex his vides *Prusam* ad Hypium solam absolute sic dici consuevisse κατ' ἐξοχὴν [*per excellentiam*]. Quamquam vero haud praestare usquequaque possum, ibi Plinium de Prusa ad Hypium, ac non potius de Olympena, loqui; tamen praeter expositas, plures habeo causas idoneas, cur de priore intelligam.

(153) Nam etsi in Prusae ad Hypium nummis ita solet Προυσιέων scribi, ut addatur πρὸς Ὑπίῳ. At sunt tamen Severi & Jul. Domnae numismata sine illo *Hypii* additamento. Et hos tamen ipsos non ad alios refert Vaillantius, quam ad Prusae ad Hypium cives.

(154) Jam hoc supra attigi, in Macrini apud Tristanum nummo [qui sic inscribitur, Μητρ. προυσιεων προς υπιω, *Metropolis Prusiensium ad Hypium*] hanc Prusam non totius ἐπαρχίας [*provinciae*] metropolitica jura affectasse [quae peculiaria Nicaeae & Nicomediae erant] sed tantum Prusiensium omnium se primam ac metropolim jactitasse, quippe Olympiade 27. [si chronico Eusebii credimus] conditam.

(155) De provinciae Honoriadis institutione & finibus videatur Petrus de Marca in II. de Conc.Sac. & Imp. c. 9. n. 3.

(156) In Oecumenica synodo CPolit. I. ann. 381. reperitur *Eustasius Prusensis*, sed utrius *Prusae* haud facile dixerim. Nam ante 53. annos in Nicena synodo urbs Olympena *Prusiadis* nomen obtinet, altera vero *Prusae* [contra quam V. saeculo fiebat] & utraque ab altera per adjuncta discriminatur. Itaque primus, quod adhuc sciam, Hieronymus in chronico illam ad Hypium absolute *Prusiadem* nuncupasse reperietur.

Olympius Prusiadensis in Concilio Rom. an.503.vocatur. Sed jam ad VI.Synodum me confero, in qua *Domitius Prusiadis* haud dubie ad illam ad Hypium refertur, at in eadem *Polychronius Prusae* ad Olympenam spectat. Similiter VII. Synodo tum *Theodorus* (πρέσης) *Prusae*, tum etiam *Theophilus* (πρυσιάδος) *Prusiadis* interfuit. Ex quibus animadvertis in una eademq.tum VI.tum VII.Synodo non alia fuisse duarum cognominum urbium discrimina, quam quod illa ad Olympum *Prusa*, altera *Prusias* vocaretur, ac sola nominum inflexio diversa ambarum inter se urbium discrimina faceret. Id quod jam tum saltem obtinuisse necesse est, quando in Eusebii chronico ad Olymp.27.scriptum sive ab ipso Eusebio, sive potius ab Hieronymo fuit, *Prusias condita*: quod ad illam Hypio flumini impositam pertinere, jam supra animadversum fuit.

Jam vero quum in omnibus Graecorum libris ecclesiasticis Patricius episcopus πρέσης [*Prusae*] non πρυσιάδος [*Prusiadis*] aeque ac in Actorum martyrii titulo inscribatur, habendum pro certo est, eam ab omnibus urbem fuisse intellectam, quae jam inde ab exeunte saltem IV. saeculo ac deinceps, absolute *Prusa* vocabatur, h.e. Prusam ad montem Olympum positam, non illam alteram Honoriadis, quae Hypio imminebat, quaeque discriminis causa *Prusias* ab omnibus vocabatur.

Et haec quidem esse clarissima, nemo non videt. Nam titulus Actorum [in quo Patricius πρέσης *Prusae* episcopus inscribitur] non aequalem habet ipsis Actis antiquitatem: quod & in aliis Actis usuvenit. Non igitur quarto exeunte aut etiam quinto saeculo is titulus fuerit antiquior; quando jam usu firmata erat illa *Prusae* & *Prusiadis* discriminatio. Ergo quo tempore is titulus Actis S. Patricii accessit; hoc Graecorum traditio ferebat, Patricii cathedram fuisse Prusam Olympenam, quae absolute tunc *Prusa* vocabatur. Idem & de Graecorum Officiorum libris dicendum, in quibus omnibus is *Prusae* non *Prusiadis* episcopus nuncupatur. Ceterum etsi id solum satis sit ad ostendendam Patricii cathedram; tamen & ex loco martyrii, de quo mox, etiam sedes episcopalis magis firmabitur.

CAP. II.

De loco passionis S. Patricii.

Altum est in Actis S.Patricii de athletae hujus palaestra silentium. Nisi quod tantum aliquid extundere mihi posse videbar ex historiae hujus exordio, quod tale est: *Diebus illis quum Julius proconsul provinciae rector esset ..... ad thermas veniens, Aesculapio & Hygiae* [τῷ Ἀσκληπίῳ καὶ τῇ Ὑγείᾳ] *sacrificavit. Qui ubi se calidae fonte* [ἐν ταῖς πηγαῖς τῶν ζεμάτων] *oblectasset, tribunal parari sibi, ac sedens S. Patricium perduci jussit.* Qui locus indicare videtur, ad eas thermas sive templum sive aram Aesculapii & Hygiae fuisse, sive omnino celebrem ibidem eisdem cultum fuisse impensum; quibus proinde Julius antequam calida se confoveret, sacrificavit. Nec absonum est, ibi maxime hanc deorum bigam peculiari religione cultam, ubi fontes salubritate pollentes prosiliebant. Quo pertinent proconsulis Patricium alloquentis verba sect. 1. *Vide* [τῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀσκληπίῦ]*patris nostri Aesculapii gratiam & virtutem* [cujus scil. beneficio thermas illas tribuebat] *eumque adora.* Nam quod Aesculapium *patrem nostrum* appellat, id peculiarem procul dubio Aesculapii & ejus filiae Hygiae eo loci cultum arguit. Quare sicubi forte in Bithynia peculiarem Aesculapii [sive serpentis Aesculapii symboli] & Hygiae religionem detexerimus, ibidem & thermas, de quibus Acta, fuisse necesse erit.

Extant autem apud Vaillantium numismata Diadumeniani duo ad id, quod dixi, docendum peridonea. In eorum altero inscribitur προυσιεων προς υπι h. e. *Prusiensium ad Hypium* [flumen] ibidem vero scalpitur *Hygia* tunicata stans, ac dextera porrigens pateram, in qua serpentem [Aesculapii symbolum] pascit, quem sinistra tenet. In altero vero exhibetur

betur calix oblongus,in quo ſerpens lambit, cum eadem epigraphe προυσιέων πρὸς Υπ. *Pruſienſium ad Hypium*. Atque ea duo numiſmata videbantur palam facere, non alibi, quam Pruſae ad Hypium Aeſculapii & Hygiae religionem ſingularem viguiſſe;credo ob aquarum ibi erumpentium ſalubritatem: proinde non aliam pugili noſtro palaeſtram eſſe quaerendam. Quibus accedit quod vox *Hypius* (157) non ineptam τῶν ζεμάτων i.e. *calidarum aquarum* notionem complecti videbatur, ſi quidem id nomen ex primitiva Noachidarum dialecto interpretari aggrediamur.

Verum ſtatim ac me recepi,haec quae dixi, pro leviculis habui. I. Primum enim eſto Pruſae ad Hypium ſingularis quaedam Aeſculapii atque Hygiae religio vigeret: at ubinam quaeſo ea duo numina nō impenſe colebantur? Porro ſi nummorum fide ſtamus; etiam πρυσαέων (i.e. *Pruſaenſium* Olympenorum) numiſma Commodi a Vaillantio deſcribitur, in cujus averſa parte baculus, cui ſerpens implicatur (notiſſimum ſcil. Aeſculapii ſymbolum) exhibetur.

II. Fac deinde ex eo quem dixi cultu, & ex deſcriptis ſupra nummis, poſtremo & ex *Hypii* voce, ſi id forte quaeris, oſtendi poſſe, in ea regione calidas prorupiſſe: at eas ipſas fuiſſe, quas Acta Patricii memorant, quis amabo praeſtabit?

III. Adhaec ſuperiore §. abunde demonſtravimus, Patricii epiſcopalem cathedram in Olympena Pruſa fuiſſe. At acta martyrii nuſquam dant intelligere, eum de ſede ſua alio quovis abductum fuiſſe interrogandum ac porro necandum. Quocirca Pruſae ad Olympum eum omnino occiſum dicemus, quamdiu contrarium non evincitur.

IV. Quid quod Acta prae ſe aperte ferunt,eum in ſua patria interrogatum fuiſſe? *Vide* [ait Proconſul ſect. 1.] *patris noſtri Aeſculapii gratiam & virtutem* [de thermarum virtute loquitur: vide infra Acta cum adnotationib.] *eumque adorato, ut & ex vinculis & tormentis liber evadas, ac reliquo vitæ tempore bona utaris valetudine,atq. ut ſine metu PATRIAM TVAM incolas*. Ergo quum Pruſa ad Olympum cathedra Patricii[ex §.ſuperiore]ac proinde ejus patria fuerit[nec enim niſi perraro exteri fiebant epiſcopi: & ſiquando exteri, tum horum cathedra etiam *patria* dici potuit, maxime ab ignaro praeſide] ibidem & thermas fuiſſe oportet, ibidem & palaeſtram certaminis.

V.Poſtremo ne quis de Actorum ſilentio conqueratur;in iis nō poterat locus certaminis luculentius deſignari, modo attentius inſpiciantur.Acta ſic ordiuntur:*Diebus illis ſub praeſide Julio proconſule, quum is ex idolorum inſania laboraret, ad Therma* [τὰ θερμὰ] *veniens, Aeſculapio & Hygiae ſacrificavit.* Ex his vides τὰ θερμὰ *Therma* locum fuiſſe martyrii. Tamen id nomen a priore interprete pro appellativo eſt habitum ſic interpretato: *Ingreſſus thermas*.

Atqui

(157) Si quidem oſtendatur, in Pruſae ad Hypium vicinia fuiſse calidarum ſcaturigines; potuit vox HYPIVS ab אפה, *apha* ſive *apa* fieri: quod Hebraeis Chaldaeiſque non tantum eſt *coquere*, ſed & *fervefacere* aut *comburere*. Ea ſignificatio ſe prodit in *Tophet* loci nomine ita dicto, quod ibi parvuli cremarentur idolo Moloch: quae vox meo judicio ab eodem eſt verbo *Apha*,tantum praepoſito *Tau* formativo, & *Aleph* in *Vau* verſo pro more hujuſmodi quieſcentium.

Ergo ab aquarum fervore mons *Hypius* [ad cujus forſan ὑπορείαν ii fontes ſcatebant] vocabatur: qui mons, teſte Apollonii Scholiaſte, etiam fluvio cognomini nomen indidit. Atqui & oppidum [Stephano teſte] fuit ſive *Hypius* ſive [ὑπία] *Hypia* nuncupatum.

Eadem forſan originatio & Υπερείας *Hyperiae* [cujus meminit Homerus] nomini convenit. Nam quod Hom. Od. VI. Υπερείην vocat, eamdem eſse ac Siciliae *Camarinam* Didymus & Euſtathius conſentiunt. Familiare eſt autem ſynonymis locorum nominibus, ut eadem ſignificatione ſint praedita. Quare ſicuti *Camarina* Chaldaeis eſt a כמר *camar*, quod eſt *calefieri* & *aeſtuare* [unde *Vr* Chaldaeorum ita dictum, quod ibi coleretur ignis, Eupolemus *Camarinam* voce ſynonima appellatam tradit] ſic & Siciliae *Camarina* [paludis & urbis nomen] ſimilem aliquam appellationis cauſam habuerit neceſse eſt, eique aequipollens *Hyperiae* nomen fuiſse videtur. Haec obiter.

Atqui τὰ θερμὰ *Therma* oppidi nomen fuit ab aquarum calidarum ſcaturigine ſic appellatum; idque oppidum Pruſae Olympenae, a quo proxime aberat, attribuebatur. Sed jam, nequis gratis haec me comminiſci dicat, teſtes producam. Stephanus in *Therma*. Ἔςι καὶ βιθυνίας Θέρμα [ea vox in Stephano diſcriminis cauſa penacuitur: quocirca eodem modo & in his Actis ea vox ſcribenda erit, nam alioqui τὰ θερμὰ oxytonum appellativum eſt *thermarum* nomen] τὰ μὲν πύθια, τὰ δὲ ἐν πρέσῃ βασιλικὰ λεγόμενα. *Sunt quoque Bithyniae THERMA, quorum una vocantur Pythia* [quae quidem Aſtaceno ſinui ex ipſo Stephano & Procopio admovet adnotator Berkelius] *altera vero, quae Pruſae ſunt, Baſilica nuncupantur*. Idem quoque ejuſdem nominis loca recenſet in Sicilia, Cappadocia, Syria &c. Et ea omnia *Therma*, totidem fuiſſe oppida aut vicos, non eſt dubium: cur? quia eis recenſitis ſic ſubjicit Stephanus: οἱ οἰκῦντες, Θερμηνοί. Eorum *incolae Thermeni* dicuntur. Ergo *Therma Baſilica* ſtadium Hieromartyri noſtro fuerunt.

Dixeris, cuinam Pruſae Therma Baſilica ſint attribuenda, Ethnicographum non definiviſſe. Atqui non eſt dubium, quin ad Pruſam Olympenam haec Therma pertinuerint; nam nec Stephanus *Pruſae* abſolute dictae nomine [ut alibi diximus] aliam quam Olympenam ex more ſui ſaeculi intelligit; nec ſaltem Conſtantinus Porphyrogenneta qui in de Adminiſt. imp. cap. 50. ſic loquitur, τὰ δὲ ἐν πρέσῃ βασιλικὰ λεγόμενα, *quae Therma apud Pruſam* (Olympenam ſcilicet; nam his temporibus, ut ante dixi, ſic urbs una ab altera ſecernebatur, ut Olympena abſolute *Pruſa*, altera vero ad Hypium patronymice *Pruſias* vocaretur) *ſunt, Baſilica appellata*. Is nunc locus Turcis *Capliza* vocatur prope *Burſam* (quod hodiernum eſt Pruſae Olympenae nomen) ſuiſque veteribus (158) balneis celebratur: de quibus ad Acta ſpero me plura adnotaturum.

Ex his vides, Pruſam Olympenam & palaeſtram S. Patricii fuiſſe, ſimulque ſedem pontificalem, poſtremo (ex praeſidis verbis paullo ante recitatis) & ejuſdem patriam. Atque ea nunc civitas eſt ſupra ceteras minoris Aſiae florentiſſima, ac paullulum detorto nomine *Burſa* dicitur. Quo tempore CPolis imperatoribus Latinis paruit, in ea maxime urbe regiae Graecorum ſtirpis principes, *deſpotae Romaniae* dicti, ſibi regiam ſtatuerunt. At demum poſtquam Othomanus eamdem anno 1326. aut ſequente expugnavit, ea diu regia ſedes imperatorum Turcarum fuit.

DIATRIBA III.

De aetate Patricii Martyris.

Nemo dum hujus Martyris aevum non modo in apertum protulit, ſed ne tentando quidem moliri quidquam penſi duxit. Itaq; quaſi ſi deploratae res eſſet indaginis, ita hujus martyrii tempora in medio reliquerunt. Nec immerito; quando ſincera hujus beatiſs. pugilis Acta notas temporis afferunt nullas, praeter hanc unam, quod ſub *Julio* quodam rectore provinciae [Ponti & Bithyniae utique; quia de Pruſienſi, ut ante dictum, martyre agitur] athleta decertaverit. At tantulum hoc indicii nihil eſt: nec enim praenomen aut cognomen ejus Julii producitur, gens autem Julia tam late prorepſit, ut millenos non modo ejuſdem gentis, ſed & illuſtres viros cognomines toto paganicae crudelitatis tempore proferre poſſis. Deinde ſiquem Julium Bithyniae rectorem repereris, quis eumdem illum Patricii judicem fuiſſe praeſtabit? Vt ecce in Muratoriano marmore pag. 317. 1. occurrit quidam (159) *A. Julius Quadratus* Bithy-

(158) Martinerius in ſuo Diction. Geogr. *Aux vieux Bains de Capliza*. Ea balnea miro prorſus calore pollent: de quibus in Diatr. IV.

(159) Inſcriptio Graeca eſt Pergami reperta, quam & Sponius ediderat, in hunc modum Latine ſonans. *Gaium Antium, Aulum Julium Auli filium Quadratum iterum conſulem, proconſulem Aſiae, ſeptemvirum epulonum, fra-*

thyniae rector ſub Trajano. Verum nihil huic commune cum *Julio* Patricii judice eſſe poteſt. Hic enim noſter ἀνθύπατος [*proconſul*] tamquam popularis provinciae rector dicitur, quum contra ille alter *A. Julius Quadratus legatus* [Auguſti] *propraetore* inſcribatur.

Verum quid fruſtra in limine haereo? Praeſtabit altius provinciarum notitiam repetere, non huic tantum loco, ſed aliis pluribus deſervituram. Ac I., ubi diviſionem provinciarum ab Auguſto factam leviter adumbravero, latius aliquanto de Bithyniae rectorum conditione ac vicibus ediſſeram. II. Deinde quis ille Julius fuerit, qui S. Patricium capite damnavit: III. poſtea annum ipſum martyrii ex anno adminiſtrationis Julii, qua potero, eliciam. IV. Poſtremo Julii hujus vita adumbrabitur. Ita ſpero, lectori perjucundum fore ſummam martyris hujus antiquitatem cognoſcere.

C A P. I.

De partitione provinciarum ab Auguſto facta, quidque in Bithyniae rectoribus poſtea variatum fuerit.

Stante rep. provinciarum ſumma diviſio in conſulares, in quas conſules, & praetorias, in quas praetores mittebantur, initio fuit. Eiſdem ſiquando finito magiſtratu prorogabatur in provincia imperium, illi *proconſules*, hi *propraetores* vocabantur. Interdum & illi proconſules aut propraetores dici coeperunt, qui conſulatu aut praetura minime geſtis, ad bellum gerendum in provincias mittebantur; cujuſmodi apud Livium XXVI. 19. *P. Cornelius Scipio procoſ.* & apud Ciceronem Philip. XI. 19. & Sueton. in Octavio cap. 10. *C. Octavius propraetor*. At poſtremo id obtinuit, ut quotannis antequam novi conſules aut praetores deſignarentur, provinciae duae futuris conſulibus, reliquae praetoribus decernerentur; quas illi deſignati vel inter ſe ſortirentur, vel compararent; ut finito magiſtratu in eas proficiſcerentur: de quo vide Sigonium de ant. jure provinc. Sic ſtante rep. fuit.

At Auguſtus ſimul ac monarchiam arripuit, in eo plurimum immutavit: de quo legendus eſt Dio lib. LIII. Suetonius Octavio, ac Strabo extremo lib. XVII. Proderit autem Strabonis locum integrum huc afferre: qui locus eadem ſimul opera de Bithyniae conditione, in cujus gratiam haec ſcribimus, ſub Auguſto nos edocebit. Is locus ſic incipit. *Auguſto quum civitas totius imperii adminiſtrationem permiſiſſet .... bifariam regiones omnes diviſit, ita ut alias ſibi vindicaret, alias populo traderet. Et ſibi quidem, quaecumque* militum

fratrem Arvalem, LEGATVM ET PROPRAETOREM BITHYNIAE, legatum Aſiae, legatum Auguſtalem provinciae Cappadociae, proconſulem Cretae & Cypri, legatum Auguſtalem & praetorem Lyciae & Pamphyliae, legatum & propraetorem imperatoris Nervae Trajani Caeſ. Aug. Germanici Dacici provinciae Syriae, ſenatus & populus Primorum Neocororum Pergamenorum Benefactorem [ſupple ἀνέθηκεν h. e. *ſtatuae dedicatione honorat*]: *curantibus erectionem* [ſtatuae] *militibus*. Quandoquidem autem egregium hoc elogium recitaſſe penſi duximus, etiam illud leviter illuſtrare curae fuerit.

Nam illud difficultatem eruditis creavit, quid ſit quod verſu primo duo diverſi viri inſcribantur, *C. Antius* & *A. Julius*, quum tamen qui mox honores referuntur, ii nonniſi poſteriori conveniant. Verum ſimile eſt prorſus exemplum apud Grut. 407. 1. *L. Fabio M. F. Gal. Ciloni Septimino, C. Atinio Aciliano Lepido Fulginiano Coſ. comiti imp. L. Septimi Severi* &c. cujus poſterioris innumerae dignitates deinceps recitantur, quarum nulla ad priorem, ſed omnes ad poſteriorem ſunt referendae. Horum prior Coſ. ſuffectus anno Chriſti 193. fuit, ac multos honores geſſit apud Grut. 407. 2. An igitur ut in hoc Latino Gruteriano epigrammate, ſic etiam in ſuperiore Pergamenorum Graeco; an, inquam, hoc utrobique ſignificatur, ambobus illis junctim decretas & erectas fuiſſe ſtatuas, & idcirco ambos nominatos: verum ea lege, ut cujus ſtatua eſſet, is poſterior inſcriberetur, ejuſque ordinatim honores omnes recenſerentur: dum interim prioris illius dignitates in alterum elogium ſuae ſtatuae ſubſcriptum reſervarentur, in quo hic viciſſim priorem locum alteri largiens, poſterior ſcalperetur, ut ei ſtatim geſti honores ſeriatim ſubnecti poſſent. Ita equidem conjicio.

militum praesidio continenda essent, cujusmodi sunt barbarorum terrae, & gentibus nondum subactis finitimae . . . populo autem reliquas permisit omnes, quae pacatae facile sub imperio retinerentur. Vtramque portionem in provincias numero plures dispertiit: quarum aliae Caesaris, aliae populi dicuntur. Atque in suas quidem Caesar ipse rectores mittit, nunc hoc nunc illo modo regiones partiens, ac pro tempore in commune consulens. At in suas populus praetorios aut consulares mittit: quae & ipsae diversas divisiones subeunt, prout usus postulaverit. Ex his initio consulares provincias duas fecit, Africam scil. illam, quae Romanis paret . . . . & Asiam cis Halym & montem Taurum, exceptis Galatis & gentibus Amyntae subditis, exceptaque Bithynia & Propontide. Praetorias autem decem constituit. Eas Strabo sic enumerat, ut priores duae Hispanias & Narbonensem Galliam comprehenderent, *tertia Sardiniam cum Corsica, quinta & sexta Illyricum Epiro conterminum & Macedoniam, septima Achaiam usque ad Thessaliam* &c. *octava Cretam cum Cyrenaica, nona Cyprum, decima Bithyniam cum Propontide & quibusdam Ponti partibus amplecteretur. Reliquas provincias Caesar tenet, in quarum alias mittit viros consulares, in alias praetorios, in alias etiam equites Romanos.* Atque haec de vario provinciarum jure usque ad Augustum: quae non tantum argumento, quod est in manibus, sed & pluribus locis aliis usui futura in posterum auguror.

Ad Bithyniae vero provinciae conditionem quod attinet, ne actum agam aut aliena compilare videar, describam heic integrum eruditiss. Norisii locum ex Dissert. 2. ad Cenotaph. Pis. cap. XI. „ Alte-
„ ra, inquit, P. R. provincia in Asia erat
„ Bithynia cum Paphlagonia, Propontide,
„ ac quibusdam Ponti partibus. Strabo in
„ fine lib. XVII. Bithyniam inter decem P.
„ R. provincias praetorias numerat. Ta-
„ citus l. 1. Annal. ait: *Nec multo post Gra-*
„ *nium Marcellum praetorem Bithyniae*
„ *quaestor ipsius Caepio Crispinus majestatis*
„ *postulavit*. Mercerus ac Lipsius in notis
„ pro voce *Praetorem* contendunt *Procon-*
„ *sulem* reponendum, quum ex epistolis
„ Plinii constet Bithyniam a Proconsuli-
„ bus administratam. Haud tamen arbi-
„ tror, textum Taciti corrigendum.
„ Etenim Augustus senatui ac populo, te-
„ ste Strabone, assignavit provincias ὑπα-
„ τικὰς μὲν δύο, δέκα δὲ ςρατηγικὰς,
„ *duas quidem consulares, decem autem prae-*
„ *torias*, & inter has Bithyniam recenset.
„ Provinciae consulares erant Asia &
„ Africa, in quas viri consulares tantum
„ mittebantur, quum in reliquas decem
„ senatores praetura Romae functi desti-
„ narentur; unde & *provinciae praetoriae*
„ appellatae. Idem vero Augustus ex Dione
„ lib. LIII. *proconsules dici voluit, non modo*
„ *duos istos consulares, sed reliquos etiam*
„ *praetorios, aut qui praetoriorum loco habe-*
„ *rentur*. Suetonius etiam c. 47. de vita
„ Aug. ait: *Provincias validiores, & quas*
„ *annuis magistratuum imperiis regi nec fa-*
„ *cile nec tutum erat, ipse suscepit; ceteros*
„ *proconsulibus sortito permisit*. Itaque de-
„ creto Augusti rector Bithyniae *procon-*
„ *sul* dicebatur. At quod ii, qui in Bithy-
„ niam mittebantur, praetura, non autem
„ consulatu defuncti fuerant, Bithynia
„ provincia praetoria dicebatur; ac ob id
„ rector ejusdem Granius Marcellus *prae-*
„ *tor* Tacito nuncupatur; cui tamen lib.
„ XVI. C. Petronius *proconsul Bithyniae*
„ *& mox consul* nominatur: hic decreti
„ Augusti, illic praetoriae provinciae ra-
„ tionem habuit . . . . .
„ Ceterum Latini scriptores in rectori-
„ bus provinciarum nominandis, vetusta
„ liberae reip. nomina passim usurparunt,
„ uti pluribus exemplis proxime ostendi.
„ Plinius a Trajano Bithyniae rector im-
„ positus, X. ep. 109. petit ab eodem, quid
„ juris habere velit Bithynas ac Ponticas
„ civitates in pecuniis exigendis, additque
„ *Ego inveni a proconsulibus concessam eis*
„ *protopraxiam*. Et saepius quosdam ejus
„ provinciae *proconsules* suos decessores
„ nominat. Verum sub Trajano Bithynia
„ ac Pontus non amplius populi, sed im-

,,peratoris provinciae erant. Exſtat ve-
, tus elogium Grut. p. 454.
, C. PLINIVS. C. F. C. N
, CAECILIVS. SECVNDVS
, COS. AVGVR. LEG. PRO. PRAET
, PROVINC. PONT. CONSVLARI. PO
, TESTATE. IN. EAM. PROVIN-
, (CIAM AB
, IMP. CAESARE. NERVA. TRAJANO
, AVG. GERMANICO. MISSVS &c.
, ((160)

, Rectè autem dicitur *Conſulari poteſtate*, non *imperio*, in eam provinciam miſſus; imperium enim abſolutam belli gerendi, ſeu rei militaris adminiſtrandae poteſtatem deſignabat; *poteſtas* vero civilis juriſdictionis exercendae liberam facultatem, uti optime adnotarunt Panvinius l. 1. Faſtor. ad an. 428. & Sigonius l. 3. de ant. jure prov. c. 5. Proconſules ſtante rep. ſemper cum imperio in provincias mittebantur; ſub Auguſtis vero proconſules, quod pacatis provinciis praeficiebantur, cum conſulari poteſtate, ſed ſine imperio ac exercitu, in provinciis ſibi a ſenatu populoq. R. decretis civilem tantum juriſdictionem habebant. Tacitus l. 1. Ann. *Proconſulare imperium* latiore ſignificatione uſurpavit, cum dixit Achaiam ac Macedoniam *proconſulari imperio* levatas ac Caeſari traditas, nempe imperium pro civili poteſtate accepit. Plinius vero quamvis legatus propraetor Trajani Aug. quod ſine exercitu ſive legionibus Bithyniam regebat, *conſulari* (*) tantum *poteſtate* praeditus inſcribitur.

Ex hactenus recitatis facile quivis intelliget, Bithyniam, quae ab Auguſto uſque ad Trajanum una ex decem praetoriis populi Rom. provincia fuerat, poſtmodum a Trajano eidem populo ereptam ac ſibi vindicatam fuiſſe. Idque ex Plinio conſtat, qui legatus Auguſti pro praetore eam rexit; & ex A. Julio Quadrato, qui in Pergameno marmore, quod Adnot. 159. produximus, eodem jure ei provinciae praefuit, ut alios interim taceam.

Sed ſcire libet quando primum ea mutatio acciderit, quiſve primus Bithyniam pro Caeſare rexerit. Mihi non eſt dubium quin Bithyniae propraetorum Plinius agmen duxerit. I. Ac primum id ſuadent epigrammatis ſupraſcripti verba, in quo is dicitur LEGatus AVGuſti PRO. PRAETore PROVINCiae PONTi &c. ubi mox additur AB IMP. CAESARE. NERVA. TRAIANO. AVG. GERMANICO MISSVS. Quae verba ſi attendas, non aliud ſignificant, quam Plinium primum omnium in Bithyniam legatum Caeſaris fuiſſe miſſum, quum antea ſortito proconſules mitterentur.

II. Idem quoq. videtur innuere Trajani epiſtola inter Plinianas X. 29. in qua Caeſar certior de adita jam a Plinio provincia factus, reſcribit: *Provinciales, credo, PROSPECTVM ſibi a me intelligent.* Quae

(160) Reliqua vide apud Grut. pag. 454. 3. apud quem num. 5. alia brevior exſtat ad eumdem pertinens inſcriptio. At prior illa copioſior ſimul ac ſucco plenior eſt: quam quidem eamdem Gruterus eſse ait atque illam quam affert pag. 1028. 5. Sed fallitur. Nam haec altera longe plura habet tum in medio, tum in fine potiſſimum: quam quidem accuratius per verſus ſuos diſtinctam ex Alciati αὐτόπτȣ ſchedis dedit nuper Cl. Muratorius pag. 732. addito & Alciati commentario non malo, ſed ut illis temporibus. Atqui illud Alciateum exemplum in pluribus ſupplere aut emendare licebit. Verſu 2. ante AVGVR. praeponendum fuit COS. Nec enim geſtus conſulatus deeſse in marmore debuit, praeſertim quum honores poſt conſulatum geſti recenſeantur. Deinde v. 4. pro ET, legendum eſt AB, lacuna vero in hunc modum ſupplenda: PROVINCIAM. MISSVS. AB. IMP. CAES. Quae huc uſque reſtituimus, ea & in Grut. p. 1028. 5. eâdem medica manu indigent. Adhaec v. 8. pro MED. legendum eſt MIL. ſicuti recte apud Grut. pag. 1028. in ead. inſcriptione legitur. Sed ſcil. Muratorius non animadvertit, quam ipſe ibi ex Alciato protulit, eamdem prorſus fuiſse ac Gruterianam pag. 1028. 5.

(*) Non omnem plane vim atque effectus hujus formulae, *Conſulari poteſtate*, Noſter explicuit: de qua vide quae in ſeq. Diatr. in Adnot. 178. verſus finem adumbrabimus.

Quae verba non alio pertinent, quam quod Vareno Rufo, Jul. Basso, & aliis forsitan Plinii decessoribus male remp. administrantibus, provinciales opem Caesaris implorassent: qui ut afflictae provinciae subveniret, noluit eam amplius sortitioni, ut ante fiebat, committere, sed in se transtulit, in eamque virũ integerrimum Plinium Caecilium misit. Eodem & illud Trajani pertinet initio epist. 41. *Memineris idcirco te in istam provinciam MISSVM, quoniam multa in ea EMENDANDA apparuerint*. Hinc statim ibidem pergit: *Nam & tu* [Plini] *dabis operam, ut manifestum sit illis, electum te esse, qui ad eosdem MEI LOCO MITTERERIS*. Vides ut Trajani epistolae cum Plinii inscriptione consentiant.

III. Hinc, quia Caesar provinciae conditionem mutaverat, ut ejus administratio constabiliri posset, ac jam tum ab initio recte procederet; interpellari sese in omnibus a Plinio passus est non invitus: id quod ex toto lib. X. constat. Vide finem epist. 109. ubi *ab aliis* [proconsulib.] *instituta, infirma* fore dicit, *nisi illis* Trajani *contingat auctoritas*, quippe tum primum mutata administratione provinciae. Adde initium epist. 40. & plures alias.

IV. His adde, quod quoties suos decessores memorat, eos semper *proconsules* vocat, ut epist. 40. *Jussu proconsulum legatorumve* [proconsularium, non Caesaris] *dimissos*. Sic epist. 56. 57. 109. semper proconsulum, numquam autem propraetorum aut legatorum Augusti fit mentio.

V. Postremo tam verũ est, Plinium primum Bithyniae legatũ pro praetore fuisse, quam Servilium Calvum proconsulum ultimum ac proximum Plinii decessorem exstitisse: id quod ex epist. 65. liquet, in qua Trajanum consulit de relegatis a Calvo proconsule in triennium, qui etsi relegati, tamen in provincia morabantur: per quae ostenditur, a Calvi decreto non effluxisse triennium, alioqui nullus futurus erat consultationi locus. Sed & hoc ipsum ex Trajani epist. 65. fit manifestum, ubi se de eo proxime rescripturum pollicetur, *quum*, inquit, *causas hujus facti a Calvo* [statim scil. atque ex provincia in urbem pervenerit] *requisiero*. Porro de anno Bithynicae Plinii praefecturae infra cap. 3. §. 4. Adnot. 170. disputabimus.

CAP. II.

Quis ille sit Julius Bithyniae proconsul, de quo Acta S. Patricii loquuntur.

Ex hactenus quidem disputatis intelligere licet, *Julium* illum sub quo Patricius decertavit, quum disertim ἀνθύπατος [*proconsul*] aut ὑπατικὸς [*consularis*: quae vox heic tantumdem est ac *proconsul*, ut ad Acta ipsa ostendam] dicatur, non posse non antiquiorem Plinio propraetore fuisse: proinde Patricii passionem non debere serius consignari, quam sub prima saltem alterius saeculi Christiani initia. Ac de hoc quidem non est ut quisquam dubitet: ut proinde mirer summam martyris hujus antiquitatem nemini ad hunc diem suboluisse; quem praesertim Ruinartus in sua praeclara collectione inter Diocletianeae persecutionis pugiles medium intulerit. Atqui vel Menaea consuluissent: in quibus ad 28. Aprilis Patricii concio de ignibus subterraneis inseritur, in cujus fine Patricius Vesuvianam eruptionem [haud dubie illam, quae sub Tito fuit] praesentem se vidisse, testatur. Dixeris, hoc totum Graecorum fuisse commentum. Esto. At inde discimus, non dubitasse Graecos, quin Patricius exeunte primo saeculo vixerit. De eo Menaeorum loco infra in Diatr. V. mihi erit commentandi opportunitas.

Dixeris, si Patricius sub Tito vixit, posse ejus martyrium ad Domitiani persecutionem referri. At minime id sequitur; quia sub Trajano primum Bithynia Christianorum sanguine redundare coepit. Ergo non ante Trajanum quaestio S. Patricii contigit.

Verum ut ad annum ipsum certaminis detegendum praestruatur mihi via, proderit prius quis ille Julius fuerit, de quo Acta meminerunt, in apertum proferre.

Quod ubi investigatum fuerit, ita demum §. seq. in passionis annum inquiremus.

Ac plures equidem ab Augusti aetate ad Plinianam legationem proconsules Bithyniae tum in urbium Bithynarum (161) nummis, tum etiam in Plinii (162) epistolis reperio: at neminem unum qui *Julii* nomen gesserit, praeter *Julium Bassum*, de quo plures epistolae Plinii loquuntur: cujus proconsulatus, uti videbimus, in primordia ipsa Trajani imperantis incidit. Is ergo Patricii nostri judex fuit.

I. Id vero primum ex eo liquet, quia ex notis adhuc Bithyniae proconsulibus unus is Bassus *Julii* nomen gessit.

II. Idem quoq. ex eo colligere possumus, quod Pliniani Julii Bassi procos. professio cum ejus Julii, qui S. Patricium capite damnavit, charactere pulchre convenit. Nam Julium Bassum Plinianum fuisse oratorem, ex Plinio ipso discimus IV. 9. sic ordiente: *Causam per hos dies dixit Julius Bassus, homo laboriosus* &c. Idque multo certius esset, si Plinianus hic orator idem ille Julius (163) Bassus rhetor esset, cujus multa est apud M. Senecam declamatorem mentio, quod tamen quosdam (164) falso arbitratos video. At quamvis id ratio temporum non admittat; mihi tamen verisimillimum fit, Bassum proconsulem Plinianum illius, quem Seneca audivit, sive filium (165) nepotemve fuisse, sive saltem ex eadem

(161) In Graecis Bithynarum civitatum nummis apud Vaillant. signantur ἀνθύπατοι (*proconsules*) plures sub imperatoribus ante Trajanum. Itaque in Germanici Nicomediensium nummo scribitur: επι ωοπλιϰ Ουιτελλιου ανθ. *sub Publio Vitellio procos.* Sunt & Claudii Caes. nummi tres ab eisdem Nicomediensib. cusi, in quorum uno *G. Coelius Balbus*, in altero *A. Mindius Balbus*, in tertio *Firmus*, *proconsules* omnes, leguntur. Et in ejus uxoris Messalinae nummo a Nicaeensibus percuso exstat *proconsul Gellius Rufus*. Eorumdem Nicaeensium est numisma Neronis, in quo *proconsul* occurrit *Attius Laco*. Sed & Nicomediensium duo sunt alii nummi, unus Vespasiani, in quo *proconsul* legitur *M. Plancius Varus*, alter Titi, in quo item *proconsul* signatur *M. Sulpicius* (ωροκλος) *Proculus*.

(162) Eo pertinet *Velius Paullus* proconsul (sub quo principe, incertum) ex Plinio X. 66. Eodem *Terentius Maximus* & *L. Appius Maximus*, ad quos Domitiani Epistolae seorsum exstant post Plinianam 66. lib. X. ut & *Tullius Justus*, ad quem Nerva scripsit ibid. Adhaec sub Trajani, opinor, initiis fuit *Pomponius Rufus Varenus*, deinde *Jul. Bassus*, mox *Anicius Max.* fortassis & alii: postremo proximus Plinii decessor, ac proinde proconsulum ultimus *Servilius Calvus*: de quibus suo loco dicetur.

(163) Julii Bassi rhetoris M. Seneca meminit Controv. 3. 4. 12. 13. 20. 21. 30. & in praef. lib. 3. Controv.

(164 Andreas Schottus in declamatorum apud M. Senecam exstantium collectione [ubi de Julio Basso] hunc errorem erravit, quem & alios postea imbibisse memini. Atqui id stare nullo modo potest. In praefat. lib. 3. sic Seneca filios alloquitur: *Cum Basso certamen illi* (Osco) *fuit, quem vos quoque audistis, homine diserto.* Quum ergo sic filios alloquitur, jam diu Bassus fatis concesserat. Videtur ergo Bassus grandior aetate M. Seneca fuisse; qui tamen Marcus sub Augusto Tiberioque florens, quamdiu postea vitam prorogaverit, ignoramus. Atqui Julius Bassus Plinianus anno Christi 101. quando defensus a Plinio fuit, adhuc vivebat. Vides ergo quam immanis temporum hiatus inter Senecae Bassum interque Plinianum intercedat.

(165) Potuit quidem filius illius declamatoris esse, si fingamus animo, Plinianum Bassum ab illo declamatore sub ultimum vitae susceptum fuisse, ita ut ad Trajani usque imperium prorogare aetatem potuerit. Maxime quum anno 101. quando a Plinio defensus fuit, senex jam esset, h. e. facile major septuagenario. At nihil id necesse est, quum facilius multo sit, sive nepotem illius fuisse, sive ex transverso venisse.

Jam vero hujusne Julii Bassi Pliniani, an illius senioris, de quo M. Seneca, an postremo neutrius, filia fuerit Julia quaedam in Campano marmore memorata, haud facile dixerim. Marmor illud in hunc modum eloquitur.

ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΡΚΕΛΛΑ
ΙΟΥΛΙΟΥ ΒΑCCΟΥ
ΘΥΓΑΤΗΡ
ΚΟΜΜΑΓΗΝΗ ΛΛΥΠΕ
ΧΑΙΡΕ

H. e. *Julia Marcella, Julii Bassi filia, Comma-*

eadem familia; & non tantum nomen cum cognomine sed & familiarem eloquentiae laudem ab eo hereditariam accepisse. Quae facundiae affectatio etiam in Patricii Actis se prodit, ubi Julius calidarum scaturientium salubritatem ad deorum beneficentiam esse referendam, suadere plane oratorie conatur. Etsi ejus Julianae concionis summa tantum Actis S.Patricii [vide Diatr. IV. sect. 1.] inserta fuit. Nec alio certe quam ad hujus Julii oratoriam professionem illud referri potest, quod in Menaeis [editionis Venetae ann. 1629.] quibus utor, sic S.Martyr compellatur: Ρητόρων δεινότητας, φωτὶ τῷ θείῳ καταυγαζόμενος, ἐξεφαύλισας· *Rethorum eloquentiam, Divino lumine illustratus, contempsisti*. Ex quibus palam fit, Menaeorum auctores praeter haec Acta Bollandiana habuisse & alia monumenta prae manibus, in quibus Julii proconsulis dicendi facultas extolleretur.

III. Postremo ab ejusdem Bassi Pliniani proconsulatu [qui credo in annum Christi centesimum incidit] eruptio Vesuviana sub Tito principe proxime aberat: cujus adhuc recens memoria non immerito dissertationi S.Patricii de ignibus subterraneis ansam praebuit: in quam peculiari Diatriba commentabimur.

C A P. III.

Quoto Christi anno Julius hic Bassus Bithyniam rexerit, ac Patricium interfecerit.

§. 1. *Non ante annum Christi centesimum id contigisse.*

Annum proconsulatus Julii Bassi sunt qui ab ultimo Nervae tempore (166) ordiantur [ita ut partem anni 97. & annum 98. occupaverit] illis Plinii verbis adducti IV. 9. de Basso sic narrantis: *A Domitiano relegatus est. Revocatus a Nerva, sortitusque Bithyniam, rediit reus* &c. Putarunt enim, hoc sibi velle Plinium, sub eodem Nerva, a quo revocatus fuit, illum sortitum esse provinciam. Quum tamen Plinius ita narret ac si diceret, *Revocatus a Nerva, sortitusque* [postea] *provinciam, rediit reus*.

Verum quid pluribus lectorem moror? Bassum nō ante extremum annum Christi centesimū de provincia decessisse(proinde mense Maio ejus anni Patricium condemnasse) sic ostendo. Is de provincia *rediit reus*, provincialibus simul Romam commeantibus ad instruendam illius accusationem. Atqui idem Bassus non potuit ante annum 101. peragi reus. Quocirca non ante anni centesimi finem de provincia redire potuerat. Jam quod non ante annum 101. causa Bassi agi potuerit, sic demonstratur. Bassus defensores habuit Plinium hunc ipsum Juniorem, & L.Albinum, ambos *consulares* [teste eod. Plinio ibidem Theophanem impudentiae accusante, *quod post duos, & CONSVLARES & disertos*, Plinium scil. & Albinum, *tempus sibi & quidem laxius vindicavit*] atqui Plinius non ante Septembrem anni post Christi ortum centesimi suffectus est consul. Quo fit, eum non ante annum 101. *consularem* vocatum, defendere Jul. Bassum potuisse, nec huic ante annum 100. de Bithynia decedere licuisse.

Idem & ex dicendis de Rufo Vareno constabit: quem Varenum (utpote statim a Bassi judicio accusatum) ostendetur, inter Tullium Justum & Jul. Bassum regere Bithyniam debuisse h. e. partem anni 98. partemque 99. ac proinde Bassum ab anno 99. ad 100. fuisse proconsulem.

§. 2.

magena, bono sis animo (gr. ἀλυπε h.e. *nullo maerore affecta*) *vale*. Sed facilius dictu est, si quidem haec domo *Commagena* fuerit, eam cujusvis alterius Jul.Bassi fuisse filiam: nam plures cognomines marmora nobis prodiderunt. Apud Grut. p. 125. 8. sub Tiberio inter pontifices Albanos refertur quidam *C. Julius. C. F. SC. Aptia* (tribu) *Bassus*. Apud eumdem p. 475. 4. inter magistratus Suessanos occurrit quidam *T. Julius Bassus*.

(166) Ab extremis, inquam, Nervae mensibus; quia ceteroqui *Tullio Justo* dandus est sub Nerva locus, ad quem is imperator scripsit epistolam, quae inter Plinianas lib. X. 66. exstat.

§. 2. *Nec poſt eumdem annum centeſimum Julii Patricium damnantis proconſulatum differri poſſe . Obiter de Plinianae legationis anno .*

Vtinam vero pari felicitate poſſemus oſtendere,nec poſt eum,quem dixi,annum 101.Jul.Baſſi cauſam fuiſſe cognitam , ita ut eopte plane anno 101. Baſſus a Plinio defenſus(proindeque praecedente proconſul Bithyniae) fuerit . Et tamen de eo viri doctiſſimi Noriſius ac Tillemontius ne dubitarunt quidem : quorum ille in Epiſt.Conſul. ubi de Plinii legatione agit, ſic ſcripſit : *Idem* [Plinius] *lib.6.epiſt.29. narrans Quadrato ordinatim cauſas ab ſe agitatas , ait:* Accuſavi Marium Priſcum: *deinde :* tuitus ſum Julium Baſſum . *Accuſavit Marium Priſcum coram Trajano tertium conſule ann.*100.*ex lib. 2.ep.*11.*menſe Januario , quum* [ipſe] *eſſet conſul deſignatus in Kal.Septembris ex lib.*10. *ep.*20. *Idem lib.*4.*ep.*8.*narrat , ſe poſt conſulatum accepiſſe a Trajano auguratum ; epiſtola vero ſeq. acta in cauſa Baſſi deſcribit . Itaque anno* 101. *Jul. Baſſi cauſa cognita fuit .* Verum haec viri ſummi argumentatio pluribus laborat incommodis . I. Nam primum lib.VI.ep.29.inter Marii accuſationem , & Baſii defenſionem nihil impedit, quin biennium aut quantumvis temporis , ſi neceſſe id ſit , interceſſerit . II. Deinde auguratum quidem poſt conſulatum [h. e. poſt annum 100.] accepit Plinius;ſed quamdiu poſt conſulatum,non dicit . Quin imo ſi verum eſſet Jul.Frontinum [cui mortuo Plinius in auguratu ſucceſſit] ad ann.uſque 106. vixiſſe [quod quidem in Clariſs. Poleni Prolegomenis ad Frontinum ſcriptum reperi : etſi ea mera eſt conjectura, firmiore indigens tibicine] ſequeretur , Plinium nonniſi eod. ann. 106. in Augurum collegium fuiſſe cooptatum . III.Poſtremo ex epiſtolarum ordine plura paſſim ſic colligit Noriſius , quaſi ſi illac quo nunc proſtant ordine , eodem & perſcriptae primum fuerint : quum tamen ſatis Plinius ipſe I.1. Septicio teſtetur , ſe eas collegiſſe , *non ſervato temporis ordine . . . ſed ut quaeque in manus venerat* . Quod & in pluribus epiſtolarum locis aperte deprehendi . Quare non, quia epiſtolam de auguratu accepto proxime illa conſequitur, qua Baſſi judicium enarratur , continuo idem & rerum ordo fuit .

Atqui accuratiſs. Tillemontius in Noriſii ſententiam [quippe ſibi (167) ſatis commodam] ivit , qui & in utraq. Tab. chronologica [tum illa quam tomo 2. Caeſarum , tum quam tom.2. Memoriarum ſubjecit] Julii Frontini mortem aeque ac Baſſi judicium in ann.101. confert . Cujus ſententiae certitudinem magno equidem mercarer ; ne Patricii ſcil. certaminis annus fluctuaret incertus , ſed anno centeſimo affixus haereret .

Ac poterat quidem ſaltem ex anno Plinianae profectionis in Bithyniam lux aliqua Baſſi judicio, ut & anno Paſſionis S.Patricii affundi, ſi certo conſtaret quo potiſſimum anno Plinius eam provinciam attigerit . Nam ſi Plinius Caecilius exeunte aeſtate anni 103.[uti cenſet Tillemontius] profectus in Bithyniam fuit ; non licebit Baſſi proconſulatus finem ultra extremum annum Chriſti centeſimum prorogare ; quippe quum inter Baſſum atque Plinium duo (168) ſaltem proconſu-
les

(167) Percommodum Tillemontio fuit Baſſi cauſam non ultra annum 101. differre , quippe arbitrato , Plinianam Bithyniae legationem a Septembri anni 103. incipere ; quum ceteroqui inter Baſſum & Plinium rectores aliquot interceſſiſſent , uti Noriſius oſtenderat .

(168) Inter Baſſum atque Plinium non duos dumtaxat , ſed longe plures recenſet Noriſius [in Epiſt. Conſ. pag. 69. edit. Bonon.] ac primum quemdam incertum , quem vult deſignatum videri a Plinio X.64. deinde & *Rufum Varenum , & Anicium Maximum , & Servilium Calvum ,* ac fortaſſis alios . Itaque quatuor minimum ejus provinciae rectores indicaſſe ſe putat , qui Baſſum inter atque Plinium interceſſerint . Verum bona cum viri ſummi venia duos tantum Baſſi ſucceſſores ante Plinium equidem exploratos habeo , Anicium Max. ac Servilium Calvum : de ceteris nihil conſtat . Nam incertus ille , qui a Plinio X. 64. deſignatur , quid impe-

les interceſſerint , oporteat . Quod ſi Plinii legatio ab autumno anni 109. aut 110. [uti Noriſius ſtatuit] inceperit;tum ſane fas erit Patricii paſſionem & Baſſi proconſulatus finem vel uſque ad annum 103. , ac fortaſſis aliquanto ulterius differre . Verum utri ex his annis Plinii in Bithyniam adventus ſit affigendus , de eo adhuc chronologi certant : de quo mox infra pauca ſubjiciam in Adnot.170. ubi poſt ann. 107. Plinium in ſuam provinciam deducemus .

Interim tamen,quia tum a Noriſio(in Epiſt.conſul.p.*69*.)tum etiam a Tillemontio Baſſi judicium in annum 101. conjicitur; id interim impune tenebimus [donec certe aliquis nos veriora docuerit] ac proinde Patricii paſſionem in Maium anni centeſimi conferemus: praeſertim quum in tantis temporum ambagibus lux mihi demum aliqua affulſerit , cur Julii Baſſi judicium haud ſerius anno 101. exerceri debuerit .

§. 3. *De eo , quod Baſſi accuſatio haud ſerius anno* 101. *contigerit , amplius .*

Lux vero illa ex Rufi Vareni cauſa proxime Baſſi judicium conſecuta petitur . Etenim quo tempore Vareni judicium jam proceſſerat , Trajanus aberat [dicente Plinio VI. 13. Bithynos ſenatusconſultum , quo Vareno liceret pro ſe teſtes evocare , non tantum apud conſules carpere , ſed *etiam ABSENTI principi criminari* auſos fuiſſe] aberat autem haud dubie ad prius Dacicum bellum profectus , in quod ſive extremo anno 101. ſive anno 102.exercitum duxerat . Atqui mox ſub ejuſdem judicii exitum jam Trajanus Romae aderat , gratulante Plinio VII.*6*. his verbis : *Adeſt provinciae legatus* : *attulit decretum conſilii* [Bithynici] *ad Caeſarem* , *attulit ad multos principes viros* , *attulit etiam ad nos Vareni advocatos* . Et ad ejuſdem epiſtolae finem : *Conſules . . . . omnia integra principi ſervaverunt* ; *cujus cognitionem ſuſpenſus exſpecto* ; utique quod Caeſaris reditus immineret. Ac demum ejuſd.libri ep.10.Caeſar praeſens jam interloquitur : *Finitis* [ait Plinius] *actionibus Caeſar* , *Neutra* , *inquit* , *pars de mora queretur* . *Erit mihi curae explorare provinciae voluntatem* , num ſcil. ex animo Vareni accuſationem omitteret. Haec vero Trajani interlocutio non ante , nec poſt annum 103. figi poteſt , quo tempore is Romam rediens *Dacicus* vocari coepit . Quumque ejuſdem Vareni accuſatio anno 102. ut ante diximus [aut , ſi ſit opus , exeunte anno 101.] coepiſſet inſtitui : ex eo fit conſequens , Baſſi cauſam , judicio Vareni

impedit , quominus prior duorum , quos dixi certos eſſe , fuerit ? Rufus vero Varenus , ſi me audis , non unus ex ſucceſſoribus Baſſi fuit , ſed unus ex deceſſoribus , ac facile proximus Baſſi deceſſor . Quod ſic oſtendo . Baſſi judicium ſtatim Vareni cauſa conſecuta fuit ex VI. Ep. 29. *Tuitus*, inquit, *ſum Jul.Baſſum . . . dixi PROXIME* [a Baſſi ſcil. defenſione] *pro Vareno* . Quod & ex V. ep. 20. confirmatur, ubi ſic incipit : *Iterum Bithyni poſt BREVE TEMPVS a Jul. Baſſo , etiam Rufum Varenum procoſ. detulerunt : Varenum , quem NVPER adverſus Baſſum advocatum & poſtularant & acceperant* . Quibus ex verbis aſſequimur , Varenum non potuiſſe in Bithyniam proficiſci poſt Baſſi judicium , quia & ipſe PROXIME eamdem ſubiit calamitatem . Quam calamitatem non perpeti potuit pendente judicio Baſſi , quippe cui Varenus ipſe ut Bithynorum advocatus interfuit : nec proxime ante Baſſi accuſationem ; nam Baſſus ex provincia *rediit reus* , uti loquitur Plinius IV. 9. & quia ex V. 20. VI. 29. Baſſi cauſae Vareni judicium ſtatim ſucceſſit . Omitto quod inter Baſſi ex provincia deceſſum , ejuſdemque judicium non ſatis interceſſerit temporis , quo Varenus & legitimum adminiſtrationis tempus abſolveret , & idem Romam reverſus , Bithynis advocatus adverſus Baſſum daretur . Quocirca non aliud relinquitur , niſi ut Rufus Varenus proxime ante Baſſum Bithyniam rexerit . Certe Tullio Juſto, qui ſub Nerva partem anni 97. partemque anni 98. Bithyniae praefuerit,ſucceſſiſſe Varenum neceſſe eſt , qui eam reliqua anni 98. parte, ac portione anni 99. moderatus,ſibi ab eod. anno 99. ad uſq. labentem annum 100. Jul. Baſſum ſucceſſorem habuerit . An vero alios poſt ſe Baſſus ſucceſſores ante Plinium, praeter Anicium Max. & Servilium Calvum,habuerit, id ex Plinio non conſtat , ſed ex anno Plinianae legationis pendet .

ni proxime praeambulam, non ultra ann. 101.produci posse, sed eopte anno 101. agi simul ac terminari debuisse. Quid ita? quoniam non uno eodemque tempore Bassi ac Vareni causae simul agi potuerunt,quia in tota Bassi causa Varenus Bithynorum adversus Jul.Bassum advocatus fuit ex initio epistolae vicesimae lib.V.ubi sic Plinius incipit: *Iterum Bithyni POST BREVE TEMPVS a Jul. Basso, etiam Rufum Varenum procos.* detulerunt: *Varenum, quem nuper adversus Bassum advocatum & postularant & acceperant.* Ex quibus praeterea hoc discimus, brevi post tempore & ipsum Varenum a provincialibus accusatum. Vnde & idem VI. 29. scribit: *Tuitus sum Jul.Bassum . . . dixi PROXIME pro Vareno.*

Dicet fortasse aliquis, inutiliter a nobis biennium in totum judicii Vareni cursum impendi, quum ea causa satis superque uno anno 103. expediri potuerit. Quo quidem anno, si, quamdiu adhuc Caesar aberat, causam inceptam fingamus; nihil impedit, quin Caesare postmodum reverso, terminari judicium potuerit. Id si sequimur;tum vero Bassi accusatio non in annum 101. sed 102. conferetur, ejusdem vero proconsulatus non in annum 100. sed 101. Respondeo, ex iis, quae Plinius VI.5.13.29. VII. 6.10. de multiplici causae Vareni fortuna narrat, luce clarius esse, non potuisse totam eam telam uno anno pertexi. Sane quidem *Vareni causam in aliquot annos protractam* fuisse Norisius in Ep.Conf. loco cit. censuit.At verius est,eam haud ferme plus biennio solido perdurasse; quum jam anno 103. postquam [ex Plin. VII. 6.] principis [qui tum certe aberat] cognitio exspectata fuisset, tandem reverso Caesare exitum illum habuerit, quem paullo supra ex Plin.VII.10.indicavimus.

Ergo quum ex dictis Vareni judicium totũ annũ 102.partemq.annor.101.& 103 necessario occupaverit; ex eo fit consequens,Bassum haud serius anno 101.peragi reum potuisse.Atqui ne citius quidem eodem anno accusari potuit,ut ante dictum. Ergo eopte anno 101. aut [si mavis] anno 100. exeunte Jul.Bassus REVS [uti loquitur Plinius] ex provincia REDIIT; qui proinde prorsus mense Maio ejusdem anni 100. interficere S.Patricium debuit. Nam ejus provinciae administratio, quamdiu populi fuit, haud longior annua (169)fuit.Pluribus in hac(*) re supersedeo.

Atque in Bassi proconsulatu in annum Christi centesimum conferendo me justo longiorem fuisse, nondum plane poenitet. Nam praeter §.seq.dicenda,permagni intererat antiquitatem Martyris Patricii agnoscere. Quem sub finem aevi Apostolici pro Christo occubuisse [sive scil. eodem quo Joannes Evangelista anno, sive quadriennio ante ejusdem obitum: de cujus obitu vide Tillemontium in Jo: Apost. Not. 15.] non sine voluptate nunc primum addiscimus.

§. 4. *Ex occasione de Bithynicae Plinii legationis anno.*

Habes jam cur ex Bassi ac Vareni accusationibus inter se collatis Bithynica Julii administratio in annum centesimum conferri debeat. Atqui & eadem opera simul intelligere & hoc possumus, haud satis commode ab aliquibus Plinii in Bithyniam introitum in Septembrem anni 103. con-

(169) Id ex Suetonio didici in Octavio cap. 47. *Provincias validiores, & quas ANNVIS magistratuum imperiis regi nec facile nec tutum erat* (ubi *annua magistratuum imperia* ad populi provincias pertinent) *ipse suscepit: ceteras proconsulibus sortito permisit.* Vno verbo in populi provinciis annuae sortitiones & cetera prisco more fiebant: quum contra in Caesareis tempora ad Principis nutum producerentur aut contraherentur.

(*) Duo sunt alia argumenta,quae sub prelo ipso heic tango,alibi exponenda.I.Ex Plinii VI.5.adulto jam Vareni judicio,adhuc forsan Caesar Romae aderat.Ergo ann.101.debuit Vareni judicium inchoari,& eod.incunte, aut anno 100. exeunte Bassus accusari.II.Quas in hoc §.rationes inivimus,eae nituntur Norisii calculis,Trajanum anno 103.ex Dacia reducentis.At si alios plures sequimur, cum Trajani reditum in ann. 102. conferentes; non potuit Varenus serius anno 101.accusari,nec Bassus nisi anno 100. ex Bithynia decedere.Vide Append.post Diatr.V.

conjici. Etenim quando Trajanus ex Dacia redux in Vareni causa interlocutus apud Plinium VII. 10. inducitur in hunc modum, fore sibi *curae explorare provinciae voluntatem* [locum ipsum supra recitavimus] tunc annus Christi 103. agi debuit, eoq. tempore Plinius adhuc Romae commorans Vareni causam tuebatur. Non est autem verisimile, eodem anno post eam principis interlocutionem tantum superfuisse temporis, ut Caesar Pontum ac Bithyniam ex populari Caesaream efficeret, deinde ei provinciae Plinium legatum pro praetore destinaret. Qui quandoquidem medio Septembri mense [ex X. 28.] provinciam attigit; debuit aliquot ante mensibus a principe designari, quos menses ad se comparandum, & ad longae navigationis [in qua ex X. 26. & 28. *contrariis ventis retentus* fuit] terrestris itineris, & Pergamenae commorationis [ex X.28.] cursum impenderet; ita ut [X.28.] *tardius quam speraverat* i.e. XV. Kal. Oct. Bithyniam intrasse se fateatur. Sane quidem post Vareni causam a Trajano (Romam anno vergente reverso) cognitam usque ad XV. Kal. Oct. res tam multas eodem anno confertim contigisse, difficile dictu est. Illud longe facilius est, quod Tillemontius extrema Not. XVII. promovet, Trajani in orientem profectionem duplicem esse admittendam, unam extremo anno 106. alteram anno 112. aut aliquanto serius. Quo posito Plinii in Bithyniam adventus in Septembrem anni 108. aut sequentium percommode referetur: nam eo tempore Trajanum Romae fuisse necesse fuit, id quod ceteroqui Plinianae lib. X. epistolae omnino requirunt. Verum haec obiter (nam inferne (170) plura quaedam cupidis damus) ut intelligamus sub annum 110. Pli-

(170) *Amplius de anno Plinianae legationis ex Vareni causa colligendo.*

Quae confertim de Bithynica Plinii administratione diximus, licebit ea latius deducere: maxime quum eam legationem permagnas ad Ecclesiae historiam utilitates habentem (quippe quum exinde tum Plinianae de Christianis epistolae, tum rescripti Caesarei tempus eluceat) doleant eruditi viri, nondum certa temporum statione fixam videri. Ea porro Plinii administratio tres annos non totos tenuit: nam ingressum provinciam extremo mense Septembri, toto anno sequenti, ac praeterea partem tertii perdurasse eum in provincia ex epistolis libri x. deprehenditur.

Debet autem ea legatio in id tempus conferri, quo Trajanus maximam partem Romae fuerit; quod Plinianae epistolae libri X. praeseferunt. Porro non aliud Trajano vacuum ab externis bellis ab se administratis tempus fuisse volunt, quam sive quod inter utrumq. Dacicum bellum intercessit, sive quod a Dacico altero ad expeditionem Parthicam medium fluxit. Proinde horum alterutri Plinianam Bithyniae administrationem alligandam esse crediderunt.

Atqui id etiam dolemus, parum inter criticos convenire, quo anno Trajanus in orientem profectus fuerit: cujus profectionis tempus haud modicam propraeturae Plinianae certo tempori assignendae [illegible] Norisio certum videretur, Trajani expeditionem Parthicam non ante annum 112. evenisse; hinc eidem commodissimum fuit Plinianam praefecturam extremo anno 109. aut 110. adligare: quarum utramque Pagius, non optimis rationibus fretus, haud paullo ulterius prorogavit. Contra vero accuratiss. Tillemontius (in Trajano Not. 17.) quum ex Actis S. Ignatii M. & ex aliis pluribus monumentis negari prorsus non posse, demonstrasset, quin Trajanus extremo anno 106. in orientem profectus, mense Januario sequentis anni Antiochiam ingressus fuerit, hinc Plinianam legationem in id tempus contulit, quod inter utrumque Dacicum bellum intercessit. Putavit igitur, Plinium mense Septembri anni 103. Bithyniam ingressum, anno 105. ex eadem pedem retulisse.

Atqui utinam in eo Tillemontiani calculi procederent: ex iis certe plus roboris accederet Julii Bassi proconsulatui, quem post annum Christi centesimum differri posse negavimus. Ergo Tillemontii rationes in figendi Pliniana legatione veras esse, magno mercarer. Nunc quia veritas amicior; Plinium anno 103. toto, ac forsitan etiam 104. Romae fuisse, sic ostendo.

Vareni causam, quam Plinius defendit, varia fortuna fuisse per aliquot annos (minimum duos) disceptatam, ostendunt epistolae Plinii V. 20. VI. 5. 13. 29. & VII. 6. 10. Ea porro Vareni causa Bassi judicium proxime [illegible] con-

Plinium de Christianis consuluisse Trajanum, ab eoq. celebre de eisdem rescriptum elicuisse, decennio ferme post S.Patricii in eadem provincia martyrium.

C A P. I V.

De Julio Basso Plinianae aliquot narrationes.

Quandoquidem autem ea ex Plinio delibavimus, quae ad Julii Bassi proconsulatum Bithynicum anno Christi centesimo affigendum pertinerent; proderit nunc ex eodem & illa depromere, quae ejusd. Bassi vitam & ingenium leviter adumbrare possint. Sic ergo Plinius nonam lib.IV. epistolam inchoat. *Causam per hos dies dixit Jul.Bassus* [quem rhetorem fuisse, & Jul.Bassi senioris artis oratoriae heredem, hinc discimus : de quo vide supra c.2.3.] *homo laboriosus & adversis suis clarus. Accusatus est sub Vespasiano a privatis duobus: ad senatum remissus, diu pependit ; tandemq. absolutus vindicatusque est. Titum timuit, ut Domitiani amicus : a Domitiano relegatus est. Revocatus a Nerva : sortitusque* [postea, uti dixi, non sub eodem Nerva] *provinciam, redit reus : accusatus non minus acriter, quam fideliter defensus, varias sententias habuit, plures tamen quasi mi-*

secuta. Itaque quum supra ostenderimus, Bassi causam non ante annum 101. incidisse, consequens fit, Vareni (qui Bithynorum advocatus in Bassi accusatione fuerat) judicium haud citius anno 102. (aut summum 101. exeunte) exerceri coepisse. Atqui eo judicio non tantum incipiente, verum etiam procedente (ubi jam scil. Vareno concessum fuisset testes ex Bithynia evocare) Trajanus aderat (ex VI. 5. in fine, ubi quidam litigantibus *propitium Caesarem*, praesentem utique, *ut in ludrico aliquo*, precabantur) nondum scil. ad Dacicum bellum anterius profectus. Ergo anno 102. (saltem ineunte) adhuc Trajanus Romae aderat, ac ferventibus Vareni judiciis intererat. Mox secuta est eodem omnino anno Trajani absentia [dicente Plinio VI.13. *Bithyni senatusconsultum*, quo nempe Vareno licuit evocare testes, *apud consules carpere . . sunt ausi, atque etiam ABSENTI principi criminari*] Trajani inquam absentia ad Dacicum prius bellum profecti. Quod bellum si minus triennale, uti volunt, at biennale certe fuisse necesse est ; nec ante ann. 103. perfectum, quo de Decebalo triumphatum Norisius censet. Et tamen tum adhuc de Vareno disceptabatur, uti Plinius aperte indicat ad finem epist.6. lib.VII. *Consules . . omnia integra Principi* [jam adventanti] *servaverunt; cujus cognitionem suspensus exspecto. Nam dies ille* [adventus Caesaris] *nobis pro Vareno aut securitatem & otium dabit, aut intermissum* (causae illius) *laborem renovata sollicitudine injunget*. Postremo praesens jam Romae Trajanus in ea causa interloquitur apud eumdem Plinium VII. 10. *Acta causa hinc a Polyaeno, inde a Magio. Finitis actionibus, Caesar, Neutra, inquit, pars de mora queretur. Erit mihi curae explorare provinciae voluntatem*, omitterent ne, (uti dicebatur) accusationem, an nihilo minus persequerentur.

Ex his vides, quamdiu Vareni accusatio flagravit, Plinium, utpote rei tam illustris patronum, Romae semper substitisse, ac de profectione saltem imminente in provinciam (si quidem eam sibi Caesar destinavisset) ne cogitasse quidem, certum de continuandis ejusdem patrocinii laboribus, nisi provinciales accusationem omitterent, ut ex ejusdem epistolae fine constat. Quo pacto is igitur mense Septembri anni 103 [uti quidem volunt] Bithyniam attigit, qui eodem anno vergente Romae Vareno periclitanti opem ferebat ?

Fac vero, Trajani reditum non in vergentem annum 103. sed in eum medium incidisse. Ne sic quidem mense Septembri ejus anni Plinius in Bithyniam inferre pedem potuit, ad quam provinciam saltem eo ineunte anno destinari debuerat, ut & se compararet, & longissimo itineri temporis satis esset.

Quod ergo tempus Plinii propraeturae Ponti seu Bithynicae assignabimus ? Non aliud certe, quam inter annum 107. [quo anno ineunte Trajanus Antiochiae S.Ignatium damnavit, ac postmodum Romam rediisse omnino videtur] & annum 111. quo videtur Trajanus iterum in orientem reversus. De ea duplici Caesaris expeditione Parthica videatur praeter ceteros Tillemontius eadem Not.XVII. extrema : ubi idem non repugnat, quin, si cui non libeat Plinii legationem in ann.103. conferre, possit commode eamdem in medium inter utramque Parthicam expeditionem tempus conjicere. Ergo quum supra liquido ostenderimus, Plinium majorem partem an.103. Vareni causae vacasse; non aliud relinquitur, nisi ut illo medio, quod diximus, inter utrumque orientis iter tempore provinciam administraverit.

mitiores. Egit contra eum Pomponius Rufus [Varenus: de quo vide V.ep.20.] *vir paratus & vehemens. Rufo successit Theophanes, unus ex legatis* [Bithynis] *princeps accusationis & origo. Respondi ego. Nam mihi Bassus injunxerat, ut totius defensionis fundamenta jacerem: dicerem de ornamentis suis, quae illi & ex generis claritate* [ab Jul. scil. Basso rhetore illustri deductae] *& ex periculis ipsis magna erant; dicerem de conspiratione delatorum, quam in quaestu habebant*[unde tales dicti *quadruplatores*] *dicerem causas, quibus factiosissimum quemque, ut illum ipsum Theophanem, offendisset. Eumdem me voluerat occurrere crimini, quo maxime premebatur; in aliis enim quamvis auditu gravioribus non absolutionem modo, verum etiam laudem merebatur. Hoc illum alias onerabat, quod SIMPLEX & INCAUTUS*[idē ejus mos VI. 29. describitur] *quaedam a provincialibus ut amicis acceperat. Nam fuerat in provincia eadem quaestor. Haec accusatores furta ac rapinas; ipse munera vocabat: sed lex munera quoque accipi vetat. Hic ego quid agerem?... Negarem? Verebar, ne plane furtum videretur, quod confiteri timerem... praesertim quum reus ipse nihil integrum advocatis reliquisset. Multis enim, atque etiam Principi dixerat, sola se munuscula dumtaxat natali suo aut Saturnalibus accepisse, & plerisque misisse.* Ex qua ingenua confessione Bassi hujus simplicitatem a Plinio in eo notatam, ut & *incustoditum* & *incautum* ingenium animadvertis. Deinde defensionis suae ratione tota ac successu descripto, pergit idem Plinius. *Successit mihi Lucius Albinus tam apte, ut orationes nostrae varietatem duarum, contextum unius habuisse credantur. Respondit Herennius Pollio instanter & graviter: deinde Theophanes rursus. Fecit enim hoc quoque, ut cetera, impudentissime, quod post duos, & CONSULARES et disertos, tempus sibi & quidem laxius vindicavit. Dixit in noctem, atque etiam nocte, illatis lucernis. Postero die egerunt pro Basso Titius Homullus & Fronto mirifice: quartum diem probationes occupaverunt.* Hactenus dictio causae: mox sententiae dictae fuerunt in hunc modum. *Censuit Baebius Macer consul designatus, lege repetundarum Bassum teneri: Caepio Hispo, salva dignitate* [i.e.non adempta dignitate senatoria] *judices dandos... Praevaluit sententia Caepionis... Fuit & tertia sententia. Val. Paullinus adsensus Caepioni, hoc amplius censuit, referendum de Theophane, quum legationem renuntiasset* [nam quamdiu legatus, accusari jure non poterat] *arguebat enim multa in accusatione fecisse, quae illa ipsa lege, qua Bassum accusaverat, tenerentur. Sed hanc sententiam consules, quamquam maximae parti senatus mire probatur, non sunt persecuti. Paullinus tamen & justitiae famam & constantiae tulit. Misso senatu, Bassus magna hominum frequentia, magno clamore, magno gaudio exceptus est. Fecerat eum favorabilem renovata discriminum vetus fama, notumque periculis nomen, & in procero corpore maesta & squalida SENECTUS.*

De eodem sic breviter VI. 29. *Tuitus sum Jul. Bassum, ut INCUSTODITUM nimis & INCAUTUM, ita minime malum. Judicibus acceptis, in senatu remansit.*

Sed & illud ad ejusdem judicii exitum pertinet, quod ejus in provinciae administratione acta rescissa fuisse narrantur X. ep.64. ubi sic Plinius Trajanum consulit. *Haec quoque species incidit in cognitionem meam. Est enim adductus ad me in perpetuum relegatus a Julio Basso procos.. Ego quia sciebam, acta Bassi rescissa, datumq. a senatu jus omnibus, de quibus ille aliquid constituisset, ex integro agendi dumtaxat per biennium, interrogavi hunc quem relegaverat, an adiisset docuissetque proconsulem* [successorem] : *negavit. Per quod effectum est, ut te consulerem, an reddendum eum poenae suae, an gravius aliquid, & quid potissimum, constituendum putares & in hunc, & in eos qui in simili sorte conditione invenirentur... Decretum Bassi his litteris subjeci.* Trajanus suo rescripto gravius in illum relegatum animadvertens, non satis esse duxit, eum poenae suae restitui, quam contumacia eluserat, sed

vinctum mittendum esse ad praefectos praetorii. Atque ea sunt quae de Julio Basso ex Plinio novimus. Cujus Julii simplex ingenium & incautum, ut a Plinio describitur, est ubi in S.Patricii Actis deprehendere queas, ut in loco notabitur.

DIATRIBA IV.

CAP. I.

Acta sincera S. Patricii cum subjectis animadversionibus.

ADMONITIO.

Graeca S.Patricii Prusae Episcopi Acta ex cod.Ms. Bibliothecae Florentinae S.Laurentii eruta primi omnium Bollandiani socii ad 28. April. ediderunt, ab Jo: Ravestenio S.J.Latinitate donata: quae mox Ruinartus in sua Acta Martyrum sincera intulit. Ea vero interpretatio quum sententiae magis haereat, quam verba auctoris exprimat; non mihi visa est nostri hujus aetatis ingenio obsecundare, qua viri eruditi non sententiae tantum summam propinari sibi cupiunt, sed &, quoad fieri potest, verba ipsa cognoscere, quibus sententiae concipiuntur. Quocirca quum ceteroqui ea Acta haud longa sint; non invitus heic ea sic transtuli, ut plerumque verbum verbo fidus interpres redderem. Sectionum partitionem eam secutus sui, quae apud Bollandianos Graeco textui adhibetur: nam in Latina translatione ea partitio apud ipsos Bollandistas est paullo diversa, apud Ruinartum autem diversissima. Titulus Graece apud Bollandistas talis est, Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Πατρικίου ἐπισκόπου Προύσης.

MARTYRIVM SANCTI HIEROMARTYRIS

P A T R I C I I

Episcopi Prusae.

1. DIebus illis sub praeside Julio (*)proconsule, quum is ex idolorum insania (171) laboraret; ad Therma (172) veniens, Aescu-

(*) Sero animadverti, Cedrenum pag.242. ex his Actis profecisse, ac S. Patricii concionem, quae infra sect.4.5. legitur, de thermis eisdem prope verbis descripsisse. Initio autem (quod huc attinet) hunc Bithyniae rectorem δικαστὴν ἀνθύπατον *judicem proconsulem* vocat. Hoc eo notavi, nequis *proconsulis* appellationem (a qua hujus Martyris antiquitas Diatr. superiore petita fuit) heic a posteriore manu insertam calumnietur. Verum ad Cedrenum ipsum in Diatr. seq. enotabimus quae ei scriptori cum his Actis conveniunt.

(171) Salse dictum de eo, qui incommodis aliis auxilium a thermis quaerens, longe interim graviore insaniae idololatricae morbo laboraret, ne tribus quidem *Anticyris* [ut ille ait] persanabilis.

(172) Hunc Actorum locum sic transtulit prior interpres, quasi si τὸ θέρμα heic sit appellativum *thermarum* vocabulum, sic reddens: *Cum ingressus thermas, sacra Asclepio & Saluti peregisset.* Sed id nomen esse proprium sive oppidi sive vici prope Prusam Olympenam [quamvis a calidis erumpentibus inditum] cujus loci incolae θερμηνοὶ *Thermeni* dicerentur, jam supra Diatr.2.cap.2. ex Stephano docuimus. Ea vero plena appellatione Θέρμα [non θερμά: nam oxytonum est appellativum, paroxytonum autem proprium loci nomen, auctore Ethnicographo: eoque modo heic Graece scribendum est] plena, inquam, appellatione Θέρμα βασιλικά h. e. *Therma regia* vocata fuisse, tum Stephanus, tum Constantinus Porphyrog. prodiderunt. Ergo illud ἐλθὼν ὧδε ἐν τοῖς Θέρμοις, ἔθυσεν &c. sic totidem verbis Latine sonat, *Veniens hic* [Jul. proconsul] *ad Therma* [Basilica] *Aesculapio & Hygiae sacrificavit.* Eam vero calidarum scaturiginem hodiedum ibi-

Aeſculapio (173) & Hygiae ſacrificavit; atque ubi ſe in (174) calidae ſcaturigine (175) recreaſſet, ſtatui ſibi (176) tribunal, ac ſedens ſanctum Patricium ad ſe perduci juſſit. Quem adductum ſic (177) pro tribunali allocutus eſt Julius (178) conſularis. „ Vide (179) quan-

ibidem frequentari, teſtis eſt locupletiſſimus Turneſortius in ſuo pererudito itinerario to. 2. epiſt. XXI. pag. 189. „ Le 23. Novembre nous allâmes voir les Nouveaux Bains de *Capliza* . . . „ a un mille de la ville (de Pruſe) & a main droi- „ te du chemin de *Montania*. Les Turcs les ap- „ pellent *Jani-Capliza* c'eſt a dire *Nouveaux* „ *bains*. „ Quorum deſcriptionem exſecutus, deinde ſic ſubjicit Noſter. „ A deux milles de Pru- „ ſe & a un mille des *Bains nouveaux* ſur le „ chemin qui va de Smyrne a la ville de *Cecbir-* „ *gé*, ſont les anciens bains de *Capliza*, que les „ Turcs appellent *Eski Capliza*. Le Docteur „ Marc Antoine *Cerci* nous y accompagna & „ nous fit remarquer, que dans ce village il y „ avoit un bel Imaret; c'eſt ſans doute celui „ qui fut fonde par Mourat I. Les eaux du vieux „ Capliza ſont fort chaudes & quoique le bâti- „ ment ſoit a peu pres comme celui des nou- „ veaux bains & par conſequent peu ancien; il y „ a beaucoup d'apparence que ce ſont les eaux „ chaudes Royales dont ſe ſervoient les Grecs „ du tems que leur Empire floriſſoit, & dont „ Conſtantin & Etienne de Byzance ont fait „ mention. Mahomet I. les fit retablir & mettre „ dans l'etat où elles ſont.

(173) In Gruteri, Reineſii, Fabretti, Muratorii inſcriptionibus vix uſquam *Aeſculapium* ſine *Hygia* (ejus filia) nominari videas; quae alicubi *Salus* aut *Sanitas* Latino nomine nuncupatur. Ac ſane LEX. COLLEGI. AESCVLAPI. ET. HYGIAE, quae in illuſtri marmore Barberino deſcribitur apud Fabrettum pag. 724. & apud Sponium, quae amborum religio Romae ſub Antonino Pio fuerit, docere poteſt: ut alia plura monumenta taceam. Ex hoc vero loco diſcimus, templum aut aram Aeſculapii apud Thermenos fuiſſe, deoque ſacrificare loturos conſueviſſe. Serpens baculo involutus (celebre Aeſculapii ſymbolum) in Pruſaenſium nummis exhibebatur, ut in Diatr. 2. animadvertimus.

(174) Graece eſt, ἐν ταῖς πηγαῖς τῶν ζεμάτων. Atqui apud probos ſcriptores ζέμα eſt *decoctum*, adhuc fervens utique, quod & derivatio oſtendit. Hinc Dioſcoridi ζέμα ἀψινθίου eſt *decoctum abſinthii*. Eidem ſcriptori id ſaepius ἀπόζεμα vocatur. Apud Latinos autem aevi ſequioris ZEMA aut eſt *juſculum* (Papias *jus coquinae* interpretatur: in Gloſſis Ms. *Zema, aqua ſaginata, ubi caro coquitur*) aut quaelibet fervens aqua ſive *decoctum* (Apitius VIII. 1. *Mittitur in zema, quod eſt decoctum*; & cap. 6. *Bullienti zema, quod eſt decoctum*) aut poſtremo per ſynecdochen eſt *cacabus* ſive *caldaria*, *lebes*, in quibus ferveſit liquor: cujus ultimae notionis vide exempla apud Cangium in Gloſſ. Lat. Etſi vero *Caldaria* eſt balneare vocabulum; tamen in his Actis vox ζέμα (ſexcenties repetita) non eſt dubium, quin fervidam balnearum aquam, ſive abſolute *calidam* notet. In Etymologico Magno Ζεμὸν (niſi legendum ſit ζέμα) exponitur τὸ θερμόν. Ex quo vides quid in his Actis τὰ ζέματα appellaverint. Hinc etiam ad finem ſect. 3. τὸ ζέμα Julius ſtatim ἐκπυρούμενον ὕδωρ, *aquam fervidam* interpretatur.

(175) Julius hic Baſſus anno ſequente, quando a Bithynis repetundarum eſt accuſatus, multum aetate proceſſerat ex Plinio extrema epiſt. nona lib. X. Hinc non temere heic narratur ſe *in fontibus calidae* (ἐν ταῖς πηγαῖς τῶν ζεμάτων) refocillaſſe: nam aquae hujuſmodi prope fontem Calidiores fluunt, quae mox in lacum collectae tepidiores evadunt. Atqui ſenes calida [maxime menſe Maio, quo haec geſta fuerunt] juvantur, uti juvenes frigida.

(176) Graece eſt ἐκέλευσεν τεθῆναι αὐτῷ θρόνον. Quae de tribunali temporario, quod ubivis a praeſide luſtrante provinciam ſtatui poterat, ſunt capienda. Nam fixum ac manſurum tribunal in metropoli, aut celebrioribus tantum in locis erat, in quibus plurimum reſidebat.

(177) Graece eſt, Ἀχθέντος δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βήματος, εἶπεν. . Ἰούλιος. Sed ὑποστιγμὴ [*diſtinctio*] luxata reponenda eſt ante ἐπὶ τοῦ βήματος. Nec enim Ἐπὶ cum caſu patrio motum ſignificat, ſed ſtatum; ac vertendum *In tribunali*, ſive, ut Latini loquebantur, *Pro tribunali*. Prior interpres haec verba, ut & ſexcenta paſſim alia praeteriit, ſententiae unice affixus.

(178) Actorum initio Julius iſte *Proconſul* inſcribitur, quae vox (ut Diatr. 3. oſtendimus) omnibus provinciarum popularium rectoribus communis erat: at mox in tota hac hiſtoria idem non alio nomine quam ὑπατικὸς (*conſularis*) vocatur. Neque id vero lectorem turbet. Nam qui *proconſules*, iidem (ſaltem ſi conſules

, quanta deorum sit efficacia ; tu qui Christum invocas , vanisque , fabulis adhaerescis . Vide deorum providentiam, tibique exhibi-, tam beneficentiam . Vide patris (180) nostri Aesculapii gratiam , ac virtutem, eumque adores , censeo , ut & a vinculis ac flagris , liber evadas, & quod restat vitae bona cum corporis (181) habi-, tudine transigas , ac sine metu tuam inhabites (182) patriam .

2. Patricius episcopus dixit : *Quam multa paucis elocutus es mala, ac sexcentarum pestium scatebras brevi sermonis circuitu* (183) *effudisti*. Julius Consularis dixit: , Quid enim mali locutus sum, quamobrem , ita me, miser, (184) captas ? an ulla est in iis, quae sub aspectum,

, ca-

les ante fuissent) *consulares* nuncupabantur , teste Strabone lib. XVII. extremo : *In suas provincias populus praetores aut* [ὑπατικοὺς] *consulares mittit* . Ac passim videas sub Caesaribus illarum decem praetoriarum populi provinciarum rectores modo *praetores* , saepius *proconsules* , nonnumquam *consulares* vocari . Hinc Campaniae rectores in Graecis aliquot inscriptionibus apud Gruterum & alios vocari ἀνθυπάτας [*proconsules*] deprehendi , quibus tamen ipse institutor Hadrianus *Consularium* nomen indidit , uti ex Spartiano liquet .

Illud magis miror , quod Atticum Syriae praesidem sub quo S. Simeon Hierosol. episcopus martyrium pertulit, ὑπατικὸν [*consularem*] Hegesippus apud Eusebium III. 32. vocavit ; quum tamen Syria semper Caesaris provincia fuerit . Huic difficultati, quae viros criticos adhuc exercet, abunde a nobis ad XVII. Sept. [ubi de S. Simeone] satisfiet. Vt vero paucis heic in antecessum rem omnem complectar, *Consularis* quidem vox proprie proconsulibus seu popularibus rectoribus tribuebatur : eaque nomenclatione honorifica Caesarei rectores initio caruere . Sed , ut plura in provinciis sensim immutata fuerunt ; sic coepere Caesares quosdam legatos cum *consulari potestate* in provincias mittere [vide in superiore Diatriba capite I. Plinii inscriptionem, in qua *consulari potestate* is missus dicitur] qua qui impertiebantur [nec enim id passim, sed paucis concedebatur] ii *Consulares* , non secus ac proconsules , dici poterant . His adde quod nonnulli [uti Plinius] revera consules ante fuerant ; unde & jure suo *consulares* vocabantur . Sed de his ad XVII. Septemb. plura dabimus .

[179] Tota haec periocha usque ad sectionis finem ex rhetorum palaestra huic consulari processit. Ac revera Julium hunc Bassum oratorem fuisse, ostendimus Diatr. 3. §. 2. Hae sunt ῥητόρων δεινότητες [*rhetorum eloquia*] quas redarguisse Patricius in Menaeis dicitur , ut ibidem animadvertimus . Ac plura fortassis ornate & eloquenter Julius effuderat , ex quibus scriptor Actorum tantum summam heic delibavit .

[180] *Patris* nomenclatio ostendit , Prusaenses Aesculapium inter deos tutelares adscivisse : quod & docet nummus, cujus supra commemini. Dixeris, proconsulem non fuisse domo Prusaensem . At quamdiu proconsul erat, se pro cive gerebat. Aut saltem Actorum scriptor consuetam Prusaensibus loquendi consuetudinem servavit .

[181] Graece ἐν εὐσταθείᾳ . Quae vox etiam εὐεξίαν h. e. *bonam corporis habitudinem* notat. Plut. de praecept. sanit. ubi de Epicureis , ait : πρὸς τὴν ὑμνουμένην σαρκὸς εὐσταθείαν. Atque ea significatio [non vero *tranquillae* vitae, quae priori interpreti placuit] heic convenit, ubi de Aesculapio colendo rhetor perorat .

[182] His verbis ostenditur, ibi Patricii patriam fuisse , ubi haec dicebantur . Ergo Prusa Olympena [cui has calidas adhaesisse , Diatr. 2. docuimus] simul & palaestra pugilis , & sedes episcopi, & natale solum Patricii aut fuit aut ab Julio putabatur: quae satis ibidem explicuimus .

[183] Graece est ἀνώμβρισας . Verbum Ἀνομβρέω i. e. *scaturire facio, depromo, effundo*, ter in Syracide reperitur, XVIII. 29. XXXIX. 8. L. 29. Quibus locis in aliis cod. I pro H in penultima scribitur , tamquam ab ἀνομβρίζω : quod & in his Actis usurpatur .

[184] Pro *captas* Graece est συνελογίσω με . Atqui συλλογίζομαι [quod est *ratiocinari*, aut *computare*] nusquam cum accusativo personae construitur. An igitur e scriptoris manu fuerit συνελοχίσω με ? Etsi vero συλλοχίζω usurpatur pro eo quod est *In centurias aut decurias colligere* ; tamen quia λόχος saepe insidias notat , fieri potest , ut heic pro *insidior* usurpetur . Aut si sana est codicis Florentini lectio , τὸ συλλογίζεσθαι cum accusativo personae erit heic , captiosis argumentationibus velle irretire aliquem, aut simpliciter *captare* .

, cadunt, fallacia ?, Patricius dixit: *Clarissime* (185) *consularis, si quidem patienter & attente audire animum inducas, docebo te de calidae hujus origine*. Consularis dixit: , Quid scitamenti argutius excogi-, tati sis deprompturus, exspecto: age eloquere, ut quid tibi velis ediscam., Patricius dixit: *Minime vero gentium*. Consularis dixit: , Quid ergo ? aliter ne de thermis istis narras ?, Patricius dixit: *Christianus sum; & Divinorum mysteriorum cognitio inest omnibus, qui quidem Deum verum norint. Quare & ego, peccator & Christi servus, veritatem de hisce* (calidis) *teneo*.

3. Consularis dixit., Antiquis philosophis majorem te (186) fa-, cis ?, Patricius dixit: *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Qui comprehendit sapientes in astutia eorum. Et rursus gratias Patri suo agens Christus dicit: Gratias tibi ago, Pater, quoniam abscondisti haec a sapientibus & prudentibus, &* (187) *revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic placitum fuit ante te. Et rursus Apostolus: Non cognoverunt veritatem; si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent*. Consularis dixit., Grandia tu, quidem verba (188) crepas: vel sic tamen, quae te docturum pol-, liceris, audiemus. Age ergo, edissere unde thermae istae exsistant; , aut cujus virtute fervens haec aqua in tantum ebulliat. Ego enim , sic censeo, spontaneum (189) hoc lavacrum deorum providentia , ac munere ad sanitatem adipiscendam hominibus fuisse conces-, sum.,

4. Pa-

(185) Prior interpres vertit, *Illustrissime*. At non temere mutandae sunt sollemnes verborum conceptiones. Qui Romanis *Clarissimi* [titulus is dignitatis est] ii Graecis λαμπρότατοι vocabantur. Itaque in Philoxeni Glossis *Clarissimus* exponitur λαμπρότατος.

(186) Graece: *Antiquis philosophis majorem te quemdam* εὐαγγέλῃ (sed corr. ἐπαγγέλλῃ) εἶναι, *promittis esse*? Ceteroqui verbū εὐαγγέλλομαι (quod proprie est *laeta nuntiare*) simpliciter pro *nuntio* memini me in Phalaridis epistolis legisse; ita ut id verbum tolerari possit tum heic, tum infra hac sectione, ubi iterato legitur. Sed praestat cum Π scribere; sicuti & supra sect. 2. ἐπαγγέλλῃ cum Π legitur.

(187) Pro ἀπέκαμψας, quod heic in Graeco legitur; nemo non videt reponendum esse ἀπεκάλυψας.

(188) Graece est κομβολογεῖς, quod Bollandista adnotator censet compositum ex κόμβος [*nodus*] & λόγος [*sermo*]. Atqui κόμβος est potius rei vestiariae vocabulum, unde ἐγκομβώσασθε *induimini* 1. Pet. V. 5. Verum quid moror? Quemadmodum pro κόμβος interdum legitur κόμπος; sic vicissim heic κομβολογεῖς scriptum fuit pro κομπολογεῖς. Quod verbum etsi abest a lexicis; tamen sicuti reperitur κομπορρήμων, *grandiloquus, tumidus jactator*, & κομπολακύθης, & κομποφακελορρήμων eodem significatu; sic & usurpatum fuisse verbum κομπολογεῖν [quod est fundere ampullas, & sesquipedalia verba] ex hoc loco discimus.

(189) Graece est τὸ αὐτόματον, supple λουτρὸν, h.e. *spontaneum* seu *naturale lavacrum*. Sicuti enim αὐτοφυῆ λουτρὰ Paulus Aegineta dixit, sic [quia αὐτόματος & αὐτοφυὴς sunt synonyma] eadem & αὐτόματα λουτρὰ dicebantur, & postea absolute τὰ αὐτόματα & τὸ αὐτόματον; quemadmodum & τὰ θερμὰ absolute & τὸ θερμὸν usurpabant, subaudito ὕδωρ aut ὕδατα. Spontanea lavacra sic ab artificiosis differunt, sicuti Theophrastus l. 3. τὰ αὐτοφυῆ opponit τοῖς διὰ τέχνης.

4. Patricius dixit : *Jube , o Consularis, attolli* (190) *vela , ut omnes exaudiant* . Quumque consularis jussu vela allevata fuissent , multitudo locum complevit . Tunc Patricius voce sublata dixit . *Omnipotens aeternus Deus , qui bonitate ac benignitate sua per unigenitum Filium suum genus hominum fecit , quique ignem & aquam ex* (191) *invisibilibus nec antea exsistentibus substantiis condidit , quum quidem ex igne lucem* (192) *& solem & luminaria cetera construxisset ; verbo praecepit, ut perque diem perque noctem facis instar praelucerent : tantumdem enim potentiae , quantum & voluntatis habet . Idem vero quum ex aquis firmamentum caeli compegisset , terramque super aquas* (193) *stabilivisset ; omnia, quae in eis sunt, praescia providaque sua virtute fecit, ne forte formandum a se hominem quidquam eorum deficeret, quae sunt*

(190) Velum heic intelligi , quod tribunal judicis a turbae forensis oculis removebat , non est dubium . Suidas Παραπέτασμα interpretatur τὸ λεγόμενον βῆλον , *quod* [Latine] *velum dicitur* . Velum in caussis gravioribus ac potissimum criminalibus praetendebatur , quo dabatur intelligi , quaestionem diutius esse duraturam . Basilius ep. 59. ad Eustath. *Principes mundi bujus quoties reum aliquem morte sunt damnaturi* [ἐφέλκονται τὰ παραπετάσματα] *adducunt vela , adscitisque peritis , in disceptando temporis multum insumunt* . In S. Clementis Constit. II. 52. *Licet confiteatur maleficus , non illico eum ad supplicium mittunt ; sed pluribus diebus , non sine frequenti concilio* [Gr. μετὰ συμβουλίου πολλοῦ , quod non recte interpres, *Cum multa consultatione*] & [παραπετάσματος μέσου] *velo interjecto inquisitionem instituunt* . Haec eo adscripsi , ut *incautum & incustoditum* [uti Plinius IV. 9. appellat] hujus Julii Bassi ingenium agnoscas , qui Patricium vix dum leviter interrogatum morte damnavit . Qui & in eo sese *incautum* & *incustoditum* praebuit , quod levari vela Martyri indulserit . Quid enim ? Inde periculum imminebat, ne quis ex multitudine se Christianae sectae adjungeret . At interim tale quid contigisse, Acta haec non produnt , tanto veraciora, quanto admirabilium narrationum abstinentiora .

Sed ad vela quod attinet, ea non nisi gravioribus in caussis obducebantur . Nam leviores *levato velo* cognoscebantur . Hinc l. 5. C. *de naufrag.* ab Honorio & Theodosio scriptum fuit : *De submersis navibus decernimus , ut levato velo istae caussae cognoscantur* . Plura de his velis eruditi viri dederunt , Lipsius ad Senecae epist. Gutherius , & Cangius in Glossar. qui & exempla ex Martyrum Actis quaedam affert .

(191) Τῶν ἀφανῶν [*invisibilium*] nomine chaos primigenium intelligit . Quae locutio sumpta est a Senioribus , apud quos illud Gen. I. 2. *Terra autem erat inanis & vacua* , sive [ut Hebraice legitur] *erat thou & bou* , redditur ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος , *erat invisibilis & incomposita* . Nec dubium est quin sermone Hellenistico *Invisibile* tantumdem quod chaos fuerit .

(192) Locus hic pulcherrimus est ad praecidendam antiquorum difficultatem , quomodo lux primigenia, quam Deus primo die protulit, per se substiterit sine subjecta substantia . Atqui quum dicitur , *Facta est lux* , nomine τοῦ אור *or* [i. e. *lucis*] ignis substantiam decet intelligere [si sancto huic Martyri credimus] praesertim quum vox *Or* etiam *ignem* Hebraeis juxta ac Chaldaeis notet . Ex igne porro hoc primigenio triduana illa lux, antequam luminaria fierent , orbi emicuit : quemadmodum & Greg. Nyssenus postea disertim docuit , & post Nyssenum alii . Ergo pro *Fiat lux* poterat reddi *Fiat ignis* ; nisi in Marci Evangelio (ubi legitur θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς , *calefaciens se ad lucem*) *lux* pro *igne* sumatur . Postremo & ex eodem illo igne primigenio luminaria quarto die elaborata fuerunt , ut heic Martyr docet .

(193) Graece est ἑδράσας a verbo ἑδράζω , *stabilio, fundo,* quod Graecis V. T. interpretibus saepe usurpatum video , profanis non item . Nam quas voces verbi hujus Hesychius & Suidas suo lexico intexuerunt , eas illi a Biblicis interpretibus aut Hellenistis aliis hausisse videntur, non praeter morem . In Cyrilli Glossis ἑδράζω est *Conloco , Sedo , Stabilio* : & ἕδρασμα est *Pulvinarium* .

ſunt ad uſum conducibilia. Quumque rurſus praeſciret, fore homines qui dominum ſuum Deum & creatorem ad iracundiam concitarent, & relicto Deo vero, diis qui non ſunt, ſervitutem impenderent, paravit alia loca duo, quorum unum bonis omnibus, quae nemo conjectura aſſequi queat, refertum, ſempiterno lumine colluſtrari juſſit, alterum vero caliginis & poenae ignis aeterni locum eſſe voluit: ut illi quidem, qui Deo placuerunt, bonorum poſt reſurrectionem ex mortuis participes facti, in lucis verſentur domicilio; hi vero, qui eum irritaverunt, in tenebricoſo loco genus omne ſuppliciorum perferant.

5. (194) *Porro ubi ignem ab aquis, ſicuti & lucem a tenebris, diſcreviſſet; eorum utrumque per univerſas res creatas minutatim ſparſit. Eſt enim ignis, juxta ac aqua, ſupra firmamentum* (195) *caeli: itemque ignis & aqua ſub terris conditur. Ceteroqui & ſupra tellurem aquae ſunt, collectae in congregationem unam, quae maria appellantur. At quae ſub terris manſerunt (abyſſos dico) ex iis veluti ſiphones ſurſum ſupra terram in uſus noſtros protruduntur. Indidem vero & aquae calidae originem trahunt. Nam quae longius ab igne* (196) *ſubterraneo abſunt, Dei optimi providentia, frigidiores erumpunt. At quae propiores igni ſunt, ab eo fervefactae, intolerabili calore praeditae promuntur foras. Sunt & alicubi tepidae, quippe non parum ſed longiuſcule ab eo igne remotae. Atqui ille infernus ignis impiarum eſt animarum carnificina; non ſecus ac ſubterraneus frigidiſſimus gurges, in glaciei* (197) *glebas concretus, qui* (198) *Tartarus nuncupatur: in quo & dii veſtri,*

(194) Hanc ſectionem, quae diſſertationem de thermarum origine continet, ex non abſimilibus aliorum concionibus, et inedito quodam Graeci ſcriptoris loco, in ſeq. Diatriba illuſtrabimus.

(195) *Firmamentum* [ſive *expanſum*] eſt τάσις [uti Plato vocat] h. e. *extenſio* illa, quam nos aerem vocamus. Aquas vero, quae ſuper firmamentum ſunt, nubes intellige.

(196) Τȣ̃ κατὰ πυρὸς, quod heic nullo ſenſu legitur, mutabis in τȣ̃ κάτω.

(197) Graece ſcribitur εἰς βόλȣς (corr. βώλȣς) κρυςάλλȣ πεπηγός. Quamquam ſi βόλȣς retineas; tum ſumptum id erit ex Job XXXVIII. 28. ubi βόλȣς δρόσȣ (*guttas roris*) legimus. Sed prius veriſſimum eſt.

(198) Quod Tartarum definit *frigidiſſimum locum*, conſentientem in eo habet antiquitatem. Hinc Heſiodus in Aſp. Tartarum vocat *frigidum*: ψυχὴ δ' ἄϊδόςδε κατεῖεν Τάρταρον εἰς κρυόενθ'.

.... *Animus demiſſus ad Orcum*
Tartara ſub gelida ...

Ac Plutarchus in de primo frigido ſcribit: Τάρταρος ȣ̃τος ὑπὸ ψυχρότητος κέκληται, *Tartarus a frigore appellatus eſt*. Deinde id probat auctore Heſiodo τάρταρον ἠερόεντα *Tartarum obſcurum* vocante: id enim epitheton Tartaro perpetuum eſt apud Heſiodum & Homerum; ut non immerito Crates apud Stephanum *Tartarum* definierit *Sub polis aerem quemdam craſſum, frigidum, & obſcurum*, loca intelligens circa *Thulen*, quae vox Chaldaice *umbram* ſive *tenebras* notat. Poſtremo idem Plutarchus ut fidem faciat, Tartarum a frigore appellatum, ſic addit, καὶ τὸ ῥιγȣ̃ντα πάλλεσθαι καὶ τρέμειν, ΤΑΡΤΑΡΙΖΕΙΝ: *& qui horrore concutiuntur, & contremiſcunt, TARTARIZειN* dicuntur. Eadem & in Euſtathio reperias. Atqui excipit Voſſius, verbum ταρταρίζω videri potius a τάρταρος factum, quam contra. Verum bona cum Voſſii venia Plutarchi argumentatio ſic procedit. Ταρταρίζω eſt *algere* ac *tremere*. Quod verbum quum a ſuo primitivo τάρταρος fluxiſſe oporteat, id

 argu-

veſtri, & qui cultum eis impenderunt, non modo nunc cruciantur, ſed & in ſaecula ſaeculorum cruciabuntur. Quemadmodum & quidam (199) *veſtrorum poetarum dixit:*

Qua terminus (200) *ultimus exſtat*

Ter-

argumento eſt, ei voci ſubjectam olim fuiſſe *frigoris* notionem. Ea vero notio ex radice aliqua Phalegicae linguae manarit neceſſe eſt. Ergo ſive טרד ſive תרר ea radix fuerit; inde poſtea per notam reduplicationem verbum *Tarter* exſtiterit, h. e. *frigore concuti*. Eſt in eo verbo etiam horroris onomatopoeia quaedam. Vtut eſt; vocem certe *Tartari* ab oriente venire, oſtendit vox Etruſca *Tartari* fluvii, unius ex Padi oſtiis: quibus omnibus nomen ab oriente quaeſitum fuiſſe, oſtendimus in Tyrrhenicis. Nec de nihilo eſt, quod pars Aſiae gelidiſſima prope polum *Tartaria* haud heri aut nudius tertius vocabatur.

Jam vero, quod Martyr addit, *In quo dii veſtri .... cruciantur*, conſentit cum eo quod ibidem Stephanus ex Homero narrat, Tartarum τόπον εἶναι συνέχοντα τοὺς περὶ Κρόνον, καὶ ὑπὸ γῆν ὄντας. Vbi cave ne te fallat interpres ita reddens: *locum eſſe, qui continet Saturnum & qui ſub terram ſunt*. Τοὺς περὶ Κρόνον heic intellige *Saturni commilitones* (Titanas). Spectavit enim Stephanus illud Heſiodi Theog. 851.

> Τιτῆνες θ' ὑποταρτάριοι, Κρόνον ἀμφὶς ἐόντες.
>
> *Saturni & commilitium, ſub Tartara truſi Titanes.*

Vbi οἱ ἀμφὶς eadem prorſus locutio eſt, atque αἱ περὶ apud Stephanum. Hinc Aeſchylus Prometheo Jovem gloriantem facit, *quod ſuo conſilio ductuque Tartari nigra ſpecus tegat antiquum Saturnum* [Αὐτοῖσι συμμάχοισι] *cum ſuis commilitonibus*, h. e. cum τοῖς περὶ Κρόνον. Porro Titanum cum diis caeleſtibus bellum, horum victoriam, ac Titanas ſub Tartarum detruſos in Theogonia fuſe deſcribit Heſiodus, ubi plurima paſſim eſt Tartari mentio.

(199) Ea citandorum poetarum ratio ſumta eſt ex Paulo Ep. ad Titum I. 12.

(200) Hinc uſque ad Πείσθητι δὲ καὶ τῷ ἐν Σικελίᾳ &c. perturbarunt omnia librarii, dum ſcholia duo, quae margini quis illeverat, in textum admiſere invita. Totus is locus nunc quidem in editione Bollandiana ſic habet: Οὖρα τὰ γῆς καὶ πόντοιο [οὐδέν ἢ τὰ ἔσχατα πέρατα γῆς καὶ θαλάσσης] ἐνῆ Ἰάπετός τε Κρόνος τε ἥμενοι (ἀνὴ τὸ ἔνθα Ἰάπετός τε Κρόνος τε καθήμενοι· εἰσὶ δὲ ὀνόματα θεῶν) οὔτε αὐγῆσιν ὑπερίνης ἠελίω τέρπονται, οὐδέ τοῖς ἀνέμοις· βαθὺς δὲ Τάρταρος περὶ αὐτὸν τόσον ἔνερθεν, ὅσον οὐρανὸς ἐς ἀπὸ γαίης. In his neque caput neque pes. Verum ubi ſemel intellexeris, ea quae parentheſibus interpoſui, non aliud eſſe quam mera interpretamenta, ex libri ora in textum intruſa; facile poſtmodum (ſpuriis tamen hiſce detractis ac mendis aliquot facili negotio ſublatis) totus hic locus pulchre conſtabit; imo & hexametri illi ſuapte ſponte exſiſtent, quos ſanctus Martyr ex Homero deprompſit. At prior interpres nihil horum eſt ſuſpicatus: qui in ſua interpretatione additamentorum duorum (quorum prius nunc primum a me parentheſi coercetur: nam alterum in MS. Florentino editor idemque interpres jam antea παρενθέμενον *interpoſitum* reperit) ſic rationem habuit, tamquam ſi ea ſive teſtimonii ex poeta ſumpti pars, ſive Martyris verba eſſent. Sic ergo totum eum locum reddidit: *Quemadmodum & quidam poetarum veſtrorum cecinit dicens: Fines terrae ac maris NIHIL SVNT, QVAM EORVM EXTREMI TERMINI, in quibus ſedentes Iapetus & Saturnus* [*HAEC ENIM DEORVM VESTRORVM SVNT NOMINA*] *nec fulgore ſereni ſolis, nec ventis demulcentur. Tartarus vero tanto aliis inferior eſt, quanto caelum ſupra attollitur.*

Verum quid moror? Vbi ea duo, quae dixi, ſcholia detraxeris, duo exſiſtent Homeri loca. Quorum prior ex Il. Θ. 478. ſic incipit.

> .... Νείατα πείρατα ....
>
> Γαίης καὶ πόντοιο, ἵν' Ἰάπετός τε Κρόνος τε
>
> Ἥμενοι, οὔτ' αὐγῆς ὑπερίονος ἠελίοιο
>
> Τέρποντ' οὔτ' ἀνέμοισι. βαθὺς δέ τε Τάρταρος ἀμφίς.

Hoc eſt, *Vltimos fines Terrae & maris, ubi Japetuſque Saturnuſque Sedentes nec ſplendore Hyperionis ſolis Oblectantur, nec ventis: profundus enim Tartarus eos circumſtat.*

Quae deinde in Graeco ſequuntur, ea verſum ſextumdecimum ejuſdem libri Homerici efficiunt, qui talis eſt: Τόσσον ἔνερθ' ἀΐδεω, ὅσον οὐρανός ἐς ἀπὸ γαίης. *Tantum infra Orcum, quantum caelum abeſt a terra.*

Ad ſcholia vero quod attinet, prius tale eſt,

οὐδὲν

Terraeque ac pelagi, quibus Iapetusque Cronusque (*)
Fixi haerent, Hyperionia nec luce nec auris
Oblectati animos: imus nam Tartarus urget;
Tam procul infra Orcum, quam terra absistit Olympo.

Atque(haec ita se habere)*vel ex*(201) *eo,qui in* (202) *Sicilia exaestuat igne, tibi persuadeas velim*. Consularis dixit:, Ergo Christus fecit, haec & non dii?, Patricius dixit: *Christus ea fecit, quemadmodum scriptum est: Omnia per ipsum facta sunt: nam dii gentium daemonia, Dominus autem caelos fecit*. Consularis dixit., Rursus ergo etiamne, caelos Christus fecit?, Patricius dixit: *Etiam*(203)*: sicuti scriptum est: Quoniam videbo caelos opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quae tu fundasti*.

6. Consularis dixit., Jam si te in has thermas projecero, non, urêris,credo,quandoquidem has illius esse dicis,qui eas fecit; deos, autem contemnis., Patricius dixit: *Deos,quum non exsistant, haud equidem sperno: quod enim* (204) *nusquam est, haud quisquam carpit. Potest autem Christus verus Deus incolumem me reddere: nam si quidem hoc vult, certe potest. Quod si velit dissolutionem mei per hasce thermas fieri, & id potest, qui & omnia, quae ad me indignum ejus famulum attinent, perspecta habet. Scito adhaec, Consularis, ne capillum*

ὐδὲν ἢ τὰ ἔσχατα πέρατα γῆς καὶ θαλάσσης, *Nihil aliud* [significat illud scil. νείατα πείρατα &c.] *quam ultimos fines terrae & maris*. Ex quo scholio discimus, illud νείατα πείρατα, quod in Homero legitur, non defuisse in Martyris concione. At in Homero post eas duas voces sequebatur verbum ἵκηαι, quod Martyr omisit, quippe ab scopo suo alienum.

Alterum scholion illustrat ea Homeri verba ἵν' Ἰάπετός τε Κρόνος τε ἥμενοι: quae scholiastes sic exponit: ἀντὶ τοῦ Ἔνθα Ἰάπετός τε Κρόνος τε καθήμενοι. εἰσὶ δὲ ὀνόματα θεῶν. Vult igitur, Ἵνα positum esse pro ἔνθα &c. *Vbi* (inquit) *Japetusque Saturnusque sedentes: sunt vero* (inquit) *deorum nomina*. Simul autem atque Homeri loca indicavimus, etiam facili negotio maculas omnes abstersas vides. Ac de loco isto, ad quem viri docti expaverant, hactenus.

(*) Idest Saturnus. Versus necessitas Hellenismum usurpare adegit.

(201) Graece nunc est: Πείσθητι καὶ τοῦ ἐν Σικελίᾳ πυρός. Sed addenda est praepositio, ac legendum ἐκ τοῦ ἐν Σικελίᾳ: ut sit constructio similis illi Plutarchi in Romulo, πεπεισμένος ἐκ λογίων.

(202) De Siciliae incendiis tantum in his Actis mentio fit: de Campania & Vesuvio nihil. Sed tamen in Menaeis [de quibus in Diatr. V.] nō deest de Vesuvianis eruptionib. sermo. Nec equidem quae in Menaeis sunt, vera esse omnia, praestare queo. Verum Vesuviana sub Tito eruptio omnium celebratissima viginti tantum annis S. Patricii passione antiquior fuit; quum interim Aetna per id tempus interquiesset. Quocirca Vesuvii potius quam Aetnae meminisse Martyr debuisset. Atqui salvae res sunt: nam apud Graecos *Sicilia* interdum eo usque pertinet, ut etiam Campaniae oram complectatur. Stephanus in *Prochyta*: Προχύτη νῆσος πρὸ τῆς Σικελίας. *Prochyte, insula ante Siciliam*. Verum de eo, utrum Patricius Vesuvianae eruptionis meminerit, plura in seq. Diatriba.

(203) Graece nunc scribitur, Καὶ καθὼς γέγραπται, *Et sicut scriptum est*: quod nihili est. Sed ne dubita, quin Martyr ita locutus fuerit, Ναί. καθὼς γέγραπται. Prius interroganti affirmavit, dicens, *Etiam*: deinde affirmationem scripturae testimonio roboravit: *Sicuti scriptum est* &c.

(204) De philosophorum schola petitum; quorum est hoc effatum: *Non exsistentis* (οὐκ ὄντος) *nullae sunt affectiones*. Quo effato proconsulem ludificatur.

pillum quidem de cujusquam capite absque illius voluntate periturum, sed ne avem quidem sine ejusdem decreto sese laqueo implicaturam. Persuasum sit igitur omni animae, testimonium hoc verum esse, eos vero qui tecum una lapides colunt, falso a se deos appellatos, tenebricoso Tartaro mancipari ad supplicium.

7. His auditis Julius vehementer indignatus (205) eum in ipsam ferventis aquae (206) scatebram praecipitem dari jussit. Qui quum exspoliaretur, precatus est dicens: *Domine Jesu Christe auxiliare mihi servo tuo.* Quo tandem (207) praecipitato, guttarum ex fervida scaturigine prosilientium (208) aspergine milites circum adstantes insanabili pernicie laesi fuerunt. Sanctus vero Patricius in ferventes aquas ingressus, sic tamquam nare in (209) natatoria vide-

(205) Heic quoque *incautum* & *incustoditum* Julii hujus ingenium [quod ex epistolis Plinii in Diatr. 3. cap. 4. observavimus] quis non animadvertat? Qui Patricium indemnatum, nulla judiciali sententia per juris tramites in eum pronuntiata, irae tantum laxatis habenis, ultimo affecit supplicio.

(206) In thermarum Prusaensium descriptionibus, quas Turnefortius aliique dederunt, tantum inesse aquis illis fervorem ajunt, ut injectu duarum frigidae tertiarum, ut ferri a lavantibus possint, sint temperandae (uti narrat auctor libri qui inscribitur, *Status praesens mundi*) & ut brevi tempore (minus quam 20. minutorum ex Turnefortio) conjecta in eas ova perfecte durescant. At thermas veteris *Capliza* (quae sunt hae ipsae de quibus Acta loquuntur) ceteris calore antecellere, subindicat idem περιηγητής. Fervor autem ibi maximus inest, ubi primum scaturigo prorumpit. Ergo Consularis, ut S. Patricium e medio tolleret, eum in ipsam ebullientem scatebram demergi jussit. Idque Graeca hujus loci verba significant. *Jussit* (βληθῆναι ἐν τῷ ἀναβλύζοντι ζέματι) *in calidam, qua maxime parte scaturit, projici.*

(207) Graece est ἀκοντισθέντος. Ἀκοντίζεσθαι autem est *jaculo feriri*. At heic novo significatu (ex consueta ἀκυρολογίᾳ profecto) notat *jaci, projici*, sive *jaculari* passiva notione, uti quum *jaculabile telum* dixit Ovidius.

(208) Graece est, σαγόνες ἀπεράντισαν ἐκ τοῦ ζέματος. Porro illud ἀπεράντισαν (sive potius cum duplici canina ἀπερρ.) non aliunde venire potest, quam ab ἀπορραντίζω i. e. *aspergo* (quod compositum nusquam alibi, quod sciam, usurpatur) cujus aoristus ἀπερράντισαν significabit *asperserunt*: quod heic tamen minime convenit. Quid enim hoc sibi vult? *Guttae asperserunt e thermis*. Ergo, si me audis, quam minima mutatione syllabae τι in θη, scribendum est ἀπερράνθησαν, quod est a passivo ἀπορραίνομαι, *aspergor*; ita ut *guttas aspersas* intelligas, sive *guttarum aspersionem ex calidis prosilientem*.

At quod sequitur ἔφλεξαν ἀνιάτως mollius interpretari libuit, *Insanabili pernicie laesi* &c. Nec enim morte tenus id malum processit: & ceteroqui τὸ φλέγειν apud Hesychium significat etiam βλάπτειν, *laedere*.

(209) Prior interpres nescio unde sua illa excuderit: *Ipse vero S. Patricius in balneum, velut in REFRIGERIUM ingressus*. Graeca sic habent: *Sanctus vero Patricius ingressus aquam ferventem* [ὡς εἰς νεροφόρον ἀνήχετο] *quasi in nerophoro natabat*. De νεροφόρῳ sive potius νηροφόρῳ *nerophoro* nunc porro videamus.

Ac sane si rata sit lectio per E in prima syllaba; poterit allucere aliquid ex Glossarum excerptis apud Car. Labbeum, ubi Νέριον tantumdem est, quod *Navilium*. Nam νέριον forsitan est pro νεώριον. Et *Navilium* apud sequioris aevi scriptores idem quod *Navale*. Itaque vertere possis, *Tamquam in navicula supernatabat* h. e. superferebatur.

Sed magis est ut cum vocali longa Νηροφόρον scripserit auctor: quod vocabulum fit a Νηρὸς: de quo Suidas in Νηρίτης haec habet. ΝΗΡΙΤΗΣ, θαλάσσιος κόχλος. *Nerites est marina cochlea*. De nominis vero etymologia sic pergit. Ἐκ τοῦ Νέω, νῶ (τὸ κολυμβῶ) νηρὸς ἰχθὺς (καὶ νηρὸς μυχὸς παρὰ Λυκόφρονι &c.) καὶ ἐκ τοιαύτης παραγωγῆς ὁ Νηρίτης. *Ex* Νέω, νῶ (h. e. *nato*) *fit* νηρὸς

i. e.

videbatur. Quum multum vero temporis effluxiſſet, nec damni quidquam illi aquarum fervor intuliſſet; animadvertens praeſes id quod evenerat, ira percitus, eum inde a militibus educi, & gladio interfici juſſit. Sanctus vero Patricius protenſis in caelum manibus oravit dicens: *Rex omnium, Deus, qui propria virtute viſibilem juxta atque inviſibilem creaturam contines, qui eos, qui te in veritate invocant, audis, qui thermas haſce in juſtorum quidem ſalutem, impiorum vero ſupplicium comparaſti; adeſto mihi in fidei in te meae conſummatione, ac me ſupernae vocationis praemio dignum effice.* Quumque completa oratione dixiſſet *Amen*, flexis genibus, capite obtruncatus fuit. At qui aderant Chriſtiani ſublatas Sancti reliquias (210) curaverunt, atque in (211) Euripo publico depoſuerunt. Conſumma-

(i. e. *natator*) *piſcis* (*& νηρὸς μυχὸς apud Lycophronem* &c.) *& ex tali derivatione & Νηρίτης Nerites oritur*. Vides igitur τὸ Νηρὸς a Νέω deduci & *natatorem* ſignificare. Quo poſito vox Νηροφόρος *natatoriam* piſcinam ſignificabit, eadem componendi ratione, qua λεωφόρος *via* dicitur, quia πολὺν λαὸν φέρει. Sic & *Natatio* quod urinatores multos ſuperferret, νηροφόρος dicebatur. Appoſite vero natatoriae heic mentio fit, quia ab his Pruſaenſibus thermis natationem non defuiſſe, neceſſe eſt; quae vix uſquam a thermis aberat: quam ne hodie quidem a Pruſaenſi *Capliza* [non *Calipſo*, uti per errorem editum fuit] abeſſe, memorat auctor libri cui titulus *Status praeſens mundi*. Videatur & Joannis Evangelium cap. V. & IX. de κολυμβήθρα, quam vetus interpres *Natatoriam* reddidit. At in Cyrilli Gloſſis eadem Graeca vox *Natatura* vertitur: quod non neceſſe eſt in *Natatoriam* mutare; nam plura ſunt ejus terminationis vocabula non inſcite derivata. De natatione, quam Acragantini Geloni regi fecerunt longam ſtadia ſeptem, cubitos viginti profundam, videatur Athenaeus lib. XII. Et haec de voce Νηροφόρος, quatenus natationem heic notat, ſufficere poterant.

Verum difficultatem creat Phrynichus, apud quem ſic legitur Νηρὸν ὕδωρ μὴ εἴπῃς ἀλλὰ πρόσφατον. Quum ergo νηρὸν de aqua dici vetet, ſed πρόσφατον malit; ex eo fit νηρὸν tantumdem eſſe quod *recentem*. Fateor. Verum ea τοῦ νηρὸς notio venit a νεαρός. At vero ubi νηρὸς urinatorem deſignat, id fit a νέω. Atque haec poſterior ſignificatio latius patet. Nec enim tantum Νηρίτης [qui & Νήριτος Heſychio dicitur] inde fit, ſed & *Nereum* patrem & *Nereidas* Nymphas indidem ſibi nomen quaeſiſſe, non dubito. Et hoc vidiſſe antiquos grammaticos, argumento id eſt, quod Suidas poſt ea verba, quae ſupra recitavimus, eos reprehendit, qui τὸ Νηρίτης conchylium ἐκ τοῦ Νηρεὺς a *Nerei* nomine deducerent; nam ſi, inquit, inde fieret, diphthongum in penult. aſſumeret, ac νηρείτης dicendus eſſet. Verum hoc ſibi grammatici illi voluerant, a νηρὸς *natator* & *Nerei* & *Nereidum* & conchylii quod *nerites* dicitur, vocabula derivari. Porro *Neriti* [h. e. urinatori conchylio] ſimilis eſt, ſi non eadem, concha Veneria; de qua Plinius IX. 33. ſic narrat: *Navigant ex his Veneriae* [pro *Veneriae* in antiquioribus editis *Neritae* legebatur] *praebenteſque concavam ſui partem, & aurae opponentes, per ſumma aequorum velificant*. De *nerite* Ariſtoteles IV. hiſt. an. 4. Oppianus I. Halieut. v. 331.

Eodem referri & Lycophronis locus debet, quem Suidas [eo loco, quem ſupra parentheſi concluſimus] indicat tantum, at Etymologicum affert his verbis: Ἐν χθονὸς νηροῖς μυχοῖς, quod ibi exponitur τοῖς κοίλοις ἢ τοῖς καθύγροις. Quaſi νηρὸς idem ſit quod *cavus*, *humidus*. At cum bona grammaticorum venia non video, quin vertere poſſis, *In natatilibus terrae finibus*; ita ut ſit circumlocutio, qua non tantum lacus omnes, ſed & maria deſignentur, quae ſunt in terrae complexu aquarum συστήματα ad nandum apta tum piſcibus, tum ceteris animantibus. Atque haec de νηροφόρῳ.

(210) Καὶ κηδεύσαντες. Cur κηδεύειν *curare* interpretemur, pluribus dictum fuit ad XXV. April. in adnotatis ad Actorum S. Marci finem.

(211) In Graeco legitur ἐν τῷ εὐρίπῳ τῷ δημοσίῳ. Quod prior interpres, *In publica*

matus est autem sanctus (212) Patricius mense Maio, die (213) undevicesimo, gratiâ Domini nostri Jesu Christi, cui gloria & imperium una cum Patre & Spiritu Sancto, nunc & semper & in saecula saeculorum. Amen.

CAP.

blica via reddidit. Putavit enim, uti credo, vias vocari εὐρίππους, quod per eas *late equi* aut *equites* graderentur. At quanto proclivius fuit, dempto uno Π, de εὐρίπῳ *Euripo* heic cogitare? Quae vox non tantum freta reciprocantia designat, verum etiam quasvis aquarum conceptiones. Hesychius Εὐρίπους interpretatur δοχὰς ὑδάτων, *aquarum receptacula*, Eustathius τόπους πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ὑδάτων, quod eodem redit. Vtitur ea notione Josephus in Antiq. & Dionysius Halic. & alii, quibus locis interpretes *cisternam*, lacunam aut quid simile reponere amant.

At in Cyrilli Glossis quid illud portenti est, Εὔριπος, *Columbus*? Columborum genus εὐρίπους usquam appellatos, haud usquam reperies. Quare conjiciebam, illud *Columbus* heic positum fuisse pro Graeco κόλυμβος; quae vox *natationem* significat, h. e. tum natandi exercitamentum, tum etiam, credo, piscinam ad natandum idoneam, quae Latinis etiam *natatio* dicitur. Verum his missis, cur columbus avis εὔριπος diceretur, rationem reddet Isidorus XII. 7. sic scribens: *Columbae dictae, quod earum colla ad singulas conversationes* [etiam ex Seneca ep. 74. al. 75. *Conversatio* pro *Conversio* affertur: aliis ibi interim *Conservatio* legentibus] *colores mutent*. Quod Isidori etymon pro ridiculo habitum scio. Nec enim in *Columbo* aliud quam primam COLoris aut COLli syllabam deprehendas. Et certe falsus est Isidorus. At ansam errori praebuit, quod Columbum a colorum in collo mutatione εὔριπον appellatum inaudiverat [sicuti & homo instabilis εὔριπος ἄνθρωπος *Euripus homo* Graecis dicitur, ob notam freti reciprocantis inconstantiam] quod Vir sanctus minus intelligens, a *colorum* in *collo* mutatione *columbi* nomen arcessivit. At ea tantula S. Isidori hallucinatio perutilis tamen fuit; nec enim nisi Hispalensi duce nunc demum intelligimus, columbum non alia de causa in Glossis εὐρίπου nomen consecutum, quam ab ea quam dixi instabilitate colorum. Sed longiuscule a proposito digressus, in viam redeo.

Non solum autem apud Graecos, sed & apud Latinos *Euripi* vox quamvis aquarum conceptionem notat. Notus est Tullii locus in V. de leg. dicentis, *Ductus aquarum, quos isti Nilos & Euripos vocant, quis non, quum haec videat, irriserit?* Ex quo vides, putasse Ciceronem, sicuti *Nili* sic etiam *Euripi* nomen ex proprio evasisse μεταφορικῶς appellativum [alioqui nullus fuisset irrisioni locus] aut certe a significatione freti transiisse ad notanda quaevis longe minora conceptacula. Sed & ductus aquarum in circo vel arena *Euripos* fuisse nuncupatos, habes apud Plinium VIII. 7. 26. Suetonium in Julio cap. 39. Lampridium in Heliogabalo c. 23. Cassiodorum III. Var. 51.

Ex his vides, S. Patricium non longe a loco certaminis nactum fuisse sepulturam. Itaque nihil verisimilius dici potest, quam prope balneas aliquam fuisse sive piscinam, sive natationem, sive cujusvis generis aquarum conceptionem, aut ductum, vulgo *Euripum publicum* appellatum; ac prope eum locum S. Patricii reliquias inhumasse Christianos.

Ceterum haud facile cum Prusa urbs alia fontium multitudine & copia certaverit teste Turnefortio loc. cit. *Il semble que Pruse ait été faite exprés pour les Turcs; car le Mont Olympe lui fournit tant de sources, que chaque maison a ses fontaines* [proinde is Prusam cum urbe *Granata* ea parte confert] *La plus considerable . . . fournit de l' eau de la grosseur du corps d' un homme*, &c.

(212) Acta quidem nullos commilitones S. Patricii memorant. At in Graecorum libris tres ei socii passim adjunguntur, nim. *Acacius, Menander ac Polyaenus*. Quos quidem presbyteros fuisse, & eorum synaxin agi *in aede sanctiss. Dominae nostrae quae est in Cyri*, tantum in Synaxario Clarom. apud Bollandistas legitur. At nostrorum Fastorum mos est, ut duce tantum signato, συναθληταὶ (*socii*) si qui sint, subaudiri jubeantur.

(213) Merito igitur hoc die in nostro marmoreo Kalendario praefigitur nota P. i. e. *passionis*, quippe quum die suo is Martyr colatur. Concinunt Graecorum metricae Ephemerides in hunc modum.

Εννέα καὶ δεκάτῃ τάμε πατρίκιον ξίφος ὀξύ.

Patricium undeviceno mucro abscidit ensis.

CAP. II.

Ex Graecorum libris Liturgicis Elogia S. Patricii aliquot.

Quae modo dedimus Acta; ea ſinceritatem uſquequaque ſpirare, nemo non videt. Nec quiſquam criticorum adhuc repertus eſt, qui eis (214) obloqui ſuſtinuerit. Tamen fuiſſe & Acta alia pleniora, quorum quae damus compendium videri poſſint, vix dubito. Etenim ut omittam quod quae produximus, alicubi circumſtantiis pluribus defecta videntur: quae mox ex Graecorum Officiis proferam S. Patricii. elogia, ea [paucis forſitan exceptis] bonae frugis eſſe conjicio: & tamen plura in eis de Pruſae epiſcopatu, de ſapientia, de ſociis, aliaque leguntur, quae fruſtra in Florentinis Actis requiras. Adhaec δεινότητος [*eloquentiae*] rhetorum, quam deviciſſe Martyr in Menaeis dicitur, vix in Actis initio leve veſtigium ſupereſt, & dictorum ab Julio quaſi ſumma capita. Illa ipſa pulcherrima Martyris concio de thermarum origine, & impiorum ſuppliciis, alicubi quibuſdam partibus copioſior legitur. Quocirca non abuſurum me opera ſuſpicor, ſi quaecumque de hoc aevi Apoſtolici Martyre praeterea reperi, ea partim hoc cap. partim in ſequ. Diatriba cum lectore communicem.

Ac primum in Baſilii Menologio die XIX. Maii totidem ex Graeco verbis ſic legitur. *Certamen S. hieromartyris Patricii Epiſcopi Pruſae, & ſociorum. Sanctus pater noſter Patricius Pruſae urbis Epiſcopus fuit. Is quum Chriſti fidem eos, qui ſe ſibi adjungebant, edoceret; captus ab idolorum cultoribus, coram Bithyniae praeſide adſtitit: a quo interrogatus, libere Chriſtum profeſſus eſt. Dicente autem praeſide, deos coli debere, Jovem, Apollinem, Bacchum, quorum providentia calidae aquae in hominum beneficium erumpunt; reſpondit Sanctus, calidas aquas virtute Chriſti ſcatere, non idolorum, hoc eſt lignorum inanimorum ac lapidum ſenſu carentium. Quamobrem quum in thermas ipſas, qua parte violenter* (215) *ebullirent, conjectus eſſet, incolumis evaſit, omnibus tortoribus uſtis. Ita variis primum tormentis excruciatus, poſtremum gladio occiditur una cum diſcipulis ſuis Acacio, Menandro, & Polyaeno.*

Adhaec in Menaeis Venetae editionis die XIX. Maii aliquanto longius reperitur elogium, cujus titulus talis eſt: *Sancti Hieromartyris Patricii Epiſcopi Pruſae, & ſociorum ejus Acacii, Menandri, & Polyaeni*. Mox hi verſiculi ſubjiciuntur.

Εφεῦρε Πατρίκιος ἐκτμηθεὶς κλέος
Υπὲρ κλέος παγγηΐνων πατρικίων.
Εννέα καὶ δεκάτῃ τάμε πατρίκιον
ξίφος ὀξύ.

Patricius obtruncatus invenit decus
Supra patriciorum decus terreſtrium.
Patricii undeviceno caput abſcidit enſis.

Elogium vero quod ſubjicitur, ſic totidem fere verbis [uti meus mos eſt] reddi poteſt. *Quorum* [martyrum in titulo

(214) De his Actis Tillemontius [tom. 5. ubi de hoc S. Martyre] ſic habet: *Des Actes ... qui ne paroiſſent pas mauvais, quoique l'Ecriture y ſoit un peu trop citée, & qu' il ſoit difficile de pretendre que les diſcours, qui ſont aſſez longs, ſoient originaux*. Verum de ſcripturae locis a Martyribus in ipſa interrogatione uſurpatis exempla ſunt prope innumera in actis ſincerioribus. Ac ne longiores quidem conciones exemplis carent. In Actis quidem S. Pionii plures ſunt longiſſimae Martyris in conflictu ipſo diſſertationes: quas ne putes poſtea per otium ab aliis pinguiores factas, prohibet Euſebii de ipſarum longitudine teſtantis locus, quem in S. Pionii Actis obſervavimus. Nec S. Philippi Heracleae epiſcopi diſputationes breviores fuerunt: de quo martyre in Aprili noſtro copioſe egimus. Pluribus ſuperſedeo.

Ceterum eam ipſam S. Martyris diſputationem, quae ſect. 4. & 5. legitur, quam nimiae longitudinis Tillemontius accuſat, antiquos admirationi habuiſſe, eamque paſſim imitatos, in ſeq. Diatriba obſervabimus.

(215) Sic reddendum eſſe credidi, quod Graece ſcribitur: εἰς αὐτὰ τὰ θερμὰ κοχλάζοντα βίᾳ. Nam βίᾳ heic non nominis vicem gerit [quaſi calidas iſtas *vi* humana ferveſactas eſſe, narretur] ſed potius adverbii. Itaque iſtud βίᾳ *violenter* reddidi, ſed ita ut tantumdem ſit quod *vehementer*.

tulo recensitorum] *Patricius propter Christi fidem accusatus, coram Julio praeside sistitur. Qui quum ei suadere modis omnibus niteretur, & calidarum illarum obtenderet scaturiginem, quasi quae deorum providentia effervescerent, & eorumdem beneficentia redundarent; sanctus Martyr respondit, calidas quidem in* [hominum] *beneficium erumpere, sed tamen virtute domini Jesu: quum quidem duo loca Noster statueret, unum bonis refertum, in quo justi requiescerent; alterum obsitum caligine & igni, ad quem peccatores post mortuorum revivi scentiam damnabuntur. Adhaec, inquit, ignem Deus in creaturis omnibus collocavit, cumque aliis elementis commiscuit: nam & supra firmamentum ignis & aqua, itemque, sub terra ignis & aqua reperiuntur: unde fontes, si quidem prope ignis conceptacula, calidâ, sin ab illis longius, frigidâ scaturiunt. Addebat, ignem quidem subterraneum impiorum animorum esse carnificinam, infimam vero aquam in gelu concretam vocari Tartarum, in quo dii gentium sortiti sunt habitaculum. Quumque talia plura eloqueretur, jubente praeside; in mediam calidarum scatebram immissus fuit. Quibus eos qui conjecerant magis, quam ipsum qui conjectus esset, laedentibus, Sanctus indemnis exivit. Mox accepta capitali sententia cum Acacio, Menandro, & Polyaeno* (216) *ense obtruncatur. Agitur eorum celebritas in aede sanctissimae* (217) *Deiparae.*

In eisdem porro Menaeis ad 28. Aprilis est aliud S. Patricii elogium, quod fere totum in pertexenda S. Martyris de ignibus subterraneis, & impiorum suppliciis disputatione occupatur. Quod proinde in sequentem Diatribam mihi reservo. Sed & in Canisii Menologio eodem die 28. April. de Patricio agitur; at vero die XIX. Maii de Patricio cum suis sociis Acacio, Menandro & Polyaeno, & ita quidem ut utrumque elogium ex fusioribus Menaeorum eorumdem dierum elogiis contractum, resectis disputationibus, videatur. Ad 19. Maii sic idem Canisianum in nupera editione Basnagiana desinit: *Agitur .. celebritas in die* (cor. *aede*) *SS. Dei Genitricis*.

DIATRIBA V.

De Vesuviani incendii, ceterarumque Vulcaniarum flammarum origine ex antiquorum Christianorum sententia.

S. Patricii de ignibus subterraneis & impiorum suppliciis pulcherrimam Dissertationem [quam in ejus Actis habes sect. 4. 5.] fuisse secutis temporibus celebratissimam, ex pluribus monumentis infra producendis elicio. At ei disputationi Vesuvianam sub Tito conflagrationem dedisse ansam, & initio Diatr. 3. innui, & hoc loco pluribus demonstrare aggredior.

§. 1. *Vesuvianos ignes a primi saeculi Christianis a Gehennae promptuario fuisse repetitos, ex inedito Gerasimi fragmento ostenditur. Eadem vero de Vesuvio tunc sensisse Patricium, ex Menaeis & Cedreno demonstratur. An re vera S. Patricius Vesuvium exundantem inviserit, eoque tempore aliquis S. Stephanus episc. Neapolitanus fuerit. Plura in transcursu observantur, emendantur, illustrantur.*

Etenim quum ante viginti hos annos Vaticanae bibliothecae membranas (fretus maxime Caroli Majelli Archiep. Emisseni, ejus tunc bibliothecae praefecti, viri supra fidem doctissimi sanctissimique

(216) Bollandistae admonent, in Synaxario Claromontano hos Patricii commilitones presbyteros appellari. Miror tamen Bollandianos tum hoc Menaeorum elogium, tum alterum, quod in seq. Diatribam contuli, praeterivisse; nec porro de Cedreno quidquam subodoratos, ex quo plura in seq. Diatriba producentur.

[217] Ex eodem Synaxario Clarom. haec ultima sic recitantur a Bollandianis: *Agitur vero eorum synaxis in aede sanctiss. Dominae nostrae, quae est in Cyri*. Meminit ejus aedis, quam Cyrus patricius & praefectus urb. in suis aedibus exstruxerat, Codinus num. 113.

ſimique humanitate & hoſpitio) excuterem, memini incidiſſe me in cod. Graecum 790. quo codice excerpta varia continentur. In eo pag. 98. a tergo pulcherrimae hiſtoriae fragmentum, auctore *Geraſimo* (218) *monacho chronographo* (uti titulus indicat) exſtat, quod tum temporis a me deſcriptum nec alibi quod ſciam editum, huc proferre ac Latine reddere non gravabor.

Ex chronographo Geraſimo Monacho.

SVb Tito Romanor. imperatore mons (219) *Vesbius ab ipſo vertice ruptus tantum effudit ignis, ut circumpoſitam regionem cum urbibus concremarit. Quod contemplati gentiles, ac vehementer attoniti, quoſdam eximios Chriſtianos interrogarunt, quonam modo aut* un-

Ἐκ τȣ̃ χρονογράφȣ Γερασίμȣ μοναχȣ̃.

ΕΠὶ Τίτȣ βασιλέως Ῥωμαίων τὸ βέτιον (corrige βέσβιον) ὄρος κατὰ κορυφῆς ῥαγὲν, πῦρ ἀνέβλησε (corrige ἀνέβλυσε) τοσȣ̃τον, ὡς καταφλέξαι τὴν παρακειμένην χώραν σὺν ταῖς πόλεσιν· ὅπερ θεασάμενοι οἱ ἕλληνες, καὶ σφόδρα καταπλαγέντες, ἠρώτησάν τινας τῶν

(218) Geraſimos monachos haud multos equidem reperio. Geraſimus is, qui e monaſterio Manganorum monachus, anno 1320. CPolitanus patriarcha evaſit, huc non pertinet. Nec S. Geraſimus monachus Baſilianus in Regno Neapolitano prope Leucopetram, cujus aetas & geſta ignorantur, nomine tenus notus; de quo vide Bollandiſtas ad XIV. Junii pag. 974. Nec notior eſt aetas aut res geſtae cujuſdam S. Geraſimi civis Laurentini in Rhegina Calabriae dioeceſi, quem ne monachum quidem fuiſſe, poſſumus oſtendere: de quo Bollandiani ad 24. Junii pag. 820. Poſtremo fuit & antiquior Geraſimus anachoreta celeberrimus (qui in hiſce Faſtis Neap. die 5. Martii colitur: vide ibi dicta) qui anno 475. ad caelum evolavit. Sed utinam praeſtare poſſemus, hunc illum eſſe chronographum fragmenti hujus auctorem. Hic quidem anachoreta Geraſimus in Lycia natus ſcribitur tum in S. Euthymii vita, tum alibi. In Lycia autem celeberrimae erant ignium eruptiones Chimaerae & Hephaeſtiorum montium. An igitur ob eam cauſam primorum Chriſtianorum de Veſuviana flamma reſponſionem ſcriptis hic Geraſimus tradidit, ut ſimul oſtenderet ſuis popularibus, etiam Lyciae ignium vomitiones ab eadem cauſa procedere? Hoc quidem leve eſt; ſicuti & illud quod in hanc eamdem ſententiam conjici poſſet, nim. quod quum ſancti hujus Geraſimi de Veſuvio hiſtoriola apud Neapolitanos celebrior evaſiſſet, id in cauſa fuerit, ut ejus (ceteroqui apud Graecos cultum aſſecuti) feſtum Faſtis Neapolitanis inſcriberetur. Nec enim ob aliam cauſam Philonem die 24. Januar. & Sophronium Kal. Martii a Neapolitanis fuiſſe ſignatos, quam propter ſcriptas ab eo vitas, quas Neapolitani terebant, oſtendimus ſuis locis.

Verum haec non moror: nec uſquam S. Geraſimum illum anachoretam ſimul fuiſſe chronographum, Graeci prodiderunt. Magis eſt, ut Geraſimus iſte chronographus non alibi quam in regno Neapolitano monachus fuerit; in quo Graeca monaſteria plura florebant. Cui conjecturae id favet, quod Veſuvianam hiſtoriolam non alium quam accolam ſcribere decuerit: & quod *Geraſimorum* nomen frequens in his locis fuerit.

(219) In codice ſcriptum erat βέτιον. Sed nemo non videt, legendum eſſe, βέσβιον: id quod etiam ex altero breviore fragmento ejuſdem codicis conſtat eiſdem ferme verbis concepto, (quod infra adnectam) in quo βεσβὶν (pro βέσβιον) legitur. Montis hujus nomen varie ſcribitur. In marmore Campano legitur VESVIVS cum unico V in medio; in libris autem & VESVVIVS & VESEVVS & VESBIVS (cui ſcriptioni Graeci veliſicantur, apud quos ſaepiſſime βέσβιος legitur) aut cum V conſona in medio *Veſuius* ſcribitur. Ejus nominis veriſſimum etymon ex primigenia lingua alicubi expoſui ſimul cum aliis pluribus Vulcaniarum inſularum aliorumque hujuſmodi locorum etymologiis; ex quibus perſpicue efficitur, ea orientalia fuiſſe nomina, quibus igneae vomitiones ſignificantur.

τῶν ἐλλογίμων χριστιανῶν, πῶς καὶ πόθεν ἐξῆλθε τὸ πῦρ ἐκ τῶν μυχετάτων (cor. μυχαιτάτων) τῆς γῆς· οἱ δὲ εἶπον, ἐκ τῆς ἡτοιμασμένης διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις καὶ πᾶσι τοῖς ἁμαρτωλοῖς καὶ ἀσεβέσιν ἀνθρώποις γεέννης ἀνεδόθη πρὸς σωφρονισμὸν καὶ ἐπίγνωσιν τῶν ἁμαρτανόντων· καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ περιβόητος ὑμῶν διδάσκαλος Πλάτων ἔφη διερχόμενος (ex Cedreno corr. διεξερχόμενος) ἐν τῷ Φαίδωνι περὶ των λήξεων καὶ ἀποκληρώσεων τῶν ψυχῶν, ὅτι οἱ κακῶς βεβιωκότες κολάζονται ἐν κωκυσῷ (cor. κωκυτῷ) καὶ ἐν τῷ πυρὶ (possis ex Cedreno reponere πυριφλεγέθοντι) καὶ ἐν τῷ ταρτάρει (cor. ταρτάρῳ) ἅτινα ἐσὶν ἐν τῷ γεέννης βάθει· Πλάτων γὰρ παρ' ἕλλησιν ἐπὶ σοφίᾳ διαβόητος, ἐν αἰγύπτῳ παρὰ τοῖς φρονίμοις τε καὶ σοφοῖς τῶν αἰγυπτίων γενόμενος πολυπειρίας καὶ σοφίας χάριν, ὡς αὐτοὶ οἱ ἕλλη-

undenam ignis ex imis terrae recessibus prorupisset. Hi vero ex Gehenna diabolo & ejus angelis necnon peccatoribus & impiis hominibus praeparata illum scaturivisse ad peccantium correctionem ac resipiscentiam responderunt. Idque vel ex iis posse intelligi, quae vester, inquiunt, celebris magister Plato in Phaedone (220) *de animarum judicio* (221) *ac sortitione differuerit, statuens, eos qui scelestè vixissent, in Cocyto & Pyriphlegethonte & Tartaro torqueri, quae in imo Gehennae sunt* (222). *Etenim Plato, quem sapientiae causa Graeci celebrant, quemque cum prudentibus ac sapientibus Aegyptiorum ad multarum rerum peritiam ac sapientiam comparandam versatum, Graeci prodiderunt, plura ab Hebraeis didicit, etiam Theologus ab ipsis (* Graecis cre-

(220) In tertia & ultima Phaedonis parte, quae in edit. Serrani a pag. 107. to. 1. incipit. Sed idem argumentum copiose etiam in x. de Rep. versus finem pag. 614. & seq. tractatur.

(221) Tam λῆξις quam ἀποκλήρωσις *sortitionem* significat: sed prius saepissime est judiciale verbum ac sortes judiciorum notat. Quocirca *judicium* reddidi; praesertim quum hujus similis narratio (quam infra ex Menaeis producam) inscribatur περὶ κρίσεως, *de judicio*. At Xylandro Cedreni interpreti [apud quem Cedrenum hujus fragmenti initium eisdem verbis exstat] aqua haesit, interpretato, *de animarum ordinibus atque statu*. Nec tam Xylander culpandus est, quam corrupta exemplaria, in quibus pro posteriore ἀποκληρώσεων reperit ἀποπληρώσεων, quo modo & editi omnes habent. Hinc illa Xylandri interpretatio. Itaque ex hoc fragmento, si nihil aliud, inquinato Cedreni loco medebimur.

(222) Hoc fragmentum ab initio huc usque Cedrenus suae historiae intexuit, & quidem eisdem verbis, excepto πυριφλεγέθοντι uti notavimus, & quod in fine pro γεέννης posuit τῆς γῆς; & quod initio addidit, haec tertio Titi anno evenisse [quod tamen falsum esse, infra enotabimus], & quod in eadem prima periodo paucae sunt voculae diversae.

Porro autem ex Cedreni indicio facile est animadvertere, huc usque Christianorum responsum processisse. Nam cetera quae heic subjiciuntur, ea Gerasimus commentarii loco adtexuit. Sicuti & Cedrenus eidem Christianorum responso tum S. Patricii concionem, tum etiam quaedam alia de suo addidit. Vide infra ad Cedreni locum.

Adde quod stylus sequentium plurimum a superioribus in Graeco dissidet. Quocirca non dubito quin huc usque vetus fragmentum procedat, in quo Gerasimo cum Cedreno convenit; quae vero sequuntur ex Gerasimi ingenio prodierint.

credo, non Hebraeis) *pronuntiatus: etsi non aperte ac sincere, quemadmodum acceperat (quippe impietate gravique errore praeoccupatus) illa edisseruit. Qui quum in Prophetarum libros incidisset, inde earum rerum, quas in Phaedone de animorum judicio ac sortitione scripsit, argumenta desumpsit. Impurus, inquit, & imperfectus, ubi ad inferos pervenerit, in coeno jacebit: at qui perfectus ac perpurgatus eo commigraverit, cum diis habitationem nanciscetur. Nam qui vitam juste pieque transegerit, eum morte obita in beatorum insulas abeuntem, cum omnimoda felicitate, a malis immunem, degere statuit: contra qui se injuste impieque gesserit, hunc in punitionis atque suppliciorum locum, quem Tartarum appellant, contrudi. Quippe ex Daniele didicerat fluvium igneum (223) profluentem, & (224) quod ignis eorum non extinguitur, & vermis eorum non moritur.*

ἕλληνες ἱστοροῦσιν, ἔμαθε παρ' ἑβραίοις, καὶ θεολόγος περὶ (cor. παρ') αὐτοῖς ἀνηγορήθη (cor. ἀνηγορεύθη). εἰ καὶ μὴ σαφέστατα καὶ ακρεφνη (cor. ἀκραιφνῆ) καθὼς παρειλήφει (διὰ γὰρ προκατέχουσαν ἀθεΐαν καὶ δεινὴν πλάνην) ἐξηγήσατο· ἐντυχὼν δὲ καὶ ταῖς προφητικαῖς βίβλοις ϗ παρ' αὐτῶν τὰς ἀφορμὰς λαβὼν ἐν τῷ φαίδωνι περὶ τῶν λήξεων ϗ ἀποκληρώσεων τῶν ψυχῶν . . . (lacunam sic explebis: ὡς ὁ) μὲν ἀκάθαρτος ϗ ἀτέλεστος εἰς ᾅδην ἀφικόμενος ἐν βορβόρῳ κείσεται, ὁ δὲ τετελεσμένος, ϗ κεκαθαρμένος ἐκεῖσε μεταχωρήσει, ϗ μετὰ θεῶν οἰκήσει· τὸν μὲν γὰρ τὸν βίον δικαίως διεληλυθότα ϗ ὁσίως, ἐπειδὰν τελευτήσει, εἰς μακάρων νήσους ἀπιόντα οἰκεῖν ἐν πάσῃ εὐδαιμονίᾳ κακῶν ἐκτός· τὸν δὲ ἀδίκως ϗ ἀθέως, εἰς τὸν τῆς κολάσεώς τε ϗ δίκης τόπον, ὃν δὴ τάρταρον καλοῦσιν· ἤκουσε γὰρ ϗ παρὰ τοῦ δανιῆλ τὸν ἕλκοντα ποταμὸν τοῦ πυρὸς, ϗ ὅτι πῦρ αὐτὸ (cor. αὐτῶν) οὐ σβέννυται ϗ ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελεῖται (cor. τελευτᾷ).

Huic vero monumento ea S. Patricii dissertatio, quam supra in ejus Actis habes, ita consonare visa fuit, ut non dubitarem, quin Patricius ex eorum Christianorum numero fuerit, qui de Vesuvianae flammae origine ea senserint, quae Gerasimus litteris consignavit. In ea vero conjectura non parum me postea confirmavit & S. Patricii elogium, quod die 28. Aprilis in Menaeis Venetae editionis reperi, quod Latine redditum huc comportari non poenitebit (*).

[223] Sumptum est ex Dan. VII. 10. ubi Graece sic legitur, ποταμὸς πυρὸς εἷλκεν ἐκπορευόμενος. Vulgatus: *Fluvius igneus rapidusque egrediebatur*. Vbi apposite εἷλκεν est *rapidum* esse. In Danielis fonte Chaldaeo respondet verbum נגד *negad*, quod est *trahere*, *rapere*: cujus participium interpretantur, *Profluens*, *manans*, h. e. *rapidus*.

[224] Haec non sunt ex Daniele, sed ex Isaia LXVI. 24. ubi ait: ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.*

(*) In his dum essem, accepi Matth. Raderum S. J. in Viridario Sanctor. hoc Menaeorum fragmentum Latine interpretatum. Itaque diu quae-

Eadem die [28.April.] *S. Hieromartyris Patricii epiſcopi Pruſae, deque* (225) *judicio*.

Hic Sanctus propter innatam ſibi a puero virtutem & ſapientiam epiſcopus Pruſae factus, propter Chriſti fidem & igneum zelum ab idololatris tentus, & coram praeſide conſtitutus, idolorum vanitatem eſt inſectatus. Qui multis tormentorum generibus ac (226) *poenis exercitus, gladio obtruncatur. Is cum tyranno obluctatus, quum de inferorum* (227) *punitione interrogaretur; geminas dixit ſedes a Deo praeparatas fuiſſe, unam bonis* (228) *multis, qua juſti fruuntur, alteram caligine & igne refertam; in qua peccatores cruciabuntur: ignemque a Deo non tantum per univerſam terram fuiſſe ſparſum, verum caelo etiam ineſſe tum ignem tum etiam aquam. Alia enim ſupra terram aqua eſt, quae Mare appellatur, alia inferne, quae Abyſſus dicitur; ex qua ſic quaſi ſiphones, protruduntur fontes ad vitae noſtrae neceſſitates. Porro ex igne ſubterraneo thermae proſiliunt, aliae fervidiores, aliae remiſſiores. Atque is ſubterraneus ignis eſt, uti perhibent, impiorum carnificina. Quemadmodum & infimam aquam, glaciem atque Tartarum vocant, in quo gentiles & horum dii ſempiternis ſuppliciis afficiuntur. Narrabat porro, ſe Judaeam peragraſſe, ac Jordane tranſmiſſo, vidiſſe terram quae etiamtum iram Dei teſtaretur propter impiorum ſcelera, quibus ſe qua caeſis hoſpitibus, qua turpioribus aliis facinoribus inquinabant. Ad haec vidiſſe ſe etiamnum inde fumum exhalari, & terram in favillam converſam, omnis fructus omniſque humoris* (229) *expertem. Sed & qui ex Aetna Siciliae prorumpit ignis, nec procul eſt, & palam eſt omnibus ſpectare cupientibus. Quamobrem vobis teſtatum facimus judicium illud, quod Deus per ignem facturus eſt. Nam & Nea-*

quaeſitum cum librum vix tandem nactus, reperi eam interpretationem elegantem quidem, ſed tamen plus nimio ab auctore ſuo diſcedere. Ea de cauſa novam Graecae dictionis veſtigiis inſiſtentem heic poſui.

[225] Mira inſcriptio, quae Graece concipitur, καὶ περὶ κρίσεως. Ex quibus verbis facile quivis ſuſpicabitur, non aliam Graecis fuiſſe cauſam, cur praeter primarium S. Patricii feſtum die ſuo [h. e. die XIX. Maii, quo obtruncatus fuit] celebratum, etiam die 28. Aprilis ſecundariam feſtivitatem inſtituerint, quam ut hoc die celeberrimae apud antiquos S. Patricii diſputationis, quam [περὶ κρίσεως] *de judicio* Divino pronuntiavit, memoriam facerent. Habuerunt enim hoc Graeci proprium, ut in eximiis Sanctis non tantum diem emortualem celebrarent, verum etiam eximia quaeque peculiari feſto honorarent. Vide de hoc more quae de Chryſoſtomo menſe Januario diximus, cujus ſingula exſilia & exauctorationes ſingulis feſtis conſecrarunt.

[226] Graece haec ſic leguntur: καὶ πολλαῖς ἰδέαις βασάνων ὁμιλήσας [addenda eſt mox copula καὶ] ποιναῖς. Quae Matt. Raderus, qui hunc Menaeorum locum ante me eſt interpretatus, ſic reddidit, *Ac multis exquiſitiſque tormentis excarnificatus*. Verum nuſquam *excarnificatus* in Actis proditur: nec ante capitis abſciſſionem ulla ſanguinis gutta S. Patricio deperiit: nec Graeca, ſi verbum verbo appendas, aliud ſignificant quam, *In multis tormentorum generibus poeniſque verſatus*. Harum vero poenarum nomine potes intelligere carcerem [qui certe praecedere debuit] & quod in thermas praecipitatus fuit. Ex his autem vides, Acta ſincera, quae dedimus, ultimum tantum tragoediae actum exhibere, nec, ut alibi fit, a comprehenſione incipere.

(227) Haec verba, καὶ περὶ κολάσεως ἐρωτώμενος, Raderus in ſua interpretatione omiſit.

(228) Graece erat ἕνα (τόπον) πολλῶν ἀγαθῶν, ὃν οἱ δίκαιοι ἀπολαύουσι. Vbi illud ἀγαθῶν eſt a neutro plurali ἀγαθά. At prior interpres perinde accepit, ac ſi eſſet maſculini generis, quippe interpretatus, *Vnam* (ſedem) *piorum multorum quam poſſiderent juſti*.

(229) Prior interpres: *Ac omni deſtitutam fructu fetuque ſeu piſcium ſeu pomorum*. Sed in Graeco legitur: ἄμοιρον παντὸς καρποῦ καὶ πάσης ὑγρᾶς οσίας (cor. οὐσίας). *Expertem omnis fructus omniſque humidae ſubſtantiae*. Atqui *humidae ſubſtantiae* nomine magis eſt, ut herbas & virentia quaeque, quam ut piſces intelligas. Nec enim terra, de qua haec dicuntur, uſque adeo felix uſquam reperietur, ut piſces gignat.

Neapoli(230) vidi egomet montem sex millibus ab urbe distantem, barathro (231) hiantem, qui Divinum illũ ignem (qui undae instar ad trecentas supra montis cacumen ulnas exsiliens, terram concremavit) & (232) saxa eructabat; donec piissimo (233) ejus tem-

(230) *An re vera S. Patricius Vesuvianam eruptionem inviserit.*

Ad concionem S. Patricii (in Actis sect. 5. in Adnotat.) ex Stephano Ethnicographo monui, Siciliae nomine debere ibi etiam Campaniam intelligi. Et certe brevitati Acta illa Patriciana student: ac fuisse Acta alia copiosiora, ex quibus Menaeorum conditores profecerint, Tillemontius jam pridem est suspicatus. In iis Actis fusioribus apertam Vesuvianae eruptionis sub Tito mentionem exstitisse non dubito non una de causa: primum quod illa inundatio proxime acciderat: deinde quod haec eadem occasionem Christianis, ipsique S. Patricio praebuerat ista incendia ab igne Gehennae repetendi.

At illud magis expendere interest, utrum re vera S. Patricius Vesuvianam flammam praesens inviserit, an haec contra Graeculus ille, qui hunc Menaeorum locum condidit, de suo adjecerit. Istud quidem Graecis recentibus non est insolens. Sed tamen hoc etiam in Actis illis amplioribus fuisse lectum, plane suadet suis circumstantiis vestita narratio, Stephani Episcopi mentio, & Vesuvii exundantis admodum vera descriptio. Itaque aut verum est, reapse Patricium pro concione testatum, se Vesuvio scaturienti interfuisse: aut illud saltem verum erit, Graecos recentiores (qui aliunde scirent, S. Patricium lustrasse Vesuvium, ac gentilibus de origine flammae interrogantibus, in Gehennae ignem causam contulisse) haec ex verisimili concioni Patricianae inseruisse. Vide quae infra ex Cedreno afferam.

(231) Ὄρος φαραγγῶδες prior interpres vertit *montem vallibus sinuosum*. At nec Vesuvius sinuosus vallibus usquam fuit, aut esse potuit (quippe bituminosis torrentibus ad convalles semper se devolventibus, ac cineribus insuper aequantibus omnia) nec φάραγξ aliud quam quod in interpretatione posui significat. De barathro seu cavo, quod in summo Vesuvii vertice desidet, amphitheatri imaginem offerens, legatur Xiphilinus, ubi ex Dione ejus montis figuram, quo tempore celebris sub Tito eruptio contigit, accurate describit.

(232) Totus hic locus Graece sic concipitur: ἑώρακα . . . ὄρος φαραγγῶδες, βλύσσαν (cor. βλύσσον) τὸ θεῖον πῦρ (καὶ ὥσπερ ὕδωρ ἐπὶ τριακοσίας ὀργίας [cor. ὀργυιὰς] ἀνελθὸν ἐπὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, καὶ κατέφλεξε τὴν γῆν) καὶ τοὺς λίθους. Vbi intra parenthesim interposui, quae sensum alioqui turbassent. Ea vero sic totidem plane verbis Latinis sonant. *Vidi . . . montem barathro hiantem, & efflantem divinum ignem (& aquae instar ad trecentas ulnas ascendens [ille ignis] supra verticem montis, terram exussit) & lapides.* Ex his vides montem duo ex aequo eructasse, ignem scil. (quem liquidum aquae instar fuisse dicit) & saxa. At Cl. Raderus turbavit omnia, sic reddens: *Vidi . . . montem . . . vallibus sinuosum, ex quo divinus ille ignis erupit, & velut saliens unda trecentas ulnas ultra montis verticem elatus, terram exussit, & saxa decoxit.*

(233) *An fuerit aliquis S. Stephanus Neapolitanus aequalis S. Patricii.*

Graecum ὁσιώτατος Raderus verterat *sanctissimus*. Neque id criminor. At Chioccarellus ex ea Raderi translatione occasionem arripuit hunc Stephanum (quippe *sanctissimum* in Menaeis vocatum) inter Sanctos adnumerandi. Vide Chioccarellum pag. 49. in Stephano I. At primum ὅσιος apud Græcos meliores *pium* potius quam *sanctum* designat: eademq. vox Monachis & Episcopis passim a Graecis Christianis tribuitur. Deinde *sanctissimi* vox in Episcopis magis est rituale nomen, quam confessae sanctitatis indicium.

Et Chioccarellus quidem hanc historiam ad Stephanum quinti exeuntis saeculi Episcopum refert. At equidem, etsi ad XI. April. dubius haerebam, de quo Stephano haec historia esset intelligenda; nunc detecta S. Patricii aetate, hunc Stephanum primi saeculi Episcopum fuisse non dubito; & hunc verisimiliter illum fuisse, qui in Fastis marmoreis die XI. Aprilis signatur.

Nisi quod is tantum insidet scrupulus, Menaeorum fidem haud tutam videri. Qui enim fieri potest, Menaeorum scriptori hunc Stephanum Patricii aequalem innotuisse, Neapolitanis non item? quippe de eo Stephano silente Ioanne diacono in primorum Episcoporum serie. Respondeo, fieri quidem potuisse, ut ea ex probis memoriis Menaeorum conditores hauserint: etsi non ignoro, eosdem plures commentis suis historias inquinasse, modo nequa circumstantia in narrationibus desideraretur.

Sed illa objectio gravior, quod si, qui Stephanus in Fastis marmoreis die XI. April. colitur, is primo saeculo claruisset; cũ Jo. diaconus, paullo

temporis Episcopo Stephano cum (234) *supplicatione progresso Deumque exorante, flamma resedit.*

Atque is celebris admodum est Menaeorum locus: quem tanti fecit Raderus, ut eum separatim sibi vertendum ac Viridario sanctorum inserendum putarit. Non est autem dubium, quin non de alia eruptione quam quae sub Tito fuit, ibi Martyr loquens inducatur: nec aliter accepit Raderus, ut qui initio sic de S. Patricio breviter adnotat: *Vixit sub Tito*. At Chioccarellus pag. 49. qui *Stephanum* Episc. Neapolitanum eum accepit, qui in fine V. saeculi sedit, haec de eruptione illa, quam Cassiodorus memoravit, est interpretatus, insuper Raderum criminans, quod *nullo auctore, nullaque conjectura* motus S. Patricium Tito aequalem fecerit. At qui Diatrib. III. nostram legerit, judicare de Patricii aevo facile poterit.

Tum autem ex Gerasimi chronographi fragmento, tum etiam ex Menaeorum recitato loco, si simul conferantur, facile suspicari datur, quod alibi innuebam, videri Patricium ducem se Christianis illis praebuisse, qui teste Gerasimo Vesuvianam flammam ab igne Gehennae arcesserent. His addere & Cedrenum proderit, qui fragmento illi, quod supra ex Gerasimo dedimus, eisdem verbis a se recitato, statim S. Mart. Patricii concionem, quasi cognatam, subnectit. Verum quid moror, quin totum illum Cedreni locum heic latine ex Xylandri versione subjiciam? Is pag. 242. edit. Paris. sic scriptum reliquit.

Tertio anno (235) *Titi, Vespasiani F. Besbius mons in occasu a vertice summo ruptus*

paullo post eos fastos scribens, non ignorasset, nec eum in catalogo praeteriisset. Sed tamen responderi potest, ex antiqua traditione Neapolitanos coluisse quemdam Stephanum, cujus depositio in XI. April. incideret; at postea ejus antiquitatem, quae in aevum Apostolicum incurreret, ex hominum memoria excidisse: quocirca Joannem diac. quum eum Fastorum locum de Stephano illo, qui exeunte V. saeculo sedit, intelligeret; interim antiquissimum illum aevi Apostolici Stephanum silentio involvisse. Aut postremo quod Joannis diacon. chronicon lacunis atq. hiatibus multis in prioribus saeculis scatere conquerimur, id magis temporũ Diacono subsecutorum injuria, quam chronographi culpa forsan evenerit: qui saltem debuisset de hiatibus illis monere lectorem. Quum contra videamus, sic numeros I. II. III. &c. singulis praescribi, quasi si continua serie sibi omnes succedant. Itaque fieri potest, ut Joannis quidem chronicon initio integrius ab Joanne prodierit: quod quum deinde lacerum evasisset; qui inde exempla propagarunt, continua serie reliquos Episcopos descripserint, & insuper numeros ita praescripserint, quasi si nullus desit; ac postremo & tempora (de quibus alibi pluries expostulavi.) Pontificum Rom. & imperatorum aequalium in prioribus saeculis interpolaverint, nequa lacuna temporum hiaret. Sed conjecturarum satis.

(234) Gr. μετὰ λιτῆς, *cum supplicatione*. Apud Graecos posteriores λιτὴ id significat, quod vulgo nostri *processionem* vocant. Nec aliter intellexit Raderus, quippe reddens *cum sollemni supplicatione egressus*. Verum processiones primo saeculo nullae fuerunt: quarum primum equidem vestigium in S. Porphyrii Episcopi Gazae vita (qui IV. exeunte saeculo vixit) reperio. Aut igitur illud λιτῆς mollius de quibusvis precationibus est interpretandum; aut Graeci recentiores hanc de suo circumstantiam non praeter morem addiderunt.

(235) Non tertio Titi anno, sed primo arsisse Vesuvium, aperte ex Dione apud Xiphilinum colligitur. Nec alius, quod sciam, dixit praeter Cedrenum, & aliud fragmentum Graecum, quod in cod. Vaticano cod. (ex quo Gerasimi fragmentum erui) reperitur eisd. plane Graecis verbis, quibus heic Cedrenus utitur. Exstat id in eo cod. (790.) fol. 102. a tergo sub hoc titulo: περὶ τοῦ ἐξερχομένου πυρὸς ἀπὸ τῆς γῆς. *De igne qui ex tellure proficiscitur*. Deinde sic sequitur: τῷ τρίτῳ ἔτει τῆς βασιλείας (heic supplendum est Τίτου) υἱοῦ οὐεσπασιανοῦ τὸ βέσβιν (cor. βέσβιον) ὄρος ἐν τῇ δύσει κατὰ κορυφῆς ῥαγὲν ἐξέφυη (cor. ἐξεφύσησε, ut in Cedreno) πῦρ τοσοῦτον, ὡς καταφλέξαι τὴν παρακειμένην χώραν καὶ τὰς πόλεις. Quae totidem sunt in Cedreno verbis.

At in Gerasimo quum omnia ferme eisdem Graece verbis, atque in Cedreno legantur, haec tantum prima periodus plura diversa habet, & illud in primis, quod tantum sub Tito ea contigisse

ruptus tantum ignis efflavit, ut ea regio urbesque circumjacentes incensae fuerint. Quod quum vidissent Graeci, vehementer admirati, quosdam Christianorum primarios interrogarunt, quonam modo atque unde ignis ex penetralibus terrae erupisset. Hi responderunt, eum admonendorum resipiscentiae causa peccatorum editum fuisse ex Gehenna, quae diabolo ejusque angelis & omnibus peccatoribus parata est. Idque manifestum esse etiam ex his, quae celebris ipsorum doctor Plato in Phaedone de animarum ordinibus (236) *atque statu narrat: nimirum eos qui male vixissent in Cocyto, igneo Phlegethonte, & Tartaro suppliciis affici, quae sint in visceribus terrae* (237). *Atque haec quidem isti tunc Graecis rei causam sciscitantibus responderunt. Beatus autem Patricius Prusae episcopus & martyr a Proconsule* (238) *judice coram universo populo causam Thermarum idest aquarum, quae sua sponte calidae terra erumpunt, interrogatus ita respondit. Quum* (239) *Deus ignem & aquam ex nihilo condidisset, verbi sui vi ex igne lucem, solem, & reliquas stellas fecit, jussitque ea dies noctesque lumen praebere. Tantum quippe ei est potestatis, quantum voluntatis. Porro ex aqua firmamentum caeli compegit, terramque supra aquas statuit, effecitque in his omnia efficacitate futuri providente, ut homo quem erat formaturus nulla suis necessitatibus usibusq. commoda re destitueretur. Rursum in his duo loca condidit sempiterna: quorum alterum luce illustrem infinitis bonis replevit: alterum tenebris obsitum aeterni ignis suppliciis destinavit: ut qui ei sese probassent, neque a diabolo se in fraudem illici sivissent, ii vitae restituti inque locum lucis & bonorum refertum recepti, aeternum cum ipso regnent: qui vero ipsum irritassent, communi hosti obsecuti, cum hoc in tenebricoso isto carcere sine fine supplicia luentes plorent. Proinde quum aquam ab igne (sicut & tenebras a luce) divisisset, ea per omnem suam creaturam minutis partibus distribuit. Itaque & aqua supra firmamentum est* (240) *aether:*

tigisse dicat, nihil *de tertio anno* memorans. Ex his, uti vides, non tantum animadvertitur, hanc narrationem castigatiorem in Gerasimo, quam in Cedreno fuisse, verum etiam illum hoc antiquiorem exstitisse.

(236) Hunc Cedreni locum supra ad Gerasimi fragmentum ex cod. Gerasimo castigavimus in Adnot. 221. Confer si lubet.

(237) Huc usque vetus fragmentum est, quod sive ex Gerasimo Cedrenus eisdem verbis transtulit; sive tam Gerasimus, quam Cedrenus ex antiquiore scriptore hauserunt. Vide quae ad hunc locum ad ipsum Gerasimum adnotavimus.

At vero sicuti Gerasimus ei veteri fragmento quaedam de suo adnexuit; idem & Cedrenus est imitatus, qui opportune admodum ei Christianorum responso S. Patricii (qui fortassis dux eorum fuerat, qui sic gentilibus respondissent; maxime si vera sit Graecorum narratio de Patricio Vesuvium invisente) celebratissimam dissertationem subtexuit.

(238) Graece *πρὸς τὸν δικαστὴν ἀνθύπατον ... ὅπως ἀπεκρίθη*, *Judici proconsuli sic respondit*. Magno cum judicio Cedrenus *proconsulis* vocem, quam in Actorum initio reperit, quae & hodiedum exstat, sibi non omittendam putavit, certe quod intelligeret, eam *proconsulis* appellationem ad aetatem Martyris definiendam pertinere. Confer quae ad Actorum initium enotavimus, quaeque plura in Diatriba 3. cap. 1. copiose disseruimus.

(239) Hanc ipsam sanctissimi Martyris Prusaensis disputationem habes supra in ejus Actis sect. 4. 5. Eaque non tantum eisdem passim utrobique sententiis, atque ordine, sed & eisdem plerumque Graecis verbis concipitur. Sunt tamen, ut fatear, alicubi plura quaedam in Cedreno, ut & passim eaedem quidem sententiae sed verbis paullulum variatis. Verum quid pluribus opus est? Cedrenus in omnium est manibus, sicuti & Aprilis Bollandianus; in quo ad 28. April. ad tomi calcem Acta Graeca S. Patricii reperies. Haec si cũ Cedreni Graeco conferas; quid inter utrumque conveniat, quidve discrepet, animadvertes.

(240) Graeca hujus loci sic habent: *καὶ ἔστιν ὕδωρ ὑπεράνω τοῦ στερεώματος, ὅ ἐστιν αἰθήρ*, *Et est aqua supra firmamentum, hoc est aetherem*. Hoc sibi vult, ***Firmamenti*** nomine non aliud venire quam *aetherem*. Nam firmamentum Hebraeis *Expansum* vocatur h. e. *τάσις* (*extensio*) illa Platonis, quae non aliud esse potest quam aether longe atq. late supra terras per universum diffusa. Ad Acta Patriciana quaedam huc pertinentia adumbravimus. At heic S. Mar-

aether: & est ignis atque aqua infra terram. Et aqua quidem superior in unum collecta Mare dicitur: quae autem infra terram residet, Abyssus nominatur, unde, veluti tubuli quidam, emittuntur fontes, ad vitae nostrae & animalium omnium usus: atque indidem etiam calidae ebulliunt. Nam quae, Dei providentia sic ordinante, longius ab igne inferiore absunt aquae, eae frigidiores eduntur; quae igni propiores sunt, ab eo calorem concipiunt, & admodum fervidae sursum efferuntur: quae autem non prope ignem sunt, tepidae exeunt. Atque ignis quidem qui infra terram est, daemonum & peccatorum hominum supplicio inservit. Aqua etiam, imo infra terram loco ita frigida ut in glebas glaciei congelet, qui & Tartarus dicitur, ipsa etiam facit ad cruciandum eos, qui Dei praecepta violaverunt. Esse autem ignem subter terram persuadere tibi debet ignis qui in Sicilia, Lycia aliisque locis manifesto erumpit: quo nimirum praemonstratur, in horrenda Gehenna omnes uri, qui ignem suis factis meruerunt. De hoc igne etiam magnus ille Moses in persona Dei loquitur &c.

Quae porro apud eumdem sequuntur Mosis, aliorumque Divinorum librorum testimonia, ea non Patricii sunt, sed Cedreni additamenta; praesertim quum ad extremum etiam ex Chrysostomo locus afferatur, quem Patricius, quippe trecentis prope annis antiquior, citare nullo modo potuit.

Ex his opinor non tantum vides quam celebris omni tempore illa S. Martyris Prusaensis dissertatio fuerit, verum etiam non inepte hoc dici posse, eumdem ducem eorum exstitisse, qui (Gerasimo & Cedreno testibus) gentilibus de Vesuviana vomitione scitantibus, ignem Gehennae pro origine assignaverint. Hoc quidem siquis minus largiri volet; at illud certe non effugiet, quin Patricius primus omnium inveniatur, qui ignium erumpentium eam, quam supra didicimus, caussam tradiderit, & ceteris idem postea sentientibus signiferum sese obtulerit.

§. 2. *Tertulliani, S. Pionii M., S. Philippi Heracleotae M., S. Paciani, S. Gregorii Magni de eadem re testimonia.*

Jam vero ceterorum, qui postea in eamdem sententiam disputarunt, servata temporum serie, testimonia in medium producamus. Tertullianus ad finem lib. de poenitentia. *Si de exomologesi retractas* (241) *Gehennam in corde considera, quam tibi exomologesis extinguet . . . Quid illum thesaurum ignis aeterni aestimamus, quum FUMARIOLA quaedam ejus tales flammarum ictus suscitent, ut proximae urbes aut jam nullae exstent, aut idem sibi de die sperent? Dissiliunt superbissimi montes ignis intrinsecus fetu; &, quod nobis JUDICII perpetuitatem probat, quum dissiliant, quum devorentur, numquam tamen finiuntur. Quis haec supplicia interim montium non JUDICII minantis exemplaria deputabit? Quis scintillas tales non magni alicujus & inaestimabilis foci missilia quaedam & exercitoria jacula consentiet?* Vix est ut in toto Tertulliano quidquam elegantius reperiatur: ut merito hunc Septimii locum postea, uti videbimus, descripserit Pacianus. Et quidem bis Gehennam & impiorum supplicia IUDICIUM vocat. Quod non notarem, nisi eâdem notione Menaea ad 28. Aprilis (vide locum a me supra recitatum) in titulo posuissent περὶ κρίσεως, *de judicio*, h. e. de Gehenna. Huc etiam facere dixeris, quae idem Septimius extremo cap. 48. Apologetici disputat, ubi ab ignivomorum montium perpetuitate aeternitatis Gehennae

S. Martyris sententia multo est luculentior, quam in Actis: quam tamen Xylander in sua interpretatione obfuscavit, dum aquam illam supernam eamdem fecit atque aetherem; quum contra relativum ὃ ad στερέωμα (*firmamentum*) non ad ὕδωρ (*aquam*) referri debeat.

(241) H. e. *Recusas, Detrectas*. *Retracto* verbum est Tertulliano familiare sub iis ferme significatibus, quos Glossae veteres adnotarunt, in quibus *Retractat* est ὑποχωρεῖ, διστάζει, παραιτεῖται. Utitur & Aurelius Victor eadem notione. Quin & participium *Retractans* pro *Obluctans* Livio & Columellae usurpatur.

hennae argumentum capit. *Longe*, inquit, *alius* (ignis) *est*, *qui usui humano*, *alius qui judicio Dei apparet* (i. e. ministrat) ... *per vertices montium eructans*: *non enim absumit quod exurit*; *sed dum erogat*, *reparat*. *Adeo manent montes semper ardentes* ... *Et hoc erit testimonium ignis aeterni*. *Hoc exemplum jugis judicii poenam nutrientis*.

Adhaec S. Pionius qui circa annum 250. martyrium fecit, longissimam concionem illam, quae in ejus Actis apud Ruinartum cap. IV. legitur (de quibus hujus Martyris allocutionibus Eusebii testimonium produximus supra ubi de S. Pionio) sic claudit, ut apertissime videatur Patricianam hanc de thermis & ignibus subterraneis dissertationem imitatus. *Judicium namque* (inquit) *imminet saeculo de cujus adventu multis ex rebus certi sumus*: *Ego namque transgressus omnem Judaeorum terram*, *cuncta perdidici*, *& Jordane transmisso*, *vidi terram quae excidio suo iram Domini testabatur*, *propter id quod peregrinos aut extinguebant*, *aut percurrentes in sexum*, *viros muliebria pati jugulato hospitii jure cogebant*. *Vidi terram vi divini ignis exustam*, *& in cineres favillasque conversam*, *omni humore atque fertilitate viduatam*. *Vidi mare mortuum* ... De quo vulgata a ceteris miracula narrat. Mox. *Sed quid ego haec vobis dico procul remota*, *longius collocata?* *Vos* (242) *gentes videtis & enarratis incendium*, *illam aestuantem rupibus flammam*. *Conferte quoque Lyciae* (243) *& diversarum insularum ignem ex infimis terrae visceribus effluentem*. *Aut si haec non potuistis agnoscere*, *considerate calidae* (244) *aquae usum*, *non dico de illa quae fit*, *sed de illa quae nascitur*. *Aspicite fontes tepentes*, *& anhelantes ibi unde extingui solent flammae*. *Vnde esse putatis hunc ignem*, *nisi quia CVM INFERNI IGNE SOCIATVR?*

Nec aliter S. Philippus Heracleae episcopus (quem per idem tempus h. e. sub Decio decertasse, ad XIX. Aprilis comprobavimus) sensit, ut qui ignes hosce *Divinos* vocat, & Dei ministros. Vide in ejus Actis apud Ruinartum cap. V. haud brevem orationem, in qua de Sodomitico igne praefatus, sic pergit: *Quare his quibus per Orientem in Sodomis ignis apparuit*, *signum judicij & indicium fuit irae caelestis*. *Ac ne in solo Oriente prius se ignis ostenderet*; *in Sicilia quoque atque in Italia* (Vesuvium designat) *visa est res digna miraculo*. De quo miraculo (245) vide Acta. Post multa. *Hic est ignis ille DIVINVS* (246) *justus factorum omnium optimus judex*, *qui ad terram defluens*, *quodcumque inu-*

(242) Haec Bollandus sic exhibet: *Vos Decapolim Lydiae regionem igne combustam videtis ad impiorum exemplum usque in praesentem diem*; *Aetnae item incendium*, *& Siciliae atq; Lyciae insularum*.

(243) In Lycia sunt Chimaera & Hephaestii montes, de quorum incendiis vide Plinium II. 106.

(244) De thermis idcirco addit, quia hae olim a S. Patricio illam disputationem [quam ob oculos Pionius habuit] elicuerant.

(245) Narratur miraculum duarum virginum, quae patrem in humeros sublatum ex incendio eripuerunt. Eam narrationem vivis coloribus a S. Martyre expressam vide in Actis. Et quidem omnia in Anapidis & Amphinomi fratrum patrem ex Aetnae flamma subtrahentium [historiam Conon apud Photium, Solinus, & alii referunt] narrationem quadrant. Hoc tantum dispar, quod quos adolescentes profani faciunt, uti Virgines S. Martyr exhibuit, & quod Christi virtute tantum facinus perfectum narrat, ut vix ferme dubites quin eas pro Christianis S. Philippus habuerit. Notanda sunt prae ceteris illa: *Quo ire cupiebant* (virgines) *sectus agger apparuit*. *COLLVDIVM quoddam ipsius videres incendii*. Quid sit *Colludere* & *Colludium*, JCti norunt.

(246) Christiani scriptores in id conveniunt, ut ignes hosce *Divinos* vocent. In supra recitata S. Pionii allocutione: *Vidi terram vi divini ignis exustam*. In Menaeorum loco ad 28. Aprilis quem supra adscripsimus, Vesuvii flamma τὸ θεῖον πῦρ *Divinus ignis* vocatur. Tertullianus in Apol. ad finem cap. 43. ante ea verba, quae supra produximus, videtur causam appellationis aperire illis verbis, *Ignis habentis ex ipsa natura ejus*, *Divina scilicet*, *subministrationem incorruptibilitatis*. Quae etsi de Gehenna dicuntur, tamen quae sequun-

 tur.

inutile (247) *invenitur*, *exurit*.

Sed & quarto saeculo S. Pacianus in Paraenesi ad poenitentiam (tom. 4. Bibl. SS. Patrum pag.317. E) haec de Tertulliano, uti dicebam, paucis mutatis, arripuit. *Si de cruciatu exomologesis retractatis. Gehennam recordemini, quam vobis exomologesis extinguet. Vim ejus & de praesentibus aestimate: cujus sumariola quaedam maximos montes subterraneis ignibus decoquunt. Aestuant indefessis flammarum globis Aetna & Lisaniculus, & Vesuvius Campanus: & quo vobis judicii perpetuitatem probent, dissiliunt, devorantur, nec ullis tamen saeculis finiuntur*.

Postremo apud S. Gregorium in IV. Dialog.30. quidam *solitarius magnae virtutis* in insula Liparitana degens hoc a se visum de Thedorici regis Ariani morte ac damnatione narrat. *Etiam: mortuus est* (Theodoricus). *Nam hesterno die hora nona inter Joannem Papam & Symmachum patricium discinctus atque discalceatus, & vinctis manibus deductus, in hanc vicinam Vulcani ollam jactatus est* (tanquam scil. in inferni καταβαθμὸν & *spiracula Ditis*, uti quidem poetae vocant). *Et quia* (subdit Gregorius) *Joannem Papam affligendo in custodia occidit, Symmachum quoque patricium ferro trucidavit, ab illis juste in ignem* (*inferni*: de quo Gregorius toto eo dialogo disserit) *missus apparuit, quos in hac vita injuste judicavit*.

APPENDIX

Ad Diatribam tertiam.

§. 1. *Quaedam ex Diatriba 3. accuratius retractantur*.

Quum jam Diatriba III. prelo subjicienda esset, animadverti me cap.3. §. 3. pag. 376. omisisse quaedam ad id argumentum, quod prae manibus erat, spectantia. Et ea tunc quidem duobus tribusve verbis (in ea Adnotatione, quam asterisco praenotavi) vix ima pagina indicasse (quando aliud is temporis articulus non patiebatur) contentus, rem integram in hanc Appendicem rejeci. En igitur fidem libero.

I. Iis Argumentis, quibus eo loco ex Vareni judicio demonstrabam, non potuisse Julium Bassum serius anno Christi centesimo de Bithyniae administratione decedere, adde & hoc maximi roboris.

Nam postquam Varenus obtinuerat, ut sibi testes evocare liceret, quum inter Nepotem atque Celsum altercatio orta esset, fuere qui *frequentius singulis, ambobus interdum, PROPITIVM CAESAREM, ut in LVDICRO aliquo precabantur*, uti Plinius VI. ep.5. narrat. Ex quo apertum est, tunc adfuisse Caesarem. Nec aliter quam de praesente Trajano haec intellexit eximius Plinii interpres Catanaeus. Maxime quum in Circensibus, aliisve ludicris [quo alludit scriptor] non nisi praesens Caesar rogaretur, ut huic aut illi faveret. Atque haec etiam in Adnotat 170. pag. 378. leviter attigi.

Ex his vides, in Vareni judicio tres temporis periodos esse distinguendas. Prima ab accusationis initio longissime eo usque progreditur, quando adhuc praesente Trajano disceptatio illa inter Nepotem & Celsum exarsit. Altera per totam Trajani Dacicam expeditionem protenditur. Tertia demum a Caesaris reditu ad ejusdem interlocutionem procedit. In quae temporum intervalla vix effugies, quin paullo minus triennio impensum fuerit. Confer haec cum cap.3.§. 3. quo

tur, eo pertinent, ut Gehennae igni flammas hasce de terrae specubus erumpentes pares faciat. An hoc & vetus Graecia spectarit, quum sulphur (h. e. praecipuum ignium istorum nutrimentum] θεῖον [quasi *Divinum* dixeris] nuncupavit, haud habeo dicere. Sed tamen ut ita sentiam, illud facit quod Gen. XIX. 24. *Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham SVLPHVR & ignem A DOMINO de caelo*. Ab eo ortum crediderim, ut antiquitas Divinae illius originis memor, sulphur θεῖον h. e. *Divinum* appellarit.

(247) *Inutile* h. e. *reprobum*; *sicuti & Graecis*, Ἀχρεῖος quum proprie *Inutilem* significet, tamen vix aliter quam pro *Malus* usurpatur: quocirca in Glossis Ἀχρεῖος redditur, *Nequus, Spurcus, Nequam, Nequior*, & Ἀχρειότης *Nequicia*.

quo haec pertinent.

II. Hoc etiam est animadvertendum, me in eo §. quem retractamus (maxime pag. 375. & alibi passim) in Norisii sententiam ivisse, Trajani ex Dacia reditum in ann. 103. protrahentis. Nam ea sententia, etsi mihi in hoc negotio minus commoda, mihi se multum probabat. Quod si vero alios longe plures viros gnavos sequimur, Trajani reditum in annum 102. retrahentes; ea putandi ratio mihi multo commodior exsistet. Quid enim? Fac Trajanum sub exitum anni 102. redeuntem in Vareni causa interlocutum. Certe si non plus biennio, aut etiamsi paullo minus duobus annis in multiplicem ejus causae fortunam impensum statuas; vel sic tamen necesse erit id judicium ineunte anno 101. fuisse inchoatum; ac proinde Bassum haud serius anno 100. ex Bithynia *reum rediisse*.

Quod si tamen Trajani reditum in annum 102. conferes; tum argumenta illa concident, quibus (pag. 177. per totam Adnot. 170.) ex ejusdem causae Vareni cursu ostendebam Plinii Bithynicam profectionem anno 103. assignari nequaquam posse, sed serius accidisse.

§. 2. *De Plinianis Cl. Massonii annalibus in annis iis, quos supra in Diatriba III. recensuimus.*

Jam superiores Diatribas scripseram typisq. expresseram, quum venit in manus meas Cl. Jo: Massonii Plinii junioris *vita ordine chronologico digesta*, ac Plinianae editioni per Dan. Longolium Amstelaed. ann. 1734. expolitae praemissa. In eam ubi equidem incidi; statim in annos Christi 100. 101. 102. 103. oculos conjeci; & in quibusdam quidem mihi cum Massonio convenire (quorum illud praecipuum est, quod Jul. Bassum ab aestate anni 99. in centesimum usque annum vergentem Bithyniae praeficiendum putavit; & quod Bassi judicium in annum 101. confert) gavisus, in pluribus tamen alia omnia illum statuisse animadverti. De quibus a me ordine dicetur. Tametsi scio Plinii editorem Longolium lectori significasse, ab eodem Massonio alteram tunc temporis parari ejusdem Novocomensis scriptoris vitam secundis curis elimatam: quae utrum postea prodierit, haud scio. Itaque siquid in hac Massonii posteriore lucubratione mutatum in iis fuerit, quae mihi non probanda censui, ea uti lector pro non dictis a me habeat rogo.

I. Ad annum 101. num. 9. Norisium & Pagium reprehendit eo nomine, quod illos (apud Plinium IV. 9.) *duos & consulares & disertos* de ipso Plinio & Albino acceperint, quum contra Massonius contendat intelligendos esse Pomponium Rufum, & Herennium Pollionem, post quos [uti putat] *Theophanes tempus sibi laxius vindicaverit*. At equidem Diatr. III. cap. 3. §. 1. eadem cum Norisio senseram: neque id muto, donec certiora quis proferat. Res sic se habet. Primo actionis die egit contra Bassum Pomponius Rufus, cui Theophanes [*fax accusationis*] successit. Utrique accusatori respondit Plinius, cujus defensionem nox diremit. Postero die principio ἀπολογίαν suam Plinius continuavit, quam excepit Luceii Albini defensio. Mox, inquit Plinius, *respondit* accusator *Herennius Pollio. Deinde Theophanes rursus* [nam & pridie accusaverat]. *Fecit enim hoc quoque ut cetera impudentissime, quod post duos & consulares & disertos tempus sibi & quidem laxius vindicavit*: [nam] *dixit in noctem atque etiam nocte illatis lucernis*. Mihi quidem duo illi consulares, post quos Theophanes dixit, non videntur posse intelligi Rufus & Pollio, quorum ille pridie, alter postridie egit, sed Plinius & Albinus, qui eodem die defenderunt, post quos tamen Theophanes non tantum dicere sustinuerit, sed & laxius sibi tempus vindicare, ita ut ad multam noctem illatis lucernis accusaverit. Luceii Albini eloquentia & paria cum Plinio studia laudantur III. ep. 9.

At etiam idem Massonius [ad annum 102. num. 5. in Nota subjecta] negat, Pomponium Rufum, qui IV. 9. pridie

accusasse dicitur, eumdem esse ac Rufum Varenum Bassi (ex V.20.) accusatorem, idque levi argumento. Nam, inquit, Pomponius Rufus in III.9.*consularis* vocatur; quum contra Rufus Varenus nequiverit consularis esse, quia proconsul Bithyniae fuit, in quam tantum praetorii mittebantur. Atqui hoc ultimum falsum est; nam Strabone teste [vide sup. adnot.178.] etiam *consulares* in provincias praetorias mittebantur: quique post consulatum gestum in eas mittebantur, ii modo *proconsules*, modo *consulares* vocabantur. Ceterum viri docti consentiunt, uni viro haec omnia fuisse nomina *Pomponio Vareno Ruso*. Mitto cetera quae afferri possent; ut quod etiam si Varenus Rufus ante Bithyniam administratam consul non fuisset; saltem post reditum a provincia, sed ante Bassi judicium, potuerit consul suffectus esse.

Sed age vera sint omnia, quae Massonius in hoc negotio censuit, ac prae ceteris illud detur, quod initio posui, nimirum *duos* illos *consulares* non fuisse Plinium & Albinum, sed Rufum & Pollionem [quod, ut ingenue fatear, sua probabilitate non caret] detur hoc inquam, modo in eo, quod unice interest, mihi cum Massonio conveniat, in anno scil. proconsulatus Julii Bassi, quem Bassum uterque nostrum anno Christi centesimo Bithyniam rexisse, ac sequente anno accusationum tempestate jactatum, fatetur. Neque enim illa temporum recensio eâ dumtaxat loci Pliniani de duobus consularibus interpretatione stat aut cadit; nam Diatr.III.cap.3.§.1. etiam ex Vareni proconsulatu annum proconsulis Bassi elici certo debere dixi.

II. Ad ann.102.num.5.sic scribit. *Hoc quoque anno* [Christi 102.] *at antequam Trajanus e Dacia rediret, Varenus nobis videtur, jam Bithyniae proconsulatu functus, ac Romae reversus, a Bithynis accusatus, atque a Plinio vindicatus. Etenim Noster ep.20.lib.V.* Iterum [*inquit*] Bithyni post breve tempus a Julio Basso etiam Rufum Varenum proconsulem detulerunt. Varenum, quem nuper adversus Bassum advocatum & postularant & acceperant &c. *Unde liquet, Varenum non quidem immediate Basso successisse, cum ille contra hunc jam e provincia reversum egerit; neque tamen duos inter utrumque* [Bassum scil. & Varenum] *proconsules fuisse, ut illud BREVE ac NUPER ep. 20. lib. V. demonstrant.*

Itaque Massonius [ut uno verbo dicam] sic rationes init, ut non modo Varenum Basso successorem det [quem ego decessorem statueram] sed ne proximum quidem successorem, ut qui nescio quem alium Bassi Varenique proconsulatibus intermedium infert. Ergo quandoquidem Bassus aestate anni centesimi administrationem, Massonio concedente, finivit: ille intermedius non ante aestatem anni 101. desierit, nec Varenus ante aestatem anni 102. de provincia decesserit, nec postremo ante autumnum ejusdem anni Romam redierit, necesse est, h. e. [ut ego interpretor] sive post Trajani ex Dacia reditum, (quem Massonius in eumdem ann. 102. confert) sive sub idem ferme tempus, aut [ut id quoq. largiar] paullo ante Trajanum. At in hoc systemate plura sunt ἀσύςατα.

1. Quo enim pacto *post BREVE tempus a Julio Basso* & NUPER Varenus est accusatus, quum inter utriusque judicia annus solidus intercessisse isto modo reperiatur; ac fortasse plus anno, quia Bassus *rediit reus*, non item Varenus: quo discrimine notatur, hunc alterum non statim a reditu accusatum. Adde quod in Pliniana rei recentissimae narratione illud *breve tempus* non ultra unum duosve menses protendi debeat.

2. Ac Norisio quidem non dedi manus, qui Vareni causam *in aliquot annos* protractam docuit. At certe biennium, ac forsan amplius, ei judicio dandum, satis Diatr.III.cap.3. §.3. & initio hujus Append. ostendi. At vero quid Massonio fiet, cui id judicium ne bimestre quidem evadet? Etenim etiamsi ad vergentem annum 102. Trajani reditus prorogetur: quum

quum Varenus ex Massonio non ante Septembrem ejusdem anni Romam attigerit, nec statim peractus sit reus; non video quo pacto tantulo tempore tam varia fortuna judicii illius reciprocare potuerit. Vide quae plura loc.cit. attulimus.

3. His adde, quod Noster pro certo sibi sumit, Vareni causam absente Trajano inchoatam fuisse. At id falsum esse docuimus (vide initio hujus Appendicis §. 1.) ex Plinii loco qui VI. 5. legitur. Ergo quando, adulto jam Vareni judicio, eidem Vareno testes advocare licuit, adhuc Trajanus aderat. Mox eadem causa per totam Trajani absentiam continuata fuit. Postremo redux jam Caesar in eadem causa interloquitur apud Plinium VII.6. Vides jam utrum annos plus duos, ut ego censui, an vix duos menses [uti Noster doceat necesse est] ea causa perduraverit. Quanto satius fuit, Varenum proximum Bassi decessorem facere h.e. a medio anno 98. ad medium 99: quod cur Noster in Tillemontio culpaverit [in Nota subjecta num.5.] non video: simulque gratulor, idem quod mihi, tanto antea Tillemontio viro in his summo in mentem venisse. Nec enim praevideram. Quod si Massonius fecisset; pulchre omnia annalibus ejus Plinianis procederent.

Postremo eo labitur Noster num.7. ut scribat, licere sibi [si id necesse sit] Principis praesentis in ea causa interlocutionem *ad aestatem usque anni* 103. *protrahere*.

Do equidem viro docto manus: nam ego etiam [vide Diatr. III. cap.3. §.3.] ann.103.medio Vareni causam a Caesare cognitam statui. Verum hoc interest, quod Massonius Vareni ex provincia redeuntis calamitatem non potest ante vergentem annum 102. inchoare; quam ego Trajano adhuc praesente [nondum scil. in Daciam profecto] ex Plinio VI.5. ordior: deinde quod Massonius Principem anno 102. redeuntem facit, ac demum medio anno 103. Varenianae causae operam dantem; quum contra ego Caesarem cum Norisio anno 103. in Vrbem reducam, ac statim ab reditu in Vareni causa interlocutum.

Atqui falsissimum est, Caesarem tam sero post reditum in Vareni causa fuisse interlocutum. Quid enim moror? Ex Plin. VII.6. *redeuntis* Principis *cognitionem* illius causae Plinius *suspensus exspectabat*. Nunc quo pacto ingenti exspectationi tam longa dilatione Caesar satisfecisset? Hoc parum: illud gravius. Plinius epistolam 10. libri VII. cum sexta ejusdem libri ita continuat, quasi perbreve tempus inter utramque intercesserit. Hanc autem sextam sic clauserat, ut se Caesaris [cui consules omnia integra servaverant] *cognitionem suspensum* exspectare diceret. Ergo epistola decima [qua Trajani interlocutio narratur] quum brevissimo post sextam tempore scripta ad eumdem Macrinum fuerit, non potest nisi absurdissime post aestatem anni sequentis prorogari. Rogo lectorem, ut utramque epistolam conferat.

III. Postremo Massonius ad eumd. ann.102.num.8. Anicium Maximum proximum Plinii decessorem in Bithyniae administratione facit. Immerito. Nam Servilio Calvo proxime Plinium successisse, in eadem Diatr. III. cap.1. num.5. ostendi ex Trajani epistola 65. libri X. Illud non moror, quod Plinii Bithynicam legationem in annum 103. confert [quem vide ad ann.103.] hoc enim cum pluribus aliis commune habet. At post annum 107. eam legationem esse differendam, ex illo ipso Vareni judicio equidem in eadem Diatriba demonstravi. Vide ibi dicta cap.3.§.4.& in Adnot.170.

Haec sunt, quae in Plinianis Cl. Massonii annalibus minus probanda ab anno 100. ad 103. mihi credidi: quae facile est virum doctum posterioribus curis [quas utrum evulgaverit, nescio] per se vidisse, & cum melioribus permutasse.

XX.

XX P S T H A L L A L E I

THallelaeus *Megalomartyr*, & *Thaumaturgus* (his enim titulis a Graecis ornatur) professione medicus, Aegis in Cilicia sub Numeriano (248) imp. passus cum Alexandro & Asterio sociis, memoratur hoc die in omnibus Graecorum libris primo loco; & in Romano Martyrologio, in quod ex Sirleti Menologio transfusus fuit. Praeter Synaxarii elogium a Papebrochio allatum, exstat alterum paullo contractius in Basilii Menologio Urbini ante aliquot annos evulgato. Verum ab eodem Papebrochio duplicia Thallelaei Acta G. L. hoc die producuntur, quorum priora, eadem breviora ac probatiora ei videntur. Sed tamen eadem miraculorum incredibilium & absurdissimorum multitudine tanta laborant, ut non possint non nauseam ciere legentibus: de quibus Actis praestabit Tillemontium (249) adire, quam in eis expendendis tempus frustra conterere.

Illud

(248) Quem principem re vera in Christianos saeviisse, supra [ad XVII. hujus mensis cap. 2. pag. 309. Adnot. 31.] demonstratum fuit.

(249) *Acta stylo simplici scripta, ex lutulentis traditionibus (haud tamen mala fide) in plerisque hausta fuisse, ac facile de Syro in Graecum translata. Aedessa eadem atq. Aegaea: deque ejus veriloquio. De duce Bereccocio. Adjutor quid.*

Tillemontius tom. IV. in Thallelaeo Not. 4. satis liquido horum Actorum, quae plus nimio admiratus est Papebrochius, absurditatem ostendit. Fatetur tamen, eorum stylum videri sinceritatem spirare. Ac scriptor id forsitan laboravit, ut ex aliis Actis formulas quasdam corraderet, quibus ad pertexendam narrationem uteretur. Itaq. illud sect. 2. (χριςιανὸς εἰμι· εἰ δὲ τὸ κοινόν ὄνομά μȣ μαθεῖν θέλεις, Θαλέλαιος λέγομαι, *Christianus sum: quod si commune nomen meum optas cognoscere, Thalelaeus vocor*) sumptum est ex veris S. Bonifacii Actis: ad quae verba vide quae adnotavimus supra ad XIV. Maii pag. 297. Sed vide tamen in fine Adnot. hujus, cur heic ea locutio nativa videri possit. Illam quoque respondendi formulam ab officio usurpatam, Δεόμεθά σȣ κύριε &c. alibi quoque in Aliis Actis reperies. Mitto talia plura.

Ceterum qui hujus scriptoris quisquilias ex uno tantum documento aestimare velit, tantum sectionem 4. legat. Quum enim praeses animadvertisset, fabros materiarios, ubi diu contendissent, Thalelaei talos perforare non valuisse, ait, *Ponite mihi* (σέλλιον) *sellam, & ego surgens talos ejus terebrabo. S. Thalelaeus dixit: Surge praeses, & veniens perfora mihi talos... Ut autem surrexit praeses ad talos ejus terebrandos,* (ὁ θρόνος) *sella in qua consederat, adhaesit posterioribus ejus.* Mitto quae sequuntur ejusdem furfuris. Hujus generis commentis [fortassis tamen non mala fide confictis, sed ex faece popularium narrationum postea ab indocto ac nullius judicii scriptore haustis] tota haec historiola pertexitur.

Nunc ceteris omissis, de *Edessa*, ubi Thallelaeus comprehensus dicitur, pauca addam. Sect. 2. Martyr ait: ἐκρατήθην καὶ παρεδόθην Τιβερίῳ ἡγεμόνι ἐν Ἐδέσσῃ τῇ πόλει. *Comprehensus fui ac traditus Tiberio praesidi in urbe Edessa*. Haec Tillemontius de Edessa Mesopotamiae accepit: sicuti & Baronius in Rom. Mrologio posuit, *Edessae in Syria* &c. Sed tamen Menologium Sirletianum Canisii, ex quo haec in Romanum redundarunt, exhibet *Edessam Ecitensium* [cor. *Aegiensium*: nam Graece videtur fuisse τῶν Αἰγείων, ab Αἰγεία *Aegia* scil. quae & *Aegaea* & *Aegae* dicebatur] *civitatem*. Ex quo datur intelligi, ipsas Ciliciae Aegas, ubi Martyr occubuit, alio nomine *Edessam* fuisse vocatam: id quod & Papebrochius [in Comm. praevio n. 4.] est suspicatus. Nam etiā in his ipsis Actis proxime ante finem sic reperimus: *Egressus autem* [εἰς τόπον ἐπίσημον ὀνόματι Ἔδεσσαν, ἥ τις ἐςὶ τῆς Αἰγαίων πόλεως] *in locum insignem nomine Edessam, quae est Aegeorum civitatis*: ubi consummatus traditur. Videtur autem *Edessa* pars antiquior (h. e. παλαίπολις) Aegarum fuisse.

Sane sicuti Aegae Macedoniae antea *Edessa* aut *Edesa* dicebantur, auctoribus Polybio, Livio, Diodoro, Justino; item & de Aegis Ciliciae dicendum erit, eam fuisse binominem. Accedit, quod urbem illam Macedonicam Ptolemaeus Αἴδεσσαν *Aedessam* cū bivocali scribat, idemq. proinde de altera Ciliciae dici possit. Ducitur autem a *Capra* etymon, quae Hebraeis עז *Ez* vocatur: quod Phoenices Chaldaizantes [proinde Z in D mutantes] ED sive *Aed* efferebant: unde & *Aedessae* nomen, & ipsa *Aegarum* appellatio

ma-

Illud tamen, dumtaxat in Actorum fine ἀσύστατον visum est Papebrochio, quod Martyr consummatus dicitur μηνὶ Μαΐῳ εἰκάδι ἡμέρα, *mense Majo die vigesimo*. Quum enim exeunte Augusto tentus is fuerit; quo pacto post nonum mensem, i. e. labente Maio cruciari coepit? Adde quod diu ante Maium Numerianus & Carinus obierant. Itaque negat Papebrochius, eam diei emortualis notationem ab Auctore Actorum profectam, sed postea ab sciolo additam, qui sciret eo die apud Graecos Festum Thallelaei agitari. Hinc modo adscripta verba Papebrochius parenthesi sepsit atq. expunxit. At equidem ea verba sincera esse, & ab auctore Actorum profecta, praestare ausim. Nam illud initio Actorum τῇ πρὸ ἐννέα Καλανδῶν Σεπτεμβρίου *Ante diem IX. Kal. Septemb.* non aliud significat, quam eó die in Cilicia initium persecutioni datum, ac plures interim interfectos, ante quam ad Thallelaeum deveniretur; cujus etiam certamen diu perduravit. Nec magni interest, quod interea imperatore vivis excessisset: nam vel auctore edicti mortuo, semel mota procella nequaquam residebat. Vtut est: at certe quo tempore auctor Actorum haec scribebat [diu scil. ante condita Graecor. Officia] diei XX. Maii Thallelaei passio ab omnibus affigebatur. Quod satis est, ut animadvertas, nō temere, sed maximo judicio Fastos nostros *Passionis* notam hoc die consignasse, ceteroqui *Natalem* adnotaturos, si in diem non suum festivitas incidisset. Consentiunt libri Graecorum omnes, (in quibus Ἄθλησις i.e. *passio* non vero Μνήμη *memoria* hodie inscribitur) quorum adhaec Metricae Ephemerides id verbis disertis docent.

Εἰκοστῇ Θαλιλαῖος ἑὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη.
Lux vicena caput Thalilaee tibi abscidit ense.

In quo versu obiter observabis quartam

tam

manavit. Nam sicuti Latini ex Phoenicio *Carthado* fecerunt *Carthago*; hoc ipsum Graeci in *caprarum* nomine factitarunt, ut αἶγας pro αἶδας dicerent (at Latini interim in caprae filio, quem HOEDVM vocarunt, & D primitivum & aspirationem nativam felicius asservarunt) & pro *Aedessa Aegessam*, & postea *Aegas* aut *Aegaeam*. De Macedonicae *Aaeegaeae* [quae fuit *Aedessa*] nomine a *Capris* petito vide Justinum VII. 1.

Eâdem sect. 2. Thallelaeus ἐκ τοῦ Λιβάνου, ex monte *Libano* (hoc est ex *Syria Cava*, quae inter Libanum & antilibanum patet) natalem se traxisse profitetur, patremque habuisse *Bereccocium* (στρατηλάτην) *militum ducem*. Atqui hoc nomen a Romanis ducibus abhorrere conqueritur Tillemontius. Jure id quereretur, si quidem dux vere Romanus fuisset. Nunc Bereccocius aut Romani juris non erat, aut Syro saltem sermone utens, barbaris numeris in limite Orientis praeerat. Ducatus tales eo tempore passim semibarbaris tradebantur. Vide in Aprili nostro de *Mucapore duce* ad Acta S. Philippi Heracleotae. Proinde ne illud quidem admirationem Tillemontio ciere debuit, quod Thallelaeus medicinam faceret, parum ducis filio decoram. Quod verum esset si natus ab Romano duce fuisset. Pluribus notandis supersedeo. Ex his vero paucis vides, haec ipsa Acta utilitate non carere, quippe bona fide conscripta, quamvis non raro ex vulgarium traditionum fontibus turbidissimis eruta, ac forsan ex Syro sermone in Graecum transfusa: quod conjecturis suadere possem. Quod sicui arriserit [de quo & Tillemontius subdubitavit] tum minus de Syriasmo illo κοινὸν ὄνομα [de quo supra innui] aliisque quibusdam Hellenisticae dialecti vestigiis mirabimur. Quo & illud pertinet, quod num. 3. [pag. 181. v. 10.] Asterius tum primum ad Deum conversus, Judaico jurejurando utitur ζῇ ὁ Κύριος, *vivit Dominus*.

Id etiam in his Actis notandum, quod mediis sermonibus tum locorum distantiae [ut num. 1. v. 18. ἢ ἀπέχει ... σταδίους φ']tum plures aliae circumstantiae inseruntur[ut num. 2. in Martyris responsione & alibi) quas ipse historicus narrare potius debuisset: id vero non praeter solitum auctorum diu post rem gestam scribentium. Quod eo dico, quod haec & similia in hoc scripto Tillemontius criminari minus debuisset.

Num. 6. post medium praeses ait, κάλει τὸν βοηθὸν αὐτῶν, *Voca earum* (ferarum) *adjutorem*, h. e. curatoris ferarum adjutorem. *Adjutores* olim quibuscumq. officiis, levandi laboris gratia, dabantur, ut & adjutoribus *Subadjuvae*. Vide Pancirolum, Brisson. in de verb. sign. & Cangium in utroque vocabulo. Eos in Italicis officiis etiamnum dicimus *Ajutanti*. Itaque nihil fuit, cur interpres mutato sollemni vocabulo [cujus plurima est in Jure nostro, in lapidib. in Notitia imperii, in Synesio &c. mentio] *Custodem* verteret.

tam in nomine Martyris ſcribendi rationem. Id enim (ubi unica liquida notatur) *Thalelacus* plerumque, at in hoc verſu *Thalilaeus* cum I ſcribitur : jam vero duplicando liquidam, in hoc marmore *Thallaleus* vitioſe ſcalpitur, at paſſim in libris *Thallelaeus* cum E ὀρθογραφεῖται. Atque haec ultima ſcriptio analogiae nititur ; fit enim a θάλλος, & ἐλαία, quod *ramum oleae* interpreteris.

XXI MEMORIA CONSTANTINI IMP

VIx mortuo Imperatori huic eos honores fuiſſe habitos, qui Sanctis impenduntur, Euſebius in de vita ejus teſtatur lib. IV. verſus finem. *Omnes imperatorem beatum, Deo carum .. praedicabant ... imaginibus dedicatis ... quum caeli ſimilitudinem expreſſiſſent, ipſum ſupra caeleſtes fornices in aethereo domicilio requieſcentem pinxere*. Adde quae Aur. Victor & Eutropius de eo ſcripſere. Ac memini me olim plures Conſtantini nummos mihi comparaſſe, in quibus imperator velato capite, quadriga vectus, in caelum infertur manu ipſum deſuper excipiente. Adhaec ejuſdem demortui corpus in Apoſtolorum Eccleſiam illatum fuit : cui & ἰσαποστόλου i. e. *aequalis Apoſtolis* agnomen poſteritas in Graecorum officiis tribuit. Atque haec & ſimilia in recens mortuum officia.

Non eſt autem dubitandum, quin ſequens aetas cultum religioſum ac ſacrum eidem impenderit. Vide ejus rei monumenta, quae ex Nicolao Papa [apud Baronium] & ex Conciliis affert Tillemontius in Conſtantino Artic. 78. Adhaec Canon qui in Graecorum officiis hoc die proponitur (quem utpote ſine *Acroſticho* & ſine Auctoris nomine, ſane antiquum eſſe, cenſet Papebrochius hoc die pag. 13. num. 6.) non tantum ἰσαπόστολον ſed & clarum miraculis praedicat, & ejus apud Deum preces & interventum implorat. Verum quid plura ? ejus cultus, qui in omnibus Graecorum liturgicis libris illi impertitur, non tum primum, quando illi libri ordinari coeperunt, increbuit, ſed ; ut in aliis Sanctis, per manus traditus atque receptus fuit. Hinc junctim *SS. Conſtantinus & Helena imperatores* hoc die coluntur in omnibus Graecorum libris, adhaec in Moſcorum effigiato Kalendario, in Mrologio Arabo-Aegyptio : de quibus vide heic Papebrochium ; qui & ejuſdem cultum in Anglia, Bohemia, Belgio agnoſcit. Abſonum autem fuerit dicere, univerſam Graecorum Eccleſiam, ac tot alias Occidentis, in cultu huic Imperatori exhibendo falli potuiſſe; ei praeſertim qui poſt Chriſtianiſmum longe lateq; propagatum, ac tot alia κατορθώματα, de quibus taceo, innocentiae ſtolam ad Chriſti tribunal intulerit, quippe non diu ante mortem baptizatus.

Verum redeo ad ejus cultum ; cujus domeſtica documenta retuliſſe magis interfuerit. In Sicilia (uti in ſua *Catana ſacra* Jo: Baptiſta de Groſſis, *Chorda* 2. *modulo* 16. ſcriptum reliquit) ſub *S. Conſtantini* nomine celebris eſt *pius virorum coetus ... inſtitutus ab anno* 1306. *quorum vilibus ſaccis indutorum, ſeque acriter verberantium proceſſio in nocte Paraſceves egreditur, ſumptus conferente Senatu Catanenſi, permiſſu regiorum miniſtrorum ſub nota anni* 1615. *expedito*. Adhaec in libro de Divinis Siculor. Officiis (quem haud pridem edidit Canonicus Joannes de Joanne) hoc die XXI. Maii notatus dicitur *S. Conſtantinus Confeſſor* in Orationali & Kalendario Panormitanae Eccleſiae : die autem praecedente in Kalendario Gallo-Siculo ſignatus traditur *S. Helena & S. Conſtantinus*. Vide auctorem pag. 361. 362.

Apud Brutios in Miletana Dioeceſi *S. Conſtantini* vicus eſt, a Monte S. Leonis quatuor milliaribus diſtans, ubi die II. Maii feſtum ſancti hujus Imperatoris agi, cum officio de communi Confeſſoris non Pontificis, ex ſuorum ſodalium Collegii Mon-Leonenſis litteris compertum habuit Papebrochius. Sed & Bovae (h.e. in ultimo Brutiorum receſſu inter Hieracium

cium atque Rhegium) idem agitur festum *ob reliquias ibidem servatas*, verba sunt Ferrarii in Catalogo Sanctor. Italiae, ex fide Chronici Calabriae. Qui quidem in notationibus ait, esse qui dubitent, an non Bovensium Constantinus sit aliquis indigeta: verum vicinia tota reclamat, ibi cultum Imperatori hodiedum impendi. Atque hae, opinor, *Constantini reliquiae*, quae Bovae asservantur, suspicionem Papebrochio (loc. cit. num.4.) injecerunt, post captam a Turcis CPolim, imperatoris illius ossa *in Calabriam* (antiquis *Brutios*) fuisse translata.

Postremo de Neapolitanorum cultu Constantini imp. dubitare nos minime sinit hic marmoris nostri locus cum omnibus Graecor. libris consentiens. Verum quum heic nec *Depositionis* nec *Natalis* consueta nota signetur, sed praescribatur MEMORIA (quod tamen ex Officiorum Graecor. usu fit tum heic tum in aliis nonnullis sanctis in hoc ipso Kalendario) hinc credo posteritati oblatam errandi ansam fuisse, existimanti, non de cultu heic agi, sed de *Memoria* h. e. suffragio anniversario, quod defuncto impenderetur. Atque hinc ortum censeo, ut in Basilica S. Jo:Majoris (in qua hoc marmoreum Kalendarium detectum fuit, quam a Constantino fuisse primitus aedificatam, vulgo, sed falso, sibi persuasum habent) die XV. Martii hodiedum pro anima Constantini Magni sacrum anniversarium fiat. Nec alia de causa id olim etiam in Basilica S. Restitutae fiebat (quam a Constantino exstructam, sed sub alio nomine, infra dicemus) uti docet vetus S. Restitutae Rituale in quo sic legebatur apud Chioccarell. pag.31. *Omnipot. semp. Deus ... miserere animae famuli tui Imp. Rom. Constantini, qui hanc Divae Restitutae sacratissimam aedem, Canonicosq. cardinales XIV. in honorem tui nominis observantissime dedicavit. Per Dom...* Ea vero oratio in Choro S. Restitutae recitabatur, &, quantum ex Chioccarello ibid. intelligitur, eadem inscribebatur *Constantini Magni Imp.... MEMORIA*; retenta nim. voce, quae in hoc Kalendario legitur.

Verum quo istud MEMORIA in his Fastis pertineat, nemo non videt. Eodem certe, quo in Graecorum libris liturgicis *Μνήμη* h. e. *Memoria* plurimis caelicolis praescribitur. Sed & iidem Graecorum libri, quum sine tergiversatione Constantinum inter Sanctos referant, tamen hoc die MNHMH i. e. *Memoria*, praesignant, quod & alibi millies faciunt. Id autem vocabulum praescribi a Graecis solet in diebus festis non Martyrum.

Sciendum est autem, non hoc die XXI. sed postridie Constantinum obiisse, nim. die Pentecostes quod Pentecostes festum anno 337. incidit in XXII. Maii. Hinc recte post Chronicon Idacii additum legitur apud Sirmondum & Labbeum: *Feliciano & Tatiano Coss. Constantinus Aug. ad caelestia regna translatus est XI. Kal. Junias*. Quo die etiam Constantinus inscribitur Usuardinis Auctariis Greveni & Molani, & Germanico Mrologio Canisii. Quae quum ita sint; errasse Graeci videntur uno die in signando hujus Principis festo. Sed & ineptus prorsus est hexameter ille, quem Metricae Ephemerides hoc die exhibent: Σύνθανεν εἰκάδι πρώτῃ Μητέρι Κωνσταντῖνος. *Ter septena dies Helenam cum prole peremit.* Nam ut omittam, Constantinum postridie i.e. die XXII. mortuum; mirum, si in unum eundemque diem utriusque depositio incurrerit. At S. Helena cultum apud Latinos habet seorsum a filio. Ceterum Fasti Neapolitani pro suo more, Constantinum (qui praecipuae dignationis est) apposuisse contenti, sociam (apud Graecos) matrem subaudiri sinunt.

Atque haec de Constantino satis esse poterant; nisi hic me locus admoneret, ut de Ecclesia, quam Anastasius Bibliothecarius dicit ab eo Neapoli aedificatam, quaenam ea fuerit, pauca addam: de quo & plura ad 1. Decemb (ubi signatur *Dedicatio Stephaniae*) forsan dicemus, & quaedam sup. ad XVI. hujus mensis (ubi de *S. Restituta*) praediximus. Verba Anastasii

stasii sunt: *Eisdem temporibus fecit Constantinus Aug. Basilicam in urbe Neapoli, ubi obtulit* &c. Unam Basilicam ab Augusto factam dicit, & tamen vix ulla est Neapoli paullo antiquior Ecclesia, quae non se jactet a Constantino exstructam. Itaque Basilicam S. Jo: Majoris vulgo volunt, ex fide nescio cujus Chronici parum fide digni, ab eodem Augusto constructam; quum tamen constet eam a Vincentio (250) Episcopo factam medio sexto saeculo. Et pro Ecclesia Sanctor. Apostolorum affert Caracciolus Adonis Viennensis auctoritatem, qui nono saeculo scripsit Chronicon, in cujus sexta aetate legitur de Constantino: *Item Basilicam Neapoli miro opere exornavit in honorem APOSTOLORVM & Martyrum.* Sed equidem persuasum habeo, Adonem, utpote scriptorem exterum, facile confudisse Constantinianam Neapolitanam cum altera ab eodem Augusto Capuae facta in honorem Apostolorum, teste eodem Anastasio. Ceterum quam unam a Constantino Neapoli erectam Anastasius narrat, ejus nomen tacuit; ut difficile sit conjectare, quaenam fuerit: nam populares traditiones, quas non fulcit antiquitas, nihil moror.

Sed commode accidit, quod cujus basilicae nomen Anastasius reticuit, ejus appellationem IX. exeunte saeculo detexit Jo: diaconus, in episcopo Zosimo scribens: *Etiam in urbe Neapoli basilicam fecit* (Constantinus) *asserentibus MVLTIS* (i. e. τοῖς πολλοῖς sive *multitudine*: nam ex Graeci sermonis ingenio, cui tum Neapolitani insueverant, illud *Multis* pro *plerisque* esse intelligendum, jam supra ad XVI. Maii praemonuimus) *quod* (basilica quam ille fecit) *Sancta Restituta fuisset*. Joanni chronographo concinit auctor vitae S. Athanasii episc. Neap. quā Petro subdiacono tribuunt, his verbis: *Ecclesiae vero Sanctae Restitutae quae a Constantino primo Augustorum Christianissimo, VT FERTVR* (sic enim interpretatur illud MVLTIS τῷ χρονογράφῳ Joannis) *condita est.*

Ceterum an haec fuerit eadem ac vetus Cathedralis, quae nomen *Salvatoris* praeferret, antequam novum *S. Restitutae* nomen sibi quaereret, id alibi (ad 1. Decemb.) forsan excutiemus: nec enim necesse est crambe repetita lectorem occidere.

XXII P S B A S I L I S C I

Celeberrimus athleta Christi *Basiliscus miles* bis colitur in Graecorum officiis, semel cum συστρατιώταις (*commilitonibus*) suis Eutropio, & Cleonico die III. Martii (quo Graeci fatentur, Basiliscum non eo die consummatum fuisse, sed in aliud tempus dilatum) iterum autem Basiliscus solus sollemni ac peculiari festo celebratur hoc die, quo & coronatum eum volunt. Sed & Latinum Mrologium ex Canisii Menologio utroque die tantumdem fecit, die 3. Martii de tribus communiter, hodierno die peculiariter de Basilisco agens. At Bollandistae in diem III. Martii semel omnia de tribus hisce, ac specialiter de Basilisco conjecerunt. Nos vero Neapolitanos secuti Fastos, hoc die (quo Basilisci *Passio* consignatur) de eo tantum, omissis commilitonibus, commentari cogimur. De quo plura ordine excutiemus: primum unus ne an duplex Basiliscus Martyr fuerit: 2. de hodierni Basilisci patria agetur: 3 de die Passionis: 4. de ejus Actis Bollandianis.

C A P. I.

Vnus ne an duplex Basiliscus Comanensis fuerit.

Praeter hunc Basiliscum militem, Theodori Martyris, uti volunt, consobrinum, Comanis in Ponto passum, & quidem hoc ipso die, uti Graecorum officia testantur; fuisse oportet alterum Basili-

(250) Jo: Diaconus in Vincentio: *Hic fecit praefulgidam Basilicam ad nomen beatiss. Praecursoris Jo: Baptistae: quam amplis aedificiis in gyro distinxit*. Et quae plura addit.

silifcum epifcopum Comanenfem, fed Nicomediae, non Comanis, martyrio coronatum. Hic ille fuit, qui Chryfoftomum fua apparitione recreavit, ac de mox fecutura morte praemonuit. Narrat id difertiffime Palladius vitae Chryfoftomi auctor, quo loco refert, S.Bafilifcum Comanenfem epifcopum, fub Maximiano cum Luciano Antiocheno presbytero Nicomediae paffum, apparuiffe S.Joanni Chryfoftomo prope Comana, ac dixiffe: *Confide frater Joannes: cras enim fimul erimus*. At Bollandiftae contendunt, hunc Chryfoftomi monitorem non alium fuiffe ab Eutropii & Cleonici focio: ceterum aetate pofteriore in Palladii Latinam translationem intrufa fuiffe illa verba, quibus is Martyr fimul etiam *Comanorum epifcopus*, & cum S. Luciano paffus fuiffe dicitur. Videfis Bollandianorum commentarium praevium §.3.

At contra ftat Tillemontius: cujus optimas rationes, (quibus oftendit, nihil Comanenfi epifcopo Lucianique focio cum Eutropii & Cleonici commilitone fuiffe commune) videbis to.V. Not.4. in S. Bafilifcum hodiernum. Tillemontii rationibus licebit & hoc addere, quod Palladii locum a corruptelae fufpicione liberat S. Bafilifci vox illa, qua Chryfoftomum compellavit: *Confide FRATER Joannes; cras enim fimul erimus*. Nam ibi *Frater* pro coepifcopo ufurpatur. Quo & altera vox ejufdem Bafilifci pertinet, qua & presbyterum quemdam ibidem manentem monuerat: *Para locum FRATRI Joanni: venit enim*. Poftremo dum in his eram, praeclarum reperi Conftantini Porphyrog. locum in Themate II. Orientali verfus finem. Quo loco princeps eruditiffimus non diffimulatis Cappadociae probris, ex ea tamen gemmas aliquot productas enumerat, & inter eas Bafilifcum, Martyrem & epifcopum, in haec verba: *καὶ βασίλισκος ὁ Κομάνων ἀρχιεπίσκοπος, ὃς καὶ αὐτὸς μαρτυρίῳ ἐτελειώθη, μεθ' οὗ κατετέθη τὸ λείψανον Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου*. *Et Bafilifcus Comanorum Archiepifcopus* (Porphyrogennetae fcil. aevo, non Bafilifci, Comana metropolitico jure gaudebant) *qui & ipfe martyrio eft confummatus; quocum Joannis Chryfoftomi reliquiae funt reconditae*. Atque hinc de fanitate loci Palladiani judicare licebit.

C A P. I I.

Bafilifci hodierni patria, ac palaeftra.

Eutropius, Cleonicus, & Bafilifcus a Bollandianis fociis *Martyres Cappadoces* infcribuntur: id quod illi ex Graecorum Officiis hauferunt, in quibus alicubi (apud Boll. n. 2.) hi triumviri *ex Cappadocum regione oriundi* dicuntur. Atqui id falfum effe, Tillemontius Not. 2. arguit. Etenim quantum ex Actis S.Bafilifci ex monafterio S. Maximini erutis licet intelligere, is Martyr *ex vico Cumialis* erat, id quod etiam Graeci in fuis Officiis teftantur: is vero vicus ad Amafiae regionem pertinebat. At vero Amafia non Cappadociae urbs erat, fed Ponti metropolis. Nam quae regio ab Haly fluvio ad Colchos ufque pertinebat, ea a Ponto Euxino, cui adjacebat, *Pontus* dicebatur, ubi & Amafia erat. Plinius quidem & Ptolemaeus Pontum cum Cappadocia jungunt, fed Straboni natione Pontico, domo Amafeno magis credendum, qui utramq. regionem diftinxit: quas & S.Lucas Act.9. difcriminatim pofuit. Nec immerito, quia fuerunt diverfa duo regna, quorum unum Mithridates in Ponto, alterū Ariarathes in Cappadocia obtinuerunt: & natura ipfa utrumque tractum difterminaverat; nam *juga montium* (inquit Strabo) *Tauro parallela Pontum a Cappadocia dirimunt*. Adhaec Iris fluvius (cujus in Actis S. Bafilifci fit mentio) tefte eod. Amafeno Geographo, *in ipfo Ponto fontes habet*, nec umquam Cappadociam attingit. Atque has maxime pro Tillemontio rationes ftare video.

Nunc excutiamus, quo jure Graeci in libris Liturgicis Bafilifci duorumq. fociorum patriam in Cappadocia collocaverint. Ajo id illos optimo jure feciffe, five prifcam, five mediam, five ultimam geographiam fequamur. Nam ut ea omit-

tam,quae Conſtantinus Porphyrog. lib. I. Them.2.,ex Polybio narrat de Perſa quodam, qui ob regem ſuum a periculo liberatum, univerſum illum tractum, in quo Pontus & Cappadocia recenſentur, ſub uno Cappadociae nomine obtinuerit: ut haec inquam miſſa faciam, ac Strabonem tantummodo ducem ſequi malimus; is minime abnuet, *Ponti* provinciam alio nomine *Cappadociam Ponticam* fuiſſe vocatam: quem vide initio lib. XII. ubi fatetur, olim quidem univerſum illum tractum ſub Cappadociae nomine veniſſe, ſed deinde Perſas id totum in duas diviſiſſe Satrapias; poſtremo Macedones ex duobus hiſce regnis unum *Proprie* dictam *Cappadociam*, & *Quae ad Taurum*, & *Magnam Cappadociam* nuncupaſſe, alterum vero *Pontum*, ſive *Cappadociam Ponticam*. Atque haec de priſca geographia.

Deinde id etiam cum ea diviſione ſtat, quae ſub imperatoribus obtinebat: quam quidem Plinius & Ptolemaeus,utpote ſuis temporibus uſurpatam, merito amplectuntur.Quorum hic alter lib.V.cap.6.totum tractum,qui olim in Pontum & Cappadociam diſtinguebatur, *Cappadociam* vocat: deinde id totum tres ſcindit in partes, quarum quae ad orientem pertinet, *Pontum Cappadocium* vocat, quae ad occidentem, *Pontum Galaticum*, partem vero mediam *Pontum Polemoniacum* nuncupat: quibus partibus etiam quaſdam praefecturas adjungit. In *Ponto* igitur *Galatico*, qui ad occidentem ſpectabat, tum *Amaſiam*, tum etiam *Comana Pontica*, in quibus S. Baſiliſcus glorioſo fine quievit, conſtituit. En cur Graeci recte hos triumviros Cappadoces fecerint.

Sed & ultimis temporibus in harum regionum partitione haud parum immutatum fuit [& quidem ita ut Graecorum Officiis id totum ſuffragetur] quod & ex Hieroclis Synecdemo (251) licebit deprehendere;ac poſtremo ex Conſtantini (252) Porphyrogennetae Thematibus.

Atqui haec ultima Porphyrogennetae recenſio etiā Baſilii Menologio lucem affundet: in quo Menologio hoc die Baſiliſcus fuiſſe dicitur ἐκ τῆς χώρας τῶν Ἀρμενιακῶν, *ex regione Armeniacorum*.Quid vero Armenia ſive cum veterum Pontica regione, ſive cum poſteriorum Cappadocia aut Ponto Galatico commune habet? Sed fatendum eſt, Baſilium Porphyrogennetam, qui anno 975. imperare coepit,in eo Menologio (quod ejus juſſu collectum, ob eam cauſam auctoris ſui nomen praefert) avi ſui Conſtantini Porphyrogennetae doctiſſimi principis recenſendarum provinciarum rationem fuiſſe ſecutum. Is autem Themate II. Orientali, quod inſcribitur Ἀρμενιακὸν *Armeniacum*, iſtud Armeniacum definit ſimul atque ἐτυμολογεῖ his verbis: τὸ δὲ κάτω [τῆς Καππαδόκιας] καὶ πρὸς θάλασσαν ἐκλήθη Ἀρμενιακὸν &c. *Inferior* [Cappadociae] *pars ad mare pertinens Armeniacum* [ſupple *Thema*] *eſt appellatum, quod ſit regio Armeniis vicina*. Deinde inter ejus urbes *Amaſiam* primo loco recenſet: illam ſcil. in cujus territorio *vicus Cumialis* erat, S. Baſiliſci natale ſolum. En cur ſcite in ſuo Menologio Baſilius, avi ſui ſcripta ſectatus, S. Baſiliſcum *a regione* [τῶν Ἀρμενιακῶν] *Armeniacorum* [ſive rectius *Armeniaci*] arceſſit.

Ha-

[251] In Hieroclis Synecdemo *Amaſia* quidem (S.Baſiliſci patria) in provincia Helenoponti recenſetur: bina vero Comana, priora quidem in provincia ponti Polemoniaci, altera vero(quae urbs in editione Banduriana Κομόνα corrupte ſcribitur, ſicuti & ἑλληνοπόλεως, quae eſt *Helenopontus*] in Armenia ſecunda. At eae provinciae omnes Cappadociae ambitu comprehenduntur.

[252] Conſtantini hujus Thema alterum libri I. legenti ad oculum ſtatim patebit, ejus tempore, quidquid olim Pontus & Cappadocia vocabatur, ſub uno Cappadociae nomine veniſſe. Eo pertinet,quod Strabonem domo Cappadocem [qui Ponticus fuiſſet dicendus] facit, & quod Cappadociam ad mare Ponticum paſſim promovet, & quod diviſione totius regionis abſoluta, ſic claudat: Atque *haec de Cappadocia*, ſub qua ſcil. veterem Pontum recenſet. Quid plura? Inter Cappadociae lumina S. Baſiliſcum Comanorum [Ponticorum ſcil.] archiepiſcopum numerat. Ac de his vide ſuperius dicta.

Hactenus de Basilisci patria. Nunc de ejusdem stadio dicendum. Atqui heic quoq. errari quum facillime possit; omnis errandi occasio est praecidenda. Duplex urbs fuit, quae *Comana* (253) numero multitudinis nuncupabatur. Vna in Cappadociae *Magnae* sivè *Propriae* provincia illa quae *Cataonia* vocabatur. Hanc Strabo in Antitauri convallibus ponit, & Saro fluvio perlui narrat: in qua Bellonae templum celeberrimum fuit; pontificis vero dignitas proxima post regiam erat. Sed & in Ponto Comana fuerunt, *Pontica* cognominata, quippe (ὁμώνυμα τοῖς ἐν τῇ μεγάλῃ Καππαδοκίᾳ) *ejusdem nominis, quo altera Cappadociae Magnae, eidemque deae* (Bellonae) *consecrata*, uti Strabo scriptum reliquit; qui ibidem etiam pontificis, proximi post regem, dignitatem commendat. Nec est dubitandum quin non aliud fanum illud fuerit, cujus cum elogio *locupletissimi & religiosissimi* Cicero pro L. Manil. c. 9. meminit. Vtram harum urbium Basilisci cruore irrigatam dicemus? Haud dubie Ponticam, quae, uti diximus, a Strabone in Ponto, a Ptolemaeo in Ponto Galatico recensetur. Nam in hujus Martyris Actis diserte *Iris* amnis memoratur sect. XI. qui deinde absolute *Flumen* vocatur in Actor. fine, in mortis narratione. Atqui hic ille est Iris, qui Straboni fluere dicitur διὰ πόλεως μέσης Κομάνων τῶν Ποντικῶν, *per mediam urbem Comana Pontica*. Atque heic equidem de *Comanorum* propria acceptione atque etymologia aliquid inspergerem, nisi id longius a proposito aberraret. Sed vide tamen inferne (254) adnotata.

CAP.

[253] Plurativo numero ea urbs non tantum a Graecis omnibus effertur, verum etiam ab Hirtio, Plinioque. Quocirca quod in Ptolemaeo V. 6. in Ponto Galatico recensetur Κόμανα Ποντική, in posteriore vocabulo possis subaudire πόλις. Etsi praestat meo judicio legere Ποντικά; nam sic etiam Strabo locutus fuit, ubi Irin fluere dixit διὰ πόλεως μέσης Κομάνων τῶν Ποντικῶν.

[254] Comana Cappadocia atque Pontica non tantum homonymae urbes sed ita per omnia germanae erant, ut utramvis quis noverit, utramque nosset. Itaque Strabone teste lib. XII. [ubi in harum urbium descriptione multus est] eisdem prorsus institutis vigebant. Vtrobique celeberrimum Bellonae templum, tum maxima [θεοφορήτων] *divino instinctu arreptorum* multitudo, ac theodulorum utrobique ad sex milia, adhaec par atque gemina sacrorum cura, ac summa sacerdotii dignitas, post regiam maxima. Quae tanta urbium germanitas omnino cogit, ut unam alterius fuisse traducem fateamur. Ac bene est quod Comana Pontica fuisse Cappadociorum deductionem, diserte Geographus ibid. pag. 557. prodidit, ubi primum de Ponticis Comanis ordiens, ea ἀφιδρυθέντα ἐκεῖθεν, *illinc* [h. e. ex altera cognomine urbe] *traducta* sive *deducta*, narrat. Atque hinc intelliges, quid proprie sit verbum ἀφιδρύω, cujus propriam notionem haud recte expositam in H. Stephani Thesauro reperies.

Quocirca quidquid de Comanis Cappadociis testatur Geographus, idem & de Ponticis valebit. At is prope ab initio lib. XII. in Comanis Cappadociis τὸ τῆς Ενυῦς ἱερὸν, ὃ ἐκεῖνοι Κόμανα ὀνομάζουσι, *Bellonae templum, quod illi COMANA vocant*, claruisse tradit: ut non sit dubitandum quin *Comanorum* nomen a fano, cujus antea proprium id nomen fuerat, ad urbem sit propagatum.

Nunc videndum, cur id delubrum eam nuncupationem sibi quaesierit. A dea ne? quae dea fortassis *Comana* dialecto Phalegica audierit, sive a Chald. & Syro כמן *ceman*, quod est *insidiari* [quae praecipua est belli gerendi pars] sive a קמה *Kamal* [ab infinitivo *Kum*] h. e. *insurgere* & *bellum gerere*? An potius a θεοφορήτων *arreptitiorum* utrobique [nam & in Ponticis Comanis Geographus agnoscit ἀγωγὴν i. e. *instituta paria tum sacrorum tum etiam* θεοφοριῶν *divinorum afflatuum*] infinita multitudine id nomen fluxit? Ita sane. Nam Hebraeum כמה *camah* [quae verba *Nun* in derivativis adsciscunt] non tantum est *perdite cupere*, verum etiam *aestuare*, utique ex furore divino. Sed & Syriace & Arabice eadem radix valet *excaecari, caligine offundi*, ac *dementari*: quod est *arreptitiorum* illorum peculiare. Atque hoc veriloquium magis admiserim, quam ut a *Coma* Iphigeniae id nomen deducam, quod Strabo ex Graecorum traditis docuit. Nec enim omnino ante Macedonicum imperium Graecus ibi sermo in usu fuit, sed barbarus, a Phalegico sermone proseminatus.

Atque haud scio an huc Plinianus parum adhuc intellectus locus referri debeat. Is lib. VI. cap.

CAP. III.

Ejusdem dies Passionis.

In omnibus Graecor. libris (255) Liturgicis hoc die Ἄθλησις, *Certamen* Martyris hujus proponitur: qua voce uti solent, quoties festum in diem ipsum martyrii incidit. Eodem hoc die is colitur in Arabo-Aegyptio Mrologio Ms. apud Bollandistas. Postremo metricae Graecorum Ephemerides hoc die sic canunt.

Εἰκάδι δευτερίῃ βασίλισκον φάσγανον εἷλε.
Ense bis undenus jugulat Basiliscon acuto.

Sed & in Ms. Synaxario Clarom. S. J. ad finem diei XXII. Maii diserte dicitur eo die is Martyr obiisse. Quocirca ex Graecorum recepta sententia Neapolitani merito hoc die Fastis marmoreis notam P. i. e. *Passionis* inscripserunt.

Sed tamen huic receptissimae traditioni obsistunt Acta hujus S. Mart. quae Bollandistae ediderunt, quae non die 22. Maii, sed 21. Julii hunc pugilem coronant sect. ult. his verbis: *Passus est autem S. Basiliscus sub die duodecimo Kalendarum Augusti*. Eodem & illud pertinet, quod sect. 8. *cauma* fuisse eo tempore dicitur: quae vox apud aevi posterioris scriptores aestivos (256) aestus haud raro significat, Julio quam Majo convenientiores.

Verum, nisi vehementer fallor, totum hoc quod de *caumate* & de passione in 21. Julii incurrente in eis scribitur, id nec primum Actorum Graecorum auctorem, nec eorumdem Graecum interpolatorem (de quibus vide infra seq. cap.) auctorem habet, sed potius Latinum interpretem. Vt sic existimem, illud facit, quod Graeci in suis Officiis quum narrationes omnes horum Actorum quamlibet arduas in compendium redegerint, tamen nec de *caumate* illo, nec de passione in 21. Julii incidente verbum ullum fecerunt, imo contra una omnes docuerunt, illum die 22. Maii coronatum. Quod argumento est, in Actis illis quamlibet interpolatis illud de 21. Julii non fuisse lectum. Accedit, quod & leguminis tunc temporis satio, quae sect. 19. legitur, verni potius temporis & mensis Maii, quam mensis Julii argumentum est. Nisi forte velimus, in Ponti regione frigida sementis tempus in mensem Julium anni praecedentis incidisse: quae tamen nimia agricolarum festinatio fuisset.

Quae

cap. 3. extremo sic definit: *Comana* (Pontica), *nunc Manteium*. Quam breviloquentiam Harduinus, Cellarius, alii sic exponunt, quasi Comanorum aliud aevo Pliniano non superfuerit praeter μαντεῖον h. e. Bellonae *oraculum*. At id falsi arguunt S. Basilisci Acta, quae tunc quoq. [h. e. IV. ordiente saeculo] eam urbem floruisse ostendunt. Atqui sensus obvius unice verus est. Quae olim *Comana* vocabantur, nunc [aevo Plinii] μαντεῖον, *Mantejum* dicitur. Neque id praeter solitum. Nam in Tyrrhenicis Originibus sexcentis exemplis demonstravimus, urbes binomines fuisse plurimum etiam synonymas, sed ita ut unum nomen alterius exotici Graeca aut Latina interpretatio esset. Itaque quum vetustissimi Graecor. intelligerent *Comana* [quod erat peculiare Bellonae templi & oraculi nomen] tantumdem Phalegica dialecto esse, quod Μαντεῖον h. e. *Oraculum* (illud scil. quod per *Comanos* arreptitios edebatur) templum simul & urbem alio nomine *Manteium* vocaverunt. At aevo Plinii videtur Graecum nomen praevaluisse, eoque dixit, *Comana, nunc Manteium*. Contra vero secutis temporibus *Comanorum* nomen revixit.

[255] H. e. non tantum Menaeis, & Basilii Menologio, & Canisiano Sirleti [ex quo in Mrologium Rom. transfusum fuit] sed & Synaxariis, & Kalendariis Graecanicis; ex quibus & Molanus in Auctario Vsuardino, & Galesinius hauserunt.

[256] *Cauma* pro aestivo aestu sumitur in vita S. Gilberti apud Cangium: *In maximo aestivi temporis caumate*. Apud eumd. in vita S. Stephani Fundat. Ord. Grandim. n. 15. *In hieme & aestate ad repellendum frigus & cauma, aequalia semper erant & eadem indumenta*. Nec aliud in his Actis vox illa significat. Sect. 8. *Voluit Magistrianus . . . requiescere, quia CAVMA esset* [i. e. aestas] ac [praeterea] *hora meridiana*. Sect. 10. *Basiliscus cum in aestu* [pro caumate] *ligatus esset . . . cum esset hora meridiana*. Mox: *Obumbraret eum ab aestu Caumatis*. At longe est aliud illud Vlpiani, *Si fundus caumate perierit*. Vbi *Cauma* est incendium. Itaque in quodam Glossario, quod *Breviloquium* a Cangio vocatur, *Cauma* est *Incendium*.

Quae quum ita sint; nihil propius fidem est, quam a Latino interprete hoc totum de XXI. Julii & de nimio aestatis *caumate* esse profectum. Vox ipsa *Cauma* Latinis posterioribus, qua dixi notione, familiaris est, haud item (quod sciam) sequioris aevi forsitan Graeciae: etsi (ne quidquam dissimulem) vetus Graecia eo significatu utebatur.

Quid vero Latinum interpretem impulerit, ut ista de suo adderet, haud facile dixerim. Fortassis autem interpres in alicujus Ecclesiae aut Monasterii S. Basilisco dicati gratiam haec Acta est interpretatus, ubi sive Reliquiarum Translatio, sive Dedicatio in 21. Julii incidebat. Jam vero quia procedente tempore is dies pro θανασίμῳ (*emortuali*) habitus fuit; hinc interpres ut ei receptae opinioni velificaretur, haec de suo admensus fuit. Aut si non interpreti ea labes est tribuenda; at certe post conditos Graecorum libros Liturgicos (in quibus diserte is die 22. Maii consummatus dicitur) alius quispiam exstitit Graecus horum Actorum ultimus interpolator, qui haec de die Passionis & *caumate* adjecerit, ob eamdem illam scil. quam modo tetigi causam.

Atq. hoc multo mihi videtur probabilius, quã quod Tillemontius extrema Not. IV. conjecit, S. Basiliscum militem forsitan re vera die 21. Julii coronam adeptum [cui tamen conjecturae quantum est Graeciae feriatae, sive Graecanicorum Officiorum, adversatur] diem vero 22. Maii alteri illi Basilisco Episcopo esse tribuendum: qui quamvis die VII. Jan. cum S. Luciano martyrium fecerit, fieri tamen potuerit, ut hoc die ejus Reliquiae Antiochia translatae Comana fuerint.

Ex hactenus dictis licebit animadvertere, satis accurate Neapolitanos hoc die Basilisci *Passionem*, non *Natalem* in hoc marmore signari voluisse.

CAP. IV.

In hujus Martyris Acta.

Ex iis quidem quae praemisimus, arbitror S. Basilisci Acta, quae ex Trevirensi Monasterio S. Maximini eruta Bollandiani in diem III. Martii intulerunt, illustriora in aliquibus capitibus evasura. Adhuc tamen (praeter ea pauca quae Bollandiani socii ac Tillemontius in iis observarunt) quaedam mihi animadvertenda restant.

§. 1. *Haec Acta de Graeco in Latinum fuisse transfusa.*

Ac primum omnium ea, quae nunc habemus, Latinam esse de Graeco interpretationem, jam pridem Bollandistae conjecerant. Cujus rei siquis argumenta requirat; haec maxime mihi videntur satis idonea.

I. Sect. 1. cur praeses casu recto *Agrippas* vocetur (quod certe nomen in omnibus Latinis auctoribus ac lapidibus in A desinit) non aliam assignaveris causam, quam quia nomen hoc apud Graecos in ΑΣ finitur. Non enim tantum Graeci rerum Romanar. scriptores Ἀγρίππας perpetuo scribunt, sed & Lucas Act. XXV. ubi tamen Vulgatus interpres scite id nomen pro Romana consuetudine in A terminavit. At hujus historiae interpres rerum Romanarum ignarus non aliter quam *Agrippas* usurpavit, quia Graece sic reperit.

II. Adhaec Sect. 2. insignis Graecismus est, quo SEMEL pro *Omnino* ponitur; nempe quia in Graeco καθάπαξ aut ἅπαξ ἁπλῶς reperit: quae etsi Latino *Semel* respondent, tamen valent idem ac *Prorsus*. Quin & eamdem significantiam haud raro & simplex ἅπαξ obtinet. Thucydides lib. I. Ἅπαξ περὶ ἁπάντων βουλευσάμενος: ubi Scholiastes id adverbium interpretatur παντελῶς. Similem Homeri locum Od. μ. affert H. Steph. Eadem notione sumitur in Judae Apostoli Epist. v. 5. & interdum in Graeca V. T. versione. At Actorum interpres pro ἅπαξ posuit SEMEL, sed Graeca proprietate. Nam roganti Martyri, ut sibi tantisper invisendi suos venia

venia daretur, statim in eumdem carcerem redituro, benigne respondent milites: *Nisi timeremus praesidem . . . forsitan SEMEL* (h. e. in totum) *te dimitteremus*. Quibus Martyr : *SEMEL dimitti nolo, sed ut . . . valefaciam* (cui Graece respondebat verbum συντάσσομαι, quo in hac re narranda utuntur Graecor. libri Ecclesiastici) *parentibus meis*.

III. Indidem & illa sunt, quod sect. 6. *Reverti ad sua* usurpatur pro eo quod Graece erat εἰς τὰ ἴδια (quod & in Vulgata N. T. reperitur) & quod sect. 10. legitur, *Quidam vero INCREDIBILES phantasiam esse putabant*, quod ex eo venit, quod ibi ἄπιστοι legebatur: quae vox proprie passivam, interdum & activam notionem impropriam habet. Etiam Sap. X. 7. & saepe in libro Ecclesiastici Vulgatus *Incredibilem* pro *incredulo* usurpavit. Ibid. *Dicentes QVIA* (pro ὅτι) *hic homo Dei est*: quod saepissime in hac interpretatione legitur. Sect. 11. *Comitabatur Christus cum Martyre suo.* Quo loco *Comitor* absolute capitur pro *simul ambulo*. Id autē ex eo venit, quod Graece eo loco scriptum erat συνώδευε i.e. *una iter agebat*. In Glossis autem Cyrilli [ad quas tunc temporis recurri solebat] Συνοδεύω exponitur *Comitor*.

IV. Sed & loca Scripturae ex Translatione LXXvirali proferuntur, ut sect. 15. *Qui formasti eum* [caelum : in quo etiam graecissat, *Caelum* masculino genere usurpans more Graecorum] *sicut cameram*, ὡς καμάραν, uti in Graeco legitur Is. XL. 22. Sic passim alibi.

V. Postremo allusio illa ad nomen Apollinis [quae legitur ead. sect. 15. ubi Martyr ait : *Bene dixistis quia APOLLO vocatur, perdet enim in se credentes, quia Deus vocatur, qui non est*] in historia Graece conscripta optime procedit, quia illud *Perdet* Graece erat ἀπολέσει, quo verbo satis etymon ostenditur : at si haec Latine primitus scripta essent, plura dicenda fuissent ad veriloquium detegendum.

§. 2. *De his Actis judicium*.

De hoc vero scripto eadem ferme ac Tillemontius, sentio : cujus quidem judicium aliquot observationibus confirmare non pigebit. Vix enim dubitari potest, quin haec eadem Acta initio sincera fuerint, sive ab *Eusignio* quodam teste oculato [quod quidem hic commentarius dat intelligere] sive a quovis alio scripta saeculo IV. Nam de commentarii hujus antiquitate satis tertii quartique saeculi plura vocabula fidem faciunt: cujusmodi sunt, sect. 2. *Clavicularius*, *Scrinium*, *Scriniarius* : Sect. 5. *Magistrianus* : Sect. 10. *Surrexerunt de accubitu* : alibi *Spiculator*, & alia plura : de quibus vocabulis videantur Glossae veteres, & Meursii Cangiique Glossaria. Satis etiam primigeniae historiae fidem conciliant personarum nomina, ac locorum. Nec illa tantum loca intelligo, quae satis nota sunt geographis, ut *Amasia*, *Iris* flumen, *Comana*, verum illa etiam quae, utpote ignobilia, hinc tantum nunc primum discimus, ut sect. 1. *In* vico *Cumialis* [in Graecor. Officiis χουμιαλίων] sect. 8. *In vicum qui dicitur Dacozarum* [257] Sect. 11. *Ad loca Varismorum* : Sect. 12. *In vicum qui dicitur Saon.* Eodem pertinet, quod sect. 4. praeses ingressus Amasiam *Vocavit omnes priores* [Graece erat πάντας τοὺς πρώτους: de πρώτοις Graecar. urbium vulgata sunt omnia] *civitatis . . . ingressus est in Petason & in Serapium* : & sect. 17. decollatur Martyr in loco, *qui dicitur Dioscorum* [pro eo quod Graece erat Διοσκουρεῖον, aut casu patrio τῶν Διοσκούρων] quae omnia, & horum similia ex commentarii veteris fonte, qualis erat quum

[257] Is vicus in Graecor. libris Liturgicis χωρίον Δακνῶν vocatur. Sed fort. aut legendum Δανῶν, aut saltem idem fuerit ac Τζανῶν; quia Δ & Τζ alternant, utpote ejusdem soni. De *Tzanis* ad Pityuntem incolentibus mentio est apud Palladium in vita Chrysostomi, quo loco narrat, sanctum Episcopum Pityuntem duci, *locum*, inquit, *regionis Tzanorum* desertissimum, ad littus Pontici maris situm. Ac fortassis Tzanorum gens effera plerasque Ponti partes incursionibus infestabat.

quum purus manabat, fluxerunt..

At vero poſtea ſincerum illud vas interpolatores incruſtaſſe, tota haec hiſtoria, cujuſmodi nunc legitur, ipſa per ſe clamat: tanta paſſim redundat miraculorum & circumſtantiarum incredibilium vanitate. Vt nihil dicam de tanta orationis redundantia, ut ſaepe faſtidium creet: cujuſmodi ſunt antitheta illa, quae tota ſect. 12. Martyr ad nauſeam uſque cumulans inducitur: ut aliis exemplis abſtineam. Et haec quidem Acta antequam Graecorum Officia conderentur, fuiſſe per aliquem impurata, ex eo colligo, quod pleraque ſcripti hujus in eorum libris Eccleſiaſticis perinde leguntur: ſi a die Paſſionis & *caumate* illo [de quo ſupra] diſceſſeris, quae ſero poſtmodum irrepſiſſe videntur, uti cap. ſuperiore conjecimus. Quo etiam referri poteſt, quod de Trojana vici domina §. ſeq. dicam.

Et hactenus quidem in eam ſententiam diſputavimus, quae haec, quae nunc terimus, Acta initio ſincera fuiſſe, poſtmodum autem ab recentiore aliquo Graeco inquinata, docet. Quid ſi hanc labem a Graecis recentioribus amolior, & in antiquiorem aliquem Syrum rejicio? Quo id modo? Sect. 15. Martyr ſic Deum precans inducitur: *Et plaſmaſti hominem PROPRIIS ſanctis MANIBVS tuis ad TVAM IMAGINEM, & dediſti ei ſapientiam & intellectum*. Quibus verbis liquidum eſt, Audianorum errorem, hominem ad imaginem Dei ἐνσωμάτου (*corpore praediti*) conformatum effutientium, contineri: de quo vide inferne (258) adnotata. Jam vero ea inſania Syrorum plerique perdite laborabant: nam & Audius [homo ſane non malus, ſed tamen craſſius quidpiam atque pinguius de Deo & divina hominis imagine elocutus) ex Meſopotamia ortus, ibidem dogma ſuum evulgavit; & ab eo orti Audiani non aliud quam Syri fuerunt, quantum quidem & ex Epiphanio & ex Theodoreto poteſt intelligi. At vero Graeci ab eodem illo errore quam longiſſime aberant, in tantum ut qui Graeci poſtmodum floruerunt, ad ejus dogmatis deteſtationem, Audianos illos non alio ferme vocabulo, quam ἀνθρωπομορφιτῶν,

[*An-*

(258) Ea verba, *Et plaſmaſti hominem PROPRIIS ſanctis MANIBVS tuis ad TVAM IMAGINEM*, corpoream utique: ea inquam verba numquam putaverim ex ore S. Martyris prodiiſſe, quin potius ſcriptoris eſſe additamentum, Anthropomorphitarum (eorum ſcil. qui Deum humanis membris inſtructum crederent, & corporeis manibus tractaſſe lutum, atque ad ſuam corpoream imaginem hominem conformaſſe) craſſiore morbo laborantis. Audius Syrus architectus dogmatis hujus fuit, qui ſub extrema Arii tempora (quo proinde S. Baſiliſcus M. antiquior fuerat) in Meſopotamia floruit: a quo qui idem ſenſerunt, dicti ſunt primo *Audiani*, mox in erroris deteſtationem *Anthropomorphitae*. De quibus videatur Theodoretus in de haer. fab. & Epiphanius haer. LXX. ex quo altero diſcimus, Divinam ſimilitudinem Adae inditam ab Audianis humano corpore fuiſſe circumſcriptam, ſic pinguiter interpretatis illud Ad *imaginem & ſimilitudinem noſtram*. Jam hoc ſi placet ex ipſo Epiphanio audiamus haer. LXX. c. 2. *Nam quod ad imaginem Dei creatus Adam dicitur, praefracte illi ad corpus referendam exiſtimant. Quum enim ſcriptum ſit*: Faciamus hominem ad imaginem noſtram & ſimilitudinem: *ſtatim illud ſubjicitur, Deum ſumpto de terra pulvere hominem fabricaſſe. Quum igitur hominem de terra formatum dicat; vides totum illud e terra conſtatum veriſſime hominem vocari* (antequam ſcil. ei anima infunderetur) *ex quo ſequitur, de terreno illo* (cujuſmodi ſcil. ante animam infuſam erat) *eſſe praedictum, fore ut ad imaginem Dei conderetur*. Vide cetera Audianorum argumenta (quibus illi oſtendunt, *corpus* hominis *ad imaginem Dei eſſe factum*, ait Epiphanius) apud eumdem cap. 6. Atqui hoc ipſum verba S. Martyri Baſiliſeo perperam aſſicta innuunt. Nam prius illud eſt: *Plaſmaſti hominem propriis ſanctis manibus tuis* (ubi hoc etiam totum de homine *propriis manibus* Dei ἐνσωμάτου facto mere Audianum eſt) *ad tuam imaginem*: prius inquam hoc eſt: deinde ubi jam corpori nondum animato Divina imago indita fuerat, tum demum ſequitur: *Et dediſti ei Sapientiam & intellectum, & inſpiraſti in faciem ejus ſpiritum vitae*. Qui rerum ordo, Audiano dogmati (v. ſup. Epiphanium) conſonans, dubitare non ſinit, quin ea verba Syro Audianorum contagio afflata arguantur.

[*Anthropomorphitarum*] contemptim sibi appellandos duxerint : quae appellatio quarto vergente saeculo exorta [qua et Athanasius, & Chrysostomus, & Cyrillus Alex. aliique utuntur] a Graecis deinde omnibus usurpata fuit. Quocirca non fit verisimile , si modo aevo sequiore Graecus aliquis fingitur hujus scripti contaminator, eum Anthropomorphianum errorem S. Martyri tributurum fuisse,quem Graeci errorem cane pejus & angue aversarentur . Quin illud videtur verisimilius dictuque facilius , errorem istum S.Martyri affictum, non aliunde quam ab Syri alicujus [primi scil. horum Actorum forsitan scriptoris] calamo fuisse profectum. At Orientales Syros, maxime ineruditos, pinguioris fuisse ingenii,& ad fabulas, aeque ac Judaeos , proniores , non est dubium. Quo minus mirabimur , si haec Acta tam futilibus commentis scateant : neq.id forsitan tam Graeci alicujus recentioris vitio,quam primi auctoris, Syri scilicet alicujus simplicioris , qui ex trivii sermonibus haustas narrationes in Graeca Acta conjecerit ; quibus praeterea ut majorem fidem conciliaret,ea ab nescio quo Eusignio teste oculato scripta videri voluit . Atque haec conjectura [ex Audiani dogmatis indicio petita] si vera sit , tum non commenta omnia , si sapimus , Graecis recentioribus accepta referemus , sed & antiquiores Orientales in partem invidiae vocabimus , maxime ubi de regionum illarum Sanctis agitur .

§. 3. *Quaedam alia Actorum loca carptim illustrantur . Servorum fugitivorum collarias etiam fugitivis poenae fuisse communes : deque eorumdem debilitatione pedum. An feudalia in his Actis vestigia. Reversari quid. De Daemonum notione in sequiorem partem etiam gentilibus usurpata accuratior disputatio . De abolito Comanensium Bellonae oraculo , theodulis , arreptitiis* &c.

Ac plura hactenus hujus historiae loca, dum aliud ageremus , nonnulla interim luce perfudimus: nunc siqua forte restant, in unum heic fasciculum coacta dabimus.

Sect. 5. comprehensum Basiliscum *Alligaverunt duabus catenis, & collaria imposuerunt circa collum ejus* . De catenis duabus , quibus vinciebantur rei , videantur Acta Apost. XII. *6.* & XXI. 33. Collaria autem non temere huic Martyri injecerunt , sed ut fugitivo , ut qui ante paucos dies [etsi cum clavicularii venia] profugisset . Lucillius apud Nonium :

Cum manicis , catulo , collarique ut FVGITIVVM
Deportem .

Exstant hodiedum inter antiquitatum cimelia servorum collaria ex aere , quibus nomen domini , cui servus is esset restituendus, inscribebatur. In uno scriptum fuit : TENE. ME. QVIA. FVGI. ET. REVOCA. ME. DOMINO. MEO. BONIFATIO. LINARIO . Plures hujusmodi collarias refert Fabrettus pag. 522. in quibus & plerumque locus ubi habitaret dominus , addebatur , ut illud num. *361. Tene me , ne fugiam , & revoca me in Foro Trajani in Purpuretica ad Pascasium dominum meum* . Sed & fugitivi nomen addebatur interdum , ut illud num. *364.* IANVARIVS DICOR &c. & quoties aufugisset , ut num.*366. Petronia* (supple *dicor*) *tene me quia fugi BIS* , *& revoca me* &c. Nonnumquam per notas id totum exprimebatur , ut T. M. Q. F. *Tene me quia fugi* &c. Id de quo tamdiu loquimur , Latinis & *Collarium* & *Collare* & *Collaria* sequiore genere dicebatur : at Graecis non tantum περιτραχήλιον & περιδέραιον, sed & Latina voce κολλάριον: tres enim has voces veteres Glossae exhibent. Ceterum quod Basiliscum pro fugitivo habere voluerint , declarat vox illa praesidis quemdam magistrianum stimulantis , ut Basiliscum quovis modo indagatum ad se reduceret : *Nunc* , inquit, *cognoscam te virum*(259)*virtutis esse adversus FV-*

[259] Id aevo meliore dixissent , *Nunc cognoscam te strenuum FVGITIVARIVM esse* . Servos fugitivos qui reducerent , indicarentve , in Iure civili & aliis scriptoribus *fugitivarios* fuisse appellatos , res est satis protrita. Vide Brissonium , Cujacium , alios .

FVGITIVVM & vinctum. Ex his autem colliges, reos criminum capitalium, ubi ex vinculis profugissent, pari jure ac servos fugitivos fuisse habitos, tamquam servos poenae scil. Hactenus de collaribus, & cur fugitivis inserta fuerint.

Verum quo spectant illae clavis praefixae caligae, quas in ead. sect. Martyri paravit magistrianus? *Magistrianus* (inquit hic auctor) . . . *jussit fieri caligas aereas*, *& fixit in illis clavos plurimos longiores*. Mox: *Et calciaverunt eum aereis calceamentis*, *& intraverunt clavi usque ad ossa pedum* &c. Qui sic incedere coactus plurimum effudit sanguinis toto itinere. Sane haec quoque poena fugitivo congruens visa fuit. In l. 3. C. de serv. fugit. sic scribitur: *Si fugitivi servi deprehendantur ad Barbaros transeuntes*, *aut pede amputato debilitentur*, &c. Nempe ut qua corporis parte peccaverunt, eâdem puniantur. Id enim maxime in poenis irrogandis fuisse spectatum, pluribus exemplis docuit Cujacius VII. Observ.13. quibus & alia non pauca Menagius addidit in Amoenit. Juris cap.32.

Sect. 8. *Sicut Theclam de amphitheatro* &c. Addere licebit hunc locum illis pluribus antiquorum, quibus Baronius S. Theclam a bestiis Divina virtute liberatam ad 23. Sept. docuit. Eâdem sect. quaedam mulier nomine Trojana *festinabat vicum suum muro circumdare*. Eadem ibidem & sect. 10. vocatur *Domina vici illius*. Mirum sane, si juris Romani mulier (cujus praesertim filius more Romano idem gerebat nomen, itemq. *Trojanus* dicebatur) loci domina esset, eumque communiret: nec enim alibi simile quidquam, quamdiu jura Romana viguerunt, reperio. Ac feudale nescio quid heic mihi subolet. Quumque feudorum jura Graecis etiam recentioribus ignota fuerint; non videtur hoc a Graeco aliquo interpolatore profectum, sed potius a Latino interprete, qui alicubi in Germania haec in Latinum transferebat. Sed nihil fortasse haec in suspicionem vocare necesse est; nam potuit haec mulier de genere esse regulorum vectigalium, quibus forsitan in barbarorum finibus juris aliquid in pristinas ditionis suae terras sub ultimis imperatoribus permitteretur.

Sect. 11. Cognatos ac vicanos suos, qui S. Basiliscum comitabantur, Martyr *rogabat reservari*. Id vero non aliud esse, quam *Reverti*, colligitur ex eo quod sequitur, *Et quidam ex eis reversi sunt*. Ergo ne dubita, quin pro *Reservari* legendum sit *Reversari*. Nam sicuti *Conversatio* pro Conversio apud Senecam & alios reperitur (ut supra ad Acta S. Patricii adnotavimus) sic etiam *Reversor* pro *Revertor*.

Sect. 17. Videtur haud dubie judex *daemonas* in deteriorem partem h. e. pro impuris spiritibus notione Christiana accipere: quum contra gentilibus ea vox bona esset, ac ferme pro diis usurpata. Itaque dicente S. Basilisco, *Daemones quomodo possunt esse benigni . . . cum sint maligni*, idque de idolis (quae nim. Christiani daemonas esse contendebant) intelligente: respondet praeses Agrippa: *Ergo*, inquit, *dii nostri Daemones*? Atqui homo gentilis eam appellationem gravate ferre minime debuisset, imo potius tueri, & contendere, *daemones* bonos esse. Videndum ergo annon heic quoque recens Actorum interpolator offucias fecerit, qui judicem notione Christiana *Daemonis* vocem usurpantem induxerit. Quare non immerito Tillemontius in horum Actorum paraphrasi [ex qua detracturum se profitetur, quidquid absurdum, aut minus verisimile videretur] mutua haec Martyris & judicis dicta praetermisit. Verum si res maturius consideretur, optime id totum defendi potest. Rem altius repetam.

Vox Δαίμων *Daemon* antiquiori Graeciae plerumque bonum fuisse nomen, reperio, quoties pro Θεὸς *Deus*, aut pro *Heroe* sive *Indigete* acciperetur, non item quando pro *Genio*: Nam posteriore hac notione gentiles ipsi δαίμονας (tamquam significatu medio) tum bonos, tum etiam ma-

malos agnoverunt, unos ab alteris per [260] adjuncta discriminantes. At postremo (altero ut arbitror Christi saeculo) eo ventum fuit, ut *Daemonis* vocem absolute positam deteriorem in partem ipsi ethnici acciperent. Constare abunde id arbitror ex illa Plutarchi in Symposio septem Sap. definitione ac discrimine inter *Dei* atque *daemonis* vocabula: τὸ ὠφελιμώτατον, Θεός· τὸ βλαβερώτατον, Δαίμων· Quibus verbis *Deum* natura sua benignum ac salutarem, contra noxium quid esse ac damnosum Daemona, pronunciat. Eodem pertinet, & illud ejusdem in Pericle, ubi δαιμονιακὸς φθόνος est *invidia a daemone inspirata.* Ibidem περὶ τὰ θεῖα δαιμονῶσι scripsit, ubi δαιμονᾶν est *furore daemoniaco corripi*, sive *a daemone possideri*: nam Δαιμονᾶ Hesychio est ὑπὸ δαίμονος κατέχεται. *Daemones* igitur coepere in malam accipi partem: etsi Celsus [ratiocinatione (261) magis, quam recepta notione fretus] suadere voluerit, bonos esse.

Haec autem *Daemonis* sine adjuncto ac simpliciter usurpati acceptio a Christianis [262] ad gentiles (postquam hi scil. admovere aures doctrinis nostris coeperunt) manavit. Hinc hoc loco negante Basilisco *Daemonis* vocem posse bonam in partem accipi (*Daemones inquit, quomodo possunt esse benigni . . . cum sint* [263] *maligni?*) praeses de tradita *Daemonis* notione non disceptavit, tantum deos suos pro daemonibus haberi vetans. *Ergo*, inquit, *dii nostri daemones* sunt? Atqui debuisset Agrippa tueri potius significationem vocabuli, atque ex antiquorum locis ostendere, *Daemonem* sive Dei esse synonimon, sive saltem medium esse vocabulum. Verum jam, uti dixi, eo ventum fuerat, ut gentiles ipsi id vocabulum deteriorem in partem acciperent, eoque deos suos vocari daemonas vetarent.

At contra Christiani non tantum daemonas suapte notione malos esse, sed & idola non aliud quam daemonas esse, pertendebant. Multus in ea disputatione est Minucius in Octavio, toto praesertim cap. 27. ex quo proderit nonnulla decerpere. *Isti igitur impuri spiritus, daemones, . . . sub statuis & imaginibus consecrati delitescunt, & afflatu suo auctoritatem quasi praesentis numinis consequuntur . . . . . Irrepentes*

(260) Nam sicuti antiqui geminos hominibus singulis genios attribuebant, bonum & malum; idem & de δαίμοσι reperitur, idque per epitheta declaratum. Nam *bonum* Callimachus hymno VI. δαίμονα δεξιὸν, Orpheus ἠγάθεον, alii passim ἀγαθὸν appellarunt: contra vero *malum* Homerus modo κακὸν (ut Od. K. v. 64.) modo στυγερὸν (ut Od. E. 396. quo epitheto etiam Sophocles utitur) modo χαλεπὸν [ut Od. T. 201.] nuncupavit; quem Pindarus δαίμονα ἕτερον, Orpheus πήμονα vocavit.

(261) Origenes lib. VIII. contra Celsum cap. 24. objicienti Celso in hunc modum, *Si* (idola) *daemones quidam sunt, dubio procul & hi Dei* (τοῦ Θεοῦ) *sunt; quibus & credendum & litandum* &c. sic respondet, ut angelos quidem alios bonos, alios malos esse concedat, non item daemones, quos non aliter quam ut malos & maleficos accipi, suo saltem tempore, affirmat: quod inepte contra ethnicum hominem praefracte diceret, nisi in eam notionem vulgo homines consensissent. Δαίμονες δὲ, inquit, οὐκέτι διχῶς, πάντες γὰρ ἀποδείκνυνται εἶναι φαῦλοι, *daemonas numquam bifariam accipi, semper autem malos esse, manifestum est*. Idem lib. V. contra eumd. cap. 5. docuerat, *hominis* quidem vocabulum esse indifferens, *deorum* vero bonum (modo inquit, nec daemonibus, nec simulacris, nec animalibus *deorum* nomen tribuatur, sed *naturis vere divinis ac beatis*: ad ea utique Vet. Test. loca spectans, in quibus angeli *Elohim* h. e. dii vocantur) *daemonum* tandem nomen tribui semper maleficis substantiis, quae homines transversos agunt, & a rebus caelestibus avocatos ad haec ima deprimunt.

[262] Frustra sim si Scripturarum & Scriptorum Christianorum loca huc cogere satagam, quum omnes unum dicant. Tamen jam quaedam ex Origene decerpsimus, ac plura mox ex Minucio & Tertulliano dabimus.

(263) In Graeco horum Actorum pro *Maligni*, erat opinor πονηροί. In Novo Test. saepissime diabolus vocatur absolute ὁ πονηρός, i. e. *malus*, *malignus*.

pentes etiam corporibus occulte, ut spiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultum sui cogant.. Hi sunt & furentes, quos in publicum videtis excurrere, vates & ipsi absque templo, sic insaniunt, sic bacchantur, sic rotantur.... Haec omnia sciunt plerique, pars vestrum, ipsos daemonas de semetipsis confiteri, quoties a nobis tormentis [264] *verborum & orationis* [265] *incendiis de corporibus exiguntur. Ipse Saturnus & Serapis & Jupiter & quidquid daemonum colitis, victi dolore, quod sunt eloquuntur: nec utique in turpitudinem sui, nonnullis praesertim vestrum assistentibus, mentiuntur. Ipsis testibus, esse eos daemonas, de se verum confitentibus credite.* Et quae plura ibi sequuntur. Quibus concinit Tertullianus Apolog.cap.22. ac praesertim 23.in quo haec prae ceteris posuit. *Ista ipsa virgo Caelestis* (notum est deae nomen) *pluviarum pollicitatrix, iste ipse Aesculapius medicinarum demonstrator ...nisi se daemones confessi fuerint, Christiano mentiri non audentes, ibidem illius Christiani procacissimi sanguinem fundite.... Si altera parte vere Dei sunt, cur sese daemonia mentiuntur? an ut nobis obsequantur? jam ergo subjecta Christianis divinitas vestra ... Si altera parte daemones sunt vel angeli, cur se alibi pro diis agere respondent? Nam sicut illi qui dii habentur, daemones se dicere noluissent, si vere dii essent; scil. ne se de majestate deponerent: ita & isti, quos directo daemonas nostis, non auderent alibi pro diis agere, si aliqui omnino dii essent, quorum nominibus utuntur: vererentur enim abuti majestate superiorum.. Adeo nulla est divinitas ista, quam tenetis: quia si esset, neque a daemoniis affectaretur, neque a diis negaretur. Quum ergo utraque pars concurrit in confessionem, deos esse negans; agnoscite unum genus esse idest daemonas.*

Postremo illud mirari subit, quod quum beatiss. hic martyr Comanis excruciatus fuerit, ac plura Comanensium templa in his Actis memorentur, nullum tamen in eisdem Bellonae templi, & (266) Oraculi vestigium, nullum de theodulis [h. e. *deorum* (267) *servitoribus*] nullum de θεοφορήτοις h. e. *arreptitiis* [de quibus supra nonnulla ex Strabone decerpsimus] deprehendatur. Quod sane argumento est, quemadmodum ut altissime Sol supra finitorem extollitur, ita maxime caligo dispellitur, idem & in superstitionis tenebris contigisse. Nimirum quo plus Christi verbum proficiebat, eo magis eradicabatur error. Nec enim simul ac semel oracula conticuerunt, sed processu temporis. Ergo quarto ineunte saeculo, quo Basiliscus decertavit, jam illa tanta Bellonariorum insania prorsus, ut existimo, Comanis resederat: quantum quidem ex horum Actorum silentio decerni potest.

XXIII

[264] Haec tormenta verborum passim apud alios reperies. Cyprianus ad Demetrianum: *Torquentur spiritualib. flagris, & verborum tormentis de obsessis corporib. ejiciuntur.* Lactantius V.22. *Extorti & excruciati ... exululant.* Ea sunt quae Bacchiarius de rec. laps. *flagella verborum*, & Jul. Firmicus *sermonis flagella* vocat. Prudentius Apoth.

Torquetur Apollo
Nomine percussus Christi, nec fulmina verbi
Ferre potest, agitant miserũ tot verbera linguae.

Vbi vides Apollinem pari loco cum daemonibus haberi, quod & de Jove testatur: vide mox.

[265] Prudent. Apoth. *Ejulat & nostros exclamat Jupiter ignes*, h. e. exorcismorum incendia. Lactantius: *Uri se verberarique testantur.* Et lib. 2. c. 16. *Verberari se, & ardere, & jam jamque exire proclamant.*

[266] Quod Oraculum Plinio scribente adhuc vigebat; sic enim caput. 3. libri VI. claudit: *Comana* [Pontica intelligit] *nunc Manteium.* Quod sic vulgo interpretantur, quasi dixerit, ex Comanensi urbe suo tempore tantum superfuisse μαντεῖον i. e. [Bellonae] *oraculum.* At falso sic exponunt; quia IV. ineunte saeculo frequentem adhuc templis, aedificiis, hominibus urbem fuisse, ex his S. Basilisci Actis constat. Quo vero significatu haec scripserit Plinius, jam supra Adnot. 254. attigimus. Et quocumque sensu id dixerit, certe tunc suo tempore id oraculum celebrabatur, quod demum sub Martyre Basilisco intercidit.

(267) Quos Strabo θεοδόλες [*theodulos* i. e. *servos* Bellonae] vocat, non alius generis fuisse reor, quam qui in quodam Neapolitano marmore SERVITOR DEORVM inscribebatur. Nolo enim totum illud epigramma adtexere.

XXIII DEP S EPHEBI EPI

§. 1. *Nomen* .

PRima inquiſitio de nomine eſt. Nam qui heic EPHEBVS vocatur,is apud Jo:Diaconum manu exaratum varie ſcribitur, *Ephebus*, *Ephevus* , *Epherus* : ſed ex his poſteriora duo ex primo corrupta fuerunt . At in aliis ſcriptis monumentis diverſe admodū hic Epiſcopus notatur,*Euphebius*, *Euphremus*,*Euphramus*, *Euphevus*, *Euphimus* : & ſine diphthongo initiali *Ephremus* , aut *Eſremus* , & *Eſrimus* . Ac ne forte diverſorum epiſcoporum ea fuiſſe nomina ſuſpiceris; is quocumque modo vocetur,ſemper idem eſt,atq.is qui hoc die XXIII. Maii colitur : ut idem plane Epiſcopus eſſe debeat , ac noſtri marmoris *Ephebus* . Hanc autem ultimam veriſſimam apppellationem fuiſſe , hoc marmor ceteris MSS. monumentis longe antiquius confirmat ; cui adſtipulatur Jo: Diaconus non tantum nuda ſcriptione , ſed & nominis (268) interpretatione. Ceterum quia Ἔφηβος a Graecis Neapolitanis correpta penult.efferebatur (ſicut hodie *Eſrimus* ab omnibus noſtris vulgo corripitur)ut & a Graecis hodiernis ſolet,accentum magis quam quantitatem ſequentibus ; id anſam praebuit poſteriores duas ſyllabas rapide pronuntiatas (maxime quia β ut V conſonum ab eiſdem efferebatur) varie corrumpendi ; ut periculum facienti in pronuntiando *Ephevus* conſtabit .

At erit fort. aliquis , qui verum huic Epiſcopo nomen *Euſebio* fuiſſe , ſuſpicetur : deinde quia in manuſcriptis (ſ) & (f) parum differunt , ex *Euſebio* detortum fuiſſe *Euſebium* : maxime quum in Mrologio Patriciano , quod inter Ant. Caraccioli chartas Bollandiſtae repererunt , ſcriptum hoc eodem die fuerit *S. Euſebii epiſcopi & Confeſſoris Neapoli*.Ita verum nomen *Euſebius* fuerit, ille utique qui XXXI. epiſcopus in Diacono recenſetur , medio ſeptimo ſaeculo , non vero *Ephebus* , qui octavus ab Aſprenate fuit . Reſpondeo , de Euſebio nullum prorſus elogium a Diacono afferri, ut Sanctus dici meruerit ; quum contra idem de Ephebo ſcripſerit: *Pulcher corpore,pulchrior mente, plebi Dei ſanctiſſimus praefuit , & fideliter miniſtravit . Ipſe vero poſt , quorumdam incurſionibus , TRANSLATVS , deductuſque Neapolim , Eccleſiae STEPHANIAE RECONDITVR*.Quae ſanctitatem teſtatam notant.Quare quū qui vocatur*Euſebius* , aut *Euſebius*, (& quae ſunt ceterae appellationes) is die XXIII.Maii colatur ; idem omnino erit atque *Ephebus* horum Faſtorum & Jo: Diaconi. Accedit , quod hic qui tam varie nuncupatur,repertus fuerit cū Fortunato & Maximo ſuis proximis ſucceſſoribus quieſcere: quod in Euſebium VII. ſaeculi convenire non poteſt .

§. 2. *Aetas & cultus* .

Jam de aetate *Ephebi* hujus ſi quaeras ; poteſt is commode ad tertium Chriſti ſaeculum aut quarti initium referri : magis id adeo ſucceſſorum, quorum aetas notior eſt , habita ratione , quam deceſſorum , quorum catalogum eſſe mancum, plura ſuadent;quod ſaepe expoſtulavimus. At ſcriptores Neapolitani Chioccarello & Ant.Caracciolo antiquiores neſcio qua ſupinitate eum an. 713. emigraſſe ſcripſerunt , quod & Baronio (in adnot. ad Mrolog.) perſuaſerunt : quae aetas non modo

(268) Jo: Diaconus : *EPHEBVS epiſcopus, pulcher corpore , pulchrior mente* . Quae ad nomen alludunt , non minus , atq; illud de PROBO ab eod.ſcriptum,*Omni probitate conſpicuus nominis ſui* &c. Quibus illum φερώνυμον oſtendere volebat. Ephebi nomen a Gymnaſio, quod Neapoli celeberrimum fuit,petitum eſt. At aevo poſteriore *Ephebus* tantumdem erat ac *pulcher*. *Ephebia* interprete Papia , eſt *prima pars adoleſcentiae , vel juvenum EMINENS PVLCHRITVDO , vel collectio Epheborum* . Hinc intelligis , quid ſibi velint adſcripta Diaconi verba .

modo *Ephebo*, sed ne posteriori quidem illi *Eusebio* convenit: quem Chronographus Joannes Martino Papae aequalem facit, h. e. medio saeculo VII. assignat.

Ceterum quae Ant. Caracciolus pag. 149. de hujus sancti cultu in Capuana & Salernitana Ecclesia narrat; equidem ut de Salernitana non refragor, ita ab eo de Capuana dissentio, in qua nec nunc, nec olim quidquam de ejus cultu reperio, nec in vetere Capuano Breviario, quod penes me est, nec usquam alibi. Affert quidem Mich. Monachus in Sanct. Cap. pag. 519. quemdam *Effrem*, qui die IX. Julii signatur, at is cum nostro nihil commune habet. Scio quid Caracciolum fort. permoverit, ut de cultu Capuae impenso testaretur. In Musivo veteris Capuae apud S. Prisci Ecclesiam inter ceteros Sanctos quidam inferne inscribitur S. EFIMVS. De quo Mich. Monachus pag. 569. sic adnotat: *Credam esse martyrem in Campania, de quo (ut accepi) est mentio in Breviario Salernitano*. Is autem, de quo Salerni Breviarium, est hic ipse quem nos hoc die XXIII. Maii colimus: quod Mich. Monacho incompertum, Caracciolus perspectum habuit. Atque iis forsitan Monachi verbis deceptus Anton. Caracciolus de cultu Capuano hujus Sancti inconsiderate pronuntiavit. Atqui sciendum est, Musivum illud, a me olim saepe visum, perantiquum esse, ac facile VI. circiter saeculi; quo tempore non est credendum ex *Ephebo* detortum fuisse EFIMVM. Deinde is in eo Musivo inter martyres inseritur: qua laude hujus diei Episcopus caruit. Ergo *Efimus* Capuensis (quod nomen venit ex εὔφημος *Euphemus*) nihil cum S. Ephebo commune habet.

§. 3. *S. Ephebi cetera*.

Cetera de hoc Praesule videantur apud Chioccarellum, Caesarem de Engenio, Ant. Caracciolum, ac postremo Papebrochium hoc die pag. 236. apud quem & (269) Miraculorum libellum ex MS. erutum reperies (cujus olim Baronius, Chioccarellus, aliique nostri meminerant) & Acta inventionis anno 1589. in aede S. Ephremi veteris, ubi cum SS. Fortunato & Maximo requiescebat. Nam Ephebum ex Stephania, in quam olim (teste Jo: Diacono) translatus fuerat, post aetatem Jo: Diaconi (quippe de priore illa tantum Translatione locuti) illatum fuisse oportuit in cognominem Ecclesiam. Quae olim quidem *S. Efrimus* pen. corr. (corrupte scil. pro *Ephebus*, ut initio monuimus) dicebatur, nunc vero *S. Efrimus Vetus* nuncupatur, post nim. exstructam alteram Capuccinorum Ecclesiam sub titulo Conceptionis B.M.V., quam tamen vulgus *S. Efrimum Novum* vocare amavit. Atque ea, quae supra dixi, Inventionis Acta lectu sane quam jucunda, iis certe erunt, qui nostra studiose rimantur.

XXIIII

(269) Ejus libelli narrationes pauca sinceritatis indicia habent, & stylus a gravitate abhorrens, etiam quaedam novitatis argumenta mihi praeseferre videtur. Cujusmodi illud est, quod num. 5. REVERENDISSIMVS substantive pro *Episcopus* ponitur: *Quemdam Reverendissimum vestitum Pontificali dignitate*. Id ad ea tempora pertinet, quando *Reverendissimatus* (ut eo modo loquar, quo & *Clarissimatus* olim usurpabatur) Episcoporum peculiaris evaserat. Ibidem post pauca vox *Discipulus* eum significat, qui Missae planae ministrat. *Tunc Presbyter ... ad Ecclesiam cum discipulo festinus accessit*. Et initio ejusd. num. 5. *Cumque ex more cum suo discipulo ... celebraturus*. Id hodiedum apud nos usurpatur: quod tamen non recentissimum genus loquendi est. Nam in Chronico S. Michaelis Virdunensis tom. 2. Analector. Mabillonii sic scribitur, *Adhuc adolescentulus ab Abbate suo in DISCIPVLATV Capellani constitutus*. Atqui eam vocem non assecutus est Cangius, qui γενικῶς *officium, ministerium* interpretatur. At in nostro libello sicuti puer Missae ministrans vocatur *discipulus*, sic vicissim Presbyter nuncupatur *Magister*; Quae ambo ex eo sunt tracta, quod presbyteri ex iis pueris, quos instituebant, unum aliquem seligerent, quo ad ministrandum Missae uterentur.

XXIIII N S SVMEONI

QVia Graecis hoc nomen cum Υ (i. e. V tenui seu simplici) scribitur ; hinc id nomen in nostro marmore in primore syllaba V sibi vindicat .

Porro in Graecorum Triodio(in Canone Fer.VI. ante Dominicam Quinquagesimae , ode VI. strophe 3.) quatuor Symeones numerantur, quorum ultimo cognomen *Salo* fuit, qui in his Fastis inscribitur die XXI. Julii. At tres priores Stylitae omnes fuerunt : quorum primus (isque omnium celeberrimus , a Graecis ὁ ἐν μάνδρᾳ, *in Mandra* (270) discriminis causa cognominatus) a Latinis die V. Januarii colitur, a Graecis I.Septembris: alter hoc die in Graecorum omnib. libris Liturgicis (excepto Basilii Menologio , in quo pridie de eo fit) inscribitur : tertius autem is esse creditur , cujus Graeci die 27. Julii memoriam faciunt .

Qui autẽ hoc die colitur(triũ Stylitarum scil.quos initio recensuimus,alter) *Junior* cognomento dicitur,aut *Symeon in monte mirabili*,sive *Symeon de monte* . Itaque in Basilii Menologio sic hesterno die inscriptio proponitur : *Memoria S. Patris nostri* (τοῦ ἐν τῷ θαυμαστῷ ὄρει) *in monte mirabili* : quem ideo composito nomine etiam *Thaumastoristam* (quasi *Miromontanum*) Allatius vocat . Ea appellatio ab eo monte petita est , in quo is aliquammultos annos transegit : qui mons inter Antiochiam , Rhossum,ac Seleuciam medius erigebatur . Obiit autem hic junior Stylita anno 596. & quidem (si non fallit Graecus vitae auctor, quam a se translatam dedit Bollandista Janningus) hoc ipso die XXIV. Maii . Idem confirmari potest ex metricar.Ephemeridum illo hexametro : Εἰκάδι ἠδὲ τετάρτῃ ὄρους Συμεὼν ἤμειψε . *Luce quaterdena Symeon de monte migravit* . Verum & Nicephorus vitae auctor , & Ephemeridum scriptor recentiores sunt , quam ut idonei per omnia testes sint: qui non alia de causa videntur ejus obitum die XXIV. consignasse,quam quia eo die passim a Graecis is colitur , nec tamen omnibus , quia in Basiliano Menologio pridie is honoratur . Ceterum in his marmoreis Fastis quum semper in diebus θανασίμοις nota *Depositionis* scalpatur ; heic tantum *Natalis* nota ponitur : quod non de nihilo est , ac saltem scrupulum injicit , ne non is dies vere emortualis fuerit .

De hoc juniore stylita qui plura nosse cupit , adeat tum Conr. Janninghi (hoc die p. 298.) Commentarium praevium , tum quam ibi vitam longissimam Graece & Latine subjecit, auctore sive Nicephoro quodam , sive Symeone : de quo vide quae in ima (271) ora adnotavimus .

Quod

(270) Cur celeberrimus ille Symeon Stylitarum antesignanus cognominetur ὁ ἐν μάνδρᾳ , *In Mandra*, diversas quidam rationes attulerunt : de quibus videndus Conr. Janningus ad hunc diem in Comm. praevio ad hodiernum Symeonem num. 3. 4. Veram tamen nominis causam affert Auctor Ms. vitae ejusd. *Symeonis in Mandra* (apud Cangium in Glossario Gr. in hoc verbo) ubi de ejus matre haec habet : ὁ θεῖος δὲ Συμεὼν τὸν ταύτης νεκρὸν ἐντὸς τῆς μάνδρας (τοῦτο γὰρ ὁ τοῦ στύλου περίβολος ἐκαλεῖτο) εἰσενεχθῆναι προστάττει· περιῳκοδόμητο γάρ τι πάντοθεν τειχίον τῷ κίονι, ὥστε μὴ γυναιξὶν εἰσίτητον εἶναι. *Divinus autem Symeon ejus* (matris suae) *cadaver intra mandram* (*hoc enim nomine columnae septum vocabatur*) *inferri jubet. Nam is , ne mulieres prope se accederent, parvum columnae murum circum aedificaverat*.Inde & ad monasteria notanda simili de causa id nomen traductum fuit. Hesychio Μάνδραι sunt ἕρκη, φραγμοὶ , *septa, sepes* .

[271] *Vita S. Symeonis Stylitae Junioris Nicephoro ne cuidam, an Symeoni sit adjudicanda . Quo sensu is scriptor* Οὐρανὸς *cognominatus fuerit . Cur Basilius* Οὐρανοφάντωρ *audierit . Vitae ne titulo , an potius Callisto credendum, qui eam Symeoni Vrano tribuit. Quis porro is Symeon fuerit. Non Metaphrastes fuit, sed alius Antiochenus, cujus exstat de Animalium virtute commentarius . In Callisto menda detegitur . MAGISTRI elogium , quod huic biographo tribuitur, non ad eloquentiae magisterium pertinet , sed ad Magistri Officiorum dignitatem .*

Quis

Quis iste vitae auctor fuerit, non aliunde potest intelligi, quam ex vitae titulo, qui talis est: Βίος καὶ πολιτεία τοῦ &c. συγγραφέντα παρὰ Νικηφόρου τοῦ Μαγίστρου Αντιοχείας τοῦ Οὐρανοῦ. Quae sic interpretatur clariss. Janningus in Comm. praevio num. 42. *Vita & conversatio S. Patris nostri* &c. *conscripta a Nicephoro Magistro Antiochiae, Caelum dicto*. Vult autem, hunc Nicephorum ab eloquentiae laude, cujus se magistrum Antiochiae gereret, *Caeli* cognomen assecutum. Potuisset ad hoc confirmandum afferre cognomen οὐρανοφάντορος, quod saepe Basilio M. tributum reperit Cangius, quem vide in Gloss. Graeco: quod tamen vir magnus eo trahit, quod is de *caelo* disseruerit, in Hexaemero scil. Verum quid ea vox significet, jampridem Suidas explicuerat hisce verbis: Οὐρανοφάντωρ. οὗ ἡ λαμπρότης εἰς ὕψος φαίνεται. *Vranophantor* is est, *cujus claritudo in sublime usque* (sic enim *caelum* ibi accipit) *splendet*. Nec dubito, quin eodem sensu de Basilio ea vox usurpata fuerit. Verum haec obiter: nec enim credo Nicephorum hunc (sive forsitan ejus patrem; quia Νικηφόρου . . . τοῦ Οὐρανοῦ verti forsan potuisset *Nicephori filii Vrani*) ob eloquentiam aliamve laudem *Vranum* appellatum, sed quo modo alii plures *Vranii* nomen tulerunt, casu magis quam certo consilio. Deinde miror si tantam in biographo isto eloquentiae laudem Janningus repererit, quum contra Nicephorus Callistus, [qui hanc vitam se legisse testatur] μὴ ἀξίως *minus digne* quam pro rei magnitudine eum scripsisse affirmet.

Quo loco valde notandum est, hujus vitae auctorem non *Nicephorum Vranum*, sed *Symeonem Vranum* ab eodem Callisto appellari: ut dubium plane sit, utri magis sit credendum, vitae ne titulo (ubi auctor diserte *Nicephorus* vocatur) an Callisto, cui verus auctor notior esse debuit, quem tamen *Symeonem* nuncupat. En ejus verba ex lib. XVIII. cap. 24. quo loco hujus S. Symeonis gesta ὑπὸ Συμεῶνι Μαγίστρῳ τῷ Οὐνῷ (ea nota per compendium Οὐρανῷ significat) συγγραφέντα, εἰ καὶ μὴ τοῦ μεγέθους καὶ τῶν ἔργων ἀξίως, *per Symeonem Magistrum* [cognomento] *Vranum conscripta, etsi minus digne quam pro rerum magnitudine*, conqueritur.

At idem Janningus, Callistum fuisse deceptum, non dubitat, qui nempe in *Nicephoro Magistro Vrano* vero vitae auctore Symeonem Magistrum [illum scil. celebrem biographum, qui vulgo *Metaphrastes* vocatur] sibi videre visus fuerit. At grave est homini Graeco, quem sexcentos prope Symeones inter se distinctos nosse oportuit, tantam dicam impingere. Deinde ubi Callistus hanc vitam a Symeone Magistro scriptam dixit, non ille de Metaphraste cogitavit, sed de Antiocheno quodam Symeone, ut equidem existimo. Etenim doctiss. Cangio (in Indice scriptor. quem Graeco Glossario subtexuit) tres *Symeones Magistri* numerantur. *Symeon Magister* Antiochenus cujus in Cod. Reg. 957. exstat scriptum *de Animalium virtute* ἐκ τῆς τοῦ Συμεῶνος Μαγίστρου Αντιοχέως πραγματείας, *ex Symeonis Magistri Antiocheni commentario*. II. *Symeon Magister & Logotheta*, qui chronicon quoddam in Leone Armenio desinens conscripsit. III. *Symeon Magister & Logotheta* Cursus publici; is scil. qui propter plurimas Sanctorum vitas (quas μεταφράσεις vocat) *Metaphrastes* vocatur, quiq. saeculo X. ineunte sub Leone & mox sub Constantino Porphyrog. floruit. Cur autem horum ultimo hanc vitam tribuisse mihi non videatur Callistus, illud facit, quod non omisisset *Logothetae* dignitatem, deinde quod non expostulasset, eam vitam parum *digne* scriptam fuisse. Quis enim Metaphrastae obloqui tunc ausus fuisset? aut quis ejus sublime dicendi genus non summopere tunc demirabatur? a cujus eloquentiae charactere re vera vitae S. Symeonis Junioris stylus plurimum dissidet. His de causis Callistus non potuit de Symeone Metaphraste cogitare. At idem non alii quam *Symeoni Magistro* Antiocheno eam, ut opinor, attribuit. Qua de causa? quia in hujus vitae titulo legebatur credo, Μαγίστρου Αντιοχέως (pro qua voce male intellecta descriptor Bollandistarum exhibuit Αντιοχείας: quid enim facilius fuit, quam vocalem ω in duas ια resolvere?) τοῦ Οὐρανοῦ . . . *Magistri Antiocheni* (cognomento) *Vrani*. Inter Αντιοχέως autem & Αντιοχείας hoc interest quod prius patriam designat, posterius magisterii forsitan locum in urbe Antiochena, uti volunt.

Ergo, si Callisto (homini certe in suorum Graecorum scriptis minime hospiti) credimus, huic Symeoni Antiocheno potius, quam nescio cui Nicephoro, ea vita est tribuenda: etsi fieri forsan potuerit, ut is Symeon etiam *Nicephori* nomen tulerit. Ab ejus inquam Symeonis Antiocheni manu ea vita prodiit. Tamen quia ea postquam a Janningo evulgata fuit, jamdiu Nicephoro illi tribuitur, nos quoque pervulgata nomenclatione utemur. Hactenus de nomine auctoris.

Sed antequam hinc abeo, sciendum est, Vitam, de cujus auctore tamdiu disputamus, ab Allatio (in Diatr. de Symeonib. pag. 18.) Sy-

 meoni

Quod ſiqui ſummis rerum capitibus contenti eſſe velint, in eorum gratiam breviſſimum Baſiliani Menologii elogium heic ſubtexui; praeſertim quum eo Janningus V. Cl. ſuperſederit.

Memoria Sancti patris noſtri Symeonis in Monte mirabili. Sanctus pater noſter Symeon, domo Antiochia Syriae, imperante Juſtiniano Seniore vixit; cujus conceptus a Praecurſore Joanne Baptiſta matri praenuntiatus fuit. Vix natus, in ſugendo lacte a ſiniſtro ubere abſtinuit, Deo per id demonſtrante, dextram mandatorum viam eum eſſe dilecturum. Simul vero crevit, mundo relicto, in montem ſeceſſit; & in monaſterium profectus, (in quo ſupra hominem ſeſe exercuit) monachus evaſit. In tantum autem virtutibus effulſit, ut & miracula incredibilia faceret. Mox ex eo monte deſcendens, & columnam ſupergreſſus, in ea annos duodeviginti rectus ſtetit. Deinde Montem mirabilem petens, ſaxo conſcenſo, in eo annos decem perduravit. Poſtmodum in minorem (272) *columnam conſcendit, in qua annos quinque & quadraginta tranſegit. Ita totum vitae ejus curriculum annorum quinque ſupra octoginta* (273) *fuit; ex quibus novem & ſeptuaginta in aſcetica diſciplina decurſis, ad Deum emigravit.*

Proderit & ex Sirleti Menologio partim

meoni Metaphraſtae fuiſſe attributam. Quo loco lectorem remittit ad dicenda de Metaphraſtae ſcriptis. Ad quem locum ubi devenit; pag. 79. inter vitas a Metaphraſte ſcriptas hanc etiam Symeonis Stylitae Jun. recenſet, ſed auctore Niceph. Calliſto XVIII. 24. Atqui id jam paullo ſupra contra Janningum [qui certe iſtud ab Allatio hauſerat] refutavimus. Nec enim de Symeone Metaphraſte Calliſtus cogitaverat, ſed prorſus de Symeone Antiocheno. Tranſeo jam ad ejuſdem biographi officium.

Nam ne id quidem poſſum Janningo aſſentiri, quod illud Μαγίϛρυ ad eloquentiae magiſterium, quod Antiochiae geſſerit, pertinuiſſe putat. Mitto quod Antiochia inter illas civitates vix uſquam annumerata legatur, in quibus profeſſorum θρόνοι, h. e. *Cathedrae* (quam vocem de aliquot ſophiſtis, qui Athenienſi ſcholae 3. & 4. ſaeculo ex ordine praefuerunt, uſurpatam reperi) conſtituti fuerint; inter quas utraque Roma, Berytus, Athenae, Alexandria, adhaec Carthago, Mediolanum, & in Galliis aliae nonnullae aevo poſteriore numerabantur. At certe quo tempore Nicephorus iſte vixit, Antiochia ſub Saracenorum jugo gemebat. Non enim Nicephorus iſte nono ſummum ſaeculo antiquior eſſe potuit. Nam Arcadium quemdam Cyprium vitae S. Symeonis hujus Junioris ſcriptorem laudant octavo ſaeculo Jo: Damaſcenus, & eodem exeunte Niceni Patres: at iidem Nicephorum hunc, ſive potius Symeonem Vranum minime norunt.

Verum quid moror? Sive re vera haec vita *Nicephori Vrani*, ſive potius *Symeonis Vrani* fuit, ſive *Nicephorus* ſimul *Symeon* vocabatur; is eodem ſenſu *Magiſter* inſcribebatur, quo & Symeon Logotheta, & Thomas grammaticus is, qui de vocibus Atticis ſcripſit, & plures alii *Magiſtri* inſcribuntur: in quibus certe ea vox dignitatis erat. Nam *Magiſter* (Μάγιϛρος) abſolute & per excellentiam erat is qui plena locutione *Magiſter Officiorum* (ὁ μάγιϛρος τῶν βασιλικῶν ὀφφικίων) vocabatur. At *Magiſter* quando *doctorem* notat, Graecis poſterioribus Μαγίϛωρ, μαγίϛορος inclinabatur. At quo, inquis, additum *Antiochiae* pertinet, quum Magiſter officiorum in Aula CPolitana fuerit? Reſpondere poſſim antiquitus quidem Magiſtri dignitatem fuiſſe unicam: at poſtea plures fuiſſe, & Codinus docet, & Synodus VIII. CPolitana (in qua plures Magiſtri ante Patricios conſidebant) & Luitprandus Diaconus (cujus verba vide apud Meurſium in Gloſſ.) ad 24. numerat. Ergo quum is numerus creviſſet, non ab re alius CPolis, alius Antiochiae (& ſic ceterarum Metropoleon) *Magiſter inſcribebatur*. Sed longe verius eſt, in titulo hujus vitae, de qua tamdiu loquimur, non fuiſſe ſcriptum Μαγίϛρυ Ἀντιοχείας ſed Ἀντιοχέως (de quo non recoquam, quae paullo ſupra poſui) quod diſerte patriam deſignat. Ceterum qui plura ſcitu digna de Magiſtri Officiorum dignitate ſcire avet, adeat Meurſii & Cangii Gloſſaria & alios.

(272) Graece quidem in optima editione Vrbinate ſic legitur: εἰς τὸν μικρὸν ϛῦλον ἀνελθὼν, *in minorem columnam aſcendens*. Verum non dubito, quin iſtud μικρὸν ex μέγιϛον (cujus ſcriptura fugiens evaſerat) depravatum fuerit. Nicephorus certe vitae auctor cap. ult. ſect. 248. Symeonem ἐπὶ τῦ μεγίϛυ καὶ τελευταίυ ϛύλυ, *in maxima & ultima columna*, vivendi finem feciſſe tradit. Idque magis eſt rationi conſonum.

(273) Non quinque & octoginta, ſed quinq. ſupra ſeptuaginta in univerſum annos ei vitae auctor

tim ſimile, partim diverſum vitae compendium, a Bollandiſtis praeteritum, afferre. *Commemoratio S. Patris noſtri Simeonis admirabilis. Fuit hic tempore Juſtini majoris ex Antiochia Syriae patre Joanne ex urbe Edeſſa oriundo, matre Martha. Ejus autem vita & ſanctitas tam inſignis atque illuſtris fuit, ut verbis explicari non poſſit. Cum enim admirabili abſtinentia multos annos in monaſterio ſe exercuiſſet, deſcendit ex monte, atque aſcendit in columnam illam, in qua ſtetit annos decem & octo. Cum antea in parva quadam ſtetiſſet quinque & quadraginta annos. Cum vero ageret annum octogeſimum quintum, ex terreſtri ſtatu ad caeleſtem vitam & aeternam requiem migravit. Quanta vero fuerit Simeonis cognomento Stylitae ſanctitas & fama celeberrima, teſtes ſunt Theodoretus Cyri & Evagrius, in his quae de ſanctor. rebus geſtis monumenta reliquerunt.* Quod elogium ex notatis ad Baſilianum elogium corrigi in nonnullis debet. De eo vero quod heic Theodoretus teſtis evocatur, audiendus Allatius Diatr. de Symeon. pag. 18. *Hinc notandus error in Menologio 24. Maii, ubi cum agitur de Symeone Stylita juniore ſub Juſtino, male traditur de eo agere Theodoretum, quum ille de Seniore agat: quod forte doctiſſ. Annalium ſcriptorem in errorem induxit cum Notis in Mrologium Rom. ad V. Januar. ait, de Seniore ſtylita agi in Menologio 24. Maii & de Seniore I. Septembr. cum contra affirmari oportuerit.*

De hoc Symeone legatur prae ceteris ejus aequalis Evagrius Scholaſticus extremo cap. 21. lib. V. & toto cap. 23. lib. VI. cujus ſcripta ſunt prae omnium manibus, ſicuti & Nicephori Calliſti hiſtoria, in quo plura de eodem reperies. Legi etiam de eodem debet Allatii Diatriba (274) de Symeonibus, in qua plura optimae frugis reperies. Videantur & quae S. Jo: (275) Damaſcenus, & alterius Nicenae Synodi Patres ex antiquiore vita per Arcadium ſcripta de hoc Stylite protulerunt.

XXV N IACOBI APLI

Est Jacobus Alphaei filius, uti jam ſupra monuimus ad Kal. Maii: de quo tamen Apoſtolo Latini non hoc die XXV. Maii, ſed XXV. Julii agunt. Hoc autem die nuſquam de hoc Jacobo veſtigium reperi; niſi quod tantum de ejus patre Alphaeo legatur in Synaxario Chifletiano (apud Bollandiſtas hoc die in praetermiſſis) eum hoc die *in pace quieviſſe*. At etiam ſequenti die de eod. Alphaeo Graeci in Synaxariis agunt. Ad Alphaei autem filium Jacobum quod attinet, is craſtino die inſcribitur Martyrologio vulgato ſub Bedae nomine. At Neapolitani quia die XXVI. de S. Juda agunt (quem praeſertim eod. die paſſum

auctor ibid. aſſignat: quam eamdem ſummam per ſingulas vitae ejuſdem periodos collectam exhibet in adnotatis Janningus. Sed & Evagrius VI. 23. eidem numero favet his verbis: *Qua in columna* (priore) *& in altera quae eſt in ſummo montis vertice, octo & ſexaginta exegit annos*. Atqui hunc idem Evagrius ἐξ ἁπαλῶν τῶν ὀνύχων, *a teneris unguiculis, ... adeo ut in columnae ſtatione dentes* primores *mutaverit*, id inſtitutum capeſſiviſse, narrat. Itaque ſeptennis priorem columnam attigerit, in poſteriore autem annos natus LXXV. vitam cum morte commutaverit neceſse eſt.

(274) Eam Diatribam raro obviam dolent eruditi viri, quippe quam tantum ex Combefiſii editione habemus Paris. ann. 1664. Ibi d. Stylitae hujus ſcriptis accurate agitur.

(275 Damaſcenus Orat. 3. de imag. Mirac. 132. ex vita illa priore quaedam recitat, quae etiam in vita Graeca a Janningo edita narrantur. Ac Janningus quidem quum Latina tantum Damaſceni opera ad manus haberet, dubitavit an non eiſdem verbis tum in Graeco Damaſceni, tum in vita a ſe edita ea narratio decurreret. Sed equidem quum vitae locum cum Graeco Damaſceno contuliſſem, diverſam toto caelo verborum texturam reperi. Sicuti ex diverſis Graece verbis conſtant ea quae Niceni Patres ex ead. illa antiquiore vita protulerunt.

crediderunt : vide ad seq. diem) hinc de Jacobo pridie anteverterunt: quod in his Fastis haud raro accidit. Atq. ea mihi videtur hujus festi hodierni ratio verior, quam ut in aliquam Translationem aut Ecclesiae Dedicationem sollemnitatis causam conferam.

XXVI P̄ S IVDE AP̄LI

§. 1. *Hujus Apostoli nomina*.

S. Judae Apostoli unius ex XII. plura in Evangelio nomina legimus. Saepe is quidem *Judas* vocatur, sed semper quod sciam cum addito (276) διακριτικῷ ut ab Juda altero Iscariote distinguatur.

Alibi *Thaddaeus* sine alio adjuncto nuncupatur, ut in Apostolorum catalogo Matt. X. 3. Marci III. 18. Lucae VI. 16. Quod nomen viri eruditi idem ac *Judae* vocabulum fuisse (277) ajunt.

Sed

(276) Non sine discrimine adjuncto is, inquam, *Judas* vocatur. Sic Jo: XIV. 22. *Dicit ei Judas, non ille Iscariotes: Domine quid factum est, quia manifestaturus es nobis te ipsum & non mundo?* Sed alibi haud aliter hic Judas ab Iscariote discriminatur, quam addito fratris sui nomine. Sic Act. I. 13. *Simon Zelotes, & Judas Jacobi*. Luc. VI. 16. *Et Judam Jacobi & Judam Iscariotem*. Eodem redit illud Matth. XIII. 55. ubi inter fratres Jesu numerantur *Jacobus & Joseph & Simon & Judas*; sicuti etiam Marci VI. 3. Postremo hic ipse Apostolus sic in suae Epistolae prooemio ipse se ab Iscariote discriminat: *Judas Jesu Christi servus, frater autem Jacobi*.

(277) Combefisius quidem apud Tillemontium *Judae* & *Thaddaei* nomina diversa fuisse contendit. Sed quibus nitatur rationibus, ignorare cogor, quum ejus Auctarium ad Biblioth. Patrum ad manus non habeam. Interim haud aegre crediderim, *Judae* & *Thaddaei* vocabula magis dialecto quam significatu diversa fuisse. Itaque qui Hebraeis *Judas*, is forsitan Chaldaeis Syrisve תַּדַי *Thadai* (quo modo in Syra Evangeliorum Translatione is scribitur) vocabatur: quorum utrumque nomen est a verbo הוֹדָה *hodah* quod est *laudare*. Sic *Jesus* idem qui *Josua*; & *Cephas* idem qui *Petrus*: quamvis *Cephas*, & *Petrus* tantū significatu conveniant, non vero communi vocabuli origine, quum contra *Judas* & *Thaddaeus* ad unam eamdemq. radicem referantur.

Accedit, quod sicuti numquam uno eodemque loco *Cephae Petrique* nomina (nisi tantum interpretationis causa ut Jo: I. 42.) cumulantur, nec umquam, sicuti scribitur *Simon Petrus*, sic exstat *Cephas Petrus*; idem & in hodierno Apostolo observo, qui etsi ab Iscariote sedulo distinguitur, numquam tamen hoc modo discriminatur, *Judas Thaddaeus*, utique quod eadem plane essent nomina [h. e. ejusdem notionis & ab eadem radice profecta, uti proxime ostendimus] haud secus ac *Cybele* & *Cybebe* apud Graecos, & sexcenta in eumdem modum.

Opponat heic forsitan aliquis, non fuisse hoc Judaicae consuetudinis, ut qui *Judae* nomen tulissent (quo nomine in ea gente nullum usitatius fuit) iidem & *Thaddaei* nomen gererent. Respondeo *Thaddaei* nomen non fuisse eis genti inusitatum, ex inscriptionibus posse colligi. Apud Grut. pag. 194. 1. PVTEAL. TADDAI legitur, ubi forsitan diphthongus AE antiquo more per AI scribitur. Verum misso hoc incertiore exemplo, praesertim quum gentilitium nomen gentis *Taddaiae* id esse potuerit: at illud certe hominis libertini nomen apud Reinesium (apud quem XII. 14. L. BARBIO. L. L. THADAEO legitur; quod & in syntagmate Gudiano pag. 341. 8. occurrit) non potest non ad Palaestinum aut Syrum aliquem referri.

Verum ut jugulum causae petam: ceteros quidem Judas nulla causa impulit, ut *Thaddaei* nomen superinducerent; nec enim id necesse fuit. Imo ne hodiernus quidem Apostolus ante Iscariotae proditionem *Thaddaeus*, uti suspicor, nominabatur. At post id facinus, opinor, *Thaddaeus* dici coepit: non quod ulla esset in augusto Judae nomine invidia; sed discriminis causa, imo & compendii. Nam ne duo inculcare nomina cogerentur, ac *Judam Jacobi* dicere; commodius visum fuit uno *Thaddaei* nomine totam appellationem absolvere. Idem & de Thaddaeo uno ex 70. discipulis esto judicium: quem verisimile est antea *Judam* fuisse forsitan appellatum, mox ut a proditore distingueretur, mutasse nominis dialectum. Sed de hoc altero mera est conjectura.

Sed & ſemel tantum *Lebbaeus* appellatur in Graeco (278) Matthaei X. 3. & in orientalibus tranſlationibus. Nec pronum eſt aſſequi quid ea appellatio (279) ſignificet.

Poſtremo & *Zelotae* nomen huic Apoſtolo, non ſecus ac Simoni, tributũ cernitur apud Hieronymum &(280) quoſdam alios: quod inde manaſſe videtur, quod apud Matthaeum X.3. in cod. Veleſiano pro Λεββαῖος legitur Καναναῖος, quod Hebraice *Zelotem* notat.

Vnum autem idemque *Zelotae* cognomen diverſam habet in utroque Apoſtolo ſignificationem, ſi Hieronymo credimus; quia in Simone patriam notat (*Cana quippe*, Simonis patria, *zelus interpretatur*, inquit Hieronymus ad Matt.X.) at in Juda non aliud eſt, quam virtutis zeli epitheton: *Qui* (ait de Juda Hieronymus ad Gal. IV.) *ob inſignem zeli in ſe virtutem etiam Zelotes nomen accepit*.

§.2. *Judas hodiernus diverſus a Thaddaeo (uno ex Diſcipulis)ad Abgarum miſſo.*

Non eſt dubium, quin quantum eſt Graeciae eccleſiaſticae, Judam ſive *Thaddaeum* Apoſtolum *a Thaddaeo* uno ex LXXII. diſtinxerit. Nec ſolum in Graecorum libris liturgicis diverſa ſunt utriuſque feſta, verum etiam in hiſce marmoreis Faſtis. In quibus de Apoſtolo fit tum hodie, tum junctim cum Simone Kalendis Julii: de Thaddaeo autem(uno ſcil. ex diſcipulis) die XX. Auguſti. At Latini ferme jampridem in id convenerant, ut in unum Apoſtolum omnia referrent, ea etiam quae de Thaddaeo(uno ex diſcipulis)ad Abgarum miſſo accurate narrat Euſebius. Sed hodie inter eos duos Thaddaeos fere docti univerſi diſtinguunt, quos Euſebii ſumma auctoritas frangit, qui I. 12. Thaddaeum qui Edeſſenis praedicavit, unum ex diſcipulis fuiſſe tradit. De quo Thaddaeo ad XX. Auguſti dicemus.

§. 3. *Hujus Apoſtoli feſta.*

Hujus Apoſtoli Judae feſtus non unus eſt

(278) Ibi ſic legitur, *καὶ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος, Et Lebbaeus, qui cognominatus eſt Thaddaeus*. Et ſic codices Graeci omnes, imo & Tranſlationes Syra, Arabica, Aethiopica, Perſica. At nec Marcus in loco parallelo III. 18. iſtud *Lebbaei* nomen agnoſcit, nec Matthaei Vulgatus interpres: qui certe *Lebbaeum* in ſuo codice non reperit. Imo ne Origenes quidem *Lebbaeum* in Matthaeo legit, diſerte notans, *Levi* ſive *Lebbaeum* [pro eodem enim nomine habet] non fuiſſe in numero Apoſtolorum, niſi in paucis admodum Marci [non Matthaei] codicibus. Idque adprobat Millius in accuratiſſimis ſuis Prolegomenis ſect. 386. inſuper ſcribens: *Inſertum* (illud) Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς, *haud aliud eſt quam ſtudioſi cujuſdam ſcholion, qui e regione τοῦ Ματθαῖος, adnotarat in margine*, ἐπικληθεὶς Λεββαῖος: *quo ſignificatum volebat, Matthaeum hunc publicanum, illum ipſum eſſe, qui Marco & Lucae Λευὶ ſeu Λεββαῖος dicitur. In hoc incidens ſcriba quum partem textus eſſe crederet, neque vero ſciret ad quam praeciſe partem ſpectaret, voces haſce tranſpoſitas conjecit in corpus libri loco non ſuo*. Ea eſt Millii conjectura.

(279) Lebbaeum Hieronymus *Corculum* interpretatur [a *Leb* ſcil. quod Hebraice *cor* ſignificat] quod fuit notum Scipionis Naſicae agnomen a ſapientia partum: alii *leonem* reddunt [notiſſimum Judae Patriarchae ἐπίσημον] maxime credo quia Syro interpreti apud Matthaeum id nomen לבי *labi* ſcribitur: quae vox [cum *Aleph* tamen finali, quod in Syro deeſt] *leonem* Hebraeis notat. Sed Millius (quem vide in praeced. Adnot.) *Lebbaei* nomen non aliud quam *Levi* putat.

(280) Praeter S. Hieronymum [qui contra Helvid. ſcripſit: *Judas Zelotes in alio Evangelio Thaddaeus dicitur*: & ad Gal. IV. de eodem: *Qui ob inſignem Zeli virtutem etiam Zelotes nomen accepit*) *Zelotae* agnomen legitur etiam in Concilio Rom. Gelaſii, ubi ordo Scripturarum N.T. ſic clauditur: *Judae Zelotis Apoſtoli epiſtola una*. Adhaec in omnibus Hieronymianis Mrologiis die 28. Octob. ſcribitur in hunc modum: *Natalis SS. Apoſtolorum Simonis Chananaei & Judae Zelotis*. Et in Apoſtolorum indiculo apud Florentinium pag. 92. *V. Kal. Novemb. Natalis Apoſtoli Simonis Cananaei & Simonis* (*pro Judae*: etiam in Baſilii Menol. die 29. April. agitur de Simone Apoſtolo, cognominato *Juda*, qui Edeſſenis praedicavit: tanta Apoſtolor. hiſtoriae circumfuſa caligo eſt) *Zelotis*; *qui a templorum pontificibus occiſi ſunt in Suanis civitate Perſarum*.

eſt apud Graecos (281) atque Latinos (282) dies. At nuſquam, quod equidem ſciam, is hoc die ſignatus occurrit. Dicerem hunc apud Neapolitanos fuiſſe ſive Translationis Reliquiarum, ſive Dedicationis alicujus Eccleſiae diem, ſive potius feſtum tranſlatum (quia ſcil.debuiſſet die XXII. Maii, ut in Baſilii Menologio, coli, niſi is dies S.Baſiliſci Paſſione impeditus fuiſſet) ſi nota N. hoc eſt *Natalis* praeſignata fuiſſet. Nunc quia P. i. e. Paſſionis nota praefigitur; neceſſe eſt Neapolitanis fuiſſe perſuaſum, hoc maxime die S. Judam martyrii palmam eſſe conſecutum, idque forſitan eos in hujus Apoſtoli Actis non ſinceris reperiſſe. Aut certe neceſſe erit, notam P. quam ſemper cum judicio poſitam animadvertimus, heic per incogitantiam irrepſiſſe.

Quin & illud negotium faceſſit, quod in Baſilii Menologio ad diem 22. Maii is Apoſtolus ἐν εἰρήνῃ (*in pace*) ad Dominum migraſſe narratur: quum contra Neapolitanae ephemerides eidem *Paſſionem* h. e. martyrii palmam vindicent. Sed hoc nihil eſt: etenim (ut omittam quod in aliis Graecor. Officior. locis eidem nihilo minus effuſi cruoris gloria conceditur) in his Faſtis iis etiam *Paſſio* tribuitur, qui ἀναιμωτὶ (*non effuſo ſanguine*) depugnarunt. Vide dicta de S.Innocentio Papa ad menſem Aprilem.

Cetera de hoc Apoſtolo petantur ex Baronio ad 28. Octob. ex Florentinio in Exercit. V. ad indiculum Apoſtolorum pag.171. ex Tillemontio tom. I. ex Dominico Georgio ad Adonem, Sollerio ad Vſuardum, Jo: Abb. Fabricio ad Pſeudo-Abdiam & ad Hieron. de Script. Eccl., ex Caveo, ac pluribus aliis.

In his dum eram, reperi apud Frecul-ſum Lexovienſem in I. Chron. 19. ſic ſcriptum: *Judas Jacobi frater in Meſopotamia atque interioribus Ponti evangelizans . . . ſepultus eſt in Nerito Armeniae urbe*. De *Nerito* iſto ignoto *Armeniae* viri docti conſiderent.

XXVII P S ANASTASIE

Doctus Jeſuita Sollerius ad Vſuardi XXV. Decemb. tres Anaſtaſias fuiſſe diſtinctas, praefatus; jure an injuria id factum ſit, de eo rejicit lectorem ad eum Bollandiani operis locum, ubi ad XXV. Decemb. perventum fuerit. Interim quaenam ex illis tribus haec *Anaſtaſia* fuerit, & an aliqua quarta ſit ab illis tribus diverſa, in incerto verſamur. At quaecumque ea fuerit; certe eam hoc die paſſam oportuit, aut certe hunc diem in Actis, quae tunc Neapolitani legebant, pro *Anaſtaſiae* alicujus Martyris θανασίμῳ habitum. Nunc autem in tot Latinorum Graecorumque libris hagiographis dies hic nullius uſquam *Anaſtaſiae* veſtigium prodit. De S.Anaſtaſia adeatur Tillemontius to.V. Ruinartus in Admon. ad Acta Ss. Agapes, *Chioniae* &c. Georgius ad Adonis XXV. Decembr. & alii.

Porro celebrem apud noſtros fuiſſe olim S. Anaſtaſiae cultum, docet pagus in Neapolitanae dioeceſeos finibus, qui etiamnum a *S.Anaſtaſia* nomen adipiſcitur.

XXVIII

(281) Apud Graecos in Baſilii Menologio is colitur die 22. Maii (ubi in fine *in pace ad Dominum migraſſe* dicitur) a quo die XXII. Maii (qui feſto S.Baſiliſci impediebatur) videntur illum tranſtuliſſe Neapolitani in diem XXVI. ejuſd. menſis. Deinde maxima ejuſd. Apoſtoli ſollemnitas incidit in diem XIX. Junii; quo die in Menol. non in pace migraſſe, ſed cruci ſuffixus ſcribitur. Apud eoſd. Graecos is colitur etiam die XXI. Auguſti. Adde hoc etiam, quod in hoc Neapolitano Kalendario idem junctim cum Simone Kalendis Julii celebratur.

(282) Apud Latinos tum in Hieronymianis Mrologiis, & ſequentibus, tum etiam in ſacramentariis, junctim cum Simone die 28. Octobris ab antiquis temporibus colitur.

XXVIII PA S CRISCENTII MĀR

ANtesignanus adscribitur: socii certaminis de more subaudiuntur. Sunt autem *Crescens*(qui heic CRISCENTIVS vocatur; pro more nim.hujus marmoris, in quo derivativa saepius, quam primitiva usurpantur) *Paulus* & *Dioscorides* Romani Martyres: qui non alibi reperiuntur, quam in Graecorum libris hoc die, tum nim. in Basilii Menologio, tum in Synaxario Parisiensis Coll. S. J. ac Synaxario Divionensi, ac postremo in Sirleti Menologio. In quo ultimo etiam *Helladius* eis adjungitur: qui tamen Helladius Episcopus & martyr in Menaeis pridie seorsum colitur; at in Basilii Menologio & Typico S.Sabbae hoc eod. die, sed recte sejunctim ab illis tribus. Ex Sirleti autem Menologio eos Baronius in hodiernum Rom. Mrologium transfudit.

At poterat mirari aliquis, qui factum sit, ut horum Romae (& quidem τῆς πρεσβυτέρας teste Synaxario Claromontano,non vero *Novae*)Martyrum nullum exstet apud Latinos vestigium. Nec certe aliud de iis Latinum testimonium proferetur, quam quod nunc primum ex hisce Fastis petitur: qui tamen fasti magnam partem & ipsi Graecanici sunt. Ex quibus hoc etiam discimus, hunc diem iis triumphalem fuisse, apposita *Passionis* nota: quod & Menologii Basiliani titulus, Ἄθλησις &c. confirmat. Ceterum horum corpora suspicor aliquando in orientem fuisse simul cum Actis Martyrii translata, ob eamque causam eorum famam per orientem increbuisse, dum interim in occidente obscura manserit.

Nec tamen apud nos Crescentii memoria latuisse obscura dicetur, modo in animum induxerimus, Romanum Crescentem, in Graecorum officiis memoratum, haud alium fuisse a Crescentio illo Euthymii filio, qui Romae sub Maximiano & Turpilio judice martyrium fecit:quod ejus Acta apud Baronium (ad an.303.& ad Mrologium) prae se ferunt. Nisi quod aliquid inter utrumq. interest. Nam de Baroniano pugile Rom. Mrologium sic habet ad diem XIV. Sept. *Romae Sancti Crescentii pueri, filii Sancti Euthymii, qui in persecutione Diocletiani* [ad quem scil. ceterorum simul regnantium caedes referri solent) *sub Turpilio judice via Salaria gladio percussus occubuit.* Vbi in notis Baronius Acta hujus & Sociorum Perusia accepta laudat. At vero Graecorum Crescens, qui hodie colitur, igni crematus cum Paulo & Dioscoride mortem oppetiit, ut in Basiliano Menologio legitur. Itaque diversus est dies, diversa etiam mors, si quidem libris Graecorum credimus. Sed eis libris quam sit parum fidendum satis viri eruditi norunt.

XXVIIII S THEODOSIE MĀR

EA est illustris virgo & Martyr Theodosia, quae sub Maximino Caesare, & praeside Vrbano egregium agonem Caesareae in Palaestina consummavit, quinto ineunte persecutionis illius anno, Christi vero 307. De qua non pigebit Eusebii narrationem huc afferre. Qui libri de Martyr. Palaestinae caput septimum sic orditur, Valesio interprete. *Cum vero quintus jam annus persecutionis volveretur, die secundo mensis Xanthici, quod est ante diem IV. Nonas Apriles, ipso Dominicae Resurrectionis die, rursus apud Caesaream Theodosia virgo ex urbe Tyro oriunda, fidelis gravisque in primis puella, nondum octodecim annos nata, ad vinctos quosdam accessit, qui regnum Dei libere confitentes ante praetorium sedebant; tum ut eos* (283) *salutaret,*

tum

(283) Graece est φιλοφρονουμένη: quod nollem de sola salutatione a Valesio acceptum, sed generaliore verbo expositum, cujus ambitu etiam lautia praebita continerentur. Hoc autem

tem

tum ut , quod credibile est , eosdem rogaret , ut cum ad Deum pervenissent , sui memores esse vellent . Quo facto , quasi impium quiddam ac nefarium facinus perpetrasset , correpta a militibus deducitur ad praesidem . Ille confestim , ut erat insanus & belluino quodam furoris impetu incitatus, cum eam acerbis atque horrendis tormentis excruciasset, & latera ipsius ac papillas ad ipsa usque ossa ferreis ungulis exarasset; spirantem adhuc & laeto atque hilari vultu cuncta tolerantem , marinis fluctibus mergi jubet. Ex hac autem scriptoris gravissimi narratione duae difficultates exsistunt ; quas sigillatim expedire , qua poterimus , satagemus .

§. I. *Quo pacto Eusebiani characteres anno quinto persecutionis convenire possint .*

Tillemontius Not.41. in persec.Diocl. gravem litem Eusebio intentasse contentus , nodo solvendo supersedit. Ejus verba juvabit adscribere . *Eusebe dit que Sainte Theodosie souffrit en la V. année de la persecution, le dimanche mesme de la resurrection du Sauveur, le 2. d' Avril , ce qu' il marque par le mois grec & par le romain : de sorte qu' il n' est pas possible de presumer aucune faute de copiste en cet endroit . Cependant il faut qu' il y en ait, ou qu' Eusebe soit tombé dans une faute tres grossiere . Car Pasque n' est point marquè au 2. d' Avril, qu' en 310. qui estoit la IX. annee* (imo octavus annus) *de la persecution, & non la cinquieme.* Mox idem observat , anno 307. (seu V. persecutionis) diem alterum Aprilis , in quem Theodosiae martyrium inciderit , incurrisse in Feriam IV. at vero Dominicam Paschatis cum VI.die Aprilis concurrisse .

Verum nihil Caesariensis Antistes peccavit : ac ne librarius quidem , nisi tantum distinctione adjecta fefellit . Verba Eusebii Graece sic habent : Ἤδη δὲ καὶ εἰς πέμπτον ἔτος τοῦ διωγμοῦ παρατεθέντος (heic removenda est distinctio, quam descriptor in Eusebium nolentem importune intruserat) μηνὸς δευτέρᾳ Ξανθικοῦ. ἥτις ἐστὶ πρὸ τεσσάρων νωννῶν Απριλλίων, ἐν αὐτῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστάσεως ... Θεοδοσία &c. Quae totidem de Graeco verbis sic sonant . *Quum jam autem in quintum persecutio annum protenderetur* (sive , *Quum jam quintum persecutio annum iniret :* deinde sublata distinctione sequentia legantur) *die altero mensis Xanthici* &c. Sive trajectis aliquantulum verbis ad clariorem intelligentiam : *Quum* , inquit , *die altero mensis Xanthici , h. e. IV. Non. Apriles persecutio quintum annum iniret ; accidit , ut in ipso die Dominico Resurrectionis Servatoris nostri ... Theodosia* &c. Ita sublata distinctione post παρατεθέντος , & commoda interpretatione adhibita , intelligemus , numquam hoc somniasse Eusebium , eo anno Pascha in alterum Aprilis diem incidisse , sed haec duo tantum docuisse , quorum primum est, quintum persecutionis annum(in Palaestina scil.) ab secundo die Aprilis esse numerandum : alterum vero , Theodosiam ipso die Paschatis (quod illo anno in VI.April.incurrebat) ad Christi Martyres accedentem fuisse comprehensam .

Quî scis , inquis , quintum persecutionis annum altero die Aprilis incepisse ; maxime quum ipse Eusebius VIII. 2. edicta

tem praecipue heic spectasse Eusebium , suadet consueta Christianorum in confessores vinctos liberalitas , praesertim feminarum . Ergo pro *salutaret* , possis reponere *benigne amplecteretur*, atque omni officiorum genere demulceret. Quo spectat illud Xenophontis in V. Paed. φιλοφρόνως σοῦ εἰπόντος , Λάμβανε τῶν ἐμῶν ὁπόσα θέλεις . Ubi φιλοφρόνως ad liberalitatem pertinet . Multus est in hujus verbi usu Josephus . Sic V. Antiq.2. sect.8. φιλοφρονουμένων αὐτὸν τῶν γονέων , *benigne , ac laute parentibus eum excipientibus* . In III. de bel. Jud. 8. in fine Vespasianus Josephum *vestimentis donabat , aliisque pretiosis muneribus* (φιλοφρονούμενός τε καὶ περιέπων) *omni officiorum genere illum deliniens ac sibi devinciens.* Zosimus(ut ex posteriore etiam aetate hauriam) lib. III. *Quas ob res imperator* (φιλοφρονούμενος) *benigne amplectens exercitum, & oratione convenienti laudabat , & singulis centenos argenteos donabat* . Et lib. IV. *Captivos vinculis liberatos dimisit et* (δωρεαῖς ἐφιλοφρονεῖτο) *muneribus delinivit* .

edicta proposita dixerit *mense Dystro, quem Romani Martium* vocant? Verum Nicomediae quidem mense Martio edictum est promulgatum: at in Palaestina non ante ineuntem Aprilem ob locorum intervalla proponi potuit. Ac nequis gratis me ista fingere, calumnietur; Prologus alter brevior libri de Martyr. Palaest. (cujus Prologi stylus est mere meo judicio Eusebianus: etsi sunt, qui, ut sunt hominum ingenia, adhuc de ejus auctore dubitant) sic incipit: *Anno imperii Diocletiani XIX. mense Xanthico, quem Romani Aprilem vocant ... cum salutaris Passionis dies immineret, repente proposita sunt ubique edicta*. Et heic quidem non dicit, quoto mensis die edicta prostiterint. Verum id initio cap. VII. (ubi de S.Theodosia orditur) satis dat intelligere. Nam quia quintus vexationis annus postrid. Kal.April. incipiebat; necesse est, eodem olim die ann.303.figi edicta Caesareae coepisse. Quod tempus pulchre in eodem Prologo Eusebius cum imminente Dominica Passione componit: nam anno 303.Pascha quidem in Aprilis diem XVIII. incidebat, Dominicae vero Passionis Hebdomada, *Major* vocata, die XI. ejusd. mensis inibat.

§. 2. *De die Passionis S. Theodosiae*.

Et hactenus quidem quum vulgo omnes in Eusebii loco diem Paschatis, quo comprehensa est Virgo Theodosia, cum altero die Aprilis composuissent, existimarunt illam eo die h. e. postridie Kal. martyrium consummasse. Isque error sane quam antiquissimus est; quia in pluribus Latinorum Mrologiis ea Martyr postrid. Kal. April. colitur, in Hieronymianis vero die III. April. ubi eum diem Theodosiae emortualem fuisse probare nititur Florentinius, etiam ex Actorum Latinorum fide, quae manu exarata is habuit, atque ad caelum extollit: quae Florentinii Acta, eadem fuisse necesse est, ac quae Valesius legerat, quantum quidem ex eo constat, quod eum diem Dominicum (284) fuisse, non vero Paschatis, is auctor dicit. Confer cum Florentinio Valesium.

Ergo uti dicebam, ex Eusebii loco perperam intellecto hactenus Theodosiae passionem in 2. aut 3. Aprilis & Mrologia & Acta Florentiniana contulerunt. Ceterum quid hisce Fastis marmoreis fiet, in quibus diserte P. h. e. *Passio* nostrae Theodosiae in 29.Maii conjicitur? Non possum quin horum marmorum judicio, experto plerumque fidissimo, plurimum tribuam. Consentiunt Metricae Ephemerides hoc hexametro.

Εἰκάδι καὶ ἐνάτῃ Θεοδοσίην πόντος ἔμαρψε.
Vndetricenâ mersa est Theodosia ponto.

Consentiunt & Graecorum sacri libri, in quibus hoc die 29. ea Virgo officio maxime sollemni colitur: & si iterum de ea minus sollemniter agatur postrid. Kal. Apriles.

At dixerit aliquis, videri incredibile, tamdiu Theodosiae mortem fuisse dilatam: quam praesertim Eusebius ἀυτίκα (*confestim*) de medio sublatam narrat. At Acta, quae Graecorum Officiorum conditores ad manus habuerunt, eam longo tempore in custodia maceratam narrabant, antequam ultimo certamine perfuncta esset. In quorum fidem proderit elogium, quod in Basilii Menologio die III. Aprilis inseritur, heic adtexere. *Theodosia Christi martyr Tyro oriunda, quum duodevigesimum aetatis annum ageret, quod Christiana esset, comprehensa, ad Praesidem Palaestinae perducta, interrogata Christum confessa fuit. Qua de causa in lateribus atque mammillis caeditur: Christum vero abnegare & idolis sacrificare coacta, ubi ad id adduci nullo modo potuisset, in custodiam detruditur; simulque carceris custodi praecipitur, non modo ut eam caute custodiret, verum ne quemquam ad eam invisendam ingredi, aut cibum inferri permitteret, donec Christum negaret, diisque sacri-*

I i i *fica-*

(284) At anno 307. nullus dies Dominicus fuit in II. Aprilis incidens: ut proinde frustra sint, qui in Eusebio illud, *Ipso die Dominicae Resurrectionis*, de quolibet die Dominico interpretantur, ea ratione freti, quod is dies in memoriam Resurrectionis institutus fuerit.

ficaret.Ita (μετὰ δὲ πολλῶν ἡμερῶν παραδρομὴν) *multis diebus elapsis , rursus e carcere educta , quum ut impuris daemonibus sacrificaret , urgeretur , idque ne audire quidem sustineret, primo quidem crudeliter cruciata, postmodum in mare projecta , suum Domino spiritum tradidit.* Par carceris diuturnitas ac multiplex suppliciorum sibi ex ordine succedentium varietas in Actis a Florentinio lectis , in elogio Rabani , in plusquam XXX. odis , quae in Menaeis hoc die adjunguntur , deprehenditur : ut minus mirari debeamus , si Theodosia die VI. mensis Aprilis (in quem anno 307. Pascha incidit) tenta , tandem exeunte Maio consummata fuerit , tertio ac tricesimo post comprehensionem die . Aut saltem in iis Actis, quae Graecorum Officiorum (in quibus haec praeter diem III. Aprilis , die 29. Maii celeberrimo officio colitur) conditores , & Neapolitani ad manus habuerunt , hoc legebatur , illam die XXIX. Maii ad Christum evolasse : eoque non temere in his marmoribus hoc die *Passionis* nota insculpitur.

At obstat , inquis, Eusebii, exploratae fidei scriptoris auctoritas , qui illam a praeside αὐτίκα (*confestim*) cruciatam,& in mare projectam narrat.Respondeo,esse hoc scriptoribus longe gravissimis familiare , ut dum alio properant, compendio studentes , plures circumstantias omittant , resque simul omnes sic enarrent , quasi confertim uno tempore gestae in speciem videantur , quae per temporum intervalla contigerunt . Possem & ex Divino Codice exempla huc facientia depromere; in quibus tamen locis nihil rerũ gestarum veritati decedit . Ad summam aliud est justae historiae corpus condere , in quo non tam rerum singularum jejuna narratio , quam universae compagis apta connexio, tamquam scopus scriptori proponitur:aliud acta praesidialia verbali diligentia contexere.Postremo vel si in Eusebii verba singula jurandum sit : satis erit si nostros Kalendarii hujus conditores ostenderimus Graecorum suorum traditiones in adponendis hisce notis fuisse secutos , imo, & ceterorum orientalium. Nam etiam in Mrologio Arabo-Aegyptio Romani Maronitar. collegii eadem Theodosia hoc die celebratur .

At adhuc Bollandistae Henschenii conjectura difflanda superest . Is ad II. Aprilis num. 10. festi hodierni in Menaeis maximam celebritatem inde arcessit , quod videatur ejus Virginis corpus CPolim die 29. Maii fuisse aliquando translatum , unde sollemnitas tanta orta illo die fuerit . Atqui in hac conjectura omnia sunt incertissima . I. Incertum est , ejus Reliquias in urbem regiam fuisse allatas , de quo quantum est Byzantinae historiae, alte silet . II. Imo plura sunt loca , quae de Theodosiae Reliquiis sive vere , sive falso , gloriantur : inter quae CPolis ne nominatur quidem . III. Incertum , in eum diem translationem incidisse . IV. Hoc unum certum est , quod Graeci hodiernũ diem uti θανάσιμον celebrant .

XXX NT S ISAACIV

Ille idem est *Isaacius* sive *Isacius* (utroque enim (285) modo scribitur) qui in marmoreo hoc Kalendario die XXVII. Martii signatus fuit . De quo etsi pauca quae ad diem θανάσιμον (*obitus*) spectant ad 27. Martii praedixerimus ; plura tamen heic admetiri est animus .

CAP.

(285) Is ab aliis *Isaac*,tamquam si sit ἄκλιτον,scribitur . Theodoreto Ισαάκης , veluti primae declinationis , inclinatur . At ceteris ferme omnibus Ισαάκιος quinque syllabis nuncupatur . Sic eum Sozomenus,utraque vita, Basilii Menologium , aliique quidam Graecorum libri appellant. Postremo & ut τετρασύλλαβον nomen hoc posteriores extulerunt . Senarius Chiffletiani Synaxarii: Γῆς Ισάκιος(pen.prod.) ἐκλιπὼν τὸ χωρίον . Sic etiam in Metricis Ephemeridibus scribitur . Nec aliter in vita Graeca S. Dalmatii . Sic & in his Fastis die XXVII.Martii : P.S. ISACII . At hoc die cum duplici A.

C A P. I.

De utriusque vitae scriptoribus .

Praeter ea quae de Isaaci hujus vaticinatione (qua Valenti in Gothos exercitum ducenti infelicem exitum , nisi Ecclesias catholicis , pastores gregibus restitueret, praedixit) Sozomenus V. 40. Theodoretus IV. 34. & Theophanes scripta reliquerunt : exstant vitae duae hoc die apud Papebrochium . Earum prior (quam Graece & Latine eruditus Bollandista dedit) triplo longior est altera illa, quam tantum Latine habemus, Zino interprete . Itaque non alio posthac eas , quam *longioris* & *brevioris* nomine discriminabimus .

Non est autem dubium , quin quae brevior est , eadem non tantum longiore sit multo antiquior, sed habenda sit fons, unde manavit longior : quae non aliud videtur quam brevioris illius veluti metaphrasis , ut utar titulo , quem Symeon metaphrastes vitis a se scriptis praefixit . Ac Tillemontii judicio longior illa IX. saeculi opus censenda est (a qua aetate Graecae orationis stylus haud, nisi fallor, abhorret) sed ita tamen,ut ante Leonem Imperatorem scripta fuerit . Vide Tillemontium Not. 41. in Valentem Imp. & Papebrochium in comm. praevio .

At de breviore longe major est controversia . Sane si Bollandistae ejus , qui adnotationes vitae breviori subjecit,conjectura (286) valeret, posset haec brevior historia ab auctore aequali conscripta videri . Sed aequali scriptori largior notitiarum copia non defuisset , quibus suam historiam locupletaret . Nunc illa ita macra ac jejuna est , ut non nisi a posteriore scriptore, cujus aevo notitiae deperierant, eam fuisse elucubratam oporteat.

At vero nimis acerba est Tillemontii (Not.41.in Valentem Imper.)de breviore vita censura, de ea sic scribentis : *Il' y a mesme plusieurs fautes , qui ne permettênt pas de luy attribuer ni antiquitè , ni autoritè .* Cui quidem universe respondeo , quidquid in historiam auctor brevioris peccavit, id magis ex ἀνιστορησίᾳ (*imperitia historiae*) peccasse , quam quod non satis antiquus fuerit . Multos sane historicos novimus veritatem haud plane affecutos , non quod a rerum gestarum temporibus longius abfuerint, sed quod vulgi tantum narrationibus aures admovisse contenti, parum se industrios in vero indagando praebuerint . Ex horum numero brevior biographus mihi fuisse videtur .

Sed tamen videamus , quaenam acerrimus censor in hoc biographo reprehenderit . I. Hoc ante omnia criminatur , quod Valentem Ecclesias catholicorum clausisse , imo & diruisse , non uno loco dicat : quum tamen Valens nihil horum

(286) Is ad illa verba biographi brevioris sect. 8. *Virum fidelem atque constantem ac disciplinae suae studiosum elegit , quem illis* [Monachis a se institutis] *praeficeret* : adnotat *S. Dalmatium* intelligi : *Qui* , inquit , *quum non nominetur; augetur suspicio quod haec vita antiquior altera* [longiore] *sit, & Dalmatio adhuc vivente scripta* . Verum uti dixi difficillimum dictu est , scriptori aequali tam sterilem materiam in illustri Confessore processisse, ut eam vitam satis jejunam , nec suis accurate vestitam circumstantiis daret , ac postremo totam fere sectionem 7. laudibus e communi petitis sibi inserciendam putaret. Et quae plura proxime diximus .

Deinde si hoc verum esset , Breviorem biographum aequalem fuisse , eaque gratia Dalmatii nomen suppressisse : at certe virum sanctissimum , & apud Graecis buccis crepantibus celebratum [cujusmodi habitum fuisse Dalmatium, totum quantum est Graeciae clamat] nimis parco elogio illo donasset , *Virum fidelem atque constantem* &c. Quibus verbis prorsus alium a S. Dalmatio designari crediderim .

Omnino de Dalmatio , sive Dalmato haud temere dubitandum mihi videtur utrum re vera proximus Isaaci successor fuerit : id quod tantum in longiore vita hujus Isaacii legitur recentius scripta, & in vita S. Dalmatii , de cujus antiquitate vehementer ambigo . Ac videndum an non, quia brevior eademque antiquior Isaacii vita de successore ejus proximo nominatim tacet , prorsus alius a Dalmatio ille fuerit, qui ἀμέσως [*proxime*] Isaacio successit. Nam Dalmatii celebrior fama erat , quam ut a scriptore, centum ferme annis recentiore taceri ejus nomen posset , si re vera is proxime successisset .

fecerit, ſed tantum ab Eccleſiis catholicos expulerit. Cui reprehenſioni non uno modo reſpondetur. I. Tollere catholicis Eccleſias, id aliter eleganter dicebatur *Claudere* catholicis eccleſias: ſicuti & eaſdem reſtituere, id aliter *patefacere* ſatis uſitato modo vocabatur. Ergo Valens, qui Catholicos privaſſet Eccleſiis, vulgo iis *clauſiſſe* illas dicebatur. At ea loquendi ratio ſic ab iſto biographo accepta fuit, tamquam ſi re vera Valens ſeris eccleſias obſtruxiſſet. II. Quid ſi ex aliis auctoribus oſtendo, re ipſa Valentem clauſiſſe eccleſias? Sane quidem in ea Valentis perſecutione in pari cum catholicis cauſa Novatiani, quippe homouſiani, fuerunt. Atqui Socrates hos cum catholicis pulſos, & eorum eccleſias primo *clauſas* (287) ac vix tandem *reſeratas* dixit. Credibile ne eſt cum catholicis mitius actum? Poſtremo etiamſi parum accurate haec elocutus vitae auctor fuerit; *ἀνισορησίας* potius, quam novitatis damnandus erit.

Addit reprehenſor, hunc biographum in narratione Gothici belli peccaſſe multa in hiſtoriam. Fateor. Nec equidem huic ſcriptori, quicumque is fuit, exactam Socratis diligentiam (tabularia omnia excutientis, & quae ſecus dixiſſet, ſecundis curis retractantis) tribuo; ſed antiquitatis tantum ei praerogativam vindico, quamvis partim imperitia in hiſtoriam offenderit, partim inopia judicii vulgaribus narrationibus [veluti de tribus angelis Iſaacium a ſpineto liberantibus, deque CPolitanis portis ei ſponte patefactis] aures admoverit, atque accrediderit. Miror magis quod homo ſimplex non plura & incredibiliora inſerſerit, quo hiſtoriam ſpiſſiorem faceret.

Nec aliter in Saturnino & Victore Iſaacii cuſtodibus, quam judicio peccavit: quos duoviros magis pro ſponſoribus *ἀσφαλείας* vincti, quam pro cuſtodibus habendos eſſe, judico.

Poſtremo quae reprehenſor doctiſſimus de diſcipulis Iſaaci opponit, ea cap. ſeq. excutiemus. Vt uno verbo abſolvam: quamvis, quia parum eruditus hic biographus fuerit, ob id parum ſe exactum praebens, haud plurimum auctoritatis habere debeat; at nihil impedit quominus vergente aut exeunte ſaeculo V. hanc hiſtoriam ſcripſerit. Vtinam eamdem Graece haberemus: nam certe ſicuti Lon-

(287) Socrates, qui in Novatianorum rebus minutim ac diligenter notandis multus eſt, lib. IV. cap. 9. ſic incipit: *Ceterum imperator* [Valens] *eos qui Conſubſtantialis fidem profitebantur, perſequi non deſtitit. Verum et illos expulit Conſtantinopoli, et cum illis etiam Novatianos, utpote idem cum illis ſentientes: quorum* (Novatianorum) *eccleſias ETIAM CLAVDI juſſit.* Illud *etiam* (ut ingenue fatear) a Graeco abeſt, ubi tantum legitur, *Eccleſias eorum* (κλεισθῆναι) *claudi juſſit.* At Valeſio (cujus interpretatione uſus ſui) adeo perſuaſum fuit, Valentem, qui Novatianorum obſtruxit Eccleſias, multo magis Catholicorum baſilicas concluſiſſe, ut ad id ſignificandum, textumque Socratis illius neceſſariae particulae additamento juvandum, non dubitaverit illud ETIAM (quo notatur, in Catholicorum Eccleſiis tantumdem antea factum fuiſſe) Socrati non invito (quippe id ſatis alioqui danti intelligere) inſerere.

Quaerat aliquis, cur Socrates concluſionem Eccleſiarum de Novatianis diſerte memoraverit, qui de Catholicis id tacuerat. At promptiſſima eſt ratio. Nam quia mox narrare decreverat, quo pacto Marciano filiarum Valentis praeceptore ac Novatiano presbytero agente, aegre imperatori tandem perſuaderi quiverit, ut eccleſias Novatianorum aperiret; ea de cauſa horum baſilicas clauſas fuiſſe praemiſerat. *Hujus igitur* (Marciani) *auctoritate ac reverentia, Novatianorum eccleſiae, quum aliquamdiu CLAVSAE fuiſſent, denuo RESERATAE ſunt.*

Atque heic equidem ultro concedo non fuiſſe hoc generale, ut Catholicorum Baſilicae occluderentur. Εὐκτήριοι οἶκοι (inquit Sozomenus cap. XII. extremo libri VI.) *τῶν μὲν ἀφῃροῦντο, τοῖς δὲ παρεδίδοντο. Oratoria iis quidem* (Catholicis) *adimebantur: illis autem* (Arianis) *tradebantur.* Fateor. Sed tamen contendo, quas Eccleſias Ariani, ut ſibi minime neceſſarias, reſpuiſſent, eas ſive occluſas fuiſſe, ſive (quod alicubi Brevior biographus innuit) etiam dirutas.

Longioris Graeca dictio novitatem scriptoris clamat, sic ex Brevioris (quam antiquam esse contendimus) stylo conjecturae exploratiores exsisterent. Vel sic tamen levia saltem ejus quam dixi aetatis indicia cap. seq. proferemus.

C A P. II.

Amplius de antiquitate vitae brevioris, & in eam animadversiones aliquot. Textus corrigitur. Quid προσκύνησις *(adoratio) Crucis. De* Magni *elogio, quod Constantino tribuitur. Quaedam aetatis biographi brevioris indicia. Videri Isaacium fuisse presbyterum. De coactis ab Isaacio discipulis. SANCTVS PATER NOSTER vox dignitatis fuit, quam etiam non discipuli in ore habebant.*

Brevior vita sic incipit: *Post venerandae & immaculatae ac pretiosae crucis D. N. Jesu Christi inventionem, post imperium Constantini magni imperatoris, callidus serpens .... tale quiddam in Dei ecclesias machinatus est*. Tali prooemio usus, in Arii haeresim, & Valentis persecutionem brevissime digreditur. Sed & Longioris vitae auctor(qui Breviorem per omnia stylo Metaphrastico exornavit)eodem initio,sed pluribus pro more verborū ambagibus involuto utitur. Ac de Longiore mox. Verum quid *Crucis inventio* ad rerum summam pertinebat, ut ex ea biographus Brevior epocham parem *Constantini imperio* faceret; imo & Crucis inventionem ante Constantini imperium poneret? *Post Crucis*, inquit, *inventionem, post imperium Constantini*. At mihi non est dubium, quin pro *Inventione* longe aliud vocabulum Graece fuerit: quod quia vetustate corruptum assequi Zinus minime potuit, conjectura ductus *Inventionem* (tamquam pro tigillo, ne syntaxis rueret) subrogavit, haud dubie *Adorationem* subrogaturus, si Longiorem biographum pari initio utentem ad manus habuisset. Longior enim sic incipit: Μετὰ τὴν προσκύνησιν &c. Quae totidem verbis sic sonant: *Post adorationem sanctissimae & adorandae Crucis Domini & servatoris nostri Jesu Christi, de medio sublata idololatria, universus orbis Apostolicis praeconiis est illustratus. Vnde celebris Constantinus Imp. quum universi orbis imperium divinitus arripuisset* &c. Mox in Arianos & Valentem per verborum inutilium ambages invehitur.

At enim dices esse inauditum, *Crucis adorationem* pro epocha poni. Verum quia Christianis omnibus in confesso erat, Constantini imperium Crucis ὀπτασίᾳ (*apparitioni*) imo & adorationi deberi; ob eam causam Brevior biographus (a quo id hausit Longior) Crucis adorationem cum imperio Constantini junxit, & ex utroque conflavit epocham, unde vitae hujus initium sumeret. Quid is porro *adorationis Crucis* nomine intelligit? haud dubie hoc designat, quod Constantinus a Deo admonitus Labarum in Crucis simulacrum conformaverit: quo facto, statim penes ipsum divinitus inclinante victoria, rerum summam est consecutus. Id vero totum, quod de Labaro dixi, *Crucis adorationem* vocat. Etenim quod *Labarum* vocabatur, id narrante Sozomeno l. 4. *honoratius erat* (apud Romanos) *quam reliqua*(signa militaria) *eo quod imperatorem semper praecedere, et ADORARI a militibus consuevisset*. Ergo Labaro in Crucis speciem conformato, simul hoc factum, ut statim publicae religionis facies in Imperio mutata fuerit, dum pro Idolis Crux ad adorandum proposita in Labaro fuit. Plura de his leges apud Prudentium & alios.

Fortassis autē in verbis Brevioris biographi initio adscriptis illud aliquē offenderit, quod *Constantinus Magnus* vocatur. Atqui *Magni* cognomen serius ei tributum videtur. Nam in nummis quidem aut is caret cognomine, aut *Maximi* titulo gaudet in hunc modum, CONSTANTINVS MAX. AVG. Verum, uti fatear, hoc ipsum antiquitatem huic scripto conciliat, quod illum *Magnum* non cognomenti, sed epitheti loco vocavit, *Post imperium Constantini MAGNI IMPERATORIS*, τοῦ μεγάλου βασιλέως. Nec enim *Magnum* absolute vocat, sed ἐπιθέτως

θείως Imperatorem magnum.

Sectione 3. fic fcribitur: *Verum qui EO TEMPORE PRAEFECTVS ERAT, perfuafit imperatori, ne B. Ifaacium audiret* &c. Quod loquendi genus nec fcriptorem aequalem aut fupparem prodit (nam in recenti facto dixiffet fimpliciter *Praefectus*, non *Qui eo tempore praefectus erat*) nec vero fcriptorem remotiffimum a re gefta notat: nam fexti feptimive faeculi auctor explicuiffet, uti moris eft, eam praefectoriam dignitatem, aut faltem fcripfiffet, *Praefectus praetorio*, plena locutione. At is loquendi modus, ni fallor, in fcriptorem potius quinti finientis faeculi appofite quadrat.

Sect. 5. *In oppidum quoddam Danubio propinquum ingreffus*. Ex his vides auctorem hiftoriae belli Gothici ignarum exftitiffe, ut qui nomen ejus oppidi ignoraverit, quod fcimus Hadrianopolim fuiffe; nec fciviffe Danubium ab eo oppido haud parum abfuiffe: quae qui nunc funt in ejus temporis hiftoriis & geographia verfati, minime ignorant. Hinc vides ex popularibus fermonibus hujus vitae magnam partem fuiffe contextam, & quidem haud diu poft Socratem, Sozomenum, Theodoretum, aliofque hiftoricos; quorum fcripta adhuc recentia, necdum fatis fparfa, Nofter ad manus nondum habuit, vergente fcil. V. faeculo.

Sect. 7. inter Ifaacii laudes (& quidem omnes ex communibus locis petitas) hoc etiam refertur: *Veftigia fequens Apoftolica tum zelo, tum SACRIFICIO, tum defiderio Chrifti*. Mentio heic *Sacrificii* injecta anfam credo recentioribus Graecis praebuit opinandi, Ifaacium fuiffe Presbyterum: id quod & in Sirleti Menologio, & in Synaxario Claromontano apud Bollandiftas legitur. Ac Tillemontius quidem Menologio illi ac Synaxario filentium Vitae utriufque opponit; nec enim ad hunc Vitae brevioris locum animum intendit: quo loco non video quo *Sacrificium* referri debeat, nifi ad presbyterii honorem. Nam de precum facrificio (quod jam proxime antea defignaverat illis verbis, *Orationi inftans*) aut de latiore facerdotio (Chriftianis omnibus communi) non erat hic agendi locus.

Sect. 8. fic incipit: *Quodam igitur die convocatis OMNIBVS FRATRIBVS* &c. Criminatur heic Tillemontius, quod nufquam antea de coactis ab Ifaacio difcipulis monuerat. Fateor. Verum quando biographus haec fcribebat, Ifaacii monafterium frequens erat, proinde a nemine dubitabatur, quo hi *Fratres* pertinerent ab hoc biographo defignati. Deinde fatis etiã coepiffe Ifaacium difcipulos cogere fignificaverat fect. 7. *Saturninus* ... (inquit) *attulit ei* (Ifaacio) *tabulas* (Graece opinor erat πιδικαιώματα, ut in Longiore) *totius loci, ut proprius effet ipfius manfionis*. Hoc ultimum Graece erat μονῆς h. e. *monafterii*. Id fuerat intelligenti fatis.

Sect. 8. verfus finem: *Sanctus pater NOSTER Ifaacius*. Ex hoc loquendi modo vitae hujus fcriptorem ejufdem monafterii monachum fuiffe Bollandiani volunt. Id quidem facillimum factu fuit. At ex illis verbis id minime colligitur. Nec enim aliter in titulo Menologii hoc die legitur, *Memoria fancti patris noftri Ifaacii* &c. ut & alibi paffim illud *Sanctus pater nofter* ὑποκοριστικῶς ufurpatur.

Illud quoque antiquitatem huic vitae conciliat, quod ab ea abeft *Confefforis* elogium, quod nono circ. faeculo tribui Ifaacio coepit: de quo vide finem cap. feq.

Ac plura de hac vita in fequentibus notabimus. Haec interim ad fpecimen antiquitatis fufficiant. At Longior biographus, dum hanc vitam μεταφράζει, ubique novitatem fpirat. Itaque lectoribus auctor fuerim, ut ficubi inter utramque vitam aliquod difcidium animadverterint, ad Breviorem eamdemq. antiquiorem fe adjungant, fpreta longiore illa atque ineptiore metaphrafi; cui nec cum vita S. Dalmatii convenit, ut alibi videbimus.

C A P. III.

De Confefforis elogio quod huic Monacho a Graecis tribuitur.

Is in omnibus Graecorum pofteriorum libris

libris passim ὁμολογητὴς (*confessor*) inscribitur : quae quidem vox fuit quum [288] monachis tribueretur . At S. Isaacius ea notione sic appellatur, qua qui pro Christo vexati , cruciatibus supervixerunt , *confessores* nuncupabantur : quae appellatio etiam nihil aliud quam carceris squalorem perpessis tribuebatur. Exempla sunt passim obvia . Itaq. quum S. Isaacius jussu Ariani imperatoris, intuitu catholici dogmatis tum in spineta conjectus , tum verberibus affectus, tandem in carcerem detrusus , ac majoribus suppliciis reservatus fuerit ; jure hoc sibi vocabulum arrogat .

Nec minus in marmoreis hisce Fastis Isaacius uti *Confessor* colitur , non usurpato quidem *Confessoris* vocabulo , sed eo per *Passionis* notam designato . Vide supra ad XXVII. Martii, quo die hic idem sic signatur : P. (h. e. *Passio*) S. ISACII.

At hic titulus Isaacio sero admodum tribui coepit , nono circiter saeculo , aut non multo ante : nec enim Sozomenus , non Theodoretus hoc illi elogium tribuunt . Hinc a vita breviore, quam quinto saeculo scriptam augurabamur , abest *Confessoris* elogium, etiam in vitae titulo: quod tamen elogium nec a Longiore abest , nec a Graecorum Officiis .

C A P. I V.

De S. Isaacii anno emortuali.

In fine vitae longioris sic legitur : Ἐτελειώθη (notabis hoc verbum , quod a Graecis ita peculiariter martyribus tribuitur , aut certe confessoribus pro fide passis, ut raro de aliis usurpetur) ὁ ἐν ἁγίοις &c. *Consummatus est sanctus pater noster & Confessor Isaacius mense Maio die XXVI. regnante Christi amatore Theodosio , & ejus filio Arcadio Caesare designato, Miarobaudo* [pro *Merobaude*] *iterum & Saturnino consulibus* . Is est annus Christi 383.

At vereor ut ea anni θανασίμου consignatio legitima sit, ac non potius biographi illius longioris commentum . De anno Brevior vita [quae utpote satis antiqua , auctoritatem sola sibi vindicat] silet : idque silentium nimiam Longioris accurationem suspectam commenti reddit . Deinde is annus ex Vita S. Dalmatii (quam Bandurius Graece ac Latine tom. 2. Antiq. CPol. primus dedit , mox ex Bandurio Bollandiani ad 3. Augusti) falsi redarguitur . In ea vita sect. 6. sic legitur: *Aliquo deinde tempore elapso , obiit S. Isacius . Episcopo igitur Attico qui ad monasterium accesserat , interroganti presbyteros reliquosque monachos, quem vellent sibi praeesse , uno omnes animo responderunt, Dominum Dalmatium quem sibi Deus Hegumenum cooptavit . Sic ille Dei nutu & episcopi Attici , qui ipsum ordinavit , est electus .* Atqui Atticus ab anno 406. usque ad annum 425. sedit . Ergo si vera est vitae S. Dalmatii narratio ; fateri opus erit , non ante annum 406. S. Isaacium mortem cum vita commutasse .

Tamen ne hoc quidem pro certo habendum esse , judico . Nam mihi quidem Graecam hanc ipsam S. Dalmatii vitam haud valde antiquam esse , suadet tum styli novitas , ab octavo nonove saeculo non diffidentis , tum quod qui antiquis *Isaacius* per duplex A efferebatur , is in hac vita Ἰσάκιος (*Isacius*) perscribitur , quo modo a recentioribus scribi solet . Accedit quod in eadem vita *S. Isacius* ὁμολογητὴς *confessor* inscribitur : qui titulus non ante IX. saeculum ei monacho tributus mihi videtur . Adde quod in eadem Dalmatii vita imperium senioris Theodosii cum patriarchatu Attici falso componitur . Nec ignoro , a Garnerio V.Cl. monumentum quoddam (289) quod ei vitae inseritur , falsi accusatum : de

(288) Monachi apud Hispanos aevo medio *Confessores* vocabantur, quantum quidem ex locis in Cangii Glossario allatis potest intelligi . Id quod a Graecis forsan manavit apud quos nonnumquam ὁμολογία est votum monasticum , uti usurpatur ea vox a Basilio ad Amphiloch. can. 18. 19.

(289) Inter plures veras epistolas , quae in vita S. Dalmatii recitantur , ea quoque inseritur, quam in vita edita a Bollandistis ad 3. Aug. habes

de quo nolo heic lectorem morari. Hisce de causis aegre adducar ut huic vitae (meo judicio recentiori) S.Isaacium sub Attico episcopo mortuum, eique proxime successisse Dalmatium, narranti credam; maxime quum de utroque Brevior Isaacii biographus, idemque antiquior, taceat. Tacet quoque Basilii Menologium ad diem 3. Augusti.

Illud facilius dictu fuerit, Isaacium quidem sub annum Christi 400. (nam certe decem aut quindecim annis opus fuit, ut Isaacius sibi discipulos plures adjungeret) obiisse; huic verò ignotum aliquem monachum in hegumenatu successisse, quem Brevior biographus tacuit, certe quod eum, utpote obscurum, ignorasset: postremo obscuro huic successisse S. Dalmatum sub Attico episcopo, h. e. post annum 406. Hic vero usque adeo clarus fuit, ut ab eo S. Isaacii monasterium *Dalmatorum* nomen acceperit, & ipse Dalmatus omnium CPolitanorum monasteriorum Hegumenus οἰκουμενικὸς ordinatus fuerit: eaq. de causa serior posteritas obscuro illo, qui paullisper inter Isaacium & Dalmatum intermedius fuit, oblitterato, Dalmatum Isaacio proximum successorem dedit, idque tum Longior S. Isaacii biographus, tum alter S. Dalmatii, crediderunt, in eo tamen dissidentes, quod ille turpi flagitio sub Merobaude & Saturnino Consulibus (h. e. anno 383.) hic diu postea sub Attico episcopo S. Isaacium morientem induxerint. Et ex hactenus quidem dictis S. Isaacius inter annum 390. & 400. verisimiliter ad Deum migrasse videri potest.

CAP. V.

De ejusdem emortuali die.

Quandoquidem in nostris hisce marmoreis Ephemeridibus hoc die XXX. Maii *Natalis* nota inscribitur, id ex usu hujus marmoris ostendit, eum alio die demortuum, ceterum ob aliquam causam hoc die coli. Quocirca enormiter errant Metricae Graecor. Ephemerides, quae eum hoc ipso die morte sublatum docent: quarum auctori id imposuit, quod apud Graecos hoc die is primario totius diei officio colitur, uti liquet ex Typico, & ex Menaeis, in quibus copiosus de eo Canon exstat: ex eo, inquam, Ephemeridum metricarum auctor conjecit, hunc ei diem fuisse θανάσιμον. At vero eum Confessorem alio prorsus die ad caelum emigrasse, utraque ejus vita demonstrat.

Nisi quod inter utramque vitam immane in eodem emortuali die discrimen intercedit. In Longiore mortuus dicitur die XXVI. Maii, in contractiore die XXVII. Martii. Hoc posterius Papebrochius [in *Comm. praevio* num. 6.] in errorem librarii rejicit. Falsissime: nam & cum hac posteriore notatione temporis Kalendarium nostrum consentit (quod vide sup. ad XXVII. Martii) & vita contractior est illa longiore quadringentis circiter annis antiquior: quippe quum longior videatur IX. ferme saeculo condita: at altera brevior non plus centum forsitan post Isaacii mortem annis scripta fuit.

Imo si circa emortualem diem discrimen in amanuensium culpam est conferendum; magis est ut in longiorem vitam,

habes sect. 30. Qua in Epistola versus finem Dalmatius monasteriis omnibus CPolitanis praeficitur hisce verbis: *Sancimus, dominum Dalmatium* . . (& ejus successores) *esse principes sacror. monasterior. nunc exsistentium et in posterum CPoli futurorum* &c. Quod & infra repetitur. Eam vero epistolae partem Garnerius, & hunc secuti Baluzius & Harduinus, veluti spuriam omiserunt.

At Bandurius eam partem quasi sinceram defendit, quippe quum ex historia satis constet, re vera Dalmatium & ejus successores Monasteriorum omnium in urbe Regia hegumenos fuisse factos. Verum etsi liquet, Dalmatium eam praefecturam consecutum, at hunc tamen pannum Epistolae illi flagitiose assutum fuisse, optime ostendit Bollandista Boschius ad 3. Augusti in S. Dalmatio num. 21. & seq. Hunc adeat, cui ea res tanti visa fuerit. Quumque hoc νοθευόμενον [*adulterinum*] fragmentum in omnibus ad hunc diem scriptis exemplaribus vitae hujus repertum fuerit; satis eo declaratur, S. Dalmatii vitam nec satis antiquam esse, nec forsitan fide integra scriptam.

tam, quam in brevem, mendum invaserit. Nam in hac quum antiquo more *VI. Kal. Aprilis* (Graece id scriptum fuerit, τῇ πρὸ ἓξ Καλανδῶν Απριλίȣ) dies signetur; id librariis fraudi esse minus potuit, quam quo modo in longiore scribitur, μηνὶ Μαΐῳ εἰκάδι ἕκτῃ: quia facile potuit ex Μαρτίῳ fieri Μαΐῳ, & ex κζ' fieri κς'.

Ceterum qui die XXVII. Martii obiit, cur sollemni officio die XXX Maii a Graecis coli coeperit, non alia mihi fuisse causa videtur, quam quod hoc die ejus reliquiae ex aede S. Stephani in Omnium Sanctorum Ecclesiam translatae fuerint. Hanc translationem jam ante Leonem Philosophum factam Codinus agnoscit, sed quam dudum, non dicit. Ceteroqui dies XXVII. Martii, utpote Sanctis pluribus apud Graecos abundans, visus fuit ad hunc Confessorem pleno officio colendum minus idoneus, quam Maii trigesimus, Sanctis fere vacans. Sed & ejusdem praeterea Isaacii memoria in Graecorum libris liturgicis fit die III. Augusti junctim cum Dalmatio ejus successore, & Fausto Dalmatii filio.

Hactenus de die θανασίμῳ, quem contra longioris vitae lectionem & contra vulgatam hodie opinionem, certissimas auctoritates vitae Brevioris (cui unice credendum, supra cap. 2. ostendimus) & harum marmorearum Ephemeridum (Breviori illi biographo consentientium) secuti, ex XXVI. Maii in XXVII. Martii retrahendum esse demonstravimus. Confer notata ad XXVII. Martii.

XXXI P S CRISTINE MĀR

HAec diversa est non tantum ab ea, quae a Latinis die 24. Julii colitur, verum etiam ab ea, quae in hisce Fastis sup. die XIII. Martii inscribitur: nam utrobique *Passionis* nota signatur, nec eadem potuit duabus inter se longe remotis diebus martyrium facere. Verum quid his argumentis opus est? Illa, quae XIII. Martii affigitur, ἡ ἐκ Περσίδος a Graecis vocatur, & in Perside martyrium fecisse dicitur: at hodierna martyr passa Nicomediae fuit.

Sed major est circa diem θανάσιμον difficultas, quippe quum Christina hodierna cum aliis pluribus non hoc die, sed pridie decertasse in omnibus Graecorum libris liturgicis scribatur. Et in Basilii quidem Menologio ad calcem elogii de S. Isaacio sic adnectitur: Καὶ ἄθλησις &c. *Et certamen SS. MM. Eusebii, Romani, Mentii, Charalamponis* (Gr. χαραλάμπυς sive potius χαραλαμπȣ̃ς) *& Christinae: & multitudinis* (290) *Sanctorum, qui Nicomediae martyrium fecerunt.* Iidem eisdem verbis in aliis libris Graecanicis [quos vide apud Papebrochium hesterno die pag. 237.] inscribuntur: nisi quod in iis omnibus pro Μεντίȣ legitur Μελετίȣ, & ad finem locus Synaxeos indicatur; quem, si tanti est, vide apud eumdem Papebr. Cur ergo Christina in his Fastis diei XXXI. affigitur, & quidem cum *Passionis* nota?

Non aliud quod respondeam succurrit, quam quod hi Martyres ubi simul tenti eadem in urbe fuissent, partim die trigesimo, partim postridie consummati fuisse videantur: id quod passim in Martyrum Actis factum legitur. At ubi eorum *Certamen* inscribi libris liturgicis placuit, elegerunt Graeci priorem diem, sive quia tunc major pars decertaverit, sive quia sic commodius aliis de causis fuerit. Atque hanc responsionem veram esse, ostenditur ex Menaeis MSS. Divionensibus (apud Papebr. num. 3.) in quibus hi martyres sic in duas classes dispertiuntur, ut *Romanus* & *Meletius* die XXX.

(290) Ea est multitudo sanctorum, quae hesterno die in Hieronymianis notatur his verbis: *In Nicomedia natalis multorum Sanctorum:* de quibus anonymis eodem die Notkerus, & Adonis auctarium.

gladio amputati dicantur, *Eusebius* vero & *Charalampus* igne vitam finiisse die XXXI. Omittitur quidem in eisd. *Christina*, omittitur & *multitudo* cetera; sed huic omissioni nostrum hoc monumentum medetur, ex quo discimus, *Christinam*, utpote die XXXI. passam, conferendam esse in classem secundam cum *Eusebio* & (291) *Charalampone*. Fortassis haec eadem *Christina* fuerit, atque illa quam in Usuardi Solleriani Auctariis die X. Maii memorari animadverto. Vide locum, si lubet.

(291) In omnibus Graecorum libris χαραλάμπους patrio casu scribitur, ut *Sapphus*, *Didus* &c. Ita ea femina fuerit, eaque recto casu *Charalampo* vocata. Tamen in citatis Menaeis Divionensibus legitur χαραλάμπους recto casu, itaut patrio casu χαραλάμποδος *Charalampodis* sit inclinandum. Atqui hoc pravum videtur, nec enim τὸ πούς (si quidem est a ποὺς ποδός, *pes*, *pedis*) cum syllaba λαμ (quae nihil est) recte componitur: quum contra χαραλαμπώ, χαραλαμποῦς sit analogicum, & ex Graecis componentibus recte coalescat. Atqui etiam is, sive mas sive potius femina, reperitur in Usuardi Auctariis per Sollerium collectis die X. Febr. Videatur is locus si cui tanti fuerit.

IVNIVS

I P S I V S T I N I PHI

HOc eſt I. (ſive primo die) *Paſſio S. Juſtini Philoſophi*: cujus dies paſſionis quo jure in his Faſtis in Kalendas Junias conjiciatur , dicetur infra cap. 5.

Atque hujus diviniſſimi Philoſophi , antiquorum omnium (in primis Tatiani ejus diſcipuli , Irenaei , Euſebii , Epiphanii) laudibus celebratiſſimi , ac praeclaris poſt ſe relictis operibus Eccleſiae commendatiſſimi fruſtra quis res geſtas melius pertexere poſt eximiam Tillemontii diligentiam adnitatur . Atqui Tillemontiana Juſtini vita ab reliquis ejus commentariis (*Memorias* ipſe vocat) plurimum diſſidet . Nam in ceteris ille cum incomparabili accuratione parem breviloquentiam junxit . At S. Juſtini vita (quam primam omnium ille compoſuit , quum quidem nondum ad *Memorias* conſcribendas ſe convertiſſet)ad genus quoddam medium pertinet , inter hiſtorici graviſſimi φιλαλήθειαν ac ſeveritatem , & laudatoris ſtudioſiſſimi copiam ac δεινότητα interjectum : quam proinde vitam auctor ipſe in praefixa admonitione *Elogium* vocare non dubitavit . Id elogium quum in manus ſumpſeris , vix eſt ut inde oculos poſſis avellere ; ac prope exoptaveris , ut hoc ſibi ſpecimen ſacri laudatores in ſuis exornationibus proponant,ſicut a profanae eloquentiae phaleris alieniſſimum,ſic neſcio quem divinioris rhetoricae guſtum (niſi quod ſaniori tantum palato ſapientem) exhibens : ejus inquam rhetoricae, in qua veritas utramque paginam faciat . Haec de Tillemontii Juſtino .

Nos interim pro noſtri inſtituti ratione poſt opimam viri ſummi meſſem levi tantum ſpicilegio contenti , I. duplicis S. Juſtini commentum explodemus: II.in noſtrorum hominum gratiam de luſtrata ab eo Campania diſſeremus: III.manco Epiphanii loco ſuppleto , rerum Juſtini chronotaxim firmabimus: IV.in Acta Martyrii commentabimur ; V. poſtremo de die Paſſionis ac feſtivo cultu pauca adjiciemus.

C A P. I.

De uno an duplice Juſtino Martyre .

Si Graecorum libris liturgicis credimus , non erit dubitandum , quin hoc die duplex ab eis Juſtinus Martyr colatur : quorum unus philoſophus & apologeta ille fuerit, cujus adhuc opera praeclariſſima non ſine admiratione legimus: is vero dolo Creſcentis Cynici cicutae hauſtu necatus a recentioribus Graecis narratur : alter vero cum ſex aliis commilitonibus poſt verbera capitis abſciſſione coronam commeritus dicitur . Id quidem diſcriminis pleriq. Officiorum Graecanicorum libri praeſeferunt : quos lector apud Papebrochium tum ad XIII. Aprilis (quo die a Latinis Philoſophus noſter colitur) tum ad hunc diem ſect. I. & ſeq. deſcriptos videre per otium poterit . Cum quibus Officiis etiam Baſilii Menologium (niſi quod de hauſtu veneni tacet] & Anthologium [1] conſentit .

(1) In Anthologio poſt titulum [in quo ſic annuntiatur : Εἰς τὴν πρώτην &c. *Primo die* (Junii) *S. Mart. Juſtini , itemque alterius Mart. Juſtini cum ſuis ſociis*] ſequuntur de priore , quem & uti celebriorem predicant , hi duo ſenarii :

Ἰουστῖνον κώνειον ἦρεν ἐκ βίου·
Ὡς εἴθε πρῶτον τοὺς πιεῖν δεδωκότας·
Cicuta Juſtinum hoc ab aevo ſuſtulit :
Vtinam propinatorem ademiſſet prius .

Eaque imprecatio [parum Chriſtianis decora] etiam in eo Anthologio legitur,quod nuper anno 1738. ex Veneta aliqua , uti videtur [nec enim officina ibi adſcribitur]typographia prodiit . Eadem legitur & in Synaxariis apud Bollandiſtas ad XIII. April. num. 3. eiſdem verbis : ſed tamen dolendum eſt , quod eum ſenarium ibi interpres ſic reddiderit , *Sed ante ipſos , ut ſolet* [quaſi εἴθε idem ſit atque εἴωθε] *propinantes* . Quae interpretatio id efficit,ut imprecatio in factum hiſtoricum (etſi Graecis inauditum) vertatur .

Et quidem Graecos ſecutus duces Papebrochius ad XIII. Aprilis duplicem Juſtinum agnoverat; idque poſtea diſcrimen pluribus confutaverat Tillemontius in S. Juſtino Nota XIV. At poſtremo idem ille Papebrochius ubi ad Kalendas Junii ventum fuit [quo die a Graecis duplex ille Juſtinus celebratur] ſive quod alia omnia viros eruditos de ea re ſentientes compeririſſet, ſive ſuopte ductu ac ſuaſu, utcumque eſt, certe duplicis Juſtini diſcrimen etſi non plane recantavit, at in medio tamen, tamquam in utramq. partem diſputabile, reliquit. Niſi quod incertus animi, modo ſe in duplicem Juſtinum inclinatiorem oſtendit (ut in hodierni feſti Comm. hiſtorico §. 1. toto) modo id totum(ut in ſubnotatis ad Acta) quaſi commentum refellit.

Ac ſi priori quidem Papebrochianae ſententiae ſteterimus; ille [cujus Acta ſincera Baronius, & alii poſtea dederunt, quae & nos infra recitabimus] ſex ſociorum anteſignanus, debuit alius a Philoſopho & apologeta fuiſſe. Atqui contrarium Acta ipſa, omni fide majora, clamant: quae Acta non niſi de Philoſopho Samarita poſſe intelligi, ex certiſſimis indiciis infra ad ipſa Acta obſervabimus. Vide ibi dicenda. Quo poſito non aliud profecto relinquitur, niſi ut illud de cicuta (κωνείῳ) ab Juſtino hauſta(quo uno diſcrimine philoſophum ab altero ſecernunt) merum fuiſſe Graecorum inventum fateamur.

At ne Graeci videantur gratis eam fabulam procudiſſe; quibus gradibus ad id comminiſcendum devenerint, videamus. Principio quum Juſtinus Creſcentis philoſophi inſidiis appetitus occubuiſſe legeretur, repertus eſt aliquis qui ab ipſo Creſcente ejuſve ſectatoribus clam interfectum Apologetam ſibi perſuaſerit. Ac ſane fuiſſe qui ſic crederent, Baſilii Menologium aperte declarat ſcribens [2] *Ab eo* (Creſcente) *interſectus eſt*. Sed ea narratio eſt longe antiquior Menologio. Nam in eamdem hallucinationem (primus omnium, quod quidem nunc litteris exſtet) inciderat Aponius quidam qui VII. exeunte ſaeculo in Cantica Canticorum commentabatur, qui ad illud *Filii matris meae pugnaverunt adverſum me*, in hunc modum ſcripſit: *Sicut de magno viro Juſtino philoſopho hiſtoria refert factum: qui ex ſua vaniſſima philoſophia ad veram philoſophiam Chriſti cum convertitur, & converſus pro vera religione contra gentiles pugnat, & quoſdam filios matris* (gentilitatis) *philoſophos redarguit blaſphemantes; callide in ſecreto vocatus, ab iis magiſtris interſectus eſt*. Quae ultima verba ſic corrigenda putavit Papebrochius (hoc die ſect.7.)*Callide in ſecreto necatus ab iis, Martyr Chriſti effectus eſt*. At equidem tanta mutatione haud opus arbitror(nec uno in loco tam multa librarii peccare ſolent) ſed ſolum pro *Magiſtris* ſcripſiſſe Aponium *Magis* putaverim; nam re vera Cynicos [qualis Creſcens erat] ſimul fuiſſe magicae arti addictiſſimos, Maximi [3] Cynici ſub Juliano, & aliorum exemplo probare poſſum. Et Aponius quidem Juſtini adverſarios *Magos*[id quod res erat] ἐπιθέτως tantum appellaverat, non quod veneficio caedem ab eis patratam putaſſet. At poſtea id eam in partem acceptum fuit, quaſi Juſtinum Cynici tradito venefico poculo de medio ſuſtuliſſent.

Non parum autem uti hoc ſpargeretur in vulgus, momenti habuit mortis Socraticae ſimilitudo, cui omnes ſciunt, Anyti Melitique inſidiis circumvento fuiſſe propinatam cicutam. Hanc pulcherrimam com-

(2) In Baſilii Menologio ſic in fine elogii ſcribitur: Ἐφθονήθη ὑπὸ Κρίσκεντος τοῦ φιλοσόφου, καὶ φθονηθεὶς ἐπεβουλεύετο, ἕως ἀνῃρέθη παρ' ἐκείνου. *Creſcentis philoſophi invidiae patuit: ex quo odio tamdiu ejus inſidiis eſt appetitus, donec ab eodem tandem necatus occumberet*. Vbi de veneno ne γρῦ quidem.

(3) Maximum illum Juliani Imp. praeceptorem ac magorum coryphaeum, Cynicae ſectae fuiſſe, intelligi poteſt ex ipſius Juliani ep. 38. media ad Maximum hunc ſcripta, quo loco Cynicum quemdam cum baculo & pera ad ſe venientem, teſtatur Imperator, ſe pro Maximo ipſo accepiſſe.

comparationem(praesertim a philosopho integerrimo petitam) minime neglectam ab iis arbitror, qui ἐγκώμια(*laudationes*) Justini scriberent : quibus laudationibus sicuti nihil frequentius aevo sequiore apud Graecos monachos fuit, ita nihil historicae veritati exitialius; dum incauta posteritas, quidquid illi passis velis rhetoricarentur, id ab eis tamquam veritati litantibus dictum acciperent, ac novo saepe auctario de penu sua donarent. En quibus gradibus eo tandem ventum fuit, ut S. Justinum κωνείῳ (*cicuta*) interfectum ultimi Graecorum scripserint. Ab ultimae autem aetatis hominibus id historiae flagitium patratum dixi : nam nullum veneni vestigium est in Basilii Menologio, nullum in Menaeorum odis, aut quidquid est in Officiis paullo antiquius : at in quibus elogiis id postea reperitur, id totum haud dubie longe posterioris est temporis.

Postquam haec ultima de Justini veneno adumbraveram, tale quiddam & viro docto (4) olim in mentem venisse animadverti, totum hoc quod de toxico narratur, μεταφορικῶς interpretantibus : quo magis nemini non Justini cicutam commentitiam posthac visuram esse confidimus.

C A P. I I.

Epiphanii locus sive luxatus reponitur, sive potius mancus suppletur : ex quo varia nascitur rerum Justini chronotaxis.

Epiphanius in Panario haer. 26. aliter 46. quae est contra Tatianos cap. 1. sic scriptum de Justino Tatiani praeceptore reliquit. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰουστῖνος Σαμαρείτης ἦν τὸ γένος, εἰς Χριστὸν πεπιστευκὼς, καὶ μεγάλως ἐξασκηθεὶς, ἀρετῆς τε βίον ἐνδειξάμενος, τὸ τέλος ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρήσας, τελείου στεφάνου καταξιοῦται, ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων, ἐπὶ Ῥουστικοῦ ἡγεμόνος καὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως, ἐτῶν τριάκοντα ὑπάρχων ἐν καθεστώσῃ ἡλικίᾳ. Quae hunc in modum Petavius reddidit : *Justinus enim genere Samaritanus quum in Christum credidisset, multa virtutum exercitatione perpolitus, vitaque ad omnem honestatem instituta, tandem pro Christo martyrio perfunctus, perfectissimam coronam adeptus est Romae, sub Rustico praefecto, Adriano imperante, in ipso flore juventutis, anno videlicet aetatis tricesimo*. Atqui ultima Epiphanii verba peccare in historiam, jampridem Petavius in suis Animadversionibus vidit, duplicem in eis hallucinationem notans. *Nam*, inquit, *neque Adriano imperante mortuus est Justinus, sed M. Aurelio & L. Vero, ut Eusebius asserit . . . & tricenario major fuerit oportet, ut ex temporis ratione, quo Apologias pro Christianis edidit, constare potest*. Recte quidem Petavii reprehensiones procedunt : sed nolim tamen errores tam crassos auctori suo tribuat (nec enim verisimile est Epiphanium haud diu post Eusebium haec scribentem tam enormiter a Caesariensi aberrasse, quem ad manus habere debuit) qui errores haud dubie in pravatos codices sunt conferendi.

Itaque jamdiu est, quum luxatum hunc locum viri docti expostularunt. Et Papebrochius quidem ad Kal. Junii (ubi curis secundis quae de S. Justino ad XIII. Aprilis disputaverat, aliqua ex parte retractat) sect. 12. locum illum leviter correctum sic reponit, ut ultima verba in medium periochae retrahat hunc in modum : οὗτος γὰρ . . . γένος (ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας

(4) Tillemontius Not. 14. notato ad marginem Halloixii loco ex vita Justini haec ait. *Le P. Halloix soutient, que ce que les Grecs disent de cette potion de cigue, n' est qu' une metaphore, qui exprime le venin froid de la haine e de l' envie de Crescent, la quelle fut la cause de son martyre, comme la haine d' Anyte & de Melite fit condanner Socrate a mourir avec de la cigue*. Verum hoc in Halloixii vita Justini, quam Papebrochius dici 13. Aprilis inseruit, frustra reperi; imo potius in ea Vita (qualis a Bollandistis editur) sect. 24. Justinus *clam veneno sublatus* dicitur. At sero tandem animadverti, illud totum a Papebrochio tamquam digressionem omissum; profitetur enim, ubi ad finem ei vitae praeloquitur, se Halloixii vitam daturum *Omissis digressionibus*. Hanc vero digressionem libentissime omisit, quod ea systemati a se composito contrairet.

τίας Ρυςίκυ (5) καὶ Αδριανῦ βασιλέως, ἐτῶν τριάκοντα ὑπάρχων ἐν καθεςώσῃ ἡλικίᾳ) εἰς Χριςὸν πεπιςευκὼς .... τελείυ ςεφάνυ καταξιῦται ἐπὶ τῆς Ρωμαίων πόλεως. Vbi quae parenthesi interposita vides, ea ex fine in mediam periodum retracta fuerunt. Ea vero sic interpretatur: *Hic Justinus cum genere esset Samaritanus (consulibus (6) Rustico & Adriano Imp. annum agebat trigesimum, & in constanti jam aetate) Christo credidit .... perfecta corona dignus habitus, in urbe Romana*. De qua restitutione (sicut & de ea quam ad 13. Aprilis parum diversam attulerat) viri docti judicent, annon sit potius παρόρθωσις. Aut certe lector conferat quae Tillemontius Not. I. contra Papebrochianam emendationem breviter disputavit.

Verum relictis aliorum, siquae sunt aliae, correctionibus, duplici via loco Epiphanii depravato medicina fieri posse videtur, sive transpositorum repositione (si tantum luxatus is locus sit) sive paucarum dumtaxat vocum additione, qua parte videtur mihi mutilus.

Itaque si Epiphanius tantum luxatura laborat, sic reponatur censeo, ut non omnia, quae in fine legimus retrahantur, sed ea tantum quae heic παρενθέμενα (*interposita*) cernis. Οὗτος ... εἰς Χριςὸν πεπιςευκὼς [ἐπὶ Αδριανῦ βασιλέως, ἐτῶν τριάκοντα ὑπάρχων ἐν καθεςώσῃ ἡλικίᾳ] καὶ μεγάλως &c. .. τελείυ ςεφάνυ καταξιῦται, ἐπὶ τῆς Ρωμαίων (forsan addendum est πόλεως) ἐπὶ Ρωςικῦ ἡγεμόνος. Hoc est .... *in Christum credens (sub Hadriano Imp. annos triginta natus, h. e. aetate constanti) ac magnopere exercitus .... perfecta corona dignus efficitur Romae sub Rustico praefecto*. Hoc modo si luxata reponas, ex his colliges, Justinum sub Hadriano Christi fidem amplexum fuisse, ac forsitan circa annum 133. De quo vide Tillemontium Not. IV. Jam vero quia trigesimo aetatis anno in Christum credidit, necesse erit eumdem ann. 103. natum fuisse. Vide Tillem. Not. I.

Verum longe mihi alia sententia sedet, putanti Epiphanium a luxatura (praesertim tanta, ut verba longissimo intervallo trajecta fuisse necesse sit) sanissimum, tantum vocibus paucissimis fuisse defectum: quibus demum suppletis locus integerrimus fiet. Itaque totus is locus eo ordine legatur censeo, quo in editis legitur: ad finem vero mutilus textus suppleatur iis, aut similibus voculis, quas intra parentheseos cancellos cohibui. Sub finem igitur sic est legendum: ... τελείυ ςεφάνυ καταξιῦται ἐπὶ τῆς Ρωμαίων [πόλεως (*)] ἐπὶ Ρωςικῦ ἡγεμόνος [ὅπυ ἦν ἀποδεδημηκὼς (7) ἐπὶ] Αδριανῦ βασιλέως, ἐτῶν τριάκοντα ὑπάρχων, ἐν καθεςώσῃ ἡλικίᾳ. Id est verbis totidem: *Perfecta* (martyrii) *corona dignus efficitur in Romanorum urbe sub Rustico praefecto* (*in quam commigraverat sub*) *Hadriano Impe-*

(5) Epiphanius scripsit Ρωςικῦ, quod ex Graecorum orthographia rectum erat. Nam Graecorum moris est extera nomina ad voces Graecanicas detorquere. Quumque Ρύςικος Graecis nihil sit, Ρωςικὸς autem vox Graeca sit [qua significatur *Corroborandi vim habens*] hinc unius vocalis mutatione *Rusticum* in Ρωςικὸν pro sua consuetudine depravarunt.

(6) Ηγεμὼν pro ὕπατος & ἡγεμονία pro ὑπατεία, vix est ut usquam reperiatur. Vt omittam, quod Hadrianus, quippe Imperator, Rustico collegae privato praeponi debuisset; & quod is consulatus in annum 119. incidens cum trigesimo Justini anno componi nullo modo potest.

Ceterum non de Rustico consule [qui Hadriani collega anno 119. fuit] sed de Rustico urbis praefecto, sub quo re vera circ. ann. 167. Justinus martyrium suum consummavit, Epiphanium loqui, res est citra dubitationis aleam: idque in Actis S. Justini, quae infra cap. IV. damus, ad nauseam usque reperies. Videbis etiam quae nos in Animadv. ad Acta de hoc praefecto Rustico undecumque ex auctoribus & marmoribus accurate collegimus.

(*) Vox πόλεως in ea locutione non subaudiri, sed exprimi moris fuit. Sic in Actis S. Justini sect. 3. Justinus ipse de hoc ipso suo Romam adventu sic confitetur: ἐπεδήμησα δὲ τῇ Ρωμαίων ΠΟΛΕΙ [expresse scil.] τὸ δεύτερον Nec pluribus exemplis est opus.

(7) Aut ἀφιγμένος, aut tale aliud.

Imperatore, annos triginta natus (hoc eſt) *in ipſo conſtantis aetatis gradu*. Annus ergo Juſtini trigeſimus non ad converſionem ejus pertinet (quippe jam antea Chriſto nomen dederat) ſed ad Romanam *ἐπιδημίαν commigrationem*.

Nunc ſi quaeras, quid eo tantulo ſupplemento, aut *ἰσοδυναμοῦντι* (*aequipollente*) potiſſimum opus fuerit; reſpondebimus, id maxime curae fuiſſe Epiphanio docere, ſub quo principe & quoto aetatis ſuae anno Juſtinus Romam commigraverit. Quorſum hoc ei curae fuit? Quia ante ea verba, quae capitis hujus initio recitavimus, dixerat Tatianum [de quo quidem Tatiano ibi primario hiſtoria pertexitur: nam quae de Juſtino inſerit, ea ſuo Tatiano ſubſerviunt] Ἰουστίνῳ συνακμάσαι [8] h. e. *cum Juſtino floruiſſe*. Hoc vero ei parum fuiſſet, niſi & de Juſtini aetate docuiſſet. Hinc arrepta occaſione, ubi per tranſennam Juſtini genus, converſionem, *ἄσκησιν* (*profectum*) atque mortem pro Chriſto ſub Ruſtico obitam narraſſet; haec inquam obiter delibaſſe contentus, ceterum quo ſub principe & quoto aetatis anno is primum ſe Romam contuliſſet, accurate exponit. Quo negotio perfunctus, ſtatim ad propoſitum redit, ſuamque *ἐπάνοδον* [*reditionem*] eiſdem verbis, quibus ſuperius uſus fuerat, concipit. Τούτῳ inquit ... Τατιανὸς συνακμάσας &c. *Cum hoc* [Juſtino] *quum Tatianus una floreret, quamdiu cum S. Martyre vixit .... conſtans in fide fuit.* At illo mortuo, Tatianum quaſi caecum amiſſo duce in praeceps ruiſſe, conqueritur. Ex his vides, non fruſtra Epiphanio id fuiſſe propoſitum, ut univerſum tempus definiret, quo Tatianus Juſtino duce uſus fuit, idque intra duos terminos concluſiſſe, ab Hadriani videlicet regno & trigeſimo Juſtini anno, quo Juſtinus Romam conceſſit, ad Ruſtici praefecturam urbanam ſub Marco & L. Vero, quando is glorioſo certamine eſt coronatus. Hactenus dictis ſi addas tranſpoſitiones [praeſertim ex longiore intervallo] eſſe rariſſimas, mutilationibus vero nihil eſſe [9] frequentius: tum credo nihil hac emendatione noſtra verius reperietur.

At enim, inquis, quo ſub Imperatore, & quot annos natus Juſtinus Romam venerit, hinc tantum elicimus: at quoto Chriſti, aut Hadriani anno id contigerit, quis praeſtabit? Verum id ſi minus certo aliquo teſtimonio, at conjectura tamen ſatis veriſimili, Baronio duce, aſſequemur. Nec enim Juſtino alia videtur Romae petendae cauſa fuiſſe, quam bellum Judaicum, quod ſub Hadriano anno Chriſti 134. vere primo exarſit. Tunc maxime credendum eſt, Juſtinum patriae vale dixiſſe, ac fortaſſis variis regionibus eo in itinere (10) peragratis, Ro-

(8) Καὶ τὰ μὲν πρῶτα, οἷα δὴ ἀπὸ Ἑλλήνων παιδείας, συνακμάζει Ἰουστίνῳ τῷ φιλοσόφῳ ... εἰς Χριστὸν πεπιστευκότι. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰουστῖνος, & reliqua ut in hujus capitis initio. Quae Petavius: *Is* [Tatianus] *primum, utpote Graecis eruditus artibus, Juſtini philoſophi ... conſuetudine eſt uſus, qui .. ad Chriſti fidem tranſierat. Juſtinus enim*, &c. uti ſupra. Verbum *συνακμάζω* cum dativo perſonae H. Stephanus ex Budaeo exponit *Tempore alicujus vivo*, ut Ἰφίτῳ συνακμάζειν. Verum heic optime Petavius reddit *Uti conſuetudine*: quod praecedentia ſuadent. Ad verbum autem *συνακμάζω* eſt *ſimul floreo, ſimul vigeo*.

(9) Cur antiquorum textus ſaepe mutili reperiantur, ea cauſa fuit, quod codicum deſcriptores ſicubi autographum uſque eo corruptum reperiebant, ut voces aliquot aſſequi augurando nequirent, omiſſis vocibus illis, cetera continua ſerie plerumque perſcriberent; uti jam obſervatum mihi fuit in fine Aprilis ad Acta S. Januarii M. pag. 271. in Adnot. 11.

(10) De peragrata eo in itinere ora Campaniae dicemus cap. ſeq. Ceterum majore Spiritus Divini flamma incendebatur vir ſanctiſſimus, quam ut eam pectoris ſui penetralibus cohiberi ſineret. Eo fiebat, ut crebris peregrinationibus obiret provincias, in omnes lucrandarum Deo animarum occaſiones intentus: id quod tum ex ceteris ejus ſcriptis, tum ex Dialogo cum Tryph. potiſſimum elucet. Qua de cauſa nihil veriſimilius afferri poteſt, quam eum in Romanum iter, dum hac atque illac aucupabundus perreptaret, pluſculum contrivisse temporis, ac vix ſub exitum anni 135. Romam attigiſse.

Romam anno 135. perveniſſe, quo anno Hadrianus ipſe [ſi Pagio ad an. 136. ac Tillemontio credimus] jam menſe Maio Romae commorabatur.

Quare ſi anno 135. exeunte Juſtinum Romam veniſſe ſtatuamus, quum is tunc annos XXX. natus eſſet; Juſtini ortum in annum 105. referri neceſſe erit. Jam vero quia ejuſdem philoſophi martyrium in annum Chriſti 167. conferri ſolet; ei annos duos circiter & ſexaginta nato martyrium contigiſſe dicemus. Quod ſi Juſtinus biennio trienniove ſerius occubuit (de quo videbis ad Acta in Adnot. 68.) tum vero tanto ſeniorem eum ad coronam perveniſſe dicemus.

At Juſtini converſio (quam ex temere ac violenter trajecto Juſtini textu ad hunc diem viri docti in Juſtini annum trigeſimum contulerunt) citius acciderit neceſſe eſt; ſed quoto Juſtini anno, incertum: niſi ſi quis criticus aliunde ſuppetias tulerit.

CAP. III.

De Cumis Baiiſque & antiquo Sibyllae oraculo ab S. Juſtino luſtratis.

Beatiſſimus Martyr quum in Exhortatione ad Graecos undecumque argumenta ad coarguendos gentiles corraderet, etiam ex Sibyllae Cumanae reſponſis quaedam ſcitu non indigna in extremo libro depromit, quae huc ex Jo: Langi interpretatione attuliſſe non poenitebit.

Perfacile autem vobis erat rectam religionem ex parte aliqua, & ea qua proxime ad Prophetarum accedunt doctrinam, a vetere Sibylla (11) *ex afflatu quodam* (12) *mirifico per ſortes* (13) *ac reſponſa vos docente percipere. Hanc Babylone ortam Beroſi, qui Chaldaicam hiſtoriam ſcripſit, filiam ad Campaniae oras neſcio quomodo perveniſſe ferunt, ubi reſponſa dedit in urbe, cui Cumae* (14) *nomen eſt, ſexto a Baiis (qui locus thermas Campanas habet) lapide. Vidimus ſane ea in urbe quum eſſemus, locum quemdam, ubi baſilicam* [15] *ingentem uno fabre-*

(11) *Sibyllae* etymologias prope viginti, Graecas, Latinas, Hebraicas, Arabicas, Perſicas a viris doctis excogitatas in unum contulit Jo: Alb. Fabricius lib. I. Bib. Gr. c. 29. n. 8. & ſeq. quarum ne unam quidem reperio ejuſmodi, ut ſe ſanae mentis lectori probare queat. Atqui quum de Chaldaea Sibyllam veniſſe Juſtinus heic tradat (nec dubium eſt, quin ſaltem ex partibus orientis id divinandi genus ad nos permearit) indidem & originatio nominis petenda erat. Porro Chaldaeis שְׁבַר *ſhebar* eſt *inſanire*; ſicuti & verbale nomen inde veniens *Shibra* notat *Inſanum*. Atqui R & L paſſim invicem permutari, vel pueri ſciunt. Id enim tum in peregrinis vocibus fieri ſolet (ut ubi ex *Magar* fit *Magalia* etc.) tum etiam in Latinis derivationibus, ut ex *Sacer ſacellum*, ex *Liber libellus*, ex *Pulcher pulchellus* &c. Mitto exempla vocum orientalium alicubi a Bocharto collecta, ut quod *Belial* & *Beliar* & ſexcenta ſimilia paſſim alternent. Ergo ex *Shibura* manavit *Shibula*, & (liquidâ duplicatâ) *Shibulla* (σίβυλλα) i. e. *inſaniens puella*. De Sibyllae inſania infra Juſtinus. Sed & Syris אשבר *sboro* eſt *confuſio mentis*, *inſania*: ubi idem adhibendus eſt liquidae unius in alteram (h. e. R in L) tranſitus. At prior vox illa Chaldaica eſt longe uſitatior, praeſertim apud Targumiſtas.

Porro autem de Sibyllis heic agere non eſt mei inſtituti. Idque argumentum jam viri doctiſſimi occuparunt. Videatur prae ceteris Jo: Alb. Fabricius lib. I. Bibl. Gr. ubi quidquid uſquam ab aliis de eo argumento ſcriptum fuit, a cap. 29. ad 33. breviter complexus eſt.

(12) Non *mirifico* ſed *vehementi*; nam Graece eſt δυνατῆς. Eadem locutio infra occurrit, ἀπό τινος δυνατῆς ἐπιπνοίας, *ex vehementi quodam afflatu*. Vbi interpres, *Mirifico quodam praepotentis Numinis afflatu*.

(13) Vbi *Sortes* in Langi interpretatione legis, ibi Graece plerumque ſunt χρησμοὶ h. e. *reſponſa*: quae tamen Latini ſcriptores *Sortes* vocare paſſim conſueverunt.

(14) Gr. legitur Κυμᾶ praeter Graecorum, Latinorumque orthographiam: nam Latini frequentius pluraliter *Cumas* vocant, quae & Ptolemaeo Κῦμαι dicuntur: at Graecis idem oppidum ſaepius Κύμη ſing. num. vocatur, quod proinde Silius & Statius imitantur, *Cymen* appellitantes. Ad diſtantiam quod attinet: haud ſecus hodie ſex millia paſſuum inter Cumanas ac Bajanas reliquias numerantur.

(15) Latiniſmo heic, ſed tamen neceſſario utitur. Nam *Baſilicae* cauſarum cognitionibus Romae inſerviebant. Hinc Chriſtiani Latini quod

brefactam ſaxo conſpeximus, rem profecto maximam & admiratione omni digniſſimam; ubi oracula eam edidiſſe, qui res patrias a majoribus ſuis quaſi per manus traditas acceperant, affirmabant. In media autem baſilica nobis illi oſtenderunt tria ſolia [16] *ex eodem exciſa lapide, quibus aqua repletis, laviſſe ibi eam, & ſtola ſumpta in penitiſſimam ſe baſilicae aedem eodem exſtructam ſaxo abdere, atque in media ea aede ſuper ſubliniore gradu & throno conſidere ſolitam, & ſortes ad eum modum promulgaſſe dixerunt. Hujus Sibyllae tamquam fatidicae cum permulti alii meminere ſcriptores, tum etiam Plato.* Mox recitata Platonis ſententia [in cujus fine ſcribitur, fatidicos divino numine inſtigatos atque attonitos *res multas & magnas recte & vere* dicere, *nihil eorum quae loquuntur* [17] *intelligentes*] ea verba de Sibylla eſſe accipienda contendit. *Huic enim*, inquit, *haudquaquam ſicuti poetis etiam poſtquam poemata ſcripſere, facultas fuit corrigendi atque expoliendi reſponſa ſua juxta exquiſitiorem numerorum & dimenſionum carminis rationem: ſed in ipſo afflatus tempore ſortes illa ſuas explebat, & evaneſcente inſtinctu ipſo, ſimul quoque dictorum memoria evanuit. Atque haec ipſa cauſa eſt, quamobrem non omnes* [18] *carminis numeros Sibyllae ſervent oracula. Quin ipſi quoque quum in urbe ea eſſemus, indicibus* [19] *qui hoſpites*

ad

quod ſuas Eccleſias in profanarum baſilicarum morem exſtruere conſueviſſent, eas itidem *Baſilicas* nominabant. Vult igitur Noſter, Sibyllae ſpecum, ſive χρηστήριον in Romanarum baſilicarum formam fuiſſe conſtructum: cujuſmodi formam refert hodieque quae inter Bajana rudera *Piſcina mirabilis* nuncupatur. Vox igitur *βασιλική baſilica*, etſi de Graeco derivata, at uſu Latinorum peculiaris fuit: qua quidem Graeci tum ſolum utuntur, quum res Romanas vocibus Romanis deſignant. Sic ea voce utitur Plutarchus in Publicola, itemque in Galba, ubi legitur, *Παύλου βασιλικῇ, Paulli baſilica*. Haud aliter & *Diploma* & aliquot alia vocabula, etſi Graeco fonte cadentia, tamen Graecis inuſitata, peculiaria Latinorum evaſerunt.

(16) Gr. *τρεῖς δεξαμενάς*. Eſt autem *δεξαμενή* univerſe quidem *conceptaculum, piſcina, ciſterna*: at in re balneari non male exponitur heic *Solium* h. e. alveus ille, in quo quis poſitus lavabat.

(17) In Platonis Menone id legitur. Similis eſt illa celebris Caiphae vaticinatio in hiſtoria Dominicae Paſſionis recitata, quam pontifex nec opinans protulit. Ac gentilium vates, quippe a daemone inſtigatos, non aliter quam ignaros reſponſa dediſſe, equidem non dubito: quod tamen de ſanctis utriuſque Foederis Prophetis affirmari veto: quos inſtinctu Divino non tantum ſtimulatos & actos, verum etiam interius doctos atque illuſtratos, non eſt prorſus dubitandum. At Tullius in II. de Divin. a Platone & Juſtino diverſus abit, dum ex Sibyllae quam vocant acroſtichide negat eam furore incitatam artificioſum id genus carminis fundere potuiſſe. *Hoc*, inquit, *ſcriptoris eſt non furentis, adhibentis diligentiam, non inſani*.

(18) Non tantum Sibyllini verſus vitioſi erant, ſed & ceterorum oraculorum: quorum carmina in metrum peccantia ridet Lucianus in Jove tragoedo, & Diogenianus apud Plutarchum in libro qui inſcribitur, *περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα τὴν Πυθίαν, De eo quod Pythia non amplius verſibus reſpondeat*. At non eſſe id magnopere mirandum, mecum viri eruditi fatebuntur, quicunque verſus in marmorum elogiis adhuc obvios ſive Graecos ſive Latinos legere conſueverint. Vix enim pauca de multis epigrammata in lapidibus reperias, quae non multis modis in metricas leges offendant; etſi ſint alioqui pleraque elegantiſſima. Ac fatendum eſt antiquos ſe minus religioſos in eo, quam nunc ſunt homines, praeſtitiſſe. At eo vitio oraculorum ac Sibyllarum verſus ſupra ceteros laboraſſe, ex Juſtini aliorumque expoſtulationibus fateri cogimur. Neque id porro mirandum; quandoquidem ex quo Pythia verſus factitare deſiit, ejus oracula proſa oratione edita a conducticiis verſificatoribus (quos parum idoneos fuiſſe neceſſe eſt) excipi moris fuit, ac porro in verſus redigi, teſtibus Plutarcho & Strabone lib. IX.

(19) *De orae Puteolanae Ciceronibus. Quo modo ii olim vocati, & unde dicti tandem ſint Cicerones.*

Quos interpres heic & infra *Indices* vocat, eos Juſtinus *περιηγητάς* h. e. ad verbum *Circumductores* nuncupavit. Eoſdem ceteri Graecorum *ξεναγωγοὺς* i. e. *peregrinorum manuductores* appellabant. Nec alius, quod ſciam *περιηγητὰς* ea notione praeter Juſtinum uſurpavit.

ad ea quae viſenda ſunt ducere ſolent oſtendentibus, qui nobis loca etiam, in quibus illa eſt vaticinata, commonſtrarunt, vidimus loculum [20] *quemdam ex aere elaboratum, ubi reliquias ejus ſervari dicebant. Inſuper inter alia omnia, quae indices iſti expoſuerunt, illud quoque fuit, a majoribus ſe audiviſſe, quod qui reſponſa ab oraculis excipiebant, quia tum ab eruditione alieni fuiſſent, multoties in accuratiore numerorum obſervatione erraverint: & proinde iſtam illi carminum quorumdam inconcinnitatis attulerunt cauſam, quod tum vates ipſa mentis emotione & afflatu libera, dictorum ſuorum memoriam non retinuerit, tum qui oracula ſcripto mandabant, propter imperitiam, numerorum obſervandorum accurata ratione exciderint.* Mox quaedam alia de Si-

pavit. Id genus homines hodiedum in ora Puteolana occurrunt, qui mercede conducti operam ſuam peregrinis antiquitatum indagatoribus locant; qui vulgo hodie *Cicerones* vocantur.

Ac diu eſt, quum noſtrates *ἀρχαιολόγοι* [*antiquitatum explanatores*]. unde Puteolanorum *Ciceronum* nomen emerſerit, curioſe rimantur: necdum tamen idonea ejus mirifici vocabuli cauſa a quoquam, quod equidem ſciam, producta fuit. Atqui ea promptiſſima, uti mihi videtur, talis eſt. Jam tum aevo Juſtini erant in ea ora, qui obeundo & hoſpites per mira viſu circumducendo operam ſuam locabant: iique Juſtino (ſicuti & Graecis orae illius habitatoribus) *περιηγηταί* vocabantur. Atqui non eſt dubitandum, ei tunc officio Latinum non defuiſſe vocabulum, quippe quum ſub Hadriano jam illius orae incolae magnam partem Latini eſſent. Nec aliter prorſus quam CIRCITORES ii homines nuncupari debuerunt. *Circitor* vox eſt ex *Circuitor* contracta, unde & in epigrammate quod in De dedic. ſub Aſcia (pag. 128. evulgavimus: vide ibi Adnot. 163.) CIRCITOR penultimam longam habet; quum contra in hunc diem corripi conſueverit. *Circitor* autem (qui in Gloſſis *περιοδευτὴς* redditur) generale eſt obeuntium & circeantium nomen; quod & in re militari valuit, & in re inſtitoria (nam *Quibus veſtiarii vel lintearii dant veſtem circumferendam & diſtrahendam*, eos *vulgo circitores appellamus*, ait l. 5. §. 4. de inſtit. act.) & in Schola Agentium in rebus: de quibus circitoribus, qui in Schola Agentium in rebus militabant (utique ut res novas a ſe obeundo viſas aut auditas nuntiarent) videnda eſt lex 3. Cod. Th. de Agentib. in rebus. Ergo & Bajani Cumanique *περιηγηταί* Latinis non alio tunc nomine quam *Circitores* vocabantur. Quumque id hominum genus numquam in ea ora defuerit (quod vel ex eo poteſt intelligi, quod nulla ii ex ſchola prodeant, ex qua locorum nomenclaturas didicerint, ſed ex *πατροπαραδότῳ* traditione, quamlibet depravata, repente *ἀρχαιολόγοι* proſiliant) numquam etiam non eodem quo antiquitus nomine donati fuerunt: niſi quod id nomen ita paullatim depravatum fuerit, ut ex *Circitoribus Cicerones* nunc demum nuncupentur.

Ac ne cui mirum videatur, quo pacto qui olim *Circitores*, nunc *Cicerones* vocentur, quum magnopere deſinentia variet: ſciendum eſt in hiſce vocabulis corrumpendis maximam gigni diverſitatem, ſtatim ac ex vicino notum aliquod nomen emicuerit, in quod pateat receptus. Ut clarius dicam: aevo ſequiore incredibile dictu eſt, quantopere Puteolanos noſtros anhelaſſe oporteat in illo ſatis ſalebroſo *Circitorum* vocabulo (cujus praeſertim ſignificationem ignorarent) pronuntiando. Itaque ubi ex proximo ſitis nota *Ciceronis* vox in mentem venit; nihil propius factum eſt, quam ut ex *Circitore* (quam vocem veriſimile eſt multis modis antea detortam fuiſſe) in *Ciceronem*, tamquam in tutam ſtationem, gradum facerent.

Poteſt & hoc dici, quos Juſtinus *περιηγητὰς* vocat, eos Latinis incolis *Circumerrones* (nam ſicuti eſt *Circumerro* verbum, ita & nomen eſſe quidni potuit?) fuiſſe appellatos. Sicuti autem *Circumcelliones*, iidem contracte *Circelliones* (de utroq. vocabulo adeantur Eccleſiaſticarum rerum explanatores, & Cangii Gloſſarium) nuncupabantur: ita *Circumerrones* dici & *Circerrones* coeperunt: unde poſtea *Cicerrones*, ac poſtremo *Cicerones* audierunt. Deinde, quod conſequens eſſe debuit, eos ab eloquentia ſic appellatos dictitarunt: mirifice prorſus ac ſuaviter *ἐτυμολογοῦντες*.

(20) Gr. *φακόν τινα*. Eſt autem *φακὸς* vas formae lenticularis ad liquores continendos uſurpatum. At hoc ſingulari loco vas cinerarium, quo Sibyllae reliquiae condebantur, deſignatur, utique ſic dictum, quod lenticularem formam imitaretur. De Sibyllae Cumanae *tumulo* exſtat in Actis ſinceris S. Januarii (quae ad finem Aprilis dedimus) corruptiſſimus locus, quem pag. 271. Adnot. 13. & 14. declaravimus (vide ibi dicta) ex quo loco conſtat adhuc ineunte IV. ſaeculo ad Sibyllae *tumulum* religionis gratia maximos paganorum concurſus fuiſſe factos.

Sibylla locutus, ad extremum haec addit. *Itaque, viri Graeci, ſi falſam de eis qui non ſunt diis imaginationem ſalute veſtra antiquiorem non habetis, credite, ſicut dixi, antiquiſſimae Sibyllae, cujus libri in univerſo* [21] *exſtant orbe, de eis, qui dicuntur non ſunt autem, diis mirifico quodam praepotentis Numinis afflatu ſortibus datis vos docenti; de futuro autem Servatoris noſtri Jeſu Chriſti adventu ac de rebus ab eo gerendis liquido & aperte vaticinanti. Harum namque rerum cognitio pernaceſſaria fuerit, tamquam ſacrorum virorum praedictiones antecedens praemeditatio.*

Quaerat heic aliquis, in quod potiſſimum tempus Juſtini Cumana peregrinatio inciderit. Equidem non exiſtimo, Martyrem dedita opera iter in Campaniam ſuſcepiſſe, ſed in Romano itu aut reditu, ὁδοῦ πάρεργον luſtraſſe oram Campaniae. Scitum eſt enim duplicem fuiſſe Roma in orientem, aut contra, itineris rationem. Ditiores [quibus terreſtre iter navigationi praeferre ſemper moris fuit] Roma Brundiſium uſque vehiculatione ferebantur, reliquum in Graeciam aut Aſiam iter mari conficiebant: at egentiores facilius ex Puteolano portu ſolvebant, unde praeternavigata Italia fretoque trajecto, curſus illis in Orientem patebat. Par ex Oriente in Vrbem potentiorum atque indigentiorum itineris diſcrimen fuit, quum illi Brundiſium, hi Puteolos ſolerent appellere, reliquum viae vectatione aut pedibus emetirentur. Quod eo dico, quod Juſtino (utpote frugaliter more Chriſtianorum vlventi) in Romano itinere ora Campaniae viſenda facillime fuiſſe videatur.

Atqui bis Juſtinum in urbem Romam veniſſe, Acta [22] ipſa teſtantur: priorem autem adventum in Vrbem in annum circiter 135. incidiſſe, capite ſuperiore in chronotaxi a nobis adumbratum fuit. Itaque eodem priore Romano itinere luſtratam ab Juſtino Cumanam ac Bajanam oram crediderim.

Cur, inquis, non potius quando ex Vrbe orientem repetiit, aut in altero ex oriente in Italiam appulſu Juſtinum Sybyllae χρησμὸν (*oraculum*) vidiſſe dicemus? Haud dubie quia *Cohortatio ad Graecos* (quo in opere luſtratae orae illius meminit) primum opus [23] Juſtini

(21) Non tantum Romae Sibyllina oracula a XVviris aſſervabantur, ſed & ubique gentium alibi alia diſperſa circumferebantur, & pro Sibyllinis venditabantur. Ad ea quae quaquaverſum ſparſa legebantur, provocat heic Juſtinus. Nam illa λόγια fatalia, quae Romae ἐν ἀπορρήτοις (*abſtruſo in loco*) recondebantur, ea nullis mortalium niſi ſolis XVviris patebant. Hinc vides quo pacto locus hic Samaritae Doctoris cum altero Apologiae longioris ſit conciliandus. Heic enim ad Sibyllina ſic digitum intendit, ut ea in omnium manibus fuiſse ſignificet. At in longiore Apologia (pag. 82. B. edit. Col.) *capitale fuiſſe* (θάνατος ὡρίσθη κατὰ τῶν ... ἀναγινωσκόντων) dicit Sibyllinos libros perlegere. Atqui hoc poſterius de Sibyllinis, quae Romae in adytis cuſtodiebantur, eſt capiendum, quae adire capitale fuit (uti optime animadvertit Fabric. lib. 1. bibl. Gr. c. 33. n. 17.) non item de Sibyllinis quaquaverſum proſeminatis, quae & omnium manibus ferebantur, & heic impune ab Juſtino in teſtimonium provocantur.

Atqui quod Sibyllina longe lateque in vulgus manaſse heic dicitur, id de Cumanae carminibus vetat intelligi Lactantius I. 6. *Harum omnium Sibyllarum carmina & feruntur & habentur, praeterquam Cumanae; cujus libri a Romanis occuluntur, nec eos ab ullo niſi a XVviris inſpici fas habent.* Juſtinus tamen heic contrarium innuit; qui non niſi de Cumana hoc intelligit, *Cujus libri in univerſo exſtant orbe.*

(22) Id quidem ſatis ex S. Juſtini Actis ſect. 3. intelligitur, ubi τοῦτο δεύτερον (*hoc jam iterum*) Romam ſe veniſse fatetur.

(23) Id & ex ſtyli redundantia juvenem prodentis poteſt conjici (quum contra in Apologia breviore, quam ante mortem ſcripſit, & alibi, ſit conciſior, nervoſior, ac verborum cultus negligentior) & ex eo quod *Cohortatio ad Graecos* ſemper primum locum in Juſtini operibus occupavit. Adde quod hanc de qua loquimur *Cohortationem* Tillemontius Not. VI. haud ſpernendis argumentis oſtendit eamdem eſſe atque Euſebii *Elenchum*: quod opus, eodem Euſebio teſte, Juſtinus ſtatim a ſua converſione conſcripſit. Nec te turbet, quod nunc diverſam habeat epigraphen: nam familiare antiquis fuit duplici titulo opera ſua inſcribere, uno breviore, altero longiore quo libri argumentum de-

χριστιανίζοντος (*Christianis sacris initiati*) fuisse videatur : nec serius quam ante annum Christi 140. in id opus incubuisse Philosophum nostrum dum Romae moraretur, oporteat. Proinde priore in Romano itinere (circ. ann. 135., uti dictum fuit) visam ab S. Martyre Cumanam regionem oportuit.

CAP. IV.

In Acta S. Justini philosophi & sociorum. De hisce Actis & Graeco eorum textu judicium.

Acta S. Justini, quae mox daturi sumus, Graece tantum reperta fuerant jam ante prope ducentos annos, eaque Latine a Card. Sirleto reddita, vitis a Lipomano & Surio collectis inserta reperiebantur. Eadem postmodum ex Monasterio Cryptae Ferratae eruta, Graece edidit Papebrochius ad Kal. Junii, eâdem translatione Sirletiana e regione posita; quam (in paucis diversam) etiā Ruinartus in sua *Acta sincera* intulit. Ac nemo ad hunc diem repertus est, qui non de his Actis praeclare senserit (quippe quorum nativa bonitas incurrit in oculos) quique non ea pro Actis judicialibus habuerit. Nisi quod fuere tamen, qui a recentioribus Graecis illudi sibi passi, aliis etiam illudere voluerint, dum haec acta, quamlibet integrae fidei, non ad Philosophum & Apologetam Justinum, sed ad alium quempiam pertinere dixerunt. Quos quantopere ratio fugerit, tum cap. I. adumbravimus, tum etiam infra in notatis ad haec Acta ex ipso totius interrogationis contextu planissimum fiet: adeo partes illius omnes non nisi in Philosophum convenire posse, res ipsa meo judicio clamat.

Nec vero res tantum atque sententiae, sed & verba ipsa Graecaeque locutiones, quibus heic S. Martyr utens inducitur, sunt plane omnes Justinianae, & ipsae per sese, ex Justini se ore profectas, lectorem in Graecis philosophi hujus minime hospitem admonent: id quod in eisdem nostris animadversionibus sigillatim in re praesenti observabitur. Ex quo & illud sequitur, nos ea ipsa Justini M. verba in Graecis ejus Actis habere, quae tunc ille pro re nata interrogatus protulit.

Nec sum equidem nescius, huic persuasioni meae viros plerosque doctos oblocuturos, eos saltem quibus est persuasum, S. Justini Acta, utpote Romae composita, Latine primum fuisse perscripta (quae quidem Latina intercidisse dolent) deinde in Graecum sermonem traducta, quae tandem Sirletus iterum Latinitate donavit. Ea in opinione Tillemontium, Papebrochium, aliosque versatos video, nullo dum, quod equidem sciam, contradicente. At mihi longe aliud videtur, reputanti, in judicialibus hisce interrogationibus non aliud a notariis excipi debuisse, quam quod a Fidei nostrae athletis proferebatur, & quidem copte sermone, sive Graeco, si Graeci oris essent, sive Latino, si Latini. Et hoc quidem modo responsa judicialia ubique terrarum perscribebantur, sive ab ethnicis Officii notariis, sive interdum, si forte id mavis, a piis Christianis ea excepta fingamus. At ubi postea ex eis commentariis Christiani concinnare narrationes suas coeperunt, tunc demum ea, si id opus esset, interpretabantur. Nam quia hujusmodi historiae in Christianorum coetibus praelegebantur; eo fiebat, ut si in Graecorum fidelium conventu recitandae essent, eo sermone redderentur, si quidem primitus Latine prodiissent. Contra, si Latinorum συνελεύσεσι (*coetibus*) inserviturae viderentur.

Sed & hoc mihi prorsus praeterea persuadeo, Romae (nec secus in frequentissimis quibusque urbibus) fuisse Graecorum Christianorum conventus aliquot a Latinis dispertitos: id quod etiam noster Justinus in hisce Actis sect. 3. dat intelligere. Itaq. quum Romanenses Christiani in illis Fidei nostrae primordiis maximam partem servi aut libertini essent; necesse fuit, eorum plerosque Graeci oris fuisse: id quod & Graecanica illorum nomina satis declarant. Sic etiam Hierosolymis apud Judaeos

clarabatur. Itaque hoc Justini opus sic olim facile inscribebatur: Ἔλεγχος, ἢ λόγος παραινετικὸς πρὸς Ἕλληνας. *Argumentatio, sive Oratio exhortativa ad Graecos.*

daeos plurimas synagogas fuisse scimus in diversarum nationum usum: de quo vide Act. VI. 9.

Ergo Romae sub Antoninis plures Graecorum conventus (quibus postea *Titulis* nomen fuit) exstitisse necesse est. Vna ex hisce συνελεύσεσι (sic enim Noster in hisce Actis vocat, quas *coitiones* sive *conventus* nuncupare licebit) apud *Balneum Martianum Timotinorum* (de quo infra) cogebatur, cui Justinus presbyter praeerat. In eam vero non nisi Graeci confluebant, ex quibus sex hi Justini commilitones fuerunt, Graeci nominis atque sermonis omnes. In hujus vero (sicuti & aliorum ὁμογλώττων, h.e. *ejusdem linguae*) conventus gratiam S. Justini Acta primitus collecta fuisse videntur, nec alio quam patrio eorum idiomate.

At eadem nunquam postea fuisse Latine reddita, id plane demonstrat, quod altum apud antiquos Romanos de S. Justino silentium fuit. Abest is a Bucheriano Martyrum laterculo: abest a Mrologiis Hieronymi & Romano parvo Rosweidi: abest a sacramentariis Gelasiano & Gregoriano: abest demum a Kalendariis Frontoniano & Allatiano. Quod autem IX. saeculo is Martyr in Adone & Vsuardo locum invenerit, ejus notitia a Graecis magis quam ab Romana Ecclesia in eorum syntagmata manavit. Hujus autem, uti dixi, Romanorum silentii de illustri Martyre Romae coronato ecqua alia causa assignari potest, nisi quod ejus Acta Graece primum in usum Graecorum Christianorum conscripta, nec eadem (incumbente postmodum scil. gravi persecutionum procella) antiquitus transfusa in Latinum fuerint?

Quae quum ita se habere intelligerem, ac de S. Justini Actis, quippe brevissimis, huc integris inferendis cogitarem; ea non tantum Latine, sed & Graece (quippe quem pro textu πρωτοτύπῳ haberem) decrevi adscribere; volupe lectori futurum ratus, si ea ipsa Graeca verba, quae Justino & commilitonibus in illo agonis articulo positis devota Christo mens ac sincera fides expressit, valeret ipse per se cognoscere vel sine interprete. Quod si tanto semper Christiani studio in aurea Justini commentaria incensi fuere; non committendum putavi, ut aliquid ex tam praeclaris S. Doctoris fragmentis, ultimam morientis confessionem atque vocem complectentibus, deperiret. Ceteroqui ostensurus equidem, rariores quasq. in Justini responsis Graecas locutiones (nam tritas non moror) vere Justinianas esse, & in S. Philosophi operibus obvias, ac proinde nos hodie ipsismet Graecis Justini verbis adhuc in his Actis frui; non potui a Graeco textu producendo temperare; in quem praesertim unum Graecum contextum correctiones meae aliquot & animadversiones pleraeque diriguntur.

Ceterum etsi haec Acta jam olim Sirletus, vir in Sanctorum vitis Latina civitate donandis maxima cum laude versatus, eleganter transtulerat; tamen quia (quae tunc erat interpretum omnium consuetudo) ea interpretatio plerumque sententias venatur magis quam verba; hanc inaestimabilem antiquitatis laciniam interpretatione nova castiore ac simpliciore, Graecaeque dictioni per omnia respondente donata heic exhibui. Quid eo, inquis, necesse fuit? Quia ubi de Actis judicialibus agitur, non tam elegantia, quam verborum ταυτότης curae esse debet; nec recusandum quin illud verbi causa, *Rusticus praefectus dixit, Justinus dixit*, tertio quoque verbo, sicut in his fieri solet, ad fastidium usque repetatur: quae siquis per ἰσοδυναμοῦντα variaverit, nae is omnem talium monumentorum gustum vitiabit. Jam vero quae uncis interposita in textu reperies, ea partim necessario supplenda in Graeco fuerunt, partim in Latino ad explicandam Graecam breviloquentiam sunt commode adjecta. Atque his in universum expositis, jam ipsa Passionis Acta audiamus, ab ipso exorsi titulo, qui in cod. Ms. reperiebatur, teste Schelstratio (apud Bollandistas hoc die num. 8.) qui ea Acta Bollandianis submisit.

Μαρ-

Μαρτύριον τῶν ἁγίων Ἰεςίνε, χαρίτωνος, χαρίτες (24) Παίωνος, καὶ Λιβεριανε μαρτυρισάντων ἐν Ῥώμῃ, πρὸ ιέ ή · · · δῶν (25) Ἰελίε· Μηνὶ Ἰενίε πρώτῃ Μαρτύριον &c. (26).

Martyrium ſanctorum Juſtini, Charitonis, Charitus (24) Paeonis, & Liberiani, qui Romae martyrium fecerunt XV. Kal. (25) Julias. Menſis Junii primo die Martyrium &c. (26).

I. PROLOGVS COLLECTORIS (27).

ΕΝ τῷ καιρῷ τῶν ἀνόμων ὑπερμάχων τῆς εἰδωλολατρείας προστάγματα (28) ἀσεβῆ κατὰ τῶν εὐσεβέντων χριςιανῶν κατὰ (29) πόλιν καὶ χώραν ἐξετίθετο, ὥςε αὐτὲς ἀναγκάζεσθαι σπένδειν τοῖς ματαίοις εἰδώλοις. Συλληφθέντες ἒν οἱ ἅγιοι (30) ἄνδρες, εἰ-

TEmpore impiorum idolatriae propugnatorum dira edicta (28) contra pios Chriſtianos oppidatim (29) ac vicatim proponebantur, uti ſacrificare vanis idolis adigerentur. Comprehenſi igitur ſancti (30) viri ad praefe-ctum

(24) Deſunt hoc loco nomina Εὐελπίςε *Evelpiſti* & Ἰέρακος *Hieracis*, a deſcriptore ſomniculoſo praeterita. Quod ſequitur Παίωνος, ſcribendum fuit vocali brevi Παίονος.

(25) Hoc eſt Καλανδῶν: praeſertim quum Nonae aut Idus numerum XV. ante ſe habere non poſſint.

(26) Ita hoc membrum ultimum conciſum atque abruptum per ſequens [*&c.*] exhibet Papebrochius hoc die in S. Juſtino num. 8. ſive quod ſic erat in exemplo, quod Schelſtratius ei ſubmiſerat, ſive quod nomina Martyrum heic iterata Papebrochius ipſe reſecuerit. Vtut eſt: ex his vides, primitus quidem horum Martyrum diem Paſſionis ad XV. Kal. Julias (h. e. diem XVII. Junii) conſerri conſueviſſe: poſtea vero, ubi inter Graecos paſſim omnes convenit, ut Philoſophi feſtum Kalendis Junii celebraretur, addita fuiſse forſitan a Monachis Cryptae Ferratae verba illa, Μηνὶ Ἰενίῳ πρώτῃ & quae ſequuntur, h. e. *Menſe Junio, primo die Paſſio SS.* &c. Atqui hoc feſtum diu ante IX. ſaeculum Kalendis affixum fuiſse, noſtrae marmoreae Ephemerides ſuadent: in quibus quia *Paſſio* Juſtini Kalendis Junii aſſignatur, id argumento eſt, ita antiquam eam aſſignationem fuiſſe, ut jam dies feſti, quod non raro accidit, pro die paſſionis haberi medio IX. ſeculo potuerit, quo tempore ad hoc marmoreum Kalendarium ſcalpendum ventum fuit.

(27) Principium iſtud uſque ad τὸ βῆματος non eſt dubium quin ab eo Chriſtiano praeſcriptum fuerit, qui S. Juſtini Acta de publico tabulario ſumpta in hiſtoriae formam concinnavit, praefixo tantum hoc prooemio, & ad finem concluſione. Stylus ipſe hujus prologi diverſus eſt ab Actorum dictione. Ac ſi non aliud, prima ipſa verba, Ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀνόμων &c. *Tempore impiorum idololatriae propugnatorum*, ſatis indicant, hoc exordium poſt pacatas a Conſtantino Eccleſias fuiſſe conſcriptum, quando nihildum timendum ab idololatris Imperatoribus videbatur. Sed & concluſio [quam ſeorſum infra ſuis finibus, ſicuti in hoc prooemio fecimus, deſcribemus] ſuas habet temporis poſterioris notas; ut ad locum adnotabimus.

(28) Non fallitur his verbis auctor, nec fallit, uti criminatur Papebrochius in Adnotatis, Nec enim ex vi recentis alicujus edicti comprehenſos hos ſeptem viros docet, ſed in univerſum narrat, proponi identidem alia ex aliis edicta conſueviſſe. Etſi vero a Trajano ad hoc tempus nulla nova lex lata in Chriſtianos fuerat; non continuo quidquid in eos olim ſtatutum erat, abrogatum cenſebatur.

(29) Aut κατὰ πόλεις καὶ χώρας, aut καθ' ἑκάςην πόλιν &c. ſcripſiſſe videtur auctor. Nam ubi haec praepoſitio diſtributive ſumitur, tempus quidem ſingulariter uſurpari [ut καθ' ἡμέραν, ἐνιαυτὸν, ἔτος, κατὰ μῆνα &c.] at loca pluraliter [ut κατὰ πόλεις &c.] video: niſi forte nomen cum ἕκαςος, uti dixi, jungatur.

(30) Heic nominatim ſinguli enumerand ſue-

ctum urbi nomine (*) Rusticum ducti fuerunt. Quibus ante tribunal sistentibus,

εἰσήχθησαν πρὸς τὸν τῆς Ῥώμης ἔπαρχον ὀνόματι (*) Ῥεστικόν. Συνεισαχθέντων πρὸ τοῦ βήματος,

II. INCIPIVNT ACTA IVDICIALIA (31).

Rusticus (32) praefectus Justino

Ῥεστικὸς (32) ὁ ἔπαρχος εἶπε πρὸς

fuerant, nisi in titulo eorum nomina auctor praescripsisset. Hinc igitur ejus tituli antiquitas intelligitur, par certe huic prologo. At ejusdem tituli, uti observavimus, duplex hodie pars est, una usque ad illud ιε' Καλανδῶν Ἰουλίων, *XV. Kal. Julias* [quo die consummatos hos Martyres docet] eaque aequalis huic exordio fuit: altera quae sequitur pars, posterioris est aetatis. Haec adnotasse non poenitebit.

(*) In Graecorum Fastis consularibus, in Xiphilino (ubi in M. Aurelio de hoc ipso *Rustico* agit) & alibi apud Graecos semper Ῥώστικος uti proparoxytonum scribitur. At in his Actis (uti quidem Papebrochius edidit) semper ut ὀξύτονον exhibetur: idque praeter rationem, nec enim est Graecum verbale in κὸς, uti Ῥωστικὸς, sed merum Latinum nomen. Tamen nihil mutare volui.

(31) Aut haec judicialis interrogatio quae sequitur, secunda fuit [quippe nec nomina heic requiruntur singulorum, nec quae talia plura interrogari solebant] aut si prior fuit, plura collector Christianus ex ea amputavit, quae minus necessaria ad Christianorum documenta judicavit.

(32) *EXCVRSIO PRIOR de Rustico praefecto, Justini judice.*

Vox Ἔπαρχος *non praesidem sed* praefectum *notat. Re vera fuisse sub Marco & L. Vero Junium Rusticum urbi praefectum, ex Vlpiano colligitur. Huic praenomen* Quinto *fuisse ex pluribus ponderibus ostenditur. De ejus duplici consulatu. Fasti Florentini, & lapis Romanus (qui lapis male ad Honoriana tempora refertur) illustrantur. Inscriptionum hibridarum exempla. Hic Rusticus Justini judex videtur nepos fuisse consulis anni* 119.

Vox ἔπαρχος aut ὕπαρχος non nisi *praefectum* aut urbanum aut praetorianum notat: numquam vero *praesidem*, quod tamen falso Papebrochius heic, & alii plures crediderunt. Quocirca in Sirletiana interpretatione apud Surium & Ruinartum quoties id nomen redditur *Praeses*, id in *Praefectum* mutandum erit. Is autem, de quo haec Acta loquuntur, erat *Junius Rusticus* is, cujus meminit rescriptum Divorum Fratrum ab Vlpiano recitatum l. 1. D. de appellation. his verbis: *Errori ejus* [qui unum pro altero appellavit] *subventum est rescripto divorum Fratrum* [Marci & L. Veri, sub quibus hi Martyres occubuerunt] *cujus haec verba sunt: Cum per errorem factum dicas uti a judice, quem ex rescripto nostro ab amplissimis consulibus acceperas, ad IVNIVM RVSTICVM amicum nostrum, PRAEFECTVM VRBI provocares; consules amplissimi perinde cognoscant, atque si ad ipsos facta esset provocatio.* Ex his vides, hunc Rusticum re vera sub M. Aurelio & L. Vero praefectoriam dignitatem consecutum, qua etiamnum anno 167. [quem circiter hi Martyres consummati putantur] fungebatur. At quampridem eam praefecturam adeptus fuerit, incertum. Fatendum est tamen, non nisi post annum 162. id contigisse, quo anno idem Rusticus cum Aquilino consul ordinarius processit: de quo infra videbimus.

Et adhuc quidem praefecti hujus, qui Justinum martyrii laurea donavit, nomen & cognomen novimus. Proderit jam & praenomen assequi. Id vero ex antiquis sex ponderibus apud Grut. p. 221. 222. didici; in quorum ultimo EX. AVCToritate Q. IVNI. RVSTICI. PRaefecti. VRB. legitur; sed & in praecedentibus eadem omnia, etsi litteris paucioribus compendio scribuntur: quem tamen pessime adnotator Gudius ad quarti saeculi praefectum urbanum refert [vide sis laudatas ponderum epigraphas] quum non sit alius quam Vlpiani Junius Rusticus, sub Marco & Vero praefectus urbi, idemque S. Justini judex.

Et hactenus quidem praefecto huic tria nomina, quemadmodum hominem Romanum decuit, vindicavimus: nunc de ejusdem duplici consulatu dicendum. Duos enim ab eo consulatus gestos fuisse, ex Capitolino in Marco addiscimus, ubi Junium Rusticum [eumdem utique atque hunc qui mox urbanam praefecturam arripuit] ab eo *consulem ITERVM designatum*, narrat. Et certe Fastorum omnes scriptores sub Marco *Rusticum & Aquilinum* consules anno Christi 162. signant. Quo loco Fasti Florentini minores notam geminati consulatus diserte notant in hunc modum: Ῥεστίκιος [pro Ῥώστικος: sicuti

πρὸς Ἰουστῖνον· Πρῶτον πείσθητι (33) (σπεῖσαι) τοῖς θεοῖς, καὶ ὑπάκουσον

stino dixit : Primum omnium (sacrificare) (33) diis animum indu-

sicuti etiam in Chron. Paschali Ρουστικίου quatuor syllabis] τὸ β΄. καὶ Ἀκυλῖνος h. e. *Rusticius iterum & Aquilinus*. Nec immerito: nam prior ejus consulatus suffectus fuit, atque is omnino, quem cum Flavio Tertullo gessit, teste Rom. lapide apud Grut. p. 131. 3. in quo legitur DED. K. IVL. Q. IVNIO. RVSTICO. Q. FLAVIO. TERTVLLO. COS. In quem porro annum is consulatus incidat, equidem ignarus, id ex aliis libentius audiam, quam ut subnotatis ad recitatam inscriptionem assentiar, ubi hic consulatus sub Hadriano ponitur: qui multo verisimilius sub Pio fuit. Sed tamen hic, uti dixi, prior ejus consulatus fuit: alter vero, quem ordinarium cum Aquilino gessit, is esse videtur, qui apud Grut. p. 286. 7. in basis cujusdam dextro latere sic notatur: DEDICATA. PRIDIAE (sic) NONAS. NOVEMBREIS. RVST.... II.... LINIO. COS. h. e. *Rustico iterum & Aquilino* (sive *Aquilinio*) *consulibus*.

Ac scio equidem, alios de consulatu baseos hujus longe aliter sensisse, & eum ad multo posteriora tempora distulisse; praesertim quum antica baseos facies sic ordiatur, *Salvis DD. NN. Honorio & Theodosio* &c. Verum de hac basi sic sentio, eam longe antiquiorem aevo Honoriano fuisse, & in antica parte longe aliud primitus fuisse scriptum: deinde quum sub Honorio basis ad inscriptionem idonea quaereretur, lapicidas erasisse ex hac vetere basi quod in antica parte scalptum invenerunt, in eaque novum epigramma incidisse: dum interim dextri lateris epigraphe incolumis mansit. Ac revera dipthtongus in NOVEMBREIS & illud COS. [pro eo quod aevo sequiore CONS. scribebatur] sunt omnino indicia melioris orthographiae, quam pro Honorianis temporibus.

Hujus porro consuetudinis, qua veteri titulo corraso [etsi ex parte adhuc superstiti] nova epigraphe superinducebatur, plura exempla me passim observasse memini, quae viris doctis, sat scio, offendiculo fuerunt. Quas inscriptiones quo alio nomine, quam *hibridas* appellem, non reperio. Verum ne longe abeam; ante hos paucos menses quum apud nobiles adolescentes Marchionis Parisii Graniti patricii Salernitani viri supra fidem humanissimi filios in ora Leucosiae [quae eorum juris est] rusticarer; basim quamdam ad eos delatam vidi, in cujus uno latere satis vetusta inscriptio [qua Cereri ara a quadam Voconia Severa dedicatur] litteris elegantissimis exarata adhuc superest; in altero vero litteris rudibus ac longissimo intervallo posterioribus inscriptio cujusdam *Brittii Praesentis Correctoris* [Lucaniae utique] exhibetur, corrasa interim patera, quae anterioris inscriptionis ornamentum erat. Quam totam inscriptionem in gratiam virorum amicissimorum in aliud mihi tempus peculiari opusculo illustrandam reservo.

Ac plura jam de hoc *Q. Junio Rustico* bis olim consule, mox praefecto urbano dixi, quam putaveram: & tamen adhuc quaedam de ejus studiis ac moribus restant, in quae mox in Adnot. 36. excurremus. At interim cave ne eum hoc, de quo tamdiu disserui, illum cognominem Rusticum confundas, qui anno Christi 119. cum Hadriano consul ordinarius processit [ad quem quidem Papebrochius Epiphanianum Rusticum falso retulit, quum re vera ille Epiphanianus a Justini judice diversus non fuerit, uti sup. cap. 2. ostendimus] nam ille Hadriani collega facile praefecti hujus urbani pater aut potius avus fuerit, praesertim si eadem tria nomina tulerit. Nam certe in vulgatis Fastis sic hodie inscribitur *Q. Junius Rusticus*.

Scio me, Reinesium alicubi citatum, vidisse, quasi qui in epist. ad Rupertum quaedam de Rusticis adnotaverit: sed quando eum librum nancisci non licuit, in hisce interim animadversionibus conquiesco.

(33) Quid hoc sibi vult πείθεσθαι τοῖς θεοῖς, *parere diis*? An ullam pagani latam a diis ipsis de sacrificando legem jactabant? Minime vero gentium. Solis hoc Judaeis & Christianis, quippe veri Dei foederatis, datum, ut leges a Deo promulgatas jactare possint. Deinde si illud πείσθητι utcumque toleraverimus, tum illud certe ὑπάκουσον tantae Rustici passim breviloquentiae parum conveniet; cui dicendum potius πείσθητι τοῖς θεοῖς καὶ τοῖς βασιλεῦσιν continua serie fuisset. Verum quid moror? Equidem nihil dubito, quin hunc in modum praefectus inceperit: Πείσθητι σπεῖσαι (aut σπεισάμενος, aut σπένδων) τοῖς θεοῖς &c. *Induc animum diis sacrificare, &* (in eo) *imperatoribus morem gere*. Ceteroqui nisi voculam illam addideris, quam uncis interposui; quo obedientiam praecipit, nisi in quo obediendum sit, edicat? Nec difficile librario fuit illud σπεῖσαι praeterire, quippe soni affinis & eisdem ferme litteris constans ac praecedens πείσθητι. Postremo non alia de causa Prologi auctor prope ab initio illud σπένδειν ... εἰδώλοις usurpavit, quam quia in primo ipso praefecti praecepto hoc idem verbum reperisset.

inducito, atque imperatoribus (34) morem gerito. Justinus dixit: *Accusari (35) aut reprehendi nequit hoc quod praeceptis Servatoris nostri Jesu Christi obtemperemus*. Rusticus praefectus dixit: Quae (philosophiae) scita (36) pro-

κοῦσον τοῖς (34) βασιλεῦσιν· Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἄμεμπτον (35) καὶ ἀκατάγνωστον τὸ πείθεσθαι τοῖς προσαχθεῖσιν ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε· Ποίους λόγους (36) μεταχει-

(34) Istud quidem *βασιλεῦσιν Imperatoribus* numero multitudinis praesefert, haec sub imperatoribus Marco & Vero gesta fuisse. Verum hic locus cum judiciali sententia [in qua unius *Imperatoris* fit mentio] infra componetur, ac de utroque simul loco judicium feretur.

(35) Jam vero istud, Ἄμεμπτον καὶ ἀκατ. τὸ πειθ. genus est syntaxeos, quo vix ullum est apud elegantiores Graecos usitatius. Non alius quam Justinus sic loqui poterat. Neq. vero, si quidem haec Acta sint mera Latinorum interpretatio, credibile est interpretem (praesertim si sequioris aevi) de veneribus istis consectandis futurum fuisse sollicitum. Sic vero in his Actis a capite ad calcem tota decurrit dictio, ut gnaris harum rerum judicibus obscurum esse non possit, quin hoc scriptum αὐτοφυὲς [*primigenium*] fuerit, h. e. Graece primitus conscriptum. Accedit, quod saltem Justini responsa, prout Graece heic exstant, vere Justiniana sunt: id quod locutiones plurimae ostendunt Justino peculiares, quas studiose, uti se dabit occasio, in seq. animadversionibus observabimus.

(36) *EXCVRSIO ALTERA de Rustico praefecto, Justini judice.*

Hic est Rusticus ille philosophus, cujus Capitolinus in Marco meminit. Duplicis ne an unius philosophi ejus nominis mentio a Capitolino fiat? Forsitan duo intelligendi cognomines (fortassis fratres) tantum professione discreti, quorum unus Stoicus (de quo lapis quidam) alter Peripateticus fuerit. Sed potius est, ut a Capitolino unus idemque hic Justini judex bis laudetur, semel ut Stoicus, iterum ut Peripateticus doctor. Obiter de Rustico Aruleno Stoico (ad quem lapis Grut. pertinet) cujus quatuor nomina afferuntur. De juniore hoc Rustico Justini judice Capitolini locus explanatur, ac leviter corrigitur. Rusticorum series. Reinesii Pagiique quaedam secus dicta refelluntur. Rustici praefecti gravitas aliaeque virtutes in his Actis emicant. Ad ejus interrogationem reditur. Quid is λόγους h. e. sermones *vocarit. Eadem locutio in Dione, Horatio, ac N. T. illustratur.*

Haec interrogatio quamvis curiosa magis in speciem, quam necessaria institutae quaestioni videatur; tamen ne (nobis saltem) supervacua foret, Justini responsio fecit, qui inde confessionis suae occasionem arripuit.

Interim uti curiose de secta, quam Justinus profitebatur, scitaretur, non una causa praefecto fuit: prior quod quum Justinum pallio philosophico [de quo vide initio Dial. cum Tryphone, & alibi] amictum cerneret; cui sectae nomen dedisset, rescire curae fuit. Altera vero causa ex eo petitur, quod quum praefectus eum a Crescente Cynico calumniis appetitum sciret, necessarium sibi duxit per hasce interrogationes causas aemulationis detegere. Tertia ab ipso praefecto petenda est, quem celeberrimum, siquis alius, philosophiae professorem fuisse, reperio. Hic enim ille est Junius Rusticus, de quo Capitolinus in Marco haec scripsit cap. 3. *Audivit & Sextum Chaeronensem Plutarchi nepotem, JVNIVM RVSTICVM, Claudium Max. & Cinnam Catulum, Stoicos. Peripateticae vero studiosus, audivit Claudium Severum, & praecipue JVNIVM RVSTICVM.*

Proderit autem heic paullisper resistere. Nam etiam atque etiam considerandum est, quo pacto unus idemque Junius Rusticus bis nominetur, primum inter Stoicos, mox inter Peripateticae doctores: deinde cur *Stoicae disciplinae peritissimum* [uti mox Rusticum appellat] sibi Marcus Aur. ad exponendam Peripateticam praeceptorem adhibuerit. An duplex a Capitolino Jun. Rusticus designatur? quos praenominibus inter se distinguere debuisset, si aevo meliore vixisset: nunc eos sectarum professione distinguit. Nam prior ille a Capitolino memoratus (cui *Lucio* praenomen videtur fuisse) Stoicus erat professione: de quo forsan praeclarum marmor Romae loquitur apud Grut. p. 426. 10. quod est ejusmodi:

L. IVNII. RVSTICI
PHILOSOPHI
STOICI
L. IVNIVS. L. L.
MYRINVS. S. P. P

At eorum alter quos Capitolinus nominavit (cui

(cui *Quinto* praenomen erat, ex quo facile eos fuisse fratres suspiceris) etsi *Stoicae disciplinae peritissimus* esset, tamen quia Peripateticam profitebatur, ea de causa inter Peripateticae doctores a Marco adscitus fuit. Hic multo nobilior illo altero fuit, ac Marco Imper. prae omnibus carissimus; in cujus laudes mox statim se Capitolinus effundit.

Hunc in modum initio conjeceram. At postea subductis apud me rationibus, conjecturae poenituit. Nam potius est, unum eumdemque Rusticum a Capitolino bis laudari, quippe tum in Stoici tum Peripatetici dogmatis magisterium a Marco adscitum, eo quod utroque polleret, Stoicae quidem doctrinae professor eximius, at Peripateticae tantum *studiosus*, uti Capitolinus [modo leviter corrigatur] loquitur: de quo mox.

At enim, si ita se res habet, ecquis erit *L. Junius Rusticus philosophus Stoicus*, de quo modo recitatum elogium Romanum loquitur? Non alius ab *Rustico Aruleno* viro integerrimo, ac Stoico celeberrimo, quem Domitianus per summum scelus occidit, quod [uti Dio scribit] ἐφιλοσόφει, καὶ ὅτι τὸν Θρασέαν ἱερὸν ὠνόμαζε, *quod philosophus esset, quodque Thraseam SANCTISSIMVM VIRVM appellasset*. Quod *ἱερὸν Sanctissimum* reddidi, secutus in eo jam Tranquillum cap. X. ubi inter viros eximios a Domitiano mactatos refert *Junium Rusticum* [at Dio loco cit. Tacitus in Agric. & alii hunc eumdem *Rusticum Arulenum* vocant] *quod Paeti Thraseae & Hevvidii Prisci laudes edidisset, appellassetque eos SANCTISSIMOS VIROS: cujus criminis occasione philosophos omnes urbe Italiaque submovit*. Hujus praestantissimi Stoici disjectas memorias qui in unum colligere voluerit, poterit ex Taciti, Philostrati, Pliniique Jun. locis pluribus, & ex Plutarcho in *de Curiositate* id facile praestare. Quibus junges & Romani marmoris titulum, quem supra recitavimus.

Et hactenus Stoici perfectissimi [quem tamen M. Regulus homo impurissimus apud Plinium I. ep. 5. *Stoicorum simiam* contemptim vocabat) tria nomina adepti sumus, quippe *Junius Rusticus Arulenus* dicebatur: at *Lucii* praenomen ex supra scripta epigraphe assequimur, in qua ille *L. Junius. Rusticus* [omisso ultimo nomine, quod non est insolens, aevo praesertim meliore] inscribitur. Quod si adhuc de Aruleni praenomine dubitas, propterea quod a recitato RVSTICI STOICI epigrammate abest *Aruleni* ultimum nomen; ecce sexcentae *Arulenorum* libertinorum inscriptiones subsidio venient: qui quum omnes ab illo Rustico Aruleno fluxerint, & interim *Lucii* praenomen universi gerant; utrumque liquido ostendunt, tum nim. Rustico Aruleno *Lucii* praenomen fuisse, tum etiam recitatum *L. Junj Rustici*.. *Stoici* titulum nō alii quam eidem Rustico Aruleno adjudicandum. Itaque in Grutero quidem reperies *Lucios Arulenos* [& quidem libertinos] *Anopten* p. 38. 11. & *Sosimum* p. 758. 4. ad haec in Reinesio XIV. 26. *L. Arulenum Philerotem*. At in Muratoriano indice longe plures occurrent libertini generis *Aruleni* cum *Lucii* praenomine, pluresq. *Arulenae L. L.* [*Lucii libertae*]: etsi non omnes philosophi illius libertos fuisse praesto, sed eorum aliquos libertorum ejus libertos, alios vero saltem libertinis parentibus ortos. Sed omnibus tamen *Lucii* praenomen praeit.

Antequam manum de tabula; hoc etiam ex recitata Rustici Stoici inscriptione licebit discere, viro illi summo, postquam a principe saevissimo occubuit, neminem fuisse repertum, qui monumentum poneret, praeter ejus libertum *Myrinum* patrono suo gratissimum, qui titulum, quem supra ex Grutero recitavi, S. P. P. h. e. *sua pecunia posuit*. Adde hoc etiam, eidem Rustico Aruleno supervixisse ejus germanum fratrem, Plinii Jun. amicum, nomine *Junium Mauricum*, cujus non una in epistola cum laude idem Novocomensis meminit.

Nunc post longam, sed non inutilem de seniore Rustico Stoico digressionem, ad Capitolini locum, ex quo diverteram, redeo: quem quidem locum praestabit heic solidum ab initio ad calcem adscribere. *Tantum autem studium in eo* (Marco) *philosophiae fuit, ut adscitus jam in imperatoriam dignitatem, tamen ad domum Apollonii* (philosophi Stoici) *discendi causa veniret. Audivit & Sextū Chaeronensem Plutarchi nepotem*, adhaec Quintum *JVNIVM RVSTICVM, Claudium Maximum, & Cinnam Catulum, Stoicos. Peripateticae autem studiosus* (imo mutim *studiosos*; ut ad sequentes referatur, quos scil. Peripateticae non professores, sed tamen *studiosos* vocat; ac praecipue Rusticum, quem Dio quidem Stoicum facit, at Capitolinus & *Stoicae peritissimum*, & *Peripateticae studiosum* heic vocat) *audivit Claudium Severum, & praecipue* (eumdem Quintum) *JVNIVM RVSTICVM: quem & reveritus est & sectatus; qui domi militiaeque pollebat, Stoicae disciplinae peritissimum, cum quo omnia communicavit publica privataque consilia; cui etiam ante praefectos praetorio semper osculum dedit; quem & consulem iterum designavit; cui post obitum a senatu statuas postulavit*. Ex quibus Capitolini verbis jam illud intelligis, cur Rusticus is in Rescripto divorum Fratrum apud Vlpia-

Vlpianum l.1. D.de Appellat. *amicus* Caesarum nuncupetur: *Ad Junium*, inquit, *Rusticum*, *AMICVM NOSTRVM*, *praefectum urbi provocares*. Sed *primae admissionis*, uti tum loquebantur, amicum illum fuisse, ultima Capitolini verba fateri cogunt, atque illa praecipue, *Cum quo omnia communicavit . . . cui et ante pr. pr. sem. osculum dedit*.

Ac me tam plura de Rusticis tum heic tum supra in Adnot. 32. cumulasse, [plura adhaec allaturum, nisi rerum satias obruisset] nondum plane poenitet. Ex quibus hoc possumus intelligere, Rustici illius Aruleni [anno Christi 94. interfecti] sive filium aut nepotem, sive ex transverso descendentem, fuisse illum *Junium Rusticum*, qui cum Hadriano anno Christi 119. consulatum inivit: ad hunc vero demum Hadriani collegam facile ut avum [nisi si ex transverso venerit] pertinuisse arbitror hunc nostrum, de quo tamdiu loquimur, *Q. Jun. Rusticum*, bis consulem, mox urbi praefectum, Marci primae admissionis amicum, virum *Peripateticae studiosum*, sed *Stoicae peritissimum* professorem; cujus ille professionis possessionem hereditariam acceperat, jam inde ab Aruleno [ante annos 70. per scelus sublato] ad se transmissam.

Jamque tum hanc de Rustico praefecto Adnotationem scripseram, tum etiam superiorem alteram 32. in cujus fine Reinesii epistolas frustra a me quaesitas, querebar: quum ecce Reinesiana quaedam in Pagio reperi. Hic enim initio anni 162. consules sic enuntiat: *L. Junius Rusticus*, *C. Vettius Aquilinus*: *ut ostendit* (inquit idem Pagius) *Reinesius epist.* 34. Verum bona cum Reinesii Pagiique venia, priori consuli non *Lucii*, sed *Quinti* praenomen fuit; nam certe is fuit, qui a Capitolino (cujus locum supra illustravimus) inter Marci praeceptores recensetur. Atqui is non tantum consul, sed & sub eodem Imperatore praefectus urbi fuit: de consulatu enim Capitolinus, de praefectura Vlpianus (in Adnot. 32. productus) meminit. Nunc quia qui consul, is etiã praefectus fuit; jam is QVINTVS non LVCIVS esse debuit, quippe quum *Quinti* praenomen ei tribuatur in ponderibus Gruterianis pag. 221. 222.

At excipit Pagius haud longe ante finem num. IV. his verbis: *Hic porro Q. Junius Rusticus diversus est a Junio Rustico hujus anni consule*; *quum Jun. Rusticus* (is qui consul fuit) *non dicatur praefectus urbis a Capitolino*, *ubi ejus dignitates enumerat*. Atqui quem Marcus apud Capit. *consulem iterum designavit*, eum opus est per honores plures antea decurrisse, nec tamen eos Capitolinus enumerat. Ceterum quod Capitolini Rusticus idem fuerit atque Vlpiani praefectus urbis, ex eo liquet, quod uterque *Amicus* principis, & quidem intimus, fuisse significetur.

Sed & idem Pagius toto aberrat caelo, eod. num. IV. proxime a medio, ubi quod Gruterianis ponderibus (quae in Adnot. 32. protulimus) inscribitur, Q. IVN. RVST. PR. VRB., duas ultimas notas de *praetura urbana* interpretatur, quas facillime potuerat de *praefectura urbana* intelligere, ut qui ex Vlpiano a Rustico gestam eam praefecturam sciret. Ceterũ illud PR. VRB. (tum *praetorem*, tum *praefectum urbanum* notare aptum) cur in iis ponderibus *praefectum* potius designet, Ammianus pro me caussam dicet lib. XXVII. cap. 9. qui ponderum curam ad praefectos urbi pertinuisse agnoscit, ubi inter Praetextati praefecti urbi res praeclare gestas hoc etiam refert, quod *Pondera per regiones instituit universas*, *cum aviditati multorum ex libidine trutinas componentium occurri nequiret*. Hactenus de Rustico praefecto, codemque bis consule, Marci amicissimo, ac Stoico excellentissimo.

Ac sane miseret, quod tot hujus Rustici laudes uno hoc maximo dedecore obfuscentur, quod qui se S. Justino [longe divinioris philosophiae magistro, cujus & praeclaram confessionem audierat] praebere asseclam debuisset, tamen ita se adversus illius salutares doctrinas obfirmaverit, ut plura ab eodem audire supersedens, viri eruditissimi atque innocentissimi se caede contaminaverit: tantum ad Divinam in se gratiam admittendam impedimenti Stoicum supercilium huic praefecto attulit, dociliori futuro, si minorem arrogantiam ex praeclara illa, uti tunc jactabant, invulnerabilis constantiae officina contraxisset. Vel sic tamen in toto hoc judicio cum reo philosopho philosophum judicem congredientem agnoscas. Nihil nisi grave ac decorũ in Rustici dictis [nam de sanctissimo Martyre quid nunc attinet dicere?] factisque cernas: nulla in eo levitas animi, nulla effrenis linguae petulantia: contra vero quanta gravitas animi ac moderatio, quanta prae ceteris Christianorum judicibus lenitas, quanta in verbis ipsis Stoica βραχυλογία (*breviloquentia*). Ne multa: haud facile his Actis aliud quodvis monumentum decori servantius videas; in quibus tam apte judex Stoici personam sustinet, ab reo autem nulla nisi vere Justiniana, uti observabimus, non modo sententia, sed etiam vel maxime locutio proficiscitur.

Atque ut tandem ad eum Actorum locum, unde haec tam longa de Rustici Stoicismo orta est digressio, redeam: praefectum hunc in quo-

χειρίζεις; Ἰουστῖνος εἶπε· Πάντας μὲν λόγους (37) ἐπειράθην μαθεῖν, συ-

profiteris? Justinus dixit: *Omnia quidem placita* (37) *ediscere cona-tus*

vis philosophiae genere subactum, qui vicissim Justinum (cum scil. quem Cynici gregis asseclae, quasi impie de diis philosophantem ad se detulissent) in pallio philosophico conspicaretur, haud immerito nulla prior cura subiit, quam ut illum de secta percontaretur. Hinc eum hac prima interrogatione aggreditur. Ποίους λόγους μεταχειρίζεις; quod quidem verbis totidem est, *Quae studia tractas*, aut *ad manus habes*? at in re proposita id proprie significat, quod in interpretatione posui, *Quam* (philosophiae) *sectam*, aut *quae placita profiteris*? Nec aliter ex Dione Xiphilinus in re pari λόγους a generali *studiorum litterariorum* notione ad sectam philosophicam significandam transtulit, ubi in M. Aurelio narrat, hunc principem in philosophia praeceptores adhibuisse *Junium Rusticum* (hunc scil. S. Justini judicem) *& Apollonium Nicomediensem* (τοὺς Ζηνωνείους λόγους μελετῶντας) *viros in Zenonis placitis aut sententiis exercitatos*. Cui Dionis phraseologiae etiam Justinus in Dial. cum Tryph. (pag. 225. D. edit. Col.) concinit, quo loco Christi λόγους (*sermones* h. e. *placita*) *quietem dulcissimam* praebere dicit (τοῖς ἐκμελετῶσιν αὐτούς) *eis, qui in illis placitis se exercent*. Eadem notione & in N. T. λόγοι (*sermones*) tertio quoque verbo usurpantur; in quo *sermones Christi* non aliud, quam ejus scita intelligimus. Ex ea loquendi consuetudine fluxit & illud Horatianum haud passim satis intellectum III. Od. 21. quo amphoram vates alloquitur:

Non ille, quamquam Socraticis madet
SERMONIBVS, te negliget horridus.
Narratur & prisci Catonis
Saepe mero caluisse virtus.

Vbi *Sermonibus* Graeco more tantumdem est, quod λόγοις h. e. *placitis, scitis*.

(37) Tota haec Justini responsio quam recte cum ejus scriptis consentiat, is plane intelliget, qui legerit ejus cum Tryphone Dialogum, quo loco narrat, quo pacto philosophiarum omnium [nominatim autem Stoicae, Peripateticae, Pythagoricae, Platonicae] decursis stadiis, nec usquam veritatem, rectamque de Divinitate notionem, quam unice affectabat, assecutus, postremo reperta in Prophetarum libris limpidissimae ὀρθοδοξίας vena, ibi laborum suorum metam posuerit. Quo loco *Prophetarum* nomine libros omnes θεοπνεύστους [*afflatu Divino conscriptos*] intelligit, ut infra ostendam. Porro in hoc responso praeter res, etiam phraseologia est plane Justiniana, ut quod συντίθεμαι sequente casu tertio pro *adhaereo* usurpat [συνετιθέμην δὲ τοῖς ἀληθέσι λόγοις] quo referri potest illud Pausaniae, Ῥιανῷ ... τοῦτο συνθήσομαι, *Rhiano ... hoc assentiar*, & quae similia loca Budaeus affert. Sed ea significatio in aliis rarior, Iustino perquam familiaris fuit: quae tum alibi nusquam non obviam legenti occurret, tum in Dial. cum Tryph. Quin & in eodem Dial. [ad finem pag. 262. edit. Colon. qua utor] eadem, quae heic, conjuncta verba usurpavit. *Quodsi vos* [Judaei] *in cordis duritie permanentes* ... [τῇ ἀληθεῖ συντίθεσθαι] *veritati adhaerere recusaveritis* &c.

Jam vero in eo quod sequitur Καὶ μὴ ἀρέσκουσι τοῖς ψευδοδόξοις, pro Καὶ [quod in edit. Papebrochii legitur] scripsi καίτοι (*etsi*) cogente sententia. Et quod heic in extrema Justini responsione ψευδόδοξοι vocantur ii qui erroribus detinentur, id quoque est ex Justini dicendi officina; cui non tantum ψευδόδοξος sed & ψευδοδοξία multo in usu fuit. Qua occasione animadvertendum est, Justini locum haud longe a fine Apologiae brevioris, omnino maculosum videri, eoque ab interprete Lango contra S. Doctoris mentem expositum. Ibi Langus: *Vnde ab aliis etiam res nostrae cognosci, atque illi ipsi* [*Christiani*] *suspicione falsa* [Gr. ψευδοδοξίας] *liberari queant, qui praeter suam ipsorum culpam suppliciis obnoxii fiunt*. At Graece sic Justinus: ὅπως καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ ἡμέτερα γνωσθῇ, καὶ δύνωνται τῆς ψευδοδοξίας καὶ ἀγνοίας τῶν καλῶν ἀπαλλαγῆναι, οἳ [corrige meo judicio οἷς] παρὰ τὴν ἑαυτῶν αἰτίαν [supple heic ἡμέτεροι, aut χριστιανοὶ: aut vero nihil addens, tantum mox pro γίνονται scribas γινόμεθα] ὑπεύθυνοι ταῖς τιμωρίαις γίνονται. Quae totidem verbis sic reddas licet. *Vt aliis etiam nostra innotescant; ac possint a falsis opinionibus & aequi bonique ignorantia liberi evadere* [non Christiani, sed quos proxime ἄλλους *Alios* vocaverat, h. e. gentiles] *apud quos nulla sua culpa obnoxii poenis* [Christiani] *fiunt*. Omnino enim iis ψευδοδοξία quibus & ἄγνοια τῶν καλῶν [quam posteriorem φράσιν Langus ἀνερμήνευτον *sine interpretatione* est praetervectus, quod eam in Christianos non posse convenire intelligeret] est tribuenda.

tus fui , at adhaeſi veris Chriſtianorum ſcitis , quamvis haec minime probentur iis qui erroribus detinentur. Ruſticus praefectus dixit: His ne placitis (38) delectaris, miſerrime ? Juſtinus dixit: *Etiam: quandoquidem recto (39) cum dogmate eos ſequor . Ruſticus praefectus dixit :* Qualenam iſtud eſt dogma ? (Juſtinus (40) dixit) : *Quo Deum Chriſtianorum (41) colimus :*

συνεθέμην δὲ τοῖς ἀληθέσι λόγοις τῶν χριςιανῶν, καὶ (τοι) μὴ ἀρέσκυσι τοῖς ψευδοδόξοις. Ρυςικὸς ἔπαρχος εἶπεν· Εκεῖνοί σε (38) ἀρέσκουσιν οἱ λόγοι πανάθλιε; Ιυςῖνος εἶπεν· Ναὶ. ἐπειδὴ μετὰ δόγματος (39) ὀρθῦ ἕπομαι αὐτοῖς· Ρυςικὸς ἔπαρχος εἶπε· Ποῖόν ἐςι δόγμα; (Ιυςῖνος (40) εἶπεν·) Ὅπερ εὐσεβῦμεν (41) εἰς τὸν

(38) Verbum *ἀρέσκω* [illegible] m accuſ. perſonae tritum eſt apud elegantio[illegible]s Graeciae ſcriptores . At Juſtinus nervoſae tantum orationis ſectator , ceterum verborum paullo negligentior, in fine praecedentis reſponſionis eum dandi caſu junxit (*μὴ ἀρέσκυσι τοῖς ψευδ.*) vulgarem loquendi morem ſecutus , quo & ſemper in ſuis ſcriptis utitur .

(39) Non omnes Chriſtianos indiſcriminatim ſequi ſe profitetur , ſed eos demum qui *μετὰ δόγματος ὀρθῦ* (*recto cum dogmate*) ambularent , recte videlicet de Deo & religione Divina ſentientes : quibus verbis apposite ſe orthodoxis adjungit, & ab heterodoxis diſtinguit.

(40) Quae heic interponuntur , neceſſario addenda fuiſſe quivis per ſe videt . Nihil pronius deſcriptori fuit , quam ut inciſa iſta , *Ille* aut *Ille dixit* , quae tertio quoque verbo injiciuntur , nonnumquam parum ſibi cautus omitteret .

(41) Quod vertimus , *Quo Deum . . colimus* , recte habet : nam apud antiquos *εὐσέβεια* & *θεοσέβεια* pro ſynonymis uſurpantur . Euſebius in Praep. Ev. *εὐσεβεῖν τὸν χριςὸν* h. e. *Chriſtum colere* dixit ; itemque Chryſoſtomo in Jobum , *γνησίως εὐσεβεῖν τὸ θεῖον* eſt *legitime Numen divinum colere* . Sed & ſequente praep. *εἰς* (ut in hoc Juſtini reſponſo) hoc ipſum ſignificat apud Nyſſenum , qui *εὐσεβεῖν εἰς Θεὸν* uſurpavit h. e. *pium eſſe in Deum* ſeu *Deum colere* . Pro quo antiqui *εὐσεβεῖν περὶ* vel *πρὸς τοὺς θεοὺς* dicere conſueverunt .

Hinc autem Juſtinianae *ὀρθοδοξίας* (quam ſequi ſe proxime dixerat) confeſſio incipit . Quod vero in ea confeſſione Patris tantum ac Filii meminit , nulla Spiritus Sancti facta mentione , id te minime turbet , quaſi vero Juſtinus ejuſdem adorationis conſortio Spiritum Sanctum excluſerit: nam pluries is Spiritum S. Trinitati aggregat , diſertiſſime vero in longiore Apologia: in qua (p. 56. edit. Col.) ſic profitetur: *ἀλλ᾽ ἐκεῖνόν τε , καὶ τὸν παρ᾽ αὐτῦ υἱὸν ἐλθόντα . . . Πνεῦμά τε τὸ προφητικὸν σεβόμεθα καὶ προσκυνῦμεν . Sed & hunc ipſum* (Patrem) *& qui ab eo venit , Filium, & Spiritum propheticum* (h. e. qui locutus eſt per prophetas) *colimus & adoramus* . Ceterum antiquiſſimi Patrum ſic interdum Fidei ſummam exponebant , ut Patre ac Filio nominatis , Paracleto paulliſper ſuperſederent, ſecuti forſitan illud Jo: XVII. 3. *Haec eſt vita aeterna* [h. e. primus ad vitam gradus] *ut cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum.* Nec aliter ille Senior , qui Juſtino dux ad ſalutem fuit, eum ad Prophetarum amorem incitat, quam quod in eis Patris & Filii notitia hominibus ingeritur , nihil interim de Spiritu memorans : cujus verba ex Dialogo cum Tryph. [pag. 125. A] haec ſunt : *ἐπειδὴ καὶ τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων Θεὸν καὶ Πατέρα ἐδόξαζον , καὶ τὸν παρ᾽ αὐτῦ χριςὸν υἱὸν αὐτῦ κατήγγελλον . Nam & opificem univerſitatis Deum Patrem , & ab eo miſſum Chriſtum ejus Filium* [Prophetae] *annuntiaverunt* . Atqui iidem prophetae etiam de Spiritu plura dixerunt . Sed nunc non erat his locus . Ergo Patris Filiique cognitio fuit primus ad pietatem gradus: nam cetera de Paracleto aliiſque myſteriis in poſterioribus catecheſibus docebantur. Hanc & Chriſtus ipſe docendi viam tenuerat, qui ante ſuam mortem Paracleti notitia vix leviter adumbrata , non niſi poſt reſurrectionem diſcipulos jam robuſtiores effectos ejus doctrina clariore imbuit . Sed & ab Epheſinis catechumenis ſciſcitatus Apoſtolus an Spiritum accepiſſent, id reſponſum abſtulit , *Neque ſi Spiritus Sanctus*

eſt ,

τὸν τῶν Χριστιανῶν Θεόν· ὃν ἡγούμεθα ἕνα τοῦτον ἐξ ἀρχῆς ποιητὴν (42) καὶ δημιουργὸν τῆς πάσης κτίσεως, ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου, καὶ κύριον (43) Ἰησοῦν Χριστὸν παῖδα Θεοῦ, ὃς καὶ προκεκήρυκται ὑπὸ τῶν Προφητῶν μέλλων παραγίνεσθαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας

limus: quem credimus unum ipsum esse a principio effectorem (42) & artificem rerum omnium, tum quae videntur, tum quae sub aspectum non cadunt; & Dominum (43) Jesum Christum Dei filium: quem & Prophetae praenuntiarunt, humano generi in salutis praeconem & egre-

est, audivimus: nec dum enim ad catechesim de Paracleto totaque Trinitate processerant. Et haec igitur Justini confessio vere Justiniana est, ut ex Dial. cum Tryph. proxime ostendimus. Nunc cetera tum dicta, tum etiam dicendi genera item Justino familiaria in hoc responso inspiciamus.

(42) Quod Patrem ποιητὴν vocat, eam locutionem & in verbis modo ex ejus Dial. recitatis animadvertis, & in Apol. longiore pag. 66. & ubi non? Nulla adeo prope Justini pagina reperietur, ubi non Patrem ποιητὴν τῶν ὅλων, *Vniversorum effectorem* vocet. Ceterum quod Patrem non ποιητὴν (*effectorem*) tantum, sed & δημιουργὸν (*artificem*) vocat, hoc ad id vocum earum discrimen est referendum, quod ipsemet Justinus (in Cohort. ad Graec. pag. 21. C) ex Platone his verbis explicat. *Nam* (Ποιητὴς) *Effector quidem nullius alterius rei* [prius exsistentis] *indigens, suapte potestate atque arbitratu rem exsistentem facit: at vero* (Δημιουργὸς) *Artifex opificii sui facultatem ex* [prius exsistente] *materia accipiens, ita demum suum molitur opus*. Ergo quum Deus primo suo ad res procreandas appulsu rerum omnium farraginem ex nihilo eduxerit, hinc merito Ποιητὴς h. e. *Effector* sive [uti nostri malunt] *creator* Justino dicitur: quumq. porro Deus idem ex illa indigesta materia ceteras deinceps res per dierum intervalla ordinarit; hinc jure idem & Δημιουργὸς h. e. *Artifex* Justino est appellatus. Quae sequitur partitio (ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου) sumpta est ex Col. I. 16.

(43) *De Justini* Κυριολογίᾳ. *Quid θεολογεῖν quidve κυριολογεῖν Justino sit, Nanzianzeni loco explicatur*. Domini *praenomen Christo praefixum ex Syrorum forsan consuetudine principio ortum, deinde sacratiore intelligentia usurpatum fuit. In Fidei formula* [Vnus Deus-Pater, & Vnus Dominus-Jesus Christus] *illud* Vnus *ad* Pater *&* *ad* Christus, *tamquam ad ὑποκείμενον est referendum. Scripturae illustrantur*.

Hanc totam Fidei professionem ab initio ad hunc usque locum haud dubie Doctor Samarita ab Apostolo hausit 1. ad Cor. VIII. 6. ubi Apostolus quũ totus in asserenda μοναρχίᾳ [*unius principatu* seu Deo uno: de quo vide Justini librum περὶ Μοναρχίας] esset, haec posuit. *Nobis tamen unus Deus-Pater, ex quo omnia .. & unus Dominus-Jesus Christus, per quem omnia*.

Quod vero Noster Apostolum secutus, Patrem quidem θεολογεῖ [*Deum vocat*] Christum vero κυριολογεῖ [*Domini titulo decorat*] ejus loquendi consuetudinis hanc affert rationem Nanzianzenus or. XXIII. pag. 420. Ὁρίζου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν ΕΥΣΕΒΕΙΑΝ [de hac voce vide dicta in Adnot. 41.] &c. *Praescribe vero nostrae religionis professionem, sic docens, ut unum quidem agnoscamus DEVM ingenitum, Patrem scilicet: unumque genitum DOMINVM, videlicet Filium. Qui* (Filius) *DEVS quidem vocatur, ubi de eo separatim sermo habetur, DOMINVS autem, quando cum Patre nominatur: quorum illud quidem* [nomen] *ad naturam pertinet, hoc vero alterum ad unicum principatum*.

Porro quod Christo Κυρίου (Domini) praenomen tribuitur, id κυριολογία (*Domini praedicatio*; ut & κυριολογεῖν erat *Domini titulo exornare*) dicebatur antiquis. Quod quidem loquendi genus ab Justino inventore prodiit: qui primus, quod equidem sciam, in Dial. cum Tryph. Κυριολογεῖν (quod ceteris Graecorum notat *Loquendi proprietate uti*) pro eo quod est *Dominum praedicare* usurpavit. Ergo (pag. 277. B. edit. Colon.) *Praeter eum*, inquit, *qui mente comprehenditur* (ποιητὴν τῶν ὅλων) *universorum effectorem, alius quidam a Spiritu Sancto* (κυριολογεῖται) *Dominus praedicatur* [is est Filius] *ac non per Mosem tantum, verum etiam per Davidem*. Et paucis interjectis: *Vtrum igitur potestis dicere alii cuiquam Spiritum Sanctum* (θεολογεῖν καὶ κυριολογεῖν) *Dei & Domini appellationem tribuere, nisi uni-*

egregiarum (44) *disciplinarum doctorem esse venturum. Atque equidem, homo qui sim, pauca puto* (45) *me*

ρίας κήρυξ καὶ διδάσκαλος καλῶν (44) μαθητῶν (cor. μαθημάτων)· κἀγὼ ἄνθρωπος ὢν, μικρὰ (45) νομίζω

universorum Patri & Christo ejus? Quod ita est distribuendum, ut Patri θεολογίαν (*Dei appellationem*) Christo κυριολογίαν (*Domini titulum*) tribui in Scripturis contendat.

Ergo compositio quidem verbi Κυριολογεῖν, uti dixi, ab Justino auctore est: nam ceteroqui ea tota *Domini praedicatio*, si rem ipsam spectes, ab Apostolis prodiit, qui tertio quoque verbo Christo Κυρίȣ praenomen vindicant. Itaque illud 1. Cor. XII. 3. *Nemo potest dicere Dominus Jesus* (at in Graeco accusandi casu, *Dominum Jesum*) *nisi in Spiritu Sancto*: id tantumdem est ac si uno verbo dixisset, *Nemo potest* Κυριολογεῖν.

Atque ut paucis rem absolvam: vox quidem Κύριος si ut ἐπίθετον (*attributum*) sumatur, communis tribus Personis est: contra si loco praenominis usurpetur, peculiaris est Christi Jesu. Ac fortassis id ei praenomen Συριασμός (*Syriacae dialecti consuetudo*) peperit. Nam Syri magistros ac sapientes τῷ *MAR*[*Domini*] titulo, tamquam dignitatis praenomine, decorabant: quo spectat illud in Joannis Evangelio, *Vos vocatis me Magister & Dominus*. Quo posito, ubi 1. ad Cor. VIII. 6. e regione *Vnius Dei Patris* ponitur *Vnus Dominus Jesus Christus*, illud *Vnus* in priore membro non ad DEVS, sed ad PATER referri debet; sicuti & in posteriore non ad DOMINVS, sed ad suum ὑποκείμενον, nempe τὸ *Jesus Christus*, cui ceteroqui *Domini* praenomen tribuitur; ita ut scribi cum *Maccaph* (quod Graeci ὑφὲν vocant) in eo loco perspicuitatis gratia possit, *Vnus Deus-Pater*: *Vnus Dominus-Jesus Christus*: quia teste Nazianzeno (loco supra recitato) quoties uterque nominatur, Pater *Dei*, Filius *Domini* praenomine donari solet. Nec alia vis est Nicenae formulae; *Credimus Vnum Deum-Patrem* ... *Vnum Dominum-Jesum Christum*. Nam ceteroqui nec minus Filius *Deus* est, nec minus Pater est *Dominus*. Ergo si praenomina tantisper tollas, eo Fidei formula redibit, ut confiteamur *unum Patrem, unumque Jesum Christum*.

At cave putes, Κυρίȣ [*Domini*] nomenclationem non aliud quam honorificum praenomen in Christo fuisse: hanc enim opinionem [quae forsitan suboriri potuisset] Christus ipse dedita opera amolitur, ubi post illa verba, *Vos vocatis me, Magister & Dominus*, subjicit, *Et bene dicitis*: *SVM ETENIM*. Quibus verbis se ab aliis eodem praenomine forsitan decorari solitis secernit, qui dicebantur quidem, sed non erant *Domini* & Magistri. Quo & illud refer, quod Justinus in Apol. longiore, ubi de Baptismo, scripsit: *In nomine Dei Patris & DOMINI RERVM OMNIVM Filii*: quae verba Christi regnum pulchre exprimunt.

(44) Quod Jesum Christum *Salutis praeconem*, & *magistrum* seu *doctorem* vocat, id nusquam non in Justini libris reperias: in cujus scriptis tertio quoq. verbo occurrit, ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος, *Praeceptor noster*. At etiam conjuncta verba, quae heic in Justini confessione legimus, reperire licebit prope ab initio brevioris Apologiae (pag. 42. D.) in narratione certaminis S. Ptolemaei. Ibi sic narrat: *Maritus quum adversus illam* (olim uxorem suam) *agere non liceret*; *ad Ptolemaeum quemdam* (διδάσκαλον ἐκείνης τῶν χριστιανῶν μαθημάτων γενόμενον) *qui se illi mulieri praeceptorem Christianarum disciplinarum praestitisset, conversus est*. Ibi vides, sic διδάσκ. χρισ. μαθημάτων dici, ut heic διδάσκαλος καλῶν μαθημάτων; ac proinde recte hoc a me factum, qui unius syllabae additione μαθημάτων hoc loco restituerim pro μαθητῶν, quod nihil erat. Nam quaero quid sibi hoc vult, *Praeceptor* (καλῶν μαθητῶν) *bonorum discipulorum*? Inepta prorsus atque indigna Justino locutio. Vt omittam quod post διδάσκαλος abundat μαθητῶν (*discipulorum*) mentio: ea enim est τῶν πρός τι (*eorum quae dicuntur ad aliud*) consueta usurpatio, ut uno exposito, aliud non sit explicandum. Nec Christus discipulos *bonos* reperit, sed efficit. At διδ. καλῶν μαθημάτων, *doctor egregiarum disciplinarum*, & eleganter dicitur, & alibi ab Justino (loco proxime recitato) usurpatum fuit: nec vero vacat, quia permultum sane interest bonarum ne, an noxiarum aut futilium doctrinarum se quis doctorem praestet.

(45) *Inenarrabilem* intelligit, praesertim Divini ortus ratione: quo spectat illud quod idem Justinus in Apologia longiore [pag. 86. D.] de eodem Dei Filio, quod [ἀνεκδιήγητον ἔχει τὸ γένος] *ineffabile genus habeat*, praedicat; & quae in eamdem sententiam, allato Isaiae loco, in Dialogo ad finem pag. 261. disserit.

Hoc autem loquendi genus, Νομίζω λέγειν [si

μίζω λέγειν πρὸς (46) τὴν αὐτοῦ ἄπειρον θεότητα, προφητικήν τινα δύναμιν (47) ὁμολογῶν· ἐπεὶ προκεκήρυκται περὶ τούτου, ὃν ἔφην νῦν Θεοῦ υἱὸν ὄντα. ἴσημι γὰρ ὅτι ἄνωθεν προεῖπον οἱ Προφῆται περὶ τῆς

me dicere prae (46) *ejus infinita Deitate*, *Prophetica* (47) *vi quadam* (ad id) *opus esse agnoscens* : *quandoquidem* (Prophetarum) *praeconio praenuntiatus hic fuit*, *quem modo Dei Filium esse dixi*, *quem*

[si quidem νομίζω pro *puto*, *sentio* accipiatur] elegans syntaxis, huic verbo familiaris, erit, qua infinitivum post se gerit, non cum accusativo, sed cum recto casu [sive tacito, sive expresso] ejusdem personae. Exempla hujus syntaxeos sunt passim obvia: cujusmodi est illud Isocratis, σαφῶς εἰδέναι νομίζω, *satis scire* [Latini insererent *Me*] *puto*. Idem in sacris Scriptoribus haud raro occurrit, ut 2. Mach. IV. 32. Νομίσας δὲ ὁ Μενέλαος εἰληφέναι καιρόν. Act. XVI. 27. Νομίζων ἐκπεφευγέναι. 1. Cor. VII. 36. εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν . . . νομίζει. Et infra in his Actis initio sect. V. νομίζων ἀληθινοὺς εἰδέναι λόγους. Hanc syntaxin secutus, sic exposui hunc locum: *Atque equidem . . . pauca puto* (me) *dicere*. Ea, inquam, syntaxis est, si ad Νομίζω pro *Puto*, seu *Sentio* referatur. Ceterum non male referri etiam hic locus potest ad Νομίζω pro *Lege sancio*, aut *in more habeo*: cujusmodi est illud Herodiani lib. VI. ὡς νομίζουσι Ῥωμαῖοι, h. e. *Romano ritu*: & illud Dionis apud Xiphil. in Claudio, ὁποίοις αἱ γυναῖκες [φέρεσθαι] νομίζουσιν, *qualibus mulieres* [ferri] *solent*. Sed & apud H. Steph. plura hujus notionis exempla reperies. Hoc si sequimur, sic vertere licebit, *Pauca moris habeo dicere*, aut potius *Comparatus natura sum ad dicendum* [quippe in talibus νομίζω saepe pro νομίζομαι ponitur] *prae illius infinita Deitate*. Illud autem *Natura comparatus sum ad dicendum* tantumdem est ac *Queo dicere*. Itaque vertas licebit: *Pauca queo dicere prae* &c.

(46) Πρὸς loco Latini *Prae* multo apud meliores Graecos in usu fuit, praecipue apud Platonem tum alibi, tum in epist. 7. ubi Πρὸς nomini Μικρὸς [ut heic Justinus] subjunxit. Τὰ δὲ ἄλλα σμικρὰ ἂν εἴη πρὸς ταῦτά μοι βλάβη.

(47) Δύναμιν pro δεινότητα, *vim*, *facultatem*. Deinde eleganter subauditur τοῦτο in hoc inciso: Προφ. τ. δυν. (τοῦτο) ὁμολ. Satis enim concise philosophorum more loquitur.

Sed redeo ad *Propheticam* δύναμιν. Haec enim est illa δύναμις ad quam alludit perantiquus auctor Philopatridis inter dialogos Luciano tributos (pag. 1004. edit. Salmur.) quo loco res nostras balbutire simulq. irridere satagens Triephon, Critiam id ipsum agentem ad dicendum hortatur: Λέγε, παρὰ τοῦ Πνεύματος δύναμιν τοῦ λόγου λαβών. *Dic age, ut qui a Spiritu verbi* (aut *dicendi*) *potestatem acceperis*. Ex quo primum vides in dicto Justini subaudiri debere λόγου. Προφητικήν τινα, inquit, τοῦ λόγου δύναμιν. Deinde ex Justino simul & Auctore Philopatridis posse intelligi, his verbis spectari forsitan Divinam missionem ac potestatem, de qua Prophetae initio suorum voluminum praeloquuntur his aut similibus verbis *Factum est verbum Domini ad* . . .

Atque hoc maxime loco Justinum se Justinus prodit. Hic enim ille est Justinus, quem a quodam venerandae canitiei sene (qui Nostro se aliquando divinitus obtulit) ad Prophetarum lectionem incitatum, tantus ab illo tempore amor Prophetarum cepit, quantum ipsemet vix exponere quivit, quo loco haec narrat: καὶ ἔρως (ait in Dialogo p. 225. C) ἔχει με τῶν Προφητῶν &c. *Amor me Prophetarum invasit* &c. Ibid. paucis interjectis, eodem studio teneri omnes cupit. Nec aliud totis chartis Justinus, quam *Prophetas* & eorum studium plenis buccis eloquitur. *Prophetarum* vero nomine non eos tantum, quos eo vocabulo nos designamus, sed Divinos omnes Veteris saltem Foederis Scriptores intelligit: quod abunde ex sexcentis Justini locis inter se collatis liquere arbitror: ut quum in Apologia longiore (pag. 98. ed. Col. D.) in conventibus Christianis *Commentaria Apostolorum, aut* (τὰ συγγράμματα) *scripta Prophetarum* legi narrat: satis per ea monens, se *Prophetarum* nomine Veterem Codicem, qui totus est Propheticus, intelligere. Nec ferme aliud Apologetae nostro *Prophetae* sunt, quam ἄνδρες θεόπνευστοι, *Viri divinitus inspirati*, qui etiam tum *prophetae* dicuntur, quum aut narrant historias, aut fidei ac morum praecepta tradunt. Nec raro in Scripturis ipsis *Prophetis* ac *Prophetiae* ea plane notio subjicitur. Etsi satis scio, haud raro Prophetas a Justino strictim sumi pro Divinis tantum Vatibus.

Sat enim scio, hujus ad homines adventum jam olim Prophetas tanto ante vaticinatos.

τῆς τούτου παρουσίας γενομένης ἐν ἀνθρώποις.

III.

Rusticus praefectus dixit: Quonam convenitis? Justinus dixit: *Quo unicuique voluntas* (48) *aut facultas* (coeundi) *est. An prorsus existimas nos omnes confluere in unum locum? Minime vero: quandoquidem Christianorum Deus haudquaquam loco* (49) *circumscribitur; sed quum sit invisibilis, caelum atque terram implet, & ubique a fidelibus adoratur atq. glorificatur.* Rusticus praefectus dixit: Ede, quo coitis, aut quem in locum discipulos tuos cogis? Justinus dixit: *Ego habito supra* (50) *quoddam Martianum* (51) *mercede*

Ῥούστικος ἔπαρχος εἶπε· Ποῦ συνέρχεσθε; Ἰουστῖνος εἶπεν. Ἔνθα ἑκάστῳ προαίρεσις (48) καὶ δύναμίς ἐστι. πάντως γὰρ νομίζεις ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθαι ἡμᾶς πάντας; οὐχ οὕτως δέ. διότι ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν τόπῳ οὐ (49) περιγράφεται. ἀλλὰ ἀόρατος ὢν, τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληροῖ, καὶ πανταχοῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν προσκυνεῖται καὶ δοξάζεται. Ρουστικὸς ἔπαρχος εἶπεν. Εἰπὲ ποῦ συνέρχεσθε, ἢ εἰς ποῖον τόπον ἀθροίζεις τοὺς μαθητάς σου; Ἰουστῖνος εἶπεν. Ἐγὼ (50) ἐπάνω μένω τινὸς Μαρτίνου (51) τοῦ Τιμωτίνων βαλανείου, καὶ

(48) Hoc unum est ex vocabulis Justino familiaribus.

(49) Haec iis concinunt, quae Noster tum passim alibi, tum in Dial. pag. 240. docet, ubi & Isaiae loco utitur: *Qualem domum aedificabitis mihi ... caelum mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorum.*

(50) Ἐπάνω h. e. *supra* duplici modo heic accipi potest. Nam si Μαρτίνου sit viri nomen, ac domum Martini significet, tum ἐπάνω Μαρτίνου notabit, se *in caenaculo* domus Martini cujusdam commorari. Scitum est, pauperes in caenaculis sua habuisse conducta: nec alia Justinum habitatio decebat, tum propter voluntariam inopiam, tum etiam quia in caenacula facilius concursus clandestini Christianorum fiebant. At magis esse videtur, ut Μαρτίνου .. βαλανείου sit loci nomen. Id si est; tum ἐπάνω aut, uti dixi, *balnei* illius superior contignatio sive caenaculum est; aut vero illud ἐπάνω *supra* idem est, quod *proxime post*. Nec aliter *Supra* & *Infra* in re convivali ordinem accumbentium designabat.

(51) *CONIECTANEA de S. Justini conducto supra balneum Martianum.*

Acta levissime corriguntur. Aqua Marcia *etiam* Martia *scribebatur. Quae quia in balinearum usum teste Frontino cesserat, hinc* balneis Martianis *nomen quaesitum. Horum unum illud fuit, supra quod Justinus habitabat. Cui quum ex Frontini cura ac Nervae constitutione Marcia interclusa fuisset, hinc ejus balnei caenacula locari inquilinis coeperunt. In eo igitur caenaculo Justini conductum, simulque Christianorum conventus fuit. Adhaec quod etiam* Timotinorum *diceretur, id non est ad* Timotheum *quemdam Novati fratrem referendum (quod adhuc ex νοθευομένοις S. Pudentianae Actis viri docti conjecerunt: quodque pluribus* refellitur *) sed pro* Τιμωτίνων *legendum est* Τιμονίππων *h. e.* mercede lavantium *ad discrimen* Gratuitorum. *Verbum* Νίπτω *non tantum de manuum pedumque ablutione, sed & de totius corporis lavacro usurpari, ex Homero & aliis ostenditur.*

Sanctissimus Martyr de suo conducto sic incipit ex interpretatione, qua Baronius & Ruinartus usi sunt: *Ego prope domum Martini* (in Baronio est *Martii*: quod quum in eo legisset Nardinus; hinc in reperienda *Martii domo*

 aestuat

aestuat lib. IV. c. 3. quam ipse mavult *Marci* appellandam: nugae) *cujusdam ad balneum cognomento Timiotinum* (Baron. *Timothinum*) *hactenus mansi*. Sed Graeca hujus loci, uti vides, totidem verbis hoc sonant: *Ego*, inquit, *supra quoddam Martinum Timotinorum balineum habito*. De *balneo* isto *Martino* prius, postea de voce illa *Timotinorum* viderimus. Equidem pro Μαρτίνου unius vocalis additamento, Μαρτιανοῦ scribendum reor, ut ab *aqua Martia* (sic enim in Monum. Ancyrano ap. Grut. p. 232. & in aliis pluribus marmoribus, & in prioribus Frontini editionibus & Mss. MARTIA ὀρθογραφεῖται pro eo quod in aliis saxis & in Frontini Mss. aliquot *Marcia* legitur: itaque, quidquid alii dixerint, utraque scriptio usitata fuit) ut ab aqua inquam *Martia* balineum istud *Martianum* sit appellatum. Porro Martiam ad balneas arcessitam fuisse, conqueritur Frontinus in de Aquaed. artic. 91. his verbis: *Marciam ipsam splendore & rigore gratissimam, balneis ac fullonibus .. deprehendimus servientem*. Sed id quomodo sua cura emendatum fuerit, statim exsequitur: *Omnes ergo* (aquas) *discerni placuit, tum singulas ita ordinari, ut in primis Marcia potui tota serviret, & deinceps reliquae secundum suam quaeque qualitatem aptis usibus assignarentur*. Haec quidem sub Imp. Nerva Cocceio (a quo Curator aquarum creatus fuerat) Frontinus scribebat; ut ipsemet initio sui Commentarii testatur. Itaque libenter discere optaverim, undenam id hauserit Alex. Donatus, quod in *Vrb. Rom.* lib. 3. cap. 18. (pag. 296. ed. Rom.) tradit his verbis: *Trajanus* (aquam Martiam collibus Coelio & Aventino a se redditam) *suas in thermas* (Trajanas) *induxit*. Alicunde credo id hausit Donatus: & ceteroqui in aquarum distributione sub singulis quibusque principibus, sat scio, variatum fuit.

Nunc illud teneamus, quod Frontinus tradit, Martiam balneis aliquando serviisse, atque in earum usus passim erogatam fuisse. Nec unas sed plures fuisse balineas, quae hujus aquae beneficio fruerentur, & Frontinus supra a me laudatus suadet, & forsitan haec ipsa Acta Justini. Hoc enim opinor designatur his verbis, ἐπάνω τινὸς Μαρτιανοῦ .. βαλανείου, *supra QVODDAM Martianum balneum*, quasi plures ejusdem nominis fuerint: unde discriminandi causa additur etiam τοῦ Τιμωτίνων, de quo mox. Ac demus sane, sub curatore aquarum Frontino Marciam ademptam thermis fuisse, ut *potui tota serviret*. At post Nervae brevissimum imperium rursum in easdem, derivatam, fieri potest. Aut si minus erogata in eas fuit, saltem quibus balneis olim Marcia dispensabatur, eae amissa Marcia, imo & amisso in totum balneari usu, tamen adhuc *Martianae balineae*, ut ante, vocabantur.

Quin nihil sane malim, quam revera balnearum Martianarum usum (nomenclatione tantum retenta) sub Marco principe nullum fuisse, vetante scil. Nervae constitutione, qui eam totam aquam ad potus reservarat. Quid sic malo? Quia hoc modo facilius intelligemus, quo pacto Justinus supra Martianum balineum (h. e. in caenaculis superioribus ejus balinei) habitaverit. Nam quamdiu ibi multitudo lavabat; adjacentia omnia aedificia, & quae desuper imminebant, in spoliarium & alios necessarios lavantium usus cedere necesse fuit: imo ne tuto quidem Christiani in tale Justini conductū confluere ad synaxin celebrandam potuissent. Habes quid sibi velit *Martinum* sive potius *Martianum balineum*: in quo Justinus habitabat, & conventus agebat. Id in Coelio aut Aventino fuisse ex eo potest conjici, quod in eos colles perducta a Nerone fuisse Marcia dicitur.

Nunc de Τιμωτίνων videndum. Thermas *Timotinas* easdem fuisse ac *Novati* thermas, jamdiu Romanae urbis explicatores persuadere voluerunt. Ita post Baronium (qui & ipse ex aliis id arripuisse videtur, ut qui hic quasi de re confessa id narrat ad ann. 165. n. 3.) ita igitur post Baronium sensere plures illustres viri: inter quos Alex. Donatus III. 11. tamquam de re explorata sic scripsit: *Novatus balneas Novatianas inter templa B. Laurentii & Pudentianae Virginis, ejusdem* (Pudentianae) *germanus simul cum TIMOTHEO fratre fecisse fertur; ut a scriptoribus Ecclesiasticis non modo Novatianae sed & Timotinae* (a Timotheo scil.) *vocentur*. Testemque affert Anastasium scribentem in S. Pio, ab hoc *Thermas Novati in vico Patricio* in Ecclesiam fuisse dedicatas. Vide quae fuse Blanchinus in hunc Anastasii locum affert, qui etiam ratum hoc habuit, *Novatianas thermas* easdem fuisse ac *Timotinas*, a Timotheo Novati fratre sic dictas. Eadem ante Blanchinum etiam Nardino IV. 3. persuasio insederat: nisi quod eas thermas non in Ecclesia S. Pudentianae, sed S. Praxedis ponendas mavult. Atqui hoc totum duplici ex fonte manavit, ex Actis scil. minime sinceris SS. Pudentianae & Praxedis (de quorum Actorum comperta νοθείᾳ videatur Tillemontius: ex quibus Actis Anastasius hausit illud de Thermis Novati in Ecclesiam dedicatis: in quibus etiam Actis Novatus & *Timotheus* fratres fuisse dicuntur) & ex Actis hisce veris S. Justini, in quibus mentio fit τοῦ Τιμωτίνων βαλανείου, *Timotinorum balnei*;

cede lavantium balineum : & (52) *per*

κ (52) παρὰ πάντα τὸν χρόνον τοῦ- τον.

nei; quod ipsi videlicet, *Balneum cognomento Timothinum* reddiderunt.

Verum quid moror? haec omnis fabrica ruinosis fundamentis nititur. I. Actis SS. Pudentianae & Praxedis (de quorum νοθείᾳ videsis Tillemontium in S. Pio Papa Not. V.) nihil superstrui potest. II. Demus haec Acta aliquid auctoritatis habere: at quis praestabit, eas thermas, quae a Novato *Novatianae* dicebantur, etiam a Timotheo *Timotinas* fuisse appellatas? III. Deinde vel si etiam a Timotheo suum cognomen capere gestiebant; at ab eo *Timotheicae*, [nam sicuti a Θεὸς fit θεϊκὸς, sic a Τιμόθεος Τιμοθεϊκὸς ex analogia fluit] dicendae fuissent, non vero *Timothinae*, ac multo minus *Timotinae*: quae tamen vera Actorum S. Justini scriptura est; nam in Graeco T non Θ constanter in penultima legitur; nec nisi gratis in id nomen nonnulli postea H inserserunt. IV. Postremo vel si hoc demus, ex *Timotheus* recte derivari *Timotinus* aut *Timothinus*; at Graecus certe Actorum Justini textus longe aliud, quam quod olim interpretati fuerunt, significat. Graeca sic habent: *Ego maneo supra* (τινὸς Μαρτίνου [sive potius Μαρτιανοῦ] τοῦ Τιμοτίνων βαλανείου) *supra quoddam Martinum* [aut verius *Martianum*] *Timotinorum balineum*. At prior interpres quo pacto ex his verbis suam illam translationem extudit? *Ego prope domum Martini cujusdam ad balneum cognomento Timothinum hactenus mansi*. Aut quo pacto ex *Timotinorum balneo* detorta est syntaxis convenientiae, qua verterunt *Balneum cognomento Timotinum*?

Ergo de *Timotinis* istis restat adhuc integra difficultas, digna Oedipode conjectore. Mihi quidem non aliud succurrit, nisi ut istud Τιμωτίνων, prius litterarum transpositarum repositione in Τιμονίτων, deinde [Π, quod exciderat, addito] in Τιμονίπτων, hoc est *Mercede lavantium*, restituam. Erant Romae balnea plurima GRATVITA in vet. marmoribus nuncupata: erant vero & [si sic vocare liceat] *quadrantaria*: nam balneatores certe, quibus quadrans pro balneatico solvebatur, *quadrantarii* vocabantur. Haec ergo balnea Graecis [saltem Romae consistentibus] τὰ Τιμονίπτων h. e. *mercede lavantium* dicebantur ad *gratuitorum* discrimen. Hujus generis hoc *Martianum* fuit, quamdiu ei Aqua Martia erogabatur. At postea intercluso Martiae usu, ejus balnei caenacula conduci peregrinis humilioris fortunae coeperunt: ibique opinor conductum suum Justinus habuit toto utriusque Romani incolatus tempore [quippe bis in urbem venerat] ubi & coetus cogebat. Atque ea est, nisi fallor, loci hujus, de quo conclamatum antea fuerat, expositio.

Nisi quod adhuc scrupulus avellendus restat. Nam si H. Stephano & lexicographis credimus, verbum Νίπτω de sola manuum pedumque ablutione usurpari solet; quum contra in balineis totos se tingerent. Verum illa τοῦ Νίπτω, quam volunt, proprietas, vereor ne non vera sit. Homerus certe de toto corpore usurpavit Od. Σ. 178.

Χρῶτ' ἀπονίπτεσθαι καὶ ἐπιχρίεσθαι ἀλοιφῇ.
Corpus perluere, ablutumque perungere olivo.

Cui simile est illud Od. T. Ἐπεὶ νίψεν τε καὶ ἤλειψεν λίπ' ἐλαίῳ. Deinde pluries in Divinis scriptoribus id verbum ad πρόσωπον [*faciem*] refertur, ut in Graeco Gen. XLIII. 31. & Matt. VI. 17. Adhaec in Jo: Evangelio IX. 7. & 11. τὸ νίπτειν si minus ad totum corpus, at ad vultum saltem pertinet. Certe autem in Graeco 2. Paral. IV. 6. mare aeneum fieri jubetur εἰς τὸ νίπτεσθαι τοὺς ἱερεῖς. At in eo sacerdotes toti lavabant. Adde & illud in Graeco Lev. XV. 12. *vas ligneum* [νιφθήσεται] *lavabitur aqua*; ubi *abstergendi* notionem habet, ut & ὁ κατανίπτης in ministerio Palladis apud Etymologum. Quamquam, ut quod res est fatear, primitiva verbi Νίπτω significatio [idem de λούω, πλύνω &c. affirmari haud immerito potest] videtur ad abstergendum potius, quam ad tingendum aut madefaciendum, primario pertinuisse, atq. hinc de manibus ac pedibus, quae facilius sordes contrahunt, usurpari consuevisse. Deinde, uti fit, verba omnia *lavandi*, etiam *tingendi* notionem facillime induerunt.

[52] Istud Καὶ videbatur heic importune ingestum, ac facile induci debere. Sed re melius considerata, heic quidem copulam Καὶ retinendam videri, at mox alteram [quam eodem num. [52] signatam vides] delendam, atque interim media interponenda esse, censeo. Sic ergo hic locus mihi constituendus videtur. Post βαλανείου adhibenda est τελεία στιγμή. Deinde suo loco parenthesin adhibebis in hunc modum. Καὶ παρὰ παν. τὸν χρ. τοῦ. [ἐπεδήμησα δὲ τῇ Ῥω. πό. τοῦ. δεύτερον] καὶ (istud vero est illud Καὶ alterum, quod prorsus induci volo] οὐ γινώσκω &c. Idque demum in interpretatione mea secutus fui. At librarius, qui abesse parentheseos signa animadverteret [quae signa haud valde antiqua in Mss. Graecis esse, satis constat] quum de commatis praecedentis interpositione nihil suspicaretur, interim ut ruentem orationem fulciret, posterius illud Καὶ importune adjecit.

πον. ἐπεδήμησα δὲ τῇ Ῥωμαίων πόλει τοῦτο δεύτερον· καὶ (52) οὐ γινώσκω ἄλλην τινὰ (53) συνέλευσιν εἰ μὴ τὴν ἐκείνου· καὶ (γὰρ) (54) εἴ τις ἐβούλετο ἀφικνεῖσθαι παρ' ἐμοὶ, ἐκοινώνουν αὐτῷ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον. Ῥουστικὸς εἶπεν· Οὐκοῦν λοιπὸν Χριστιανὸς εἶ; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ναὶ· Χριστιανός εἰμι.

per omne hoc tempus (*veni autem in Romanorum urbem nunc jam secundo*) *haud alium conventum* (53) *novi praeter* (loci) *illius*. Et (enim) *si quis venire ad me voluisset, ei sermonem veritatis impartiebar*. Rusticus dixit: Ceterum nonne Christianus es? Justinus dixit. *Etiam. Christianus sum.*

IV.

Ῥουστικὸς ἔπαρχος τῷ Χαρίτωνι εἶπεν· Εἰπὲ Χάριτον, καὶ σὺ Χρι-

Rusticus praefectus Charitoni dixit: Dic Chariton: tune etiam Chri-

53) *De voce Συνέλευσις Justino peculiari accurate dissertum. In Justini conducto Graecorum Christianorum conventus fuit, cui Justinus praeerat, utique presbyter [uti postea vocarunt] titularis.*

Haec una ex illis vocibus est, quae aliis [praeter Justinum in Apol. longiore] ferme inusitata, Justinum heic suis ipsis verbis plane loquentem prodit. In ea igitur Apologia, quo loco de Liturgiae ordine sacrisque conventibus loquitur, pro συνάξεως vocabulo (quo alii postea usi fuerunt) συνέλευσιν usurpavit. Sic pag. 98. (ed. Col. D.) *Solis qui dicitur die omnium qui vel in oppidis vel ruri degunt* (ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται) *in eumdem locum conventus fit: & commentaria Apostolorum aut scripta Prophetarum, quoad tempus patitur, leguntur.* Mox pag. 99. initio: *Solis autem die communiter omnes* (τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα) *conventum agimus*, ob creationis scil. [uti explicat] & Resurrectionis Dominicae memoriam. Quod autem eam vocem ceteris parum usitatam dixi, id vel ex eo arguitur, quod H. Stephanus in Thes. vocem quidem affert & interpretatur *Conventus, Concursus*, sed nullum auctorem citat. At quantum quidem rimari potui; usurpaverat id nomen Josephus in III. ἀρχ. cap. 6. sect. 3. notione tamen inanimata, quippe Tabernaculi tabulas ita inter se aptas fuisse scribit, *ut non perceptis commissuris, earum tabularum* [τὴν συνέλευσιν] *coitio veluti murus unus videretur*. Eodem inanimato significatu usurparunt aevo posteriore JCti Graeci, quibus συνέλευσις est *Consolidatio*, uti vocant, ususfructus cum proprietate. Usurpaverant praeterea quidam Graeci interpretes ad Jud. IX. 46. 49. & Symmachus ad Ps. I. 5. pro Βουλή. Ex his credo interpretib. Hesychius id vocabulum in suum Lexicum intulit (ubi ea vox exponitur Σύνοδος) & ex Hesychio Varinus: unde id nomen in posteriora lexica (nullo allato exemplo) invasit. Nec a Glossis antiquis eadem vox exsulat. Animadvertendum est autem, Justinum in Apologia quidem id nomen pro ipso conveniendi actu accepisse, at in hoc responso pro loco conventus: sicuti & ἐκκλησία & alia id genus eodem duplici significatu donantur.

Ex hoc autem loco, plura assequimur; I. in Justini conducto συνέλευσιν h. e. *conventum* Christianorum fuisse: II. & quidem eum conventum Graecorum Romae degentium exstitisse; id quod ex his Justini commilitonibus Graecis liquet, quos ejusdem Justini συνθιασώτας (h. e. *sodalitatis ejusdem*) fuisse non est dubium, quippe simul a Crescente accusatos ac simul comprehensos; ut omittam quod Evelpistus infra diserte fatetur, se *Justini sermones cum voluptate auscultare* solitum: III. postremo ei conventui Justinum praefuisse. Id quod & ex recitato Evelpisti responso, & potissimum ex hoc ipso loco constat, ubi Samarita fatetur, convenientes ad se verbo veritatis a se non fuisse fraudatos. Quocirca in eo conventu Justinus προεστῶτος *praefecti* [qua voce ipsemet utitur in Apologia longiore ubi de Liturgia pag. 97. C] partes agebat. Qui autem Justino ibi προεστὼς τῶν ἀδελφῶν [*praefectus fratrum*] vocatur, is sine dubio Presbyter erat, quippe qui Eucharistiam consecraret. Ergo non est dubitandum, quin Justinus unus ex presbyteris veteris Romae [quos titulares dixere] fuerit.

(54) Illud γὰρ (quod a me ascitum, uncis inclusi) non inutile duxi, quo reddatur ratio, cur suum illud conductum συνέλευσιν appellaverit: alioqui frigide haec superioribus subnectentur.

Christianus es? Chariton dixit. *Christianus Dei (55) monitu sum.* Rusticus praefectus ad Charito (puellam) dixit. Quid tu dicis, Charito? Charito dixit: *Christiana (56) sum Christi munere.* Rusticus dixit Evelpisto: Tu vero quis es? Evelpistus servus (57) Caesaris respondit: *Ego quoque Christianus sum, a Christo libertate donatus, ejusdemque spei particeps Christi gratia.* Rusticus praefectus dixit Hieraci: Tune etiam, Christianus es? Hierax dixit: *Maxime: Christianus sum. Nam eumdem Deum veneror & adoro.* Rusticus praefectus dixit: Justinus ne vos Christianos effecit? Hierax dixit: *Eram* (jam) *Christianus, ac* (porro) *ero.*

Paeon

Χριστιανὸς εἶ; Χαρίτων εἶπε. Χριστιανός εἰμι Θεοῦ (55) κελεύσει. Ρουστικὸς ἔπαρχος πρὸς τὴν Χαριτὼ εἶπε. Σὺ τί λέγεις Χαριτοῖ; Χαριτὼ εἶπε· χριστιανός (56) εἰμι τῇ τοῦ Χριστοῦ δωρεᾷ. Ρουστικὸς εἶπε τῷ Εὐελπίστῳ. Σὺ δὲ τίς εἶ; Εὐέλπιστος (57) δοῦλος Καίσαρος ἀπεκρίνατο. Κἀγὼ χριστιανός εἰμι, ἐλευθερωθεὶς ὑπὸ Χριστοῦ, καὶ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος μετέχω χάριτι Χριστοῦ. Ρουστικὸς ἔπαρχος τῷ Ἱέρακι εἶπε. Καὶ σὺ χριστιανὸς εἶ; Ἱέραξ εἶπε. Ναί. Χριστιανός εἰμι. τὸν γὰρ αὐτὸν Θεὸν σέβομαι καὶ προσκυνῶ. Ρουστικὸς ἔπαρχος εἶπεν. Ἰουστῖνος ὑμᾶς ἐποίησε χριστιανούς; Ἱέραξ εἶπεν. Ἦμην χριστιανὸς

καὶ

(55) Exposui *Dei monitu*. Etsi id si ad verbum vertere libeat, *Dei imperio* exponere haud inepte potuissem. Reperitur hoc saepissime in marmoribus, EX (hujus aut illius falsi numinis) IMPERIO hoc aut illud factum: quod respondet κελεύσει hujus loci. Ea autem *imperia* per *visa* sive somnia significari solebant. Itaque nihil in saxis familiarius, quam EX VISO aliquid effectum a quoquam fuisse. Ad summam hoc sibi vult Chariton, sibi a Deo sive secundum quietem, sive alio modo fuisse significatum (Graeci dicerent κεκελεῦσθαι: Xenophon: κελεύομαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ) uti Christianus fieret.

(56) Quod Χριστιανός, quasi commune nomen, de femina usurpatur, id satis tritum sermone ἰδιωτικῷ fuisse non dubito. Nam ceteroqui scriptores ejus nominis terminationes per tria genera variabant. Justinus ipse uno eodemque loco Apologiae brevioris prope ab initio femininam simul ac neutram terminationem usurpavit; ubi vir quidam dissolutissimus uxorem, quae resipuerat, Χριστιανὴν εἶναι (*Christianam esse* (ad Imperatorem detulit. Ac paucis interjectis Ptolomaeus quidam accusatur, tamquam ei feminae praeceptor χριστιανῶν μαθημάτων [gen. neutro] *Christianorum scitorum.*

(57) *Evelpistos* plures servos aut libertinos passim reperire licet. Occurrit apud Grut. 610. 3. quidam TI. CLaudius AVgusti Libertus EVELPISTus, ab hoc nostro tamen diversus. Diversus autem non ea de causa, quod Noster *servus*, ille *libertus* dicatur (nam *liberti* non raro *servi* vocabantur, sive interdum contemptim, sive quia non plenam libertatem assecuti erant) sed quod Claudius Imp. (cujus Evelpistus ille libertus fuit) plus solido saeculo Justini martyrium antecessit. At Martyr Evelpistus sive M. Aurelii sive L. Veri (nam ambo tunc simul imperatores fuerunt) servus erat.

Notandum est autem, hoc loco leviter immutatam cerni consuetam Actorum judicialium formam, secundum quam dicendum fuerat dumtaxat: Εὐελπ. εἶπε, *Evelpistus dixit.* Nunc qui haec scripsit, ut totius Evelpisti responsi rationem redderet, haec simul omnia praemittit in hunc modum: *Evelpistus servus Caesaris respondit.* Nam *Servus Caesaris* refertur ad illam responsi partem, *Libertate donatus a Christo*; nomen vero ipsum Εὐελπίστου *Evelpisti* (quod eum significat, *de quo bene sperare liceat*) rationem complectitur ejus quod sequitur, *Ejusdem spei particeps* ac ceteri commilitones. Itaq. commentarii instar illud, uti dixi, insertū fuit, *Evelpistus Caesaris servus respondit.*

καὶ ἔσομαι. Παίων δὲ ἑστὼς (58) εἶπε. Κἀγὼ χριστιανός εἰμι. Ρουστικὸς ἔπαρχος εἶπε. Τίς ὁ διδάξας σε; Παίων εἶπεν. Ἀπὸ τῶν γονέων παρειλήφαμεν τὴν καλὴν ταύτην ὁμολογίαν. Εὐέλπιστος εἶπε. Ἰουστίνου μὲν ἡδέως ἤκουον τὸν λόγον, παρὰ τῶν γονέων δὲ κἀγὼ παρείληφα χριστιανὸς εἶναι. Ρουστικὸς ἔπαρχος εἶπε. Ποῦ εἰσιν οἱ γονεῖς σου; Εὐέλπιστος εἶπεν. Ἐν τῇ (59) Καππαδοκίᾳ. Ρουστικὸς τῷ Ἱέρακι λέγει. Οἱ σοὶ γονεῖς ποῦ (60) ἐστιν, ὁ δὲ ἀπεκρίνατο λέγων. Ὁ ἀληθινὸς ἡμῶν πατήρ ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ μήτηρ ἡ εἰς αὐτὸν πίστις. οἱ δὲ ἐπίγειοί μου γονεῖς ἐτελεύτησαν. καὶ ἐγὼ ἀπὸ Ἰκονίου (61) τῆς φρυγίας

Paeon autem ſtans (58) dixit: *Ego quoque Chriſtianus ſum*. Ruſticus praefectus dixit: Quis eſt, qui te docuit? Paeon dixit: *A genitoribus hanc egregiam confeſſionem didicimus*. Evelpiſtus dixit: *Ab Juſtino quidem* (Divinum) *ſermonem cum voluptate audiebam*, (ceterum) *a parentibus & ego didiceram Chriſtianus eſſe*. Ruſticus praefectus dixit: Vbinam parentes tui ſunt? Evelpiſtus dixit: *In* (59) *Cappadocia*. Ruſticus Hieraci dicit: Parentes tui ubinam (60) ſunt? At ille reſpondit dicens: *Verus pater noſter Chriſtus eſt, & mater Fides in eum*: (ceterum) *terreni parentes mei* (vivere) *deſierunt*. *At ego ab Iconio* (61) *Phrygiae abductus* huc

(58) Ad confeſſionem voluntarius proſilit; ac veritus, ne forte praeteritus, non aſſequeretur coronam, interrogationem antevertit.

(59) Ex qua mancipia omnium praeſtantiſſima aſportabantur: quae ibi tam vili venibant, ut Lucullo Cappadociam peragrante, Romani ſervos quatuor drachmis venales reperirent, teſte Plutarcho in Lucullo & Appiano in Mithrid. Quo ſpectat illud Ciceronis Or. poſt red. in Sen. *Cappadocem modo abreptum de grege venalium diceres*. Hinc mango ſive venalitiarius *Cappadocum rex* dicitur Horatio I. ep. 6. Adde Perſium Sat. 6. Martialem VI. 77. X. 76. Indidem nunc quoque omnium optima in uſum Turcarum mancipia ſubminiſtrantur.

(60) Praeter pluralia neutra, etiam feminina pluralia cum verbo ſingulari (non quolibet, ſed, opinor, tantum ſubſtantivo) interdum jungebantur. Exempla vide in Gretſerii Syntaxi cap. I. num. VIII. Sed quantum video, idem maſculini pluralis cum verbo ſing. indubitata exempla non attulit. Nam quem locum ex Pindaro produxit, is ab ejus ſcholiaſte aliter conſtruitur. Itaque ſedulo notandus eſt hic locus.

[61] *De Iconio altero, praeter Lycaonicum, Animadverſio.*

ICONIVM ſine adjuncto eſt Lycaoniae metropolis. At fuit alterum Xenophonti in extrema Phrygia [qua parte ad Lycaoniam vergit] recenſitum: quod ex Strabonis deſcriptionibus chorographicis firmatur. Hoc alterum Iconium adhuc aevo Ammiani perdurabat; qui tamen illud Piſidiae tribuit, utique quod in Phrygia Piſidica [cujus Polybius meminit] olim recenſeretur. Quod alterum Iconium mire confirmatur hoc S. Hieracis, utpote civis, teſtimonio: favente interim & altera Actorum lectione. Ruinarti Actorum πἀρόρθωσις *refellitur.*

Quoties *Iconium* ſine adjuncto legitur, intelligenda eſt metropolis Lycaoniae. Nam in Notitiis epiſcopatuum in Lycaonia ὁ Ἰκονίου (*Iconienſis*) primus recenſetur; & Hierocli in Synecdemo eadem urbs Lycaoniae μητρόπολις *metropolis* ſtatuitur: ut praerogativa Metropoleos Iconio Lycaonico prorſus denegari non poſſit. Eaque ut dixi, eſt intelligenda, quum *Iconium* ſine adjuncto legitur. Sic Act. XIV. 1. non alia eſt ab ea quam dixi;

xi; uti etiam in inscriptionibus apud Murat. pag. 779. 2. 2032. 10. Hujus primam syllabam cur Auctor Chronici Paschalis, Eustathius, Cedrenus per diphthongum EI scripserint [ἀπὸ εἰκόνος, *ab imagine* Gorgonis scil. etsi Stephanus rem aliter narret] videbis ex eorum locis expositum apud Berkelium ad Stephani lexicon: quum contra Etymologus agnoverit, a Menandro primam syllabam fuisse correptam. Haec de Iconio Lycaoniae.

At fuisse & in Phrygia extrema, qua parte ad Lycaoniam accedit, *Iconium* alterum, jam pridem Xenophon in Cyro Jun. p. 147. tradiderat his verbis: *Inde* [Cyrus] ἐξελαύνει εἰς Ἰκόνιον τῆς φρυγίας πόλιν ἐσχάτην &c. *proficiscitur Iconium extremam* [ex parte scil. Lycaoniae] *Phrygiae urbem, ubi triduum commoratus est: inde per Lycaoniam iter facit*. Et tamen hunc scriptoris gravissimi, ejusdemque rerum Cyri testis oculati, locum perinde geographi (& in his accuratiss. Cellarius) acceperunt, quasi si ibi illud Iconium intelligatur, quod Lycaoniae attribuitur; quod (utpote in confinio positum) facile potuerit Xenophon extremae Phrygiae adjudicare.

Verum res ipsa loquitur, Xenophonteum Iconium ab Iconio Lycaoniae diversum fuisse: nam qua parte ad Lycaoniam Phrygia accedebat (ubi illud Iconium Xenophontis erat) ibi erant Straboni τὰ Λυκαόνων ὀροπέδια, Lycaoniae *colles plani, frigidi, nudi, & asinis sylvestribus compascui*: contra vero Iconium Lycaonicum ab eodem Strabone ponitur prope paludes *Coralim* & *Trogitim*. *Circa isthaec*, inquit, *loca* (horum stagnorum) *Iconium est oppidum probe conditum, agro feliciore quam illo, quem supra diximus asinis sylvestribus compascuum*. Vides quam diversa sit utriusque Iconii positio. Qui & statim addit: *ad haec loca* (ubi Iconium Lycaonicum) *jam Taurus accedit* (unde merito Stephanus Iconium *ad Tauri terminos* collocavit) *Cappadociam & Lycaoniam distinguens a Cilicibus supra jacentibus, qui Trachiotae ab asperitate regionis dicuntur*. Vides heic quoque quam diversus fuerit positus Iconii Lycaonici (utpote ad Cappadociam Asperamque Ciliciam vergentis) a Phrygiae finibus, ubi illud alterum fuisse necesse est. Ergo, uti dixi, vel sola Xenophontis auctoritas monere debuerat, fuisse olim in Phrygia Iconium a Lycaonico alterum.

Sed excipi tamen poterat, hoc alterum Iconium sub Cyro quidem exstitisse, at postea periisse, quippe cujus nulla usquam mentio reperiatur. Respondeo, ejus meminisse Ammianum XIV. 2. ubi Isauros *hac indignitate percitos*, narrat, *quod eorum quidam capti consortes* (sort. heic *Consortes* sunt latrociniorum participes) *apud ICONIUM PISIDIAE OPPIDUM in amphitheatrali spectaculo feris praedatricibus objecti sunt praeter morem*. Qui quidem locus Valesium virum summum male habuit, sic adnotantem: *Antea* (Iconium: quod miratur scil. a Marcellino Pisidiae tribui) *Lycaoniae fuerat, teste Strabone &c... Postea rursus Lycaoniae metropolis facta*: citatque testes utrumque Basilium. Atqui aliud est Lycaoniae Iconium, aliud Pisidiae, sive (uti veteres loquebantur) Phrygiae Pisidicae. De hoc altero tum Ammianus, tum etiam Xenophon sunt capiendi. Ceterum quam Livius XXXVII. 54. *Pisidiam* vocavit, hanc Polybius legatione XXV. *Phrygiam Pisidicam* dixit his verbis: *Nam & Lycaoniam & Phrygiam* (τὴν ἐφ' Ἑλλησπόντῳ καὶ τὴν Πισιδικὴν) *tam Hellespontiacam, quam Pisidicam* &c. Idem lib. V. c. 72. *Pisidicam* vocat, quae aliis *Pisidia* est, scribens, τὴς τὴν Πισιδικὴν, *Pisidicam* [supple *Phrygiam*] *incolentes*: certe quod tunc Pisidia tota aut pars Phrygiae tribueretur. In hac Phrygia Pisidica haud dubie illud alterum Iconium fuit; quod proinde recte Xenophon in extrema Phrygia [qua parte scil. ad Lycaoniam accedit, & Pisidiam sive totam, sive saltem partem sibi adjudicat] Marcellinus vero in Pisidia [olim *Phrygia Pisidica*] collocavit. Ceterũ quo ore Ammianus [quem geographiae non incallidum auctorem fuisse, ejus Historia testatur] quo ore, inquam, illud Lycaonicum Iconium, quod scriptor aequalis Basilius [& quis non?] in Lycaonia agnovit, in Pisidiam transtulisset? Atqui Pisidicum Iconium aliud a Lycaonico fuit, eaque de causa, discriminante additamento est usus [*Iconium Pisidiae oppidum*] nam alterum notius erat, quam ut additamento *Lycaoniae* opus haberet, eoque absolute efferri solebat.

Ac ne quis postremo otio abuti me clamitet, quasi qui duplex Iconium ad hunc diem inauditum quo jure quaque injuria adstruere aditar: ecce Acta S. Justini subsidio veniunt: in quibus S. Hierax *ab Iconio Phrygiae* (illius scil. quam *Phrygiam Pisidicam* Polybius vocat) *se abstractum* (h. e. furto sublatum) & Romae divenditum, confitetur: locupletissimus haud dubie testis, utpote ejusmet oppidi civis.

His jam scriptis, oculos in Ruinartiana Justini Acta conjeci, quae ipse in titulo fatetur, se *ex Surio & aliis* edidisse. Et is quidem in textu Actorum, *Ab Iconio Phrygiae* exhibet, perinde ut in Graeco Papebrochii legitur. Verum in subjecta Nota sic monet: *In alio codice habetur ICONII PISIDIAE*. Quae sane varians

γίας ἀποσπαθεὶς ἐνθάδε ἐλήλυθα· Ῥουστικὸς ἔπαρχος εἶπε Λιβεριανῷ· τί καὶ σὺ λέγεις; οὐδὲ σὺ εὐσεβεῖς; Λιβεριανὸς εἶπε. Κἀγὼ χριστιανός εἰμι· εὐσεβῶ γὰρ καὶ προσκυνῶ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν·

huc veni. Rusticus praefectus dixit Liberiano: Quid jam tu dicis? ne tu quidem pietatem (in deos) colis? Liberianus dixit: *Ego quoque Christianus sum: nam solum Deum verum colo & adoro*.

V.

Ὁ ἔπαρχος λέγει πρὸς τὸν Ἰουστῖνον. ἄκουε ὁ λεγόμενος (62) λόγιος, καὶ νομίζων ἀληθινοὺς εἰδέναι λόγους. ἐὰν μαστιγωθεὶς ἀποκεφαλισθῇ, πείσῃ ὅτι μέλλεις ἀναβαίνειν (63) εἰς τοὺς οὐρανούς; Ἰουστῖνος εἶπεν· Ἐλπίζω ἕξειν αὐτοῦ τὰ (64) δόγματα, ἐὰν ὑπομείνω ταῦτα· οἶδα καὶ πᾶσι τοῖς οὕτω βιώσασι παραμένειν τὸ θεῖον χάρισμα, μέχρι τῆς (65) ἐκπληρώσεως τοῦ παν-

Praefectus dicit ad Justinum: Audi tu, qui sapiens (62) esse diceris, quique vera dogmata nosse profiteris: si flagellis concisus, obtruncaberis, persuasum ne habes, caelos (63) te esse scansurum? Justinus dixit: *Spero, si haec sustinuero, me ejus (64) promissa consecuturum. Sed & scio omnes, qui sic vixerint, manere Divinum munus usque ad expletionem (65) totius mundi*. Rusticus

rians lectio mire confirmat, quae modo in Ammiani locum animadvertimus. Nam idem Iconium tum Phrygiae cum Xenophonte, tum & Pisidiae cum Ammiano tribuebatur, ob eas quas supra dixi causas. Verum quam ibidem Ruinartus de suo conjecturam affert (*Fortassis*, inquit, *pro ICONII legendum est LYCAONIAE; quae urbs est Phrygiae minoris, teste Hieronymo de locis Hebraicis*) ea inquam conjectura non nauci est; quia nulla urbs *Lycaonia* nec in Phrygia, nec alibi fuit: nec Hieronymi libellus de loc. Heb. (saltem ut a Bonfrerio editus atque illustratus fuit: quem ad manus habeo) ejus meminit. Quamquam, ut quod res est fatear, Ruinartus id non in Hieronymo, sed in Baudrando (totidem verbis eadem dicente) quum legisset, incaute ducem infidum secutus fuit.

(62) Λόγιος heic non tam *eloquentem* (sicuti prior interpres vertit) significat, quam *doctum* & *eruditum*. Vides heic Justinianae eruditionis famam longe lateque manasse: proinde non alterius a philosopho & apologeta heic Acta narrari.

(63) Fortassis cum nostro hoc Christianorum coryphaeo cavillatur, quem tecte carpit, veluti πεδάρσιον [*per sublime evectum*] & ἀεροβατοῦντα & αἰθεροβατοῦντα [*per aerem* aut *per aethera gradientem*] & αἰθέριον (*aetherium* seu caelestem virum) his enim dicteriis Christianos irridet satis antiquus auctor Philopatridis inter Luciani dialogos τοὺς νοθευομένους: ubi & Apostolus gentium traducitur: Ille, inquit, *recalvaster* (ἐπίρρινος) *nasutus, qui in tertium usque caelum* [ἀεροβατήσας] *per aerem ingressus, pulcherrima inde didicit*. Ejusmodi erant gentilium in Christianos maledicta. Tametsi, ut quod res est fatear, modestiorem heic se praefectus gerit, quippe Stoicus eximius: non tam enim ridendi animo scitatur, quam ut Christianorum in ea re persuasionem ab eorum praecipuo doctore discat.

(64) Δόγματα heic *promissa* reddidi. Ea vox plerumque *placita* aut *decreta* designat. Atqui inter Divina *decreta*, plura sunt quibus praemium promittitur: quae proinde *promissa* dicentur.

(65) An quidquam in his verbis de χιλιονταετηρίδι [quam adeo innocenter post Papiam & alios Justinus in Dial. p. 309. 310. docuit, ut prae Martyrum duorum Justini & Irenaei reverentia noluerit tunc ipse ut haereticam taxare Hieronymus ad Jer. XIX. & Ezech. XXXVIII. quam mox alii turmatim damnarunt] an inquam

ſticus praefectus dixit : Hoc igitur futurum conjicis, ut in caelos aſcendas, praemium (ibi) aliquod accepturus ? Juſtinus dixit : *Non id conjicio, ſed ſatis ſcio, ac prorſus certiſſimum* (66) *habeo*. Ruſticus praefectus dixit: Ceterum ad illud veniamus,quod (nunc) inſtat atque urget negotium. Ergo ſimul convenientes, unanimiter diis ſacrificate. Juſtinus dixit : *Nemo, qui ſibi mente conſtet, a pietate in impietatem delabitur*. Ruſticus praefectus dixit : Niſi imperata facitis, immiſericorditer cruciabimini : Juſtinus dixit : *Hoc in votis habemus, propter Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum cruciati ſalvari. Id enim ſalutem, ac fiduciam nobis praebebit ante tremendum & univerſale* (67) *tribunal Domini noſtri*

παντὸς κόσμυ. Ρυςικὸς ἔπαρχος εἶπε. τοῦτο ἒν ὑπονοεῖς, ὅτι ἀναβήσῃ εἰς τοὺς ὐρανοὺς, ἀμοιβάς τινας ἀποληψόμενος; Ιὐστῖνος εἶπεν· ὐχ ὑπονοῶ, ἀλλ' ἐπίσταμαι καὶ (66) πεπληροφόρημαι. Ρυστικὸς ἔπαρχος εἶπε. τὸ λοιπὸν ἔλθωμεν εἰς τὸ προσκείμενον, καὶ κατεπεῖγον πρᾶγμα. συνελθόντες ὖν ὁμοθυμαδὸν θύσατε τοῖς θεοῖς. Ιυςῖνος εἶπεν. ὐδεὶς εὐφρονῶν ἀπὸ εὐσεβείας εἰς ἀσέβειαν μεταπίπτει. Ρυςικὸς ἔπαρχος εἶπεν. εἰ μὴ πείθεσθε, τιμωρηθήσεσθε ἀνηλεῶς. Ιυςῖνος εἶπε. δι' εὐχῆς ἔχομεν διὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ιησῦν Χριςὸν τιμωρηθέντες σωθῆναι. ὅτι τῦτο ἡμῖν σωτηρία καὶ παῤῥησία γενήσεται ἐπὶ τῦ φοβερῦ καὶ παγκοσμίυ (67) βήματος τῦ δεσπότυ ἡμῶν καὶ σω-

quam heic aliquid de mille annorum regno ſubolcat, nolo decernere. Verum ſi eo ſpectavit Martyr (nec enim id in ſuo hoc agone Noſter laborat, ut τὴν χιλιονταετηρίδα doceat ac profiteatur, ſed aliud prorſus agens, oblique tantum ad eam opinionem alludit) verum ſi eo ſpectavit ; tum ἐκπλήρωσις τῦ παντὸς κόσμυ [*expletio totius mundi*] erit illud mille annorum ſpatium, quod putabant interceſſurum inter priorem reſurrectionem (quae juſtorum tantum futura erat) & illam παγκόσμιον ἀνάςασιν, h. e. *reſurrectionem totius mundi*, uti Juſtinus alicubi nuncupat. Ergo futurum affirmat, ut *in omnibus qui ſic* (pie) *vixerint* (παραμένειν τὸ θεῖον χάρισμα) *conſtanter permaneat Divinum donum* (Divinae gratiae conſtantiam ſignificat, arrham videlicet futuri aſcenſus in caelum : de quo aſcenſu ſermo heic Juſtino erat) *uſque ad expletionem totius mundi*. De qua interpretatione judicium eruditis piiſque theologis libenter permitto.

(66) Pulcherrima ſane αὔξησις, uti rhetores vocant : qua docemur, τὸ ὑπονοεῖν [*conjicere* aut *opinari*] minus fuiſſe quam ἐπίςασθαι (*ſcire*) hoc vero fuiſſe infra τῆς πληροφορίας (*omnimodae certitudinis*) firmitudinem ; ad quam videl. firmitudinem tantum Fidei Speique Chriſtianae πληροφορία [*certitudo pleniſſima*] aſſurgit. De πληροφορίᾳ πίςεως (Vulg. *plenitudine Fidei*) videatur ad Heb. X. 22. uti & de πληροφορίᾳ τῆς ἐλπίδος in eadem is epiſtola c. VI. 11. loquitur. Hinc verbum πληροφορῦμαι fit, quod ad Rom. IV. 21. & Lucae I. 1. eodem ſignificatu, quo heic ab Juſtino, uſurpatur. Cujus notionis etiam ex Iſocrate exemplum Budaeus affert.

(67) Tribunal Chriſti παγκόσμιον [h. e. cui totus mundus ſiſti debeat] vocat, novam uſurpans vocem : quam certe non alibi facile quam heic & in Juſtini operibus reperias. Proinde haec una ex illis locutionibus eſt, quae Juſtinum ſuiſmet verbis Graece, quod toties dixi, loquentem produnt. Juſtini autem locus eſt in lib. *Quaeſtionum & reſp. ad* Orthod. Quaeſtione 45. his verbis : *Et utrum* [τὴν παγκόσμιον ἀνάςασιν] *totius mundi reſurrectionem Propheta* (Ezechiel) *in aridis oſſibus vidit* ?

Dixeris, hunc librum ab omnibus Juſtino abjudi-

σωτῆρος. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ λοιποὶ μάρτυρες εἶπον· ποίει ὃ θέλεις, ἡμεῖς γὰρ Χριςιανοί ἐσμεν, καὶ εἰδώλοις οὐ θύομεν. Ρουςικὸς ἔπαρχος ἀπεφήνατο λέγων· Οἱ μὴ βουληθέντες θῦσαι τοῖς θεοῖς, καὶ εἶξαι τῷ τοῦ αὐτοκράτορος (68) προςάγματι, μαςιγωθέντες ἀπαχθήτωσαν, κεφαλικὴν ἀποτιννύντες δίκην, κατὰ

ſtri & Servatoris. Similiter & reliqui Martyres dixerunt: *Fac quod vis, nos enim Chriſtiani ſumus, nec idolis ſacrificamus*. Ruſticus praefectus ſententiam pronuntiavit his verbis: QVI DIIS ſacrificare, & Imperatoris (68) juſſa facere noluerunt, verberibus affecti abducantur, capitalem luituri poenam, ſecundum le-

judicari, maxime quum in eo Irenaeus & Origenes in teſtimonium producantur. At equidem Labbeo (in de ſcript. Eccl. p. 669.) aſſentior, cenſenti eum quidem librum initio ex ſolis Juſtini reſponſionibus contextum, novis poſtea acceſſionibus patuiſſe. Certe doctrinas paſſim antiquiores continet, quam pro quinti ſaeculi (cui vulgo id opus aſſignant) ingenio.

(68) *DE Paſſionis S. Juſtini anno.* Πρόςαγμα *heic non eſt* Edictum, *ſed* Reſcriptum. *Cur initio Actorum* Βασιλεῖς *num. plur. heic vero* Imperatoris unius *mentio fiat? Plures difficultatis hujus ſolutiones proferuntur; ex quibus efficitur Paſſionem Philoſophi Samaritae inter ann. 165. (cui in Chronico Paſchali affigitur) & 170. incertam fluctuare.*

Prior interpres heic *Imperatoris edicto* reddididit. At Tertullianus negat toto hoc tempore edictum ullum in Chriſtianos prodiiſſe: quod ſi prodiiſſet, tum id utriuſque imperatoris nomen praeferre debuiſſet, ac proinde heic αὐτοκρατόρων ſcribi. Hinc equidem malui *Reſcripto* vertere. Nam mihi quidem videtur Marcus a Ruſtico interpellatus fuiſſe, ecquid in Chriſtianos animadverti oporteret; ei vero Marcus reſcripſiſſe, delatos, ſi quidem ſacrificare renuiſſent, capite eſſe plectendos. Id nunc vocat *Imperatoris* (πρόςαγμα) *reſcriptum*. Nam προςάγματος vox id quoque ſignificat. Πρόςαγμα idem quod κέλευσις: iſtud autem tantumdem quod Latinis *Reſcriptum*. In vet. Gloſſis verb. juris: Ῥέσκριπτον· ἔγγραφος κέλευσις βασιλική. Iſtud autem reſcriptum ab uno Imp. Marco prodiit, quod forſitan L. Verus abeſſet. Ex his vides nihil nos opus habere Tillemontii conjectura (ad finem Not. 14.) corrigentis αὐτοκρατορικῷ διατάγματι, *Imperatorio Edicto*. Aut quis unquam iſto modo locutus fuit?

Atqui locus hic accuratius excutiendus eſt, & cum initio horum Actorum conferendus. Ibi enim praefectus ſic orditur: Πρῶτον . . . ὑπάκουσον τοῖς βασιλεῦσιν, *Ante omnia . . . principibus obtemperato*: heic autem αὐτοκράτορος *Imperatoris* unius juſſio urgetur. Cur ea loquendi diverſitas?

Pluribus modis conciliari haec poſſunt. Nam ſi in eo perſiſtimus, ut dicamus, Juſtinum vivente L. Vero circ. an. 167. dimicaſſe; tum vero illud βασιλεῦσιν ad utrumque imperatorem referetur (quia utriuſque nomine Chriſtiani urgebantur, ut diis ſacrificarent ac legibus obedirent) poſteriore autem loco dicemus αὐτοκράτορος unius mentionem fieri, quia de peculiari aliquo Marci reſcripto (in quo ſive univerſe de Chriſtianis, ſive peculiariter de Juſtino, in quem Creſcens inſidias ſtruxerat, plectendo niſi ſacrificaret, caveretur) ſermo eſt; quum interim L. Verus abeſſet. Aut etiam ſi utriuſque nomine reſcriptum prodiiſſet, Marci unius ſtrenui ac ſobrii principis, cujus unius arbitratu cuncta adminiſtrabantur, fit mentio, ne nominato quidem collega deſidioſo ac diſſoluto. Ac vide quae in hanc ſententiam ad XVI. Maii in S. Reſtituta pag. 312. Adnot. 32. paria exempla congeſſimus, plura allaturi, ſi ſit opus.

Quod ſi Juſtini martyrium in annum 169. (quo anno hieme media L. Verus obiit) aut 170. diſtulerimus; tum vero ſic rem componemus. Prius illud βασιλεῦσιν aut ad omnes retro principes, quotquot edicta in Chriſtianos promulgarunt, referemus; aut ex aequo ad Marcum & duos filios Caeſares. Nam Caeſares etiam, & nominatim Commodum, interdum βασιλεῖς vocatos, docuit Ez. Spanemius (in de praeſt. & uſu num. diſſert. 12. ſect. 5. pag. 401.) maxime quum hoc loco permixtim cum patre βασιλεῖς nuncupentur. Poſterius autem αὐτοκράτορος pronum erit de unius Marci reſcripto, uti ſupra

legum continentiam ac (69) tenorem.

τὰ τὴν τῶν νόμων ἀκολουθίαν (69).

VI.

Ita sancti Martyres glorificantes Deum, egressi in (70) consuetum locum, capite obtruncati fuerunt, & in Servatoris confessione suum martyrium consummarunt. Quidam autem fidelium, clam sublatâ eorum corpora opportuno in loco sepeliverunt, cooperante gratia Domini nostri Jesu Christi: cui gloria in saecula saeculorum. Amen.

Οἱ ἅγιοι μάρτυρες δοξάζοντες τὸν Θεὸν, ἐξελθόντες ἐπὶ τὸν (70) συνήθη τόπον, ἀπετμήθησαν τὰς κεφαλὰς, καὶ ἐτελείωσαν αὐτῶν τὴν μαρτυρίαν ἐν τῇ τοῦ σωτῆρος ὁμολογίᾳ. Τινὲς δὲ τῶν πιστῶν λατρέως αὐτῶν τὰ σώματα λαβόντες, κατέθεντο ἐν τόπῳ ἐπιτηδείῳ, συνεργασάσης αὐτοῖς τῆς χάριτος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

C A P. V.

De anno ac die triumphali S. Justini M. ejusdemque festo.

In Chronico Paschali annus Passionis S. Justini confertur in annum quo L. Arrius Pudens, M. Gavius Orfitus consules processerunt, h. e. in annum 165. Nec quidquam per me morae est, quo minus hunc annum cum Pagio sequamur: quo anno Justinus [secundum chronotaxin, quam cap. II. praemisimus] sexagenarius erat. At Tillemontius eum rerum gestarum ordinem secutus, quo Eusebius in Chronico utitur, maluit Philosophi hujus certamen in annum 167. conjicere. Postremo si Sententiae Rustici verba secuti (in qua Sententia unus Imperator nominatur) induxerimus animum, Samaritam nostrum post L. Veri mortem decertasse; nihil impedimento erit, quo minus ejus martyrium in annum 169. [quo anno media hieme L. Verus obiit] aut usque in sequentem 170. differamus: quod & in Adnot. 68. adumbravimus.

pra innuimus, interpretari.

Ita annus certaminis S. Justini, utrum ad annum 167. an 169. pertineat, incertum relinquetur. Et quidem Eusebii auctoritas (ut optime Tillemontius ad finem Not. 14. adnotat) facit, ut in priorem annum propensiores nos esse conveniat: quippe quum Eusebius etsi nullo certo anno Justini Passionem affigat; tamen quia post Polycarpi certamen illam refert, satis indicat, Nostrum eopte aut sequenti anno decertasse. Ad Paschale Chronicon quod attinet, in eo quidem diserte Justini triumphus ad consules *Pudentem* & *Orfitum* h. e. annum 165. refertur: sed tamen quum eum VI. M. Aurelii anno occubuisse dicit, per id jam ad annum 167. reducimur.

(69) Ἀκολουθίαν heic optime reddere possis *Normam. Ad legum normam.* In Philoxeni Glossis *Norma* redditur Ἀκολουθία. Sed malui *tenorem* reddere, aut (si mavis) *continentiam*: quae vocabula satis trita in Jure nostro sunt. Possis etiam conjunctis vocabulis vertere, *Secundum legum continentiam & tenorem.* Vbi praefectus ad νόμους (*leges*) provocat, antiquiora Caesarum edicta intelligit. Nam siquod in Christianos edictum M. Aurelius promulgasset, dixisset potius κατὰ τὸ αὐτοκράτορος aut αὐτοκρατόρων διάταγμα, aut παράγγελμα. In talibus enim locutionibus superiorum principum edicta passim *legum* nomine donantur, non item viventium.

(70) Haec collectoris verba *In consuetum locum* satis dant intelligere, hoc additamentum diutiuscule post rem gestam, quando locus peculiaris martyrii ignorabatur, conscriptum fuisse: quem quidem locum si collector scivisset, utique designasset. Eodem & illud refer, quod mox *In loco opportuno* sepulti dicuntur. At quanti id laboris fuisset, locum ipsum nominatim indicare, nisi si id fuit, quod collectoris hujus aevo locus sepulturae ignorabatur?

Nec serius Justini triumphus rejici posse videtur.

De die vero Passionis jam quaedam in Adnot. *26.* dicere occupavimus. Nam quantum ex corrupto Actorum titulo animadverti potest; is quidem Philosophus cum suis commilitonibus XV. Kal. Julias [h.e. die XVII. Junii] decertasse videtur. At, ut ex eodem titulo liquet, postea ejus festum Kalendis Juniis a Graecis agitari coepit: qua de causa incertum: sed facile ob Reliquiarum Inventionem aut Translationem. At ea festi transpositio antiquior esse debuit IX. saeculo. Quid ita? Quia medio IX. saeculo quum hi marmorei Fasti scalperentur, in eis non tantum Kal. Juniis id festum assignari placuit [quod ipsum tamen antiquiorem eam praxim arguit] verum etiam cum nota *P.* h.e. *Passionis.* Id enim argumento est, ita antiquam eam assignationem fuisse, ut jam dies Kalendarum pro die *θανασίμῳ* [*emortuali*] haberi coeperit: ex qua latius jam pervagata opinione factum, ut etiam in his Fastis nota *Passionis* huic festo praefigeretur, tamquam si die suo ageretur. Hoc ipsum & libri Graecorum liturgici secuti sunt, ac disertissime Ephemeridum metricarum hic hexameter:

Πρώτῃ Ἰουνίου ἐλλεβορίζει Ἰουστῖνον·

Justinum helleboro Junj extinxere Kalendae.

Et Graeci quidem jam ante IX. saeculum, uti dixi, S. Justinum Kal. Junii colebant: dum interim Latini, imo & [quod magis mirandum] Romani ipsi, apud quos Apologeta sanctiss. occubuit, de eo nihil agerent: ob eam sc. causam, quam initio cap. IV. ubi ad Acta praefamur, explicavimus. Itaque inter Latinos primus, quod sciam, Ado, mox Vsuardus S. Justinum in sua Mrologia intulerunt. Sed tamen iidem pro Kal. Juniis diem XIII. Aprilis ei festo assignarunt: quid in eo secuti, nondum scire licuit.

Ac sane Romae in Ecclesia *S. Pudentianae* (qui nunc Titulus est Eminentiss. Card. Spinelli Archiep. Neapolitani) his temporibus die XIII. Aprilis fit Officium *S. Justini Philosophi & Mart.* ritu Duplici. Tres Lectiones propriae (minime antiquae illae quidem, sed recens compositae) recitantur: in quarum tertia illud legitur de Justini habitatione in Thermis Novatianis, aliter *Timothinis* nuncupatis: de quo copiose egimus Cap. superiore in Adnot. 55. In eodem Officio pulcherrima Oratio recitatur: quam huc attulisse non poenitebit. ORATIO.

Deus, qui parvulis primum, ac per eos sapientibus mysteria tua revelare dignatus es: fac, intercedente beato JVSTINO martyre tuo (qui insanam saeculi sapientiam dedoctus, Christum Crucifixum & discere meruit & docere) ut sanam stultitiae Crucis doctrinam sectando, vere sapientes esse valeamus. Per eumd. Domin.

A P P E N D I X

Qua Hadriani ad Minucium Fundanum epistolae Latinus textus genuinus, quem olim S. Justinus exhibuerat, pro deperdito deploratus, sospes ex Rufino & integer lectori sistitur.

Eusebii IV. 8. locus cum Rufini versione consertur. Quod recitata ab Rufino epistola textum primitivum contineat, quatuor argumentis conficitur. In id Rescriptum, & Eusebianam ejus translationem animadversiones. Granio Sereno *verum nomen vindicatur. Hunc forsitan fuisse legatum non proconsulem. Quid* Relatio. *Eusebii textus corrigitur. Quid in judiciis sit* Latrocinari, *et quid κακουργεῖν.* Vindicare IN aliquem, *elegans locutio.*

Ad calcem longioris Apologiae S. Justini hodiedum exstat Hadriani ad Minucium Fundanum de non vexandis Christianis epistola, Graeco pereleganti sermone conscripta. Hanc vero ab Justino ipso de Latino in Graecum fuisse transfusam, ut eam suo Apologetico Graece composito insereret, quivis facile existimasset, nisi & stylus ab Justiniana dictione dissideret, & nisi Eusebius eam interpretationem sibi ipse arrogaret, simulque prae se aperte ferret, ejus rescripti exemplum ab Justino Latinis ipsis verbis, quibus

bus ab Hadriano contextum fuerat, fuisse propositum. Locus Caesariensis historiographi in IV. 8. ex Valesii interpretatione talis est. *Refert praeterea idem Justinus, Imp. Hadrianum acceptis* (παρὰ Σερεννίȣ Γρανιανȣ̃ λαμπροτάτȣ ἡγȣμένȣ) *a viro clarissimo Serenio Graniano proconsule* (71) *litteris, quibus monebat, iniquum videri, Christianos nullo objecto crimine, tumultuosis vulgi clamoribus gratificandi studio indicta causa occidere, rescripsisse Minucio Fundano Asiae proconsuli, nequis posthac sine objectu criminis & legitima accusatione condemnaretur. Cujus epistolae exemplum Latino, ut erat, sermone conscriptum* (proprius a Graecis Eusebianis sic verteres : *Latino, quem* [primitus] *habuit, sermone retento :* nam Graece est, τὴν Ῥωμαϊκὴν φωνὴν, ὡς εἶχε, διαφυλάξας) *ibidem affert Justinus, praemissis interim his verbis : Ac nos quidem, inquit, tametsi ex epistola maximi &* (72) *nobilissimi Caesaris Hadriani parentis vestri jure postulare a vobis poteramus, ut judicia de Christianis fieri ex ea formula, quam poscebamus, juberetis : id tamen non tam idcirco postulavimus, quod ab Hadriano ita constitutum esset, quam propterea quod petitionem nostram justissimam esse intelligimus. Atque ut in eo quoque verum a nobis dici perspiciatis, exemplum epistolae Hadriani subjecimus, quod est hujusmodi. Posthaec idem Justinus ipsum exemplar epistolae Latino sermone scriptum subjungit : quod nos prout potuimus, Graece interpretati sumus hoc modo.* Ex quibus aperte vides Latinum ac primitivum epistolae exemplum ab Justino adscriptum fuisse. Quandoquidem autem tam multa ex Eusebio descripsimus, non pigebit & Hadriani rescriptum ex eodem huc afferre.

CAPVT IX. Epistola Hadriani, nequis Christianorum indicta causa puniatur. *Aelius Hadrianus Aug. Minucio Fundano procos. salutem. Accepi litteras ad me scriptas a Serenio Graniano viro clariss. decessore tuo. Nec sane mihi videtur res ista absq. diligenti inquisitione praetereunda, ne forte Christiani homines turbentur, & delatoribus calumniandi occasio praebeatur. Igitur si provinciales palam adesse possunt petitionibus suis adversus Christianos, ita ut pro tribunali respondeant, in id unum incumbant, nec petitionibus solisque clamoribus utantur. Etenim multo justius fuerit cognoscere te, siquis accusare voluerit. Quod siquis eos detulerit probaveritque contra leges quidquam agere, tu pro gravitate delicti in eos statue. Sin mehercule calumniae causa istud intenderit; operam dabis, ut pro gravitate criminis in illum animadvertas. Et haec quidem de Rescripto Hadriani.*

Quum autem Justinus, uti diximus, genuinum Latinae epistolae exemplum suae Apologiae intexuerit; quid causae fuerit, cur postmodum librarii spreto exemplari primitivo, Eusebianam Graecam interpretationem Justino adtexuerint infra augurari conabimur. At interim post renatas litteras suborta est illa virorum (73) eruditorum expostulatio, primitivum ejus rescripti exemplum sibi de manibus ereptum dolentium.

At equidem quum casu in Hist. Miscellae librum X. incidissem, ubi ea epistola Latine inseritur ejusmodi, quae Hadriani aevum minime dedeceret, coepi dubitare an non illa ipsa esset, de qua conclamatum fuerat. Quid enim? cetera addicebant omnia, hoc uno excepto, quod Paulus Warnefridus qui eam Miscellam

(71) Non *proconsule*, sed potius *Legato*, ut infra dicemus.

(72) Mallem *Illustrissimi Caesaris*; neque id ob eam caussam quod Ἐπιφανὴς magis respondet Latino *Illustris* quam τῷ *Nobilis*, quod alterum Graece est εὐγενὴς [id enim leve est] quam ne Hadrianus Aug. cum vocatis ad spem imperii [qui quidem paullo post Hadriani tempora *Nobilissimi Caesares* inscribi coeperunt] confundatur.

(73) Tillemontius in S. Justino artic. 6. se ex Graeco Eusebii hanc Adriani epistolam traducturum professus, hanc adjicit causam, *Puisque l' on a perdu le texte original, que S. Justin avoit conservé.*

lam VIII. saeculo consarcinasset, minime idoneus ejus rei testis videretur. Itaque nihil prius habui, quam ut Eusebii Rufinianam interpretationem adirem: in qua eadem omnia Latina verba, atque in Miscella, nactus, haud duxi amplius dubitandum, quin primitivum ejus rescripti exemplar Aquileiensi presbytero redivivum debeamus: idque his maxime de causis.

I. Nec enim erat verisimile, Rufinum, qui genuinum ipsum illius epistolae textum ab Justino depromptum ad manus habere posset, non ipsummet fuisse exhibiturum, ac spreto fonte limpidissimo, ex rivulo potius Eusebianae haud plane fidissimae translationis fuisse novam adhuc, uti fit, liberiorem interpretationem obtrusurum.

II. Deinde quum ibi Rufinus Eusebii interpretem ageret, tamen illa omnia Eusebii membra praeteriit, quibus ille narrat, ejus rescripti ab Justino quidem primitivum textum fuisse productum, ab se vero Graece conversum proferri. Nec alia assignari causa ejus omissionis potest, quam quod ea sibi Rufinus supervacanea duceret, illum ipsum Latinum textum ab Justino depromptum inserturo. Confer quae infra ex Rufino adscribemus cum supra recitato Eusebii loco, & Adnot. 79.

III. Adhaec Rufinianum Hadriani rescriptum non nisi primitivum esse, planissime dictio universa demonstrat, cum Hadriani quidem aevo mire consentiens (id quod infra lector tum ex epistolae contextu per se ipse perspiciet, tum etiam ex ibi subjectis animadversionibus) a cetera vero Rufini oratione, qua in Eusebio traducendo utitur, longissime aberrans.

IV. Postremo sicui adhuc quis scrupulus haeserit, rogo, ut quae mox apud eumdem Rufinum cap. XII. sequitur Antonini ad Asiae communia epistola (quam, ut pote ab Justino Apologiae [74] suae non subjectam, certum est Rufinum ipsum de Graeca Eusebii translatione in Latinum traduxisse) cum Hadriani rescripto conferat: plane reperiet transiri, quod ajunt, a Dorio ad Phrygium: adeo multa in Antoninianae epistolae translatione ingenii Rufiniani (75) indicia se produnt. Cetera quae huc pertinent, ex ipsius Hadrianei rescripti contextu, & ibi adnotatis mox intelligentur. Ceterum quum non sit dubium, quin Valesius Rufinianam Hadriani epistolam (76) ob oculos habuerit; quid causae fuerit, cur tale nihil viro κριτικωτάτῳ suboluerit, est quod mirer. Nam de Scaligero (cui hoc ipsum latuit, plura ceteroqui de hoc rescripto adnotanti in Animad. Euseb. num. MMCXL.) minus miror. Nec enim vir sagacissimus tunc de Rufino in consilium adhibendo cogitavit.

Verum quid morae est, quo minus totum illum exhibeam Rufini locum, qui Eusebianis supra ex Valesii interpretatione recitatis respondet? Is igitur libri quarti extremo capite VII. haec (*) posuit.

Sed

(74) Nec Antonini veram epistolam ab Justino suae Apologiae fuisse subnexam, neque spuriam illam alteram M. Aurelii; sed utramque ab aliena manu accessisse, nemo hodie dubitat: de quo infra nonnulla adspergemus.

(75) Cujusmodi sunt illae locutiones: *Animam ponere pro Deo*, quod biblicum est. Et, *In omni tempore, quo de talibus ignoratis*. Rursus illud, *Venerabili* [quod in Eusebio est σεβασμιωτάτῳ] *patri nostro* Hadriano. Adhaec, *Nihil molestiae hujuscemodi hominibus generarent*. Necnon, *Aliquid adversum Rom. regni* (pro *imperii*) *statum moliri*. Postremo *Reus poenae ipsius, quam objecit* (atqui non poena, sed crimen objicitur: ἔνοχος δίκης Eusebius posuerat) *exsistat*. Mitto subtiliora quaedam, ne fastidiosior videar.

(76) Quandoquidem plurimas epistolae a Rufino recitatae Latinas locutiones Valesius in eam quam ipse ex Eusebio Latine vertit, haud dubie transfudit.

(*) Editionem Rufini Lugdunensem anni 1526. ad manus habui.

Sed & idem ipse vir (Justinus) *scribit Adrianum principem, susceptis a Serenio Graniano* (77) *clarissimo viro praeside* (78) *litteris, in quibus de Christianis percontabatur, rescripsisse, quod non esset justum*

(77) Rufini Lugdunensis editio, qua usus sum, tum heic, tum initio rescripti, pro *Graniano* (quod rectum esse volunt) erat *Gratianus*. Ibidem in titulo Epistolae erat *ad Minutium Fundanium* pro *Minucium Fundanum*. Sed & ex ead. epistola complures sustuli Lugdunensis editionis mendas ope Historiae Miscellae.

Jam vero quod dixi, eum vulgo putari scribendum esse *Serenium Granianum* [quo modo in Eusebio & Justino legitur] de eo valde dubito, neque ob id solum, quod in Hieronymiano Eusebii Chronico, & Paulo Orosio *Serenus Granius* is vocatur, verum ob id potius, quod in Gruteriano marmore pag. 533. 6. occurrat quidam M. GRANIVS SERENVS MILES. Qui etsi cum hoc nostro nihil commune habeat; tamen satis inde intelligitur, & gentem *Graniam* inter Romanas fuisse, & in ea gente extitisse qui *Sereni* cognomen ferrent; ita ut ex ea *Graniorum Serenorum* familia oriri noster potuerit. Qui quod turbato ordine *Serenus Granius* vocaretur, id non inusitatum fuit, maxime Graecis; quibus familiare est cognomen nomini gentilitio praeferre: quod & Latini interdum assolent.

(78) In Graeco Eusebii erat, παρὰ Σερεννίου Γρανιανοῦ λαμπροτάτου ἡγουμένου, quod optime Rufinus in eum quem vides modum transtulit. Nam ἡγούμενος & *Praeses* unum idemque significant [in Glossis ἡγεμὼν est *Praeses*] & utrumque quorumlibet rectorum provincialium commune nomen est. Et laudat quidem hoc Rufini interpretamentum Valesius, nec tamen sequitur, quippe interpretatus, *A viro clarissimo Serenio Graniano proconsule*. Insederat enim viro summo opinio, Granianum Asiae proconsulem fuisse, quippe quem Hadrianus initio rescripti *decessorem* Fundani vocet.

Atqui etiamsi Granianus hic re vera proconsularibus infulis insignitus fuisset; tamen sequi auctorem suum Valesius debuisset, cui satis fuerat illum ἡγούμενον h. e. *praesidem* γενικῶς nuncupare. Nec enim fido interpreti, si sapit, quidquam de suo admetiri licet; maxime quum ea res non tantum infida sit, sed & plena periculi. Quid si enim Granianus non uti proconsul, sed alio jure ac titulo Asiae praefuisset?

Adde quod non ignotum viro magno fuit, Granianum hunc in Hieronymiano Eusebii chronico *Legatum* vocari. Locus sic habet pag. 167. num. MMCXL. *Serenus Grannius LEGATVS vir apprime nobilis* (*Vir clarissimus* verti debuit; qui dignitatis titulus erat) *litteras ad Imperatorem misit, iniquum esse dicens clamoribus vulgi innocentium hominum sanguinem concedi, & sine ullo crimine, nominis tantum & sectae reos fieri. Quibus commotus Hadrianus Minutio Fundano proconsuli Asiae scribit, non sine objectu criminum Christianos condemnandos. Cujus epistolae usque ad nostram memoriam durat exemplum.* Nec aliter in Pauli Orosii historia Serenus iste quam *Legatus* inscribitur. Quod argumento est, Eusebium in suo Graeco chronico non ἡγούμενον (qua generali voce in Historia Eccl. utitur; itemque sive Georg. Syncellus, sive quicumque is fuit, cujus Graeca Scaliger huic loco Hieronymianae translationis in Σωζομένοις Graecis opposuit) appellasse hunc Serenium Granianum, sed πρεσβευτὴν, *legatum*. Alioqui quo ore Hieronymus pro ἡγουμένῳ h. e. *Rectore*, peculiare & insolens eo tempore *Legati* nomen appendisset? Etsi, fateor, aliunde scire hoc Hieronymus poterat, Granianum (quem *Granium* vocat) legati nomine Asiae praefuisse. Multa autem incidere potuisse, cur interdum legati sine proconsule provinciam, populi Romani nomine, obtinerent, non nunc primum ex hoc Graniani exemplo discimus, sed jampridem a viris eruditis observatum fuit. Nihil igitur erat, cur Valesius Hieronymum erroris insimularet, quod Serenium hunc *legatum* dixisset, deque Scaligero miraretur, quod non eum errorem in Hieronymo suo notasset: quum contra agnoscere debuisset, Stridonensem nostrum sive πρεσβευτὴν in eo Chronici loco reperisse, sive, si ἡγούμενον ibi legit, aliunde scivisse, Granianum non alio quam legati nomine ei provinciae praefuisse. Quibus intellectis, jam illa etiam Valesiana argumentatio concidit [Fundani, inquit, Granianus *Decessor* in Hadriani epistola vocatur; ergo uterque proconsul fuit] nam quibus de causis legatus loco proconsulis regere provinciam poterat, ex eisdem & legato proconsul succedere dicebatur,

stum Christianos nullius criminis reos absque judicio legibusque puniri: Simul & exemplum epistolae ipsius subjicit continentis hunc modum(79).

Capitulum VIII. De Epistola Adriani quae persecutionem in nostros parumper repressit.

Exemplum epistolae imperatoris Adriani ad Minucium Fundanum proconsulem Asiae.

Accepi litteras ad me scriptas a decessore tuo Serenio Graniano clarissimo viro, & non placet mihi relationem (80) silentio, praeterire, ne & (81) innoxii perturbentur, & calumniatoribus (82). latro-

(79) Confer Eusebiana huic loco respondentia; ex quibus animadvertes, Rufinum iis omnibus supersedisse, quibus monetur lector, ab Justino primitivum rescriptum afferri, id vero ab Eusebio Graece versum proferri. Quae omnia idcirco securus omisit Aquilejensis, quod genuinum ipsum Hadriani textum ab Justino petitum depromptum iret.

(80) Hinc discimus, quam posterior aetas *Suggestionem* vocabat, eam aevo Hadriani *Relationem* fuisse nuncupatam. Et quidem quod *Relatio principi facta* tantumdem sit quod *Suggestio*, ex Glossis antiquis elicitur, in quibus *Suggestio* est ὑποβολὴ aut ἡ ἀναφορὰ πρὸς βασιλέα [*Relatio ad Imperatorem*] ἢ ἄρχοντα. Ceterum praeter has Glossas, nunc primum in hoc Hadriani rescripto *Relationem* eo significatu usurpari reperio: neque id porro inepte; nam ad earum *relationum* similitudinem dicebatur, quae in senatu a consulibus (aut quicumque jus relationis haberent) fiebant. Alioqui judiciali notione *Relatio* erat *mutua accusatio*, l. 5. D. de publ. judic. Quo pertinet id quod in vet. Glossis *Relacio* est ἀντεπιφορά. Vnde & quid sit ἀντεπιφορὰ (ignotum lexicis nomen) discis.

At Eusebius parum fortasse tenens, quid Hadrianus *Relationem* vocasset, generali πράγματος (*rei*) vocabulo usus fuit: οὐ δοκεῖ μοι οὖν τὸ πράγμα ἀζήτητον καταλιπεῖν, *Non videtur res non inquisita mihi esse relinquenda*.

(81) Istud *Et* [quod a Rufini editione Lugdunensi aberat] ex Miscella (in cujus editionibus omnibus reperitur) restitui. Quod ceteroqui necessarium esse, non tantum locus ipse admonet, sed & Eusebii interpretatio μήτε h. e. *Neque*, aut [quod tantumdem est] *Ne et*.

Jam vero pro eo, quod sequitur, *Innoxii*, in Eusebio est οἱ ἄνθρωποι, *homines*. Quod quia nimis vagum videbatur, Valesius *Christiani* de suo addidit, *Ne forte & Christiani homines turbentur*. At mihi non est dubium, quin Eusebius ἀθῷοι [*insontes*] scripserit, quod postea in ἄνθρωποι degeneravit. Etsi autem ἀθῷος eleganțiori Graeciae fuerit *Impunis*; tamen quia ea vox in Graecis Bibliis pro *Innoxio* saepe ponitur; hinc ea passim eodem significatu Christianis usurpata fuit. Vnde in Cyrilli Glossis ἀθῷος non aliud quam *Innocens* redditur.

(82) *Latrocinandi* eleganter pro *Insidiandi*. Quid sit porro in judiciis *Latrocinari*, ostendit Tullius pro Rosc. Am. c. 22. *Putares heic latrocinium futurum*: nempe Roscium per vim & insidias damnatum iri. Sallustius in Jug. *Furtim & per latrocinia ... ad imperia & honores nituntur*. Notum est in Ecclesiae historia quid sit *Latrocinium Ephesinum*. Ceteroqui γενικῶς *Latrocinari* est facinorose vivere. Cic. in 2. in Catil. *Latrocinantem se interfici mallet, quam exsulem vivere*. Et Eusebius quidem hanc generalem notionem secutus videbatur, utpote interpretatus κακουργίας. Sed & vicissim Eusebianum vocabulum ex generali peculiare latronum evasit. Lucae XXIII. 32. 33. 39. κακοῦργοι dicuntur, qui Interpreti *Latrones*. Nec aliter apud scriptores elegantissimos. Apud Thucydidem lib. IV. κακουργεῖσθαι tantumdem Scholiasti est quod λῃστεύεσθαι. Idem lib. 2. τοῦ μὴ λῃστὰς ... κακουργεῖν τὴν Εὔβοιαν, *Ne latrones ... praedarentur Euboeam*. Eidem lib. 1. οἱ ἐκ τῶν νήσων κακοῦργοι sunt *latrones insulani*.

At vero quod *Latrocinari* hoc loco sit illud, quod initio diximus, nimirum clam & cuniculis aliquem in judicio evertere, ex eo quod sequitur, potest intelligi: *Si EVIDENTER provinciales huic petitioni suae ADESSE valent .. ut pro tribunali eos arguant*: cujus contrarium erat *latrocinari*; quandoquidem sine objectu criminum, *precibus* tantum & *acclamationibus* in eos grassabantur.

latrocinandi tribuatur occaſio. Itaque ſi evidenter provinciales huic petitioni ſuae adeſſe (83) valent adverſum Chriſtianos, ut pro tribunali eos in aliquo (84) arguant, hoc eis exſequi non prohibeo. Precibus (85) autem in hoc ſolis & (86) acclamationibus uti, eis non permitto. Etenim multo aequius eſt, ſi quis volet accuſare, te cognoſcere de objectis. Si quis igitur accuſat, & probat adverſum leges quidquam agere memoratos homines, pro merito peccatorum etiam ſupplicia ſtatues. (87) Illud mehercle magnopere curabis, ut ſi quis calumniae gratia quemquam horum poſtulaverit reum, in (88) hunc pro ſui nequitia ſuppliciis ſaevioribus vindices.

Nunc illud breviter, qua poſſumus, auguremur, ecquid cauſae fuerit, cur ex Juſtini exemplaribus Latinum Hadrianei reſcripti ἀντίγραφον (*exemplum*) exciderit; ſeu cur librarii poſthabito αὐτοφυεῖ (*genuino*) ejus textu, Euſebianam interpretationem ejus loco ſubrogaverint.

Jam primū omnium, ecquando primum ea in Juſtino jactura facta fuerit, non eſt dictu facile. Certum tamen eſt, non tantum IV. ineunte ſaeculo, quando Euſebius ſuam elucubrabat Hiſtoriam, ſed & eodem finiente (quo maxime tempore eamdem Rufinus inferebat in Latium) pri-

(83) Pro *Adeſſe valent*, Euſebius δύνανται διισχυρίζεσθαι h. e. *contendere poſſunt*; quum contra non aliud ſibi voluerit Hadrianus, quam *praeſentes adeſſe & coram accuſare ſuſtinent*. Nam certe *Valent* heic non eſt aliud quam *Suſtinent*.

(84) In hac tota ſententia mentem potius principis pro more ſuo aucupatur, quam verborum veſtigia premit Euſebius.

(85) *Preces* vocat, quas *Poſtulationes* civiliore vocabulo dixiſſet. Verum jam eo ventum fuerat, nihil ut judices aut principes populare aut ex aequo loco agerent dicerentve. Hinc porro ut alia plura, ſic *Precum* & *Supplicationum* ambitioſa vocabula fluxerunt. *Supplicationes* ac ſaepius *Preces* in libris juris ſunt deſideria libellis, quae imperatori porriguntur, comprehenſa. Exempla ſunt paſſim obvia tum in Pandectis, tum potiſſimum in utroque Codice: quo & Juſtinianei codicis titulus ſpectat *De precib. Imperat. offerendis*. Sed & *preces* ſine libello ſolis clamoribus concipi interdum conſuevisſe, non eſt dubitandum; idque hic locus abunde docet.

(86) De gentilium acclamationibus Chriſtianos ad ſupplicia poſcentium vide heic Valeſium. Res eſt ceteroqui ſatis trita.

(87) Eleganter hoc loco Euſebius: ὡς μὰ τὸν Ἡρακλέα εἴ τις . . . τοῦτο προτείνοι &c. ubi ὡς [pro *Quod* uſurpatum] refertur ad ſequens εἰ, *Quod ſi*. Vertes igitur: *Quod ſiquis mehercule . . . hoc intenderit*. Mox ibid. in Euſebio ſequitur, διαλάμβανε . . καὶ φρόντιζε h. e. *conſultabis curabiſque*. In Cyrilli Gloſſis Διαλαμβάνω eſt *Diſcepto*, & in vet. Onomaſtico Διαλαμβάνειν eſt *Commentari*. Poſſis reddere idem verbum etiam *Dijudicare*.

(88) Elegans ſyntaxis, *Vindicare IN*, pro *Animadvertere*: quod antiquos uſurpaſse Diomedes notavit lib. I. in hunc modum: *Hoc verbum non pro DEFENDO veteres dicebant, ſed pro ANIMADVERTO & PVNIO. Vt Salluſtius* [exſtat in Jugurth. in extrema C. Memmii concione]: Niſi vindicatum fuerit in noxios. *Et in Catilina* [cap. 9.]: Vindicatum in eos, qui contra imperium pugnaverant. Haec Diomedes. Sed & haud diu ante Hadrianum etiam Tacitum eodem ſignificatu & conſtructione in IV. Hiſtoriarum [quibus cū volunt ſub Trajano principe operam navaſse] cap. 45. ſcripſiſse reperio: *Et cognita cauſa, IN convictos vindicatum*. At Florus etiam alterum accuſativum criminis puniti addit lib. II. cap. 6. ſect. 55. *Coepit . . Italiae ſuae clades IN Africam vindicare*. Simili modo Juſtinus lib. 37. cap. 3. extremo: *Facinus IN auctores vindicavit*. Vbi non recte Schefferus mavult, *In auctore*. Haec eo ſubtilius enotavi, ut vel ex hac una locutione [a qua cetera non abludunt] hujus epiſtolae dictionem auctorem ſuum non dedecere, intelligas.

primitivum Hadriani rescriptum adhuc in calce Justinianae Apologiae obvium fuisse. Nam ni ita foret ; Aquilejensis interpres illud ex Graeco Eusebii Latinum fecisset ; nec suarum partium duxisset, ut, ipse cetera parum diligens, vetera tabularia excuteret, sicubi primitivum contextum nancisceretur. Vtinam vero & usque ad Pauli diaconi tempora id monumentum in Justino superfuisse, praestare possim. Nam quum is vergente VIII. saeculo Latinum ejus epistolae exemplar lib. X. Hist. Miscellae inseruit, id illum ex Rufino mutuatum, non dubito. Imo non alia Paulo huic Aquilejensi diacono causa fuit, cur, tot illustribus Hadriani actis silentio praeteritis, hanc tamen ejus epistolam recitare integram gestierit, quam quod eam olim Rufinus ejusdem Ecclesiae presbyter in historiam a se translatam conjecisset. Itaq. inter Rufini & Pauli, opinor, tempora ex Justini apologia deperiisse Latinum Hadriani rescriptum oportuit.

Causa vero flagitii haec maxime librariis, ni fallor, fuit. Ea Hadriani epistola ad apologiae Justini calcem ita subnectebatur, ut Latinis quidem verbis decurreret, characteribus vero Graecis tota perscripta esset. Sic enim antiquos factitasse, hodiedum in vetustissimis exemplaribus cernitur, sive Latinis in quibus Graecorum loca Latinis elementis notantur, sive Graecis in quibus Latina verba aut formulae Graecis characteribus exarantur. Posterius hoc potest & in Graecis JCtis quivis hodie perspicere, apud quos Latinae pluseulorum verborum formulae ita inseruntur, ut tamen Graecis litteris exprimantur. Id vero dum faciunt, incredibile dictu est, quam foedis interim erroribus scateant, sive scriptorum parum Latine scientium, sive descriptorum indoctissimorum vitio id acciderit. Nec alia certe fortuna Hadrianei rescripti in Justini codicibus fuit ; in quo describendo quum, Graecis librariis portenta semper immaniora cumulantibus, eo tandem ventū fuisset, ut nec caput neque pes, ac nemo vel Latine eruditissimus exsisteret, qui, tamquam Punicos Plautini Poenuli versiculos, sic Latinam Hadriani epistolam exponere Latine sustineret ; ad id demum remedii, quod & factu facillimum & Graecis lectoribus multo gratissimum videbatur, res rediit, ut pro rescripti Latino illo inextricabili labyrintho, Eusebiana clarissima atque elegantissima interpretatio Apologiam Justini clauderet: idque tanto convenientius, quanto & idem ceteri Patrum Graecorum factitasse reperirentur ; quorum commentariis Latinorum loca haud aliter quam Graece reddita inspergi solent; ut ex Eusebio passim, & ex Actis Conciliorum animadvertitur.

Postquam autem id fieri coepit ; multo etiam longius amanuensium audacia progressa fuit. Qui quum animadverterent, in eodem Eusebio, unde Hadriani ad Fundanum litteras descripsissent, mox sequi alteram Antonini ad Asiae communia ejusdem argumenti epistolam; putarunt se lectorem demerituros, si hanc etiam ibi admetirentur. Quasi vero ea epistola ibi locum vindicare sibi posset, quam neque Justinus pollicetur, quaeq. tunc nota Justino esse non potuit, quippe illius apologetico posterior. Imo ne hac quidem tenus audacia stetit. Nam postremo nescio quis Graeculus inventus est, qui M. Aurelio, scriptori Graece elegantissimo, epistolam ineptissimam supponeret, qua invitum imperatorem tum pluviae miraculum, tum & de Quadis victoriam precibus Christianorum (id quod ceteroqui verissimum erat) acceptam referentem induceret ; quasi si vero actum de Religione Divina esset nisi Graeculus ex Caesare nolente (imo & id prodigium Jovi pluvio palam tribuente) tam prolixum testimonium extudisset. Et is quoque pannus Justini purpurae ultimo loco adsutus fuit. Ac de genuino Hadrianei rescripti textu plura jam quam necesse fuit.

II P S ERASMI MAR ET PETRI

HOc e. *Paſſio S. Eraſmi Martyris & Petri*. Cur Eraſmo expreſſe titulus *Martyris* [ſatis alioqui per notam *Paſſionis* deſignatus] ſubjungatur, poſtea viderimus. Nunc de ambobus hoc in commune monebimus, Martyres hoſce omnino diſpares eſſe; nec ullam inter eos intercеſſiſſe ſive certaminis, ſive quamvis aliam [praeter diei unius triumphalis, etſi facile non in eumdem annum incurrentis] ſocietatem. Nam *Paſſionis* nota [non heic temere, ſed cum judicio poſita] ad ambos pertinet, ſive eodem hoc die paſſos, ſive forſitan tumulatos, uti videbimus.

Et Eraſmus quidem tum in Hieronymianis Mrologiis & Rabano hoc die ſignatur, tum & in ejus Actis [apud Henſchenium ad hunc diem pag. 216. ad finem] diſerte *caelum penetraſſe quarto Nonas Junii* dicitur: etſi in aliquibus Mss. *tertio Nonas* legi moneat Henſchenius, id quod ſecuti videntur Auctor Romani Mrologii parvi, Ado, Vſuardus, atque Notkerus, ut & Graeci in Synaxariis quibuſdam, ac poſtremo Fuldenſe Mrologium apud Cl. Georgium ad Adonem. Verum ſicubi in notanda Paſſione aut Depoſitione uno alterove die variatur, id eo pertinet, quod alii diem emortualem, alii ſepulturae ſpectaverint: uterque enim dies *Paſſio* in Martyribus, aut *Depoſitio* in Confeſſoribus vocabatur. Id quod tum in aliis a me ſaepe adnotatum fuit, tum in eo qui ſequitur *Petro* poteſt intelligi.

Nam *Petrus* una cum *Marcellino* in Actis [apud eumdem Henſchenium ad hunc diem p. 173. ad finem] a Lucilla ſepultus dicitur *ſub die quarto Nonas Junias*; & tamen is dies tum in hoc marmore, tum alibi paſſim pro triumphali habetur. Atque haec de utroque communiter dixiſſe ſufficiat. Nunc ſeorſum de ſingulis.

P A R S P R I O R
De S. Eraſmo.

S. Eraſmi Acta jam olim Mombritius mox & Surius ediderant; quae poſtremo Henſchenius cum Mss. quotquot aſſequi potuit, & editis collata in alterum Junii diem intulit. Quumque ſcripti codices mire inter ſe diſcordent; nullus tamen ad hunc diem codex inventus eſt, qui ea Acta non portentis & incredibilibus narrationibus inquinatiſſima proferat (ut merito ea Tillemontius *excellemment mauvais* appellaverit) praeter breviſſimum compendium, quod in antiquo Breviario Capuano, quod penes me eſt, hoc die reperi: quod compendium (ex veris olim Actis, uti ſuſpicor, derivatum) ad finem hujus capitis dabimus. Cujuſcumque tamen modi cetera Acta vulgata ſunt, antiquiora tamen Martyrologiis IX. ac X. ſaeculi eſſe (89) volunt, quum ex illis Actis Rabanus, Ado, Vſuardus, Notkerus ſua elogia decerpſiſſe videantur.

Nunc illud eſt excutiendum, cur in hiſce marmoreis Tabulis [in quibus *Martyris* titulus, praeſertim praecedente nota *Paſſionis*, paſſim alibi omittitur]

(89) Ex Rabani tamen & Adonis elogiis [nam Vſuardus, utpote utroque brevior, minutias negligit] facile perſpicitur, eos ita quae nunc habemus Acta ad manus habuiſſe, ut tamen prorſus eadem non triverint. Nam quod in Rabano legitur in priore certamine, *Mortuos ſuſcitavit, & multos debiles ſanavit*, id ab hodiernis abeſt: niſi quod poſt diſceſſum ex Antiochia mortuus unus ſuſcitatur non in priore certamine, ſed in Illyrico. Item quod in Adonis elogio ad finem ſcribitur, Eraſmum in Campania *plurimos ſive in fide roboraſſe, ſive ad fidem convertiſſe* [quod & in Elogio Breviarii Capuani infra a me recitando legitur] id totum non tantum ab hodiernis abeſt, ſed & in eis contrarium legitur, quia *ſediſſe in civitate Formiana ſeptem diebus* dicitur [intra quos quid praeclari gereret?] ac demum obiiſſe. Ex his & aliis potes animadvertere, Acta illa quae Martyrologis patuerunt, alibi copioſiora fuiſſe, ſicuti & alibi contra haud dubie parciora.

MARtyris notam subjungere curae fuerit; praesertim quum is post tormenta alibi superata, tandem ἀναιμωτὶ [*sine sanguine*] in Campania quieverit. Ac mihi quidem ob hanc ipsam causam, quod is in pace quieverit, & tamen ab omnibus uti Martyr coleretur, videtur antiquitas dedita opera id observasse, ut *Martyris* titulum numquam non ei subtexeret. In quo quidem praeivit Hieronymi Mrologium, in cujus Lucensi apographo sic annuntiatur id festum: *In Campania Erasmi Martyris*: etsi raro admodum istud *Martyris* additamentum in Hieronymianis reperias, certe quia non nisi Martyres [paucissimis confessoribus exceptis] in ea inferri moris fuit. Deinde idem titulus nec a sequentibus Mrologis omissus fuit. Acta vero ubi de pacato obitu loquuntur, tamen id quoque *Passionem* vocant: *PASSUS est* (sic enim apud Mombritium legitur) *beatiss. MARTYR Erasmus quarto Non.* Jun. At Ado: *Vocante Domino, Martyrio clarus, sancto fine quievit*. Rabanus: *Ad extremum cum palma martyrii ad aeternam vitam migravit*.

De antiquis S. Erasmi Ecclesiis ac Monasteriis, praesertim in Campania Romana, videatur post alios Cl. Georgius ad Adonem die crastino.

Hujus vero cultus post has marmoreas Tabulas Neapoli diu perduravit; signatur enim hoc die in Kalendario Neapolitano Ms. quod veteri Rituali praemittitur. Affert praeterea hoc die Henschenius in Comm. praevio num. 6. quaedam cultus Neapolitani & Reliquiarum Neapoli cultarum ex Caesare de Engenio documenta: quae iterum repetere non est opus. De cultu vero Capuae adeatur Mich. Monachus p. 510. ubi eum in Kalendariis, Mrologio ac Breviario Capuanis signari tradit. Ibidem habuisse se testatur Acta S. Erasmi integra manu exarata: quorum exemplum ad se Capua transmissum fuisse, laetatur Henschenius n. 1. unde animadvertes, ea vulgatis nihilo meliora fuisse. De cultu Siculo haec habet Canonicus Joannes de Joanne (in de *Div. Siculor. Offic.* pag. 363.) *Die* 2. (Junii) *omnia Ecclesiae Siculae monumenta exhibent SS. Marcellinum presb. Petrum exorcistam, & Erasmum Episcopum*.

Nunc quod superest, fidem liberabimus nostram, atque Actorum S. Erasmi brevissimum compendium huc comportabimus, quod hoc die prima Lectione comprehensum(nam sequentes duae sunt de SS. Marcellino & Petro) reperi in Breviario Capuano his verbis.

Beatus Erasmus Episcopus, persecutionem in Christianos sevissimam expavescens: cum per septem annos in monte Libano, corvis escam sibi divino nutu ministrantibus, latitasset: ad patriam Antiochiam est reversus. Qui tentus a (90) *Diocletiano, diversis tormentis* (91) *affligitur, & immenso ferri pondere constrictus, in obscurissimo carcere retruditur. Unde ab Angelo ereptus, Campaniam pervenit. Ubi cum plurimos jam credentes confirmasset*(92)*multosque ad Deum convertens, unda sacri baptismatis purificasset: vocante Domino, martyrio clarus, sancto fine quievit.*

Vides

(90) Hoc est ex vi edicti Diocletianei comprehensus.

(91) Non ab ipso Diocletiano praesente ac pro tribunali sedente, sed a rectore provinciae.

(92) Hoc totum cum hodiernis Actis [in quibus septimo post adventum in Campaniam die moritur] pugnare, non item cum iis, quae Ado ad manus habuit, dictum est supra in Adnot. 89. Nec quidquam fuit verisimilius, quam Erasmum non ideo tam longum iter emensum, ut in Campania potius, quam in Syria exuvias deponeret, sed ut S. Episcopus plurimas animas Deo lucraretur.

Vides in hac Actorum epitome omnia moderata & apprime credibilia. Nulla tormentorum inauditorum, & tamen cum ludibrio Imperatoris Diocletiani superatorum, atrocitas: nulla in Imperatorem convicia: prodigia (quorum in vulgatis Actis inepta prorsus profusio cernitur) nulla, praeter corvi ministerium, & quod per Angelum eripitur a vinculis, quae duo nec inusitata sunt, nec in hoc thaumaturgo [93] Pugile incredibilia: adhaec nulla quadragenorum millium subita ad Fidem conversio: nihil de ejus [94] miro ex Syria in Illyricum adventu, ubi Martyr cum Maximiano saeviente congredi (quasi vero eas quoque partes sibi Principes sumerent, ut praeter decorum, Martyrum judiciis & cruciatibus praeessent) eumque saepius ac turpiter superare fingitur: nihil postremo de Archangelo Michaele eum in carcere constrictum ex Illyrico in Campaniam mirabiliter deducente. Dixeris fortasse, non esse mirandum, si Lectionis hujus auctor compendio studens a tantula hac epitome ἄπιστα (*incredibilia*) omnia resecuerit, etsi ea ab ipso fonte, unde haec pauca derivavit, non abessent. Atqui respondeo, si hujus Lectionis elogium cum Actorum compendiis, quae ex Rabano, Adone, Vsuardo habemus, conferantur, facile cerni quid distent aera lupinis. Itaque mihi videtur Lectionis Breviarii Capuani auctor sinceriora Acta ad manus habuisse, ex quibus specimen illud suum edidit. Sive ut clarius dicam: quamdiu veteris Capuae stetit Ecclesia, Acta probata S. Erasmi (quippe cujus corpus vicina in Ecclesia requiesceret) penes se haud dubie habuit, quae in sacris conventibus legebantur. Itaque ubi tandem ad Breviariorum usum ventum fuit; quum Lectio brevior consarcinanda esset, eadem illa inculpata Acta consarcinatori praesto fuerunt: quae Acta postmodum intercidisse, dolendum est.

Nec illud porro dissimulaverim quod Graeci in Basilii Menologio ad finem diei X. Maii quemdam Martyrem Erasmum proponunt, quatuordecim sociorum commilitio celebrem, quos Puteolis obtruncatos narrant. Locus sic habet: Εν Ποτιόλοις ἀπήχθησαν &c. *Puteolos abducuntur* . . . ubi *Erasmus cum ceteris quatuordecim obtruncatus fuit*. Sed utrum is cum hodierno aliquid commune habere possit, doctiores viderint. Atqui hoc saltem conjicere possumus, quas S. Erasmi Reliquias Neapolitani (apud Caesarem de Engenio & ex eo Henschenium) coluisse dicuntur, eas ad Puteolanum potius (si modo ullus Puteolanus Erasmus a Formiano diversus in rerum natura fuit) quam ad Formianum Erasmum esse referendas. Ac de Erasmo hactenus.

PARS

(93) S. Erasmum Bollandistae ad hunc diem & alibi inter *XV. Sanctos Auxiliatores* recenseri, testantur: quae laus ei a miraculorum multitudine parta, facit ut minus incredibilia ea duo miracula videri debeant, praesertim non insolita. Posterius certe de liberatione a vinculis etiam in hujus diei Martyrib. Petro & Marcellino in eorum Actis num. 3. & 8. legitur.

In hujus autem miraculi narratione Acta vulgata plena sunt fabulosis circumstantiis: quod videbis, si tanti res erit, num. 6. Vbi & locus videbatur mendosus. Sic enim post medium ejus sectionis nunc legitur: *Imperator currens ad carcerem, signaturam annuli invenit* [nam supra dictus fuerat *annulo suo signasse ostia carceris*] *cumque designasset* &c. Quod videbatur corrigendum *Resignasset*. Verum cave mutes. Nam in Veterib. Glossis sic reperio: Ἀποσφραγίζω. *Absigno, Designo, Resigno*: quae sunt omnia synonyma.

(94) Itinera Erasmi ex Antiochia Syriae in Illyricum, mox hinc in Campaniam [etiam si portentosas circumstantias resecueris] adeo incredibilia viris doctis visa fuere, ut eis in mentem venerit duos Erasmos adstruere, Antiochenum unum, Illyricianum aut Italum alterum. de quo vide Tillemontium tom. V. Not. 1. in S. Erasmum. At ex Antiochia in Campaniam facillima & usitata passim navigatio erat; nec Angelo duce itineris opus habuit. Quo tantum indiguerat, ut e vinculis & custodia liber evaderet.

PARS ALTERA.

De SS.Petro & Marcellino.

CAP. I.

Vter prior altero nominari soleat. Hic dies Passionis, an sepulturae sit habendus. Horum Martyrum plenior notitia unde sit haurienda.

Vt inde usque de his duo viris ordiar, *Marcellinum semper in veteribus monumentis Petro praeferri, praeterquam in codice Gelasiano & in Actis* (horum Martyrum credo) *nonnullis*, opportune atque ex vero monet vir pereruditus Dominicus Georgius in adnotatis ad Adonem a se egregie illustratum, quem pro sua liberalitate mihi nuper dono misit. Etsi bona cum viri amicissimi venia praeter codicem Gelasianum, etiam Hieronymiani Mrologii omnium antiquissimus codex Epternacensis (qui Florentinio *Antuerpiensis* vocatur) hoc ordine auspicatur hunc diem: *Romae natalis PETRI Exorcistae, & Marcellini Presbyteri, Thomati, Rogati, cum aliis quadraginta duobus*. At in aliis ejusd. Mrologii apographis posterioribus *Marcellinus* quidem praescribitur, sed ita tamen ut in Corbejensi bis *Marcellinus* signetur (semel scil. primus, iterum post Petrum in hunc modum: *Romae Marcellini presb. & Petri Exorc.& Marcellini presbyteri, Tomati &c.*) quo satis significatur, Corbejensis apographi descriptorem in suo autographo reperisse priorem *Petrum*, cui quum *Marcellinum* (uti vulgatum tunc a ceteris Mrologis ordinem sequeretur) praeponere vellet, tamen vel sic iterum *Marcellinum* (fort. alterum a priore arbitratus) inculcasse. His addi debet & *Veterrima Notitia* (uti quidem a nostro Georgio vocatur, qui eam ex Eccardo protulit) ubi prope S. Helenam dormire dicuntur plures Martyres hoc ordine: *PETRVS, MARCELLINVS, Tiburtius* &c. Ex Gelasiano igitur Sacramentario, & vera Hieronymiani Mrologii scriptura (quae duo sunt omnium vetustissima monumenta) vides, hoc primitus obtinuisse, ut *Petrus* prior Marcellino recenseretur: nec immerito, quia, quantum ex Actis (quae V. saeculo posteriora non esse, infra demonstrabimus) potest intelligi, Petrus prior comprehensus, tum alios plures convertit, tum ipsi Marcellino coronae adipiscendae ansam praebuit. Haec eo pluribus notavi, ut appareat non temere, sed cum judicio in nostris hisce marmoreis Tabulis *Petrum* signari, omisso *Marcellino*. Hoc enim nostrae Ephemerides sollemne habent, ut antesignano tantum notato, sociale agmen subaudiatur. Nondum autem apud Neapolitanos mos invaluerat, ut presbyteralis dignitatis ratione habita, vetus inverteretur ordo, ac Presbyter Exorcistae praemitteretur: quem tamen dignitatis ordinem Mrologia alibi per idem tempus scripta constanter tueri, ac presbyterum exorcistae praeponere maluerunt.

Diximus initio, hunc diem *Passionis* nota in nostro marmore (communiter scil. cum Erasmo) praenotari, etsi revera dies eorum sepulturae fuerit (quippe quum dies obitus, uti dixi, ac dies inhumationis eodem & honore & nomine insignirentur) idque ex Actis confirmari, hos duoviros tumulantibus *sub die IV. Non. Junias*. At Ado refragatur: jure an injuria, in fine animadversionum ad Acta commentabimur.

Ceterum qui plenam horum Pugilum notitiam cupit (nam nos quidem non aliud quam de spicilegio laboramus) adeat Baronium in Annal. & ad Mrologium, adhaec Aringum, Florentinium, Tillemontium, Henschenium hoc die, Bailletum, &, qui ultimus omnium hanc Spartam attigit, proxime laudatum Georgium ad suum Adonem.

CAP. II.

De Actorum SS. Petri & Marcellini antiquitate ac fide.

Horum Martyrum Acta quamvis nec per notarios excepta, nec ab auctore sive aequali, sive suppare scripta fuerint, tamen & perantiqua esse, & bona fide elucubrata, eorum lectio satis cuilibet aequo rerum aestimatori suaserit. De anti-

antiquitate prius, tum de fide pauca dicentur.

Et ea quidem anno 384.(quo Damasus Papa obiit) haud paullo posteriora esse, id ostendit, quod ubi num.13. ad Damasi, qui plura de his Athletis ex Dorotheo carnifice audierat, auctoritatem provocat scriptor, nihil interim affert, quo significet, se ex ore Damasi didicisse, quae ipse in commentarium retulit. Accedit quod ejusdem Damasi versiculos (quod scil. unū potuit) in Martyrum tumba scalptos describat; quum tamen eorum quibuscum viximus, producere versus palam expositos minime soleamus: ad quos (si quidē recens propositi fuissent) satis erat lectorem remittere. Ergo scriptor aut Damasum non vidit, aut aetate junior tunc erat, quam ut (utpote tener adhuc) de his cum Antistite serere sermones posset. Itaque non ante V. saeculum jam labens & forsan provectius haec scribi poterant. Quod & initium arguit ejusmodi: *Dum Roma a paganis teneretur, Petrus Exorcistae officium gerens* &c. Quis enim vel exeunte IV. saeculo, vel vix V. incipiente monendum putasset, fuisse tempus, quum Roma a paganis principibus teneretur? At ubi plus aetatis processit, id adnotasse, saltem in simplicioris plebeculae gratiam profuit. Deinde si ante hoc tempus ad scribendum animum appulisset auctor, non ignorasset, ad Diocletiani persecutionem hoc Martyrium fuisse referendum, idque saltem ex simul collatis Dorothei, Julii Papae, atque Damasi annis conjecisset. Nunc quia ab illo aevo remotior erat, ne hoc quidem satis assequi valuit. Quod tamen satis feliciter Ado (aut siquis prior huic dux in eo praeivit) assecutus fuit; apud quem diserte hi Martyres *sub Diocletiano* ponuntur. Habes cur Acta non sint medio ferme V. saeculo antiquiora: nunc cur non posteriora quinto summum finiente fuerint, accipe.

Quod equidem hoc argumento suadere posse mihi videor. Num. 14. Julio Papae *Sancti* praenomen praescribitur (*Dorotheus*, inquit... *Sancto Julio episcopo & omni populo indicans quae vidisset*) & merito: nam Julius statim sub proximo suo successore Liberio inter caelicolas colebatur, teste laterculo Bucheriano (quem sub Liberio factum volunt) in quo legitur: *Prid. Id. Apr. JVLII in via Aurelia milliario III. in Callisti*. Contra vero in his eisdem Actis num.13. nullum *Sancti* praenomen Damaso praeponitur, utique quod serius aliquanto Damasus ad eos honores pervenisset. Atqui jam sexto saeculo Damasus inter Sanctos numerabatur, & in Hieronymianis Mrologiis (quae aevo Gregorii jam Romae legebantur) die X. Xbris signabatur: quo die in Lucensi sic legitur: *Romae Depositio Sancti Damasi episcopi*: etsi in Epternacensi legitur tantū: *Romae Damasi episcopi*. Quocirca fine quinti saeculi recentiora haec Acta habenda esse minime censeo: cui aetati hoc etiam adstipulatur, quod tum Julio, tum Damaso, semper *Episcopi*, numquam *Papae* titulus (jam sexto saeculo tritissimus) tribuatur. Num.13. *Factus episcopus*: num. 14. *S. Julio episcopo*. Postremo & scripti hujus dictio, & quaedam antiquae ejus temporis locutiones eamdem aetatem significant, de quibus cap. seq. dicemus. Haec de antiquitate. Venio ad scriptoris fidem.

Hanc vero summam adhibuisse auctorem nostrum, ac siquid peccavit in colligendis horum Martyrum memoriis, in judicium magis quam in sinceritatem peccasse, & styli simplicitas ab offuciis alienissimi declarat; & quod fontem harum narrationum Dorotheum, necnon cum eo collocutos Julium, Damasum, omnemque populum, testes citat num. 13.14. Postremo pro hujus scriptoris fide tota haec historia ipsa per sese clamat. In eo inquam unice lapsus videtur, quod praeter Damasi versus, & siquid aliud litteris consignatum reperit, plura alia ex simpliciorum hominum narrationibus corraserit, quas omnes a Dorotheo illo, qui Sanctos obtruncaverat, ad se per manus transmissas vulgus simplicior jactitabat.

bat. Incredibile autem dictu est, quam mire intra quinquaginta aut paullo plus ab exitu Damasi (qui certe a Dorotheo non ea tantum, quae ad sepulturam attinent, uti num.13. dicitur, sed & pleraq. alia didicisse credendus est) annos narrationum fidelitas interpolari quiverit: quod vel ex horum Actorum documento possumus animadvertere. Adeo, ubi scriptae ab aequalibus memoriae desunt, etiam si non multum temporis intercesserit, parum traditis narrationibus fidendum est.

CAP. III.

Ad Acta SS. Petri & Marcellini Animadversiones aliquot.

§.1. *Ad sectiones 1. & 3. An horum Actorum prologus recentior. Variae praeter morem adverbii DENIQVE intelligentiae. Vlpiani de Exorcistis locus. Iidem Judaeis usitati: sed non gentilibus. Gothofredus in eo refellitur, et Tertullianus explicatur. De verbi* Plango *tum activo tum etiam passivo usu. Virgilio & Actis lux. Proverbialis locutio,* Nec ipse Jupiter. *Quid* Crucis triumphus. *De ad Coloss. II. 15. Quid sit apud antiquos* Purgari *&* καθαρίζεσθαι.

Actorum initium tale est. *Benignitas Salvatoris nostri, Martyrum perseverantia comprobata, eo usque processit, ut & Fidei amicos coronaret, & inimicos eorum* (Artemium cum sua familia intelligit, in quorum conversionis gratiam ista praemittuntur) *ex ipsis inferorum claustris erueret. DENIQVE dum Roma a paganis teneretur, Petrus Exorcistae officium gerens, cum multis vicibus caesus ... in vinculis maneret immobilis* &c. Quo in contextu illud DENIQVE, a quo altera periodus incipit, quum importune, nulla enumeratione praecedente, inferatur; suspicionem alicui injecerit, scriptorem quidem ab illis verbis incepisse, *Petrus Exorcistae* &c. sine ullo prooemio; deinde exstitisse aliquem, qui praecedens anteloquium praemiserit [eumdem fortasse atq. eum qui & ad Actorum finem quaedam adtexuit, ut in loco videbimus] qui vix una expleta prologi periodo, ubi ad narrationem ipsam venit, hanc inepte cum superioribus copulaverit per importunum particulae *Denique* nexum. Accedit, quod illud, *Dum Roma a paganis teneretur*, longe recentiorem scriptorem indicare videatur. Verum istud quidem, *Dum Roma a Paganis ten.* jam cap. superiore ostendimus scribi V. labente saeculo potuisse. Ceterum nihil necesse est prologum novitatis damnare, neque heic illud *Denique* improbare. Quod quidem μόριον multa praeter morem [95] significat; sed nulla earum notionum huc facit, nisi tantum, quam in Vet. Glossis reperio, in quibus *Denique* inter cetera tantumdem est quod Τοιγαροῦν h. e. *Itaque*. Eaque est hujus loci significatio: *Denique Petrus*, i. e. *Itaque Petrus*. Haud raro, quantum meminisse possum, eâdem notione istud *Denique* in IV. & V. saeculi scriptis usurpatum reperi.

Jam vero Exorcistarum muneris inter paganos non tantum Julius Firmicus meminit, sed & longe antiquior Vlpianus l. 1. §. 3. D. de extraord. cognit. his verbis: *Medicos fortassis quis accipiet etiam eos, qui alicujus partis corporis, vel certi doloris sanitatem pollicentur ... non tamen si incantavit, si imprecatus est, si (ut vulgari verbo IMPOSTORVM utar) exorcizavit: non sunt ista medicinae genera, tametsi sint, qui hos sibi profuisse cum praedicatione adfirment.* Vbi videtur homo ethnicus Christianos Exorcistas *Impostorum* nomine taxare. Etsi potest & ad Judaeos

(95) DENIQVE, ubi nihil praecedit, in Pandectis modo est *Certe, Plane*, modo est *Proinde*. Exempla posterioris usus habes apud Jac. Gotofredum comm. ad l.87. de R.J. De priore autem usurpatione plures passim leges testantur, quae in Brissonio ultimae editionis indicantur. Potest eadem particula tantumdem esse quod *Ad summam*, ut in Ciceronis Pisoniana c. 20. *Nemo bonus* [hoc unum membrum praecedit: cui subjungitur] *nemo denique civis est*. Postremo in Vet. Glossis praeter notas significationes, exponitur etiam Ἄλλως, & γοῦν, & Τοιγαροῦν. Ex quibus ultimum, uti dixi, huic loco Actorum convenit.

daeos exorciſtas referri, de quibus mentio eſt Actor. XIX. 13. Poſſet & ad gentiles exorciſtas Vlpianus trahi; niſi quos ejuſcemodi ex Tertulliano exſculpit Gothofredus ad dictam legem, ii commentitii eſſent. Nam Tertullianus de Idololatria cap. XI. in turarios Chriſtianos (tura ad ſacrificia vendentes) invehitur, ubi ait: *Qua conſtantia* (turarius ejuſmodi) *exorcizabit alumnos ſuos* (*ſuos* pro *ejus*: idoli ante dicti ſcil. alumnos daemonas) *quibus domum ſuam cellarium* (turis) *praeſtat*. Et ea eſt Septimii ſententia. Jam vero iidem Chriſtianorum Exorciſtae Can.X.Antioch.& XXIV.Laodic.ἐπορκισταὶ (*adjuratores*) dicuntur.

Ibid. v. 9. *Cuſtos carceris nomine Arthemius*. Et conſtanter in hac hiſtoria id nomen cum Th ſcribitur: perverſe; nam & marmorum uſus perpetuus, & origo ab Ἄρτεμις (*Diana*) docet cum T non aſpirato, ſed tenui eſſe perſcribendum: quam orthographiam ſequemur, ſiquando poſthac ejus mentio inciderit. Etiam in Ammiano duplex occurrit *Artemius* [recte cum T tenui uterque] unus XVII. 11. *vicariam praefecturam curans*, alter XXII. 11. ab Imp.Juliano *ſupplicio capitali multatus*. At in Hiſtoriae Miſcellae (XV.6.) editionibus Imperator *Artemius* perperam cum T aſpirato ſcribitur: credo, quod in Ms. ſic reperiſſent.

Ver.11.*Cum* [Paulina Artemii filia] *a daemonio vexaretur*, *& quotidie plangeret*. *Plango* ſi ſit tranſitivum, eſt *percutio*, ut *Fluctus plangentes ſaxa* apud Lucretium, & *Plangere pectora palmis*. At heic eſt intranſitivum, cujuſmodi illud Virg. 1. Georg. 334. *Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt*, h. e. [96] *tunduntur*. Nec aliter aevo hujus ſcriptoris uſurpatum fuiſſe, oſtenditur ex Cyrilli Gloſſis, in quibus *Plango* reſpondet verbo Κόπτομαι h. e. *Percutior*. Ergo hoc loco, *Cum* ... *plangeret* eſt κοπτομένη i.e.quum ſe percuteret.

Num. 3. v. 7. Artemius uxori: *Hodie venturum* [Petrus] *aſſerit*: ſupple, *ſe venturum*. Syntaxis Graeca eſt, etiam Latinis uſitata.

Ver.10.Artemius ut uxori amplificaret carceris diritatem, quo Petrus artabatur, ait: *Si enim dii ipſi de caelo deſcendant, non eum abſolvunt a vinculis: etiamſi ipſe Jupiter*[cujus ſcil.ambitioſa illa cognomina a gentilibus jactabantur,*Salutaris*, *Servatoris*, *Salvatoris*, *Opituli*, *Opitulatoris* &c.] *ad eum vadat*, *aperire ei non poterit*. Jupiter enim, ut eſt in Homeri Iliade, longe plus ceteris diis ſimul ſumptis valebat. Quin & hoc quod de Jove dicitur, proverbiale videtur; cujus ſimile eſt illud Horatii I. Od. 16.

. . . . *Quas* (iras) *neque Noricus*
Deterret enſis, *nec mare naufragum*,
Nec ſaevus ignis, *nec tremendo*
Jupiter ipſe ruens tumultu.

Haec dum Artemius cum uxore colloquitur, *Adeſt* (uti dicitur v.17.) *homo Dei Petrus* ... *habens in manu ſua TRIVMPHVM Crucis*: h.e. Crucem in qua Chriſtus de diabolo triumphavit. Sumpta eſt locutio ex Coloſſ. II. 15. *Et exſpolians principatus & poteſtates*, *traduxit confidenter*, *palam triumphans ipſos in ſemetipſo*. Graece eſt, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ, *Triumphans eos in ipſa* Cruce, quam proxime nominaverat. Theophylactus ex Chryſoſtomo: φησίν, Ἐν τῷ σταυρῷ τοὺς δαίμονας ἡττημένους δείξας, *Hoc eſt*, *In Cruce daemonas proſtratos monſtrans*. Hinc Θριαμβεύσας ejus loci in Heſychii lexico exponitur Πομπεύσας, h.e. *in pompa oſtentans*. Vides unde orta ſit ea locutio,*Triumphus Crucis*, pro eo quod aevo poſteriore uſurpabatur *Crux triumphalis*, cujus uſurpationis exempla aliquot habes apud Cangium. Sed & nobiles Conſtantini victo-

(96) Servius quidem eo loco illud *Plangunt* interpretatur *Reſonant*: at id eo fit quia ex tunſione & alliſione naſcitur ſonus. Ibidem Servius alibi *Plangit* legi monet, idque allatis optimis & antiquiſſimis exemplaribus firmat Pierius. Ea ſi lectio vera ſit, tum τὸ ὑποκείμενον erit *Denſiſſimus imber*, quod proxime praecedit, qui quidem *Tum nemora ingenti vento tum littora plangit* h. e. allidit.

riae per Crucis vexillum relatae non parum hisce locutionibus ansae praebuerunt.

Versus finem: *Statimque filia eorum* (Artemii & Candidae) *nomine & corpore virgo*, (necessario id in S. Paulinae gratiam praemonet: nam nudum ceteroqui *Virginis* nomen poterat *Innuptam* significare, Italis *Zitella*, etsi defloratam: cujus notionis exempla haud rara sunt) *Paulina, a spiritu immundo vexata* . . . *PVRGATA EST*. Proba priscae Ecclesiae locutio, qua qui a spiritibus *immundis* liberi evaserant, *purgati* dicebantur. Atque ex veteribus quidem Ecclesiae Latinae scriptoribus IV. & V. saeculi exempla ejus locutionis complura affert doctiss. Valesius ad Eusebii V. 7. quibus & auctor hujus scripti consonat. Consonant vero etiam & Graeci scriptores, non tantum Eusebius V. 7. (ad quem locum, uti dixi, Valesius Latinorum loca deprompsit) verum & Athanasius bis in vita Antonii, & Nyssenus in vita S. Macrinae (quorum loca vide apud Cangium in Glossar. Gr.) apud quos omnes καθαρίζεσθαι eadem notione de obsessis usurpatur, qua *Purgari* a Latinis. At interim (quod horum Actorum antiquitatem ostendit) nullusdum locus V. saeculo posterior productus fuit, in quo *Purgari* eo sensu reperiatur.

§. 2. *Ad sectiones* 4. 5. 6. Consecratio *unum ex veteribus Baptismi nominibus*. *Quid* Commentariensis *a* Carcerario *differat*. *Insignis menda ex his Actis tollitur*. *Quid* Primo pullorum cantu. *De* Gallicinio *priore, ac posteriore: de quo altero hic locus est capiendus*. *De Vicarii urbis Romae potestate in judiciis criminalibus*. *Quid sit* Inscriptio *in Vicarii formula*. *Quis* Serenus *iste vicarius*. *Quid* Sub voce quaestionaria.

Sect. 4. post medium: *Illi omnes* (qui sub Artemii custodia detinebantur) . . . *a S. Marcellino presbytero baptizati sunt, consecratione illuminati*. Quod baptizati, iidem & *Illuminati* (sicuti & Graece φωτισθέντες) dicantur, tritissimum est. At *Consecratio* quid heic sibi velit, haud perinde intelligerem, nisi me id Paschasinus medio V. saeculo (h. e. eo maxime tempore, quo haec Acta fuisse elucubrata, praediximus) Lilybaei in Sicilia episcopus doceret. Qui in Epist. ad S. Leonem de Paschate haec posuit: *Nocte sacrosancta Paschali, baptizandi hora . . . fons ex se repletur, paucisque qui affuerint, CONSECRATIS . . . ex sese discedit*. Mox: *Usque ad lucem aqua non veniente, non CONSECRATI, qui baptizandi fuerant, recesserunt*. Hinc nostro auctori (quem eod. V. saeculo scripsisse, pro certo habeo) CONSECRATIO est Baptismus ipse. Nec id forsitan praeter communem loquendi morem. Nam Augustinus in libris de Civit. *consecrationem* vocari tradit, quam Graeci τελετὴν vocant. Hoc idem & ex vet. Glossis licet animadvertere, in quibus *Consecratio* tantumdem est, quod Τελετή. Atqui istud Τελετὴ unum quoque est ex Baptismi nominibus apud Graecos (97) usitatum: sicuti & *Initiatio* (quae vox apud Latinos Τελετῇ respondet) passim etiam eam notionem obtinet.

Sectio 5. sic incipit: *Posthaec commentarienses miserunt ad Artemium carcerarium, ut* (98) *noctu praesto esset cum personis, quae erant in carcere*. Vides heic *carcerarium* a *commentariensibus* distingui, & hos prae illo majoris dignationis fuisse. *Carcerarii* mentio fit a Victore Vitensi ejusd. saec. V. scriptore lib. 3. *Populus . . . dato munere carcerariis, die ac nocte Christi Martyres frequentabat*. In Vet. Glossis *Carcerarius* est φυλακτίτης, & φυλακίτης. Sed hoc posterius in Clemente IV. Constit. Apost. 2. significat eos qui detinentur. Quocirca quando in Glossis *Carcerarius* red-

(97) Pseudo-Areopagita cap. 3. Eccl. Hier. Baptismum vocat *Sacram Divinae generationis* (τελετὴν) *initiationem*.

(98) *Noctu* h. e. ὄρθρου βαθέως, *bene mane*, & *ante lucem*. Petitum est ex dialecto ἰδιωτικῇ (*vulgari*) qua quum aliquem bene mane adesse aut proficisci volumus, jubemus id fieri *Di notte*. Mox v. 7. *primo pullorum cantu* vicarius pro tribunali sedet; sub quod utique tempus carcerarius praesto esse debuit.

redditur per φυλακίτης, tunc *Carcerarius* ipſum detentum notat. Nam detenti etiam interdum *carcerarii* vocantur apud Greg. Turonenſem & alios aevi ſequioris ſcriptores. At *Commentarienſes*, ſi vocis vim ſpectes, longe ſunt aliud. Nempe eos proprie, ni fallor, ſignificat, quos nunc vulgo *Scribas criminales* nuncupamus. Nam, Κομενταρήσιος Heſychio eſt, τὰς ἐγγραφὰς τῶν ἐγκλημάτων δεχόμενος, h. e. *qui criminum ſcripturas recipit*. De qua voce vide plura in Graecis Meurſii & Cangii Gloſſariis. Non nego quidem, nonnumquam in Martyrum Actis *Commentarienſem* modo pro *cuſtode carceris*, modo etiam, ſi probe memini, pro carnifice videri ſumptum. At hoc ex eo venit, quod interdum unus idemque pluribus officiis fungeretur, & quia ſuprema carceris cuſtodia penes commentarienſes eſſet, quibus carcerarii ſubjecti erant. Nam certe quidem in his Actis Commentarienſibus carcerarius ſubditur.

Statim ſequitur: *Illi autem omnes qui baptizati fuerant, oſculabantur manus eorum* (quorumnam oſculabantur? aut quinam?) *& dicebant, ut ſiquis vellet ad martyrium venire, intrepidus iret; ſiquis autem vellet excedere, abiret illaeſus*. Haec omnis plena συγκαταβάσεως oratio non niſi uni carcerario convenit. Nunc vero eadem baptizatis tribuitur. Jam quivis videt, hunc locum fuiſſe inquinatum, ac procul dubio ſcribendum: *ILLE autem* (Artemius carcerarius) *omnes qui bapt. fu. OSCVLABATVR manus eorum, & DICEBAT*. Quo loco illud OMNES per ſe ſtat, nec aliunde pendet; nam more Hebraico abſolute ponitur, ſequente pronomine relativo *Eorum*: ſicuti, *Dominus, in caelo ſedes ejus*, & ſexcenta ejuſdem modi. Quae certe inſolens locutio librarium illum ſemidoctum fefellit, qui primus hanc maculam huic loco aſperſit; ex cujus exemplari cetera deinde apographa propagata fuerunt. Ceterum Chriſtianis ſcriptoribus Biblicos idiotiſmos uſurpare familiare fuit.

Statim ſequitur: *Cum ergo primo pullorum cantu ſederet Serenus Vicarius*. Nihil in libris juris frequentius, quam quod praetor aut judices alii *ſedere* abſolute dicuntur, ſubaudito *Pro-tribunali*. Quod vero *Primo pullorum cantu* factum hoc dicitur, id haud facillimum enarratu arbitror. Et quidem *pullorum cantus* non aliud eſt, quam quod uno verbo Latini *gallicinium*, Graeci ἀλεκτρυοφωνίαν vocabant: nam in Gloſſis *Pullus* heic unum eſt ex (99) *Galli* ſynonymis. Ergo hoc loco *primus pullorum cantus* videbatur *gallicinium prius* notare, quod in noctem mediam incurrebat; quum *ſecundum* ante lucem fieret: quae ſunt omnibus (100) ſatis cognita. Sed tamen ex his duobus poſterior, quippe celebrior ac multo alacrior, vocabatur abſolute ἀλεκτοροφωνία; & *Gallicinium* Gellio, Macrobio, Appuleio, Cenſorino. Sicuti & Matthaeus XXVI. 34. *Antequam gallus cantet* abſolute dixit, nec aliter Lucas & Joannes; & id tamen de ſecundo gallicinio eſſe capiendum, Marcus XIV. 30. oſtendit, apud quem *BIS cantet* legitur. Ergo ne dubita, quin hoc loco poſterius gallicinium ſit intelligendum. Quis enim nocte media vicarium ſediſſe credat? At ſummo mane judices Romanos ſedere conſueviſſe, & hinc diſcimus, & ex eo quod hoc cum cetera Romani victus & agendi ratione conſentit. Poſt nonam aut ſub exitum diei illi caenabant: mature cubitum petebant: diu vero ante lucem de ſtrato ſurgebant. Ergo quum *Pullorum cantu* hoc loco tantumdem ſit quod *Gallicinio*, eoque poſteriore & antelucano; illud *Primo* non ordinale nomen erit, ſed maturationis vocabulum, quaſi dixiſſet *ipſo ſtatim pullorum cantu*, ſeu *ubi primum cantare pulli ante lucem coeperunt*. Nunc cetera videamus.

Cum ergo ſub gallicinii tempus *ſederet Serenus vicarius, & juberet audiendas in-*

(99) *Pullus* in Gloſſis tantumdem quod ὄρνις: hoc autem nomen etiam *gallum* complecti, ex eo patet, quod *Gallicinium Secundum* δευτέραν ὀρνίθων ᾠδὴν Syneſius vocat.

(100) Vide Grotium & alios ad Matt. XXVI. 34.

tromitti personas. Inter Vicarios Praefecti praetorio Occidentis unus erat *Vrbis Romae* vicarius, alter *Africae*, tertius *Hispaniarum*; quorum singulis plures provinciae suberant. Porro Vicarii urbis Romae formulam habes apud Cassiodorum IV. Variarum 15. in qua hoc inter cetera legitur: *Vice sacra sententiam dicis: & quod maximae fidei signum est, in inscriptionibus* (101) *vita tibi committitur hominum, quod inter mortales constat esse pretiosum*. Ex qua formula intelligis, capitalia judicia a vicariis exerceri Romae consuevisse, haud minus certe quam a praefectis urbi; ac proinde post vicariorum institutionem, in Christianos modo a praefectis urbanis, modo ab hisce vicariis fuisse animadversum. Nisi si vero volumus, Serenum hunc non tantum praefecti praetorio vicarium [qui absolute *Romae vicarius* dicebatur] fuisse, sed etiam praefecti urbani. Sicuti apud Ammianum XVII. 11. *Romae Artemius curans vicariam, praefecturam pro Basso quoque agebat: qui recens promotus Vrbi praefectus, fatali decesserat sorte*. Nimirum Junius Bassus urbi praefectus, quum anno 359. Neophytus obiisset [ut ex vet. inscriptione Sirmundus ad Ennodium ostendit] Artemius, qui jam Romae praefecti praetoriani vicarius esset, etiam pro praefecto urbano interim agebat. Sic eum Ammiani locum accipio. Potuit & tale quidpiam tunc incidisse, cur hic Serenus curaret utramque Vicariam. Nam ceteroqui ordinarias criminum quaestiones magis est ut praefecti urbani exercuerint.

Jam vero de Sereno isto, qui circiter Diocletiani tempora Vicarius urbis Romae erat, nihil comperti habeo. Sed tamen *Serenos* sane quam plures illustres viros ante & post Diocletianeam aetatem reperio. Apud Gruterum p.IX.1. quidā C. *Serenus* proconsul Galliae occurrit. Apud Tacitum in I. Hist. 31. *Amulius Serenus* primipilaris sub extrema Galbae tempora fuit. Celebris est ille [apud Eusebium IV. Hist. 8. 9. & ad finem Apologiae longioris Justini] *Serenius Granianus*, Minucii Fundani in Asiae provincia (102) decessor; cujus litteris permotus Hadrianus, rescripto ad Fundanum ejus successorem dato, persecutionem lenivit: quem tamen forsitan potius *Granium Serenum* esse appellandum, ex Latino Eusebii Chronico, ex Orosio, & ex collata Grut. inscriptione cujusdam M.GRANII SERENI, conjiciebam in Appendice ad Kal. Junias. Adhaec duo Sereni ex Origenis schola ad martyrium processerunt teste Eusebio VI.4. Fuit & Valentis Imp. dux quidam nomine *Serenianus* Zosimo & Ammiano memoratus. Postremo *Serenos* innumerabiles marmora nobis exhibent: sed nullum adhuc *Serenum* reperire licuit, quem hunc ipsum horum Martyrum judicem exstitisse, suspicari queas.

Ibidem v. 9. Ingressus Artemius dixit: *Petrus Exorcista .. quem castigatum* (103) *& semivivum in carcere esse praecepisti, hic in nomine Dei sui* (104) *vincula omnium solvit, & ostia omnium patefecit* &c. Haec parum cum praecedentibus sect. 4. consentiunt, ubi ipse Artemius, non autem Petrus detentos abire fecit. Deinde miror, si Artemius recens baptizatus non tantum mentiatur, sed & eum, per quem ad fidem conversus fuerat, quique filiam a daemone liberaverat, palam accuset; qui contra profiteri se Christianum debuisset. Verum in his, uti dixi, judicium scriptoris

(101) H. e. accusationibus. Patet ex diversis legibus, accusatorem *inscribere* sive *subscribere* nomen suum debuisse ac *sese ad poenam, quae calumniantibus impendet, obstringere*, l. 7. C. de cal. Hinc Symmachus I. ep. 49. *Quid habeat condicionis INSCRIPTIO, nostis ..... Provisum enim est, nequis temere in alieni capitis discrimen irrueret, ni se idem prius poenae sponsione vinxiret*.

(102) De quo vide dicta Kalendis Junii in Appendice.

(103) Hoc est *verberatum*. In vet. Glossis Castigo est δέρω, τύπτω. Nec alio modo *Castigandi* verbum plerumque in Pandectis accipitur.

(104) Imo *Dei nostri* palam dicere debuisset: alioqui isto modo loquens, adhuc se gentilem significabit.

ris hujus deſidero : cujus nimia credulitas, non ſinceritas eſt accuſanda. Ac plura, ut ſemel dicam, ejuſdem farinae paſſim in ſequentibus narrationibus reperias; quae hunc ſcriptorem, ut in ſuum commentarium ſine ullo delectu admitteret, non aliud quam ſimplicitas & improvida credulitas perpulit.

Sectio 6. ſic orditur : *Tunc Vicarius . . . juſſit Marcellinum presb. & Petrum exorciſtam intromitti ſub voce quaeſtionaria.* *Quaeſtionarios* eſſe tortores, nemo ignorat. At *Sub voce quaeſtionaria* quid ſibi vult? Non aliud certe hoc loco ſcriptor ſignificat, quam quod vicarius ad hos reos perterrefaciendos, eos juſſerit nec a carcerario nec ab aliquo ex commentarienſibus pro more vocari, ſed ab uno ex quaeſtionariis elata ac minaci voce citari, ut ingrederentur. Atque hoc eſt *Sub voce quaeſtionaria* : cujus ſimile eſt *Sub voce praeconis*, aut (quod alicubi legitur) *praeconia*. Ex Actis S.Marii cap.IV.n.18. affert haec Cangius : *Qui dum caederentur, ſub voce praeconia* (h.e.voce Stentorea[105] qualis praeconum eſſe ſolet) *dicentibus quaeſtionariis* : *Praecepta principum nolite contemnere*. Atqui quae in Actis S. Marii *vox praeconia* a *quaeſtionariis* edita dicitur, eadem heic brevius *vox quaeſtionaria* pulchre vocatur. Ceterum ab ipſo quaeſtionario martyres minaciter fuiſſe inclamatos, ex hujus vicarii verbis perſpicitur, ſic ordientis: *Mitius vobiſcum CARNIFICES agerent* (nihildum autem ſaevitum fuerat, niſi voce quaeſtionaria tenus) *ſi ſacrilegium veſtrae Chriſtianitatis omitteretis*.

Ibidem v. 11. difficilis eſt de *Arteriis ambabus* locus; de quo videbis in *Appendice*, quae ad calcem harum animadverſionum adtexetur. Ibi Diſquiſitionem integram [quae prior eſt] argumenti hujus reperies.

§. 3. *Ad ſectiones ſequentes alias*. Virgo *pro Filia*. *De vocibus* Limen & Liminare & Superliminare. *Silvae Nigrae in* Candidam *transnominatio quando acciderit*. *De ejus Eccleſia in Cathedralem erecta, & an V. ſaeculo*. *Damaſi verſus emaculantur*. *De criminoſorum publica ante catechumenatum poenitentia. De formula* IN PACE.

Extrema ſectione 7. *Tunc Serenus juſſit . . . pedes ejus* (Petri) *in cippo artiſſimo conſtringi*. De *Cippo* vetere Diſquiſitionem alteram mox in Appendice ſepoſitam reperies.

Sect. 10. v. 5. *Vt tolleremus vobis Artemium & Candidam atque Virginem eorum*; h.e. *filiam eorum virginem* Paulinam. Eadem prorſus notione *Virgo* uſurpatur 1. ad Cor. VII. 36. 37. 38. ad quem locum ſimilia ex aliis ſcriptoribus loca deprompſimus.

Ibid. v.10. *Sanctam vero Candidam atque Virginem* (ſupple *eorum*) *per praecipitium*, *id eſt* (iſtud *Id eſt* non interpretationi ſervit, quo modo apud Graecos τουτέστιν, ſed demonſtrationis gratia interponitur, eſtque tantumdem ac *Quod eſt*) *per liminare cryptae, jactantes, lapidibus obruerunt*. Vult igitur praecipitium illud adhuc ſuo tempore fuiſſe monſtratum *PER* (h.e. *circa*) *liminare cryptae*, ſive ejus ingreſſum. Nam Nonio *Limen* eſt *Omnis ingreſſus*, ubi & Virgilii locum affert. Siculus Flaccus : *Limina introitus exituſque locis praeſtant*, non tantum ſcil. domibus. Ceterum & *Liminare* pro *Limen* jam uſurpari coeperat. In Actis S. Thyrſi M.c.4. *Ceciditque Apollo de liminari ſuo*. Et cap. 9. *Apollinis & Veneris ſimulacra de ſuis liminaribus acta*. Vbi *liminaria* ſunt cellae, in quibus ſigna collocabantur. Nam ſicut *Limen* pro tota domo aut delubro ponitur, ſic & pro Cella, quaſi parvo fano ſive aedicula idoli. Hinc fit compoſitum *Superliminare* (ὑπέρθυρον) in Vulgato Exodi & Prophetar. interprete obvium : quod Latinis veteribus *Superum*

(105) Quam vaſta eſſe debuerit praeconum vox, ex pluribus antiquorum ſcriptorum locis oſtendi in adnotatis ad illud Dan. III. 4. *Et praeco clamabat VALENTER*. Iidem ut vocis vaſtitatem majorem efficerent, ad quaſdam praeceptiones ſe conformantes, *vocem exercere & experiri* dicebantur, ut ibidem animadvertimus.

perum limen [cui opponitur *Inferum*] vocabatur.

Sect.11. v.2. *Juſſit eos* [Marcellinum & Petrum] *duci ad Silvam nigram*, *quae hodie in honore Sanctorum Silva candida appellatur*, *& in eadem ambos pariter decollari.* De *Silva*, olim *Nigra* poſtmodum Candida, videbis plura apud Aringum lib.2. cap. 16. ubi etiam ab Julio Papa Eccleſiam inceptam, quam Damaſus poſtea perfecerit, ex Actis Damaſi Mss. docet, in quibus legitur: *Perfecit quoque Baſilicam SS.Rufinae & Secundae*, *quam Julius Marci ſucceſſor inceperat*, *in territorio Silvae candidae*, *ubi ſepulta fuerunt* [fort.*fuerant*:nam ea poſtea hinc in S.Tiburtii cryptam Lucilla tranſtulit] *corpora SS. Marcellini & Petri*. Haec eo notavi, quod tranſnominatio *Silvae Nigrae* in *Candidam* non tunc mihi videtur facta, quum hi Martyres ibi perempti, ibidem aliquamdiu jacuerunt, ſed poſtea potius quando primum ibi Baſilica conſecrata fuit.

Jam vero quod ad finem hujus ſectionis Lucillae & Firminae translaturis corpora horum Martyrum dicuntur *adjutorio fuiſſe duo Acolyti Eccleſiae Romanae*; illud ECCLESIAE ROMANAE videtur aevo forſan poſteriore a deſcriptoribus additum, ac tunc maxime, quando Eccleſia SS. Rufinae & Secundae in Cathedralem erecta fuit, cujus praeſules dicebantur *Epiſcopi Silvae Candidae*; quae demum Eccleſiae Portuenſi adnexa fuiſſe reperitur. Nam eo tempore quum periculum eſſet, ne Acolyti illi Lucillae & Firminae adjutores haberentur pro Acolytis Cathedralis *Silvae Candidae*, unde translatio fiebat; idcirco additum expreſſe fuit, eos *Eccleſiae Romanae* incardinatos fuiſſe. Nam ceteroqui aevo ſcriptoris id monere neceſſe non erat, quia Eccleſia ibi a Damaſo dedicata adhuc in Paroecia Epiſcopi Romae erat. Niſi ſi vero jam inde ab exeunte V.ſaeculo, quo haec auctor ſcribebat, Cathedralem Silvae Candidae erectam fuiſſe, hinc aliquis arguere ſatagat: ex eo inquam indicio, quod hujus hiſtoriolae auctor non alia de cauſa Acolytos illos diſertis verbis Eccleſiae Romanae attribuit, quam quia verebatur, ne eos alioqui Eccleſiae *Silvae Candidae* (ſive *SS. Rufinae & Secundae*: nam duplex ei Eccleſiae id nomen fuit) quae ſuo jam tempore in Epiſcopalem erecta fuerat, lector imprudens tribueret. Ejus quidem Cathedralis jam inde a medio VI. ſaeculo quidam Valentinus Epiſcopus erat, qui Conſtituto Vigilii Papae [ann. 553.] per Zachaeum Epiſcopum ſubſcripſit his verbis: *Zachaeus Epiſcopus rogatus a fratre Valentino Epiſcopo Silvae Candidae, ipſo praeſente & conſentiente & mihi dictante*, *huic Conſtituto pro ipſo ſubſcripſi.* Non alia vero de cauſa per alium ſubſcripſit, quam quia Totilas Gotorum rex ei ἄμφω τὼ χεῖρε ἀπέκοψε, *ambas manus praeciderat*, uti narrat Procopius extremo cap.15.libri 3. de bel.Got.Quum autem non ſit veriſimile, hunc Valentinum primum ejus ſedis antiſtitem fuiſſe; haud aegre crediderim, jam inde a V.ſaeculo ei Eccleſiae Epiſcopos praefuiſſe. Id certe facilius ſuſpicor (aut vero illud *Eccleſiae Romanae* a deſcriptoribus additum) quam hunc ſcriptorem a V. finiente ſaeculo ad VI. uſque promoveam.

Sectiones porro duas ultimas [eae ſunt 13.& 14.] proderit huc integras adſcribere, propterea quod ex eis praecipua auctoritas his Actis, uti ſupra dixi, arceſſitur.

Sect.13. *Haec omnia Damaſus*, *quum Lector eſſet*, *puerulus didicit ab eo*, *qui eos decollaverat*, *& poſtea factus Epiſcopus in eorum ſepulcro his verſiculis* (106) *declaravit*.

Mar-

(106) Quum haec auctor ſcriberet, exſtabant hi hexametri [quos ὑποκοριστικῶς vocat *Verſiculos* more antiquorum] in tumba Martyrum ſcalpti. Ac plurima ejuſmodi epigrammata ex Damaſi elegantiſſimi poetae ingenio ſepulcris Martyrum inſcripta olim legebantur, quae in unum coegit Martii Mileſii Sarazanii diligentia, quae poſtmodum Bibliothecae Patrum illata fuerunt; inter quae & hoc elogium num. XIII. legitur.

Marcelline tuos, pariter Petre, nosse (107) *triumphos,*
Percussor retulit Damaso mihi, quum puer essem,
Haec sibi (108) *carnificem rabidum mandata dedisse,*
Sentibus in mediis vestra ut tunc colla secaret,
Ne tumulum vestrum quisquam cognoscere posset:
Vos (109) *alacres vestris manibus mundasse sepulcra.* (110)
Candidulo occulte postquam jacuistis in antro,
Postea commonitam vestra pietate Lucillam
Hic placuisse magis sanctissima condere membra.

Sect. 14. *Ipse autem qui eos decollavit nomine Dorotheus, publicam* (111) *poenitentiam*

(107) Hoc est *Se nosse*. Graecismus est, cujus supra ad Acta S. Justini Adnot. 45. paria exempla notavimus.

(108) In Actis ab Henschenio datis legitur, *Haec tibi*: quod Damasi menti adversatur. Ego non dubitavi, quin *Sibi* emendandum putarem: nec aliter postea in Sarazanio editum reperi.

(109) Hoc idem in hisce Actis narratur num. 11. *Jussit eos* [Vicarius] *duci ad Silvam nigram* (*quae hodie in honore Sanctorum Silva Candida appellatur*) *& in eadem ambos pariter decollari. Cumque ventum fuisset in media Silva; ipsi sibi manibus suis mundaverunt locum a spinis: in quo orantes, & sibi dantes pacis osculum, genu posito decollati sunt.*

(110) In Henschenii Actis levi heic tantum distinctione adhibita, haec cum sequenti versu nectebantur in hunc modum: *Vos . . . mundasse sepulcra, Candidulo occulte postquam jacuistis in antro.* Atque heic demum τελείαν στιγμὴν posuit. Perverse: nec enim postquam jacuerunt, ipsi sibi suis manibus locum sepulcri mundaverunt, sed antequam occumberent. Quocirca τελείαν στιγμὴν in suam sedem retraxi, ita ut a *Candidulo* nova sententia procedat. Nec aliter forsitan Sarazanius heic distinxerat: quem nunc non vacat revisere.

Quod sequitur, quo pacto Lucilla & Firmina a S. Tiburtio Martyrina cum his duoviris admonitae, eorum corpora de Silva nigra auferentes, juxta S. Tiburtium *in inferiori parte* [sepulcri S. Tiburtii] *in crypta* sepeliverint, id pluribus in his Actis proxime sect. 12. narratum fuit. Nisi quod pro eo, quod in Henschenii editione legitur, *In inferiori parte in crypta sepelirent*, longe melius ea verba ab Aringo tom. 2. p. 32. ex Actis citantur *In inferiore parte Cryptae*: nec aliter in Adonis compendio reperi.

(111) Quantivis pretii locus: ex quo intelligas, criminosos, antequam inter catechumenos referrentur, *publicam poenitentiam* egisse. Et hunc veteris Ecclesiae morem absque his Actis ignoraremus. Quod miror tot viris doctissimis, qui attigere haec Acta, non fuisse animadversum. Nec mirum est, criminosis, uti dixi, baptismum petentibus praemitti debuisse publicam poenitentiam; nam ex ad Heb. VI. 4. discimus, etiam baptismum sub *Poenitentiae* nomine venisse; quia post baptismum in aliquod crimen lapsi, *Rursus renovari ad poenitentiam* ibi Apostolo dicuntur: quod *Impossibile* h. e. *perdifficile* idem vocat, quia ut Baptismi poenitentia levior ac facilior, sic illa altera post baptismum tabula *Baptismus laboriosus* antiquis dicebatur.

Hanc autem criminosorum poenitentiam non tantum lotioni, sed & catechumenatui, quod modo monebam, antecessisse, ex eo didici, quod Dorotheus dicitur *publicam poenitentiam gessisse PAGANUS*, i. e. dum adhuc paganus esset, necdum inter catechumenos adscitus. Nam statim ut quis inter catechumenos referebatur, desinebat *paganus* dici. Nam quo pacto pagani dicerentur ii, qui morte ante lavacrum praeventi, ad salutem [utique per baptismi votum] adipiscendam comparati habebantur? Omnino enim catechumenatus medius quidam inter ethnicismum & Christianismum status fuit. Catechumeni ante baptismum nec stricte *Christiani* [nam laxe interdum & hi *Christiani* vocabantur, quatenus in Christum crediderant] nec umquam *Fideles* vocabantur: at non continuo *Pagani*, sed interim *Cathecumeni* (id quod erant) dicebantur, aut *Credentes*, aut laxius *Christiani*. De quo vide quae plura in Epist. posteriore ad Illustriss. Dominicum Georgium adnotavimus.

Jam vero non tantum publicam, uti dixi, poenitentiam, verum & *Confessionem* praemitti forsitan consuevisse (nec enim hanc habitam fuisse necessariam, sed tamen uti laudabilem publicae illorum poenitentiae partem, existimo) ex sequentibus illis verbis conjici posset: *Et per bonam Confessionem pervenit ad misericordiam Salvatoris.* Quo spectat illud Act.

XIX.

tiam gessit paganus, S. Julio Episcopo, & omni populo indicans quae vidisset, & baptizatus est in senectute sua, & per bonam confessionem pervenit ad misericordiam Salvatoris: cui est honor & gloria in saecula saeculorum. Amen. (112) *Quorum corpora, beatissimor. scil. Marcellini Presb. & Petri Exorcistae Martyrum, collegit Lucilla, & posuit in vehiculo noctu, & adduxit via Lavicana milliario ab Vrbe tertio, & sepelivit sub die quarto* (113) *Nonas Junias, in* (114) *pace*.

APPENDIX

DISQVISITIONVM LONGIORVM DVARVM

In totidem Actorum S. Marcellini loca.

DISQVISITIO PRIOR

De ARTERIIS AMBABVS *S. Marcellini Mart.*

De *Arteriis* hisce *ambabus* quum nuper epistolam ad virum undecumque eruditissimum, in hisce vero studiis facile principem conscripsissem; non parum existimationis hisce commentariis accessurum putavi, si quidquid id reculae erat, huc conferrem, si minus suo pondere valiturum, at ex splendore certe tanti nominis haud parum sibi & hisce ὑπομνήμασι dignitatis corrogaturum.

EPISTOLA

Ad V. Cl. atque eruditissimum Joannem Baptistam Morgagnum in Patavino Gymnasio rei anatomicae professorem.

Tum sane multum viro utriusque nostrum amicissimo, ac parium studiorum societate conjuncto, Francisco Serao, pluribus de causis debeo, tum ea potissimum, quod eo maxime conciliatore post aliquot annos novum mihi tecum amicitiae genus coaluerit, non illud quidem sive coram usu ac sermonibus, sive (quod inter absentes usuvenit) crebro litterarum commercio excultum, sed per Seraum ipsum, quasi per sequestrem & utriusque nostrum voluntatis interpretem, assidue altum atque confotum. Nulla enim hujus ad te, aut tua vicissim ad eum epistola scribitur, quibus non ambo nos mutuis per illum officiis decertemus. In quo fateor, tu multis partibus vincis. Sic enim es. Sicuti nemo est hominum, cui non eruditione & sapientia antecellas, sic universis humanitate, ac mira prorsus illa tuae naturae bonitate praeis. Nec tamen usque adeo stipes sum, quem non a te officiis tam longo intervallo superari poeniteat. Nam certe piget ac pudet. Et tamen meditantem aliquando sive epistolis alloqui, sive quidpiam de mea inopia depromere, quod observantiae in te testis exsisteret, subrusticus nescio quis pudor, ac summa simul de tuo limatissimo judicio existimatio prohibuit. De quo

XIX. 18. *Multique credentium* (sed nondum lotorum) *veniebant, confitentes & annuntiantes actus suos.* Quod siquis heic *bonam confessionem* eam intelligi malit, qua antea incredulus, postea Christum palam confitebatur, non repugnabo; maxime quum antea baptismi, postea confessionis mentionem injecerit. Ergo haec verba, *Et per bonam confessionem* &c. summam totius conversionis complectuntur, quasi diceret, *Et ut uno verbo dicam, per bonam fidei Christianae confessionem salutem est consecutus*.

(112) Quae mox sequuntur, ab aliena sunt manu, sed non multo posteriore, uti patet ex illo IN PACE aliisque styli antiquioris indiciis.

(113) At in Adone *Quinto Kalend. Septembris* legitur: quod videndum an non ad aliam quamlibet translationem pertineat ab ea quam Acta describunt.

(114) De formula IN PACE plura diximus in utraque ad Clariss. Georgium epistola, ex quibus appareat, ea formula *Pacem ecclesiasticam* designari, in qua is, de quo titulus sepulcralis loquitur, obierit. Hinc non mirum si etiam Martyribus his inscriptum sollemne illud IN PACE fuerit; quia & sectae, quae extra Ecclesiae pacem & unitatem erant, suos Martyres jactitabant.

quo quum aliquando cum Serao nostro conquererer, meque ipse inertiae damnarem; eo demum hortatore excussi me tamen, planeque pervici. Nam commodum in Acta S.Marcellini mart.commentanti mihi nodus vindice dignus in re anatomica quum incidisset; sensi illico quam mihi subsidio futurus fuisses, si quidem aut adfuisses, aut si vero propius abesses, quam ut, dum per epistolam de cortina tua χρηστήριον elicio, parva interim festinanti prelo mora intercederet. Nunc quia maturandum fuit; quidquid equidem augurando potui extundere, id raptim χαλκογραφείῳ mandavi. Ceterum si dignus per te fiam, qui tantulum a te, quamvis aliud agente (si commodum est) responsi auferam, id omne ad hujus,quem tamdiu obrodo, libelli calcem rejicietur: locum scil. omnium conspectissimum, quique lectorem quamlibet fastidiosum raro praeterit. Quotus enim quisque est, qui non saltem exordia librorum finesque pertentet? de mediis interim quantislibet rebus securus.

P A R S I. ἐξηγητική.

Quid sint ambae arteriae. I. *Arteriae carotides duae,quae laesae ἀφωνίαν inducunt, videbantur accipiendae. Verum ea explicatio rejicitur.* II. Arteriae *nomine solum respirationis iter apud antiquos veniebat: ceterae, quarum pulsum medici explorant*, venae *dicebantur. Eamdem spiritus semitam saepius plurativè* Arterias *antiqui vocabant: an quia non tantum tracheam sed & cibariam fistulam ad respirationem & vocem valere crederent? Id si est; tum* Ambae arteriae *non aliud erunt, quam fistulae ambae quas modo nominavi. Ea interpretatio adscitis undecumque veterum locis & argumentis suadetur; ac tamen postea merito refellitur.* III. *Tertia eaque verissima explicatio talis est.* Arterias & Fauces *invicem ab antiquis confundi, demonstratur. Jam vero Fauces ab antiquis censitas fuisse duas, dextram sinistramque, ex Hippocrate ostenditur. Quocirca* Ambae *Marcellini* Arteriae *non aliud, quam* Fauces ambae *intelligi debent. Antiquorum loca passim illustrantur.*

Locus autem S.Marcellini Actorum videbatur αἰνιγματώδης, quique non alium Oedipodem, quam te ipsum, unum scil. ex genuina Asclepiadarum familia eximium, non conjectorem, sed plane explicatorem requireret. Is vero locus in Bollandiana (ad postrid. Kal. Junias) horum Actorum editione, sectione 6. v. 11. his verbis concipitur. *Cum haec & similia diceret Marcellinus presbyter; jussit eum Serenus pugnis caedi in arteriis ambabus*. Ac ne de menda suspicio subeat; scito ita in omnibus Mss. peraeque legi, nec aliter esse in Adonis horum Actorum compendio, in quo scribitur: *Jussit pugnis caedi in ambabus arteriis*. Quumque hic locus torserit (115) eruditos viros; tamen si quid in his rebus video, ea maxime locutio antiquitatem hujus scripti prodit.

Ac me quidem, ubi plura jam de ea difficultate in commentarios relata typographo tradidissem, quae vulgo probatum iri non desperarem, ecce Seraus noster, ubi primum in eum ex longo tempore incidissem, nova interpretatione pulcherrima perculit: quam, quod ei tamen acquiescere minime potuissem, primam omnium producam in medium. Conjecit igitur *Arterias ambas* non alias videri posse, quam *Carotidas*, quae duae numero, dextra sinistraque cum venis jugularibus copulantur, ac sursum feruntur. Has autem potissimum pugnis caedi Serenum jussisse, ut eis quoquo modo laesis, Martyr, qui acriter concionando in judicem offendisset, ἄφωνος (*vocis expers*) evaderet. Nam certe duas illas idcirco *Carotidas* antiquis dictas, recte Gorrhaeus docuit, quod vinculo exceptae, κάρον sive lethargum & apoplexiam inducant, unde etiam *Arterias* ληθαργικὰς aut ἀποπληκτικὰς fuisse appellatas. Atqui apoplexiam Hippocrati haud alio usitatiore

 voca-

(115) Tillemontius in horum Actor. compendio, quod Notae 1. inseruit: *Il commanda, que l'on battist a coups de poings sur les artères*, [*je ne sçai ce que c'est*.]

vocabulo quam ἀφωνίας (quā male quidam *obmutescentiam* reddiderunt, quum nec muti sint re vera ἄφωνοι, nec aliud omnino vertendum sit ἀφωνία quam *vocis defectio*) nuncupari, Galenus optimus Coi praeceptoris interpres passim ostendit. Nimirum enim ab eximio symptomate ās morbus ἀφωνία Hippocrati (idque κατ' ἐξοχὴν, uti Galenus loquitur) dici consuevit : de quo adeatur Foesius in Oeconomia Hippocratis. De Carotidibus loquitur Aristoteles in III. Hist. anim. Aretaeus, Rufus Ephesius, Galenus, & quis non ? De eisdem Celsus IV. 1. in hunc modum : *In dextra sinistraque circa guttur venae grandes, quae σφαγίτιδες nominantur, itemque arteriae quas carotidas vocant, sursum procedentes ultra aures feruntur.*

Huic quamvis elegantissimae explicationi cur tamen ego juxta atque ejus auctor Seraus noster minus assentiamur, plures sunt causae. Nam primum ea interpretatio non tantum judicem, qui sic jussit, sed & carnifices, qui jussa exsequuturi erant, rei anatomicae gnaros requireret. Deinde duo illi ductus numquam absolute *Arteriae* sunt appellatae, sed *Arteriae* cum suo διοριστικῷ adjuncto *Carotides*. Neque vero carotides interceptae per se natae putabantur vocalitatem adimere, sed *carum* aut apoplexiam inducere, ex quibus inter cetera vocis ademptio consequitur. Adhaec non aliis, quam uni Hippocrati, ἀφωνία apoplexiam notabat. Nec postremo credendum est, Romanorum vulgus, hisce de rebus crassius quiddam sentire atque effari solitum, ad ea spectasse, quae vix eruditissimis medicorum perspecta esse possent. Nec te aliter, Morgagne doctissime, de his esse judicaturum auguror. Quocirca ad populare opinandi ac loquendi genus nos convertamus licebit.

Ac primum veto heic de arteriis illis per totum corpus diffusis, quarum σφυγμὸν (*pulsum*) in carpo maxime medici explorant, quidquam prorsus cogitari. Nam ut inde usque ordiar : antiquos *Arteriae* nomine solam (116) primitus illam intellexisse, per quam ultro citroque per-

meat

(116) Ante Hippocratem solam illam semitam, per quam spiritus reciprocatur, dictam fuisse *Arteriam*, nemo dubitat. Id quidem ex pluribus Hippocratis locis constat [quae vide apud Foesium in *Oeconomia Hippocratis*] in quibus Αρτηρίη simpliciter h. e. sine τραχείας (*asperae*) additamento id quod dixi significat. Nam quas medici febrem exploraturi pertentant, eas Graecorum antiqui φλέβας, Latini vero *Venas*, non *Arterias* nuncupabant. Ita passim Coum medicinae parentem esse locutum, ex iis tum Hippocratis tum Galeni in Hippocratem commentantis locis intelliges, quae Foesii diligentia (in φλέβες) cumulavit. Adde & Rufum Ephesium sic scribentem : Τὰς δὲ ἀρτηρίας τὸ ἀρχαιότατον φλέβας ὠνόμαζον &c. *Quas nunc Arterias, eas primitus Venas nominabant; & quum pulsare dicebant Venas, Arterias dicere volebant.* Nec aliter Latini loquebantur. Lucillius : *Neque priusquam venam hominis tetigit.* Cicero quoque in II. de nat. deor. & *venas micare* dixit, & ex eis signa a medicis peti. Ovidius VI. Met. *Venae desistunt posse moveri.* Et in X. *Saliunt tentatae pollice venae.* Ibid. *Micant venae.* Etiam Celsus in prooemio bis *Venas* pro Arteriis posuit. Adeo sero admodum de Graecia in Latium illud inter sanguinea vasa discrimen manavit, ut alia *Venarum* nomen [quod erat antea commune] sibi peculiare facerent, alia *Arteriarum* vocabulum sibi arrogarent, quod solius semitae spiritus antea proprium fuerat. Atqui aevo A. Gellii jam tandem ea distinctio a viris doctis observabatur; ita ut quum medicus ille, qui Gellio aegrotanti assidebat, φλεβὸς ἅπτεσθαι, *venam tangere* antiquo more usurpasset, a Tauro & ipso Gellio habitus fuerit indoctior. Vide XVIII. Noct. Att. 10.

Dixi initio adnotationis hujus, ante Hippocratem *Arteriae* nomine solum venisse spiritus tramitem. Nam ceteroqui nolo dissimulare, ipso Hippocratis aevo jam sensim coepisse id nomen cum aliis ductibus communicari. Hic enim lib. de corde sect. 9. duas agnoscit arterias cum duobus cordis ventriculis conjunctas, quarum certe una [quae μεγάλη *magna* ei cognominatur] non alia quam Aorta erit, altera vero [quae cum dextro ventriculo nectitur, quamq. οὐ λειφαιμέουσαν, *sanguine non carentem* dicit] quaenam esse debeat, satis apparet. Eodem & illud pertinet quod in de Aliment. sect.

7. ve-

meat ſpiritus, non eſt dubium. Mox ubi *Arteriae* nomen cum illis ductibus, quorum pulſatio a medicis perſentitur, commune factum fuit; vel ſic tamen adhuc diu *Arteria* (117) ſimpliciter & ſine *Aſperae* additamento iter ſpiritus deſignabat.

At Latini interim eamdem partem, qua ſpiramus & vocem in verba formamus, haud raro quidem ſingulari numero *Arteriam*, ſed tamen multo ſaepius numero multitudinis *Arterias* (118) efferebant: quid in eo ſecuti, haud plane liquet (119). Niſi illud eſt, quod quum priſci illi Latini, a quibus ea loquendi conſuetudo deſcendit, duas junctim *fiſtulas* (120) animadverterent, unam per quam ſpiritum ducimus, alteram per quam manſa demittimus, utramque exiſtimarint ad reſpirandum valere, unde & ambas *Arterias* appellarint: ex quo *Arteriarum* numero multitudinis appellatio manſerit.

Ac re vera antiquos (ſaltem τοὺς πολλοὺς)

7. venas quidem in hepate, arterias vero in corde radicari dixit, ex his vero *ſanguinem* & (πνεῦμα) *ſpirtum* errare per omnia. Quod ita eſt diſtribuendum, ut ſanguis a venis, ſpiritus ab arteriis per omnia transfundi intelligatur. His fundamentis mox medici poſteriores illud inter venas & arterias diſcrimen ſuperſtruxerunt, quod Pollux quidem lib. II. ſect. 235. ſic finivit: *Arteriae ſunt* (ὁδοὶ πνεύματος) *viae ſpiritus, ſicut venae ſanguinis*: at ſubtilius Gellius in XVIII. 10. his verbis: *Vena eſt conceptaculum ſanguinis . . . miſti confuſique cum ſpiritu naturali, in quo plus ſanguinis eſt, minus ſpiritus. Arteria eſt conceptaculum ſpiritus naturalis miſti confuſique cum ſanguine, in quo plus ſpiritus eſt, minus ſanguinis.* At ſimul fatendum eſt, Hippocrati *Arteriam* abſolute dictam non aliam fuiſſe, quam qua ſpiritum trahimus: ex quo ſimul oſtenditur, id nomen unius tracheae primitus proprium, mox ad alia vaſa translatum. Et hoc eſſe veriſſimum, ex iis intelligemus, quae de Arteriae etymologia infra in parte 2. dicentur.

(117) Poſtquam *Arteriae* nomen ex peculiari commune pluribus evaſit, illud reſpirationis iter diſcriminis cauſa *Arteriam* cognomento [τραχεῖαν] *aſperam* vocare coeperunt. Et tamen adhuc antiqua conſuetudo perduravit, ut *Arteriam* ſine *Aſperae* cognomine, aut pluraliter *Arterias*, reſpirationis organum nuncuparent. Ac Latini praecipue ſic loqui amabant, ad quos ſerius inter venas & arterias diſcrimen pervaſit. Id vero ſupervacaneum eſt exemplis confirmare. Videbis loca quae plurima mox in ſequ. Adnotatione & alibi pro re nata afferentur.

(118) Exempla ſunt paſſim obvia. Auctor ad Her. III. 12. *Laeduntur Arteriae, ſi antequam leni voce permulſae fuerint, acri clamore compleantur.* Mox idem nomen quum iterum ac tertio pluraliter ibidem extuliſset, tandem ait: *Fauces enim calefiunt, & arteriae* [per contentioſam pronuntiationem ſpiritu] *complentur.* Lucretii locum Adnot. 132. producemus. Plinius idem nomen tum ſingulo numero tum plurativo uſurpavit, ſed ſaepius pluraliter. Itaque vel ſolo libro XX. quinquies numero multitudinis eum *arterias* pro *aſpera* dixiſse reperio. Neroni apud Sueton. c. 25. adſtabat ſemper phonaſcus, *qui moneret, Parceret arteriis.* Appuleius Florid. XVII. *Tragoedi adeo ni quotidie proclament, claritudo arteriis obſoleſcit.* Tertullianus lib. de Anima cap. 10. *Culicibus et formicis et tineis deeſſe pulmones et arterias.* Et ut alia exempla in ſequentibus producenda praeteream; etiam Servius ad Aen. VII. 533. ſic adnotat: *Non enim vox uda eſt, ſed per udam arteriarum labitur viam.*

(119) Foeſius quidem in Oecon. Hipp. in Ἀρτηρίη hanc numeri multitudinis [etiam ab Hippocrate uſurpati] rationem aſſignat, quam & aliis neſcio quibus veniſſe in mentem memini. *Arteriam*, inquit, *aſperam* Ἀρτηρίας *num. multitudinis vocat* [Hippocrates] *ea forte ratione, quod per totos pulmones multis ramulis diducatur.* Atqui ſi haec ratio valeret, etiam arborem unicam dicemus *Arbores*, quod plurimos ex ſe ramos proferat; & nervum ſingularem eadem de cauſa *Nervos* appellabimus. Non eo inficias interdum nervi aut arteriae ramum aliquem *Nervum* aut *Arteriam* dici; at non continuo truncum cum ſua propagine quamlibet numeroſa ſive Nervos ſive Arterias nuncupabimus. Sed fruſtra his immoror; nam ex variis antiquorum ſcriptorum locis mox proferendis luce clarius eſt, eos nullam τῶν βρογχίων (*bronchiorum*) habuiſſe rationem, quando *Arterias* plurative uſurpabant.

(120) Non tantum *Fiſtulae*, ſed & *Cannae* nomine utraque donatur. Et arteria quidem aſpera a Coelio Aurel. *Canna gutturis* nominatur, ut & in Galeni operibus ſaltem ſpuriis *Canna pulmonis*. At etiam oeſophagus Italis *Canna*, aut *Canna della gola* dicitur, unde verbum *Tracannare* & vulgi vox *Cannaruto*.

ita existimasse conjici potest, ex illa Isidori XI. 1. *Arteriae*, sive, uti vocat, *Arteriarum* etymologia. *ARTERIAE* (inquit) *vocatae, sive quod per eas* (ambas scil.) *a pulmone aer h. e. spiritus fertur, seu quod artis & angustis meatibus spiritum vitalem retineant, unde vocum sonos emittunt*. At aliquis dixerit, quia Isidorus *Arterias* (sicuti *Scalas* & similia) plurative usurpavit, hinc fuisse consequens, ut eidem plurali numero insistens, *PER EAS aerem ferri* easque *sonos emittere* diceret; non quod fistulas duas adstrueret ad spirandum aptas. At huic exceptioni occurrit primum ipsemet Isidorus qui in originatione altera, *Artos & angustos MEATUS* plurative eos dixit, quibus ad spirandum utimur, forsitan MEATUM appellaturus, si de uno ductu ageretur. Deinde occurrit Tertullianus lib. de Anima c. 10. ubi non tantum *Arterias* pluraliter dixit, sed *FISTULAS Arteriarum*; dicturus certe *Fistulam*, nisi praeter asperam arteriam, illum etiam meatum, per quem cibos transmittimus, *arteriarum* seu *fistularum* alteram statuisset. Locus sic habet: *Ita & spirari cur non putes sine pulmonum follibus, & sine FISTULIS ARTERIARUM* (121)? Hanc vero conjecturam ex Tertulliani & Isidori locis ductam hic Actorum locus juvare videtur. Nam quum plura magnifice & confidenter, & quidem elata voce Marcellinus esset elocutus; *jussit eum Serenus pugnis caedi in arteriis ambabus*, quasi utraque ad verba concipienda valuisset, ac proinde utramque uti noxiam puniendam censuisset.

Mitto quod eadem conjectura potest ex eo etiam fulciri, quod sicuti apud antiquos utraq. fistula ad (122) deglutiendum valere credebatur; ita & utraq. ad reciprocandum spiritum (123) contulisse aliquid existimari potuerit. Quo etiam illud pertinet, quod apud Graecos Λάρυγξ & φάρυγξ (quorum nominum prius ad asperam arteriam, posterius ad gulam proprie pertinere grammatici edixerunt) ita promiscue passim a veteribus usurpata fuerint, tamquam fuissent plane synonyma, & utrovis promiscue capita fistulae utriuslibet notarentur. Vide de utroque vocabulo Gorrhaeum, Henr. Stephanum, & Foesium in Oecon. Hippocr.

Postremo & illustria Jul. Pollucis (124) loca reperire licuit, ex quibus satis intelligi-

(121) Mox easdem *Arteriarum fistulas* eleganter *Artus staturales* vocat.

(122) Exitat de hoc argumento A. Gellii dissertatio in XVII. 11. ubi ostendit, Platonem immerito ab Erasistrato reprehensum, quod potum non tantum per gulam in ventriculum, verum etiam per arteriam in pulmonem defluere affirmaverit: quod & Alcaeus ante dixerat. Mox & Plutarchi defensionem pro Platone affert his verbis: *Sed Plutarchus in libro Symposiacorum auctorem Platonis sententiae Hippocratem dicit fuisse, idemque esse opinatos & Philistiona Locrum, & Dioxippum* (aliis Dexippum) *Hippocraticum, veteres medicos & nobiles*: ex quorum sententia etiam arteria, etsi moderate, potu persundebatur.

(123) Saltem sicuti potus aliquid per τραχεῖαν [*Asperam*] demitti, veteres edixerunt; sic & vicissim per oesophagum non parum spiritus intromitti crediderunt. Quod aperte docet Hippocrates lib. de Flatibus sect. 8. ubi πνεῦμα (*Spiritum*) cum alimentis intra corpus ingeri multum oportere, non dubitat. Hanc vero Coi senis sententiam cave ridiculam putes. Nam contra eruditissimi plures hujus temporis medici fidenter docent, non aliam aeri patere viam, per quam se sanguini immisceat quam per gulam, vectante ciborum vehiculo: quum ceteroqui per pulmones nullum esse aeri cum sanguine commercium, pro explorato habeant.

(124) Julius Pollux lib. II. sect. 201. Ὃν (στόμαχον) καὶ βρόγχον, καὶ ἀρτηρίαν ἔνιοι, οἱ δὲ καὶ φάρυγγα καλοῦσι. *Quem* [stomachum, h. e. *gulam*: nam scitum est, ab antiquis *Stomachum* fuisse unum ex Oesophagi synonymis: nec alia passim notione *stomachum* Pollux usurpat] *& bronchum* (h. e. asperam arteriam; ut ex subjecta βρόγχου definitione dat intelligere) *& arteriam nonnulli, alii vero pharyngem* [h. e. sive *guttur*, sive *fauces*] *vocant*. Sect. 202. ὁ δὲ στόμαχος . . . κατατείνει εἰς πνεύμονα. *Stomachus ad pulmonem usque pertinet*. Ubi Hier. Mercurialis in I. Var. lect. 1. corrigit εἰς κοιλίαν, *in ventrem*. Sed tamen Mss. illud πνεύμονα tuentur, teste Pollu-

cis

ligitur, gulam & aſperam arteriam pari loco ac nomine apud antiquos, ſaltem τοὺς πολλοὺς, fuiſſe cenſitas.

Ac videbar hactenus difficultati feciſſe ſatis. Verum nondum mihi ipſe ſatisfacio: tuo vero, Morgagne, acri judicio, quod maxime revereor, multo equidem minus. Quid enim? ubi judex *in ambabus arteriis* caedi Marcellinum Martyrem jubet, nae is videtur dextrum ſiniſtrumque colli (qua parte iſtud mento ſubjicitur) latus ſubinnuere. Nunc vero aſpera arteria ita cum fiſtula cibaria committitur, non ut una ad dextram, altera ad ſiniſtram colli partem vergat, ſed ut una anterior, altera poſterior deorſum porrigatur. Deinde non tantum Latini *Arterias* plurative pro ſpiritus itinere uſurpabant, ſed etiam (125) Graeci: quibus ſubtilius omnia rimatis grave eſt tam craſſum errorem tribuere, ut etiam cibariam fiſtulam in cenſum arteriarum πνευματικῶν (*flaturalium*) retulerint. Jam vero quid Galeno fiet, qui (in VII. de uſu part. cap. 5.) reſpirationis inſtrumentum non tantum plurative *Arterias*, ſed & cum epitheto *Aſperas* appellavit? An ne virum tantum ejus locutionis ambitu cibariam etiam fiſtulam (quae certe levis eſt) complecti voluiſſe dicemus? Quocirca alia quaerenda eſt hujus difficillimi loci certior expoſitio: quae niſi fallor ejuſmodi eſt.

Scio equidem *Fauces* & *Arteriam* ſeu *Arterias* duo fuiſſe rerum diverſarum vocabula. Nam *Arteria* quidem fiſtulam ipſam deorſum ad pulmonem uſque pertinentem notat: quum contra *Fauces* (Gr. φάρυγξ) ſi Gorrhaeum audimus, ſit *regio intra os, ubi tum gulae, tum arteriae extrema concurrunt*. Tamen etſi ſint partium diverſarum nomina; uſus tamen effecit ut promiſcue acciperentur, & modo *Arteria* non aliud quam *Fauces* deſignaret, modo *Fauces* pro pulmonis canna ponerentur. Id quia nunc primum notaſſe mihi videor, & ſtruit ad nodi ſolutionem viam, inferne (126) ſeorſum exponere non gravabor. Quo poſito, nihil

hil

cis adnotatore Jungermanno. Ex quibus facile intelligas, antiquos haud raro unam cum altera fiſtula confudiſſe. Poſtremo quod dixi, βρόγχον huic grammatico, non aliud eſſe quam aſperam arteriam id ex ſequenti definitione, quae ſect. 204. talis eſt. βρόγχος [*Arteria aſpera*] *autem ſtomacho* (i. e. gulae) *praetenditur, & ad pulmonem vergens, linguae & ſtomacho* (ſive gulae) *adnaſcitur: in pulmone vero medio radicatur ... ac porro in plures tenues apophyſes ſcinditur, quae & fiſtulae & βράγχια & aortae vocantur. Ipſe vero* (βρόγχος) *in teretem figuram contornatus, in poſtica parte ſtomacho* [*ea eſt gula*] *adhaereſcens, ex pluribus quaſi annulis componitur*.

(125) Vnum alterumve locum attuliſſe ſatis erit. Hippocrates lib. VII. Epid. καὶ ἆσθμα καὶ ὑποκερχαλέον περὶ στῆθεα καὶ ἀρτηρίας, *Et creber anhelitus & circa pectus & arterias ſtridula aſperitas*. Adhaec Sophocles πνεύμονος ἀρτηρίας, *Pulmonis arterias* uſurpavit. His adde Galenum locis pluribus & alios non paucos, quibus producendis abſtineo.

(126) *Arteriam* pro faucibus ſaepiſſime uſurpari, vel hoc declarat, quod ἀρτηριακὸν πάθος Paullo Aeginetae III. 28. non aliud eſt, quam βράγχος h. e. *raucitas*, quae faucibus praecipue accidit; ut ἀρτηριακὸς quum de homine dicitur, eſt idem qui *raucus*. Sed ut ex Latinis potiſſimum hauriam: hos video quoties *Arterias* plurative uſurparunt, vix aliud quam fauces intellexiſſe. Itaque Plinius extremo cap. 1. libri XX. *Illitum anginas et arterias* (h. e. fauces) ... *ſanat*. Cap. 5. *Arteriis medetur*. Cap. 14. *Arterias humidas ſiccat*. Cap. 17. *Ad arterias aſperas* [h. e. exaſperatas] *cum galla et melle teritur*. Cap. 20. *Arterias et tonſillas .. perfricent*. Lib. XXII. 23. *Prodeſt arteriis exaſperatis*. XXVIII. 12. *Exulcerationi arteriarum*. Pluribus ſuperſedeo.

At iidem viciſſim & *Fauces* haud dubie videntur pro ductu arteriae aſperae ſaepiſſime uſurpaſſe. Itaque ubi *Elidere fauces*, aut *oblidere* aut *frangere fauces laqueo* dixerunt, itemque *Innectere fauces laqueo*, & quae ſunt plura talia, ὅσα κόνις; hae profecto locutiones non niſi in aſperam arteriam proprie conveniunt: cujus ductus ratione ſuae longitudinis intercipi laqueo poteſt; quum contra in fauces proprie dictas nihil horum conveniat.

Eam vero invicem confundendi arteriae & faucium vocabula conſuetudinem Graecis etiam fuiſse familiarem, jamdiu Gorrhaeus, & Foeſius in Oecon. Hippocr. obſervarunt. Itaque tum φάρυγξ tum etiam λάρυγξ non tantum

de

hil facilius dictu est, quam Serenum Marcellini judicem, ubi *Arterias ambas* caedi jussit, *Fauces ambas* intellexisse: de quo nihil est quod dubitari posse suspicer.

Atqui hoc ipsum, inquis, inauditum est, Fauces adstrui binas: quod nusquam alibi reperitur. At equidem ut de *Faucibus ambabus* Latini cujusquam auctoris exemplum adhuc quaero; ita Graeci peridonei scriptoris locum promptissimum habeo. Is est magnus Hippocrates ipso statim initio Fragmenti περὶ ἀνατομ. ubi *Arteriam* in hunc maxime modum describit: Ἀρτηρίη ἐξ ἑκατέρου φαρυγγέτρου τὴν ἔκφυσιν ποιευμένη, ἐς ἄκρον πνεύμονα τελευτᾷ. *Arteria ab VTRAQVE FAVCE exortum capiens in summum pulmonem desinit*. Vides heic duplicem agnosci faucem ab Hippocrate: ex quo factum, ut & Graecis non tantum φάρυγξ singulari numero usurpetur, sed & plurali φάρυγες; & Latini raro singulariter, plurimum autem pluraliter *Fauces* dixerint, certe quod duas agnoscerent. Ergo quia [uti modo in Adnot. 126. demonstratum fuit] *Arteriarum* nomen haud raro pro *Faucibus* posuerunt; ob eam causam ubi hoc loco Serenus S. Marcellinum *in Arteriis ambabus* caedi jubet, nihil aliud intellexit, quam *in Faucibus ambabus*. Atque ea unica est *Arteriarum ambarum*, quae tantum negotii viris eruditis facessebant, expositio.

Hinc vero & illud tandem assequimur, eccur persaepe Latini *Arterias* numero multitudinis usurpaverint. Non enim ea est ejus locutionis ratio, quod per pluralivum numerum duas fistulas designari voluissent, quemadmodum supra conjiciebamus; sed quod quotiescumque *Arterias* scripsere pluraliter, iis locis *Arteriarum* nomine plerumq. *Fauces* [quas duas scil. agnoscebant] intelligi oporteat. Percurre, si lubet, loca illa omnia, quae in Adnotationes 118. & 126. conjecimus: plane reperies, non modo nullum ex iis locum esse, qui non percommode de faucibus sumi possit, verum etiam eorum exemplorum pleraque haud aliter debere quam de eisdem faucibus intelligi. Adde quod Auctor ad Her. III. 12. ubi dixisset: *Vulnerantur arteriae acuta . . . acclamatione*, mox idem prorsus de faucibus affirmat: *Acuta exclamatio . . fauces vulnerat*. Adde & Lucretium IV. 531. cujus locum infra Parte 2. proferemus, & alios pari synonymia utentes.

PARS altera (127) ἐτυμολογική.

De Faucium *&* Arteriae *aliarumq. vocum originatione.* Fauces *non aliunde quam a* φάρυγες, *eliso rhotacismo.* φάρυγξ & φάραγξ co-

de *faucibus* [quas plerumque voces illae designant] sed saepe etiam pro ipsa *arteria aspera* usurpantur. Exempla hujus notionis haud pauca qui nosse avet, adeat Gorrhaeum, aut, qui inde plura hausit, Henr. Stephanum in φάρυγξ. Illud etiam satis constat, etsi grammatici inter Λάρυγξ & φάρυγξ ita distinguant, ut illud arteriae, hoc gulae exordia sint habenda; tamen ex usu luculenter ostendi, ita passim permisceri invicem ea vocabula [sicuti etiam apud Latinos *Fauces* & *Guttur*] ut facile pro synonymis sine ulla prorsus reprehensione haberi queant.

Postremo & ex voce βρόγχος hoc ipsum potest intelligi. Nam τὸν βρόγχον apud Hippocratem vel totam *asperam arteriam* notare, vel *fauces* dumtaxat designare, Galenus in Comm. 3. in lib. de Artic. docet: quem tamen locum misere depravatum, conqueritur Foesius; apud quem exempla Coi senis, quibus βρόγχος est *Guttur*, ibidem reperies. *Guttur* autem & *fauces* apud Latinos confunduntur. Rursus autem βρόγχον apud Hippocratem significare interdum etiam *gulam*, sicuti & derivata ab eo verba tantumdem esse quod *deglutire*, ostendit idem Foesius: quem consulere poteris in voce βρόγχια. Huc etiam refer quae sup. in Adnot. 124. ex Polluce adscripsimus; a quo βρόγχος ita describitur, ut ea definitio non nisi in ductum Asperae arteriae convenire possit; quum tamen aliis ea vox *fauces* designet. Sed jam furfuris grammatici satis.

(127) Hanc partem alteram prodire in publicum equidem noluissem, quippe tricarum ac salebrarum plenam. Neque vero nunc erat his locus, ut pro una alterave etymologia tamquam pro aris focisque dimicarem. Tamen quia interim οὐδὲ πάρεργον multa heic etiam illustrantur; aliud viris quibusdam gravissimis visum fuit. Quorum judicio freti, ita haec senticeta foras emittimus, ut tamen spinosiora quae sunt, seorsum in ima ora sepesuerimus, non nisi harum mercium amatoribus adeunda,

cognata sunt vocabula: incertum, an unum ab altero, an utrumque ab inusitata radice. Arteria *non est quasi* ἀλτηρία. *Nec quasi* ἀερoτηρία. *Haec altera etymologia antiquitate plurimum, verisimilitudine minimum valet. Nam non tam* aeris, *quam stationarii cujusdam* spiritus *conceptaculum antiquis arteria definiebatur. Deinde analogia vocis refragatur, quae docet eam a tertia praeteriti passivi esse repetendam; a tertia scil. praeteriti verbi* Ἄρομαι, *a qua tria formantur Arteriae synonyma, non tantum scil.* Ἀρτηρία, sed & Ἀρτὴρ & Ἀρτήριον [*de quorum singulis agitur*] *quorum saltem ultimum originem a tertia praeteriti aperte ostentat. Obiter de veriloquio vocis* ἄρτος. *Cur porro* Arteria *recte ab* ἄρομαι *descendat, ex ejus annulis sibi invicem* aptis *atque* consertis *ostenditur. Locus Hippocratis difficillimus explanatur. An Arteria ab* ἀρτὴρ (*qua* strigilem *significat*) *derivetur, ob asperitatem scil. An potius* ἀρτὴρ *idcirco strigilem* [*non quamvis, sed auriculariam*] *designarit, quia instar arteriae asperae annulosa erat? Erotiani locus correctus & illustratus. De strigilis auriculariae structura, aliisque scitu non indignis.*

Ac plura sane, quam praevideram, in hunc intricatum Actorum locum cumulasse nondum plane poenitet: primum quidem quod non inutilem operam horum Actorum antiquitati navasse mihi videor: deinde quod eadem opera ὁδῷ πάρεργον plurium antiquarum locutionum vim in apertum protulimus. Et tamen adhuc *Faucium* & *Arteriae* originationes [non illae quidem speciosae, quas hactenus tradiderunt, sed nativae ac genuinae] producendae restant. A *Faucibus* ordiar, propterea quod earum veriloquium multo est facillimum. Eas quidem Martinius, & ex eo Vossius, a verbo φαύω (*eloquor*) dictas voluerunt. Darem manus, si aut formationis analogia adstipularetur, aut nisi meliora suppeterent. Verum quid moror? FAVCES est ipsissimum Graecum φάρυγες; unde submoto tantum rhotacismo, fit φαῦγες. At vetus Latium, quia littera G carebat, FAVCES appellavit. Similiter & a singulari φάρυξ (quomodo pro φάρυγξ veteres usurpabant) sublata canina littera, factum est FAVX: qui nominativus non alibi quam in vet. Onomastico legitur, & respondet Graeco φάρυγξ. At et FAVCIS recto casu in Cyrilli Glossis occurrit, respondens eidem φάρυγξ. Ceteroqui ablativus FAVCE tritissimum est.

Graecum autem φάρυγξ tam arta cum φάραγξ cognatione junctum reperio, ut non dubitem quin aut unum ab altero, aut ambo a communi radice pullulaverint. Et φάραγξ quidem est *Barathrum*, h.e. *hiatus*, *praecipitium*. Vicissim autem & Latini veteres *Barathrum* pro faucibus sive gula accipiebant: proprie an translate, non interpretor. Nam etiam tum Graecum φάρυγες, tum & Latinum *Fauces* adeo frequenter ingressum ad praecipitium (sicuti & laxius postea aditum ad quemcumque locum) designat, ut ambigi possit, utrum ea vocabula ab humanis faucibus ad praecipitem locum, an contra, translata fuerint.

Venio jam ad multo difficiliorem & varie vexatam *Arteriae* etymologiam. Isidorus duplicem originem(locū priore hujus Disquisitionis parte adscripsi) tradidit, sed quasi si Latina vox esset, eam Latino ex penore hausit. Fuere qui ἀρτηρίαν quasi ἀλτηρίαν [a *saliendo* scil.] dictam voluerint: id vero non tantum spiritu [qui in ἅλλομαι densatur, quum sit in *Arteria* tenuis] sed & antiquitate refragante. Nam Hippocratis & aliorum antiquorum Ἀρτηρία dumtaxat ad respirandum, non item ad pulsandum & saliendum valebat; & tamen non tantum *Arteria* vocabatur, verum etiam id nomen una sibi ferme tamquam peculiare arrogabat. Postremo illa originatio potissimum ab antiquitate & verisimilitudine apud H. Stephanum, Martinium, Vossium & alios se probavit, ut *Arteria* ab ἀὴρ & τηρέω dicta videatur, ab eo scil. quod *aerem servet* atque contineat.

Ac

Ac fateor hanc ultimam etymologiam & satis (128) antiquam esse, & minime insulsam: at non continuo satis veram arbitror, quippe antiquae loquendi consuetudini minus consentientem. Priscis enim mortalibus πνεύματος (*spiritus*) non *aeris* conceptaculum & semita definiebatur ea, de qua tamdiu loquimur, aspera arteria. De quo sexcenta sunt Graecorum & Latinorum loca. Et aliquid certe antiquissimi medici inter *aerem* & *spiritum* interesse voluerunt: de quo vide inferne (129) animadversa. Ex quo efficitur, priscos illos homines, si quidem consentanea suis opinionibus vocabula rebus imponere voluissent, hoc respirandi instrumentum non ab *aere* [cujus mentio ferme (130) nulla primi-

(128) Satis antiquam esse id ostendit, quod ab H. Stephano (in Αρτηρία) ejus meminisse dicatur quidam *Philar.* Sic enim compendiose ibi scribitur. Is vero non videtur esse *Philarius* (medii IV. saeculi medicus, cujus fragmenta sunt apud Aetium) sed potius Philaretus is, cujus exstat *De pulsuum scientia* Graecum opusculum.

Sed re vera ejus etymologiae primus, quod reperire potuerim, auctor Bacchius apud Erotianum (in voce Αρτηρίων) fuit, ubi Αρτηρίας (unum scil. ex Hippocraticis asperae arteriae nominibus) dictos ait, quasi ἀεροτήρας. Quem locum a me emendatum atque expositum ad hujus epistolae finem reperies.

(129) Quid inter πνεῦμα (*spiritum*) & *aerem* antiquissimi hominum distinxerint, ex iis potest intelligi, quae magnus medicorum parens lib. περὶ φυσῶν (*de flatibus*) sect. 4. edisserit; ubi tribus maxime rebus hominem enutriri, *cibo*, *potu* & (πνεύματι) *spiritu*, praefatus (quod & transtulit Tullius in 2. de Nat. deor. scribens, *Tribus rebus animantium vita tenetur, cibo, potione, spiritu*) statim haec posuit: *Ac* (πνεύματα) *spiritus quidem, qui corporibus insunt, flatus* (Gr. φῦσαι: sed cave heic accipias hoc vocabulum pro crassioribus ac morbosis flatibus, quum potius sint *spiritus* in homine stationarii: quos discriminis causa heic Hippocrates *flatus vocat*, at alibi, Erotiano auctore, eosdem simpliciter *Spiritus*, generis retento nomine, appellat) *vocantur: qui vero extra corpora exsistunt, Aer: qui* (aer extimus, & hominis corpori circumfusus) *sane maximus est in omnibus, quae corpori accidunt, & auctor & dominus.* Ex quo vides, aliud fuisse Hippocrati aerem corpus hominis ambientem, aliud *Spiritus*, corporis cavitatibus primitus insitos, atque ibidem assidue reparatos. Ubi autem de respiratione agebatur, non nisi *Spiritus* olim mentio fiebat: quem Latini saepius *Vitalem*, interdum & *Naturalem Spiritum* vocant. Loca sunt passim obvia. Quo etiam pertinet illud Galeni in Comm. ad περὶ ὑγιεινῆς διαίτης: *Respirationem* esse dicit Hippocrates, τὴν διὰ τοῦ σώματος ἔξω τε καὶ ἔσω φορὰν τοῦ πνεύματος, *intro & foras spiritus per os lationem.* Nemo autem melius, quam Plinius (cui & alii Latinorum concinunt) eam, de qua loquimur, *Spiritus* notionem (ex populari scil. acceptione) explicuit, ubi Arteriam asperam *Spiritus conceptaculum* definivit. Nam *conceptaculi* vox quiddam stationarium indicat. Eodem *spiritu* cavitates corporis internas & spatia inania repleri docet Hippocrates lib. περὶ τέχνης: quem spiritum lib. περὶ ἰητρῦ etiam νοτίδα sive *vaporem* vocat.

(130) Id quod & ex superiore adnotatione, & ex vulgari antiquorum loquendi consuetudine intelligitur, ex qua nomina rebus imponebantur, potius quam ex subtilioribus philosophorum observationibus. Ceterum quis dubitat, diu ante Ciceronis aevum jam hoc tandem fuisse intellectum, id quod ultro citroque per arteriam permeat, non aliud esse quam aerem? Nam clare id certe & sine ambagibus eloquitur Cicero in II. de Nat. deor. in quo plura leguntur eo pertinentia; ut: *AER quem spiritu ducimus*: item: *AER spiritu ductus alit .. animantes*: & illud: *Aer ... spiritum praebet animantibus.* Lucretius ad philosophicam obrussam exactior IV. 935.

Interiorem etiam partem spirantibus aer
Verberat hic idem (hic idem, inquit, exterior aer, de quo proxime dixerat) *cuum ducitur atque reflatur.*

Verum quid de his mirum, quando etiam Hippocrates videtur id antea vidisse? Qui quidem lib. de flatibus sect. 6. ex eo aeris necessitatem arguit, quod a respirando cessare nequeamus. Et tamen ejus glossographus Erotianus mira prorsus edisserit, modo quae ex eo Foesius in Αὴρ affert (quae tamen in Erotiani lexico frustra quaesivi) vere ab eo petita fuerint. Nam praeter tritam ἠέρος (*aeris*) notionem, tres alias explicat: inter quas etiam ponitur, *Qui in nobis est spiritus, & aer quem efflamus.* Atqui quum haec significatio a primaria illa & celebri plane diversa ponatur; ex eo fit consequens, aerem qui spirando reciprocatur, negari esse elementarem aera; aut tam vere dici aerem oportere, quam canis caelestis est vere canis.

primitus fuit, quoties de reciprocando ſpiritu agebatur] ſed potius παρὰ τοῦ πνεύματος [a *ſpiritu*] aut omnino a verbo πνέω (*reſpiro*) fuiſſe nuncupaturos, ac πνευματοτηρίαν aut πνευμοτηρίαν aut tale quidpiam facilius appellaturos.

At vero nativa *Arteriae* etymologia ex certiſſimo potius analogiae indicio commonſtranda fuerat: cujus antiquos etymologos [ne Platone quidem & Varrone, viris alioqui ſummis, exceptis] haud magnam habuiſſe rationem, eſt quod doleamus. Nunc hanc vocabulorum vere reginam [analogiam dico] ſi ducem ſequamur, haud deinde dubitabimus, quonam ex fonte id nomen corrivari neceſſe ſit. Fuit enim hoc a grammaticis obſervatum, nomina in τὴρ, in τήριον, atque in τηρία finientia, omnia ab una eademque tertia praeteriti paſſivi perſona proficiſci. Itaque ſicuti a σέσωται fit & σωτὴρ [*ſervator*] & σωτήριον (vox Graecis ferme (131) Bibliis peculiaris, quae a Vulgato interprete per neutrum *Salutare* redditur) & σωτηρία [*ſalus*] producuntur; ita reperiendum eſt verbum, unde non tantum ἀρτηρία, ſed & (132) ἀρτήριον &(133) ἀρτὴρ [quae duo poſteriora etiam in uſu fuiſſe pro *Arteria* reperio] propagentur. Atqui ab his vocabulis ſi retro κατ' ἀναλυτικὴν τέχνην [quod pueri ἑλληνίζοντες aſſolent] progrediamur; non alibi certe ad ultimum conſiſtemus, quam ſive in αἴρομαι, ſive in ἄρομαι; quorum alterutrum pro radice propaginis hujus, qua de quaerimus, agnoſcamus neceſſe eſt. At ab αἴρομαι [*tollor*, *erigor*] vix eſt ut quiſquam ſanae mentis *Arteriae* vocem

cem

(131) Vox Σωτήριον apud profanos ſcriptores inuſitata, in Graecis autem Bibliis decantatiſſima (ex quibus videtur eam deprompſiſse Heſychius, ubi ſcripſit, Σωτηρίου, ἐξιλασμοῦ) facile Alexandrina dictio fuerit. Verum ea neglecta Graeci femininum Σωτηρία praetulerunt; ſicuti & pro neutro Αρτήριον eiſdem femininum Αρτηρία viſum eſt magis probum.

(132) Αρτήριον etſi nunc quidem nuſquam apud Graecos reperies, at olim eos ſpiritus ſemitam ἀρτήριον neutraliter non minus quam Αρτηρίαν nuncupaſse, teſtis eſt Lucretius lib. IV. quo loco id laborans, ut vocem corpoream eſse demonſtret, haec poſuit v. 531.

Praeterradit enim vox fauceis ſaepe, facitque
Aſperiora foras gradiens ARTERIA clamor.

Vox, inquit, foras gradiens, efficit *arteria* [h. e. arterias] aſperiora. Recitat & A. Gellius hos verſus, ſi probe memini.

Atqui ſi nihil aliud, hoc certe Lucretianum nomen non poteſt aliunde, quam a tertia paſſivi praeteriti (unde & cetera verbalia nomina in τήριον exeuntia fiunt) exſiſtere. Quod ſi Αρτήριον ejus, quam dixi, originis atque indolis eſſe conceditur; non poterit non indidem & Αρτηρία genus ſuum repetere.

(133) Αρτὴρ genus calceamenti fuit Pherecrati in *Vetulis* uſurpatum, teſte Suida. Id vero fortaſſis ab eo ſibi nomen quaeſivit, quod in cothurni tragici morem hominem attolleret, & proceriorem efficeret. Itaque is calceus dici Latine *Erector* poſſit, ab ἄιρομαι ſcil. quod eſt *attollor*. Sed tamen ea ſe mihi potius etymologia probat, ut ſit a tertia praeteriti perſona verbi ἄρομαι, quod eſt *aptari*, *apte haerere*. Ea enim praecipua calcei laus putabatur, ut apte induceretur. Nam ſi paullo artior, urebat; ſi laxior, follebat & riſus ciebat: de quo antiquorum loca producere ſuperſedeo.

Sed & in Graeco Nehemiae IV. 17. ἀρτὴρ genus inſtrumenti eſt, quo onus *attollitur*. Locus is Hebraice totidem verbis ſonat: *Portantes* [*baſſebel*] *in onere*. At facile eſt, heic *Sebel* non ipſum *onus* ſignificare, ſed inſtrumentum, quo onus attollitur, quod ſcite Syrus heic *Vectem* reddidit: pro quo ſcil. Graeci interpretes ἀρτῆρα poſuerunt: Αἴροντες ἐν τοῖς ἀρτῆρσιν, h. e. *tollentes in inſtrumentis ad attollendum*. Nam certe analogia vocis ſuadet, iſtud ἀρτὴρ non aliud eſse quam machinam, qua attollitur aliquid. Sive, ſi alios audimus, eſt *humerus* ipſe: qui cur non in bajulis ἀρτὴρ h. e. *ſublator* vocari poſſit? Hoc igitur ſi ſequimur, Αρτὴρ ejus loci ab αἴρομαι fiet. At poteſt & ab Ἄρομαι derivari, ſi modo ἀρτὴρ ſit *ciſta*, ſive *corbis*, ſive quid aliud, quod *apte* onera recipiat, aut quod *apte* humero haereat.

Fuere & ἀρτῆρες (ſic enim Artemidoro vocantur, qui paſſim alibi ſunt ἁλτῆρες, *halteres*, trita rei gymnaſticae vox) quos ab ἄιρομαι deductos crediderim, quod in eis *erigendis* ſeſe in gymnaſiis exercerent.

Poſtremo ἀρτῆρα quibuſdam eſſe ξύστραν (*ſtrigilem*) Heſychius dixit: quo loco *ſtrigilem* ne communem per ξύστραν, an auriculariam intellexerit, infra expendemus; ſimulq. Ἀρτὴρ eſse aſperae arteriae ſynonymum, ex Erotiani loco, uti par eſt, correcto, oſtendemus.

cem deducere velle ſuſtineat: quid enim utrique commune?

Reſtat igitur ut in Ἄρομαι [quod eſt *aptari*, *aptum eſſe*] periculum faciamus. Quod verbum etſi eſt inuſitatum in ſuo themate [quum ceteroqui nec praeterito medio, nec quibuſdam aliorum temporum vocibus careat] tamen incredibile dictu eſt, quam numeroſa propagine, antiquis eam grammaticis oſtentantibus, ſuboleſcat. Verum innumeris omiſſis (134) quae ab eo deduci ſolent: ad ea tantum venio, quae ex tertia praeteriti paſſivi perſona ſecundum legitimos analogiae tramites exeunt. Nam inde oxytonum Ἀρτὸς [imaginaria vox: nam Ἄρτος *panis* eſt facile alterius (135) originis] exſiſteret, h. e. *aptus*, *connexus*: quae vox etſi in uſu non eſt, inde tamen eſt Latinum non tantum *Artus* ſed & (136) *Artis* nomen; & in ſuo ſolo nativo apud Graecos indidem fit Ἄρτιος, Ἀρτίζω, Ἀρτίομαι, cum ſuis ſingula ἀπογόνοις. Ab eadem vero tertia praeteriti τῶ Ἄρομαι & Ἀρτὴρ oritur [de quo jam ſup. in Adnot. 133. diſſeruimus] & Ἀρτήριον Lucretianum, & Ἀρτηρία: idque eodem tramite, per quem & σωτὴρ & σωτήριον & σωτηρία deſcendunt.

Et hactenus quidem, Morgagne eruditiſſime, analogia, vocum inquam illa gignendarum unica moderatrix & domina, pulchre procedit. Nunc quid ſignificationis *Arteria* cum verbo Ἄρομαι commune habeat, videamus. In Arteria aſpera [quae ut initio monuimus ſola primitus *Arteria* vocabatur, idque ἁπλῶς & ſine *Aſperae* adjuncto, nondum quippe cum micantibus venis eo nomine communicato] hoc primum in oculos incurrit, quod & in ejus definitione nemo ſibi omittendum putavit, quod ex plurimis annulis *ſibi invicem aptis* continua ſerie nectatur. Hippocrates initio fragmenti περὶ ἀνατομῆς, poſt ea verba, quibus monet, *Arteriam*

(134) Cujuſmodi ſunt Ἄρμενος, Ἀριθμὸς, Ἄρθρον, Ἀρτάω, Ἄρτιος, Ἁρμόζω, Ἅρμα, &c. quaeque propago uberrima ex horum ſingulis fruticat.

(135) *De paroxytoni* Ἄρτος *etymologia*.

ΑΡΤΟΣ ab αἴρω ſignificante προσφέρω deducit Etymologici Auctor, quaſi ſcil. quotidie corpori noſtro προσφερόμενος. Cui etymologiae etiam Euſtathium favere, oſtendit H. Stephanus. Ergo veteres non dubitabant, quin Ἄρτος eſſet a tertia praeteriti verbi αἴρομαι: niſi quod uſus opinor fecit, ut ἄρτος penacueretur, quum ceteroqui analogia oxytonum eſse juberet. Eſt igitur, inquam, Ἄρτος ab αἴρομαι, ſed non eo ſignificatu, quo antiqui grammatici docuerunt, quum id ſit longe petitum; ſed potius eſt ab αἴρομαι, *attollor*, *erigor*, quia panis per fermentationem levatur ac turget. Dixeris, panem etiam non fermentatum vocari ἄρτον. Atqui reſpondeo in Ἄρτος ἄζυμος eamdem κατάχρησιν occurrere atque in οἰνοχοῶν ὕδωρ. Ergo panis initio a fermentatione & erectione [ab eo ſcil. quod plerumque accidit, quodque in pane perfecto requiritur] nomen ſibi adſcivit; quod nomen deinde tum etiam ſibi retinuit, ubi fermentatio deeſset.

Ceterum ſcitum eſt in epiſtola S. Innocentii Papae ad Decentium *Fermentum* (cujus vocis etiam Anaſtaſius ſaepe meminit) eſſe panis (etſi ibi de pane eucharistico agitur) nomen: ſed ita generale (ut equidem accipio) ut ſuo ambitu panem etiam ἄζυμον (h. e. non fermentatum) complectatur. Nam ſpeciei late patentis nomen paſſim generis ſignificationem invadit. Nec aliter de *Fermento* illo Innocentiano difficultatem, quae viros ſummos exercuit, ſolvi commodius poſſe ſuſpicor. Quo confirmatur originatio vocis Ἄρτος ab αἴρω *Levo*, *attollo*.

Quamquam & ab Ἄρομαι (quod eſt *aptari*, *& compingi*) Ἄρτος oriri potuit. Quo id modo? Quia apud veteres panis vix aliter quam buccellatus fiebat, h. e. ex pluribus buccellis *aptus* atque *connexus*; nec enim cultro ad incidendum panem olim utebantur. Sic Hebraei, ſic Latini, Graecique ſuos panes vulgares conficiebant; quos ſcil. ab illa compage ἄρτους dixere, a tertia praeteriti verbi Ἄρομαι.

(136) De *artubus* non eſt dubium (etſi alii apud Voſſium inepte ab *Arceo* derivent) ſicuti & adjectivum *Artus* [ſic enim ſine C antiqui ſcribebant] indidem eſt. Ac ne de *Artis* quidem vocabulo eſt dubitandum. Nam *Artem* eam antiqui definiebant, quae vagas doctrinas atque praeceptiones in unam aptam ſcitorum compagem reduceret. Itaque juris cognitionem ſuo tempore vagantem ac diſſolutam teneri Tullius conquerebatur, ſimul augurans, fore tempus, quum in *Artis* formam articulata atque apta exſiſteret.

riam ex utraque fauce incipientem in summum pulmonem desinere,[quae verba Graece & Latine supra in fine Partis I. recitavi] hoc statim addit : κρίκοις ξυγκειμένη (137) ὁμοιορυσμοῖς , τῶν (138) περιηγέων (139) ἀπτομένη κατ' ἐπίπεδον ἀλλήλων. Quod licebit sic totidem verbis reddere : *Ex ansulis similiter figuratis conserta, rotunditatibus* [supple ansularum: h.e. *semicirculis*] *sibi mutuo secundum superficiem adhaerescentibus.* Quae videtur Pollux imitatus : cui [lib. 2. segm. 204.] βρόγχος [h. e. arteria aspera] ἐκ πολλῶν κύκλων συγκείμενος, *ex pluribus annulis consertus* dicitur. Jam vero si loco participii συγκείμενος [quo Hippocrates & Pollux in arteriae definitione utuntur] substituas aequipollens participium ἀραρὼς, atque Arteriam definias, ἐκ πολλῶν κρίκων [aut κύκλων] ἀραρυῖαν, *ex multis ansulis aptam*, sive *consertam*; jam porro intelliges cur id, quod definitur, dictum fuerit Αρτήριον, sive Αρτηρία, a tertia scil. passivi praeteriti persona ejusdem verbi Αʹρομαι, a quo fit medium praeteritum usitatissimum ἄραρα, & partic. ἀραρώς. Eodem pertinet, quod quae ex pluribus ejusdem generis conseruntur, ea nostri homines vulgo nunc vocant *Inserta*; ut *Vn' inserta di fiori, di castagne, di nocciuole* &c. Itaque si vim vocabuli *Arteriae* iidem nostri homines sua dialecto exprimere satagant; jam eam appellare possint, *Vn' inserta di anelli*.

Posset & illud dici, *Arterium* & *Arteriam* ex eo quidem, quo dixi fonte cadere, ex praeterito scil. verbi ἄρομαι; sed ita ut prius Αρτὴρ [ut pote brevius]

(137) Ὁμοιόρυσμος ab omnibus lexicis abest, etiam a Foesii Oeconomia : nisi quod in Περιηγὴς legit ὁμορυσμοῖς, ut in seq. Adnot. videbis. Quum autem ῥυσμὸς ad verbum sit *Tractus*, deinde etiam teste Eustathio ad Dionys. sit σχῆμα, τύπος, *figura*, *forma*; hinc ὁμοιόρισμος erit *similiter figuratus*.

[138] *Locus Hippocratis parum intellectus exponitur.*

Hoc maxime adjectivum [quod omnibus, quod sciam, offendiculo fuit] inextricabilem hunc locum reddidit. Nam περιηγὴς quum sit *Rotundus*, omnino heic vacabat. Quo enim modo annuli esse non circumacti possent? Deinde cur adjectivo nomini, quod nec διοριστικὴν, nec aliam vim singularem habet, articulus praeit? Postremo saltem copula Καὶ praeponenda erat, ne esset oratio ἀσύνδετος: quam tamen interpretes ad syntaxin fulciendam in versione de suo addiderunt.

Verum caligo statim omnis dispellitur, simul ac mecum intelligas, istud τῶν περιηγέων non venire a masculino περιηγὴς [ut sit epitheton τῶ Κρίκος] sed a neutro περιηγὲς, quod praecedente articulo substantive sumitur, ac *rotunditatem* potius significat. Summa eo redit. Annuli, ex quibus Arteria apta exsistit, circulum non absolvunt, suntque potius Galeno σιγματοειδεῖς h. e. litterae Sigma [cujusmodi id elementum Galeni aevo figurabatur, non in arcus Scythici morem, sed plane ut C Latinum] figuram referentes. Hoc igitur sibi vult magnus medicinae parens, arteriam ex annulis sive potius *ansulis* [nam id quoque κρίκος designat] connecti, atque ex earum rotunditatibus invicem esse connexam atque consertam. Optime. Nam qua parte ansulae illae rotundae exstant, earum unamquamlibet cum finitimis compingi, intelligimus. Ceteroqui qua parte ansulae cartilaginosae illae desinunt ad ultimum in membranam, ea parte nulla amplius connexio deprehenditur, sed una perpetua membrana continuatur. His positis, textus luce clarior exsistet; cujus interpretationem habes post Graeca Hippocratis a me positam. Confer cum his & seq. Adnotationem.

[139] Citat hunc locum Foesius, in Περιηγὴς, & simul explicat in hunc modum : Κρίκοις ξυγκειμένη ὁμορυσμοῖς, τῶν περιηγέων ἀπτομένη. *Annulis inter se similibus constans, & rotundis aptata.* Ac statim pergit : *Illic enim* ἀπτομένη idem quod ἡμμένη, *aut* προσδεδεμένη *mihi significare videtur, h. e. annexa, aptata & composita. Etsi interpretes* τῶν περιηγέων ἀπτομένων κατ' ἐπίπεδον ἀλλήλων *legunt; ut sit, Annulis in superficie se mutuo contingentibus.* Haec Foesius. Sane vero utut illud ἀπτομένη ferri utcumque possit; tamen ἀπτομένων longe heic pronius & pulchrius est. Nam ἅπτεσθαι est *simul necti* atque *adhaerescere* non tantum apud ceteros (v. H. Steph. in Αʹπτω) sed & apud Hippocratem lib. περὶ γυναικ. ubi ait : *Vteri si* (ἅψωνται) *adhaeserint.* In loco autem, qui prae manibus est, illud κατ' ἐπίπεδον ἀλλήλων vix est ut intelligi possit, nisi simul & ἀπτομένων legeris. Idque in interpretatione sum secutus.

ex eo derivetur, deinde ex ἀρτὴρ fiat ἀρτήριον & ἀρτηρία. Ἀρτὴρ autem [praeter cetera quae in Adnot. 133. edisseruimus] Hesychio etiam ξύστραν [*strigilem*] significat: cujus τὸ τί εἶναι (τὸ *quid esse*) in *asperitate* positum est. Hinc forsitan & *Arteria* qua spiritum ducimus, ab asperitate, quae in strigili maxime conspicua est, nomen invenerit: quae demum [postquam *Arteriae* vox etiam cum levibus arteriis communicata fuit] discriminis causa τραχείας [*asperae*] cognomentum adscivit.

Quamquam quid *Arteriam* contendo ab Ἀρτὴρ, quatenus *strigilem* designabat, derivari, quum ipsum Ἀρτὴρ primitus asperae Arteriae nomen fuerit? Id quidem antea ex eo conjiciebam, quod haud dubie Hippocrates respirationis instrumentum & ἀορτὰς interdum, & alibi [in loco saltem quem Foesius in Ἀορτὴ recitat ex libr. *de loc. in homine*, ubi pro ἀορτῇσιν, in pluribus exemplaribus legi ἀορτήρσιν testatur] ἀορτῆρας vocavit. Atqui si ab utroque vocabulo pleonasmum litterae O removeris, pro ἀορτὴ restabit ἀρτὴ, & pro ἀορτὴρ, ἀρτὴρ: quorum utrumque tam cum pleonasmo, quam sine, ab Ἄρομαι sine controversia descendit. Ita equidem antea conjiciebam. Verum quid frustra conjecturas aucupor, quum aperte videatur Erotianus ἀρτῆρας pro *Arteriis* agnovisse, modo is locus suae integritati restituatur? Is igitur ad vocem Ἀρτιῶν [ubi tamen reponendum est meo periculo Ἀρτήρων] relata Bacchii sententia interpretantis *Arterias*, tum Epiclis & Lyci Neapolitani accipientium *pulmonis* & asperae arteriae βρόγχια sive *semicirculares cartilagines*; tandem haec subjicit: *Sed praestabilius est* [eo nomine] *Arterias intelligere, uti Bacchius dixit*. In his vero quae statim sequuntur, addendum est initio Ὅς, aut tale aliud, quod orationem fulciat: [ὅς] οἷον ἀεροτηρὰς τινας οὔσας, κατὰ ἐθνικὴν στοιχείων ἐναλλαγὴν, οὕτως ὀνομάσθαι φησίν. *Qui* [Bacchius] *quasi aeris conservatrices quasdam, sic* [ἀρτῆρας] *appellari ait*. Perverse autem Foesius in Ἀορτὴ pro Ἀρτιῶν (quod equidem in Ἀρτήρων mutandum dixi) correxit Ἀορτέων; nam Bacchii etymologia illa [quasi ἀεροτῆρας] in Ἀρτῆρας quidem optime convenit, in Ἀορτὰς autem nullo modo. Ex his autem discimus, Hippocratem quidem Ἀρτήρων vocabulum pro spiritus itinere usurpasse, sed deinde librariorum culpa eam vocem in ejus exemplaribus fuisse vitiatam.

Verum ut ad *strigilem* redeam, quam olim Ἀρτῆρα dictam ex Hesychio didici; sane etiam atque etiam considerandum censeo, communis ne balnearum strigilis eo nomine designetur, an potius, ut equidem suspicor, peculiaris quaedam medicorum strigilis, qua ad liquores auribus instillandos utebantur. Verum quum in eo negotio paullo liberiores conjecturis habenas laxaverim, malui ea conjectaria, cuicuimodi sunt, inferne (140) seponere, quam

(140) Hesychius: Ἀρτήρ· ὑπόδημα· οἱ δὲ ξύστραν. *Arter* est *calceus*: *aliis vero strigilis*. Cur calceum significaverit, sup. in Adnot. 133. dictum fuit. Nunc de *strigilis* notione aliquid dicendum. Non enim quamlibet strigilem heic ab Hesychio intelligi, sed tantum medicam, per quam liquores auribus infundebantur, suspicor; itaut illud οἱ δὲ apud Hesychium ad medicos scriptores restringatur. Fuit autem strigilis genus auricularis plurimo in usu apud medicos, per quam liquores in aures instillabantur, cujus & Galenus & alii plures meminerunt. Nisi quod hi quidem ξύστραν, numquam vero quod sciam ἀρτῆρα vocant. Celsus quoque & Scribonius hujus *strigilis* meminerunt: sed prior etiam *oricularium clysterem* nuncupavit.

At equidem medicorum hanc strigilem duplice apud Graecos vocabulo fuisse insignitam suspicor. Nam ξύστρα quidem vocabatur, quod gymnasticam strigilem in pluribus referret, tum in manubrio scil. tum etiam quod canaliculo constaret, eoque non tantum incurvo, verum etiam intus cavo: quae cavitas gymnicae strigili ad id necessaria fuit, ut derasum sudorem exciperet contineretque, cujus postea medici colorem, saporem, ceteraque accidentia explorarent, quantum quidem ex Galeni X. de simplic. med. facult. & V. de loc. affect. versus finem, & alibi didici. Ergo in his clyster oricularius vulgatam strigilem referebat, eoque strigilis nomen sibi

quam per sortes & auguria te jam, Morgagne, diutius, aut vero quisquis alius in haec inciderit, demorari.

In hoc autem conjecturali genere & illud forsitan sibi locum jure vindicaverit, quod sicuti ARTUS [unde fit & *Articulus*, & *Articulandi* verbum] haud dubie ab Ἄρομαι (ut in Adnot. 136. ante diximus) inclinatur; sic magis adeo apud Graecos ipsos ex eodem Ἄρομαι non modo ἀρτάζω & ἀρτύω, cũ suis singula compositis, (quae Latino *Articulandi* verbo nõ male respondent) proficiscuntur, sed praeterea & Ἀρτὴρ & Ἀρτηρία & Ἀρτήριον, tria scil. synonyma, quibus *articulandae vocis instrumentum* notaretur. Nam scitum est in τὴρ aut τηρία aut τήριον terminata, instrumentorum significationem imbibere. Atqui totam asperam Arteriam cum suo capite, gutture scil. sive faucibus, & maxime lingula, voci articulandae servire, jam pridem Medicorum filii animadverterunt: de quo Galenus in VII. de usu partium magnifice disserit. Idque quum ne Latinos quidem fugeret; hinc tot illorum locutiones, per quas totum vocis negotium unice (141) arteriis, nempe asperis assignatur.

Atque ea, Morgagne optime, genuina (nisi vehementer fallor) *Arteriae* etymologia esto ab Ἄρομαι: quam Lucretio potissimum indice in apertum protulimus. Nam nisi ille priscam vocem Ἀρτήριον [quae non potest aliunde quam a tertia praeteriti passivi fieri] ab interitu vindicasset, quis mihi potius ἀρτηρίαν ab eodem fonte corrivanti, quam plausibili antiquorum originationi ab ἀὴρ & τηρέω credidisset? Atqui scimus antiquos in vocibus derivandis magis quamlibet verisimilitudinis speciem, qua percellerent animos, quam fidam ducem analogiam secutos; & ob eã causam eosdem commentando & argutando effecisse, ut plurima haud dubie simplicia nomina [cujusmodi antiquissima magna ex parte erant] tandem pro compositis haberentur. Quo in genere mirum quantum lusus verborum valet. Atque haec eo pluribus ad te perscripsi, non quod te quidquam horum fugiat, qui non modo medicam, sed & ceteram omnem antiquitatem in numerato habes; sed ut eadem haec improvido nescio quo calore fusa, tuo demum unius judicio stent, aut cadant: quorum utrumque per mihi gratum accidet; dum sive suffragator, adhuc fluctuantem firmaveris; sive refragator, ab errore tamen revocaveris. Quod alterum adeo non molestum erit, ut nihil rerum omnium malim, quam ut per te doctior factus, volens in tua castra transfugiam. Vale.

DIS-

sibi peperit. At quod in structurae genere etiam asperam arteriam imitaretur, ob id praeter usitatius ξύστρας nomen, etiam ἀρτῆρος (h. e. *Arteriae*) vocabulum sibi peculiariter vindicavit. Ecquid autem clyster is cum aspera arteria cognatum habuit? Hoc credo prae ceteris, quod quemadmodum illa ex annulis plerisq. semicircularibus conseritur, pares quosdam & hic clyster annulos inter se aptos & continua serie connexos praesetulerit.

Cui vero, inquis, usui disposita annulorum series in eo clystere fuit? In hoc potissimum, credo, ne totus confertim inferretur auribus liquor, sed ut potius per annulos, sic tamquam per objices aut valvulas impeditus, non nisi sensim & guttatim dispensaretur atque instillaretur. Nam certe verbo ἐνστάζω (*instillo*) aut alio simili in ea re uti Galenus solet. Habes cur oricularia strigilis, alio vocabulo ἀρτὴρ nuncuparetur: quod Ἀρτὴρ fuisse primitus unum ex *Arteriae* vocabulis supra observatum fuit.

(141) Cujusmodi illa sunt, quae in Adnot. 118. ex auctore ad Heren. deprompsimus. *Laedi arterias* aut *vulnerari* ille dixit *acuta acclamatione*: contra vero identidem requiescendo *recreari*. Quorum praeceptorum Nero non immemor, nihil *serio jocove* egit, *nisi adstante phonasco qui moneret, Parceret arteriis*, teste Suetonio cap. 25. Ejus praecepti Lucretius rationem eam reddidit, quam supra habes in Adnot. 132. Ceterum arterias sicuti continuus clamor laedebat, sic & diutina desuetudo hebetare credebatur. Appuleius in XVII. Florid. *Ut gladius usu splendescit, situ rubiginat; ita vox in vagina silentii condita . . hebetatur . . . Tragoedi adeo ni quotidie PROCLAMENT, claritudo ARTERIIS obsolescit. Igitur identidem boando purgant ravim.*

DISQVISITIO ALTERA

De Cippo noxiorum: ad sect.7.8.

CIPPVS primario truncum arboreum notat: cujus etymologia ex Hebraeo petitur. Mox ea vox ad reorum compedes ligneas designandas restricta: quod ex vet. Glossis, & Suida ostenditur. Quo tamen significatu ea vox apud probos Latii scriptores non reperitur, quod inter sordida & humiliora vocabula numeraretur. Gellio & Laberio lux. Quid Ligneae soleae? *Non videntur tantumdem, quod* Cippus *fuisse. Notantur utriusque differentiae: sicuti & quid intersit inter* Annulos & Cippum. *Quid sit*, In ferro & cippo.

Sectio 7. Sic desinit: *Tunc Serenus jussit & Petrum in vinculis recipi, & pedes ejus in cippo arctissimo constringi.* Et ejus *cippi* sect. 8. bis mentio iteratur: *Petrus .. in ferro & cippo.* Mox: *Vbi Petrus .. erat in cippo & ferro.* Nec Itali nesciunt, quid ea vox notet; apud quos hodiedum pedum vincula vocantur *Ceppi*. Sed juvat rem altius repetere.

In Veteribus Glossis *Cippus* tantumdem est quod Κορμὸς h. e. *Truncus*, sive stipes arboris crassior utrimque detruncatus. Ex quo vides *Cippum* primario esse *ligneum stipitem* sive truncum [unde vallos quos Caesar describit VII. B. G. 73. vulgo *Cippos* vocari testatur] ex *lignei* vero *Cippi* similitudine etiam lapideos truncos translate *Cippos* fuisse dictos, eosque in primis, quibus aliquid inscribebatur, aut qui pro terminis depangebantur, Gr. στήλας. At primitiva, uti dixi, *Cippi* notio est, qua truncum arborei rami designat. Id vero nomen ne una littera minus totum Hebraicum est: nam Is. IX. 14. & Job. XV. 32. כפה *Cippah* est *ramus arboris*: nec alia invenienda est hujus nominis etymologia.

Hinc facile esset, quid in his Actis *Cippus* significet, ostendere, nisi tanto ante id Graeci grammatici praestitissent. In veteribus enim Philoxeni Glossis *Cippus* non tantum Κορμὸς [h. e. arboreus truncus] exponitur, verum etiam Ποδοκάκη h. e. pedum retinaculum. Ac plura de his habes in Ποδοκάκη apud Suidam his verbis: Ποδοκάκκη (nam cũ duplici K frequentius scribi, grammatici observarunt) ξύλον, εἰς ὃ ἐν εἱρκτῇ τοὺς πόδας ἐμβάλλοντες συνέχουσιν· ὃ παρὰ Ρωμαίοις Κίππος καλεῖται. Hoc est Ποδοκάκκη est *Lignum, in quod in carcere pedes* (noxiorum) *immittunt, atque hoc modo constringunt. Quod a Romanis CIPPVS vocatur.* Eadem totidem verbis in Graecis Glossis verborum juris reperies: nisi quod pro Κίππος scribitur Κοῦσπος: mendose scil. pro Κοῦππος, quomodo apud Graecos recentiores ea vox Latina scribi solet, etsi alicubi & istud corruptum Κοῦσπος nihilo minus occurrit. Vide Graecum Cangii Glossarium.

Habes de nativa *Cippi* significatione & etymologia, quae satis ad hunc locum esse possint: ex quibus etiam intelligis, *Cippum* pro pedum vinculis non esse barbarum aevi posterioris vocabulum, sed Romanum aevi melioris: sed tamen uti suspicor, sordidum & vulgi tantum ore usurpatum. Ab eo vero factum, ut nullum ejus vocabuli vestigium in Latinorum, qui nunc exstant, scriptis reperiatur, nisi tantum, uti judico, in Laberii Mimis apud A. Gellium XVI. 7. quo loco inter ejus Mimographi *obsoleta & maculantia, & ex sordidiore vulgi usu* arcessita hoc recenset, quod *in Mimo, qui inscribitur Natta, CIPPVM dicit, & OBBAM* &c. Nec enim dubito, quin ibi Laberius *Cippum* pro compede lignea usurpaverit: nam ceteroqui si *Cippum* pro στήλη [qua notione utitur Horatius ac Persius] usurpasset, id ἄμεμπτον (*inculpatum*) fuisset. At quod *Cippus* pro ποδοκάκη sordidius esset nomen, eo fastidito, COMPEDE uti scriptores maluerunt.

Ceterum utrum *Ligneae soleae* tantumdem essent, ac sordidius *Cippi* nomen, est quod dubitem. Earum meminit Auctor ad Heren. I. cap. 13. *Malleolus judicatus est matrem necasse. Ei damnato statim folliculo lupino os obvolutum est, & soleae*

leae ligneae pedibus inductae sunt, & in carcerem ductus est. Ac Cicero in II. de Invent. c. 50. eamdem speciem totidem prope verbis exponit. An inquam istae Ciceronis & Auctoris ad Her. *ligneae soleae* Cippi περίφρασιν complectantur, valde dubito: nec enim ei *Cippi* notioni respondent, quam nobis Acta Martyrum exhibent. Ex Actis SS. Chrysanti & Dariae Ms. haec exhibet Cangius: *Milites mittunt eum in Cippum novum & nodosissimum, ita ut tertio puncto* [haec puncta in aliis historiis passionum *foramina*, in quae scil. surae inserebantur, dici solent] *ejus tibias coarctarent*. In S. Lupercii Passione apud Bosquetum: *Eum jussit in carcerem trudi, & in arcto cippo extendi*, cruribus scil. divaricatis. Aldhelmus VII. saeculi desinentis scriptor de Laud. Virg.

Et suras iterum cipporum vincula claudunt,
Cruraq. cum rigidis nectebant turgida lignis.

Quae descriptio cum eo cipporum bipatentium genere consentit, quos carcer hodiernus usurpat: quum contra ligneae soleae, quantum perspici potest, pedibus tantum inducerentur, intactis interim suris. Adde quod apud Ciceronem prius soleae illae inducebantur, mox in carcerem trudebantur: quum contra Cippus in Actis descriptus Martyres reddiderit immobiles; sicuti & ποδοκάκη immotos efficiebat, quantum ex locis ab H. Stephano productis in eo vocabulo perspici potest. His de causis *Ligneae soleae* videntur aliud a *Cippo* & ποδοκάκη fuisse.

Nec eis accedo, qui *Cippum* definiunt *instrumentum ad instar annuli factum, quo pedes damnatorum aut servorum vinciebantur*; eoque trahunt quod Appuleio in IX. Met. pag. 280. *pedes annulati* noxiorum dicuntur. Verum hi annuli [qui hodiedum usurpantur] ferrei erant, non lignei; nec unus pro utroque pede, sed geminus; nec impediebant, quo minus reus graderetur; & immane quantum a cippo differunt. De hoc annulorum genere Martialis XI. 38. in Zoilum.

Annulus iste tuis fuerat modo cruribus aptus. Alibi:

Has cum gemina compede dedicat catenas,
Saturne, tibi Zoilus annulos priores.

Ex quibus vides, eos annulos alio vocabulo *compedes geminas* fuisse vocatas. Etenim *Compedes* generale nomen fuisse suspicor, omnia pedum vincula continens; nam in vet. Glossis *Compedes* etiam τῇ ποδοκάκῃ (h. e. *Cippo*) respondent.

Nequid vero intactum relinquam, notabile id quoque est quod in his Actis num. 8. *Cippus ferro* opponitur. *In ferro & cippo*. Rursus: *In cippo & ferro*. Ex quo vides, hoc tantumdem fuisse ac si diceret, *In ferro & ligno*. Nam *Cippus*, uti supra ostendimus, *ligneas* tantum compedes notabat; *Ferrum* vero quidquid praeterea ferrearum catenarum adhibebatur. Hinc *mitti in ferro* vetus anonymus Auctor de gestis Constantini M. usurpavit: *Missi sunt in ferro, & adducti Ravennam*.

III P S L V C I A N V

SVpple, & *Sociorum*; pro more hujus Kalendarii. Fuere autem huic in certamine socii *Claudius*, *Hypatius*, *Paulus*, *Dionysius* pueri, & *Paula* seu *Paulina* (142) virgo, omnes Nicomediae primo, mox Byzantii sub Aureliano passi, ut in omnibus Graecorum libris hoc die legitur. Nisi quod primus in Graecorum Officiis non aliter quam *Lucillianus* vocatur: sed tamen Bollandista Janningus ad hunc diem pag. 274. num. 1. eumdem aliis *Lucianum* dici fatetur: ceterum ubinam sic scriptum inve-

(142) Paula seu Paulina in Menaeis quidem uno cum praecedentibus encomio continetur: at in utroq. Menologio tum Basilii, tum etiam Sirleti haec sancta mulier a maribus sejungitur, ac diverso elogio donatur, quasi si ad eorum comitatum minime pertineat; etsi ob id comprehensa & affecta martyrio dicitur, quod eorum certamini præsens, sanguinem colligeret, & eorum corpora curaret. Qua gratia merito illis comes adjungi potest.

invenerit, non eloquitur, nisi quod ad ultimum num. 12. in Hagiologio metrico Habessinorum *Lucianum* scribi testatur. Sollemne est autem huic marmori juxta cum omnibus aevi sequioris scriptoribus nomina diminutiva (143) cum primitivis alterna facere. Meminit eorumdem Molanus, & Galesinius, ac Romanum hodiernum ex Sirleti (144) Menologio. Cetera quae huc pertinent, petenda ex laudato Janningo, qui & Photii cujusdam Scevophylacis Encomium adnectit. Ceterum *Passionis* nota a nostris recte heic scalpta fuit; adstipulante auctore Ephemeridum Metricarum, in quibus scribitur,

Τῇ δὲ τρίτῃ Λουκιλλιανὸς σταυρῷ πεπάνυστο,
In cruce suspendit lux tertia Lucilianum.

Adhaec in MS. Chiffletiano apud Janningum num. 7. legitur eadem sententia paullo aliter expressa.

Σταυρῷ ἀμφὶ τρίτην Λουκιλλιανὸν θανάτωσαν·

Quae hactenus dixi, magno consensu in Graecorum libris leguntur: nisi quod in magnis Menaeis impressis, ut & in Maximo Citherorum Episcopo S. Claudius, unus ex pueris Lucilliani commilitonibus, praetermittitur: & insuper utrobique loco Silvani Comitis (qui in Basilii & Sirleti Menologiis ceterisque libris horum judicio praefuisse narratur) sub Libanio praeside iidem passi dicuntur. Quod dissidium componi sic posse videtur, ut quamdiu hi Martyres Nicomediae decertarunt, omnia per Silvanum Comitem acta fuerint: ubi vero iidem Byzantium abducti fuerunt, ibi Libanio praesidi oblati, & ab eo consummati ad ultimum videantur.

De *Silvano Comite* coram quo Martyres hi steterunt, nihil prorsus litteris commendatum reperi. Duplex quidem in Prosopographia Cod. Theod. *Silvanus* notatur: unus sub Constante ann. 349. *Comes & Magister peditum*: alter sub Theodosio Magno *Dux & Corrector* (sed vide an non pro *Corrector*, quod erat forsitan per compendium scriptum, reponendum sit *Comes*) *limitis Tripolitani* ann. 393. Verum absunt hi longissime ab Aureliani aetate, sub quo hi martyres depugnarunt.

IV NT S MITROPHANI EPI

De S. Metrophane, primo (145) inter Byzantinos Episcopos numerando, longum fuerit, si circa initia finemque Episcopatus ambages explicare fata-

(143) Cujus moris exempla nec hodie inusitata Italis sunt (apud quos *Lorenzo & Lorenzino*, & cetera in eumdem modum promiscue usurpantur) & in hisce Fastis plurima passim observavimus, ut & in omni sequioris aevi historia. Certe hoc ipso die *Paula* alibi *Paulina* scribitur.

(144) Menologii Sirletiani elogium quum a Bollandistis omissum fuerit; non gravabor adtexere, vel ob eam certe caussam, quod ex eo Baronius suas Graecorum Sanctorum narrationes plerumq. hauserit. Habet ergo in hunc modum. *Certamen SS. MM. Lucilliani & quatuor puerorum, qui cum illo erant, Claudii, Hypatii, Pauli & Dionysii. Fuit S. Lucillianus temporibus Aureliani Imp. sacerdos idolorum, canus capite, ex urbe Nicomedia. Translatus autem ad Christi fidem, & oblatus Silvano comiti, neq. ullo modo passus Christum negare, in maxillis percutitur, virgis caeditur, & in caput suspenditur: postea in carcerem conjectus est, ubi & quatuor pueros invenit ob eamdem Christi fidem detentos, quibuscum rursus Silvano comiti oblatus est. Qui cum in Christianae fidei confessione constanter permaneret, in ardentem fornacem cum quatuor illis beatis pueris injectus est. Desuper autem demisso imbre atq. extincta flamma, exierunt incolumes. Postea ducti sunt Byzantium. Et ipsi quidem pueri obtruncati sunt; Lucillianus vero crucifixus, martyrio consummatus est.* Sub haec sejunctum elogium de S. Paulina adjungitur.

(145) Rejectis scil. aliis commentitiis, quos novorum Graecorum fabulositas invexit: quum contra Chronicon Paschale (ad ann. VIII. Constantini) Metrophanem PRIMUM ejus sedis episcopum agnoscat, cui & plures alii catalogi adhaeserunt. Ceterum ante hoc tempus Byzantium Heracleae episcopo parebat; a cujus territorio Constantinus forsan videtur primus abstraxisse Byzantium, eiq. peculiarem episcopum dari curasse.

fatagam. Nec enim idem omnes sentiunt. Sane piget in arenam descendere; ac satius est avidiorem harum rerum lectorem ad virorum doctorum concertationes amandare, Valesii ad Eusebium, Tillemontii tom. V. in S. Alexandro CPolitano, Bollandistae Janningi in bene longa dissertatione ad hunc diem p. 384. Pagii ad Baronium, Guil. Cuperi in Chronologia Patriarchar. CPolitan.

Mihi nihil videtur tutius, quam Cuperi hujus, qui haec ultimus attigit, rationes sequi: quae huc redeunt. Ex Eusebio satis constat, a Concilio Niceno *Vrbis regiae Antistitem absuisse*, *senio praepeditum*; *sed adsuisse ejus presbyteros*, *qui vices ejus obibant*. Porro quam *Vrbem Regiam* Eusebius vocat, non Romam fuisse [quod Valesio venit in mentem] sed Byzantium, postea CPolim appellatam, ac simul Metrophanem tunc Byzantinae Ecclesiae praefuisse, qui senio impeditus, Alexandrum, suum postea successorem, ad Synodum miserit, a Gelasio Cyziceno saeculi V. scriptore disertim in Historia Niceni Concilii declaratur. Eaque Gelasii Eusebium interpretantis narratione nihil verisimilius esse judico.

Atqui turbat Theophanes, qui haec eadem narrans, loco Metrophanis Alexandrum substituit his maxime verbis: *Alexander demum Byzantii praesul ob extremam senectutem ... synodo non interfuit: presbyteri tamen ipsius locum tenuerunt.* Verum quo pacto Alexandro extremam senectutem anno 325. tribuemus, qui eodem Theophane teste usque ad ann. 340. Ecclesiam Byzantinam rexit, & multa contra Arianos strenue gessit? An non hinc aperte intelligitur, Theophani [aut saltem ejus descriptoribus] incogitanti obrepsisse *Alexandrum* pro *Metrophane*? in quem unum extrema senectus cadere potest, quem re vera aetate decrepita id temporis obiisse volunt.

Ergo anno 325. quo Synodus Nicena coivit, adhuc Metrophanes in vivis erat; ac verisimillime eodem anno ex humanis sublatus, Alexandrum successorem habuit. Et quidem eodem anno, sed post solutam Synodum hodiernum praesulem excessisse, Janningus & eum secutus Cuperus voluit. At alii (146) antequam Nicenus Senatus dimitteretur, devexa aetate Metrophanem e vivis sublatum malunt.

Quum igitur satis constet, anno 325. Metrophanem obiisse; necesse est eum non ante annum 315. Episcopum Byzantinum fuisse ordinatum, si Chronici Paschalis calculos sequimur, annos decem Metrophani imputantis: *Byzantinae*, ait, *Ecclesiae primus praeest Metrophanes annos X.* Idq. omnes posteriores catalogi secuti fuerunt, teste Carolo a S. Paulo in Geographia sacra; in quibus Metrophanes et *primus* Byzantio praefuisse, & *annos decem*, maximo consensu refertur. Et haec curioso lectori satis esse possunt. Nam qui plura volunt, ad eos fontes, ad quos initio digitum intendi, recurrant licebit.

Verum his missis ac pluribus aliis, quae ex laudatis auctoribus cognosci possunt; illud scire interest, cur in his Fastis bis Metrophanes colatur, semel hoc die cum Graecis [in quorum omnibus libris hoc die sollemni officio celebratur] iterum autem die IV. Januarii: ubi & *PATriarchae CONstantinopolitani* titulo decoratur, non secus ac Graeci in suis officiorum libris faciunt; κατὰ πρόληψιν scil. quum ceteroqui nondum CPolis esset, sed Byzantium, multo autem minus ejus Episcopus Patriarchali dignitate ornaretur. Ac de hodierno quidem die nihil est mirandum: in quem, uti dixi, diem & Graeci & Aegyptii & totus oriens consentit; quum ceteroqui in occidente altum de Metrophane silentium fuerit, nisi tantum in qui-

(146) Bailletus in S. Metrophane sic de S. Alexandro Metrophanis legato scribit. *Celui-cy parut si peu de temps apres en qualité d' Eveque de Byzance, qu' on ne peut presque point douter que S. Metrophane ne soit mort durant la tenue meme de ce Concile. Car il semble que ce fut comme eveque plutot que comme delegué, qu' Alexandre condamna Arius avec les autres peres du concile.*

quibusdam Vsuardi auctariis aetatis ultimae, & hodierno Romano. Verum cur idem Metrophanes a nostris singulari exemplo etiam die IV. Januarii colebatur? Non alia certe de causa, nisi aut Translationis reliquiarum eo die huc aliquando factae, aut Dedicationis Ecclesiae sub ejus nomine, ut in loco diximus.

Et quidem neutro die *Depositionis*, sed utroque *Natalis* nota inscribitur: quo plane ostenditur, diem ejus emortualem ignotum latuisse. Imo si verum sit, quod Janningus & Cuperus tuentur, Metrophanem paullisper fini Concilii supervixisse; quum Augusto mense dimissus fuerit Senatus ille; non potuit Metrophanes Junio mense occumbere, sed saltem Septembri aut Octobri.

Ad Graecos quod attinet: quum aliquid causae [sive scil. Translationis alicujus sive Dedicationis] antiquitus incidisset, ut ejus festum diei IV. Junii a CPolitanis affigeretur, idque postmodum per totum orientem obtinuisset; id postea errandi occasionem obtulit Ephemeridum Metricarum Auctori, ac scribendi:

Μετροφάνης δὲ πετάρτῃ ἔδυ χθόνα βωτιάνειραν,

Metrophanes quartâ sub terram conditur almam.

Quanto cautius ac sapientius auctor marmoris hujus fecit, qui utroque die *Natalis* notam scalpendam locavit.

V P S Z I N A I D A

NOn est mas a recto *Zenaidas* [cujus formae nomina interdum genitivum terminant in A, ut Ζηναΐδα] sed femina a nominativo *Zenais*. Deest heic autem in fine littera E ad absolvendam diphthongum; nam integre scribendum erat *Zenaidae*, sive [quia tunc temporis vocalis *Eta* a nostris ut I efferebatur] *Zinaidae*. Hoc autem positum est pro *Zenaidis*, quia saepe nomina quintae declinationis Graecor. apud Latinos sequioris aevi in primam Latinorum transeunt.

§.I. *De συνοδίᾳ* (societate) *S. Zenaidis: nimirum Siculis, an Caesariensibus Martyribus sit aggreganda.*

Ipsa autem non alia est, quam illa θαυματουργὸς (*miraculorum patratrix*) Zenais (147) quae die crastino in Ms. Synaxario Claromontano, itemque in tribus aliis [Mazariniano, Combefisiano, Chifletiano apud Papebroch. p. 621. n. 3.] subjicitur duabus S. Pancratii discipulabus, *Eusebiae* et *Susannae* in haec verba: *Et certamen sanctarum Martyrum mulierum Eusebiae* (sive potius (148) AESIAE) *& Susannae, discipularum S. Pancratii Episcopi Tauromenitani*; *&* [καὶ τῆς ἁγίας μάρτυρος καὶ θαυματουργοῦ Ζηναΐδος) *sanctae martyris & thaumaturgae Zenaidis*. Ac statim subnectitur: *Peragitur autem earum* (σύναξις) *celebritas in sanctissimo earum* [οἴκῳ: at in Menaeis μαρτυρίῳ] *templo, quod est* (ἐν τοῖς βασιλίσκου) *in aedibus Basilisci*. At eadem Zenais non die crastino cum praedictis Synaxariis, sed sequenti [h.e. VII. Junii] colitur in magnis Menaeis; nec subjicitur duabus illis, sed praeponitur. Ea de causa Octavius Cajetanus non tantum duas illas, sed & Zenaidem Mrologio suo Sicu-

(147) Ceteroqui fuit Zenais altera Tarsensis, Philonillae soror & socia, & Pauli Apostoli propinqua, uti volunt: de qua ad XI. Octob. agemus Deo dante: quo die tum in his Fastis, tum in Graecorum liturgicis libris signatur.

(148) In tribus Mss. Synaxariis, & in Menaeis magnis ea non *Eusebia*, sed (Αἰσία) *Aesia* vocatur, uti testatur Papebroch. ad has Martyres pag. 621. num. 3. Qui tamen spreta quatuor exemplarium scriptura, unius Claromontani Synaxarii (quod in Parisiensi Collegio S. J. asservatur) scripturam sequitur, dum hanc *Eusebiam* inscribit. Quod minime probari potest.

Siculo (149) inseruit, *quasi* [inquit Papebrochius ad VI. Junii pag. 622. num.4.] *consequens sit, etiam hanc Siculam esse, quae cum duabus Siculis conjunctim colitur.* Re autem vera non alia de causa (ut equidem sentio)in Claromontano & aliis tribus Synaxariis junctim cũ discipulabus S.Pancratii colitur, quam ratione sepulturae ; quia Synaxaria illa in usum Ecclesiae CPolitanae conscripta fuerunt,in qua Zenais una cum duabus illis una in aede tumulatur.

Tantum autem abest, ut Zenais socia *Eusebiae* [sive *Aesiae*] & *Susannae* fuerit [quod ceteroqui verba Synaxariorum supra recitata non praeseferunt ; in quibus Zenais seorsum ab illis duabus refertur] ut potius videatur cum Caesareensibus Martyribus *Cyria*, *Valeria*, *Marcia* esse socianda, si Menologio Sirletiano [ad hunc diem V. Junii] credimus. Quod Menologium, utpote a Graecis (150) Italiensibus scriptum, nullam habuit communis sepulturae cum Aesia & Susanna rationem [quam in Officiorum libris CPoli scriptis habitam diximus] sed videtur rem ex vero dijudicasse, dum ex veteribus,opinor memoriis S. Zenaidem Caesariensibus martyribus aggregavit : quod & Baronius in Romano Mrologio secutus fuit, frustra eum subaccusante, & Zenaidis cum tribus illis Caesariensibus societatem reprehendente Papebrochio, quem vide pag.622. num.4. Atque haec de ea quaestione, cum Siculis ne an cum Caesariensibus martyribus Zenais socianda veniat.

Ceterum sollemne hoc hi Fasti nostri marmorei habent, ut quoties plures commilitones incidunt, eorum tantum antesignano consignato, ceteri subaudiri jubeantur : cujus consuetudinis exemplum vel proxime nudius tertius observavimus. Quocirca ex hujus marmoris silentio noli decernere,Zenaidem fuisse μοναδικὴν (*solitariam*) martyrem, sed trium Caesariensium ducem, uti §. sequenti declarabitur.

§. II. *De die Passionis S.Zenaidis.*

Vti jam §. superiore vidimus,inter Sirleti Menologium, interque ceteros Graecorum libros in societate S. Zenaidis disconvenit, quod in illo S. Zenais martyribus Caesariensibus [*Cyriae,Valeriae* & *Marciae*] uti signifera antegreditur;in his vero, utpote CPoli scriptis, Zenais cum iis sociata proponitur,quibuscum in Vrbe Regia tumulata fuit, Aesia ac Susanna scilicet. Verum & in die Passionis Italicum Sirleti Menologium ab illis, quos dixi, CPolitanis libris discrepat. Sirletiani Menologii verba utpote a Bollandistis praeterita, heic legi non pigebit. *Eodem die* (quinto Junii) *certamen SS.Virginum & sociarum, Zenaidis, & sanctarum mulierum Cyriae, Valeriae & Marciae, ex urbe Caesarea Palaestinae : quae quum abnegassent idola & exsecrabiles victimas ; a Christiano quodam homine catechizatae atque instructae, in Christum crediderunt, & baptizatae sunt, cum multa pietate viventes, Deumque propitium sibi facientes jejunio & oratione, temperantia & justitia. Itaque ab omni populo cognitae sunt ; ac detentae & multis ac diversis tormentis cruciatae, ad Deum migrarunt.* Ex his vides, Graecos Italienses S. Zenaidis & sociarum passionem in hodiernum diem V. Junii conjecisse. At contra stant Graecorum Vrbis Regiae libri : nam in quatuor Synaxariis [de quibus §.superiore] & in Basilii Menologio ea die VI. Junii colitur, in magnis vero Menaeis die VII.

In hoc opinionum discidio Papebrochius Synaxariorum auctoritatem sequi-

(149) At apud Joannem de Joanne canonicum Panormitanum (qui insulanos codices officiorum omnes excussit) nec de Zenaide,nec de duabus illis S. Pancratii alumnis vestigium ullum mense Junio aut alias omnino exstat : ut plane verendum sit, ne Aesiae & Susannae discipulatus S. Pancratii Tauromenitani ex recentiorum Graecorum officina prodierit.

(150) Menologium illud, quod de Graeco Sirletus transtulit, a monachis Graecis Monasterii Cryptae Ferratae haud longe ab urbe Roma in ejusdem Monasterii usum conscriptum fuisse, viri docti persuasum habent.

tur, Zenaidem cum Eusebia & Susanna in VI.diem conferens; in eamdem vero, sed seorsum, Caesarienses Martyres, Cyriam, Valeriam & Marciam. Fruatur is quidem opinione sua, modo a convellenda Sirleti & Baronii, virorum summorum (151) existimatione abstinuisset. Nunc Baronii ac Sirleti reverentia, simulque veritas hoc a me flagitat, uti bona cum Papebrochii venia paucas ratiunculas pro Graecorum nostrorum Italiensium sententia circa diem passionis afferam.

I. Ac primum Graecis CPolitanis, ut Zenaidem de die suo deturbarent, ea causa, uti monuimus, esse potuit, quod eam uno communi festo cum Aesia & Susanna, quibuscum uno sub tecto tumulata fuit, sibi celebrandam putarint: contra vero Italienses Graeci diem ipsum passionis videntur secuti. II. Adde quod inter transmarinos ipsos Graecos in die assignando minime convenit, quum in magnis Menaeis [quorum auctoritas potior quam ceterorum librorum haberi consuevit] non VI. die sed VII. Zenais celebretur. III. Deinde, in quo caput est, pro die Sirletiani Menologii stant nostri Fasti marmorei a Graecis Neapolitanis compositi; quorum fidem atque judicium in apponendis *Passionis* aut Depositionis notis millies expertum comprobavimus. In hoc enim marmore die V. huic S.Zenaidi P.h.e.*Passionis* nota praescribitur.IV. Postremo si testium antiquitate certandum sit; hujus quidem marmorei Kalendarii aetatem scalpturae novimus, quod certo certius est, medio IX. saeculo incisum fuisse: quum contra Graecanicorum officiorum libri omnes longe posterioris temporis censeantur.

VI N S ANTHIMI EPI

C A P. I.

Quisnam sit hodiernus Anthimus.

NVllus usquam hoc die *Anthimus* reperitur. Nisi quod apud Graecos in Synaxario Claromontani Collegii Parisiensis S. J. & aliis ritualibus libris occurrunt non hoc, sed sequenti die *SS. Anthimus presbyter & Stephanus*: de quibus vide (152) Bollandistas. Itaq. si probari posset sive nostros Fastos errasse hodierno die, *Episcopum* pro *Presbytero* scalpentes, sive

(151) Vir magni ingenii (ad VI. Junii in Caesariensibus Martyribus Cyria &c. pag. 622. n.3.) ubi expostulasset, Sirletum (Menologii auctorem accusare potius debuisset: cujus Menologii Sirletus interpres, non auctor fuit) tres Martyres Caesarienses una cum Zenaide in diem V. Junii retraxisse; haec insuper addit. *Hujus* [Sirleti] *Menologio in notis Baronianis citato, ista ad dictum V. Junii habet Romanum hodiernum Mrologium*: Caesareae in Palaestina passio sanctarum Zenaidis, Cyriae, Valeriae & Marciae: quae per multa tormenta gaudentes ad martyrium pervenerunt. *Sed jam* [pergit eruditus Bollandista] *saepe notavimus, optandum esse, ut vel Sirletus majori cum accuratione, & plurium exemplarium facta collatione, suum illud Menologium collegisset* [atqui, uti jam monuimus, non collegit, sed de Graeco transtulit, teste Baronio in Notis ad V. Januarii, ubi translationem illam ab ejus auctore vivente manu exaratam dono se accepisse gratulatur] *vel Baronius ei uni non omnia credidisset, quorum aliunde nullam habebat notitiam. Sic enim aut multo pauciores Sancti accessissent veteri textui Usuardi, quo eatenus usa fuerat Romana Ecclesia* [non puro tamen; nam quo tempore ei Baronius admovit manus, jam novis subinde accessionibus auctius evaserat] *aut tum noviter additis pauciores irrepsissent errores, difficulter corrigendi, nisi postquam hoc opere nostro absoluto, singula recognita fuerint . . . ac more nostro examinata.*

At mihi contra optandum videtur, ut Papebrochius Bollandi & sociorum consuetudinem tenuisset; quibus in more fuit Sanctos ad eos dies referre, quibus Mrologio Rom. inscribuntur: siquid vero in die festi peccatum videretur, ea in criticis suis observationibus adnotare.

(152) Bollandiani socii diei VII. Junii pag. 35. inseruerunt *SS. Anthimum presbyterum, atque*

sive erraſſe Graecos die craſtino, dum ſuum Anthimum presbyterum fecerint, qui fuiſſet Epiſcopus; jam confecta res eſſet. Nam diei unius varietas haud raro alibi inter noſtros & Graecos intercedit, ſaepe etiam in ipſis Graecorum libris inter ſe comparatis. Verum grave eſt dicere, in aſſignando Anthimi hierarchico gradu ſive a noſtris, ſive a Graecis fuiſſe aberratum. Illud facilius dictu eſſet, Anthimum hunc fuiſſe forſitan chorepiſcopum, uti poſtea dicetur. Nunc experiri prius omnia, antequam ad hoc temperamentum deveniatur, praeſtabilius duco.

Nec enim in anguſto res eſt; quandoquidem nihil nos cogit ad eum Anthimum, qui a Graecis die VII. Junii colitur, Neapolitanorum hunc Anthimum referre. Qua de cauſa? quia quum *Natalis* nota, quae huic Anthimo á noſtris praeſcribitur, diem non ſuum notet; amplam poteſtatem facit eum ex aliis diebus (undecumque commodius & ad noſtras rationes accommodatius videatur) adſciſcendi. Et Anthimos certe plures fuiſſe intelligo: quorum ſingulós, aut praecipuos pertentare, ſiquis forte e re fuerit, neceſſe habeo.

Tres autem paullo celebriores Anthimos, miſſis (153) obſcurioribus, reperio. Quorum omnium illuſtriſſimus ille eſt Nicomediae epiſcopus, qui in Diocletianea perſecutione martyrium pertulit, teſte Euſebio VIII.6.& 13.& S. Luciani epiſtola, quae Chronico Paſchali inſeritur. De eo agit Mrologium Rom. die 27. Aprilis, & eodem die Bollandiani ſocii. Poſſent ſane de eo Faſti Neapolitani hoc die intelligi (nam illud nihil eſt, quod *Martyris* elogium a noſtris reticetur; quia & alibi in hoc marmore tantum epiſcopalis dignitas, omiſſo martyris titulo, ſcalpitur) niſi illud forſan obeſſet, quod de Nicomedienſi Anthimo in omnibus Graecor. libris die 3.Septembris agitur, quibuſcum convenire hi faſti debuiſſent, aut non niſi graviſſima de cauſa ab iis diſcedere; veluti ſi die 3. Septembris illuſtrior aliquis Sanctus die ſuo coleretur. Atqui eo die S.Vitalianus neſcio quis ſignatur, & quidem die non ſuo.

Fuit & Anthimus Interamnae in Vmbria epiſcopus, quem Ferrarius ad 21. Febr. S. Pio I. Papae aequalem facit: de quo vide etiam Bollandiſtas ad 21. Febr. p. 236. Verum hic obſcurior eſt, quam ut eum a Neapolitanis celebratum ſuſpicer.

Fuit poſtremo & Anthimus presbyter idemque Martyr via Salaria in Sabinis; cujus die XI. Maii Mrologia Hieronymiana mentionem faciunt, itemque Ado, Vſuardus, alii, ut & Rom. Mrologium eod. die. De quo conſiderandum cenſeo, an non huc pertinere poſſit.

At enim ineptire me viri eruditi dixerint, qui pro Anthimo *Epiſcopo* (qualis hodiernus a noſtris inſcribitur) Anthimum

que Stephanum, quorum veluti ſociorum meminit Synaxarium Claromontanum his verbis: Μνήμη τῶν ὁσίων πατέρων ἡμῶν &c. *Memoria ſanctorum patrum noſtrorum Anthimi presbyteri & Stephani*. Ac ſtatim ſequitur, τῶν σπουδαίων πλησίον τῶν φλορεντίου: ex quibus verbis videtur ſubindicare, eos in Monaſterio, quod in aedibus Florentii conſtructum fuit [de quo vide Codinum] ſeſe in ſtudio pietatis exercuiſſe; id enim vox σπουδαίων heic notare videtur. Accedit quod illud ὁσίων πατέρων ἡμῶν de ſanctis monachis uſurpari ſolet. Ceterum nullum de his elogium nec in dicto Synaxario adtexitur, nec in Menaeis, de quibus jam eſt dicendum.

In Menaeis enim Venetae editionis eodem die VII. poſt aliquot Sanctos longiuſcule tractatos, reperio ſeorſum Stephanum, mox ſeorſum Anthimum: de utroque vero littera rubra ſcribitur ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται, *in pace conſummatur*. Vtrique etiam bini ſenarii adtexuntur, in quibus nihil eſt quod ad eorum vitam reſque geſtas pertineat. Ibidem in Stephani diſticho male ςέφυς pro ςέφος editum fuit.

(153) Inter obſcuros locus eſſe poſſit *Anthimo* cuidam Antiochiae [in Phoenice, uti ſuſpicatur Tillemontius to. V. in *SS. Cypriano & Juſtina*] epiſcopo; cui in epiſcopatu ſucceſſit S. Cyprianus is, qui ex mago Chriſtianus, poſtea illuſtris martyr occubuit. Extat hujus Anthimi mentio apud Photium, ubi de Cypriani epiſcopatu Antiocheno.

mum presbyterum obtrudere adnitar. Verum haec difficultas facillime removetur. Etenim etsi in omnibus Actorum hujus S. Anthimi (quaé Bollandista Henschenius ad XI. Maii dedit) exemplaribus is Martyr locis pluribus *Presbyter* nominetur; tamen, eodem Henschenio fatente, in duobus Neapolitanis apographis idem locis omnibus *Episcopus* disertim inscribitur. Ac de hujus quidem hierarchico gradu postea viderimus. Interim vel si tantisper fateamur, in eo Acta Neapoli descripta errasse; at is error ex antiqua Neapolitanorum persuasione manasse deprehenditur, quippe quum idem jam inde a IX. saeculo EPISCOPVS in hoc marmore scalptus reperiatur.

Hac difficultate remota, jam ea proponamus, quae suadere possint, hodiernum Anthimum haud alium a Sabinensi fuisse. I. Ac primum favet hujus Martyris celebritas, in omnibus Hieronymiani Mrologii apographis, ceterisq. secutis Martyrologiis memorati. II. Favet & loci passionis vicinitas; & quod Anthimus inter Romanos martyres numerari solet, quorum in his fastis Neapolitanis haberi ratio prae ceteris assolet. III. Hujus Anthimi Acta quum plura Neapoli antiquitus manu exarata reperta fuerint, dant intelligere cultus apud nostros antiquitatem. IV. Sed & aliunde eamdem antiquitatem ostendit pagus populosissimus *S. Anthimi* nomine insignitus, quinq. aut sex passuum millibus Neapoli distans; in quo pago Ecclesia parochialis sub *S. Anthimi* nomine ab antiquis temporibus hunc S. Anthimum Martyrem Sabinensem sive Romanum colit. V. Eodem pertinet quod in Brancatiana bibliotheca inter excerpta a Tutino ex veteribus chartis quorumdam Oratoriorum nomina, reperi *Oratorium S. Anthimi ad silicem S. Georgii*: quem non alium fuisse ab Anthimo in Sabinis passo credere omnino debemus.

Ex hactenus dictis animadvertitur, duos maxime Anthimos esse, ad quos hodiernus in hoc Kalendario signatus referri possit, unum die VII. Junii a Graecis cultum, alterum vero in Sabinis passum & martyrum plurium antesignanum. Etsi vero priori illi a Graecis memorato vicinitas diei festi favet [quippe qui postridie in eorum libris signatur] tamen is quum sit obscurior, ac de nomine tantum notus, facile notiori alteri ac nobiliori Anthimo Romano cedet, in omnibus antiquissimis Mrologiis adscripto.

Quid si vero Graecorum Anthimus, qui crastino die colitur, non alius ab Romano, qui hodie in hoc marmore scalpitur, fuerit? Is enim CPolitanae ecclesiae (quantum quidem ex liturgicis libris deprehendi potest) mos fuit, ut quoscumq. Sanctos, praesertim Graecos, in provinciis Regiae urbi subjectis coli reperissent, eorū saltem memoriam suis libris insererent. Hinc quum a Neapolitanis die VI. Junii quemdam *Anthimum* Graecae originis [quippe Asiaticum, uti ex Anthimi Romani Actis constat] celebrari Byzantini didicissent; nō inviti ejus saltem Μνήμην (*Memoriam*) suis libris inseruerunt. Nam quod eum in Menaeis ἐν εἰρήνῃ τελειῶσθαι [*in pace consummari*] induxerunt, & quod ei *Stephanum* nescio quem socium alii libri dederunt, id ex consueta novorum Graecorum sive indiligentia, sive ἀνιστορησίᾳ [*historiae ignoratione*] sive comminiscendi libidine profectum suspicari possumus. Cui conjecturae & illud favet, quod quum in Actis S. Anthimi de quodam Florentio [qui unus ejus sociorum fuit, cujusque Auximi praecipuus cultus exstitit] mentionem fieri inaudissent; CPoli autem celebre esset Florentii nomen, in cujus aedibus monasterium exaedificatum fuit; hinc Graeci caelum terrae commiscuerunt, & Anthimum suum πλησίον τῶν φλορεντίου (de quo vide Adnot. 152.) monasticam egisse vitam, commenti fuerunt. Verum hodiernus Neapolitanorum Anthimus (quem eumdem ac Romanum putamus) idem an diversus a crastino Graecorum CPolitanorum fuerit; id quidem quia praestare non possumus, in medio relinquimus.

Maneat tamen, hujus diei Anthimum haud

haud alium esse, quam Romanum sive Sabinensem martyrem, qui in Hieronymianis ac postea secutis Mrologiis die XI. Maii colitur. At ejusdem festum a Neapolitanis die VI. Junii agitabatur die non suo, propter aliquam scil. Reliquiarum Translationem, aut Ecclesiae dedicationem, aut quia die suo celebrari nequivit. Eoque non *Passio*, sed NT. h.e. *Natale* in hoc marmore signatur.

CAP. II.

De S. Anthimi hierarchico gradu.

In omnibus quidem S. Anthimi Mart. Romani Actorum exemplaribus is *Presbyter* inscribitur. At eadem acta in Neapolitanis tabulariis reperta in ceteris omnibus cum aliis codicibus consentiunt, in eo ferme solum diversa, quod ubicumque in illis *Anthimus presbyter* dicitur, in his *Anthimus Episcopus* appellatur. Id quod argumento est, hunc Martyrem a Neapolitanis pro Episcopo fuisse habitum. Eam vero persuasionem fuisse apud nostros antiquissimam, hoc marmoreum IX. saeculi Kalendarium docet, in quo is diserte *Episcopus* inscribitur.

In hoc autem nostrorum cum aliis discidio circa hierarchicum Anthimi gradum equidem non dubitarem Neapolitanorum causam deserere [nec enim tam impotens animi sum, ut patriae studio abripiar; praesertim qui ad illustrandum hoc marmor satis habeam ex Actis Neapoli descriptis ostendisse, a nostris Anthimum Sabinensem pro Episcopo habitum fuisse] nisi lis eo modo, quo initio superioris cap. subinnuimus, componi posse videretur. Nam si fingamus animo, hunc Anthimum in Sabinorum regione ab Romae Episcopo chorepiscopum fuisse constitutum; potuit is tam recte ab aliis *presbyter*, quam a nostris *Episcopus* nominari. Quum enim chorepiscopi, mediam quamdam inter presbyteros & Episcopos dignitatem nacti, modo cum his, modo cum illis permiscerentur; hinc dissidium inter Neapolitanos ceterosque oriri potuit, nostris Episcopum appellantibus, quem alii presbyterum nominarent.

Quid quod conjicere hinc possumus, haec maxime fuisse Episcopatus Sabinensis, unius ex Romani suffraganeis, rudimenta? Etenim quum in ea regione tam frequens Christianorum populus sub finem saeculi tertii fuisset, ut ei chorepiscopus praeficiendus fuisse videretur; facile mox fuit sedata persecutionum procella, & augescentibus Christianis, ibidem sedem Episcopalem figere. Quae quidem facile IV. saeculo, ubi pax affulsit Ecclesiis, constituta fuit; etsi ex veterum monumentorum inopia non ante sequentis saeculi medietatem quidam unus ejus cathedrae praesul compareat, *Tiberius* scil. *Sabinorum episcopus*, qui anno 465. in concilio Romano sub Hilario Papa reperitur.

Postremo, nequid dissimulem: demus sane errasse Neapolitanos circa Anthimi episcopatum; at eos cum multis, imo cum ipsis Sabinensibus errasse mihi persuadeo. Nam hoc in locis pluribus usuvenisse deprehenditur, ut non eum primum episcopum numerent, qui postquam ibi sedes episcopalis stabilita fuit, primus re vera sedit, sed eum qui primus ibi Evangelium disseminavit, praesertim si idem magna multitudine ad Christum conversa, regionem illam suo sanguine irrigaverit. Ita ferme Bollandus ad XVII. Jan. in S. Genulpho §. 2. & Tillemontius in S. Dionysio Parisiensi censuerunt. Qua de causa, etiam si Anthimus merus presbyter fuerit, tamen crediderim, sequenti tempore eum a Sabinensibus pro primo eorum episcopo habitum, idque Neapolitanos secutos. Haec de Anthimi gradu hierarchicho. Restat de ejus Actis dicendum.

CAP. III.

De Actorum S. Anthimi & socior. aetate & pretio.

Acta haec olim a Surio evulgata, postmodum ad fidem variorum scriptorum codicum emendata dedit Henschenius ad XI. Maii, quae & in tria capita distribuit. Quorum primum est παρασκευαστικὸν

ϛικὸν, quippe quod Faltonii Piniani ejuſque conjugis S. Lucinae [illius utique quae in ſovendis omni ope Chriſticolis aevo Diocletiani egregiam operam navavit] converſionem complectitur, ſimul quo pacto Pinianus ex Aſia provincia decedens, aliquot Chriſtianos ſecum adductos [quorum princeps Anthimus hic fuit] in diverſis ſuorum latifundiorum locis, quae in Piceno & Sabinis poſſidebat, alios alibi latitare permiſerit. Mox caput alterum paſſiones ſeptem illuſtrium athletarum, Siſinii Diaconi cum Diocletiano & Florentio, adhaec Anthimi, Maximi, Baſſi, Fabii [haud ſcil. dignitatis, ſed quo decertarunt ordine] exſequitur. Caput ultimum Piniani ac praeſertim Lucinae reliquam hiſtoriam continet.

Sane vero inter tres haſce hujus totius hiſtoriae partes difficile eſt notabilem ſtyli (154) varietatem animadvertere. Tamen quum Henſchenius *a praecipuis Mss. codicib.* abeſſe compererit caput tertium, idque fabuloſa illa narratione inquinetur de Diocletiani & Saporis filiabus per S. Cyriacum a daemone liberatis [quae tamen etiam in Actis S. Marcelli pervetuſtis legitur] ea de cauſa haud fruſtra inceſſit quibuſdam ſuſpicio, totam eam partem ab aliqua poſteriore manu acceſſiſſe. Surius ipſe, qui primus hanc hiſtoriam evulgavit, caput hoc tertium maxima ex parte reſecuit, certe quod impar horum Actorum dignitati putarit.

At duo priora capita nihil magnopere habent quo novitatis coarguantur. Nec tamen contendo, ea ab aequali ſcriptore prodiiſſe: praeſertim quum in fine ſect. *6.* ſcribatur, Chriſtianos ſepeliſſe Siſinium, Diocletianum & Florentium in loco certaminis: *in quo etiam*, inquit, *loco orationes eorum exuberant beneficiis VSQVE IN HODIERNVM DIEM in civitate Auximo*: quae verba ſcriptorem poſteriorem arguunt. Verum ejuſmodi ſaltem ſunt, quae medio quarto ſaeculo contexi veriſimiliter quiverint. Quae quidem aetas ex his maxime conjecturis qualibuſcumque colligi poteſt.

Etenim fuit Pinianus quidam ſub Juniore Valentiniano (155) praefectus urbis, cujus etiam S. Auguſtinus mentionem facit. Hunc ab antiquiore Faltonio Piniano S. Lucinae marito, cujus haec Acta plurimum meminerunt, ortum duxiſſe Baronius credidit, idque Tillemontius non improbat tom. IV. ubi de S. Lucina. Neque id nunc laboro, utrum junior hic Pinianus prioris illius filius nepoſve fuerit, an vero ex latere venerit. Satis eſt ſi quovis modo ab eo deſcenderit. Et tamen poſterioris hujus perilluſtris viri nulla ab hoc hiſtoriographo mentio injicitur; qui tamen ſect. 1. in pertexendis cognationibus atq. ſtemmatibus ſe mire ſedulum praeſtat. Id inquam indicio eſt, eo maxime tempore hanc hiſtoriam fuiſſe elucubratam, quo junior Pinianus nondum inclareſcere coeperat, medio nim. IV. ſaeculo: nam idem nonniſi circ. annum *386.* praefectus urbanus fuit, ac magnorum Eccleſiae luminum amicitia floruit. Eamdem medii IV. ſaeculi aetatem & illud ſuadere poteſt, quod ab hac tota hiſtoria vox *Paganorum* (quae non ante annum 365. uſurpata reperitur) abſit; cujus loco modo *Gentilium*, vocabulum,

(154) Non tantum nulla eſt notabilis ſtyli diverſitas inter tertium, & duo ſuperiora capita, verum etiam ſubtilius intendenti ſimilitudo plurima occurret: quarum illa vel maxime inſignis eſt, quod capite 2. quod mox adſcribemus, perpetua fere eſt illa narrandi ratio per verbum *Coepit*, ut *Coeperunt dicere*, *coeperunt venerari*, *prohibere* &c. Quae loquendi conſuetudo non abeſt a cap. 3. in quo ſect. 14. ea locutio ter uſurpatur, *Coepit ei confiteri diabolus* ... *diabolus coepit clamare* ... *coepit dicere ei daemon*. Ceteras ſimilitudines praetermitto.

(155) Vide Proſopographiam Cod. Theod. de hoc juniore Piniano praefecto urbis ſub Valentiniano Jun. ann. 386. & 387. De eodem loquitur quaedam S. Auguſtini epiſtola, & Palladius in Lauſiaca. Videatur & Baronius ad ann. 385. n. 6. ubi memorat reſcriptum Valentiniani Jun. ad Pinianum urbis praefectum ex Cod. Vaticano de ordinatione Siricii.

bulum, modo diverſae *gentilium* periphraſes ſubrogantur. Quod eo magis mirandum, quod ſuperſtitio in his Actis deſcripta vere *paganica* eſſet. De quo toto vide inferne (156) adnotata.

Atque huic circa aetatem conjectioni nihil magnopere eorũ, quae in hiſce Actis continentur, refragari equidem animadverto. Nam certe quas Tillemontius [to. 4. in Not. ad S. Lucinam] difficultates proponit, earum pars potiſſima rejecto Actorum ultimo capite, ſimul concidunt; alias ipſe Tillemontius diluit; ceteris ſiquae reſtant facillime occurri poteſt. Nam quae de catecheſi, qua Pinianus ab Anthimo eruditur, opponit; ea ab auctore ſummatim ſcribuntur, non qualia longo verborum ambitu ex ore utriuſque prodierunt: ut omittam quod in hujuſmodi allocutionibus multum ſibi licere hiſtoriographi ſinunt. Neq. enim hic commentarius ad actorum verbalium, ſed omnino ad hiſtoriolae liberius ſcriptae effigiem contextus fuit. Quod addit, non debuiſſe Anthimum presbyterum ab uſque Aſia arceſſi in Italiam, ut in villae latebra ſe conderet; jam cap. ſuperiore oſtendimus, videri Anthimum Sabinenſis Eccleſiae, quantum quidem ſaeviente perſecutione licuit, fundamenta jeciſſe. Et omnino plurimos ab his ſeptemviris ad Chriſtum converſos fuiſſe non dubito: quorum ſilentium auctorem hunc tanto minus adulteratae aut amplificatae veritatis ſuſpectum reddit. Vel ſic tamen crebra paſſim eſt *populi credentium* aut convenientium Chriſtianorum in his Actis mentio, quos non niſi ab his ſeptemviris converſos neceſſe eſt.

Illud majoris momenti videtur, quod idem vir κριτικώτατος Not. 2. conqueritur, Sergium Terentianum [qui in his Actis ſect. 1. bis Vrbis praefectus fuiſſe narratur] ab Vrbanorum praefectorum ſub Gallieno & ſequentibus principibus laterculo abſit. Atqui vereor ut is indiculus ab omni parte abſolutus ſit. Quid ſi enim non tam ex publicis tabulariis manaverit, quam privata alicujus diligentia ex variis monumentis collectus fuerit? Re vera ab eo catalogo abſunt Agreſtius, Chromatius & Fabianus, qui in praeclaris S. Sebaſtiani Actis praefecti urbani ſub Diocletiano fuiſſe dicuntur. Deeſt anno 259. Junius Donatus, & anno 275. Aelius Caeſetianus. Haec de praefecto Terentiano. At de Priſco *conſulari* [qui tamen alicubi in his Actis *proconſul* vocatur] cap. ſequ. reſpondebitur. De ſtylo, qui ſimplex eſt & ab omni fuco alienus, nihil dico, quum ejus ſpecimen cap. ſeq. habeas.

Inte-

(156) Hujus conjecturae ſumma huc redit. I. Ab hac univerſa hiſtoria abeſt *Paganorum* nomen, cujus loco ii modo *gentiles* vocantur [ut ſect. 8. *Cum . . . viderent gentiles Chriſtianos* &c.] modo περιφράζονται [*circumſcribuntur*] ut ſect. 6. *Populus malignus*; ſect. 8. initio iidem vocantur *Increduli*, & ſect. 10. *Inimici fidei Chriſtianae*; & alibi aliis circumlocutionibus idololatrae deſignantur; qui numquam tamen *Pagani* dicuntur. II. Atqui illi re vera pagani erant, non tantum quia pagorum incolae, verum etiam quia religionem paganicam ſequebantur, ut qui non modo idololatrae erant, ſed idolorum in pagis cultorum [Silvani, Liberi, Cereris] adoratores. III. Ergo quum tanta opportunitas eſſet, ut idololatrae iſti *paganorum* vocabulo donarentur, nec tamen uſquam id fiat, id indicio eſt, haec ſub ſaeculi IV. medietatem ſcripta fuiſſe, quum nondum *Paganus* tantumdem eſſet quod idololatra, aut ſaltem pro ſuperſtitionis pagorum ſectatore acciperetur: qui quidem primus gradus fuit ad eam uſurpationem, qua tandem *Paganus* pro quocumque idololatra, etiam urbano, ſumi tandem coepit. Cujus ultimae uſurpationis exemplum non ante annum 365. reperitur in L. 18. Cod. Th. de Epiſc. quae eſt Valentiniani & Valentis, & in ejuſd. temporis ſcriptore Mario Victorino lib. de Homouſio.

Siquid igitur huic conjecturae fidendum, Acta haec medio maxime IV. ſaeculo ſcribi potuerunt. At ob eamdem rationem Acta S. Sebaſtiani, quamvis a ſeverioribus ipſis criticis magni fiant, poſteriora his Actis cenſeri poſſunt; nam in iis ſect. 73. S. Zoe *ab inſidiantibus PAGANIS artatur*: jam enim uſurpari ea vox coeperat. Nec ſane Tillemontius ea S. Sebaſtiani Acta antiquiora IV. ſaeculo finiente cenſuit.

Interim in paucas I. & III. capitis (quae duo capita apud Bollandiſtas loco citato proſtant) voces inferne (157) inquiremus .

C A P. IV.

Ex Actis SS. Anthimi & ſocior. caput ſecundum , quo eorum paſſio deſcribitur.

Hactenus dictis quia majorem ex ipſis Actis lucem affuſum iri , certum habeo ; ſtatui ex iis caput alterum [quod a ſect. 6. incipit] huc afferre , quo ſeptemvirorum certamina nativa ſimplicitate ac brevitate deſcribuntur. Id quod & noſtris hominibus non ingratum erit, apud quos, maxime in vicinia, S. Anthimi mart. cultus minime friget .

Acto-

(157) *In I. & III. Actorum caput animadverſiones aliquot . Quid ſint* Archiatri & Diaſoſtae . *Quid* Levare . *De jejunio ſuperpoſitionis .* Capſa *pro humano corpore .*

Cap. I. ſect. 2. S. Lucina marito aegrotanti ait: *Quanti quotque medici et archiatri & diaſophiſtae ad te venerunt , & nulla te ratione curare potuerunt . Archiatros* quidem capio : quae vox in Cod. Theod. *Principis medicos* , aut ſaltem urbium regiarum medicos deſignat . At *Diaſophiſtae* quid ſibi volunt ? An ſunt ſophiſtarum praeſtantiſſimi? ſicuti apud Jo: Sarisberienſem ep. 59. *Diagnatus* eſt valde agnatus, *utpote*, inquit, *ſororis filius*. Vide ejus locum in Cangii Gloſſario . Verum quid moror ? Mihi non eſt dubium quin legi debeat *Diaſoſtae*. Jam vero διασωσαὶ; ſi vim vocis nativam ſequare , ii erunt qui aliquem opera ſua ſanum praeſtant : eaq. notio heic locum habet . Etſi uſus fecit , ut ea vox , maxime apud poſteriorem Graeciam , de iis uſurpetur , qui ſanum aliquem & integrum aliquo perducunt, ac poſtremo ſimpliciter de *viae ducibus* accipiatur .

Cap. III. ſect. 12. de S. Lucina ſcribitur : *Quod* [corpus S. Sebaſtiani] *cum levaſſet & ſepeliſſet .* Ac videbatur heic *Levandi* verbum arguere aevum poſterius . Eo enim verbo utebantur VIII. & IX. ſaeculo, quoties Sanctorum corpora de priore ſepultura in alium locum transferebantur . De eo ſignificatu diximus in Diatriba de aetate hujus Kalendarii , quam huic Commentario praefiximus , pag. XXXI. Verum quid moror ? In Actis S. Sebaſtiani [IV. ſaeculo exeunte haud dubie ſcriptis] ſect. 88. ubi eadem res narratur , S. Sebaſtianus Lucinae apparens his verbis utitur : *In cloaca illa . . . invenies corpus meum pendens in gompho . Hoc tu dum LEVAVERIS , perduces ad Catacumbas, et ſepelies . . .* Et hactenus id verbum de iis corporibus uſurpabatur ; quae levabantur , ut tunc primo ſepelirentur . At ſtatim jam V. ſaeculo de iis dici coepit , quae de priore ſepulcro *levabantur* , ut alio transferrentur . Nam Paulinus in vita S. Ambroſii cap. 14. ſic de ſuo Antiſtite ſcripſit . *In eadem civitate* (Florentia) *baſilicam conſtituit in qua depoſuit reliquias Martyrum Vitalis & Agricolae , quorum corpora in Bononienſi civitate LEVAVERAT* . Ex quo vides , quibus gradibus *Levandi* aut *Elevandi* verba [quae aevo ſequiore plurimo in uſu fuere] ad eam, quam in Diatriba attigi, notionem proceſſerint . Poſt pauca ſic pergit de eadem S. Lucina : *Cum triduana exerceret jejunia . . . monuit eam S. Sebaſtianus, ut . . . quotidiano eſſet contenta jejunio* : h.e. quum totum triduum nihil prorſus guſtaret , [quod genus ὑπερθέσεως h. e. *ſuperpoſitionis* jejunium vocabatur antiquis] juſſa eſt quotidie hora legitima ἀπονηστεύειν , *jejunium ſolvere* . Huc pertinet , quod in Actis S. Sebaſtiani ſect. 48. eadem Lucina *tribus diebus et tribus noctibus* [ea eſt ſuperpoſitionis deſcriptio] *jejunaſſe* cum vivo adhuc Sebaſtiano dicitur .

Sect. 14. ubi narratur filia Saporis a daemone per Cyriacum liberata, dicit Cyriaco daemon: *Da mihi capſam , in quam intrem , et exeo . Dicit ei Cyriacus: Ego alterius capſam tibi non dabo , ſed ecce meam capſam : ſi potes , ingredere . Tunc ululatum teterrimum dirae vocis emittens, abſceſſit a filia Saporis .* Ex his vides *Capſam* pro corpore humano fuiſſe uſurpatam . Idque etiam ex Actis S. Marcelli [apud Bollandum die XVI. Januar.] conſtat , in quibus in eadem fabuloſa narratione ſemper *Vas* pro eo, quod heic dicitur *Capſa*, uſurpatur ; ut Cap. V. Sect. XI. *Da mihi vas , ubi ingrediar* . Et ita paſſim eodem capite . Atqui certum eſt in Scripturis *Vas* eſſe corporis humani nomen. Vt *Vas ſuum poſſidere in ſanctificatione* ,

Actorum S. ANTHIMI & sociorum caput secundum.

6. Erat ibi (158) conventus eorum, qui sacrificantes, semel in triennio dicebant sibi dari responsa. Hi dum convenissent, & solitas impietates sceleratis sacrificiis exercerent, dicunt se talia accepisse responsa: quod nisi sacrificare voluerint *Sisinius*, *Diocletianus* & *Florentius*, illis dare amplius solita responsa non possent. Tunc tracti a populo violenter, cum sacrificare contemnerent, lapidibus interfecti sunt, & sub ipso monte lapidum derelicti. In quo loco post abscessum populi maligni, Christiani mundaverunt locum, & ibidem sanctos Dei martyres sepelierunt: in quo etiam loco orationes eorum exuberant beneficiis usque in hodiernum diem in civitate Auximo.

7. *Anthimus* autem (159) Presbyter non longe ab urbe Roma, (160) milliario vigesimo secundo in via Salaria circa Piniani praedia latitabat. Contigit autem ut dum Silvano (161) suo rustici sa-

(158) Hoc est prope Auximum, ubi mansiones his triumviris dederat Pinianus. Sic enim ad finem cap. I. h. e. proxime ante haec verba legitur. *Et quia multi erant* [Confessores illi, quos secum ex provincia Asia attulerat] *& simul in unum esse non poterant; divisit eis mansiones per praedia sua in Piceni provincia, quae possidebat juxta Auximum civitatem* (in aliis Mss. est *Auximatium civitatem*, ut in talibus antiqui usurpabant) *deditque praedium Sisinio, Diocletiano & Florentio: qui habebant secum alios plurimos, cum quibus vacabant Deo & Christi laudibus: in quo sine molestia conversantes per tres annos, hoc ordine ad martyrii palmam pervenerunt.* Mox sequitur sectio sexta, quam heic habes.

(159) Vbicumque in aliis Mss. *Anthimus presbyter* erat, ibi in Mss. Neapolitanis *Anthimus episcopus* Henschenius reperit, uti initio monuimus. Quod argumento est, jam inde a constructione marmorei Kalendarii (in quo idem inscribitur *Episcopus*) & secutis deinceps temporibus Sabinensem Anthimum (nec enim nisi hunc Sabinensem apographa Neapoli descripta *Episcopum* vocant) episcopali dignitate a Neapolitanis fuisse donatum. Qua ratione id verum esse possit, cap. 2. explicuimus.

(160) Haec tota loci designatio cum sua ab urbe Roma distantia, a ceteris codicibus aberat; quam particulam ex Neapolitanis Mss. in textum admisit Henschenius. Merito: nam eadem in Mrologiis noni saeculi uti legitima agnoscitur. Via *Salaria* a porta Collina in Sabinorum regionem ducebat. Festus: *Salaria via Romae est appellata, quia per eam Sabini sal a mari deferebant*, a salinis scil. quas circa Ostiam factas, Livius I. 33. narrat. De via Salaria vide plura infra Adnot. 180. Quum autem in his Actis sect. 8. Anthimus in Tiberim praecipitatus dicatur; hinc discimus, Anthimi mansionem inter sinistram Tiberis ripam & viam Salariam fuisse positam, vigesimo secundo ab Vrbe lapide.

(161) Istud *Silvano SVO* satis ostendit, eum rusticorum deum fuisse; & quidem praecipuum, uti ex Horat. II. ep. 1. 143. ex Juvenale VI. 447. & aliis constat. Eidem porcus immolabatur. Exstant de Silvano plurimae apud Gruterum inscriptiones a pag. LXII. & exinde; in quibus plura diversa epitheta agresti huic deo tribuuntur, ut & in aliorum inscriptionibus, in primis Muratorii a pag. 67. ad 71. Verum ex lapide Ferrariensi apud eumdem Muratorium pag. 70. n. 6. quae commoda rustici ex Silvano suo exspectaverint, pulchre ostenditur. In eo sic scribitur: *Silvano sancto, patri et custodi, pecudifero, lactifero, glandifero, pomifero, cannabifero, linifero Q. Zosimus Q. L. Tertullus grammaticus, L. Sergius L. L. Cipariss. mensor, C. Petilius C. L. Strabo caelator, C. Rufus C. L. Charito musicus ex voto FF.* In quo quidem epigrammate omnia pulchre procedunt. Tantum versu 7. [in quo GRAMMATICVS edidit ex Baruffaldo Muratorius] viden-

crificarent,ipſo qui auctor (162) erat ſacrificantium,diaboli arreptus furore, omnes qui ei occurriſſent, gladio tranſverberaret. Cumque omnes fugarent (163) annuntiatum eſt Anthimo,quod jam multos occidiſſet,& furens a diabolo percuteret omnes qui ei occurrere potuiſſent.Qui orans & commendans ſe Deo,occurrit ei & dixit:*In nomine Domini Dei mei Jeſu Chriſti, ſta vinctus catenis ſpiritualibus, & projice gladium, quem ad interfectionem hominum aſſumpſiſti.* Ad hanc vocem ſtetit, fecit (164): ſtatimque tenuit eum Anthimus presbyter, & ducit eum ad habitaculum ſuum, jejuniis & orationibus vacans infra (165) tres dies,ita ut eum menti ſuae reſtitueret,& etiam Chriſtianum efficeret: qui cum uxore & filiis ſuis Domino Jeſu Chriſto credidit, quin etiam multos converti fecit & credere, ita ut lucum ipſum Silvani igne combureret, reddens ei hanc vicem, quod ei tale daemonium immiſiſſet, per quod homines (166) innoxios jugularet.

8. Tunc tranſeuntem Priſcum (167) proconſulem increduli tenuerunt dicentes ei: Per Anthimum everſa ſunt omnia ſimulacra, & omnis lucus incenſus eſt. Tunc Priſcus Conſularis juſſit eum teneri a populo, & ad ſacrificandum impelli. Sed cum contemneret

minas

dendum an non litterae ita detritae fuerint, ut fucum deſcriptori fecerint. Nam certe mallem GROMATICVS h. e. gromaticae artis profeſſor. Quid ſit *Groma* aut *Gruma* ſive in agris metiendis, ſive in caſtris metandis, nemo ignorat. Gromatico autem cum *Menſore* [quae vox in marmoribus eſt γενικωτέρα, & ad plura pertinens] & cum *Muſico* (agreſti ſcil.) locus eſſe potuit: grammaticus autem quid heic facit? Quod ſi lapis vere illud GRAMMATICVS tuetur; diceмus eum ruſticis operibus delectatum, pro opimis agri proventibus ſuſcepiſſe votum.

(162) Pro *Ipſo* legendum eſt *Ipſe*. Pro *Auctor* reperit in Mss. Neapolitanis Henſchenius *Advocatus*. *Advocatus* in vetere Onomaſtico eſt προσκληθεὶς, h. e. qui cujuſcumque rei gratia advocatur, adſciſciturque, non tantum in judiciis ſed & extra. Eaque notione antiqui utebantur, antequam ea vox ad cauſidicos reſtringeretur. Ergo heic *Advocatus ſacrificantium* eſt ſacrificulus, ſive omnino is qui arceſſitur, ut ſacris & caeremoniis praeſit. Ea ſignificatio ſuadetur etiam ex praeeunte pronomine ἐμφατικῷ *Ipſe*, quo non unus e multis, ſed dux ipſe deſignatur.

(163) Sive ſcribendum eſt *Fugaret*, ſive *Fugerent*.

(164) Pro *Fecit* videtur ſcribendum *Flevit*.

(165) *Infra* pro *Intra* locutio eſt aevo ſequiore uſitatiſſima; unde Italicum *Fra*, ſicut ab *Intra* eſt *Tra*. Cui locutioni cum deſcriptores inſueviſſent, nihil proclivius fuit, ut paſſim *Intra* in *Infra* mutarent, ut etiam in Actis S. Caeciliae: *Coepit intra ſe legere*. At mox: *Cumque hoc infra ſe legiſſet*. Atqui horum certe Actorum auctor *Intra* uſurpaverat.

(166) Excepta idololatria; in cujus poenam juſto Dei judicio jugulabantur.

(167) Alibi in his Actis *Conſularis* vocatur, quod magis eſt ex uſu ſcriptorum. Spartianus, ab Hadriano primum conſtitutos in Italia conſulares narrat. At eoſdem etiam *proconſules* interdum fuiſſe appellatos, ex quadam Gruteriana inſcriptione Graeca primum didici, ubi mentio fit cujuſdam Baſſi ἀνθυπάτου Καμπανίας [*Campaniae proconſulis*] quum tamen ſciamus Campaniae rectores & ab Hadriano inſtitutore, & a ſcriptoribus & marmoribus *Conſulares* vocatos. Vide quae diximus ad initium Actorum S. Patricii mart. ad XIX. April. ubi Baſſus quidam ſemel ἀνθύπατος, *proconſul*, alibi ὑπατικὸς *conſularis* nominatur. Quocirca nihil cauſae fuit, cur Tillemontius his Actis crimini verteret, quod *Proconſulem* vocent, qui *Conſularis* dicendus fuiſſet.

minas & seditiones eorum, ligaverunt in collo saxum & in Tiberis medio eum jactaverunt. Sed Angelus Domini apparuit ei in Tiberi, & rupit vincula ejus, & revocavit eũ in cellulam (168) orationis suae. Cum autem mane facto viderent gentiles Christianos more solito venientes ad eum, coeperunt insultantes dicere: Ite ad Anthimum vestrum in fundum Tiberis, ubi demersus jacet. Christiani autem dicebant: *Nos Anthimum Dei servum vidimus sanum, & benedixit nos more solito: incolumis est & nulla macula in eo*. Tunc dicere inter se coeperunt: Nos eum per pedem traximus, & nullum membrum ejus sanum (169) dereliquimus, ac manibus nostris, saxo collo ejus ligato, praecipitem in mediam Tiberis undam jactavimus: quomodo haec isti affirmant? Tunc ingressi singulatim attendebant (170) eũ sanum populo praedicantem. Tunc poenae (171) omnes qui jactaverunt eum in Tiberim, advoluti genibus ejus poenitentiam agentes, baptizati sunt.

9. Requirente (172) deinde Prisco consulari, facta est de eo accusatio talis, quod non solum non potuisset occidi, sed & omnes qui eum occidere conati sunt, ad fidem Christi convertisset. Tunc Priscus jussit eum adduci ad se; quem per triduum in vinculis & in torturis agens (173) cum nulla posset ratione ad hoc perducere, ut idolis immolaret, fecit eum capite caedi. Cujus corpus tulerunt populi, qui per eum fuerant conversi, & in suo oratorio, ubi orare consueverat posuerunt (174): in quo loco praestantur beneficia orationibus ejus, ad laudem Domini nostri Jesu Christi, cui est honor & gloria in saecula saeculorum.

10. *Maximum* autem coeperunt venerari, qui fuerat amicus Anthimi individuus. Tunc Prisco proconsulari dixerunt inimici fidei Christianae: Quid prodest quod Anthimum occidisti? Ecce Maximus

(168) Hoc est *oratorium*, aut *proseucham*; ubi non tantum orare, sed & coetus Christianorum cogere consueverat.

(169) Pro *reliquimus*. *Derelinquo* [*Abbandonare*] olim plus fuit quam *Relinquo*. At apud scriptores IV. saeculi & deinceps ea confunduntur.

(170) *Attendo* & *Intendo* pro *Video* declinante Latinitate sumpta sunt ex Gr. ἐντείνομαι. In vet. Glossis *Attendit* tantumdem est quod καθορᾷ h. e. *videt*.

(171) Scribendum est *paene*. Istud *paene*, quod ad minuendum valet, scriptoris candorem ostendit, nihil amplificantis, aut τερατολογοῦντος.

(172) Videri poterat corrigendum *Inquirente*; nisi & praetor *requirere* pro *Inquirere* diceretur l. 5. §. 1. D. *Quibus ex caus. in poss.* & nisi omnino *Requirere* eodem significatu usurparetur l. 36. D. *de rei vindic.*

(173) Scribe *Agentem* ut referatur ad Anthimum. *In vinculis agere* ita dicitur, sicuti e contrario *agere sine vinculis* in l. 8. D. *de cust. et exhibit.*

(174) In Mss. Bodecenii & Barberino additur: *Via Salaria, milliario ab urbe Roma vigesimo, territorio Saviniensi*. Sed rectius in Mss. Neapolitanis [uti monebam in Adnot. 160] XXII. ab Roma passuum millia colliguntur; quem numerum etiam Mrologia tuentur.

mus amicus ejus ampliorem populum ad se(175)invitat. Missis itaq. apparitoribus ut comprehenderent eum, populi prohibere coeperunt. Dixit eis Maximus: *Nolite filioli mei profectionem meam impedire*. Et constanter intrepidus abiit. Cui Priscus proconsularis dixit: Tu es qui avertis ceremonias Principum,& facis provinciales omnes a Deorum cultura recedere? Dixit ei Maximus: *Utinam & te ipsum ab eorum cultura divellere,& tuo restituere Creatori possemus*. Tunc indignatus Priscus jussit eum fustibus caedi & ad sacrificandum impelli. Sed in Dei nomine fixus permanens & ipse capite caesus est: & a Christianis raptus est,& positus in via Salaria milliario ab urbe Roma tricesimo, in eodem loco ubi orare consueverat: & celebratur dies ejus natalis quarto (176) decimo Kal. Novembrium: regnante Domino nostro Jesu Christo in saecula saeculorum. Amen.

11. *Bassus* autem in eodem loco permanens; ubi positus erat Maximus martyr, hortabatur populum credentium ut in sanctor. passione gauderent potius quam lugerent. Factum est autem ut convenirent ad mercatum populi, in loco qui appellatur (177) Forum-novum,ubi fiebant sacrificia Libero(178)patri & Cereri. Tunc tenuerunt Bassum & duxerunt eum dicentes:Sacrifica Deo Libero, qui

(175) En diserta coetuum Christianorum mentio, apud Anthimum [verisimiliter chorepiscopum, uti cap. 2. praemonui] primo, mox apud Maximum. Nihil ergo fuit, quod Tillemontius conquereretur, frustra hos septemviros ab Asia usque in Italiam adductos non alia de causa, nisi ut desidiosi sederent. Porro quam frequentem populum Anthimus convertisset, habes in proxima sect. 9. illis verbis: *Populi qui per eum fuerant conversi*.

(176) In Mrologiis tamen nulla fit eo die mentio.

(177) De hoc *Foro Novo* plures inscriptiones loquuntur. Nam eo pertinet quod apud Muratorium p. 681. 2. in marmore Montis Faliscorum legitur FOR. NOV. Inde gentile nomen fit *Foronovanus* in lapide Romano apud Reinesium VI. n. 129. At vero *Municipium Foronovanum* apud Grut. p. 492. 5. non huc spectat, sed ad alterum Forum Novum in Cisalpinis haud longe ab Fidentia, ubi nunc *Fornovo* dicitur. A quo diversum est hoc *Forum Novum*, de quo Acta loquuntur: quod quidem Balbus de limit. (p. 122. edit. Goesianae) in Piceno agnoscit: *Foronovanus* (ager) *per limites & centurias est assignatus*. Porro qua parte Piceni fuerit, incertum Cellarius habuit. Verum ex his Actis manifeste colligitur ibi positum fuisse, qua Picenum Sabinensi territorio adhaeret. Etenim initio sectionis hujus Bassus ibi permansisse dicitur, ubi Maximus sepultus fuerat. At Maximus *milliario ab urbe Roma tricesimo* (uti sect. 10. scribitur) nactus est sepulturam, proxime Sabinos scilicet; quandoquidem Anthimus, cujus sepulcrum XXII. ab Urbe lapide aberat, in Sabinis sepultus dicitur.

Jam vero ex *mercatu*, cujus heic mentio fit, illud universe colligitur, urbes illas omnes, quae plurimae in Italia *Fori* praenomen gerunt, a nundinis quae apud illas statae erant, nomen *Fori* invenisse.

(178) *Liber* Latinis est qui Graecis *Dionysius* aut *Bacchus* vocatur. Is a Latinis junctim cum Cerere invocabatur, uti non tantum hinc, sed ex Virgiliano illo, *Liber et alma Ceres*, potest intelligi, & ex Cicerone de Nat. deor. *Nostri majores auguste sancteque Liberum cum Cerere et Libera, consecraverunt*. *Liberam* autem vulgo περσεφόνην (*Proserpinam*) intelligunt. At vero non idem omnes sentiebant. Nam certe si Vet. Glossis credimus, *Libera* est Σεμέλη, *Semele* scil. Bacchi mater. De quo Glossarum loco viri eruditi viderint.

qui dat nobis vineas plenas, & deae Cereri quae dat fertiles meſſes. Tunc Baſſus dixit ad eos: *Deus in caelo eſt qui dat pluviam matutinam* (179) *& ſerotinam, ipſe dat nobis omnia quae vitae ſunt neceſſaria: veſtra autem ſimulacra mortua ſunt, & ſine voce & anima, nec ſibi poſſunt & aliis ſubvenire.* Haec dicens exſufflavit ſuper ea, & ceciderunt, & omnia confracta ſunt. Tunc populi irruentes ſuper eum, alii pugnis, alii calcibus & fuſtibus tamdiu eum ceciderunt, quamdiu ſpiritum exhalaret. *Fabium* deinde tradiderunt Conſulari. Qui diuturna cuſtodia maceratus, cum nollet penitus daemoniis immolare, & ipſe capite truncatus eſt. Ita autem factum eſt, ut omnes hi, ideſt *Anthimus*, *Maximus*, *Baſſus* & *Fabius* in his locis ponerentur, ubi orare conſueverant, juxta viam Salariam, quae mittit(180)ad Picenum; *Siſinnius* autem & *Dioclëtianus* & *Florentius* in eodem loco ubi lapidibus obruti ſunt, juxta civitatem nomine Auximum, quae eſt in montano (181) culmine conſtituta. De quorum martyrio habet civitas ipſa gratulationem magnam, & de meritis eorum apud Deum interceſſionis auxilium.

VII

[179] Etſi plerumque in vulgato Scripturarum interprete *ſerotino* imbri *temporaneus* opponitur; tamen & Joelis II. 23. *Imbrem matutinum et ſerotinum* legere licet, & prior Scripturarum interpres [quem hic auctor ad manus habebat] eo nomine pro *temporaneo* libentius utebatur.

[180] *Acta emendantur. Via Salaria illuſtratur, & cum Nomentana comparatur. Strabonis locus nondum intellectus enucleatur.*

Corrige, *Qua mittit ad Picenum*. Nam ea certe in Sabinos prius mittebat, Feſto [cujus verba in Adnot. 160. deſcripſimus] & Strabone teſtibus. Ergo Salaria ducebat prius ad Sabinos, mox e Sabinis ad Picenum. In utriuſque provinciae confinio [h. e. QVA Salaria e Sabinis mittit ad Picenum) illorum Quatuorvirum corpora jacebant, ſingula in ſuis oratoriis. Confer dicta in Adnot. 177. de poſitu Fori Novi, & quae de Salaria in Adnot. 160. praelibavimus.

Jam vero Strabonis locus de via Salaria illuſtris eſt lib. V. p. 228. *Per eos* [Sabinos] *ſtrata eſt* [ἥτε Σαλαρία: rectius ἡ Σαλαρία, ut vitetur ἀνακόλουθον] *via Salaria non admodum longa: in quam Nomentana incidit apud Eretum, Sabinorum vicum ſupra Tiberim poſitum, quae* [Nomentana] *ab eadem incipit porta Collina*. Ab eadem, inquit, Collinâ incipit, a qua & Salaria: quae viae ubi diverterunt, tandem apud Eretum Nomentana in Salariam deſinit. Ea ſententia Geographi eſt: quam plures eruditiſſimi viri non ſunt aſsecuti, dumtaxat Salariam a Collina derivantes. Inter quos Cellarius, ut ultima Strabonis verba (ὑπὲρ τῆς αὐτῆς πύλης ἀρχομένη τῆς Κολλίνης) ad Salariam unice referat, illud τῆς αὐτῆς interpretatur *ab ipſa* [non *ab eadem*, uti par erat] *porta Collina*: quem videſis in fine Italiae ubi de Viis. Ibidem [ubi de Nomentana] nollem addubitaſset, utrum haec in Salariam, an contra Salaria in Nomentanam deſineret. Atqui Nomentana apud Eretum [ubi in Salariam incurrebat] finiebatur: Salaria autem non tantum Sabinos percurrebat univerſos, verum etiam *in Picenum mittebat*, ut ex hoc Actorum iſtorum loco intelligis.

Sed eodem redeo, ut extrema Geographi verba adhuc ultimo limae morſu expoliam. Nec enim temere eſt, quod non ſcripſit, Nomentanam [ἄρχεσθαι ΑΠΟ ſed ΥΠΕΡ τῆς αὐτῆς πύλης] *incipere AB*, ſed *SVPRA eamdem portam* Collinam, a qua Sâlaria proficiſcebatur. Hoc enim ſibi vult, Salariam quidem a Collina exiſſe (id quod & Tacitus in III. hiſt. 82. ſignificat) Nomentanam autem non quidem ab ipſa Collina, ſed prope (nam ὑπὲρ, *ſupra*, in rebus geographicis vicinitatem notat) Collinam a pomerio ſive ambitu muri cepiſſe exordium. Ea mens Amaſeno fuit ὑπὲρ pro ἀπὸ uſurpanti.

[181] Conſentit Procopius in II. de B. Got. de Auximi ſitu haec narrans: *Abeſt a littore ſinus*

Jonii

VII N S CVRILLV EPI

ET hunc die non suo coli ex nota *Natalis* insculpta intelligitur, aliunde adsciscendum; nec enim uspiam quod sciam hoc die Cyrilli ullius vestigium occurrit. Sunt autem Cyrilli martyres (182) sane plures, qui huc non pertinent: sunt & episcopi duo, Trevirensis unus die XIX. Maii, alter Slavorum Apostolus appellatus, qui hoc marmore posteriores sunt. Erunt fortassis & alii hoc nomine episcopi. Sed omnium celeberrimi fuere, Hierosolymitanus unus, alter Alexandrinus. Prior in his Fastis die XVIII. Martii cum Graecis ac Latinis signatur. Non alius ergo hodiernus Cyrillus futurus est, quam Alexandrinus; quem Latini die XXVIII. Januarii venerantur. At Graeci in libris suis tria, quod adhuc repererim, de eo festa agunt: semel quidem die XVIII. Januar. junctim cum S. Athanasio (quod festum ab hoc marmore non abest, nisi quod prior Athanasius scalpitur, posterior pro more subauditur: vide adnotatum diem) iterum solus die (183) XXVII. Junii: ac postremo die (184) IX. Junii. At in his Fastis quia dies 27. Junii Irini Passione, dies vero IX. Junii Nicasii Passione (quae sunt festa diebus illis propria, non temere loco movenda) occupatur; hinc eum Neapolitani hoc die reposuerunt, viciniore scil. diei nono.

Observavi autem, in hoc marmore *Patriarchalem* dignitatem non nisi in urbis Regiae episcopis, neque id semper, usurpari; ceterarum autem sedium Patriarchas simpliciter *Episcopos* appellari, nusquam autem *Patriarchas*. Imo, quod majus est, PATRIARCHA sine addito in his Fastis non alium quam CPolitanum notat, ut alibi non semel animadvertimus: adeo apud Neapolitanam remp. CPolitanae urbis, cui se non uno modo subjectam agnoscebat, reverentia valebat.

VIII N S ALEXANDRI EPI

NVllus alibi Episcopus Alexander huic diei inscribitur: & ceteroqui *Natalis* nota ostendit, qui heic signatur, eum die non suo coli, undelibet potius arcessendum. Ac poterat sane ex vicino peti: nam in Ecclesiae Veronensis tabulariis die IV. Junii occurrit Depositio *S. Alexandri* ejus urbis Episcopi, etiam in Romanum hodiernum invecti. In quo Martyrologio etiam die VI. Junii Faesulis in Tuscia *S. Alexander* Episc. & Martyr ponitur. Verum hi duo Alexandri & obscurioris sunt nominis, quam ut de alterutro cogitemus, ac praeterea

Jonii [sic Graeci Hadriaticum vocant] *stadia LXXXIV., sitaque in EDITO COLLE, aditum habet in plano nullum, eoque hostibus penitus inaccessa est.*

(182) Inter martyres referri potest Antiochenus Cyrillus, qui die XXII. Julii Mrologio Rom. his verbis inscribitur: *Antiochiae S. Cyrilli episcopi doctrina & sanctitate conspicui.* Ubi Baronius adnotat, in Actis reperiri scriptum, *ipsum ob Christi fidem passum, ac tandem in carcere Deo spiritum reddidisse.* Verum is nihil commune habet cum nostro.

(183) Colitur S. Cyrillus die XXVII. Junii in Basilii Menologio, & aliis Graecorum libris.

(184) Henschenius (ad IX. Junii pag. 147. in praetermissis) cum dicto die non tantum a Graecis, sed & Aegyptiis & Aethiopibus celebrari testatur his verbis: *S. Cyrillus Episc. Alexandrinus colitur a Graecis in Menaeis, & Menologio* [Sirletianum ne intelligat, an Synaxarium aliquod, nescio: nam a Basilii Menologio id festum dicto die certe exsulat] *item in Kalendariis Copticis & Aethiopicis; necnon Hagiologio metrico Anonymi Habessini needum edito.* Ex quo vides hunc diem celebriorem ceteris festivis fuisse; in quem praeter Graecas, etiam Aegypti & Aethiopiae Ecclesiae conveniunt. At cum diem nostri, S. Nicasii passione compulsi, biduo anteverterunt.

terea recentis (185) memoriae.

Tres ergo clarissimi Episcopi *Alexandri* supersunt, *Alexander Alexandrinus* [qui diei 26. Febr. inscribitur apud Bollandistas p.634.] *Alexander CPolitanus*,(qui ab Vsuardo & Mrologio Rom.diei XXVIII. Augusti inseritur, at idem a Graecis die 30. Aug. colitur) ac postremo Hierosolymitanus, de quo Graeci die XII.Decembris, Latini die XVIII. Martii.

Sane vero si ex tribus his tantum clarissimis Episcopis unus sit deligendus, quem hoc die a Neapolitanis cultum conjiciam, nemo est de quo magis suspicer,quam de Alexandrino Alexandro. Cur ita putem, dicetur a me alio loco.

At interim illud est potius considerandum, an non hodiernus nostri marmoris Episcopus idem sane sit atque Alexander Prusae in Bithynia Episcopus, cujus non hoc sed crastino die quidam Graecorum libri sine elogio mentionem faciunt apud Bollandistas ad IX. Junii pag. 164. Nam quod in nostris Fastis is pridie signetur, hoc nihil est; quia est hoc libris Graecorũ familiare, ut uno alterove die contiguo in eisdem Sanctis signandis inter se differant; & non semel animadvertimus hos Fastos marmoreos biduo triduove a Graecorum Officiis dissidere; praesertim si Natalis nota praefigatur. In Claromontano igitur Synaxario die IX. Junii sic legitur: *Ἄθλησις τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἀλεξάνδρου ἐπισκόπου Προύσης, Certamen S.Hieromartyris Alexandri Episcopi Prusae.* Sed & eodem die ejusdem Alexandri memoriam Bollandiani repererunt tum in Graeco Ambrosiano codice liturgico, tum etiam in Mss. Menaeis Mazarinianis, Patrum Praedicatorum Congreg. S. Ludovici, & Chiffletianis: in quorum ultimo additur: *ξίφει τελειοῦται*, *gladio consummatur*, adjunctis senariis duobus,

Πανευπρεπὴς σοὶ κόσμος ἱερωσύνης
Ὁ λαμπρὸς ἆθλος, Ἀλέξανδρε, τοῦ ξίφους.
Quodnam insulis decus est,Alexander, tuis
Majus, nisi ut truncatus ense concidas?

Ad Menaea quod attinet, ab iis quibus utor, Venetae editionis, Alexander hic abest: sed tamen Mich. Le Quien in *Oriente Christiano* primum (186) Prusae Episcoporum Alexandrum recenset, non aliunde hauriens de eo notitiam, quam ex Menaeis, in quibus die IX. Junii Memoriam fieri dicit *καὶ τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἀλεξάνδρου ἐπισκόπου Προύσης*, *& sancti Hieromartyris Alexandri Episcopi Prusae*. Vbi ex copula *Et* satis cognoscitur, eum cum alio quopiam simul fuisse in illis Menaeis cultum.

VIIII P S NICASII

Martyrem fuisse, ex praefixa *Passionis* nota intelligimus. Verum quisnam hujus diei Nicasius Martyr fuerit, haud facile dictu existimo.Nec enim in ullis Graecorum aut Latinorum libris Ecclesiasticis hoc die Nicasius ullus comparet. Experiundum est tamen, siquid assequi indagando possimus. Nam vel si minus res e sententia successerit, at conscientia saltem nullius praetermissae indaginis satis solabitur.

C A P. I.

Plurium Nicasiorum recensio.

Atque ut inde ordiar; *Nicasii* nomen extra Galliam perquam (187) rarum, in Galliis contra frequentissimum invenio,

 ita

(185) Nam Veronensis VIII. finienti saeculo asSigitur a Ferrario: at Faesulanus in IX. medium incidit.

(186) Ex conjectura scil. qua putavit, eum S. Patricio Mart.[quem Alexandro postponit] antiquiorem fuisse. At nos ad XIX. Maii luculenter ostendimus, S. Patricium sub Trajano (ac satis verisimiliter centesimo Christi anno) gloriosum certamen subiisse. Quo recentiorem fuisse hunc Alexandrum necesse est.

(187) Extra Galliam *Nicasium* quemdam laicum sub Constantino reperio, quem dignitate aliqua ornatum fuisse necesse est. De eo videatur Baronius ad annum 314. §. 45. in exemplo epistolae Constantini ad Ablavium. Hunc quidem si quis Gallum genere fuisse perten-

ita ut intra trium saeculorum ambitum in aliquammultos (188) ejus nominis in Gallia florentes inciderim; quibus plures fortassis aliorum diligentia addiderit. Verum quatuor tantum ex his omnibus maxime illustres fuerunt, & aut cultum sacrum adepti, aut digni qui adipiscerentur: quos jam ordine chronologico recensebimus.

Primus is est, qui Gallico Mrologio Andreae de Saussay die XI. Octob. his verbis describitur: *S. Nicasius Martyr, antistes Rotomagensis a S. Dionysio vices in Gallia Apostolicae sedis obeunte designatus, & in Secundam Lugdunensem ... Evangelii promulgandi ergo ... ablegatus.* Verum uti hujus Nicasii Martyris certissima est notitia, ita de episcopatu Rotomagensi, & aetate qua vixit, viri eruditi a Saussayo diffident: de quo vide quae in extrema (189) ora adnotamus.

Alter ordine Nicasius is est, qui in Nicenae synodi subscriptionibus cernitur, episcopus *Divionensis*, sive (quia ea sedes num-

tenderit, quemadmodum non repugnabo, ita nec praestare possum. Quamquam is verisimilius Africanus fuit, in qua & Ablavius erat. Et in Africa mihi certe Nicasius unus & alter occurrerunt. Quorum unus sive Leptitanus, sive Oeensis aedilis erat: quem Ammianus cum aliis pluribus necatum scribit in XXVIII. cap. 6. edit. Vales. *Inter quos ... Nicasius enitebat aedilis*. Alter item in Africa episcopus fuit, ille scil. *Nicasius Culusitanus*, qui in concilio Carthaginensi sub Grato memoratur.

Sed & tertius item admittitur passim Africanus ejus nominis episcopus Donatista, quem volunt ad Arianos defecisse, freti Victore Vitensi in extrema historia persec. Vandal. ubi sic vulgo editum reperitur: *Sed & ille legis dator & transversor, ex Donatianorum haeresi ad eos* (Vandalos scil. Arianos) *veniens, quondam Nicasius in brevi simili morte periit*. Verum Ruinartus ex veterum in Mss. lectionum vestigiis ita locum eumdem edidit, ut *Nicasius* (pro quo in Mss. erat *Vcasius* aut *Vtasius*) jam nullus supersit. *Sicut ille legis datae transgressor Rex* (Joakim scil. quem Jeremias XXII. 19. sepultura asini donat) *quondam ut asinus sepultus est, ita iste* (Hunnericus) *in brevi simili morte periit*.

(183) 1. Primus omnium is est S. Nicasius Mart. qui die XI. Octobris in Gallicanis Mrologiis colitur, quique inter socios S. Dionysii Parisiensis numeratur.

2. Nicasius Diaconus, qui anno 314. Conc. Arelatensi interfuit.

3. Nicasius Diensis episc. qui Nicenae Synodo subscripsit.

4. Nicasius nescio quis, quem Sardicensi Concilio subscripsisse, alicubi apud Tillemontium reperi. Verum inter ejus Synodi subscriptiones nusquam hunc Nicasium deprehendi.

5. S. Nicasius episc. Remensis qui ineunte aut medio V. saeculo Martyr occubuit.

6. Nicasius quidam Gotorum Arianorum in Gallia episcopus V. saeculo, qui Pompejacensem ecclesiam unaque S. Vincentii Mart. socii S. Fidei tumbam evertit, uti narrat Tillemontius to. IV. ubi de S. Fide cum suis sociis Martyribus.

7. Alter Remensis Nicasius sub Heraclio Imp. ex Ferrario & aliis.

8. In Conc. Matisconensi an. 585. occurrit Nicasius episc. Inculismensis.

9. In Annalibus Ecclesiasticis Gallicanis Caroli Coutii legitur anno 652. Nicasius monachus Elnonensis. Nec abnuerim, plures alios (praesertim VI. & VII. saeculi) meam effugisse ceteroqui morosam diligentiam.

(189) Quin Nicasius iste unus ex sociis S. Dionysii Parisiensis fuerit, haud dubitat Tillemontius tom. IV. in S. Dionysio Artic. 18. Quare quum idem vir summus S. Dionysii passionem ad Aureliani tempora referat; ad eadem possumus & hujus S. Nicasii martyrium revocare. Haec de aetate.

At quod Saussayus hunc Nicasium primum episcopum Rotomagensem numeret, id pernegat Tillemontius; eumdem dumtaxat presbyterum fuisse ostendens ex Vsuardo, qui eum in Martyrologia primus invexit: primus, inquam, quia in Corbejense Hieronymianum apographum, & Adonem non nisi ex recentiore manu Nicasius die XI. Octob. intrusus fuit; qui ab antiquioribus Hieronymianis, & Adone nostri Dominici Georgii rectissime exsulat. In Vsuardo igitur Solleriano dicto die sic legitur: *In pago Vilcasino* (hodie *le Vexin*) *passio sanctorum Nigasii PRESBYTERI & sociorum ejus Quirini & Pientiae*. At postquam Vsuardi textus variis accessionibus patuit, etiam ex *presbytero* evasit *episcopus*, ut in aliquot Vsuardi auctariis a Sollerio editis legitur, aut etiam *primus Rotomagensium episcopus* ut in Centulensi cod. scriptum reperitur: id quod ex Actis haud fide dignis manavit.

numquam episcopalis fuit) ex aliorum correctione *Diniensis*. Quamquam, quia inter Dinienses antistites nullus eo nomine fuit, alii censent, Nicasium hunc Nicenae synodi subscriptorem fuisse re vera non alius quam *Diensis* ecclesiae praesulem; inter cujus episcopos quidam *Nicasius* fuit, cujus corpus in sua Cathedrali saec. XI. colebatur. Verum quae ad hunc Patrem Nicenum pertinent, ea praestabit non ex turbidis (190) fontibus, sed ex Sanmarthanorum (191) Gallia Christiana cognoscere. Quam vellem de hujus Diensis pontificis religioso cultu certiora monumenta exsisterent. Nunc non aliud eo pertinens reperio, quam quod in Bulla Hugonis Diensis Apostolicae sedis legati Nicasii hujus Diensis ac Niceni patris *VENERABILE corpus in eadem sacra* (Diensi) *requiescere Ecclesia* dicatur: quae tamen locutio non plurimum habet ad cultus possessionem ei vindicandam momenti.

Tertius longe est ceteris celebrior, *Nicasius* Remensis episcopus, qui V. saeculo (ineunte an medio, incertum) gloriosus Martyr occubuit. Ejus meminere in primis Hieronymiani antiquissimi Mrologii apographa; in quorum vetustissimo illo Epternacensi codice die XIV. Decembris (quo die ab omnibus colitur) sic scribitur: *Remis natalis Nicati episcopi*. At in Corbejensi: *Remis S.Nicasii*: & in Lucensi: *Remis natalis S.Nigasi episcopi*. Porro *Nigasium* pro *Nicasio* etiā superiorem illum, qui die XI.Octob. celebratur, Vsuardus vocavit. At hodie vulgo apud Gallos sic distinguitur, ut Martyr Vilcasinus *S.Nigaise* per G pronuntietur, Remensis autem per C, *S.Nicaise*: quum revera unum idemque sit utriusque nomen.

Ad recitatum autem Hieronymiani

(190) In Claudii Roberti Gallia Christiana re vera inter *Dinienses* antistites hunc Nicasium numerari deprehendi, eum scil. qui solus ex universa Gallia Niceno senatui affuit: quem alii antea inter *Divionenses* recensuerant: utrumque parum recte.

(191) Quum *Galliam Christianam* Sanmarthanorum nusquam Neapoli nancisci potuissem; per eruditum adolescentem Emmanuelem Thomasium presbyterum Neapolitanum Romae degentem ea mihi ex laudato opere describenda curavi, quae huc pertinent. Ibi to. 2. in serie Diensium pontificum pag. 554. sic legitur.

„ V. Nicasius celebris inter Gallicanos Episcopos vixit circiter an. 325. interfuitque Nicenae Synodo solus ex provincia Gallorum, ut produnt acta Conciliorum, & vita B. Marcelli. Non igitur Diniensis Praesul, quemadmodum interpretantur quidam, & perperam inscribitur Ecclesiasticis tabulis hujus Ecclesiae: namque in bulla Hugonis Diensis, Sedis Apostolicae legati, fit mentio *memorandi illius Nicasii, qui pro Ecclesia Gallicana sanctae & oecumenicae adfuit Nicenae Synodo, cujusque venerabile corpus in eadem sancta requiescit ecclesia*. In vita Marcelli Episcopi memorata recensetur inter cetera legatio Nicasii ad hanc Synodum Nicenam, ac responsum Patrum Gallis per Nicasium relatum.

Et infra pag. 558. in serie Diniensium Episcoporum haec de laudato Nicasio habentur.

„ At vero praetermitti hic non debet, plerosque falso inseruisse Catalogo Diniensium Episcoporum Nicasium, qui Diensis revera Praesul fuit in Provincia Viennensi, numquam vero hujus Diniensis Ecclesiae in Provincia Alpium Maritimarum: & solus ipse Nicasius, ut memoratum est, ex Episcopis Galliarum inter 318. Patres celeberrimae Synodo Nicenae interfuit. Astruunt vero Nicasium Sedi Diniensi Fronto Ducaeus, Papirius Masso, (Claudius) Robertus, Galterius, Petrus Saxius in Arelatensi Pontificio, & alii. Quod autem ex Præsulum diptychis expungatur, penes legendarium sit fides; & Gassendus adductum se fatetur scriptis Rivierae Cartusiani: videlicet D. Vincentium supervixisse adhuc aetate Synodi Valentinae, idest annis 49. post Nicenam, & post Mediolanensem 19. probatque legi debere in subscriptionibus Syuodi *Diensem*, cùm Nicasius ille certo esset hujus Ecclesiae Pontifex: interque cetera hanc suam assertionem probat ex Apostolico diplomate legationis Galliarum collatae Hugoni Pontifici Diensi anno 1076. Atque haec de Nicasii vel expungendi, vel restituendi suae Ecclesiae tabulariis dicta sufficiant; de quo consule fusius Gassendum in notitia suae Diniensis Ecclesiae cap. 8.

Mrologii locum adnotata Florentinii huc libenter adſcribam *Vndecimus Remenſis epiſcopus numeratur in ſerie illius Eccleſiae praeſulum apud Sammarthanos : quem martyrium cum Eutropia ſorore et ſociis feciſſe ſignant circa finem anni* 407. *ſive a Vandalis ſive ab Hunnis die* 4. *Dec. ſive* 14. *acciderit* (192) *Acta habet Surius to.*12. *Et Flodoardus lib.*1. . . *Meminit Rom. Mrologium , et cũ eo Vſuardus, Ado, Rabanus et ceteri recentiores.* Sane de Rabano , ut & de Vſuardo recte monet Florentinius, apud quem alterum diem XIV. Dec. ſic in Sollerïana editione legitur : *Remis paſſio ſancti Nicaſii epiſcopi , et Eutropiae Virginis ſororis ejuſdem .* At abeſt ab Adone ſincero Dominici Georgii ; qui tamen vir eruditus ſubnotat, in tribus codicib. eod.die XIV. hanc reperiri appendicem : *Remis natalis Sancti Nicaſii epiſcopi et martyris , qui a Vandalis pro fide Chriſti decollatus eſt intra domum Eccleſiae .* Haec nunc de Nicaſio Remenſi ſufficiant : de quo poſtea plura viderimus .

Quartus denique eſt S. Nicaſius item Remenſis epiſcopus , quem ſub Heraclio Imp. ſediſſe , ex Remenſis Eccleſiae tabulis Ferrarius oſtendit , qui eum in catalogum Sanctor. extra Rom.Mrologium die XVI. ejuſdem Decembris intulit . De eodem citat Sigeberti chronicon ad an. 631. & Nauclerum ; *licet* , inquit , *in Tab. apud Democh. non appareat .*

CAP. II.

Quiſnam hodiernus Nicaſius eſſe videatur.

Ex quatuor recenſitorum Nicaſiorum numero eximendus eſt alter , qui Concilio Niceno interfuit , itemque quartus , qui ſub Heraclio Imp. Remenſi praefuit Eccleſiae ; nam de neutrius martyrio quidquam traditum litteris exſtat , Niceno autem Patri ne ſacri quidem cultus poſſeſſio ſuffragatur . De primo igitur , qui tertio exeunte ſaeculo in pago Vilcaſino martyr occubuit , itemque de tertio , Remenſi epiſcopo ac martyre , diſquiri poteſt , uter eorum in noſtro Kalendario ſignari hodie quiverit .

Ac prior quidem Vilcaſinus pugil antiquitate alteri Remenſi longo intervallo praeit:cui & hoc addi poteſt,quod ob ejus memoriã *Nicaſiorum* nomen apud Gallos longe lateque propagatum mihi videatur. Nam ante hunc Vilcaſinum nuſquam nec apud profanos (193) nec apud Chriſtianos auditum hoc nomen memini : at poſt-

(192) Haec Ferrarius ex Sanmarthanis. Quae tamen ſatis negligenter ex eo opere fuiſſe contracta , ex integro Sanmarthanorum loco , quem idem a me ſupra laudatus Thomaſius deſcriptum miſit , judicari poteſt . Qui locus in Remenſium antiſtitum ſerie hunc in modum habet. *S.Nicaſius martyrium paſſus a Vandalis una cum ſorore Eutropia & ſociis , ſub finem anni* 407. *quarta* (ſed ſcribere prorſus in animo habuerunt , *decima quarta*) *Decembris , licet alii occubuiſſe referant ſub Hunnis an.*453. *qua de re legendi Colvenerius in notis ad Flodoardum lib.*1. *cap.*6. *& Molanus in Natalib. Belgicis , quorum verba exſcribere omiſimus . Quae autem narrat idem Flodoardus de morte hujus Epiſcopi , ea deſumpſit ex geſtis ipſorum Martyrum , quae extant etiam apud eumdem Surium tomo* 7. *& alios Scriptores . Abbatiam habet ſui nominis Nicaſius in urbe , ubi olim SS. Vitalis & Agricolae Eccleſia . Ipſe vero dicitur condidiſſe baſilicam S. Mariæ , ubi conſtituit Cathedram Remenſem , quae antea in aede Beatorum Apoſtolorum fuerat aedificata .*

(193) Nullumdum ex profanis *Nicaſium* legiſse memini : niſi huc trahere libeat , quod in baſi praegrandi apud Grut. p.241. col. 1. ſcribitur , SER. CORNELIVS. NICAS. forſitan pro *Nicaſius* . Ceterum *Nicaſius* in Conſtantini epiſtola memoratus incertae religionis erat; ſicuti & Ammiani *Nicaſius aedilis* haud certo gentilibus eſt accenſendus . Adhaec Stephanus τὸ *Nicaſius* nomen proprium eſſe tradens , tamen gentilis an Chriſtiani , dicere ſuperſedit . Et hoc quidem nomen ex inſula *Nicaſia* , una ex Sporadum numero , manare primitus debuit : cujus inſulae meminit Plinius in IV. 12. cujuſq. ſitum prope Naxum Stephanus & Suidas docent. Sed Stephani locum non invitus adſcribam . Νικασία , νησίδιον μικρὸν πλησίον Νάξου . *Nicaſia perparva eſt inſula prope Naxum* . Totidem verbis Suidas . A Naxo Plinius ceterarum inſularum finitimarum, quàs IV.12. recenſet , intervalla colligere haud raro amat . Pergit Ethnicographus : *Ejus gentile nomen eſt* (Νικάσιος) *Nicaſius , uti* (Θηράσιος) *Theraſius , & genere fëminino & neutro* (inclinatur) . *Eſt & nomen proprium* (Νικάσιος) *Nicaſius .*

poſtquam illuſtris hic athleta ſanguinem pro Chriſti confeſſione profudit, ſtatim Chriſtiana Gallia id nomen ambivit. Accedit quod idem Martyr in Vſuardi Mrologio, & aliis quibuſdam ſibi locum quaeſivit.

Ceterum ubi ab antiquitate diſceſſeris, ſi de claritudine certamen inſtituatur, pluribus partibus ſuperior Remenſis martyr evadet; quippe cui non tantum in Adonem et Vſuardum & alios ſecutos Martyrologos, ſed & in ipſa Hieronymiana mrologia patuerit aditus. His accedit hujus Remenſis pontificis celebritas tanta, ut nomen Remenſi baſilicæ dederit: quae antea ab Jovino magiſtro militiae ſub Agricolae & Vitalis Martyrum nomine conſtructa, poſt illatas hujus Nicaſii reliquias *Nicaſiana* ab eo tempore eſt appellata. De hoc Nicaſio exſtant Acta paſſionis apud Surium die XIV. Decemb. lectu digniſſima: de eodem & Hincmarus & alii honorifice meminerunt, & omnium copioſiſſime Flodoardus plenis buccis res ejus geſtas & mortem pro Chriſto obitam ſuae Hiſtoriae intexuit. De cujus cultu haec habet Sollerius ad Vſuardi XIV. Dec. *Patet Nicaſii cultus tota Gallia, praeſertim in provincia Remenſi, et inde toto etiam Belgio celeberrimus*. Et quum ejus pretioſae Reliquiae in plures Eccleſias maximo ſtudio aſportatae fuerint; fieri poteſt, ut & Neapolitanis aliqua pars contigerit, cujus rei gratia hodierno die ejus feſtum majores noſtri in Faſtos retulerint.

Haec quidem maxima veri ſimilitudine non carerent, niſi illud tamen obſiſteret, primum quod *Epiſcopi* dignitas, quae perraro in his marmoribus omitti ſolet, hinc abſit; deinde quod Nicaſii feſtum omni tempore die XIV. Decembris celebratum fuerit, eoque die eum decertaſſe veriſimile videatur: nunc vero in hiſce marmoreis Faſtis Nicaſius hodierno diei inſeritur: neque id praepoſita *Natalis* (quae vox diebus non ſuis in hoc marmore praefigi ſolet) verum *Paſſionis* nota, ex qua intelligitur, hodiernum Nicaſium hoc ipſo die fuiſſe coronatum. Eſtne vero credibile, verum Nicaſii Remenſis triumphalem diem Hieronymianis ac ſecutis mrologiis, adhaec autem & toti Galliae ignotum, unis Neapolitanis fuiſſe perſpectum?

Ob eam cauſam eo poſtremo labebar, ut conjicerem, hodiernum hujus Kalendarii *Nicaſium* diverſum ab omnibus Galliae Nicaſiis fuiſſe, ac facile hujus viciniae Martyrem aliquem exſtitiſſe, nunc demum poſt tot ſaecula ignotum; aut vero Africanum aliquem athletam (nam & in Africa, ut vidimus, non incelebre Nicaſiorum nomen fuit) in Vandalica perſecutione mortem aut tormenta perpeſſum, atque una cum aliis fortiſſimis athletis ſive viventem in Campaniam appuliſſe (de quorum appulſu non una exſtat in mrologiis mentio) ſive poſt paſſionem translatum. Vtinam exſiſtat alius felicior, qui aliquando exploratiora de hodierno Nicaſio proferre orbi erudito queat.

Verum tantiſper, dum certiora aucupamur, non licebit interim ab uno omnium per Occidentem celebratiſſimo Remenſi Nicaſio diſcedere, eumque hoc die a Neapolitanis cultum abnuere. Fortaſſis enim Neapolitanis eo aut ſuperiore tempore monumenta aliqua [ſive vera ſive ſpuria] ad manus erant, quibus docerentur, verum hujus Athletae Paſſionis diem in IX. Junii incidiſſe, eoque ab eiſdem in hoc Kalendario Nicaſii *Paſſionem* huic diei fuiſſe aſſignatam. Ac de Antiſtitis hujus tum anno tum die θανασίμῳ plura equidem ſeorſum in ſubjectam (194) adnotationem contuli, quae ab rerum ejuſmodi amatoribus legi per otium poſſint, tuto interim a ceteris praeteriri.

(194) *De anno & die paſſionis S. Nicaſii Remenſis*.

X

Si Acta paſſionis S. Nicaſii hujus audimus, in quibus irruptione Vandalica is martyrium feciſſe

fecisse scribitur; necesse erit V. ineunte saeculo, quo primum Vandali in Gallias inundantes Remorum urbem crudeliter ac modis omnibus divexarunt, id contigisse.

Sed jamdiu Sanmarthani [quorum verba supra in Adnotationibus adscripsimus] monuerant, non deesse, qui Nicasii confessionem ad Hunnorum tempora conferre maluerint. Eaque sententia Tillemontio arrisit; qui non uno suarum memoriarum loco, sed praesertim to. ult. Imp. in Attila Art. 14. Not. 4. non ad Vandalorum, sed ad Hunnorum sub Attila irruptionem, per quam Remorum civitas extrema iterum passa fuit, Nicasii certamen refert. Eamdem sententiam passis ulnis amplexus est Pagius. Quorum criticorum momenta rationum lector, si tanti videbitur, cognoscere per se poterit. Hoc si sequimur, in annum 451. ex Tillemontii calculis Nicasii passio inciderit necesse est.

At contra Ruinartus (cui praeter alios Colvenerius in adnotatis ad Flodoardum in eam sententiam dux praeiverat) in suo commentario historico de persec. Vandal. pro Remensis Ecclesiae traditione stat: quae traditio IX. & X. saeculo, testibus Hincmaro & Flodoardo, a Vandalis Nicasium oppetiisse agnoscebat. Adde quod hoc ipsum & Acta martyrii, quae haud paullo antiquiora his testibus fuisse necesse est, prae se aperte ferunt. Sed & Flodoardus, quod ex Hieronymi ad Agerruchiam epistola testimonium describit (qui locus totus est de Vandalorum aliorumque barbarorum tunc temporis crudelitatibus) id inquam testimonium cum Hunnorum temporibus nihil commune habet.

Tamen qui contra sentiunt, id in ea traditione criminantur, quod Remorum vastatio & Nicasii passio paganis auctoribus tribuatur, quum contra re vera Vandali Christiani fuerint, etsi Ariana labe infecti. His respondetur, Vandalos nec omnes Christianismum tunc amplexos videri, & qui amplexi fuerunt, eos adhuc paganicis plerisq. superstitionibus fuisse implicitos.

Nunc illud videamus, an ex S. Nicasii aequalibus praesulibus lux aliqua affulgeat. Et quidem *S. Aniani* Aurelianensis episcopatum (cui Nicasius in ejus Actis & Flodoardo σύγχρονος inducitur) volunt latissime patuisse; ut utramvis opinionem sequare, Nicasius Aniani amicus esse potuerit. Addit porro Flodoardus & alios Nicasii aequales duos, *Lupum* Tricassinum, & *Servatium* Tungrensem. De Lupo quidem quando sederit, alii viderint. At de Servatii aetate, ad initia ne an medietatem V. saeculi sit referenda, paullisper experiamur. Henschenius ad XIII. Maii in S. Servatio Tungrensi num. 12. & sequ. ostendit, & quidem ex antiquissimo Ecclesiae Trajectensis pittacio, hunc praesulem excessisse ex hoc saeculo anno 384. die XIII. Maii quum esset Fer. 2. Pentecostes: qui quidem characteres pulchre in annum 384. conveniunt. Ex quo palam fit, Nicasii, quem ineunte V. saeculo interemptum volumus, episcopatum cum Servatii pontificatu concurrere potuisse. At si idem Nicasius medio V. saeculo sanguinem effudisset, nullo modo Nicasius episcopus Servatium antistitem nosse potuisset. Ac Flodoardus quidem SUB [i. e. proxime ante] Vandalorum irruptionem eos episcopos simul vixisse dicit, ac suis precibus hoc tantum flagellum aliquamdiu distulisse. quod malum diu dilatum, tandem erupit. *Sub hujus vero* (inquit) *tempestatis turbinem gloriosi renitebant in Galliis inter episcopos viri Sanctissimus Remorum praesul Nicasius, & beatiss. Aurelianensium pontifex Anianus, sanctus quoque Lupus Tricassinus, & beatus Servatius Tungrensis antistes, aliique nonnulli virtutibus insignes: qui hanc indignationis Dei suis meritis ac precibus iram diu differre certaverunt*. Hic sane locus cum detecta Servatii aetate collatus mihi videbatur litem posse dirimere, ac Vandalicae impressioni h. e. anno 407. Nicasii martyrium affigere.

Sed sero animadverti jam pridem Pagium huic rationi occurrisse: qui duos adstruit Tungrenses Servatios; quorum junior (quem seniori proxime successisse vult) ad Attilae & Nicasii tempora pervenerit. Adhaec Lupum Tricassinum anno 428. episcopatum iniisse ex auctore vitae docet (etsi Tillemontius in S. Lupo, Pagium refellens, ejus episcopatus initia retrahit ad an. 426.) ut facile hic quoque ad Hunnicam calamitatem vivendo processerit. Cetera apud eumdem criticum videantur, tum ad annum 407. & 451. [ubi multus in Nicasii temporibus est] tum etiam ad 428. ubi quaedam de Lupo attingit. De Aniano Aurelianensi hoc tantum addam, certum quidem esse [uti ostendit alicubi Tillemontius] eum anno 453. biennio post Hunnorum irruptionem ex hac vita migrasse: at quamlibet longus ejusdem episcopatus fingatur, vix fieri potuisse, ut jam tum ab anno 407. in cathedra Aurelianensi sederit. Ex dictis intelligitur, non nisi anno 451. Nicasii certamen assignari posse. Ceterum quod Acta ubique Vandalos pro Hunnis nobis obtrudant, id eo fit, quod, ut ex Grotio ostenditur, *Vandalorum* nomine omnes ejus temporis barbarae nationes venirent.

Haec de anno emortuali. Quem tamen nescio cur Baillerus (ad 14. Dec.) qui haec ultimus attigit, adhuc Vandalicae irruptioni anni 407.

X NT S BARNABE APLI

CAP. I.

Unde haurienda sit S. Barnabae historia.

DE S. Barnaba Apostolo ea solum indubitata habemus, quae de eo in S. Lucae Actis Apost. scribuntur usq. ad id tempus, quo is a Paulo divertit. Ceterum alia plura de eo Clemens Alex. plura Chrysostomus in Homiliis ad Acta Apost. prodiderunt: haud pauca etiam ex ceteris antiquis scriptoribus corradi possunt, ut plenior de eo historia componatur: id quod breviter quidem sed accurate Tillemontius praestitit. At ex antiquis nemo unus exstitit, qui ad Barnabae res gestas pertexendas optimam fidem una cum judicio attulerit. Nam quae tria de hoc Apostolo commentaria antiquitus scripta circumferuntur, utroque aut alterutro peccare deprehenduntur. Inter ea vero primus antiquitatis locus debetur ei libello, qui sub specioso Joannis Marci nomine personatus, haud ineptis aevi sequioris viris fraudi fuit. Proxime sequitur Alexandri monachi laudatio. Ultimum antiquitatis gradum Acta Latina meo judicio obtinent, quae integra prius Mombritius, mox priorem partem Papebrochius die XI. Junii edidit. De horum singulis dum nos aliquot animadversiones proferemus, eadem opera παραλειπόμενα, siqua forte ceteros praeterierunt, de hoc Apostolo in medium proferemus.

CAP. II.

Ad Acta Joanni Marco tributa.

§. I. *Horum Actorum notitia. Quis auctor. Ejus aetas, patria, genus....*

Meminerat hujus historiae primus ex scriptoribus, qui nunc exstant, Sigebertus [195] Gemblacensis. Eamdem Baronius ad ann. LI. acri censura notavit, *ab aliquo nebulone scriptam* docens, & *apertissimis coagmentatam mendaciis, ut sunt ea potissimum.. quae Actorum Apostolorum historiae.. repugnant.* In eo tamen Baronium forsitan memoria fefellit, quod in Abdiae libro ea Acta circumferri subdidit. In nulla enim Abdiae editione hunc

affigere maluerit. Sed facile Tillemontiana & Pagiana virum doctum praeterierunt.

Diem autem passionis eumdem vulgo ac festivitatis, h. e. XIV. Decembris, habent. Flodoardus *hiemali tempore* ejus festum agitatum fuisse significat, ceterum die ac mense supersedens. At in Hieronymi & posterioribus Mrologiis ea festivitas diei XIV. Decembris affigitur. Sed ut fatear; ex Actis ac Flodoardo satis intelligitur, in illa Remorum clade cives omnes fuga dilapsos, in montes vicinos se recepisse, nec nisi diu post redeuntes de levando S. Nicasii corpore cogitasse. Itaque facile adducor ut credam, eos in festo instituendo non tam diei θανασίμου (*emortualis*) quem eos tenuisse memoria aegre arbitror, quam diei sepulturae anniversariam celebrasse memoriam.

Accedit quod sive a Vandalis sive ab Hunnis Nicasius effectus sit martyr, nequiverit die XIV. Dec. interfici. Nam Vandali die ultimo Decembris anni 406. irruperunt: nec credi potest ad alterum usque Decembrem anni 407. eos distulisse impetum in episcopum. At vero die IX. Junii eum adortos esse, longe est credibilius. Jam vero si de Hunnorum impressione agitur; Tillemontius (to. ult. Imp. in Attila art. 14.) negat hunc cum sorore Eutropia die XIV. Dec. occisum ab Hunnis videri, sed verisimilius mense Aprili aut Maio. Cur id verisimilius duxerit, non exponit. At quaecumque causa fuerit, quae eum ad hoc impulit, ea causa facile nos ad diem usque IX. insequentis Junii protrahet: cui diei marmorum nostrorum Fasti S. Nicasium (quem tantisper dum certiora affulserint, pro Remensi habebimus) affigunt; neque id vero sub *Natalis* generali nota, sed *Passionis*, qua declaratur eum hoc ipso die agonem perfecisse. Haec tam multa de Remensi Nicasio diximus, ut lector vel sine Actorum & Flodoardi lectione decernere queat, num is, quem hodie Fasti Neapolitani passum praedicant, Remensis haberi queat.

(195) Sigebertus de script. Eccl. cap. 2. *Joannes qui & Marcus, ex ministro sacerdotis Jovis, minister Pauli* (*Barnabae* scribi debuit, aut *Pauli & Barnabae*) *Apostoli, scripsit passionem Barnabae Apostoli.* Ex quo discimus, jam tum tempore Sigeberti (imo & antea, ut alibi ostendam) Pseudo-Joannis opusculum Latine per Occidentem circumlatum.

hunc Pſeudo-Joannem Tillemontius, & poſt eum Fabricius (in Pſeudepigr. Cod. N. T.) reperit. Sed ſatius eſt credere aliquam Abdiae editionem, aut potius manu exaratum codicem Baronio ad manum fuiſſe, in quo Abdiae Joannes Marcus ſubjungebatur, utpote ad eamdem Apoſtolicam hiſtoriam pertinens.

Tandem Daniel Papebrochius hoc Joannis Marci ὑπόμνημα diei XI. Junii Graece & Latine ex Sirleti interpretatione inſeruit; plus alicubi in ſuis ad illud adnotationibus ei tribuens, quam pro ſcripti ὑποβολιμαίου merito. Cui Jeſuitae in eo prorſus aſſentior, quod illud antiquius inventione corporis S. Barnabae ſub Zenone facta credidit. Nam ſi auctor poſt detectas Reliquias ſcripſiſſet, numquam affirmaſſet, Apoſtoli corpus rogo in cinerem fuiſſe redactum: quod corpus ſub Zenone ad finem ſaeculi V. repertum fuit; & quidem adhuc humano poſitu integro figuratum, quippe Matthaei Evangelium ſupra pectus gerens. Aut ſi vero poſt detectas Reliquias de rogo, quae dixi, Pſeudo-Joannes ſcripſiſſet; id mendacium eo intolerabilius fuiſſet, quod eum ejuſdem inſulae, in qua corpus repertum fuit, fuiſſe incolam, infra conjiciemus. Hinc Actorum a Mombritio editorum auctor quum poſteriorem ſuae hiſtoriae partem ab iſto Joanne Marco totam ſublegiſſet, tamen de exuſtione corporis tacuit, non conciliabilem ratus cum inventionis hiſtoria. Si non plane eadem, at aliqua ſaltem cautio quoque cernitur in Joannis Marci tranſlatione Latina, quam §. ſeq. damus: ubi etſi crematus narretur, tamen (vid. finem ſect. 12.) *corpus ejus locello* conditum dicitur, quaſi ſcil. ambuſtum magis, quam uſtum & in cinerem redactum fuiſſet.

Atqui parum hoc eſt, quod hoc ſcriptum exeunte V. ſaeculo, quo Reliquiae prodierunt, antiquius dixi; quum re vera mihi videatur ducentis & amplius annis vetuſtius, nec tertio ſaeculo recentius, & ad eam aetatem prorſus eſſe referendum, per quam Judaei χριστιανίζοντες plura ejuſcemodi ſcripta ſub praeclaris Apoſtolorum aut virorum Apoſtolicorum nominibus ſuppoſuerunt. Quam dixi aetatem ſuadet vox Περίοδοι in titulo praenotata (qui titulus in Cod. Vaticano, teſte Papebrochio, talis erat: Περίοδοι καὶ μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Βαρνάβα, *Circuitiones et martyrium S. Apoſtoli Barnabae*) in ejuſdem farinae ac temporis (196) operibus obvia: ſuadet & Helleniſtica (197) dialectus, qua [ut ad Acta S. Marci ad

XXV.

(196) Nam ut Περιόδους *Pauli & Theclae* praeteream, quas certum eſt primo ſaeculo prodiiſse, quippe ab Joanne Apoſtolo rejectas, auctore Hieronymo: circumferebantur ſub eadem tempora & *Petri* περίοδοι (quarum meminit Origenes in Philocalia cap. 23. & Epiphanius Haer. 30. de Ebionaeis) tum aliae *Joannis*, aliaeque *Thomae*. Ab Athanaſio in Synopſi inter ἀντιλεγόμενα N. T. numerantur περίοδοι Πέτρου, περίοδοι Ἰωάννου, περίοδοι Θωμᾶ, *Petri*, itemque *Joannis* ac rurſus *Thomae circuitiones*.

(197) Helleniſtica dialectus in hoc ſcripto paſſim ſe peritis prodit. Verbi cauſa ſect. 41. v. 6: ἔγνωσαν ἑαυτοὺς ὅτι ἐνεδύσαντο pro ἔγνωσαν ἐνδύσασθαι, aut ἔγνωσαν ὅτι ἐνεδύσαντο. Quamquam ea ſyntaxis etiam meliori Graeciae, ſi probe memini, interdum uſurpatur. Statim ſequitur: *Cum accepiſſet a me ſtolam unam,* (ἐνέδυσε τὸν ἕνα) *induit unum, & propria ſtola* (ἐνέδυσε τὸν ἕτερον) *induit alterum*. Quae partiendi ratio eſt Judaeorum ἑλληνιζόντων; nam ceteri Graecorum uſurpaſsent τὸν μὲν, τὸν δέ. Adhaec acta Chriſti ποιήματα vocantur, prorſus more Judaeorum Graeca balbutientium: de quo vide quae dicimus infra Sect. 3. Mitto quod in motu ad locum ſemper ἐν uſurpatur more iſtiuſmodi Helleniſtarum, vix umquam εἰς more Graecorum. Mitto etiam quod ſect. 47. v. 11. περάσαντες tranſitivam notionem habet pro more Hebraicae conjugationis *Hiphil*, ita ut reſpondere videatur verbo הֶעֱבִיר *Eebir*, h. e. *tranſire fecit, traduxit*: & quod ad finem ſect. 44. ἑσπέρα pro *nocte* ponitur ex Hebraicae linguae ingenio. Illud vero, quod ad finem ſect. 48. Apoſtolus depoſitus dicitur δευτέρα σαββάτου, *altera* die *ſabbati* (pro eo quod nunc dicimus *feria II*, veteres autem *die lunae*) id apertam habet Judaiſmi ſignificationem. Mitto plurima hujuſmodi, quae quivis per ſe notaverit. Omnino autem ſtylum non tam Biblicum dixeris, quam talem qui Judaeum Helleniſtam prodat. Niſi vero Syriace haec primitus ſcripta, poſtea Helleniſtica dialecto graece reddita fuerint.

XXV. Aprilis notavimus]. ſcribi poſt tria priora ſaecula fere deſitum fuit: ſuadent & quaedam (198) locutiones eam quam dixi antiquitatem praeſeferentes. Auctorem vero aliquem ex Judaeo Chriſtianum fuiſſe, non tantum ex Helleniſtico idiomate, verum & ex eo oſtenditur, quod fetus ſubdititios edere peculiare Judaeae gentis tunc fuerit: qui ne Chriſtiani quidem facti exuere morem ſuum potuerunt, ſperantes ſcilicet per ſpecioſa nomina ſe Chriſtianiſmo velificaturos.

Hunc vero ſcriptorem incolatu Cyprium fuiſſe [ſcatebat autem Judaeis inſula] tota haec ſcriptio declarat. Nam niſi Cyprius fuiſſet; cur omiſſis certiſſimis S. Lucae narrationibus, quas ſuſpenſo pede pertranſit, ad Cyprias tantum Apoſtoli περιόδυς (*circuitiones*) narrandas ſe totum transfert? Deinde idem hic ſcriptor ſeptentrionale & ortivum inſulae latus totamque fere Cyprum tam curioſe deſcribit, dum non modo in ἀξιολόγυς urbes ſed & vicos deducit Apoſtolum, ut niſi Cyprius incola eſſet, facile in errores geographicos incidiſſet. Proinde id ſcriptum quamvis parvi ſit ad hiſtoriae rationes pretii, at veteri tamen inſulae chorographiae non parum opitulatur, quum & plura nova locorum nomina complectatur, & veterum vix de nomine notorum ſitum edoceat. Itaque in eorum gratiam, qui veteris geographiae ſtudio capiuntur, hujus Pſeudo-Joannis γεωγραφύμενα in §. 3. conjeci.

Et hactenus quidem de Cyprio ſcriptoris iſtius incolatu dicta recte procederent, niſi Alexandri monachi Cyprii ſilentium de hoc ſcripto obſiſteret [maxime in fine prooemii, ubi ex quibus profecerit, profitetur] quo tamen ſcripto refertam fuiſſe inſulam neceſſe erat, ſi quidem illud auctor in Cypro & in ejus gratiam condidiſſet. Atqui reſpondeo, non eſſe hoc novum, per ea maxime tempora, quibus gliſcentes Chriſtianorum inſectationes propagari haſce hiſtorias non ſinebant, ſaepe accidiſſe, ut ibi prorſus exemplaria iſta interirent, ubi ſcripta fuerunt. Deciana maxime & Diocletianea tempora hujus generis Actis peſtilentiſſima fuerunt, quando ea Chriſtiani *tradere* cogebantur, tradita vero aut conquiſita funditus extinguebantur: dum interim aliquam ex naufragio tabulam alicubi, uti fit, caſu ſervari contigit. Itaque nil mirum, ſi quando Alexander laudationem Barnabae contexuit, hujus commentarii exemplum nullum in inſula nactus, ad traditiones inſulanorum (caſu in pleriſque cum Pſeudo-Joanne conſentientes) colligendas, quod unum reſtabat, ſe converterit, de Joannis Marci hiſtoria prorſus ignarus. Cujus monachum hunc prorſus fuiſſe neſcium, ſaltem Barnabae feſtum ſuadet: quod Alexander tum primum poſt corporis inventionem diei XI. Junii aſſignatum tradit; quum tamen tanto ante Pſeudo-Joannes eopte die XI. depoſitum Barnabam docuiſſet: de qua re nos fuſius cap. ultimo. Ergo Alexander Acta Pſeudo-Joannis nuſ-

(198) Sect. 41. alibi & ἱεροδύλων meminit, quos *aedituos* verterimus. Strabo & alii hoc vocabulo utuntur pro viris aut mulieribus Deo alicui ſacratis. Hos eoſdem idem Strabo in Comanis θεοδύλυς vocat, Bellonae ſcil. ſacratos & (θεοφορήτυς) *arreptitios*. de quibus nonnulla diximus ad XXII. Maii in S. Baſiliſco pag. 421. & Adnot. 267. Et ἱεροδύλων quidem vocabulo utitur ſaepe & Auctor libri 3. Eſdrae, ſed pro Numini vero ſacratis. At haec Acta uſurpant pro Veneris ſervituti addictis, cui tota ferme inſula cultum peculiarem impendebat. Quae vox argumento eſt, hoc ſcriptum non niſi tempore paganicae ſuperſtitionis fuiſſe elucubratum, quando iſtiuſmodi ἱερόδυλοι in ea inſula plurimi erant. Paganos autem ipſos haec hiſtoria haud aliter quam ἕλληνας (*Graecos*) more antiquo nuncupat. Vide ſect. 45. & alibi. Adhaec quod Evangelium a Matthaeo ſcriptum vocat μαθήματα, ea antiqua eſt locutio: de qua dicam hoc ipſo cap. §. 4. His adde quod in hac hiſtoria ſect. 46. & ſeq. urbs *Salamin* totius inſulae metropolis vetus hoc nomen ſuum perpetuo retinet. Atqui ſi IV. aut V. ſaeculo ea ſcripta fuiſſet, haud aegre auctor, utpote incruditus, ſui temporis loquendi more abductus, eam *Conſtantiam* nuncupaſſet, quo nomine aevo illo vocari coepit.

quam in Cypro reperit. At interim fieri potuit, ut eadem apud vicinos Syros servata fuerint, apud quos plurimus hujus Apoſtoli cultus fuit; qui & eum (in Ordinatione magni Oeconomi apud Morinum) uti Martyrem venerantur: quod illi non aliunde quam ex hujus Pſeudo-Joannis Actis martyrii hauſiſſe videntur. A Syris vero in Occidentem ea Acta non alio tempore quam circa VIII. aut IX. ſaeculum delata ſuſpicor, quo tempore peregrinationes in ſacra loca ſuſcipi a Chriſtianis coeperunt, uti ſectione ſequ. dicam. Haec de hujus commentarii auctore. Ceterum quam fidem is ad hoc ſcriptum elucubrandum attulerit, & utrum fallendi animus per omnem hanc hiſtoriam late graſſetur, de eo quaedam ad finem §. 3. alia vero alibi pro re nata a me dicentur.

§. II. *De Pſeudo-Joannis Marci antiqua interpretatione Latina. Eam videri Neapoli factam eſſe, & feſto Apoſtoli hujus occaſionem praebuiſſe.*

In his dum eram, incidi in hujus ipſius Paſſionis Barnabae Joanni Marco tributae Latinum exemplar abhinc quadringentos plus minus annos exaratum, quod aſſervatur in Bibliotheca antiqui Monaſterii Neapolitani *Montis Oliveti*. Dubitavi primo an non ſatius eſſet eam tranſlationem in totum omittere, quippe Graeco fonte a Bollandiſtis propoſito deteriorem; in qua nim. detractis quae in Graeco ſunt, geographicis Cypri deſcriptionibus (in quod ferme unicum hujus ſcripti decus §. ſeq. commentabimur) cetera ſunt interdum auctiora & inſulſiora: ut merito eam ſcriptionem Baronius (nec enim aliud quam hanc veterem interpretationem ab eo viſam arbitror) ſit inſectatus, ut initio ſect. 1. animadvertimus. Tamen non invitus hoc quidquid quiſquiliarum eſt, huc afferendum putavi non una de cauſa. Nam quas utilitates iſthaec apocrypha ad antiquitatem pernoſcendam afferant, jampridem pluribus expoſuit Jo: Alb. Fabricius Praef. in Cod. Pſeudepigr. N. T. Deinde quum Bollandiſtae Graecum Pſeudo-Joannem cum Sirletiana interpretatione conjunxerint, operae pretium videbatur, & antiquam heic tranſlationem dari, quae nim. a pluribus ſaeculis toto occidente legebatur, tum ſejunctim inter Sanctorum *Legendas* tum in veteribus Breviariis in uſum Eccleſiaſtici curſus: ex qua forſitan & Ordericus Vitalis lib. 2. Hiſt. Eccl. ſuas de Barnaba narrationes hauſit. Poſtremo (in quo rei caput eſt) quod eadem tranſlatio in cauſa fuit, ut Barnabae cultus & feſtivitas per Occidentem poſtmodum increbuerit. Eadem an diverſa Pſeudo-Joannis interpretatio in Acta Mombritiana transfuſa fuerit, non dum certum habeo. Sed forſitan horum Actorum ſcriptor Joannem Marcum ἀμέσως ex Graeco vertit, uti cap. 4. dicemus. Vnde & Orderici Vitalis de Barnaba narrationes lib. 2. Hiſt. Eccl. intextae ex eodem quidem Jo: Marco manarunt, ſed forſitan prout in Actis Mombritianis extat. Nam certe Ordericiana ſatis diverſis locutionibus haud raro utuntur ab iis quae daturi ſumus.

Nunc ſi a me quaeratur, quo potiſſimum tempore Graeca Pſeudo-Joannis Latino, quod damus, interpretamento donata ſuſpicer; non aliud commodius tempus aſſignaturus mihi videor, quam octavi nonive ſaeculi. Nec abludit eorum opinio, qui hanc tranſlationem ad Bedam auctorem referunt: de quo Adnot. 199. aliquid dicemus. Sed ut ut eſt, fetus certe eſt VIII. aut IX. ſaeculi. Nam §. I. obſervatum fuit, τὰ νοθευόμενα Joannis Marci in Cypro primum nata, poſtea in Syria facile delituiſſe. Non alio ergo opportuniore tempore illinc in occidentem ea commentaria deferri debuerunt, quam quo peregrinationes in ſacra Palaeſtinae loca frequentari coeperunt. Eodem tempore (uti ad IX. April. oſtendimus) Paulus Diaconus Neapolitanus Graecam Mariae Aegyptiae vitam recens ab Oriente allatam Latina civitate donavit. Et quis ſcit, an non Neapoli [quippe Graeco-Latina civitate] & quidem ab eodem Paulo diacono haec Pſeudo-Joannis

nis translatio prodierit? Indicio est primum par utriusque interpretationis indoles (quippe utraque liberior est, haud verbis addicta, imo saepe nec ipsis sententiis, sed scopo scriptoris unice serviens, ceterum plura passim addens, demens plurima) deinde quod ea Latina Barnabae Acta per Neapolitanas bibliothecas proseminata (& quidem eodem exemplo ac tenore) visebantur, uti postea dicetur; & quod in hoc marmoreo IX. saeculi Kalendario Barnabae festivitas sibi locum (atque haud scio an in hujus recens tunc evulgatae historiae gratiam) invenerit, dum interim in Romano Allatii ejusdem aetatis Kalendario nihil de Barnaba fieret; ac postremo quod in Capuano Breviario (idem in ceteris vicinioribus facile forsitan is deprehenderit, cui ea vacabit excutere) eadem Acta eisdem verbis in novem Lectiones distributa repererim ad XI. Junii. His aliisque de causis suspicabar a Pauli diaconi, alteriusve Neapolitani calamo hanc interpretationem IX. saeculo prodiisse.

Verum ubiubi & a quocumque auctore haec ipsa, quam nunc [199] edimus, primum profecta fuerit, certe octavo aut IX. ineunte saeculo per occasionem sacrarum peregrinationum Graeca Pseudo-Joannis historia huc allata, ac statim (nim. ob eximiam personati scriptoris falso creditam auctoritatem) Latine reddita fuisse videtur. Ejus temporis non leve argumentum praebent, quae in ea interpretatione ad extremum sectionis 4. leguntur, ubi Christus Paulum monens inducitur: *Ne prohibeas Barnaban ire in Cyprum . . . Tu autem perge in Jerusalem ad LOCA SACRA VISENDA*. Quae quidem a Graeco absunt, ab interprete autem non alia de causa adjecta fuerunt, quam ut peregrinationum in sacra Hierosolymorum loca commendationem tamquam ex ore Christi loco opportuno insereret, plausibilem eo maxime tempore futuram, quo nihil sanctius ac Deo acceptius sacris istiusmodi itineribus habebatur.

Habes quibus de causis hoc opusculum heic inserendum duxerim. Secutus sum autem codicis Olivetani fidem, in quem primum incidi; etsi postea eadem Acta in Teatino tabulario Aedis SS. Apostolorum nactus, ex iis aliquot loca correxerim, ceteras autem alicujus momenti variantias in Adnotationes conjecerim. Itaque ad earum, quas dixi, lectionum intelligentiam, *Oliv.* codicem Olivetanum notabit, *Teat.* codicem Teatinum SS. Apostolorum. Qui duo codices parem aetatem annorum plus minus quadringentorum praeseferunt; sed Teatinus meliores alicubi lectiones offert. Deinde *Order.* designat Ordericum Vitalem, *Brev. Cap.* Breviarium Capuanum; in utroque enim eadem Acta, sed contractiora leguntur: nisi quod in Capuano Breviario eodem filo ac verbis, ut in Actis, in Orderico haud plane eodem ordine ac dictione. Sub idem tempus quum in cod. Ms. num. 97. [qui Sanctor. vitas secundum anni circulum continet] Bibliothecae S. Jo: ad Carbonariam incidissem, in quo quae-

 dam

(199) Haec (iterum dico) quae heic evulgatur. Nam forsitan, uti modo diximus, Mombritiana alium auctorem habuit (sive Gallus sive Anglus is fuerit) qua & Ordericus usus videtur. Sicuti autem ea interpretatio quae Neapoli aut in vicinis locis prodiit, id effecit, ut S. Barnabas in Fastos referretur; sic illa quae in Actis Mombritianis prostat (si quidem diversa ab hac est: non enim Mombritium ad manus habere licuit) in causa fuit ut idem Apostolus & in Bedae Mrologio, aut Flori auctariis, & in aliis IX. saeculi Mrologiis locum invenerit.

Sane quidem in Jacobo de Voragine haec leguntur. *Ejus* [Barnabae] *passionem compilavit Joannes qui & Marcus, ejus consobrinus, maxime a visione ipsius Joannis usque fere in finem* (nam in fine quae de Inventione sub Zenone leguntur, uti vides num. 14. ea ab Joanne scribi nequiverunt) *quam* (passionem) *Beda de Graeco in Latinum creditur transtulisse*. Quae totidem verbis in Collectaneis Ms. S. Joan. ad Carbonariam reperi. Fortassis igitur sive Beda sive alius translationem in Mombritiana Acta & Ordericum transfusam elucubravit; alius vero sive Neapolitanus, sive omnino Italus eam, quae heic editur.

dam sunt de S. Barnaba tum ex Jo:Marco tum ex aliis collectanea ; ex eo quoque interdum proficiemus.

Et Papebrochius quidem in hoc monumento Graece & Latine edendo, sectiones praecedentes continuas, Pseudo-Joannem a num.35. orditur. Ego ut cuique expeditum sit hunc antiquum interpretem cum Graeco Bollandistar. textu, aut cum Latina ibidem Sirleti translatione conferre, sectiones Graeco textui pares feci. Itaque ex numeris, qui singulis sectionibus praeeunt, posterior Papebrochianus est: cui prior a me praepositus naturalem ordinem sectionum, nulla ratione habita Papebrochii, designat. Ex quo etiam primo intuitu animadvertes, ubi Latina haec translatio manca sit, ubi redundet. Nam in justo longioribus plura quam Graece habet interpres, contra vero in brevioribus sectionibus accidit.

Incipit passio Barnabe Apostholi.

1 (35) *EGo Johannes qui & Marcus famulus Domini Jesu Christi, discipulus vero Apostolorum Pauli, & Barnabæ, mistica Dei opera, quæ divinitus vidi, & diligenter cognovi, gradiendo scilicet cum prædictis Sanctis Apostolis, & famulando in ministerio illoru omnibus fidelibus in Christi Ecclesia commorantibus per gratiam Domini fideliter pando. Denique (200) cum essem ethnicus, & famulator idolorum, commorando scilicet in ministerio (201) Cyrilli quond. pontificis nefandissimi templi Jovis, annuente gratia Domini Jesu Christi baptizatus sum per beatum Paulum, & Barnaban, qui digni fuerunt vocatione Dei, in loco, qui dicitur Tconium (202). Postquam vero sacrum baptismum percepi (203), vidi in visione virumsplendidum, atq. mirabilem, amictum stola candida, qui dixit michi.* Constans esto Johannes, & crede fiducialiter, quoniam quidem amodo non Johannes, sed Marcus, id est Excelsus (204) vocaberis, & gloriam excellentiæ tuæ ubique prædicari, & (205) glorificari oportet, pro eo scilicet, quia tenebræ, quæ acte-

(200) Istud DENIQVE (quod in Oliv. Teat. & Brev. Cap. legitur) quam vim initio narrationum habeat, dixi ad 2. Jun. ad Acta SS. Petri & Marcellini pag. 486. Adnot. 95. In Glossis *Denique* est τοιγαροῦν h. e. *Itaque*. Nec aliud heic valet.

(201) Haec etiam eisdem verbis in Oliv. in Teat. At in Order. plura leguntur in hunc modum: *Hic* (Joannes Marcus) *quando ethnicus esset, & cum Orduone socio suo, Cyrillo pontifici nefandissimi Jovis ministraret*, Graece autem apud Bollandistas hoc tantum legitur: ὑπηρέτης ὢν τῷ πρὶν μὲν Κυρίλλῳ τῷ ἀρχιερέως, νῦν δὲ &c. *Minister olim Cyrilli pontificis, nunc vero* . . . Vbi adnotator haud recte monet, posse hoc intelligi de aliquo Cyrillo Judaeorum pontifice. Videbis ad eum locum infra §. 4.

(202) De *Iconio* cum Oliv. consentit & Teat. & Brev. Cap. in quo ὀρθογράφως scribitur *In civitate Iconio*. In Collect. Carbonar. [si probe memini] *Tconia*. At Graece de loco baptismi nihil: satis tamen initio sect. 37. innuitur eum Hierosolymis contigisse. Vide Adnot. 207.

(203) In Teat. & Brev. Cap. *Suscepi*. At rectius in Oliv. *Percepi*. Id enim ejus rei proprium verbum esse, (usque adeo ut *Percipere* absolute sit *baptizari*) ostendimus in utraque ad Georgium epistola de Monumento Hilari.

(204) Ita in Oliv. Teat. Brev. Cap. Admensus est hoc interpres ex communi rerum ejuscemodi penore, nim. ex antiquis *Nominum Hebraicor. interpretationibus*, quae antiquitus omnium manibus terebantur, cumque Bibliis compingebantur. Habeo Biblia quaedam Lugduni an. 1526. impressa, in quibus adhuc ad calcem ea Interpretatio adjecta fuit. In qua MARCVS inter cetera redditur SVBLIMIS. Nec inepta est interpretatio: nam Hebraicum *Racas* est *attollere*, unde *Recasim* sunt *Excelsa* aut *colles*. Hinc, praelato M formativo nominum Hebraicorum, oritur MARCVS (in quo ultimum S ad radicem pertinet) h. e. *Excelsus*. Ceteroqui idem nomen ab alio themate [a *marak* scil.] adscitum, redditur *Abstersus* aut *Expolitus*.

[205] In Teat. pro *Glorificari* est *Manifestari*. Sunt autem ea duo ex ingenio linguae Hellenisticae plane synonyma. Hellenistis enim Δόξα non tantum *gloriam* sed & *manifestationem* notat: & δοξάζω iisdem est *Glorifico* & *Manifesto*.

actenus fuerunt in te, penitus effugatæ sunt,& data est tibi gratia,& intellectus, ut agnoscas misteria Dei omnipotentis.

2. (36) *Cernendo itaque Johannes revelationem obstupui fateor,& evigilans procidi ad pedes Beati Barnabæ, ac seriatim illi omnia, quæ a prædicto viro cognovi, professus sum. Interea Paulus non ibi erat, quando hæc secreta Dei S. Barnabæ pandere*(206) *studebam. Postquam vero idem Beatus Barnabas animadvertit nostram revelationem, commonuit me dicens.* Præcave diligenter,& pone custodiam ori tuo, ne alicui virtutem misterii, quod vidisti afferas. Nam & michi similiter hac nocte apparuit Dominus Jesus dicens: Constans esto Barnaba credendo verissime, quoniam pro sancta devocione, qua dereliquisti generacionem tuam, & tradidisti animam tuam pro nomine meo in ea perseverando, præmia æterna percipies: attamen convoca Johannem ministrum tuum, quoniam quidem & ipse similiter vidit quædam mysteria. Interim conserva omnia, quæ vidisti, & audisti, quia veniet tempus, quando manifestius appareat, hanc commonitionem ab illo percipiendo.

3. (37) *Commorati sumus in prædicto* (207) *Yconio per dies aliquot, in quo erat quidam homo justus & timoratus, qui nos recepit, & hospitalitatem benigne exhibuit, cujus domum beatus Paulus placide benedixit. Deinde venimus Seleuciam, in qua mansimus diebus tribus. Inde navigantes venimus Cyprum; eramque in ministerio eorum donec ex Cypro egrederemur. Exeuntes autem de Cypro venimus Pergen Pamphiliæ. Illis autem abeuntibus ad prædicandum, commoratus sum ibi mensibus duobus. Cumq. disponerem ire in partes*(208) *Occidentis, prohibuit me Spiritus Sanctus. Igitur cum audissem, quod idem sancti Apostoli Paulus, & Barnabas Antiochiæ essent, continuo perrexi ad illos; invenique beatum Paulum fatigatum ex itinere, atque in grabato requiescentem. Qui cum me cerneret, gavisus est, sed arguere cepit pro eo quod moram fecissem venire de Pamphylia & detinuissem libros* (209) *prædicationis. Recreati autem ex itinere ceperunt prædicare verbum Domini. Ad quorum prædicationem plurimi Judeorum, atque Gentilium illuminati crediderunt in Dominum Jesum Christum. Expleta itaque prædicatione, statuerunt ire ad prædicandum in Orientem, & tum demum reverti ad Cyprum, ut visitarent Ecclesias, in quibus verbum Domini prædicaverant, sed Beatus Barnabas exorabat, ut prius iret in Cyprum ad visitandos Parentes suos, ac postea communiter Jerusalem pergerent.*

4. (38) *Inter hæc autem angelica visio per noctem facta est beato Paulo Apostolo dicens.* Celerius propera Jerusalem, nec moram facies, quoniam quidem fratres valde præstolantur adventum tuum.

Quod

[206] In Teat. pro *pand. stud.* est *Confessus sum*.

[207] In Graeco non *Iconii*, sed *Hierosolymis* dies plures commorati dicuntur; ubi & Joannem Marcum baptizatum fuisse oportet. Quis scit an non *Jerusalem* tali litterarum compendio scriptum fuerit, ut priscus interpres pro Iconio habuerit? Nisi vero id contra accidit.

[208] Brev. Cap. *In partibus Orientis*. Sed Oliv. & Teat. *Occidentis*. Idque Graeco consonat, in quo *ἐπὶ τὰ δυτικὰ μέρη*, *in occidentales partes*.

[209] Ab illis verbis, *Sed arguere coepit*, usque ad *Expleta itaque praedicatione*, Graece deest; sicuti & plura passim Latina versio Graecis supermetitur, maxime in allocutionibus, quae plurimum sunt in Latino impendio longiores. *Libri praedicationis* [quos sero sibi allatos Paulus conqueritur] etsi a Graeco absunt; tamen videtur esse liber Evangelii Matthaei Graece redditi, quod Paulus sibi sero perlatum expostulat. Certe in N. T. *κήρυγμα* [*praedicatio*] non est aliud quam Evangelium aut Evangelii doctrina. De hoc autem Matthaei Evangelio nonnulla conjiciemus infra in animadv. ad Graeca hujus Pseudo-Joannis & rursus cap. 5.

Quod cũ beato Barnabæ panderet, ait (*) Quia voluntati Dei contradicere non expedit; fiat voluntas Domini. Tantum obsecro intercede pro me ad Dominum ut decertatio mea fiat acceptabilis in conspectu ejus secundum devotionem, qua famulati sumus in ministerio, quod datum est nobis. Nunc autem propero Cyprum, ibique finem complebo vitæ, faciem tuam, eheu pro dolor, corporaliter non visurus. *Hæc perloquens procidit ad pedes ejus, & flevit diu amare. Cujus dolori Beatus Paulus compatiens,* Noli, *inquit*, merere, Frater, non enim hoc sine misterio divino agitur. Namque apparuit in hac nocte Dominus dicens: Ne prohibeas Barnaban ire Cyprum, quoniam illic præparata est ei gratia Dei ad illuminationem multorum, & sacrum martirium perficiendum. Tu autem perge in Jerusalem ad loca sacra visenda.

5. (39) *Tunc positis genibus, orantes, & osculantes nos invicem, valefecimus.*

6. (40) *Et navigantes descendimus Laodiciam, decernentes*(210)*ut pergeremus Cyprum. Deinde venimus in civitatem, quæ vocatur Anemoria, in qua invenimus quosdam viros, quanquam ethnicos, tamen sagacitate pollentes. Qui nos cernentes sagaciter interrogare ceperunt dicentes.* O viri qui estis? unde (venitis? & quo itis? [211]) vel quæ res vos attulit in nostras horas? *Animadvertens autem beatus Barnabas illorum sagacitatem,* (212) *sagaciter eis respondere studuit.* Si nosse, *inquit*, cupitis, qui sumus unde, & quo, vel ob quam rem venimus, scitote, quia famuli sumus Domini Jesu Christi creatoris cæli, & terræ: venientes ab Jerosolimis pergimus ubique ad prædicandum nomen ejus, quia ipse est Filius Dei omnipotentis, & qui crediderit in illum, non morietur, sed vitam percipiet sempiternam. Veruntamen si hoc vere cognoscere cupitis, exuite vos vestimentis, quæ veterascunt & pereunt, & induimini vestes, quæ non pereunt, sed gloriose, & splendide permanent in æternum. *Hæc audientes attoniti valde compuncti sunt corde, & admirantes aiunt.* Mira res, quam dicitis. Quis enim Deus præpotens talia præbere valet? *Ad hæc beatus Barnabas.* Si enim consequi vultis, quæ dicimus, confitemini peccata vestra, credentes in Dominum Christum, percipientes sacrum baptismum, & procul dubio accipietis quæ vobis promittimus.

7. (41) *Cumque illi*(213) *sponderent se cunta patrare, breviter Sanctæ Trinitatis misterium exponendo, descendit cum illis in fontem, & baptizavit eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, induitque vestibus religionis sanctæ. Cum autem se cognovissent esse Christicolas, & virtutem accepisse Spiritus Sancti, cæperunt gaudere, & glorificare Dominum Jesum Christum. Et cum contulissent nobis quedam subsidia, convocatis pauperibus Apostolus distribuit illis prout cuique opus erat, instruens, & commonens, ut permanerent in gratia Dei, quam perceperant.*

8. (42) *Navigantes autem pervenimus Cyprum, ibique invenimus Timonem, &* (214) *Aristinem famulos Domini. Timon autem urebatur magnis febribus. Cui cum manus imposuisset beatus Barnabas, & sacrum Evangelium per invocationem Domini Salvatoris, statim febris fugata est, & adeo corroboratus, est ut continuo nos cum gaudio sequeretur. Ex doctrina namque, Sanctorum Apostolorum Barnabas Evangelium Sancti Mathei Apostoli secum ferebat, & ubicunque inveniebat infirmos, ponebat illud super eos, & continuo sanabantur.*

9. (43)

[*] Ipse Barnabas.

[210] In Teat. *decertantes*.

[211] Quae parenthesi interposui, ea in Teat. desunt.

[212] In Teat. pro *sagaciter* est *humiliter*.

[213] In Teat. *responderent*.

[214] Rectius in Teat. *Aristonem*. At in Order. *Aristionem*.

9. (43) *Exeuntes autem inde, invenimus virum nomine Eraclium, quem Beatus Paulus cum Sancto Barnaba baptizaverat, & recepto Spiritu Sancto Epiſcopum ordinaverat ad commonitionem fidelium. Hic nos cum gaudio excipiens hoſpitalitatem præcipuam exhibuit. Poſthæc autem invenimus Rodonem quendam virum, quamvis ethnicum, tamen juſtum, atque benignum. Huic cum beatus Apoſtolus ſanctam Fidem exponeret, continuo credidit in Dominum, & baptizatus eſt, & ſecutus eſt nos. His ita geſtis obvium habuimus quendam impium, & maleficum Judeum nomine* (215) *Barieu, quem olim Beatus Paulus lumine* (216) *privaverat. Hic namque cum agnoviſſet beatum Apoſtolum, malitia commotus prohibuit nos introire*(*)*Pamphum.*

10. (44) *Proinde revertentes in locum, in quo ethnici viri, & feminæ ludendo nudi currebant. Hoc cum vidiſſet Beatus Barnabas indignatus ſuper tale facinus, maledixit continuo templum; ſtatimq. a parte*(217)*orientis funditus corruit, magnaque contritio ex ethnicis facta eſt, qui ſub ruina ipſa mortui ſunt. Cæteri, qui evaſerunt, fugerunt in templum Apollinis.* (218) *Nemo itaque miretur, quod prædictus Barieu maleficus, poſtquam a Beato Paulo Apoſtolo lumine privatus fuerat, viſum receperit, cum* (219) *non illum perpetualiter, ſed ut converteretur ad tempus percuſſerit, dicens,* Eris cæcus uſque ad tempus. *Ergo liquidius conſtat, ut ad precem Sergii Proconſulis per beatum Apoſtolum converſus lumen receperit, poſtmodum vero, ſicut ille Symon magus apoſtatando transgreſſor fieret.*

11. (46) (*) *Introeuntibus itaque nobis Salaminam, invenimus ſynagogam Judeorum, quos beatus Apoſtolus exhortari cepit, & per evangelium ſancti Mathei de Chriſti gratia* (220) *introducere.*

12. (47) *Hoc dum prephatus comperiſſet Barieu, quia plurimi Judeorum recepiſſent prædicationem ſancti Apoſtoli; omnem malitiam iniquitatis ſuæ oſtendens, ſe litione facta*(221)*commovit populum, & comprehenderunt eum, & querebant tradere* (222) *Conſuli eiuſd. Sala-*

[215] Eodem plane modo & in Order. hic *Barjeu* eliſo ſibilo, ut & in antiquis interpretationib. Nominum Hebr. vocatur: at in Teat. *Bargeu*.

[216] In Order. & Brev. Cap. additur *ad tempus*. At in Oliv. & Teat. iſtud quidem *ad tempus* heic omittitur, at ejus loco ſect. ſequ. longa interjicitur de hac ipſa re digreſſio.

[*] In aliis *Paphum*. At media ſect. 12. in Teat. *ympodromum* pro *hippodromum*.

[217] Hinc uſque ad finem ſectionis ſunt omnia ab interpretis calamo. De quo vide animadverſa ad Graecum Pſeudo-Joannem §.4.

[218] Sic ex Teat. edidi: nam male in Oliv. *Cum enim illum perpetualiter, ſcil. ut* &c. Ad finem hujus ſect. in Oliv. *pacem Sergii proconſ.* At recte in Teat. *precem. Ser. proc.*

[219] Sic Oliv. & Teat. At Ordericus, *Occidentis*; idque Graeco [ubi δυσμῶν legitur] conſonat. Similem *Orientis* & *Occidentis* variantiam notavimus Adnotat. 208. Apparet haec pro diverſo ſcribentis aut deſcribentium poſitu fuiſſe mutata.

(*) Multa heic deſunt, quae Graece habentur apud Bollandiſtas ſect. 44. & tota 45. ac maxima parte ſect. 46.

[220] H. e. *leviter imbuere*, ſicuti initio catechumeni erudiuntur. In hiſtoria S. Apollinaris mart. apud Cangium ſcribitur in eamdem ſententiam: *Cum vero per multos dies ſermocinaretur Judaeis, introducebat eis de nomine Jeſu, quod verus Dei eſſet filius*. Heic ergo *De Chriſti gratia* [in Teat. *gratiam*: & paullo ante *Quam* pro *quos*] eſt primae catecheſeos τὸ ὑποκείμενον, quaſi ſcil. gratia nos dignatus ſit Deus, ut Filium ſuum nobis largiretur. Ceterum illud *Introducere* eſt ex Graeco εἰσάγειν: quo verbo Origenes, Euſebius, aliique utuntur pro eo quod eſt novellis credentibus prima Fidei elementa tradere.

[221] In Teat. loco τῶ *Commovit populum* eſt *Contra ſanctum Apoſtolum*.

[222] Recte in Graeco eſt ὑπατικῷ h. e. *conſulari*. Quod neſcio quis *Hypatico*, tamquam ſi nomen ſit proprium vertit. Vide ad Graeca hujus Pſeudo-Joannis. At in Teat. Oliv. & Order. *Conſuli*: in Brev. Cap. & Collectaneis Carbonariae *Judici*.

Salaminæ Civitatis, affligentes illum (223) suppliciis, & cruciatibus. Dehinc cum iam maceratum, & quassatum penis ducerent ad judicandum, accidit, ut deveniret in eandem Insulam Cyprum quidam vir magnus, & præpotens nomine Eusebius, scilicet de progenie Imperatoris Neronis. Comperientes autem Judei adventum ejus, verentes nimium, ne illum eriperet de manibus eorum, ligantes funem in collo ejus, nocturno tempore dilaceratum a Synagoga in ypodromum protraxerunt, & inde foris (224) portam. Post hæc autem circumdantes illum igne crudeliter cremaverunt. Sicque Beatus Apostolus per multos agones, & diuturna certamina pro Christi amore usus migravit ad gaudia sempiterna. Impii autem Judei, non saciati de nece illius, zelo odii concitati, tulerunt sacratissimum corpus ejus, & in (225) locello plumbeo recludentes, in mare præcipitare disponebant.

13. (48) *Interim ego præphatus Johannes qui & Marcus una cum prædictis Timone, et Rodone occulte nocturnis horis tuli (226) illud, & collocavi in cripta (*), quæ olim fuerat habitatio Jebuseorum (**) tertio Idus Junii, hoc est undecima die ipsius mensis.*

14. (49) *Propter (227) hanc itaque occultam collocationem plurimis annorum curriculis venerabile corpus illius latuit, nec inveniri a Christicolis valuit. Sed quia Deus omnipotens non patitur gloriam occultari Sanctorum suorum, tempore Zenonis imperatoris, & sancti Gelasii (228) Papæ eodem sancto Apostolo revelante inventum est, atque cum ymnis, & laudibus mirifice collocatum est, ad honorem, & gloriam Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patre, & Spiritu Sancto vivit, & regnat Deus per infinita sæcula sæculorum. Amen.*

§. III. *Ad Acta Graeca Joannis Marci geographicae animadversiones.*

Coracesium *fuisse maritimum. Locus Strabonis mancus suppletur, cui duo vici restituuntur*, Isauria Palaea & Isauria Everces. Pityusa & Aconesiae *ignotae hactenus insulae.* Κρομυακιάτα *quid sit, & quo modo perscribendum.* Lapithii [*non vero* Lapithae] *qui sint. De vico* Lampadistae *h. e. cursus lampadici.* Chionodes *mons ignotus.* Nesi (*ignotus adhuc locus*) *eaedem quae Straboni* Clides: *& cur* Clides *vocatae, & quo sensu portus Salaminius Straboni* clausus *dicatur.* Ledrorum *situs. Quid* Λιμνῆτα *huic scriptori: Limeniae situs. Hoc scriptum non esse nullius pretii. Pseudo-Joannis defensio: quem, praeter personam sibi falso pro more temporum impositam, haud passim mendacii coarguas;*

[223] In Teat. *multis suppliciis & variis cruciatibus*. Mox Quassatum *multis poenis*.

[224] In Teat. *foras portam*, alibi *foris portam*: male in Oliv. *foris portum*.

[225] Sic in Oliv. & Teat. & Order. [nisi quod in Oliv. *praecludentes*] at in Brev. Cap. & Collectaneis Carbon. *Ossa ejus in quodam vase plumb. recl.* Graece longe est aliter. Vide ad locum.

[226] In Teat. *tulimus*, & mox *collocavimus*.

(*) Ad finem Collectaneorum S. Jo: ad Carbonariam pro *Crypta* est ejus interpretamentum *Occulta*: quae vox notanda, quippe quae a Glossariis abest. *Et in quadam occulta sepelivit*.

[**] In Brev. Cap. *Gebusaeorum*.

[227] Hinc usque ad finem additamentum interpretis est, quod & in Oliv. & Teat. & Order. reperitur. Abest a Brev. Cap.

[228] Rectius dictum fuisset *Felicis*: qui quidem sub Zenone diu pontifex fuit, maxime circ. ann. 488. quando inventio facta creditur. At Gelasius pontificatum iniit anno 492. quum Zeno jam vivere desivisset.

At in Collectaneis Carbon. ad finem sic legitur: *Et in quadam occulta sepelivit; qui, ut ait Sigebertus, usque ad tempora naves imperatoris, & Gelasii tempore, scil. usque ad annum quingentesimum latuerit*. Illud *naves* ita evanidum est, ut quid scriptum sit, praestare nequeam: nec ex eo quidquam, ne Sigeberto quidem in consilium adhibito, valui extundere. Videndum an non ex *Tarasicodisae* nomine [id enim olim Zenoni fuit] plura olim portenta librarii exsculpserint.

guas; quemque traditiones insulanas secutum, consensus Alexandri ostendit.

Hactenus veterem Pseudo-Joannis interpretationem percurrimus: nunc in Graeci textus geographica [quae quidem utpote spinosiora interpres vetus praecidit] commentemur. Et quidem a sect. 40. incipiam unde περιόδυς hic scriptor orditur. Volentes, inquit, in Cyprum trajicere, nec tamen, quia vento adverso utebamur, id valentes, ἤλθομεν ἐν τῷ Κορασίῳ, *venimus Corasium*. Sed scribendum est unius syllabae additione, Κορακησίῳ. Erat autem *Coracesium* (sive castellum ex Strabone fuerit, sive secundum alios oppidum) initium Asperae Ciliciae, qua parte haec Pamphyliae adhaerebat. Ex hoc autem Pseudo-Joannis loco nunc primum discimus, id fuisse maritimum; nam *littoris* meminit.

Sequitur: ἐκεῖθεν δὲ ἤλθομεν εἰς παλαιὰς τῆς Ισαυρίας. *Inde venimus* (terrestri credo itinere, quia locus, quem designat, intus erat) *in Palaeas* (h.e. Veteres) *Isauriae*. Sed libentius legerim εἰς παλαιὰν (supple Ισαυρίαν; nam τὴν Παλαιὰν Ισαυρίαν plena locutione alicubi Strabo memorat, teste Casaubono) *in Palaeam*. Is vicus erat ex urbe *Isaura* olim vocata superstes. Quid sit porro *Palaea* ista (quam Sirletus in sua interpretatione praetervehitur) Strabo ostendit lib. 12. Qui tamen locus medica (229) manu haud dubie indiget.

Pergit autem: *Et inde venimus* (ἐν νήσῳ τινὶ Πιτυύσῃ καλυμένῃ) *in quamdam insulam, quae dicitur Pitiusa*, sive potius *Pityusa*. Chium insulam aliquando & Pityusam fuisse nuncupatam, Plinius memorat. Sed haec nimium quantum ab ora Ciliciae, quae heic lustratur, abest. Itaq. tum hanc *Pityusam*, tum *Aconesias* (quas mox sese praetervectos, Pseudo-Joannes narrat) inter ignotas adhuc hujus orae insulas numerabimus: quas parvas fuisse oportet, eoque geographis praetermissas. Ex his *Pityusa* a pinorum feracitate, *Aconesiae* vero ab arboris *thyiae* proventu (quae

(229) *Locus Strabonis mutilus restituitur & illustratur. Duplicem vicum Isauriae cognominem fuisse,* Isauriam Palaeam & Isauriam Evercen. *Trebellio lux.*

Strabo lib. XII. pag. 568. *Deinde* (post Lycaoniam) *Isauria est duos habens pagos cognomines* (ipsi provinciae). *quorum unus Palaea* (i. e. *Vetus*) *vocatur* &c. Hoc ultimum Graece sic habet: τὴν μὲν Παλαιὰν καλυμένην, εὐερκῆ. Vnum *quidem Palaeam* (i. e. *veterem*) *vocatum, bene munitum.* Heic vero alterius nomen dum exspecto, ecce tibi Geographus securus ad alia transit in hunc modum: *His* (duobus) *suberant alii frequentes pagi, omnes praedonum domicilia* &c. Itaque non dubito, quin quatuor syllabis mancus ad nos hic locus pervenerit. Nam omnino Geographus scripserat, Τὴν μὲν Παλ. καλ. ΤΗ'Ν ΔΕ' ΝΕ'ΑΝ, εὐερκῆ. *Vnum quidem* (ex his duobus pagis) *Palaeam* (Veterem) *vocatum, alterum vero Neam* (i. e. Novum) *probe munitum.* Hinc Xylandro tenebrae obortae, qui non Παλαιὰν (quod *veterem* appellative reddit) sed Ε'υερκῆ proprium pagi nomen habuit: & Casaubono Xylandrum in eo reprehendenti, ne ipsi quidem quidpiam de menda suboluit.

Quamquam meo judicio Xylander immunis ab eo saltem errore videtur, quo Ε'υερκῆ *Evercen* uti nomen pagi propriũ interpretatur. Nam videtur re vera pago uni *Palaeae* nomen fuisse, alteri *Everces*. Id si verum est; tum duobus dumtaxat monosyllabis locus supplebitur, τὴν μὲν Παλ. καλ. ΤΗΝ ΔΕ Ευερκῆ. Ex iis pagis *unum Palaeam* h. e. veterem (supple *Isauriam*) *alterum Evercen* h. e. permunitam (Isauriam) *vocatum*. In utroque *Isauria* subauditur, quia provinciae ipsi cognomines erant. Atque hinc plane potest intelligi, quid sit quod apud Trebellium Pollionem Trebellianus tyrannus *Palatium in ARCE ISAVRIAE constituit*. Vbi *Arx Isauriae* non est aliud, quam *Isauria Everces*, ex recensitis a Strabone pagis alter. Nec satis causae fuit, cur Valesius ad Ammianum [XIV. 8. aliis 25.] in hoc Pollionis loco *Isaurae* pro *Isauriae* scribi juberet: quia jam a Strabonis aevo in locum urbis *Isaurae* [sive plurative τῶν Ισαύρων a recto τὰ Ι'σαυρα] solo aequatae successit duplex *Isauria*, *Palaea* una, *Everces* altera; & sicuti alibi Strabo τὴν Παλαιὰν Ισαυρίαν [teste Casaubono ad lib. XII. nec enim Geographi locum inquirere nunc vacat] memorat; sic ille alter pagus Ευερκὴς Ισαυρία, *Everces* [permunita] *Isauria* vocari debuit, quae Pollioni est *Arx Isauriae*.

(quae *ἀκόνη* Hippocrati & Theophraſto vocatur, teſte Galeno in lex. Hipp.) dicebantur. Niſi malumus Aconeſias a *cotibus* dictas, aut vero a *cautibus*, quibus eae inſulae horrebant: vide H. Steph. Theſ. tom.V. in Ἀκόνιτον.

Jam vero Aconeſias praetervecti (uti mox ſequitur) *venimus* (*ἐν πόλει Ἀνεμουρίῳ*) *in urbem Anemurium*. Id & oppidi nomen fuit (etiam in nummis obvium apud Harduinum) & promontorii: quod promontorium Strabo ea parte poſitum dicit, qua Cilicia proxime ad objectum ſibi in Cypro *Crommyon* promontorium accedit. Quare ex Anemurio in Crommyon uſitatus paſſim trajectus erat. Hinc non inepte Pſeudo-Joannes ſcripſit ſe cum Apoſtolo ex Anemurio ſolventes, in Cypri promontorium Crommyon appuliſſe. Niſi quod alterum hoc nomen in hoc ſcripto mendis librariorum patuit.

Sic enim media ſect. 41. (unde Cypri periplus perſonato huic ſcriptori procedit) ſcribitur: *In Cyprum tranſmittentes, ingreſſi ſuimus* (*ἐν τῷ λεγομένῳ Κρομυακιάτῃ*) *in locum qui Cromyaciatis vocatur*. Ac danda eſt deſcriptoribus venia quod minus emendate hunc locum perſcripſerint, quando etiam in Ciceronis exemplaribus mire id nomen corruptum fuit: apud quem XII. Fam. 13. Caſſius ſic ſuam ad Tullium epiſtolam concludit: *Idibus Jun. Cypro a Crommyu-acride*; quemadmodum ex veterib. libris reſtituit Victorius, quum antea is locus miſere inquinatus eſſet. Eſt autem id nomen promontorii in ſeptentrionali Cypri latere maxime in boream excurrentis: quod Straboni *Κρομμύου ἄκρα*, Ptolemaeo *Κρομμύων ἄκρα*, h. e. *cepae* aut *ceparum* *promontorium* vocatur. Ac fortaſſis hic Actorum locus derivativum ejus loci nomen complectitur, ut legendum ſit *Κρομμυακριάτῃ*, ſupple *τόπῳ* aut *χώρῳ*. Nam a *Κρομμύου ἄκρα*, aut junctim *Κρομμυάκρα* videtur totus is tractus *ὁ Κρομμυακριάτης* (*Crommyacriates*) vulgo appellatus. Hanc lectionem ſuadet praecedens illud *τῷ λεγομένῳ*, quod notiſſimo *Κρομμύου ἄκρας* vocabulo non niſi inepte praemiſſum fuiſſet: at derivativo minus noto ſcite praepoſitum fuit.

Verſu quinto ante ejuſdem ſectionis finem: *Quumque perveniſſemus* (*ἐν τῇ πόλει Λαπίθων*) *ad urbem Lapithiorum*. Male Sirletus, *Lapitharum*: qui nuſquam in Cypro ſed in Theſſalia fuiſſe leguntur. Atqui legendum eſt potius *Λαπιθίων*, *Lapithiorum*, ut ſit patrium nomen a *Λάπιθος*, quo modo urbs vocatur, quae eſt aliis *Λάπηθος*, aut *Λάπαθος*. Gentili ſupra ſcripto nomine utitur Diodorus Siculus XIX. 59. ubi quidam *Λαπίθιος βασιλεὺς* ei memoratur. Recte autem poſt Crommyacriaten Apoſtolus Lapithum deducitur; re enim vera *συνάπτουσι*, *cohaerent*.

Sect.42. initio: *Montano itinere venimus* (*εἰς κώμην Λαμπαδιστοῦ*) *in vicum Lampadiſtae*, non *Lampadiſtum*, uti Sirletus poſuit. Is locus [qui haud dubie a celeberrimo lampadis [230] certamine nomen invenit] ignotus eſt geographis; nec enim pagos, niſi clariſſimos recenſere ſolent. Intus eum fuiſſe, hinc diſcimus.

Mox v. 5. mentio fit *τῆς Ταμασίων*, *urbis Tamaſiorum*, non quod eo venerit Apoſtolus (nec enim *Tamaſus* aut potius *Tamaſſus* eo itinere fuit, ſed in mediterraneis ſupra Curium) verū quod Heracleon,

qui

(230) Curſu lampadico pleni ſunt Graecorum libri; nec enim quidquam Athenis (vide Pauſaniam in Atticis) in noſtra Neapoli, ceteriſque Graecanicis urbibus uſitatius fuit. Res tritior eſt, quamut explicatione indigeat. Tum vero qui certabant *λαμπαδηφόροι* (*lampadiferi*) vocabantur, tum etiam certamen ipſum non tantum *λαμπαδηδρομία* aut *λαμπαδηφορία* dicebatur, verum etiam *ἀγὼν λαμπαδοῦχος*, aut (eopte vocabulo quod heic uſurpatur) *λαμπαδιστής*. Etenim apud Ariſtophanis Scholiaſten *λαμπαδισταὶ ἀγῶνες* ſunt certamina quibus currentes *λαμπαδίζουσιν* h. e. lampadem ferunt. Ex quibus vides, hoc loco *κώμην λαμπαδιστοῦ* (ſupple *ἀγῶνος*) haud plane aliud fuiſſe, quam *pagum lampadici certaminis*. Ac ſaepe quidem in hoc Pſeudo-Joanne (*τοῦ δρόμου*) h. e. curſus in honorem deorum fit mentio. Nec a vero abhorret, eorum pleroſque fuiſſe lampadicos.

qui tunc in Lampadiſtae vicum venerat, ex *Tamaſo* fuiſſe dicatur. Videndum tamen an non pro Ταμασίων ſcribendum ſit Ταμασίτων (ut in Golzianis nummis) aut Ταμασέων, ut alibi. Quamquam ex Ταμασὸς recte ſit Ταμάσιος; & ceteroqui gentilia variant non uno modo.

Aliquanto poſt medium: *Quum autem montem appellatum* χιονῶδες (i.e. *nivalem*) *pertranſiſſemus*, *attigimus* (ἐν Παλαιᾷ Πάφῳ) *Palaepaphum.* De monte *Chionode* nihildum ſcriptum reperi. Prorſus in mediterraneis erat; quippe eo monte peragrato, Palaepaphum venerunt, quae ad latus inſulae occiduum pertinebat, decem ſtadiis a mari reducta. Scitum eſt, Paphum aliam fuiſſe νέαν, *Novam*, aliam παλαιάν (*veterem*) quae ſaepius conjunctim *Palaepaphus* vocabatur. Inter utramque ſtadiorum LX. auctore Strabone intervallum fuit. Verſu quarto ante finem Barnabas cum Joanne Marco occurrunt Judaeo Bar-Jeſu venienti *a Papho*. Nova ne, an vetere? Videbatur *Nova* eſſe capienda, quae plerumque intelligitur, quoties abſolute *Paphus* uſurpatur. Verum quia proxime de Παλαιᾷ Πάφῳ ſermo fuit, haec potius eſt accipienda; praeſertim quum mox dicatur is Judaeus impediviſſe Apoſtolum *Paphum* ingredi, ac *reverti Curium* verſus coegerit. Curium autem (in extremo auſtrino latere, aut ex Strabone initio occidui lateris poſitum) *Palaepapho* propinquius erat, a *Nova* remotum.

Sect.44. ingreſſu Curii oppidi prohibiti, mox Sect.45. in vico quodam innominato in ſpelunca diem unũ diverſati, poſtremo *Amathuntem* pervenerunt, ab Curio in eodem Auſtrali latere Orientem verſus aliquanto remotam. Regrediuntur nimirum, ſed non eadem veſtigia relegentes.

Initio ſect.46. profecti Amathunte per deſerta loca Citium in extremo ferme auſtrino latere, qua in orientem porrigitur, tetigerunt. Mox eâdem ſect. media navi conſcenſa ad *Neſos* primo, mox Salamina appulerunt. Immorari *Neſis* iſtis operae fuerit. De *Neſis* h. e. *Inſulis* ſic habet Pſeudo-Joannes: κατήχθημεν ἐν ταῖς λεγομένοις Νήσοις, *appulimus ad eas*, *quae Neſi* (h. e. *Inſulae*) *vocitantur*. Quiſnam hic locus fuerit, haud facile quis expediat. Sed tamen inſulas (& quidem obſcuras, quippe innominatas) numero plures eas fuiſſe oportet, orientali lateri objectas, ac poſtremo ex adverſo Salaminis, ad quam ſtatim ex *Neſis* trajecerunt. Ex his omnibus indiciis adducimur, ut putemus has inſulas fuiſſe tum eas, quae *Clides* vocabantur, tum alias plures minores atque innominatas. Strabo duas ibi fuiſse *Clidas*, parvas inſulas, prodidit, qui tamen ſtatim addidit, καὶ ἄλλαι πλείους, *& aliae plures*; imo & mox *Carpaſias inſulas* adjecit. Quum tot numero νησίοις (*parvis inſulis*) interque ſe vicinis id mare diſseminatum eſset; merito ea inſularum congeries Νῆσοι *Inſulae* a Cypriis (e quorum numero ſcriptor hic fuit) vulgo appellabantur: inter quas eminebant αἱ Κλεῖδες δύο, *Clides* (h. e. *claves*) *duae*. Si a me quaeras eccur *Claves* vocarentur, rationem appellationis haec hiſtoria ſubindicabit; quia nim. Salaminium portum ingreſsuris non alia quam per has inſulas via patebat (ſi quidem brevia aut caecos ſcopulos vitari curae eſset) ob eam cauſam *claviũ* nomen adeptas: qua ratione aevo ſequiore Capua *Clavis regni* dicebatur, & plures olim anguſtiae πυλῶν (*portarum*) nomen ſortiebantur. Hanc etymologiam Strabo adjuvat, ubi λιμένα κλειστόν (*portum clauſum*) Salamini tribuit: clauſum autem intelligit non montium ſepto, aut murali ambitu, ſed caecis ſub ſalo ſcopulis; cujuſmodi & Bajanus noſter celeberrimus portus eſt. Ceterum non alia ex parte, quam e *Neſis* (h. e. inſulis, inter quas illae *Clides*) portum hunc adiri potuiſse, Pſeudo Joannes noſter, uti modo innuebam, haud obſcure ſignificat. Sic enim narrat v. 8. *Quum porro e Citio ſolviſſemus* [in Graeco ἀνασχέντων perperam legitur: ſed ſcribendum eſt ἀναχθέντων, quod *ſolventium* eſt; ſicuti κατάγομαι, quod mox ſequitur, eſt *appellentium*] *venimus Salamina*, *ad eas*, *quae Neſi* [i. e.

Insulae] *vocantur*, *exscensione facta*; *ubi* [ἔνθε, cor. ἔνθα] *locus idolorum cultui addictus erat*. Ac ne *idololatram* hunc locum pro Salamine accipias, additur, ibi ab Apostolo Heracliden quemdam fuisse institutum, qui Ecclesias & ministros [ἐν αὐταῖς supple νήσοις] *in ipsis Nesis constitueret*. Illinc vero se Salamina ingressos fuisse, mox narrat, non aliunde scil.quam per *Nesos*, sive *Clidas* [*Claves*] adeundum. Ex quibus hoc etiam intelligis, *Clidas* cum sociis insulis Salamini e proximo objectas fuisse: quem situm antea ignorabamus.

Sect. 49. initio scriptor testatur, sepulto Barnaba, Judaeos [ἕως τῆς κώμης τῶν Λεδρῶν] *usque ad vicum Ledrorum* se Joannem fuisse insecutos. Hinc situs Ledrorum intelligitur, haud longissime ab Salamine. Et quidem quem Noster *vicum Ledrorum* vocat, hunc postea crevisse in tantum necesse est, ut IV. saeculo urbs episcopalis esset, Sozomeno I. 11. memorante quemdam Τριφύλλιον ἐπίσκοπον τῶν Λεδρῶν, *Triphyllium Ledrorum episcopum*. Meminit & Hieronymus in script. Eccl. cum eloquentiae laude hujus Triphyllii, quem dicit *Ledrensem sive* Λευπεῶνος episcopum. Nisi vero volumus *vicum Ledrorum* Jo. Marco aliud fuisse ab urbe *Ledris*, imo ei urbi contributum.

Ad extremum v. 9. pervenisse se dicit [ἐν κώμῃ Λιμνήτῃ] *in vicum Limnetidem*. Verebar ne non Λιμενίᾳ scribendum esset; nisi Strabo *Limeniam* & inter urbes numerasset, & ἐν μεσογαίᾳ [*in mediterraneis*] eam posuisset; quum contra ex hoc vico solvisse auctor se dicat Alexandriam. Sed facilis est responsio. Vicus hic erat Limeniae attributus, eoque una interposita littera, ἐν κώμῃ Λιμενήτῃ, sive potius Λιμενήτιδι scripserim. Quum autem hic vicus in australi littore fuerit; oportet Limeniam [cujus positum antea ignorabamus] ita in mediterraneis fuisse, ut tamen ad latus austrinum vergeret.

Et hactenus quidem aurum ex stercore, ut ille ajebat, collegimus. Ceterum nequis dicat ex personato scriptore nihil tuto colligi posse: sciat, hunc, quum in locis aliunde notis minime fallat, seque chorographiae Cypri ita peritum prodat, ut plane insulanum fuisse oporteat; dignum videri, cui & de ignotis quibusdam locis credamus, & de aliorum de nomine dumtaxat compertorum situ. Ad Apostoli vero circuitiones quod attinet: re vera Barnabam aut ea omnia adiisse loca, aut eopte quo heic docetur ordine, nullo modo praestare nos quidem possumus. Sed tamen quamvis scriptor iste Joannis Marci persona prò more sui saeculi indutus inter apocryphos recte numeretur; tamen a τερατολογίᾳ apocryphorum scriptorum longissime abest; ita ut credibile sit eum populares suae insulae traditiones sectatum, ita demum haec litteris mandasse. Et certe tum in martyrio, tum in loco martyrii, quod Salamine accidisse docet, minime fallit. Nam quum sub Zenone Aug. ejus corpus proxime Salamina repertum fuerit; eum non alibi quam in eadem urbe necatum fuisse necesse est. Nec in loco sepulturae fallit: nam in spelunca Apostolum tumulatum dicit; nec secus monachus Alexander in specu inventum postea prodidit. Vterque cum μαθήμασι sive Evangelio Matthaei tumulatum prodit: uterque tum in die festi tum in pluribus aliis consentit; etsi Alexander Joannis hujus personati scriptum minime viderit.

Sicubi autem Noster Apostolicis Lucae Actis levissime repugnat,id imperitia magis, quã fallendi consilio fecit. Adde quod quum huic nostro insulana tantum Apostoli itinera scriptis mandare [patriae scil. amore rapto] propositum fuisset; superiores ejusdem vagationes susque deque habuit. Quarum ultimas quum neglectim levique brachio post B. Lucam refricaret; hinc memoriae fidens, alicubi forsitan (231) leviter offendit. Ceterum etsi pro Judaeorum more sub alte-

(231) Non aliam inter B. Lucam, & Pseudo-Joannem pugnam reperio, quam quod hic alter

alterius persona larvatus incedat ; tamen judicium quidem & accurationem in eo desidero, at imponendi studium ab eodem amolior. Hinc nihil de eo prisca aetas sinisterius judicavit : & Mombritiana Acta quae tertio loco expendemus, quae per plura saecula occidentis Ecclesiis usui fuere, non aliunde quã ex B. Luca, &, ubi Lucas deficit, ex isto Pseudo-Joanne contexta fuerunt ; ex quo & Ordericus Vitalis sua hausit. Ac postremo saltem Neapoli & in vicinis locis Acta haec ipsa personati Joannis Marci de Graeco translata [etsi insulsis auctibus interpolata, eoq. spreta a Baronio, & Tillemontio; qui certe Graeca, multo meliora, non viderunt] adeo non explodebantur, ut etiam admirationi essent. Denique ab his Actis adeo fallaciam omnem amovet Papebroch. ut non dubitet, *quin Timon*, *Ariston*, *Heraclides* [alibi *Heraclius*] *Rhodon*, *Aristoclianus*, *vera sint nomina Sanctorum a Barnaba ibidem* [in Cypro scil.] *ordinatorum*, *quibus suus olim cultus fuerit*, *fortassis & nunc sit*. Haec ille ad finem adnotator ad Jo: Marcum. Fatendum est autem Graeca longe Latinis non tantum emendatiora & tolerabiliora esse, verum etiam pulchriora ac praestantiora : quod non semel admonui.

§. IV. *Ad eadem Graeca Pseudo-Joannis Acta παραλειπόμενα.*

De patribus spiritualibus. Textus corrigitur. Μαθήματα *pro* Evangelio. *Quo sensu Barnabas Evangelium a Matthaeo sive* acceperit *sive* exceperit. *Mos curandi per impositionem Evangelii. De Barjesu conversione, ac mox defectione a Fide. Quid* Μιαρὸν *&* Μιαρεύς. *Textus bis corrigitur. De synagoga Byblia. Veritas martyrii Barnabae. Vox superflua ejicitur. De Cypri consularibus sive proconsulibus. Specum, in qua raptim sepultus est Apostolus, fuisse sepulcrale hypogaeum. Antiquitas festi Barnabae.*

In sequentibus numeros sectionum Papebrochii [quos hic cum superioribus continuavit] sequar. Siquis autem haec cum Latina interpretatione [quae sup. §. 2. ponitur] conferre velit, ibi praeter numeros ab I. incipientes, etiam Papebrochianos reperiet.

Sectione 35. apud Bollandistas [quae tamen prima est opusculi hujus] circa medium ementitus iste Joannes Marcus se ante conversionem *ministrum fuisse* cujusdam *Cyrilli Pontificis* dicit : ὑπηρέτης ὢν τὸ πρὶν μὲν Κυρίλλου τοῦ Αρχιερέως. Id quod de Judaeorum pontifice intelligens Papebrochius id verum esse potuisse existimat. At Baronius de idolorum sacerdote id accepit, secutus exemplaria sua. Nam & Sirletus verterat *Pontificis idolorum* [quam posteriorem vocem Bollandista de interpretatione removit] & Acta Mombritiana posuerant, *nefandissimi templi Jovis*. Mihi non est dubium, quin auctor de sacerdote idololatra intellexerit, & quin plura olim in Graeco heic lecta fuerint, quam quae nunc visuntur. Nam & Ordericus Vitalis lib. 2. Hist. Eccl. quo loco de S.Barnaba ex hoc Pseudo-Joanne, aut ex Actis Mombritianis haurit, in hunc modum scripsit: *Hic nim.* [Jo: Marcus] *quando ethnicus esset, & cum Orduone socio suo, Cyrillo pontifici nefandissimi Jovis ministraret, in loco qui dicitur Iconium per Barnabam & Paulum baptizatus est*. In Latino Pseudo-Joanne quem supra dedimus eadem contractiora leguntur.

Sect. 36. versu quarto ante finem legitur, μυστήρια δεικά. Cor. θεῖκά, *Divina.*

Sect. 38. & 39. Barnabas *Patris* elogio Pau-

alter sect. 3. 4. [quae in Papebrochio suas sectiones continuante sunt 37. 38.] plura quam Lucas dicit, eaque parum cum Act. XV. 35. & seq. convenientia. Quam quidem dissonantiam ita emollit Papebroch. in adnotatis ad Jo: Marcum (not. e) ut plane tollat. *Nihil hic* (inquit) *contrarium dicitur, etsi aliter res narretur*. Sed profecto laterem lavat. Etenim, si nihil aliud, quanam tergiversatione id excusari potest, quod quum S. Lucas non alibi quam Antiochiae divortium inter Barnabam & Paulum illud notissimum narret, contra hic personatus scriptor ad Pergen Pamphyliae ambos ab se digressos longo verborum circuitu memoret ? Verum, uti dixi, negligentiae magis, quam fallaciae crimen in Pseudo-Joanne residet.

Paulum passim donat, Πάτερ Παῦλε. Id ab indulgentissimo Barnabae ingenio [de quo & Scriptura & Chrysostomus ad Acta testatur] minime abludit; quum ceteroqui plura Barnabas arrogare sibi supra Paulum posset, ut ostendit Tillemontius in Barnaba paullo ante medium. At Paulus vicissim Barnabam *fratrem* suum vocat, eumque non dubitavit [ejus ταπεινοφροσύνῃ fidens] tamquam major minorem ad Corinthios mittere. *Misimus*, inquit 2. ad Cor. VIII. 22. *& fratrem nostrum* [Barnabam post veteres aliquot Chrysostomus, & Theodoretus intelligunt] *quem probavimus in multis saepe sollicitum* &c. Quam loci hujus interpretationem frustra Tillemontius [ibidem post medium] improbat. Non novum hoc in antiquitate est, ut viri ingentium meritorum alium sive parem, sive minorem in πατέρα πνευματικὸν [*patrem spiritualem*] sibi adsciscant, eique ut parenti obtemperent. Sicuti & cujusdam υἱοῦ πνευματικοῦ [*filii spiritualis*] mentionem in Reinesiano marmore Christiano memini legisse.

Sect. 41. versu decimo ante finem sic scribitur: ἦν δὲ ὁ Βαρνάβας μαθήματα παρὰ Ματθαίου εἰληφὼς [notabis heic obiter Hellenisticum idiotismum, cujusmodi scatet hic liber, ἦν εἰληφὼς, pro εἰλήφει: ad finem sect. 46. eadem verba repetuntur, ἦν λαβὼν παρὰ Ματθαίου) βίβλον τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς, καὶ ποιημάτων σύγγραμμα. Ταύτην &c. Haec primum distinctione peccant [tollenda est enim post φωνῆς distinctio] deinde & glossemate abundant. Nam illud σύγγραμμα margini primum illitum, mox in textum insutum fuit, invito auctore; qui sequens ταύτην ad βίβλον retulit, scripturus τοῦτο, si quidem proxime antecedens σύγγραμμα pro suo agnovisset. Sic vertes igitur: *Porro Barnabas a Matthaeo doctrinas acceperat*, [nempe] *verborum atque actorum Dei librum*. *Hunc* &c. In his duae sunt perantiquae locutiones. Nam quod Evangelium vocat μαθήματα [idque non tantum heic, sed etiam in fine, ubi sepelitur Apostolus ἅμα τοῖς μαθήμασιν, οἷς παρέλαβεν παρὰ Ματθαίου, *una cum doctrinis* h.e. Evangelio, *quod a Matthaeo acceperat*] id cum Justino commune habet, quo loco in Actis [quae ad Kal. Jun. illustravimus] Christum vocat καλῶν μαθημάτων διδάσκαλον. Deinde quod *opera* Christi vocat ποιήματα [pro eo scil. quod alii ἔργα aut πράξεις dixissent] id ex Hellenistarum dialecto manavit. Familiare est Judaeis ποίημα eo significatu usurpare, in primis Graeco Ecclesiastis interpreti. Sed ad illud redeo, ubi se Evangelium *accepisse* [λαβὼν] a Matthaeo dicit. Nam quum Alexander Monachus [de quo cap. seq.] in eadem narratione Barnabam utentem *excipiendi* verbo [ὃ ἐξέλαβον, *quod excepi*] inducat; id variis interpretationibus ansam praebuit [de quibus vide Tillem. Not. V.] illique in primis, quasi Matthaeo dictante illud *exceperit* Barnabas. Verum nec Alexandri monachi Ἐκλαμβάνω aliud est quam *Accipio*, & pro eo Pseudo-Joannes simplici λαμβάνω bis usus fuit. Id vero Evangelium in Barnabae tumba repertum, liquet Graece scriptum fuisse; quia quotannis CPoli Fer. V. Paschae legebatur. Ex quo efficitur, Barnabam [idem de ceteris Apostolis est dicendum] illud sive Graece ab ipso Matthaeo redditum accepisse, sive [quod eodem redit] ab ore Evangelistae illud Graece dictantis descripsisse. Dixi de hoc quaedam supra ad haec Acta Latina, & infra alibi de eodem forsitan sermo redibit.

Statim sequitur: Ταύτην (βίβλον) &c. *Hunc* [librum] *aegrotis omnibus Barnabas imponens, secundum collatam nobis gratiam, statim morborum curationem efficiebat.* Hanc Barnabae circumstantiam videtur auctor, ut alia plurima, ex popularium suorum narrationibus didicisse, haud sane improbabilem. Saltem libri Evangeliorum decumbentibus imponendorum morem prioribus saeculis viguisse, ex hoc qualicumque scripto discimus. Nam illud κατὰ τὴν ἀπαντῶσαν ἡμῖν χάριν, *secundum eam quae NOBIS contigit gratiam*, satis

tis

tis ostendit, eum curandi modum non unius Barnabae peculiarem fuisse, sed & a ceteris frequentatum.

Sect. 42. *Heracleonis* meminit, postea *Heraclidis* vocati. At hunc *Heraclium* Latinus Joannes Marcus & Ordericus Vitalis vocat. Ad finem sect. hujus de Barjesu incipit, quē pluries infra Barnabae adversantem inducit: quod forsan suspectum est, quia Origenes in Exodum, & Chrysostomus ad Acta, censuerunt, caecitatem temporariam, quā Paulus isti Bar-Jesu intulit, ei remedio fuisse ad veritatis lumen adipiscendum. Saltem Judaei istius insidiae non minus illis Patribus inauditae fuerunt, quam quod in Pseudo-Areopagitae libro de Div. Nom. scribitur, istum Bar-Jesu postea librum contra Christianam Religionem, & adversus Paulum scripsisse. Etsi fatendum est, nec certam esse Origenis sententiam, & fieri potuisse, ut idem ille Evangelii perpetuus insectator postea ante exitum vitae Christi misericordiam sit consecutus. Aut vero omnia simul in hunc modum componi possunt. Initio magus ille ab Apostolo visu *usque ad tempus* (ut in Lucae Actis dicitur) privatus, mox resipuit lumenque recuperavit. Eoque modo Origenis & Chrysostomi sententia consistit. At vero idem postmodum ad ingenium rediens, & Barnabae se infensissimum hostem praebuit, et etiam (si Areopagitae credimus) scriptis Christianos exagitavit. Haecque illa est apostasia, quam Latinus Pseudo-Joannes Mago huic affingit, ad finem sect. 10. (quae Papebr. est 44.) ubi Graeco cod. haec admetitur. *Ergo liquidius constat, ut ad precem Sergii proconf. per B. Apostolum conversus lumen receperit, postmodum vero, sicut ille Symon magus, APOSTATANDO transgressor fieret*. Haec traditio videtur a Syris (unde hic Pseudo-Joannes aevo sequiore arcessitus orbem pervasit) hausta: sicuti & Areopagitae dictum de Barjesu libris contra Christianos a Syris itidem prodiit. Nam certe Areopagitae opera a Syris Severianis primum omnium producta fuerunt, antea ignota.

Sect. 43. sic incipit: *Et invenimus* τινὰ μιαρὸν, ἐν τῷ ὄρει ἐπιτελούμενον, h. e. si totidem verbis reddas, *quemdam impurum in monte peragi*, idque (uti statim subjicitur) *prope urbem*. Porro hiulcum hunc locum Sirletus voce δρόμον (*cursum*) de suo supplevit, utpote interpretatus: *Ibi exsecrabilem quemdam cursum in monte illo prope urbem celebrari vidimus*. Mihi sane legendum videbatur, τὶ ἱερὸν: *Invenimus quoddam sacrum in monte celebrari prope urbem*. Nisi vero malumus, scriptum initio fuisse ἱερόν τι μιαρὸν, *sacrum quoddam impurum* (in quo & paronomasia erat cum sarcasmo conjuncta, antiquis (*) usitatissima) sed vocum similitudinem fraudi librario fuisse, ita ut unam ex his vocibus sibi excidere siverit. Re vera id sacrum, quod mox describitur, obscenum erat. Sic initio suspicabar. At sero tandem venit in mentem, hunc locum satis cetera sanum, duobus tantum litterulis redundare, ac scribendū, ηὕρομεν τι μιαρὸν ἐν τῷ &c. Μιαρὸν autem per contumeliam pro ἱερὸν fuisse huic auctori appellatum. Eo enim spectat, quod idolorum sacerdotes Μιαρεῖς [ut equidem scribendum puto, ut eorum impuritas notetur] aut Μηερεῖς sive Μηϊερεῖς [h. e. *Non-sacerdotes*] aut postremo Μιερεῖς vocari ab Epiphanio Haer. XXX. 33. & alio ejusd. loco relato in Quaestionib. Anastasii Antioch. q. 45. ab Auctore Constitutionum Apost. II. 28. 61. a Petro Siculo in Hist. Manichaeor. [ubi scholion marginale vult conflatum esse vocabulum ex μιαρὸς *impurus* & ἱερεὺς *sacerdos*] & in Passione S. Basilii presb. Quo etiam spectat μιαρωσύνη pro ἱερωσύνη apud Balsamonem. Videantur de his Cotelerius ad Barnabae epist. cap. 9. & Cangius in Graeco Gloss. ut alios taceam. Verte igitur: *Invenimus* (τὶ μιαρὸν, aut μιερὸν) *impu-*

(*) Vti quum Euclidis *scholam* Diogenes Cynicus χολὴν vocabat, & Platonis *diatribam* κατατριβὴν: & quum Antiochum *Epiphanem* multi vocabant *Epimanem*: & Apollo, uti volunt, in Apocalypsi IX. 11. est Ἀπολλύων: & alia ψαμμακόσια.

impurum quoddam sacrum in monte peragi.

Mox v.4. Barnabas ἐπετίμησεν [adde τῷ ναῷ] *increpuit templo & decidit pars ad occidentem spectans*. At Sirletus interpres non recte monti ruinam tribuit, *Montis pars ad occidentem vergens decidit*. Omnino antiquitus ἱερῷ aut ναῷ vox heic legebatur; quia haec in Orderico Vitale hunc in modum narrantur, *Indignatus ergo Barnabas mox templum maledixit, statimque pars TEMPLI funditus corruit.* Sic etiam Latinus Pseudo-Joan. sect. 10. *Maledixit continuo templum, statimque a parte orientis* [cor. *occidentis*] *funditus corruit.*

Ad finem sectionis 46. mentio fit synagogae ἐπιλεγομένης βιβλίας. Sed scribendum βυβλίας. *Synagogae quae vocatur Byblia*, ut sit a *Byblo* urbe Phoenices, non a βίβλος quod *librum* notat. Nam par est, Salamine [quippe urbe metropoli] synagogas fuisse plurium nationum, quibuscum commercia exercebantur; sicuti Hierosolymis in Actis Ap. Synagogae erant Cyrenensium, Alexandrinorum, Cilicum, Asianorum &c. Et *Byblus* quidem in nummis & antiquorum libris per Y scribitur: at in Zosimi [I. 58.] editionibus, & in Notitiis Ecclesiasticis, & alibi per I: ex quo intelligitur librarios aevi medii in eo nomine permutasse vocalem.

A Sect. 47. Barnabae martyrium incipit: de quo martyrio nihil est cur dubitemus; nam & Syrorum Cypro vicinorum libri liturgici [uti sup. §. 1. ostendimus] Barnabam uti martyrem colebant; & eadem παράδοσις in Cypro vigebat VI. saeculo, quando Alexander monachus suam laudationem contexuit. Accedit, quod non alia afferri causa potest, cur Apostoli sepulcrum per quatuor saecula ignotum latuerit, nisi quod saeviente Judaeorum persecutione, Barnabae corpus raptim in specu sepultum fuerit, paucissimis consciis, qui testes [uti infra sect. 49. narratur] mox relicta insula Alexandriam petere coacti fuerunt. Nunc vero si Apostolus in pace obiisset; ejus tumba secutae posteritati minime latuisset. Eâdem sect. Judaei adversus Apostolum concitantur. De Judaeis in Barnabam conjurantibus tandemq. interficientibus ferme eadem omnia narrat Alexander in sua laudatione. Sed in eo quod heic versu quinto Judaei Apostolum Ὑπατίῳ τῷ ἡγεμόνι τῆς Σαλαμῖνης [*Hypatio Salaminis praesidi*, uti Sirletus reddidit] tradere satagunt, mihi non est dubium quin illud ἡγεμόνι ex semidocti descriptoris manu intrusum fuerit. Qui sciolus quum illud Ὑπατίῳ pro proprio hujus praesidis nomine accepisset, necessario ἡγεμόνι [*praesidi*] mox in sequentibus heic supplendam putavit. At nemo nunc ignorat, ὑπάτιον tantumdem esse quod *Consularem*, sive [ut aliter vocabant] *proconsulem*. Hinc in Orderico Vitale loco alias citato ista Pseudo-Joannis verba Latine sic leguntur: *Judaei vero comprehensum* [Barnabam] *CONSVLI Salaminae tradere voluerunt*. Nec secus in ipso Pseudo-Joanne Latino supra §. 2. Quibus locis CONSVLI positum est sive pro *Consulari*, sive pro *Proconsuli*. Cyprus aevo Apostolico proconsulibus parebat, quod & Dio & sexcentae inscriptiones testantur. At vero *proconsulis* & *consularis* vocabula fuisse synonyma, tũ alibi saepe, tum ad Acta S. Patricii M. ad XIX. Maii copiose demonstravimus. Mox v.7. sequitur narratio εὐσεβοῦς Ἰεβουσαίου [*pii Jebusaei*] a quo, forsitan Barnabae studioso, sibi Judaei timuerunt. Earum duarum vocum altera nomen proprium visa est *Sirleto*, at rectius Papebrochio gentile, unius scil. ex Jebusaeis illis quos David Hierosolymis exegerit. At vicissim pro εὐσεβὴς [*pii*] in Actis Mombritianis & Vltrajectinis apud Papebrochium, ut & in Latino Pseudo-Joanne sup. §. 2. & in Orderico is vocatur *Eusebius*, tamquam si nomen proprium viri hujus fuerit genere Jebusaei. In eisdem diserte additur, Judaeos timuisse, *ne hunc ille eriperet de manibus eorum*: quod in Graeco Joannis Marci nunc deest, necessario ex his interpretibus supplendum; alioqui manca erit narratio. Quod vero Jebu-

Jebusaeus iste Neronis cognatus fuisse narratur [& quidem Nero *Imperator* in supradictis scribitur] in eo ex faece popularium narrationum auctor iste hausit. Quod si verum esset, haberemus heic designatum martyrii tempus, sub Neronis scil. principatu. Ad finem versu antep. narratur Apostoli cinis *in sindonem conjectus* fuisse & *plumbo communitus*. At Ordericus, Latinus Pseudo-Joan. (sect. 12.) & Brev.Cap.non *Sindonis*,sed locelli aut vasis meminerunt (vide Adnot.225.) quae sola videlicet implumbari apta visa fuerunt. Atqui & sindon plumbeo sigillo excipiendo idonea erat: quod & hodie in venalibus telis factitatur. Pro ἀσφαλισάμενα scribe ἀσφαλισάμενοι.

Sect.48. v.3. *Venimus*, inquit, *in quemdam locum, & quum* (σπήλαιον) *specum invenissemus, in eam illum* (Barnabam vita functum) *demisimus*. Hoc ultimum verbum Graece est κατηγάγομεν,cujus vis Sirleto deperiit interpretanti *detulimus*. Atqui κατάγω est *deorsum ago* sive *demitto*. Ex quo intelligimus, eam specum non αὐτόματον (*naturalem*) fuisse, sed arte factam & concameratam, ac postremo (uti ex *demittendi* verbo significatur) ὑπόγειον *subterraneam*, & omnino talem, cujusmodi recipiendis corporibus hypogea exstrui solebant. At in eam specum nullum illatum fuisse olim corpus,historia Inventionis satis docet. Nec aliud significat Alexander monachus ubi de inventione, sect.41. v.6. *Paullulum effossa humo, invenerunt* (σπήλαιον πεφραγμένον ἐν λίθοις) *specum lapidibus obstructam, quos amoliti invenerunt urnam* &c. Vides ut eadem Alexander reperta narret, non viso hoc Pseudo-Joanne. Nec minor est utriusque consensus in Evangelio S. Matthaei. Pseudo-Joannes heic v. 7. Sepultum narrat Apostolum (ἅμα τοῖς μαθήμασιν) *una cum doctrinis* (h. e. Evangelio) *quas a Matthaeo acceperat*. Nihilo vero secius Alexander Matthaei Evangelium supra pectus Barnabae repertum memorat.

Sed ad priorem locum redeo: post quem statim sequitur: ἔνθα &c. *ubi Jebusaeorum gens prius habitabat*. Istud ἔνθα (*ubi*) non refertur ad *specum*, sed ad (τόπον) *locum*: quem quod olim a Jebusaeis habitatum dicit, ex Judaicis traditionibus videtur id didicisse. Ad finem sepultus dicitur die XI. Maii. Ea temporis consignatio si Pseudo-Joannem [uti credendum est] auctorem habet, nec ex recenti manu accessit; necesse erit Apostoli memoriam in ea insula assidue celebratam eo die fuisse, etiam ante corpus inventum. At Alexander monachus ita de festo loquitur, quasi si tum primum id institutum, & ei diei affixum fuisset, scribens, Ἐδικαίωσαν &c. *Decreverunt*, inquit, ejus *memoriam III. Id. Jun. quotannis celebrari*. Atqui non tum primum decreverunt, sed jam olim factitatum fuerat, teste hoc Joanne Marco, quem Alexander non vidit, & tamen cum eo in multis consentit. Quod indicio est non mala fide ab hoc ementiti nominis scriptore receptas in insula narrationes fuisse corrasas.

C A P. III.

In Alexandri monachi laudationem S. Barnabae Apostoli animadversiones.

§. I. *Hujus opusculi editiones. Ejus titulus haud satis intellectus dilucidatur: ex quo Alexander hic monachus Cyprius fuisse proditur. Quid κληδοῦχος. Auctoris aetas exeunti sexto saeculo affigi debet. De altero ejusd. Alexandri encomio; cui Papebrochius (recentioris id Alexandri opus ratus) obloquitur. Utrumque a Pagii accusationibus vindicatur. Medium de hac Barnabae laudatione judicium.*

Ea laudatio a Surio primum ex interpretatione Francisci Zini Veneti inserta fuerat mensi Junio: quam postmodum Franc. Combefisius ex integro interpretatus, initio to.VII. Biblioth. concionatoriae recudit, sed mutilam, uti loco suo dicemus. Postremo Papebrochius in S. Barnaba eamdem non tantum Latine ex Zino interprete, verum & Graece ex Ms.Vaticano evulgavit.Quo Jesuita teste, in Ms.Vatic.titulus hujusmodi praemitte-

batur: Αλεξάνδρυ μοναχῦ ἐγκώμιον εἰς Βαρνάβαν τὸν Απόϛολον, προτραπέντος ἀπὸ τῦ πρεσβυτέρυ καὶ κλειδύχυ τῦ σεβασμίυ ἀυτῦ ναῦ, ἐν ᾧ ἱϛορεῖται ὁ τόπος τῶν ἀυτῦ λειψάνων. Quae idem Bollandiſta ſic reddidit: *In Barnabam Apoſtolum Encomium Alexandri monachi, impellente presbytero & claviculario venerandae ipſius Eccleſiae editum; in quo* (ſupple *Encomio*) *etiam deſcribitur locus inventionis Reliquiarum ejus*. At ultima ſic reddes: In qua (ſupple *Eccleſia*, ἐν ᾧ ναῷ) *viſitur locus reliquiarum ejus*. Certe enim ἱϛορεῖσθαι non eſſe *Deſcribi*, ſed id [232] quod poſui, non eſt dubium. Ac re vera in ea baſilica fuiſſe locum prioris Reliquiarum loci, docet Alexander monachus extrema ſectione 44. (233). At ejuſdem tituli extrema verba in Combefiſio [234] aliter habentia, eum diverſe in ſuo exemplari legiſſe arguunt.

De hac porro baſilica, in qua Apoſtoli corpus recondebatur, plura Alexander infra ſect. 44. & ſeq. loquitur: ad quem locum nonnulla pro meo captu adſpergam. Et hunc quidem titulum perantiquum eſſe, ex eo diſcimus, quod etiamnum Barnabae exuviae in ea baſilica aſſervari, & a fidelibus eo confluentibus inviſi in eo lemmate dicuntur.

Is vero qui in eodem titulo auctor & hortator ad ſcribendum Alexandro fuit, presbyter ſimul fuiſſe dicitur, & baſilicae S. Barnabae (κλειδῦχος) *claviger* ſive *cuſtos* aut *aedituus*. Sicuti in vita S. Marthae matris S. Symeonis jun. Stylitae num. 52. κλειδῦχοι ii dicuntur, qui ibid. infra vocantur ϛαυροφύλακες h. e: *Crucis* (quae Hieroſolymis aſſervabatur) *cuſtodes*. Occurrunt κλειδῦχοι & apud Theophanem ad Copronymi annum XX. Praeterea apud Petrum Siculum in Hiſt. Manichaeorum ex editione Gretſeri reperitur, ut heic, κλειδῦχος τῆς ἐκκλησίας, *claviger eccleſiae*: de quibus vide Cangium in ea voce. Et ea quidem cura presbyteris plerumque incumbebat. Is autem, qui Alexandrum ad ſcribendum compulit, ſimul monachus erat; quippe quem ſic alloquitur ſcriptor ſect. 1. v. 3. ἀσκητῶν δοκιμώτατε πάτερ, *aſcetarum* (pro *monachorum*) *probatiſſime pater*. Eumdem προϛάτην v. 8. (ubi tamen non προϛάτην, ſed vocandi caſu προϛάτα ſcribendum eſt) h. e. *praepoſitum* vocat; & ſect. 3. ei ſe obedire debere profitetur. Ex quo elicitur, in S. Barnabae baſilica monaſterium fuiſſe ſub cura cuſtodis ejuſdem baſilicae; & in eo demum monaſterio Alexandrum, hunc monaſticam vitam exercuiſſe. Porro de monachis, qui in ejus baſilicae atrio degerent, quorum Divina officia in templo celebrare munus erat, facit hic auctor mentionem media ſectione 45. Eorum ergo monachorum hic Alexander unus erat. Habes de auctoris conditione, & incolatu.

Jam vero quod ad aetatem atque pretium.

(232) Ἱϛορέω non tantum apud profanos ſaepe eſt *Viſo*, aut *viſendi ſtudio luſtro* (ut apud Plutarchum ἱϛορῆσαι τὴν πόλιν, χώραν &c.) ſed praecipue apud Eccleſiae ſcriptores. In Euſebio praeſertim ea notione id verbum legiſse centies memini.

(233) Ibi ſic de Zenone narrat. *Epiſcopum vero magnis a ſe honoribus affectum remiſit Imperator in Cyprum cum magna pecuniae vi, juſſum excitare templum S. Apoſtoli Barnabae eo ipſo in loco, in quo pretioſae ejus reliquiae inventae fuerunt*. Quod haud ſecus, ac juſſus fuerat, peregiſſe mox memoratur.

(234) In Combefiſio ultima tituli pars ſic legitur: *Quam* (laudationem) *habuit rogatus a magno ſacerdote venerandi templi praefecto, quod B. Barnabae conſecratum fuerat*. In titulo enim nulla erat de Lipſanis mentio, nec verbum ἱϛορεῖται, ſed opinor καθιέρωτο legebatur. Res enim ſic ſe habet. Titulus Vaticani codicis erat ille idem qui initio laudationi praepoſitus fuit, quando ſcil. adhuc Barnabae pignora in ſui nominis baſilica colebantur. At poſtquam Saracenis inſulam devaſtantibus corpus alio avectum fuit, librarius laudationem tranſcripturus, titulum immutavit, ac talem praefixit, qui aetati ſuae conveniret, contentus dixiſse, Alexandri hortatorem fuiſse προϛάτην (nam ea credo vox in titulo voci *praefectus* reſpondebat: qua item voce auctor ſect. I. v. 8. eum praefectum alloquens utitur) illius templi, quod olim Apoſtolo (καθιέρωτο) *conſecratum fuerat*.

tium operis attinet; Baronius [235] quidem & alii post eum nimiam illi antiquitatem tribuerunt, dum eum sub Zenone vixisse, aut ejus aetati succrevisse existimarunt, ex eo adducti quod additionem illam Trisagio factam [*Qui crucifixus es pro nobis*] *novitatem nuper excogitatam* [236] vocet. At id falsum est; nam a textu Graecco illud *Nuper* abest; & quidquid in ea re novatum fuit, non aliud quam *καινοτομίαν* [*novitatem*] auctor sect. 35. appellat: quae vox vel diu post additionem factam usurpari poterat. Deinde nec sub Zenone, nec proxime secutis temporibus idem elucubrare scriptum istud potuit; quia sect. 32. sic de Zenone scriptum reliquit: *Huic* [Leoni primo] *gener erat* [Ζήνων ΤΙΣ, Ἴσαυρος τῷ γένει] *Zeno QVIDAM*, *genere Isaurus*, *qui etiam post eum regnavit*. Credibile ne est, eum qui sub Zenone, aut Anastasio, aut etiam sub Justino seniore scriberet, illud QVIDAM fuisse de Zenone vel adhuc privato usurpaturum?

At ex adverso Pagius ad annum 474. sect. V. & VI. & *futilem* hunc scriptorem vocat, & tantum XI. saeculo antiquiorem. De futilitate postea viderimus: nunc de aetate nobis certamen cum Pagio proponitur. Mihi enim hoc ante omnia certum videtur, Alexandrum Cyprium omnino ante medium VII. saeculum hanc laudationem contexuisse. Nam quum anno DCXLVIII. [237] aut sequente Saraceni Constantiam sive Salamina totamque simul insulam occupa- rint; & monasterium, in quo Alexander degebat, & S. Barnabae cultum fuisse disturbatum necesse est, ejusque Reliquias alio a piis insulanis avectas. Qui locus igitur huic laudationi erat? Quo confluens multitudo ad Barnabae corpus inducitur? Imo ne Archiepiscopi quidem amplius Constantiae post id tempus substiterunt. Et tamen sectione 49. laudator hic pro episcopo tunc Salaminiam ecclesiam gubernante rogat Apostolum.

Sed parum hoc est; nam etiam Phocae & Heraclii tempora h. e. initia VII. saeculi idem auctor praecessit: id quod saltem verum est de altero ejusdem Alexandri Encomio de vivifica Cruce, in quo tantum inventae Crucis ab Helena Aug. narratio contexitur, asportatae autem in Persidem, aut inde sub Heraclio reductae nulla prorsus est mentio: de quo quidem vide quae in ima [238] pagina adnotamus.

(235) Baronius ad ann. 474. satis habuit *antiquum scriptorem* appellare. At idem ad ann. 485. *egregium virum illius temporis* (quo scil. Barnabae corpus refossum fuit) disertim vocat. Alii Baronium secuti sive Zenoni aequalem, sive supparem crediderunt.

(236) Re vera in Zini translatione sect. 35. sic auctor incautos Fullonis sectatores hortatur: *Quaenam causa vos, Fratres adduxit, ut ... novitatem ab haereticis NVPER excogitatam sequeremini?* Quae interpretatio non tantum aliis passim eam citantibus, sed & ipsi Papebrochio imposuit; qui quamvis Graeca hujus encomiastae nobis ediderit, tamen in Com. praev. n. 9. adscriptis Latinis, quae modo dedimus, verbis, ex iis infert, hunc monachum *Non adeo diu post inventionem corporis scripsisse in Cypro, certe quum adhuc RECENS esset haeresis a Petro Fullone anno* 474. *suscitata*. At illud *Nuper* prorsus a Graeco abest, ubi sic legitur: *τίνος χάριν ... τὴν ἐφευρεθεῖσαν ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν καινοτομίαν κατεδέξασθε; Cur ... excogitatam ab haereticis novitatem amplexi estis?*

(237) Theophanes eam Saracenicam irruptionem anno Incarnationis secundum Alexandrinos DCXL. contigisse dicit: qui annus a Septembri anni 648. incipiens, in alterum Septembrem definit. Elmacinus in Hist. Saracenica eamdem in annum Hegirae XXVII. confert.

(238) Hujus *Alexandri Monachi historicam laudationem de pretiosae & vivificae Crucis inventione* primus Gretserus Ingolstadii an. 1600. Graece & Latine ediderat: quam tamen Combefisius breviarium vocat longioris a se editae. Hic enim eam ex integro interpretatus inseruit to. VI. Biblioth. concionat. pag. 561. Ad cujus calcem eam antiquiorem Heraclio facit, ex eo scil. quod Crucis in Persidem abductae & inde Hierosolyma reportatae nec vola neque vestigium reperiatur. Ergo saltem dum de Cruce scribebat ille, nondum abducta Crux fuerat; etsi potuerit senex Heraclii regnum attingere. Nec quidquã hoc judicio sanius censeo.

Postremo idem auctor in hoc Encomio non tantum additamentum Trisagio factum sect. 35. *καινοτομίαν* [*novitatem*] vocat, uti supra exposuimus; verum etiam ita incautos quosdam Petri Fullonis sequaces ab ea insania dehortatur, tamquam si quidquid in ea re novatum fuit, minime veteris memoriae res esset. Eo pertinet illa expostulatio: Καταλιπόντες, *Relinquentes in hac parte patrum orthodoxam doctrinam, inventam ab haereticis novitatem suscepistis*: quae objurgatio magis in priores Fullonis sectarios, quam in seros eorum posteros [quando additamentum radicibus actis desiit videri novitas] convenit.

Nunc si a Pagio quaeras, qua de causa hunc monachum vix XI. saeculo antiquiorem censeat; non aliud respondebit, quam quia dumtaxat Mich. Glycas [qui sub Joanne Comneno anno 1118. florebat] laudasse invenitur hujus Historiam *de pretiosae Crucis inventione*: quasi si necesse sit, omnium vel paullo obscuriorum scriptorum mentionem reperiri ab antiquis factam.

Ex dictis aut VI. desinente saeculo, aut summum sub initia septimi huic Barnabae encomio vacasse Alexander videtur. Nec seriora tempora illud ΤΙΣ [*quidam*] de quo initio disputavimus, requirit. Nam ibi de Zenone adhuc privato loqui incipit, tunc quidem non alia re nobili, quam quia gener principis esset; maxime quum de eo post centesimum amplius annum loqui aggrediatur.

Ceterum cur non ante extrema ipsa VI. saeculi spatia ab Alexandro Barnabas ornatus isto Encomio fuerit, unice me *οἰκουμενικοῦ* [*Oecumenici*] titulus, quem Patriarchae CPolitano tribuit, movet: qui titulus non nisi anno 588. ei decreto synodico assertus fuit: de quo videatur subjecta (239) adnotatio.

Hactenus de aetate. Sequitur futilitas, quam in eo Pagius ex Papebrochio insectatur. Qui Bollandista ad III. Maii quum hujus Alexandri encomium *de inventione pretiosae & vivificae Crucis* ad manus habuisset; tamen opere suo illud indignum ratus, inserere noluit, adhaec taxans Combefisium, quod, uti supra dictum fuit, ante Heracliana tempora illud scriptum putavit. Mitto graviores Papebrochii [240] censuras, ne lectorem detineam. Quem fatendum est, non idem omni

[239] Alexander sect. 35. v. 4. ait: *Quum Salaminius episcopus in Urbem regiam proficisci, &* [*τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου*] *OECUMENICI patriarchae judicio sisti juberetur* &c. Ac nequis causetur, istud *οἰκουμενικοῦ* a posterioribus Graeculis additum fuisse, obstat huic consentiens locutio ad finem sect. 34. ubi synodus CPolitana contra Petrum Cnaphea veluti *oecumenica* laudatur. *Et anathema in illum contorserunt omnes* [*οἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην*] *qui in oecumene* i. e. orbe terrarum *sunt episcopi*. Atqui ea synodus (cui Acacius patriarcha praefuit) tantum ex CPolitani patriarchae dioecesi coacta fuit. Hic autem CPolitani patriarchae fastus ex levioribus initiis [quibus supersedeo] ortum ducens, tandem anno 588. synodi CPolitanae sub Joanne Jejunatore patriarcha decreto firmatus fuit. Etsi autem primo Pelagius, mox Gregorius M. pontifices ei arrogantiae obviam iverint; tamen apud Graecos ea synodo posteriores, etsi cetera orthodoxos, mansit, ut patriarcham suum *Oecumenici* appellatione donarent; quod illi tamen forsitan non malam in partem initio accipiebant, quia scil. Romanum imperium *οἰκουμένη oecumene* vocabatur, cujus bona pars dioecesin CPolitanam constituebat.

Quare etsi Alexandri Encomium Crucis potuerit antiquius esse, forsitan ab adhuc juvene contextum; at Barnabae certe laudatio posterior anno 588. esse debuit, & in ejus saeculi exitum, aut sequentis initium est omnino conferenda.

(240) Is ad III. Maii praefatus se antea voluisse *Encomium Alexandri monachi de inventione ... Crucis* adtexere, sect. 30. causam cur id postea non praestiterit, hanc assignat. *Verum ut orationem illam inspexi propius, non modo censui eam Heraclianis temporibus* (quibus antiquiorem fecerat Combefisius) *longo intervallo posteriorem* (id vero tantum sibi sumens, ceterum probare supersedet) *sed omnino talem quae praeter substantiam ac pene verba narrationis ex Theophane* (ex Sozomeno melius dixisset, quocum pleraque communia habet: nam Theophanes Alexandro multo posterior fuit)

vel

omni tempore de scriptoribus tulisse judicium, sed pro argumento quod erat prae manibus, diversis judicasse modis. Certe eidem illi Papebrochio hic ipse monachus in Barnabae Encomio tantum non [241] summus est.

Sed nolim equidem pari studio materiae abripi. Quid enim dissimulo? Non multum hic quidem noster judicio valuit, nec raro in paullo antiquioribus rebus a veritate aberravit. Tamen & a fide integra se lectori facile commendat, & talis viris summis Baronio[242]atque Valesio visus fuit, quem passim ducem sequerentur, ille in Annalibus, hic in Differt. de Petro Fullone. Eidem Papebrochius summa omnia detulit, ut Adnot. 241. ostendimus. Ne Tillemontius quidem in Barnaba Not. 3. quidquam in eum gravius protulit,quem & alibi pluries pro re nata sequitur.Itaque etsi judicii amussim in eo haud raro requiras, at sinceritatem nullo modo. Ex eo fit, sicubi in praecedentium temporum historiam offendit, id ei juxta cum aliis plura in aevi, etiam sui, narratione peccantibus esse largiendum. In hoc autem Barnabae elogio, nae is insulanas narrationes majorem partem scriptas, alicubi forsitan per ora traditas, secutus est. Et quoties ei quidem cum Pseudo-Joanne, quem minime norat, convenit, ea adoptari pro verisimillimis possunt. Praecipue autem in inventionis sacri corporis historia nihil est cur scriptori eorum temporum vicino fidem derogemus; praesertim qui & Theodoro Lectori consentientia scripserit, & circa sepulturae locum, & Evangelium cum Apostolo conditum[ut & alia complura] etiam personato Joanni Marco, quocum, utpote sibi ignoto, conspirare nullo modo potuit.

§. II. *In prooemii finem & in Caput primum.*

Alexander Pseudo-Joannis Acta ignoravit. In Graecum Isaiae locum antiquae lectiones. Joseph *nomen Barnabae asseritur. De Levitarum ephemeriis. Apostolorum caenaculum in domo Joannis Marci.*

Ad finem prooemii h. e. sect.8. se de Apo-

vel simili scriptore acceptam, nihil omnino habeat, quo non manifestetur turpis plurium notissimar. rerum ignorantia. Mox erroribus pluribus (in rebus tamen non sui temporis sed ante ducentos amplius annos gestis) Alexandri numeratis, sect.32. concludit: *Quibus consideratis, encomium istud existimavi hoc opere* (in quod tamen Bollandistae plurimas sordes sibi notas atque confessas inferre numquam dubitarunt) *indignum esse: auctorem vero suspicamur esse monachum Cryptae ferratae* (non: verum monasterii Ecclesiae S. Barnabae in urbe Constantia, uti initio ostendimus) *unde similes quisquiliae plures . . . ad Vaticanam bibliothecam pervenerunt.* Hactenus clarissimus auctor ingenio indulsit suo.

(241) Papebrochius ad XI. Jun. in Comm. praevio num. 9. sic posuit: *Qui* (Alexander) *non adeo diu post inventionem corporis scribens in Cypro, certe quum adhuc recens esset haeresis a Petro Fullone ann. 474. suscitata* &c. Deinde num. 11. *Est enim* (Alexandri laudatio) *graviter omnino scripta, & quoad posteriorem partem* [de Apostoli inventione] *ex certa scientia, quoad primam autem ex recepto tunc apud Cyprios sensu* &c. Deinde passim in adnotatis ad hoc Encomium plus, quam equidem vellem, huic monacho tribuit. Haec Papebrochii posteriora judicia si Pagius a me supra laudatus legisset, profecto aequiorem se huic Cyprio scriptori praebuisset.

Quamquam Papebrochius, quantum conjicio, Barnabae laudatorem ab encomiaste Crucis alium fecit, eoque quanto plus aequo illi tribuit, tantum huic detraxit: in utroque nimius. Sed Pagius tamen pro uno auctore habuit, nec aliter eruditissimus quisque: quod & res ipsa loquitur. Praeter nomen idem, par utrique monasticum institutum, par aevum, par studium contexendi encomia, eaque historica: id quod titulus illius de Cruce [in quo vocatur *ἱστορικὸν ἐγκώμιον*] ostendit. Certe utraque laudatio a prooemio ad longas rerum gestarum narrationes, hinc vero tandem ad laudes & rhetorica pigmenta progreditur: ut facile duas sorores agnoscas, ab eodem parente prognatas.

(242) Baronius ad ann.485. sic de hoc opusculo praedicat. *Historia quidem omni acceptione dignissima, omnium assertione atque consensione recepta, ab egregio viro illius temporis Alexandro monacho orthodoxo scripta exstat: quam ut egregium monumentum, & lucernam in caliginoso loco lucentem . . . hic tibi opportune intexendam putavimus.*

Apoſtoli *vita & conſummatione* [ἔκ τε τῆς Στρωματέως, καὶ ἑτέρων ἀρχαίων συγγραμμάτων] *& ex Stromateo* [Clementis Alexandrini] *& ex aliis antiquis ſcriptis* deprompturum narrationem proponit. Ex his vides, quibus ex fontibus hauſerit. At de Joanne [243] Marco ne verbum quidem, certe quod id ſcriptum tum in Cypro tum alibi tunc ignotum fuiſſet, in aliquo facile Syriae angulo latens, unde ſero tandem aevo poſteriore emerſit. Sane quidem ſi Alexander Acta Joannis Marci vidiſſet, numquam ex occaſione Inventionis feſtum Barnabae diei XI. Junii aſſignatum fuiſſe dixiſſet: de quo plenius nos cap. ult.

Sect. 9. in fine ex Iſaia ſic citat: Μακάριος ὁ ἔχων σπέρμα ἐν Σιὼν, καὶ οἰκίαν ἐν Ἱερυσαλήμ. *Beatus qui habet ſemen in Sion & domum in Jeruſalem*. Merito heic conqueritur Papebrochius, fruſtra ſe in Vulgata Latina id quaeſiviſſe. At in Graeca Prophetae interpretatione extremo cap. XXXI. ea leguntur: niſi quod pro οἰκίαν [*domum*] in omnibus legitur οἰκείους [*domeſticos*]. Verum Noſter in ſuo codice legebat ſine dubio οἰκίαν, ſicuti citat; id enim ſcopo ſcriptoris ſervit, oſtendentis affectaſſe Judaeos *domum* in civitate ſancta poſſidere, nimis craſſe illum Vatis locum accipientes. At Hebraice nec illud *Beatus* [quod & a Graecis ceteris interpretibus abfuiſſe Euſebius teſtatur] extat, & pro *Semen* eſt *Ignem*, pro *Domum* aut *Domeſticos* eſt *Clibanus*; ſicuti & Aquila, Symmachus, Theodotio reddiderunt. Hinc merito in Vulgata Hieronymi is locus ex Hebraeo ſic legitur: *Cujus ignis eſt in Sion, & caminus ejus in Jeruſalem*. Ex qua Hebraica lectione animadvertis in Alexandri codicibus non male ſcriptum fuiſſe οἰκίαν (*domum*) quod ab Hebraica ſententia propius aberat.

Sect. 10. v. 3. Apoſtolus Ἰωσὴφ (*Joſeph*) primum fuiſſe vocatus a parentibus ſuis dicitur. Ac ne de menda ſuſpicio ſubeat, addit eum *Patriarchae* Joſepho cognominem feciſſe genitores: praeter plures, quos ſubjicit, *Joſephi* nominis ſignificatus. At nunc in vulgatis omnibus Graecis Actorum Lucae exemplaribus (unde cap. IV. v. 36. haec ſumpta fuere) non Ἰωσὴφ ſed Ἰωσῆς *Joſes* legitur. Sed tamen ſatis ſalvae res ſunt; quandoquidem etiamnum in Mss. optimae notae Ἰωσὴφ *Joſeph* reperit Millius. Sic etiam habet Vulgata Latina: nec aliter in tranſlationibus Syriaca, Arabica, Coptica, & Epiphanio ſcribitur. Quocirca non eſt dubitandum, quin Vulgata Latina veram lectionem retinuerit, cum qua heic, ut & paſſim alibi, codex antiquiſſimus Cantabrigienſis conſonat, & noſter hic monachus.

Sect. XI. Barnabam Gamalielis diſcipulum Hieroſolymis fuiſſe dicit, Pauli condiſcipulum, & quotidie magnos in ea Schola progreſſus feciſſe; addens: ὅπω μέντοι εἰς τὴν εὐνημερίαν (cor. ἐφημερίαν) τῶν Λευιτῶν ἐπέτακτο διὰ τὸ ἐλλιπὲς τῆς ἡλικίας, ἔτι γὰρ ἔφηβος ἦν. *Nondum vero in Levitarum vices allectus fuerat ob aetatis defectum, quippe nondum exceſſerat ex ephebis*. Et Sacerdotum quidem ἐφημερίας (*vices* Latinus Lucae interpres vocat, quem in tranſlatione loci hujus ſecutus fui) ex initio Evangelii Lucae didiceramus: at parces Levitarum ephemerias hinc primum cognoſcimus. Legitima Levitarum aetas erat annorum XXV. ex Lev. VIII. 24. ante quam aetatem a miniſterio repellebantur.

Sect.

(243) Papebrochius Com. praev. num. 11. in fine laetatur quod inter eos, unde ſe hauſiſſe auctor profitetur, *Nec Periodi* [Joannis Marci] *fuerunt, quod mireris* [imo nihil mirandum, quum illae Alexandro laterent] *neque Recognitiones Clementis Rom.* [ſed ex his profeciſſe alicubi monachum non abnuerim, quippe jampridem notis, & ab ipſo Origene lectis].. *unde major* [inquit] *operi aeſtimatio accedit*. Verum ut ſaepe monuimus, ἀρχαίων συγγραμμάτων nomine Noſter inſulanas potiſſimum memorias ſcripto, uti fit, a ſimplicioribus viris conſignatas intellexiſſe videtur: quae quia ſatis notae Cypriis erant, nominatim eas deſignare, dum ad illas provocat, inſuper habuit.

Sect. 13. magnifice loquitur de caenaculo Joannis Marci, ubi Jesus Pascha celebraverit (de quo videsis Tillemontium in vita Jesu-Christi Not. 27.) & cetera contigerint mysteria, quotiescumque convenisse in caenaculum Apostolos Evangelistae narrant. Ibi & Ecclesiam Sion ceterarum matrem exaedificatam fuisse ad extremum narrat. Quae utinam antiquiorum testimonio niterentur. Nisi quod ab antiquioribus commentariis sua hausisse se monachus initio profitetur.

Sect. 14. Barnabas non tantum unus ex LXX. fuisse narratur (quod plures ex antiquis prodiderunt) sed & eorum coryphaeus. Ibidem *Barnabae* cognomentum ei primum a Petro ex Divino afflatu impositum dicitur. Id porro nomen juxta cũ S.Luca Act. IV. 36. *Filium consolationis* interpretatur. Recte. Nam licet *Bar-Nabas* Hebraice *filium prophetiae* significet; at Syriaco sermone (qui Apostolis vernaculus erat) *Filium consolationis* notat, ut in loco Actorum dicemus. At aevo medio variae hujus nominis interpretationes cusas video. Ms. Collectanea de S. Barnaba [quae cap.2.ex Neap. Monasterio S. Joan. ad Carbonariam haud semel allegavi] a significatibus nominis (quod saepe in aliis ibi fit) ordiuntur in hunc modum: *Barnabas interpretatur Filius-venientis, vel Filius-consolationis, vel Filius-prophetans, aut Filius-occludens.* Quas omnes interpretationes pluribus mox Apostolo accommodat, pro captu scil. sui temporis. Easdem quatuor significationes in antiquis *Interpretationib. Nominum Hebr.* ad calcem antiquorum Biblior. reperio.

§. III. *Ad caput alterum.*

Barnabae Paulo se demittentis modestia. Inter utrumque divortii causae. Κρίσις *pro* Gehenna. *Alexander cum Pseudo-Joanne componitur. Joannis-Marci, & Marci Evangelistae* ταυτότητα *ex Cypriorum traditione ortam.*

Ad finem sect. XX. quod ait Barnabam, ceteroqui Paulo digniorem, ei semper priores partes tribuisse, id et cum Pseudo-Joanne (vide sup. cap. 2. §. 4. ad Graeca Pseudo-Joannis sect. 39.) & cum Chrysostomi pluribus locis, & cum aliis antiquis pulchre consentit. Multus certe in eo Chrysostomus est: qui Hom. XIX. ad Acta notat Barnabam Paulo cedere (Act. XIII. 16.) etsi esset venerabilior. Et passim in eam sententiam disserit.

Sect. 22. Joannis Marci infirmitas animi notatur, qui horrore periculorum, quibus ultro caput suum objectabant Apostoli, Hierosolyma ad matrem suam redierit. Sed mox sect. seq. idem poenitentia tactus rursus se Barnabae adjungit, ne tum quidem tamen [μετὰ παῤῥησίας] *animo satis fidenti*. Haec si vera sint; inde Lucae Actis lux affulgebit. Haec enim causa exstitit (ut sect. 24. pergit auctor) cur Paulus a Barnaba diverteret, qui Barnabas deinceps Marcum individuum comitem habuit.

Sect. 25. Tota Barnabae oris & corporis habitudo minutim describitur, uti fit etiam in Actis S. Marci, quae ad XXV. Aprilis illustravimus. Quae non aliunde hic laudator, quam ab Apostoli antiquis imaginibus in insula exstantibus, aut ex antiquioribus S. Barnabae Actis, quae interciderunt, didicisse videtur. Et exstitisse certe aliqua de Barnaba scripta ἐπιχώρια, omnis haec laudatio clamat, in qua tot circumstantiae narrantur, quae non aliunde quam ab antiquioribus historiolis manare potuerunt.

Sect. 27. vers. 6. οὐδὲ ἡ κρίσις τέλος ἔχει ... κολάζουσα τοὺς ἁμαρτωλούς. Quo loco Κρίσις [ad verbum *Judicium*] pro *Gehenna* sumitur, ut alibi apud Graecos, & interdum etiam *Judicium* eodem significatu apud Latinos Patres. De qua voce memini dixisse ad XIX. Maii in S. Patricio pag.396. & alibi. Itaque verba supra recitata sic vertes: *Nec Gehenna finem habet ... puniens peccatores.* Id ex eo palam fit, quod mox v. 11. hanc eamdem κρίσιν vocat γέενναν τὴν ἀθάνατον, *gehennam immortalem*.

Ad finem sect. 28. a Barnaba morituro Joannes Marcus Paulum convenire

venire jubetur. Hoc vero cum narratione Pseudo-Joannis in fine non pugnat, ubi is Alexandriam navigasse scribitur. Nam ex Cypro Alexandriam trajectus facilior erat. At inde mox Paulum inquirere & adire potuit. Quem Ephesi convenisse narratur heic infra sect. 30. v. 6.

Sect. 29. v. 5. & supra sect. 26. v. 3. Judaei Barnabae interfectores *ἀπὸ Συρίας* fuisse dicuntur. Hoc illud est quod innuit Pseudo-Joannes sect. 46. in fine, ubi ingressus dicitur Apostolus in Synagogam vicinam Bybliae Synagogae. Nam & Byblus urbs in Phoenice Syriae erat. Ex quo datur intelligi, illam alteram Pseudo-Joannis synagogam Bybliae vicinam, etiam Syram fuisse, & ejus contubernales fuisse illos, qui in Barnabam conjurarunt. Deinde quae de rogo & sepultura scribuntur, satis cum Joanne-Marco consentiunt, eo excepto, quod Pseudo-Joannes corpus in favillam redactum dixerit. Quamquam & haec conciliari posse ad eum locum ex Latina translatione ostendimus.

Sect. 30. v. 12. Dicitur Petrus duxisse secum Romam Marcum [h. e. Joannem Marcum] *τρανοποιήσας αὐτὸν*; sed Zinus recte legit *παιδοποιήσας* (*adoptans*) quia vertit, *Quia quodammodo sibi filiū genuerat.* At illud valde notandum est, quod ab hoc Marco scriptū Evangelium, & Ecclesiam Alexandrinam fundatum dicit. Ex quo patet, non minus ab Alexandro, quam a Pseudo-Joanne, Marcum Evangelistam cum Joanne-Marco Barnabae consobrino fuisse confusum. Quumque uterque Cyprius fuerit; ex eo discimus, eam opinionem Cypriis singularem fuisse. Et hanc quidem sententiam Combefisius in Auctario aliorū plurium antiquorum consensione firmat. Idem & Graeci in suis libris liturgicis sentiunt, quod ex cap. seq. intelliges. Sed eam tamen opinionem recte refellit Tillemontius in Marco Evangelista Not. 2. Quibus addere & hoc licebit, quod Joannes Marcus [uti cap. superiore vidimus] Barnabam tumulavit. At qui potuisset, si quidem diversus ab Evangelista non esset? Nam Evangelista [ut ostendimus ad XXV. April.] anno Christi LXXV. martyrium subiit, anno solido ante Barnabam, qui anno LXXVI. martyr occubuit, uti cap. 6. demonstrabitur.

§. IV. *In caput tertium & quartum.*

Quid θείας λήξεως. Vetus Zenonis nomen, ex quo huic monacho error obortus. Διαδέχομαι passivum. Ἀποστολικὸς Alexandro restituitur pro Ἀπόστολος, quod heic nihil est. Δεκτικόν. Theopaschitae ab Apollinaristis orti. Interpolati Trisagii sectatores, non omnes continuo haeretici. Alexandri in historiam offensio. Σταυροφορία. Loco inquinatissimo suppetias itur. Πατρωσύνη, paternitatis *titulus.*

Sequuntur tertium & quartum caput, quibus ubi ex memoria proxime praecedentis aetatis de rebus Petri Fullonis atque Zenonis quaedam delibavit, mox Inventionis Barnabae historiam luculenter exponit. Hanc potissimum hujus Encomii partem magni fecere Baronius, Valesius in Dissertat. de Petro Fullone, & *κριτικώτατος* Tillemontius [quem vide tum tom. 16. in Acacio CPolitano, tum in Leone & Zenone Augustis] qui ex hoc auctore sua passim hauserunt. Tantum Pagius hoc spreto scriptore alia omnia sequitur: quem videbis ad ann. 474. Nec difficile esset Pagii difficultatibus obviam ire, ex iis praesertim, quae passim supra §. 1. de hoc scriptore, ejusque sinceritate edisserta fuerunt. Sed nolo nimium de via divertere. Tantum igitur quaedam carptim in duo sequentia capita pro captu nostro adspergemus.

Sect. 32. v. 3. Leo Imp. cum adjuncto *τῆς θείας λήξεως* nominatur. Quod interpres reddidit *sanctae memoriae.* Sed rectius reddi poterat *beatae conditionis* aut *sortis*, quasi dicas *Beatitatem assecutus.* Quem eumdem initio sect. 33. *terrestre regnum cum immortali commutasse dicit.* *Λῆξιν* eo significatu & Synesius & alii usurparunt, Chrysostomus autem sexcentis locis. Ibidem sequitur: *Huic* (Leoni) *gener erat* (*Ζήνων τις*) *Zeno QVIDAM genere Isaurus.*

rus. Vide quae in iſtud QVIDAM ſup. §.1. adnotavimus.Sed praeter ibi animadverſa,adde hoc etiã,quod Zeno antequam Ariadnam Leonis filiam duceret, *Taraſicodiſa Ruſumbladeotae* filius [quae ſunt Iſaurica nomina] vocaretur; quem Leo data filia *Zenonem* tranſnominavit, teſte Candido Iſauro ſcriptore apud Photium pag.174. Haec eo dixi, ut appareat illud τὶς (*quidam*) priori nomini fuiſſe ab hiſtorico, ex quo haec Alexander hauſit, accommodatum: quem ſcripſiſſe crediderim hoc ferme modo: *Huic gener erat* (Ταρασικοδίσα τις, εἶτα δὲ Ζήνων μετονομασθεὶς) *Taraſicodiſa quidam, poſtea Zeno tranſnominatus.* Sed monachus compendio ſtudens, adempto priore nomine, tamen illud τὶς [*quidam*] incogitans retinuit. In fine dicitur Petrus Fullo ſe inſinuaſſe in amicitiam generi Imperatoris, qui tunc *patricius & comes excubitorum* eſſet. De dignitate Comitis excubitorum paſſim Byzantinae hiſtoriae ſcriptores loquuntur. Ab hac dignitate mox ad ducatum orientis promotus fuit, uti mox innuitur ſect.33. v. 3. ubi Zeno profectus in Orientem dicitur, quamvis *Ducis Orientis* gradu [cujus ceteri hiſtorici meminerunt] non diſerte nominato.

Sect.33. v.12. *Niſi ſucceſſorem accipiat* [ubi Gr. eſt διαδεχθῇ, ad verbum *Excipiatur*] *epiſcopus civitatis hujus.* Haud alibi obvium eſt διαδέχομαι paſſivo ſignificatu. V. 19. *Gravia* (crimina) *contra Apoſtolicum* [h.e. patriarcham Antiochenum] *comminiſcens*. Graece quidem heic legitur κατὰ τοῦ ἀποστόλου, *contra Apoſtolum*: ſed ſcribendum eſt Ἀποστολικοῦ, *contra Apoſtolicum*. Epiſcopos olim *Apoſtolicos* fuiſſe vocatos, patet ex pluribus Latinorum locis, quae Suicerus in Theſ. quaeq. Cangius in Latino Gloſſario attulerunt. At eam locutionem etiam Graecis fuiſſe uſurpatam nunc primum ex hoc loco diſcimus.

Sect. 34. v. 4. Δεκτικὸν eſt *ſupplicatio* [vulgo *Memoriale*] haud alibi obvia aevi ſequioris vox. Mox ex v.10. intelligimus, ab Apollinariſtis Theopaſchianorum haereſim primum eſſe profectam. Idque veriſſimum eſt; nam ut ex Theodoreti dialogo qui Ἀπαθὴς [*Impaſſibilis*] inſcribitur, conſtat, tempore Apollinaris & Euſebii Emiſſeni is error ſpargi coepit. Imo & ipſum Apollinarem, *Vnigenitum Deum mortalem eſſe ... atque in triduana illa corporis morte divinitatem ſimul cum corpore mortuam*,docuiſſe, auctor eſt Nanzianzenus Orat.46.p.722. Deinde eadem haereſis ab Eutychianis robur majus accepit, maxime ab hoc Petro Fullone: quem tamen male quidam Theopaſchitarum auctorem faciunt. Male: nam uti mox dicitur, non aliud Fullo novavit, quam quod in Apollinariſtarum gratiam,& ejus firmamentum erroris impium additamentum Triſagio affinxerit, atque [ut Hiſtoriae Miſcellae XXII.16. locutione utar] *Trinitatem in Triſagio crucifixerit*. Errant autem qui hujus additamenti auctorem Anaſtaſium Imp. faciunt, Evagrii & Cedreni auctoritate male intellecta inducti. Nec enim aliud hi ſibi voluerunt, quam quod additionem illam [ceteroqui alibi excogitatam] CPolim primus induxerit Anaſtaſius malo ſuo. Cedrenus ipſe alibi Cnaphea iſtius adjectionis diſerte repertorem facit.

Ceterum non omnes additamenti Triſagio facti ſectatores prave ſenſiſſe, mox ex ſect.35. docemur. Quae ſectio paraeneſim complectitur, qua incautos quoſdam, qui [ἁπλότητι λογισμοῦ, καὶ οὐ κακίᾳ γνώμης uti v.3. legitur] *ſimplicitate magis quam ſua improbitate* ad eam adjectionem inducti fuerant, ab illa novitate dehortatur. Quos Alexander pluribus allocutus, ad extremum perorans dixit, *Extremae* [ἰδιωτείας h.e. ineruditae ſimplicitatis: quod vocabulum videtur hinc tranſtuliſſe, ut alia plura, Theophanes ad Leonis I. ann. 10.] *Extremae*, inquit, *inſcitiae rem futuram, ſi iſtius haeretici novitatem admiſerint* [κἂν μὴ φρονῶσι τὰ τοῦ αἱρετικοῦ] *etiamſi non eadem, quae haereticus ille, ſentiant*. Ex quo manifeſtum eſt, tum initio, tum etiam ſecutis temporibus additamentum illud non tantum

ab haereticis, ſed etiam a pluribus incautis catholicis fuiſſe uſurpatum, praecipue, uti reor, a monachis. Nam tota haec monachi Alexandri hortatio ad monachos, ni vehementer fallor, dirigitur; quos etiam v. 2. & v. antepen. ἡμετέρους [*noſtros*] vocat; eoſque longe alia *a ſanctis patribus noſtris* [quo elogio monachi ſanctitate illuſtres donari ſolebant] edoctos, arguit.

Sect.36.v.7. Fullonem a Zenone reſtitutum in cathedram Antiochenam narrat; cui conſentit Theophanes. Sed rectius ii, qui a Baſiliſco tyranno reſtitutum prodiderunt. Idque licebit, ſi lubet, inter hujus ſcriptoris ἁμαρτήματα ἱστορικὰ referre, poſt centeſimum amplius annum haec ſcribentis.

Sect. 40. quod de Evangelio Matthaei narratur, id totum in caput V. rejicimus; ubi & inſigne Syri ſcriptoris de eo Evangelio teſtimonium producemus, ac ſimul duo illuſtria Theodori Lectoris, & alterius cujuſdam & Cedreni loca, quibus tota inventionis S. Barnabae hiſtoria brevi perſtringitur.

Sect.41. Anthemium epiſcopum proceſſiſſe narrat ad deſtinatum locum, ubi latebat Barnabae corpus, μετὰ σαυροφανίας: forſitan rectius μετὰ σαυροφορίας, *Cruce praelata*. Cujus praelatio in proceſſionibus jam tum IV. exeunte ſaeculo in more erat, ut ex vita S. Porphyrii Gazae epiſcopi ab Herveto tranſlata conſtat.

Sect.42. v.7. & ſect.43. poſt medium ὑπόθεσις eſt *controverſia*. Exempla ſimilia ex Conc. Calchedonenſi, & aliis affert Cangius in Gloſſario Gr. Verſu 4. ante finem, οὐκέτι ἦν πόνος: ſupplendum eſt ἀμφιβολογίας, aut tale aliquid. *Nullus relinquebatur diſceptandi locus*.

Sect.43. v.4. μηδὲν ἔτι τοιοῦτο τοῦ ἀληθοῦς ἀποκρύψαι. Locus eſt corruptiſſimus. Quem συνέχεια [*contextus*] ſic reſtituendum monet: μηδὲν ἔτι τοιοῦτο τοῦ ἀληθοῦς ἀποκρύψας, *Nihil tale ex iis quae vera eſſent, ſibi ultra reticendum ratus*. Verſu ult. Imperator epiſcopum alloquens, τῇ σῇ πατρωσύνῃ, *Paternitati tuae* ait. Abeſt id vocabulum a Cangio; cujus loco in Appendice Πατρότης ex vita S. Euthymii affertur. Idem in Lat. Gloſſario *Paternitatis* vocabulum [& quidem diverſo ſenſu, nim. pro Abbatis officio] tantum ex Conc. Tullenſi ſaec.IX. citat. Tamen S. Laurentius diaconus Xyſtum Papam ſic compellans in antiquorum ſcriptis inducitur: *Quid ergo in me diſplicuit paternitati tuae?*

Sect.45.v.6. quid ſit templum ἐμβόλοις ἔξωθεν κύκλῳ περιεσφιγμένον, Zinus interpres aut ignoravit, aut in ſuo non legit, id totum certe praeteriit. Ἔμβολοι ſunt *porticus*, quibus S. Barnabae baſilicam exterius quaquaverſum fuiſſe ambitam, hic auctor prodit. De his ἐμβόλοις plurima paſſim apud ſexti & ſequentium ſaeculorum ſcriptores mentio eſt: nam prior Graecia hoc ſignificatu eam vocem uſurpaſſe non reperitur. Porro haec & ſequens ſectio pulchram ejus Eccleſiae cum adjacentibus aedificiis deſcriptionem continet, haud alibi obviam.

C A P. IV.

De Actis Latinis Mombritianis & Graecorum libris.

Latina quaedam S.Barnabae Acta jam pridem ediderat Boninus Mombritius. Eadem poſtmodum non tantum ex Mombritio, ſed & ex antiquo membranaceo codice recudit Papebrochius ad XI.Junii; qui in adnotatis ſuum illum codicem *ante annos ſeptingentos* (h. e., comparata ſcil. hujus Bollandiſtae ſcribentis aetate, decimo ſaeculo) exaratum notat. Nec equidem multo antiquiora X. ſaeculo ea Acta exiſtimaverim. Etenim Graecum Pſeudo-Joannis commentarium IX. aut ſummum VIII. ſaeculo in Occidentem allatum, ſimulque Latine redditum, ſuperiore cap. §.2. oſtendimus. Quare quum Mombritianae hiſtoriae pars poſterior tota ex illo Pſeudo-Joanne conflata fuerit (fatente id ſcil. ipſo auctore ſect. 2. v. 7. ubi ex S. Luca & Joanne Marco ſe ſuum ſcriptũ conſarcinaſſe profitetur, ut & rurſus infra initio illius partis alterius ex Joanne Marco hauſtae) neceſſe eſt, aegre

ante

ante IX. saeculum id praestare Mombritianum scriptorem potuisse.

Quocumque autem tempore id contigit; certe auctor Mombritianus, si vera dicit, non Latinam Pseudo-Joannis translationem apud nos verisimillime factam (quam supra cap. 2. §. 2. dedimus) ob oculos habuit, sed Graecum ipsum textum, ex quo interpretando suam alteram partem contexuit. Id certe innuit, ubi ad alteram partem transit iis verbis, quae Papebrochius affert in Comm. praev. num. 7. *Quo autem ordine ad martyrii coronam pervenerit* (Barnabas) *ex GRAECO eloquio Joannis exadelphi ejus TRANSFERENTES, sensum magis quam verba sequentes, fideliter declaramus. Joannes igitur qui & Marcus* &c. Equidem quum Mombritio, in Italia longe rarissimo, caream, nec istam partem alteram ex Joanne haustam Papebrochius recuderit, nihil de ea judicare valeo. Tamen quia Ordericus Vitalis diversas aliquot ab ea translatione quam supra dedimus locutiones usurpat; id arguit Ordericum profecisse ex scripto Mombritiano, cui ab auctore suo diversa altera Joannis translatio intexta fuerat.

Ergo tota haec Mombritiana historia hoc filo contexitur, ut pars prior S. Lucam ducem sequatur; mox (interpositis tamen quibusdam de Romana ac de Mediolanensi Barnabae praedicatione) pars posterior ex Joannis Marci apocrypho scripto (quod tamen ipse auctor pro *Actibus authenticis*, uti loquitur, habuit) depromat.

Ad Graecorum vero libros quod attinet; tum in Menaeis tum etiam Basilii Menologio die XI. Junii post S. Bartholomaei elogium [quem junctim cum Barnaba colunt] sequitur hoc alterum de Barnaba, quod eisdem plane verbis tum in laudato Menologio, tum in Menaeis decurrit. Sed praestabit ex Menologio describere. A titulo ordiar. Ἄθλησις &c. *Certamen SS. Apostolorum Bartholomaei & Barnabae*. Mox amborum elogia subjiciuntur. *Ex his S. Bartholomaeus* &c.... *Barnabas autem, qui &* (244) *Joseph in Apostolorum Actibus inscribitur, unus ex* (245) *Septuaginta exsistens, Pauli comes ordinatur. Ejus nomen Filius consolationis redditur. Ex tribu Levi ortus, & in insula Cypro natus & educatus, primus Hierosolymis, Romae, et Alexandriae Christi Evangelium praedicavit. In Cyprum porro profectus, a Judaeis simul & Graecis lapidatur ignique traditur. Quem Marcus*(*) *Apostolus et Evangelista sublatum in specu reposuit. Deinde Ephesum ad Paulum trajiciens eum de Barnabae consummatione certiorem fecit. Flevit autem eum Marcus ad multum temporis. Hic simul cum* (246) *Matthaei Evangelio a se descripto sepultus dicitur, quod et postea cum Apostolico corpore inventum fuit: unde et fideles privilegium* (247) *acceperunt, ne cui aliorum episcoporum haec insula subjiciatur, sed a suo ipsorum episcopo ordinetur.* Hactenus ex Graecorum libris eo libentius deprompsi, quod ea Bollandiani praeterierint. Quae quidem aliunde prorsus, quam ex Pseudo-Joanne hausta videntur. Ex

 qui-

(244) Recte in Menologio Ἰωσὴφ; at in Menaeis Ἰωσῆς. Vide de vera hujus nominis lectione sup. ad Alexandri sect. 10.

(245) Non tantum unus ex LXX, sed eorum *vertex*, uti quodam Menaeorum loco dicitur, τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν γενόμενος κορυφή.

(*) De eo quod Graeci Joannem Marcum eumdem atque Evangelistam faciunt, vide dicta cap. superiore ad finem §. 3.

(246) Quum Menaeorum elogium eisdem plane a summo ad imum verbis Menologii Basiliani constet; tamen heic pro *Matthaei* nobis Evangelium *Marci* obtruditur: ἅμα τῷ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντι κατὰ Μάρκον εὐαγγελίῳ. Id ex eo scil. fluxit, quod quum Jo: Marcus, idem in hoc elogio ac Marcus Evangelista (de quo vide dicta cap. 3.) credatur; verisimilius visum fuit cum Barnaba ipsius Marci (qui Barnabam cum Evangelio inhumavit) quam Matthaei scripta recondi. Id vero, siquid aliud, Graecorum inscitiam ostendit; apud quos diu post Zenonem in Aede Palatii illud Matthaei exemplar asservatum & difficultatibus obortis (uti cap. seq. exponetur) consultum fuit.

(247) Gr. προνόμιον.

quibus potest intelligi, Graecorum officiorum concinnatoribus incognitas fuisse Barnabae Περιόδους & passionem nunc sub Joannis Marci nomine ambulantes; ex quibus Graeculorum ingenium mirifice profecisset, si quidem in eorum manus incidissent.

C A P. V.

De Evangelio S. Matthaei in Barnabae tumba reperto.

Praeter ea quae in antecessum de hoc Matthaei Evangelio delibavimus cap. 2. §.4. in adnotatis ad Pseudo-Joannis sect. 41. & 48. alia quaedam heic dabimus. Nam principio inquiremus in Sigeberti locum; quem etiam ex antiquis scriptoribus castigabimus. Deinde obiter quibusdam in Pseudo-Joannem & Alexandrum animadversis, Theodori Lectoris, alterius cujusdam & Cedreni loca, ac postremo pulcherrimum Severi Antiocheni testimonium producemus.

A Sigeberto incipiam, cujus locum ex Chronico ad ann. 489. huc integrum afferam. *Barnabas Apostolus, qui apud Salaminam Cypri a Barjeu mago & a Judaeis pro Christo igne crematus est, corpus suum, quod a Joanne Marco consobrino suo in crypta occultatum adhuc latebat, revelatione sua inveniri fecit: cum quo etiam Evangelium Matthaei, ipsius Matthaei manibus hebraice scriptum, quod erat simul reconditum, invenitur. Quod Evangelium ipse Barnabas ex doctrina Apostolorum secum semper ferre solebat; & ubicumque inveniebat infirmos, ponebat illud super illos; & tam fide Barnabae, quam merito Matthaei omnes sanabantur.* Vbi pleraque omnia Sigebertus ex Joanne Marco & aliis antiquis hausit. At illa duo (1. quod id Evangelium *Hebraice* scriptum fuerit, 2. quod *Ipsius Matthaei manibus*) unde didicerit, non reperio. Alexander quidem Evangelium Matthaei cum Barnaba repertum ἰδιόχειρον h. e. *propria manu scriptum* dixit, sed Matthaei an Barnabae manu, non exposuit. Quocirca id potuit Sigeberto, aut aliis unde is hausit, imponere. At vero Theodorus Lector (cujus utpote antiquioris potior est auctoritas) ipsius Barnabae manu exaratum diserte narravit his verbis, τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, ἰδιόγραφον τοῦ Βαρνάβα, h. e. *Matthaei Evangelium, ipsius Barnabae manu descriptum*. Integrum Theodori locum infra recitabimus; sicuti & Cedreni qui multo clarius hoc ipsum significat.

Sed illud longe gravius quod Hebraice scriptum dixit. Quod quidem ex eo imbibit Gemblacensis hic monachus, quod illud Matthaei ipsius manu scriptum sibi antea persuaserat: ex quo consequens fuit, non Graece sed Hebraice scriptum fuisse: nam Hebraico sermone a Matthaeo compositum Evangelium fuerat.

Atqui certum est, Evangelium cum Barnaba repertum Graece scriptum fuisse. Nam postquam a Zenone in Palatii Augustalis aedem translatum fuit, ex eo quotannis Fer.V. Paschae in sollemni liturgia legebatur Evangelium; nec nisi Graece id fieri potuit.

Atque heic levi brachio refricandum arbitror, quod supra ad Pseudo-Joannem & Alexandrum de eadem hac re notabamus. Joannes Barnabam a Matthaeo λαβεῖν (*accepisse*) Evangelium scripsit, Alexander autem ἐκλαβεῖν h. e. *excepisse*, aut potius simpliciter *accepisse*, quia ἐκλαμβάνω passim idem quod λαμβάνω. Verum age, a Matthaeo *exceperit* h.e. (uti Tillemontius conjicit) dictante Evangelista descripserit. Esto inquam. At quocumque id modo accipiatur, certe Graecum nō Hebraicum seu Syriacum Evangelium a Matthaeo Barnabam accepisse, inventio Barnabae cum Graeco Evangelio arguit. Quorsum haec? Nempe quia suspicor, Matthaeum, etsi principio Evangelium Hebraice in usum Judaeorum χριστιανιζόντων conscripserit, eumdem postmodum illud ipsum in Graecum transfudisse in eorum Apostolorum usum, qui gentilibus Evangelium annuntiaturi essent, quorum praecipui Barnabas hic atque Paulus fuerunt. Hinc Paulus in Latino Pseudo-Joanne media sectione 3. conqueritur, sibi *praedicationis libros* ab Joanne Marco non fuisse

fuiſſe perlatos : quo loco τὰ τῦ κηρύγματος βιβλία *praedicationis libros* non aliud eſſe quam Matthaei Evangelium Graece redditum, ibi enotavimus.

Jam vero ad eamdem Pſeudo-Joannis ſectionem 41. animadvertimus, Barnabam aegrotos impoſito Matthaei Evangelio percuraſſe. Ficulneo haec fundamento niti, clamabis. At ſaltem ea apud Cyprios fama pervagabatur, quo tempore iſta de S. Apoſtolo a Cyprio Joanne iſto conſcripta fuerunt.

Age vero cetera perſequamur. Hoc Evangelium ſupra pectus Barnabae repertum fuiſſe tum Alexander ſect. 41. memorat, tum etiam Theodorus Lector, & alius quidam apud Suidam. Ac Theodori & Suidae loca in medium huc afferre operae pretium fuerit, ex quibus tum Alexandri hiſtoria Inventionis confirmatur, tum alia quaedam praeterea diſcuntur. Theodorus igitur ſcriptor rei geſtae σύγχρονος initio lib. 2. Excerptorum haec habet Valeſio interprete: *Barnabae Apoſtoli reliquiae in Cypro ſub arbore* (248) *ſiliqua repertae ſunt, ſuper cujus pectore erat Evangelium Matthaei, ipſius Barnabae manu deſcriptum. Qua de cauſa Cyprii obtinuerunt* (αὐτοκέφαλον ἐιναι τὴν κατὰ ἀυτὲς μητρόπολιν) *ut metropolis ipſorum libera eſſet ac ſui juris, nec Antiochenae ſedi AMPLIVS* (249) *ſubjaceret. Id Evangelium Zeno depoſuit in palatio in aede S.* (250) *Stephani.*

Suidas autem in θύïνα hunc locum neſcio (251) cujus auctoris affert. *Sub Zenone imperatore inventae ſunt in Cypro reliquiae Barnabae Apoſtoli, qui Pauli itinerum comes exſtitit. In Barnabae vero pectore Matthaei Evangelium repoſitum erat, habens folia* (252) *thyina.*

Sed ne Cedreni quidem teſtimonium heic deſiderari volui. *Hoc tempore ſancti Apoſtoli Barnabae* (253) *reliquiae repertae ſunt in Cypro ſub arbore* (Gr. eſt κερασέαν : ſed id arboris genus in Geoponicis per I ſcribitur ἡ κερασία) *ceraſo, habens in pectore S. Matthaei Evangelium* (ἰδιόγραφον ἀπὸ τῦ ἀποςόλϐ Βαρνάβα) *propria Barnabae manu deſcriptum ... Quod Evangelium Zeno repoſuit in Palatio in aede ſancti Stephani in Daphne.*

Poſtremo de eodem negotio tum Inventionis, tum etiam Evangelii Matthaei exſtat

(248) Arborem iſtam κερατωίαν [h. e. *ſiliquaſtrum*, uti H. Steph. in Theſ. eam vocem interpretatur] tum Theodorus, tum etiam Alexander vocant. Sed tamen Cedrenus unius conſonae diſcrimine κερασέαν nuncupat, quod *ceraſum* vertunt.

(249) Ita quidem hunc locum magnus Valeſius reddidit: at minus accurate. Nec enim illud AMPLIVS in Graeco Theodori textu reperitur [in quo tantum ſcribitur: καὶ μὴ τελεῖν ὑπὸ Αντιόχειαν, *nec Antiochiae ſubjiceretur*] & contra hiſtoriam eſt. Jam enim antea in Epheſina Synodo agitata haec cauſa fuerat, & pro Cypriorum libertate pronuntiata ſententia. Poſtremo quum exeunte V. ſaeculo iterum ea de re litem Archiepiſcopo Salaminio Petrus ille Cnapheus intentaſſet; tum etiam in gratiam inventi Apoſtoli Barnabae αὐτοκεφαλία Salaminio praeſuli aſſerta fuit.

(250) In Theodoro nunc quidem legitur ἐν ἄλλῳ Στεφάνῳ, *in alio Stephano*. Sed jam pridem in ora ſui codicis ἁγίῳ [*Sancto*] Savilius & Chriſtophorſonus correxerant, idque Valeſius approbavit. Quid quod a Cedreno id diſertim affirmatur? *Iſtud*, inquit, *Evangelium Zeno repoſuit in palatio* [ἐν τῷ ναῷ τῦ ἁγίϐ Στεφάνϐ] *in aede ſancti Stephani in Daphne*. Nam *Daphnen* eam palatii partem, in qua eccleſia Imperatoris erat, Byzantini ſcriptores vocant. De hac S. Stephani Baſilica vide Cangium in ſua CPoli.

(251) Valeſius ad recitatum Theodori fragmentum, Suidae locum ex Theodoro ſumptum putavit. *Hic*, inquit, *Theodori locus exſtat apud Suidam aliquot vocibus auctior in* θύïνα. Quaſi vero nemo alius praeter Theodorum hujus rei meminiſſet. Quid plura? Quid inter utrumque locum interſit, nemo non videt.

(252) Tantumdem eſt quod *citrina*, ſi viris eruditis credimus.

(253) Papebrochius in Com. praev. n. 10. laudat Xylandrum, quod hoc loco λείψανον *non ſolum* (inquit) *Reliquias, ſed Cadaver multo melius verterit*. Putavit enim Jeſuita optimus *Reliquias* de parte corporis, non de toto uſurpari. At quantum eſt Latii veteris *Reliquias* de toto accipiebat. Nec *Cadaveris* voce conſuevere Chriſtiani uti, quoties de ſanctorum pignoribus agebatur.

exſtat pulcherrimum Severi (254) patriarchae Antiocheni Monophyſitae teſtimonium a Petro Antiocheno relatum libro adverſus Damianum, quod nobis Illuſtriſſ. Joſephi Aſſemani Canonici Vaticani, & Vaticanae Bibliothecae praefecti induſtria ex opimis Orientis ſpoliis, quae ex non una peregrinatione redux, in Bibliothecam Vaticanam invexerat, ad ſpecimen excerpſit: quod totum niſi eiſdem viri amiciſſimi verbis huc afferam, in publica commoda peccem.

Ex clariſſ. Aſſemani Biblioth. Orient. tom. 2. cap. IX. pag. 81.

„ Prae ceteris obſervatu dignum eſt „ fragmentum quod Petrus [255] in cod. „ 15. fol. 118. profert ex epiſtola 27. lib. 9. „ quam Severus poſt exſilium ad Thomam Germaniciae epiſcopum ſcripſit: „ ubi inſignem habet locum de Evangelio Matthaei cum corpore S. Barnabae „ Apoſt. in Cypro reperto. Verba Severi „ accipe [256] *Quod autem latus Domini „ ac Dei noſtri Jeſu Chriſti poſtquam Spiritum tradidit a milite lancea percuſſum ſit; „ & ex eo ſanguis & aqua mirabiliter effluxerint, divinus Evangeliſta Joannes „ ſcribit: cujus quidem facti nemo alius meminit. Nonnulli, vero Matthaei Evangelio vim palam inferentes, id ibi obtruſere, quod contra Evangeliſtae mentem eſt: „ ut ſcil. oſtenderent, Chriſti adhuc viventis „ [257] latus a milite lancea prius percuſſum fuiſſe, quam is ſpiritum tradidiſſet. „ Haec res ſummo ſtudio diſcuſſa eſt, quum „ mea tenuitas in Vrbe Regia [258] eſſet, „ Macedonii ejuſd. urbis quondam Archiep. „ cauſa. Producto igitur in medium Matthaei Evangelio, quod magnifice [259] „ deſcriptum erat, & in Regia Aede ſumma cum veneratione ſervabatur, quodque „ imperante clarae memoriae Zenone in urbe „ Cypri inſulae una cum S. Barnaba Pauli „ in luſtrandis regionibus & in divinae „ praedicationis muniis obeundis ſocio, repertum fuiſſe ferebant, eoque aperto deprehenſum eſt, hujuſmodi hiſtoriae militis & „ lanceae additamentum in ipſo haudquaquam exſtare.* Subjungit antiquorum expoſitorum neminem hujuſce rei meminiſſe praeter Chryſoſtomum & Cyrillum Alex. quorum in commentaria id „ additamentum obrepſit. Et quidem „ Chryſoſtomus Hom. 89. in Matth. diſertam illius facti mentionem facit, inquiens: *Alius autem accedens lancea latus ejus aperuit* (260) &c. perinde quaſi „ ea verba in Matthaei Evangelio exſtarent, ut merito in editione Pariſienſi „ 1558. tom. 2. p. 558. ad marginem ſic „ adnotatum ſit: *Haec ſuo loco poſita eſſe „ non videntur, quae habentur Jo: XIX.* (261) „ In Graecis vero Evangeliorum (262) „ codicibus, quod hactenus obſervavi, nihil

(254) Aequalis ſcriptoris, uti infra dicetur in Adnot. 263.

(255) Fuit Patriarcha Antiochenus ab ſupraſcripto Severo tertius, in locum Pauli anno 578. ordinatns.

(256) Cl. Aſſemanus Petri locum Syriace & Latine dedit. Nos ejus interpretatione contenti erimus.

(257) Re enim vera id addebant in fine verſ. 49. ante mentionem mortis; uti mox videbimus. Tamen Chryſoſtomus loco qui infra ab Aſſemano laudatur, etſi in Matthaeo ea verba legeret, tamen e mortui Chriſti latere ſanguinem cum aqua prodiiſſe agnoſcit, haud dubie πρόληψιν [*anticipationem*] in Evangeliſta agnoſcens.

(258) Quo ſe contulit, quum circ. ann. 519. patriarchatu exutus eſſet.

(259) Quippe habens *folia thyina*, uti ſupra didicimus. Nec materiae tanti pretii impar debuit eſſe ſcribentis induſtria. Vtut eſt: ſi iſtud *magnifice ſcriptum* ad characteres eſt referendum (etſi poſſit ad omnia ſimul pertinere) ex eo Barnabam καλλιγράφον fuiſſe, intelligimus.

(260) In Chryſoſtomo edito ἤνοιξεν *aperuit*: in paucis tantum S. Doctoris Mss. ἔνυξεν, *pupugit*, ut in Joanne.

(261) Atqui in omnibus Chryſoſtomi codicibus ex aequo ea verba leguntur ſimul cum Chryſoſtomi animadverſione.

(262) Millius tamen ad Matt. XXVII. 49. tum verſionem Aethiopicam laudat, tum etiam plures Graecos codices, in quibus ad finem v. 49. infinduntur haec verba, Ἄλλος δὲ λαβὼν λόγχην ἔνυξεν αὐτοῦ τὴν πλευράν· καὶ ἐξῆλ-

, hil tale apud Matthaeum legitur, sed , in Joannis dumtaxat Evangelio ea hi- , storia habetur. Quare dicendum est, , Chrysostomum & Cyrillum in depra- , vatum codicem incidisse, in quo ea , verba ex Joanne in Matthaeum ama- , nuensis vitio translata sunt, ut Severus , probat, tum ex collatione facta ad prae- , stantissimum illum codicem Barnabae , manu descriptum, tum ex Patrum com- , mentariis, qui in Matthaei Evangelio , nullam ejus rei mentionem fecere, tum , denique ex Canone Eusebii Pamphili, , qui eam historiam tamquam singulare , Joannis caput designat. Quod vero Se- , verus de corporis S. Barnabae & Evan- , gelii ab eo descripti inventione narrat, , historiam Alexandri monachi a Surio , ad diem XI. Junii relatam mirifice con- , firmat. Severus [263] enim Zenonis , temporibus vivebat, quibus id factum , contigit; cujus proinde testimonium , tanti ponderis hac in re debet esse, ut , nullus de veritate hujus historiae ambi- , gendi locus relinquatur; praesertim , quum aequalis Severo scriptor Theodo- , rus Anagnostes eamdem narrationem , tradat lib. 2. Hist. Eccles. non longe ab , initio. Vide Eminentiss. Baronium ad , ann. 485. ubi Nicephori oscitantiam , notat, qui eam historiam ad Anastasii , Imp. tempora perperam refert., Hacte- nus eruditissimus auctor.

Quandoquidem autem eo loci sumus, reputent secum quam solide Bailletus totam hanc Inventionis S. Barnabae historiam ad pia quaedam Anthemii Salaminiorum Archiepiscopi [264] artificia conferri posse, nescio quam suspicionem injecerit. Factum nollem. Nam ut in praesens spretae in hoc auctoritatis aequalium historicorum querelam omittam (cui auctoritati si nondū damus manus, ecquid deinceps in testatissimis historiis tutum erit?) ut haec inquā omittam: estne credibile patriarchis Antiochenis, quorū ejus facti veritatem convellere maxime interrerat [quippe per eā occasionem hi causa ceciderunt, dum Cypri metropoli αὐτοκεφαλία denuo asserta fuit] nihil de techna suboluisse? Anne poterat tanta res remotis arbitris geri? aut siqua forte pia fallacia intervenisset, diu latere? Postremo Anthemii episcopi mores ab omni astu alienissimi erant, usque adeo ab audaci quovis facinore abhorrentes, ut ejus nimius potius timor atque ingenitus quidam torpor ab Alexandro notetur, non sine commendatione [ἀκηλιδώτου βίου] *intemeratae vitae*. Quae descriptio [quam sect. 38. reperies] quidvis potius quam fallax & subdolum ingenium arguit. Nullam Severus ipse [ex quo testimonium descripsimus] qui patriarcha Antiochenus fuit, nec quisquam alius ejus decessorum in Inventionis veritatem controversiam movit.

ἐξῆλθεν ὕδωρ καὶ αἷμα. *Absurde* (subjicit Millius) *cum haec Christo non vivo sed mortuo acciderint*. Atqui Chrysostomus hoc totum ad prolepsin retulit, uti dictum est in Adnot. 257.

(263) Severus, de quo tamdiu loquimur, diu antea monachus Gazae in monasterio Theodori fuit: ex quo an. 513. in sedem Antiochenam, pulso Flaviano, invasit. Ex ea post sexennium deturbatus, aliquamdiu CPoli commoratus, postremo exul Alexandriae ad finem usque vitae (h. e. ad annum usque 539. ut ex Syris scriptoribus ostendit laudatus toties Assemanus) substitit. Hic ille Severus est, qui Acephalorum pater vocari solet.

(264) Bailletus in S. Barnaba num. VI. *La garantiae d' un fait si remarquable* (Inventionis scil. S. Barnabae) *depend un peu de l' opinion que l' on pouvoit avoir de la sincerité de l' eveque Antheme, ou de la bonne foi du moine Alexandre, qui a fait un grand detail de cette merveille . . . Antheme nous est representè comme un homme qui avoit plus de pietè que de scavoir & d' eloquence, & qui se trouvoit fort embarassè pour se defendre contre Pierre le Foulon . . . Dans une conjoncture si pressante il auroit étè peut-etre à craindre que sa pietè un peu trop ingenieuse ne lui eut suggerè, au defaut des moyens ordinaires, quelque pieux artifice don on scait que le genie des Graecs n' avoit point d' aversion*. Mox ubi Theodori Lectoris aequalis scriptoris sibi auctoritatem opposuisset, subjicit: *Mais on scait que ni Theodore ni Alexandre n' etoient gueres en etat de garantir la bonne foi de l'eveque Antheme*. Haec (nequid gravius dicam) cui bono, haud satis perspicio.

vit. Quod adversariorum Anthemii silentium plane clamat, eam Inventionem re vera non ἐν παραβύσῳ, sed luce media evenisse, nec remotis arbitris, sed in propatulo, praesente clero atque populo. De qua facti evidentia in hunc modum Alexander monachus scripsit sect. 41. *Coegit* [Anthemius] *omnem clerum, omnemque Christi amantissimum populum, & cum multo apparatu sub Crucis vexillo ad indicatum sibi locum processit. Sub haec oratione facta, locum effodi jussit. Porro ubi paullulum effodissent, speluncam lapidibus obstructam invenerunt: quos amoliti arcam invenerunt: eaque detecta, sancti & gloriosi Apostoli Barnabae pretiosas Reliquias invenerunt ... & Evangelium in ejus pectore repositum.* Haec pius monasterii S. Barnabae monachus post centesimum a re gesta annum, ab suo hegumeno jussus, scribebat; cujus stylus strophas nullas, nullam fallaciam redolet, quinimo totus est ad pietatem ingerendam compositus, ab aequalibus vero supra productis testibus nulla in re dissentiens.

C A P. VI.

De die & anno certaminis Apostoli Barnabae.

§. I. *De die Depositionis, festique antiquitate.*

Pseudo-Joannes Marcus ad finem sect. 13. [in Bolland. 48.] ubi dixisset, se raptim Apostoli corpus in specu cum Evangelio condidisse; tempus depositionis ejus minutim his verbis notat: ἦν δ' ὥρα τετάρτη τῆς νυκτὸς, δευτέρα σαββάτου, μηνὶ Παϋνὶ κατ' Αἰγυπτίους ἑπτακαιδεκάτῃ, τῆς δὲ γενεᾶς ἔτου (cor. ἔτους) ιβ', κατὰ δὲ Ῥωμαίους μηνὶ Ἰουνίῳ ια. *Erat autem hora quarta noctis, secunda Sabbati, mensis Payni secundum Aegyptios dies septimus decimus, Generationis anno duodecimo, secundum Romanos autem mensis Junii dies undecimus.* Hi sunt temporis characteres, quibus hic auctor depositionis tempus accurate designat. Ex quibus ad diem quod attinet, satis nunc sit intellexisse, eam in XI. Junii incidisse, cum quo sine controversia dies XVII. Payni concurrit; quia Junii Kalendae in Payni diem VII. perpetuo incurrunt. Quae quum ita se habeant; erravit haud dubie Alexander, innuens, non nisi post Reliquias inventas, easque in S. Barnabae basilica repositas Apostoli festum fuisse institutum & diei XI. Junii affixum. Hanc enim sententiam legenti ingerunt ejus verba sect. 46. Τὴν δὲ ἡμέραν τῆς ἐνδόξου μνήμης τοῦ ... Βαρνάβα ΕΔΙΚΑΙΩΣΑΝ γίνεσθαι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν, κατὰ μὲν Ῥωμαίους τῇ πρὸ τριῶν εἰδῶν Ἰουνίων, κατὰ δὲ &c. *Diem vero gloriosae memoriae ... Barnabae DECREVERUNT quotannis celebrari III. Idus Junias secundum Romanos, secundum vero* (265) ...

Ex his vides, I. quum Pseudo-Joannes (qui certe haud serius III. saeculo suum commentarium ex insulanis memoriis concinnavit) Barnabae Depositionem in XI. Junii incurrisse scripserit, idque aliis cha-

(265) Ibidem hi alii parum noti characteres sequuntur, Κατὰ δὲ Κυπρίους Κωνσταντιεῖς μηνὶ Μεσωρὶ, τοῦ καὶ δεκάτου ια. κατὰ δὲ Ἀσιανοὺς ἤτοι κατὰ Παφίους μηνὶ Ἡληθυπάτῳ, τοῦ καὶ ἐννάτου ιθ'. *Secundum vero Cyprios Constantienses* (sive Salaminios) *mensis Mesori, qui decimus est, die XI. secundum Asianos autem sive Paphios, mensis Helethypati, qui nonus est, die XIX.* Ex quibus apparet, in una eademque insula diversam fuisse Salaminiorum a Paphiis mensium rationem. Nam *Mesori* quidem Aegyptii mensis duodecimi nomen est, respondetque Augusto nostro: apud Salaminios autem [si huic fides] decimus erat & a Kalendis Junii incipiebat: ex quo sequitur Constantiensium annum a Septembri cũ CPolitanis incepisse. Asianus autem sive Paphius mensis *Helethypatus* plane ignotus mihi est. Is quum nonus fuerit; necesse est, Paphiorum annum ab Octobre exorsum fuisse. Atque in his quidem eruditi chronologi licebit sese exerceant. At interim videndum an non in monachi Alexandri textu apud Bollandistas pro ἡληθυπάτῳ scribendum sit ἠλυθύπατῳ. Is enim mensis forsitan ab *adventu consularis* sive [quod idem est] proconsulis (quando scil. Cypro in provinciae formulam redacta, proconsul in eam primum venit) appellatus videtur Ἡλυθύπατος *Elythypatus*, quia videl. Junio mense Cyprus rectorem provinciae acceperit.

characteribus cumulaverit; de eo die tunc non fuisse dubitatum, imo & ejus Depositionis festum quotannis eod. die fuisse, quantum quidem per persecutiones licebat, celebratum. II. Festum, quod eopte die quotannis aevo Alexandri agebatur, non fuisse tunc primum V. exeunte saeculo institutum, nec fuisse festum Reliquiarum Inventionis aut Basilicae dedicationis, aut dumtaxat *Memoriae*, sed *Depositionis*, quippe eodem die quo re vera depositus fuit. III. Alexandrum, qui haec nesciret, falso existimasse, id festum non ante corporis Inventionem fuisse usurpatum, nec ad diem *Depositionis* pertinuisse, sed ad *Memoriae* diem (nam diserte *μνήμης*, *memoriae diem* vocat) quem proinde putavit aut arbitrariae assignationis fuisse, aut eum diem constitui placuisse, quo Reliquiae sub Altari basilicae reconditae fuerunt. IV. Postremo ex his (vel si alia desint indicia) manifesto intelligi, Alexandrum in Pseudo-Joannis historiam non(266)incidisse; proinde ubi inter utrumque convenit (convenit autem in plurimis non levis momenti circumstantiis) non unum habendum esse, sed duo diversa testimonia, non colludentia scil. sed ex diverso consentientia. Hinc in Basilii Menologio hujus Apostoli festum non Μνήμη, *Memoria* [ut ab Alexandro vocatur] sed Ἄθλησις, *Certamen* dicitur, certe quod eo die passum credidissent.

Nec Latini, ubi primum de Barnaba colendo cogitarunt, in alium diem ejus festivitatem contulerunt. Horum sive primi (267) sive certe non ultimi Neapolitani extiterunt. Et tamen quae causa fuit, cur in fastis suis festum uno die anticipaverint? Non alia, quam quod quum in XI. Junii [uti ad crastinum diem videbimus] S. Maximi Episcopi Neap. simulque S. Barnabae depositio concurrerent; Maximus quidem, utpote propriae sedis episcopus, in sua statione fixus remansit, alter vero, etsi Apostolus, suo loco dimotus in praecedentem diem transivit: idque non amplius sub *Passionis* sed sub *Natalis* nota, quippe qui die non suo coleretur. Hunc in modum IX. saeculo se res habuit. At deinde in exeuntis XII. saeculi Kalendariis potior Neapoli visa est Apostoli dignitas. Itaq. Barnabas diei XI. affixus fuit, Maximus vero in mensem Februarium demigravit, ut ad diem crastinum enotabimus.

At vero interim in Romanam Ecclesiam sero admodum Barnabae festum admissum fuisse, jampridem eruditi viri adnotarunt. Nulla ejus mentio in libris sacramentariis, nulla in Frontonis & Allatii Kalendariis. Adhaec notat Papebr. (in Comm. praev. num. 2.) non nisi Clementem VIII. [qui superiore saeculo ineunte sedebat] lectiones proprias hujus Apostoli Breviario Rom. addidisse, & festum duplex majus constituisse.

Dixi de tempore festi hujus apud Latinos. At interim Papebrochio minime assentior, neganti apud Graecos antiquius hoc festum, quam apud Latinos fuisse. Apud Cyprios quidem antiquam fuisse Depositionis ejus festivitatem, hinc Pseudo-Joannes innuit, illinc Alexander testatur. Non est autem verisimile, ceteram interim Graeciam a colendo Barnaba feriatam. Imo persuasum habeo, ab insula id festum ad ceteros Graecos sensim

(266) Quae si vidisset, de antiquitate festi mentionem necessariam injecisset. Aut si forte ante inventionem corporis memoria depositionis Barnabae intermissa fuerat; saltem [si quidem ex Joanne Marco didicisset, eum die XI. Junii depositum fuisse] hoc nullo modo dissimulasset, nimirum idcirco festum diei XI. Junii assignatum fuisse, quia eo ipso die depositus Apostolus fuerat.

(267) Jam alibi vidimus, apud Latinos in Bedae Mrologio primum Barnabae festum occurrere (ex Bedae ipsius, an ex Flori manu, incertum) mox in alia posteriora IX. saeculi Mrologia passim invectum. At Neapolitanae marmoreae ephemerides, in quibus Barnabae festum item signatur, etsi ante medium IX. saeculum scalptae non fuerint; non continuo sequitur, non potuisse apud Neapolitanos aliquanto antiquius hujus Apostoli festum esse, ex occasione scil. Pseudo-Joannis ex oriente allati ac Latine versi institutum: quod satis per se manifestum est.

ſim ſine ſenſu perreptaſſe. Ceterum etſi librorum liturgicorum *συςήματα* non maximae ſint antiquitatis; at feſta ibi deſcripta (maxime Apoſtoli hujus, cujus Exemplar Evangelii in urbe Regia venerationi erat) ſunt maximam partem bene vetera.

§. II. *De anno paſſionis S. Barnabae.*

Hactenus de feſto ac die Depoſitionis. Venio ad ejuſdem annum (*θανάσιμον*) *emortualem*: quem quidem accurate ab ementito Joanne Marco deſignatum video. Quumque hunc in plurimis aliis veracem agnoverimus, nec omnia fallere Cretes, vetus ſit verbum; non eſt cur in hoc ei fidem derogemus, in quo minime omnium fallere debuiſſet. Nec enim in hoc potius aut illo anno quidquam praeclari erat, ex quo majus ſcil. decus Apoſtolo accederet. Eccur porro plurimum verax, in re *ἀδιαφόρῳ* mentiretur, idque mendacium tot aeque fallacibus circumſtantiis incruſtaret? Facile igitur credimus, quos anni paſſionis characteres Noſter expreſſos reliquit, eos ex inſulanis memoriis didiciſſe.

At illud doleo, quod ubi *anno* (*γενεᾶς*) *generationis duodecimo* migraſſe Barnabam refert, id *αἰνιγματῶδες* (*aenigmati ſimile*) videatur. Sirletus quidem pro *γενεᾶς Natalem* (268) *Domini* reddidit. Quod viro tanto excidiſſe nollem: a quo tamen hoc permagni emolumenti diſcimus, quod in textu quem a Papebrochio habemus, mendoſa prorſus ſit illa numeralis nota *ιβ'*. Sirletus certe in ſuo codice, ex quo ſuam interpretationem expreſſit, non *ιβ'* (XII) ſed *ρβ'* (CII) reperit, ut ex ejus translatione conſtat. Nunc quid ſit *γενεᾶς* (*generationis*) annus CII. videamus.

Vt paucis rem abſolvam; *Γενεὰ* heic tantumdem eſt, quod *Γενέθλιον* aut plur. *Γενέθλια* ſive *Γενέσια*, h. e. *Natalis* aut *Natalitium*. Sicuti autem uſus obtinuit, ut vox Latina *Natalis* non tam ipſam nativitatem qua quis primum in lucem editur, quam diem natalem recurrentem notet (uti quum *Natalem celebrare*, *Natalem praebere* dicimur) haud ſecus apud Graecos *γενέθλιον* accipitur. Ac poſtremo eo res evaſit, ut omne id quod quotannis recurrit, & a quo anni numerari ſolent, id Graecis *γενέθλιον*, *γενέθλια*, *γενέσια*, Latinis *Natalis*, *Natale*, *Natalitium* vocaretur. Antiqui enim quaſvis inſignium rerum anniverſarias memorias, *Natales* vocabant; uti quum Alexandrini (teſte Sozomeno VI.2.) *γενέσια σεισμοῦ* (*natalitia terraemotus*) ſub Valentiniano, quotannis recoluiſſe narrantur. Eo pertinent Sanctorum *Natalis* aut *Natale* (quod tamen in his Neapolitanis Faſtis ad feſta die non ſuo quotannis celebrata peculiari ſignificatu, quod ſaepe monuimus, refertur) *Natalis cathedrae*, quo epiſcopus cathedram iniit: *Natalis baſilicae*, quando primum dedicata fuit: *Natalis imperii* apud Capitolinum in Pertinace & Eumenium: *Natalis adoptionis* apud Spartianum in Hadriano: & ſexcenta generis hujus, quae ſatis protrita arbitror.

Talis igitur quaepiam hoc Pſeu-Joannis loco voci *Γενεᾶς* ſubeſt haud dubie notio. Nam & Judaeis *γενέθλιον* aut *γενέσια* eo ſignificatu ſumi, teſtatur celebris locus 2. Mach. VI. 7. in quo agitur de natali regni Antiochi, & Matt. XIV. 6. ubi de pari Herodis natali; ſicuti & apud Joſephum regis Agrippae *natalis* eamdem habet ſignificantiam. Nec alia Rabbinis mens fuit, quorum eſt in *Abodah*

(268) Is apud Papebr. Comm. praev. num. 3. illud *τῆς δὲ γενεᾶς ἔτους ιβ'* reddidit, *Anno autem centeſimo ſecundo poſt Natalem diem Domini*. Mitto quam ſit *ἄτοπον* a ſcriptore tam antiquo annos a Chriſti Nativitate putari. Sed demus id tamen factum: at quis ſibi perſuaſerit, ad annum Chriſti 102. Barnabam protuliſſe vitam? At interim ex ea Sirleti tranſlatione id, ut alibi dixi, commodi aſſequimur, quod inde intelligimus, eum in ſuo exemplari non *ιβ'* (ut in Bollandiſtis) reperiſſe, ſed *ρβ'*. Idque rectius eſſe non eſt dubium; nam prior ſaltem numeralis nota *ἑκατοντάδος* (*centenarii*) eſſe debuit: etſi poſterior, uti poſtea videbimus, in Sirleto etiam mendoſa fuerit.

dah zarah cap. I. scitum illud: *Haec sunt tempora idololatrarum, Kalendae, Saturnalia, Γενέσια regni*, &c. A natali regni annos, ut a *Natali genuino* [h.e. nativitatis] etiam veteres Hebraei supputabant, uti quum I. Sam. XIII. I. *Filius unius anni* est qui annum unum ab inito regno expleverat. Nec te turbet quod non Γενεθλίε aut γενεσίων vox, sed Γενεᾶς heic usurpetur; sunt enim cognata vocabula, quae promiscue confunduntur. Quis umquam miratus est Balsamonem [si recentioribus exemplis uti fas est] *Natalem regni* γέννησιν [quod γενεᾶς Synonymum est] appellantem? Sic enim ille ad Photii Nomocan. tit. VII. c. I. Βασιλικὴ γέννησις ἢ ἀναγόρευσις, *imperatoria generatio* [pro *Natalis*] *seu inauguratio*.

Hactenus quod hoc loco Γενεὰ *natalem regni* notare debeat. At cujusnam maxime regni? Articulus ei praepositus [τῆς δὲ γενεᾶς] insignis alicujus regni epocham illustrem notat, nec plane alterius quam Regni Octaviani Augusti, a cujus initio anni monarchiae Augustorum ab Aegyptiis numerabantur. Ea est Æra decantatissima, quam *Augustorum*, sive *Actiacam* vocant. Nam a victoria Actiaca initium sumit, nisi quod uno anno serius. Res enim sic se habet. Ea victoria in diem 2. [sive potius 3. ex emendatione Juliana] Septembris anni 31. ante aeram vulgarem incidit. Tamen quia anni sequentis mense Sextili Antonio & Cleopatra sibi mortem afferentibus, confectum id bellum fuit; senatus decreto [apud Dionem] putari tempora ab ejus anni [qui XXX ante aeram vulgarem fuit] die 29. Augusti ab Aegyptiis coeperunt: ita ut hujus epochae anni ab 29. Augusti suprascripti anni procederent, & in 28. Augusti sequentis anni desinerent. Itaque ubicumque annus aliquis Actiacus occurret; si ab eo demas XXX., habebis annum aerae vulgaris. Isto modo si ab anno τῆς γενεᾶς sive Actiaco CII. detraxeris annos triginta, reliquus fiet aerae vulgaris annus LXXII. a 29. Augusti iniens, & in 28. Augusti anni LXXIII. desinens: ad quem alterum annum [h. e. 73] passio Barnabae pertinebit, quippe quae mense Junio contigit.

Tamen ne sic quidem confecta res est; quippe quum ceteri characteres a nostro Joanne-Marco descripti in hunc annum minus pulchre conveniant. *Erat*, inquit, *hora quarta noctis, SECVNDA SABBATI* (h. e. Fer. 2.) *mensis Payni secundum Aegyptios dies XVII. Generationis* (sive *Natalis* monarchiae) *annus CII. secundum Romanos vero mensis Junii dies XI.* Atqui cum die XI. Junii illius anni suprascripti LXXIII. dies Lunae seu Feria secunda non concurrebat: quae Feria II. non nisi postea anno LXXVI. in XI. Junii incurrit. Quocirca facile huc labimur, ut anno Christi 76. Barnabam martyrium pertulisse existimemus, qui erit annus Actiacus CV.

Cur non potius, inquis, anno Christi LXX. [qui fuit annus Actiacus XCIX] quo anno pariter dies XI. Junii cum Feria secunda concurrit? Quia, inquam, in Graeco Pseudo-Joannis textu ita numerales notae perverti potuerunt, ut ex CV. fieret CII. non item ut ex XCIX. evaderet CII. De quo ne amplius obtundam, videat, cui id curae erit, inferne (269) adnota-

(269) Ex duabus Graecis numeralibus Joannis Marci notis priorem P (qua *centenarius* notatur) quam in suo Sirletus reperit, pro certa sumimus. At altera B facile poterat (maxime quo tempore litteris majusculis utebantur) primitus ex auctoris sui manu E fuisse; ex qua postea (coeuntibus in parte dextera ductibus transversariis) B factum fuit. Annus porro Actiacus PE sive 105. est Christi 75. & ubi ad Junium devenitur, erit porro LXXVI. quo anno dies undecimus Junii in Feriam secundam incurrit.

At vero si contendas, Apostolum mense Junio anni LXX. in caelum migrasse; is annus respondebit anno Actiaco XCIX. h. e. [secundum numerales Graecorum notas] ϞΘ. Atqui non intelligo quid simile inter notas ϞΘ & PB intercedat, ut priores illae in has posteriores degenerare aliquando potuerint. Par ratio minuscularum notarum erit; nam difficilius ex ϟθ', quam ex ρε, fieri illud ρβ' potuit, quod Sirletus in suo codice reperit. Atque ea in tironum gratiam dicta sunto.

notata. Accedit hoc etiam quod annus Christi 76. multo quam alter commodior videbitur iis, qui quae sub Barnabae nomine epistola circumfertur, eam re vera ab ejus nominis Apostolo scriptam volunt. Nam ex memorata ibi cap.XVI. Templi Hierosolymitani eversione certum est, eam post mensem Augustum anni Christi LXX. [quo certe mense & anno templum teste Josepho arsit] scribi debuisse. Quare si Apostoli certamen in annum LXXVI. differtur, omnia pulchre procedent, non item si retrahatur in Junium anni LXX. h. e. duobus ante templi conflagrationem mensibus. Quibus omnibus consideratis, sexto supra septuagesimum Christi anno Apostolum Barnabam Christi Fidem suo sanguine consignasse, perquam verisimile censeo.

At interim, si nihil aliud, quod hic Auctor aera Actiaca utatur, eamq. aeram Γενεάν (mira certe, & haud scio an peculiari Judaeorum ἑλληνιζόντων locutione) nuncupet, id certe antiquitatem haud modicam, ac facile alterius Christi saeculi, auctori conciliat.

C A P. VII.

Ad Barnabae Epistolam adnotata aliquot.

Praeceptum *absolute positum. Exstitisse* Γνώσεως *librum, ex quo verba recitat Barnabas. Homo a Barnaba cur definitus*, Terra patiens. *Quid eidem sit* formari hominem a facie terrae. ATTENDITE *intercalatum. De Syrorum, Arabum, & Sacerdotum circumcisione quomodo Barnabas sit capiendus.* Ὁδὸς [via] *sive potius* Οὐδὸς [limen] *dialecto Hellenistica pro* templo *positum, et qua de causa.*

Epistola quae sub Barnabae Apostoli nomine a Clemente Alex. Origene & aliis laudata fuit, utrum re vera ab ejus calamo profecta fuerit, an alium quemlibet Barnabam (quod forsitan verisimilius est) auctorem habeat; exquirere heic pensi mei nequaquam duco: nec virorum summorum disputationibus in utramque partem facile est quidquam novi addere. In hoc interim convenitur, eam epistolam certissime aevi Apostolici fetum esse, nec Barnaba Apostolo indignam. Certum est quoque ex cap. XVI. eam post Templi ruinam h. e. post annum Christi LXX. fuisse conscriptam. Quumque Apostolus Barnabas (ut cap. superiore conjiciebamus) anno LXXVI. martyrium subierit; non poterit ratio temporum id scriptum Barnabae Apostolo abjudicare.

Atque ea quidem Epistola ex quo primum tempore ab Hug. Menardo publicam lucem aspexit, tot jam virorum eruditissimorum animadversionibus patuit, ut supervacaneum sit quidquam in eam novi aggredi. Tamen obiter illam percurrenti inciderunt mihi quaedam aliis praeterita, quae heic breviter adspergerem. Ad editiones autem Cotelerianam Hollandicam an.1724. lectorem in paginis citandis rejicio.

Caput VI. sic incipit: ὅτε οὖν ἐποίησεν ἐντολὴν &c. *Quum autem fecit PRAECEPTVM* [Christus] *quid dicit? Quis est qui judicetur mecum* & quae porro ex Isaiae L. 8. 9. recitat. Heic observatu non indignum est, ἐντολὴν (*praeceptum*) absolute & per excellentiam vocari Patris jussionem de incarnatione & toto humanae reparationis negotio, quod ἐντολὰς τοῦ Πατρός, *Praecepta Patris* vocat ipse Christus Jo: XV.10. Ac fortassis alluditur a Barnaba ad illud Psalmi, *Tunc dixi, ecce venio ... ut faciam voluntatem tuam*: quam voluntatem mox LEGEM vocat: *Deus meus volui, et legem tuam in medio cordis mei.* Omnino hac praeceptione Divina plenae sunt utriusque Foederis paginae: hoc tantum heic novum, quod ea heic absolute PRAECEPTVM nuncupetur. At vetus interpres *Dei praeceptum* reddidit, ut insolens loquendi genus clarius efficeret.

Ibid. pag. 18. v. 15. recitato Mosis testimonio de adipiscenda terra fluente lacte & melle, statim haec subdit: *Quid dicat* (ἡ Γνῶσις) *Cognitio* (sive *Scientia*) *discite: Sperate in eum, qui in carne manifestandus est vobis, Jesum.* Γνώσεως [*scientiae*]

tiae] nomine aevo Apostolico intellectas fuisse arcanas & allegoricas Vet. Foederis significationes, nemo ignorat. Ea est *Clavis scientiae*, in qua sibi Legis peritos placuisse, Christus notavit. At hoc amplius heic animadvertimus Γνῶσιν [*scientiam*] quasi librum citari, & ex eo verba illa proferri, *Sperate* &c. Quod quidem ex Clemente. Alex. Strom. V. (pag. 578. A. edit. Colon.) multo est evidentius, ubi haec verba ex Barnaba sic recitantur, ut φησίν, quod heic deest, suppleatur: *Quid dicat Cognitio, discite*: [Ἐλπίσατε, φησίν, ἐπὶ τὸν &c.] *Sperate*, *INQVIT*, *in eum* &c. uti supra. Vbi animadvertis, illud φησίν afferri ex ore Barnabae, utique ex *Cognitionis* sive *Scientiae* libro citantis. Plures olim fuisse hujusmodi *scientiae* libros circumlatos, ab Judaeis allegorica sectantibus conscriptos, non est dubium. Ad eos ergo Barnabas plerumque ablegat lectores, ubi ad allegorias digreditur. Scimus hodienum in Targumim loca complura ad Messiam referri: quod ex eadem Γνώσει manavit. Notandum est autem in adscripto loco, etsi omnia verbis totidem ex Γνώσει recitentur; illud tamen Ἰησοῦν *Jesum*, quod ad finem additur, ex Barnabae manu profectum non ab auctore γνώσεως. Quem quidem Judaeum fuisse necesse est, alioqui a Barnaba Judaeos convicturo minime citandum: Judaeus autem Messiam norat, Jesum non norat. Statim ibid. sequitur: *Homo enim* [γῆ ἐστι πάσχουσα] *terra est patiens*. Apparet heic Barnabam, aut quisquis est auctor, philosophis aures admovisse. Nam illud πάσχουσα (*patiens*) ad philosophorum τεχνικὴν γλῶτταν est referendum, qua materiam *pati* dicebant. Homo, inquit, est ex terra, non quidem agente sed patiente. Cujus statim rationem reddit his verbis: ἀπὸ προσώπου γὰρ τῆς γῆς ἡ πλάσις τοῦ Ἀδὰμ ἐγένετο, *A facie enim terrae fictio* (seu *formatio*) *Adae exstitit*. Vbi pulcherrima Hellenistarum locutio occurrit. Hebraicum enim מפני *Mippene* [quod Judaei Hellenistae perpetuo, ἀπὸ προσώπου, h. e. *A facie* reddunt] quamlibet causam, etiam materialem (uti philosophi loquuntur) designat. Ergo tantumdem est, *A facie terrae*, ac si dixisset, *Ex terra* formatum esse Adam. Et haec etiam ibidem totidem verbis Clemens refert.

Cap. VII. (sicuti etiam in sequentib. capitib.) pluries illud Προσέχετε, *Attendite* intercalatur: quod peculiare est ἀλληγορούντων, ad attentionem acuendam.

Cap. IX. ad finem pag. 27. Ἀλλὰ καὶ πᾶς Σύρος καὶ Ἄραψ, καὶ πάντες οἱ ἱερεῖς τῶν εἰδώλων &c. *Verum & omnis Syrus & Arabs & omnes idolorum sacerdotes circumciduntur*. Quae merito difficultatem crearunt. Verum haec non sunt ad severiorem trutinam exigenda, sed παχυτέρως (*crassiuscule*) accipienda hunc ferme in modum: Quivis Syrus, quivis Arabs, quivis simulacrorum sacerdos circumcisionem admittit: aut: Ne Syri quidem & Arabes, & profani sacerdotes a circumcisione abhorrent. Nam quia inter Syros, & Arabes, interque sacerdotes essent, qui illo se modo mundiores praestarent; licuit Apostolo dicere, circumcisionem promiscue ab illis usurpari. Quis non in talibus similia loquitur? Ceterum Arabum plurimos fuisse verpos, sicuti & sacerdotes Aegyptios, non est dubium. Ac ne de Syris quidem est dubitandum, si quidem verum sit quod antiqui crediderunt, Phoenices περιτομὴν admisisse. Origenes ad Rom. II. 25. inter ceteros circumcisionis cultores etiam Phoenices numeravit his verbis: *Si replicetis historias vestras, invenietis non solum Aegyptiorum sacerdotes, sed & Arabas & Aegyptios et PHOENICES aliosque, quorum studia gratiâ hujusmodi superstitionis nobilius vigent*.

Cap. XVI. initio: *Adhuc & de templo dicam vobis, quomodo errantes miseri* [ἐπὶ τὴν ὁδὸν ἤλπισαν] *in VIAM speraverunt, & non in Deum ipsum qui fecit eos, quasi si domus Dei esset*. Heic non est dubium, quin ὁδοῦ (*viae*) nomine templum veniat; nam & in templo totam Judaeorum fiduciam fuisse repositam, notat illa celebris con-

conclamatio, *Templum Domini*, *Templum Domini*, & quod initio Noster de *templo* proposuit dicere, & quod mox subdit, *Quasi* (via scil. illa) *domus Dei esset*. Vidit hoc & vetus interpres, qui pro ὁδὸν (*viam*) posuit *Aedem*; sic enim reddidit, *In AEDEM spem habuerunt*. Cotelerius quidem ad quaedam Seniorum loca allusũ suspicatur: in quibus ὁδὸς similiter pro *templo* sumi posse videtur. Verum & heic Barnabas, & ibi LXX. οὐδὸν (*limen*) scripsisse videntur, consueto schemate utentes, quo pars pro toto sumitur, & quo hodieque utimur, ubi *Limina Apostolorum* invisere dicimur. Legendum est igitur, ἐπὶ τὸν οὐδὸν ... *In limine* h.e. *templo spem collocantes*. Ceterum si Barnabas *viam* [τὴν ὁδὸν, uti nunc legitur] scribere voluisset, ad finem οὖσαν posuisset, non ὄντα quod non nisi cum οὐδὸν convenit: ὡς [inquit] ὄντα οἶκον Θεοῦ. Idem, uti dixi, judicium erit de locis LXXviralib. 3. Reg. VIII. 44. 48. in quibus nunc προσεύξονται .. ὁδὸν legitur, quum legendum sit οὐδὸν. *Adorabunt limen* &c. Sicuti etiam 2. Paral. VI. 34. 38. Non inaudita est apud veteres *liminis adoratio*. Scitum est etiam antiquos simplex O pro integra diphthongo Ου primitus scripsisse [ut in nummis Συρακοσίων pro Συρακουσίων, & sexcenta ejusdem modi] quod postmodum descriptoribus fraudi fuisse, non est dubitandum. Dixerit aliquis, in modo laudatis Seniorum locis ὁδὸν esse retinendum, quia ei Hebraice respondet *Derech*, *via*, quum contra οὐδὸς respondeat Hebraico *Saph*, quod est *limen*. Verum sciendum est, Hebraicum *Derech*, quum a *Calcando* veniat, non tantum *viam* significare, sed & *pavimentum*, & in recitatis locis etiã *limen*, quod statim ab ingredientibus calcatur. Deinde quum Jer. XXXV. 4. φυλάσσοντος τὴν ὁδὸν [*custodientis viam*] pro τὸν οὐδὸν, *Custodientis limen* [nam Heb. est *Saph*] meo judicio positum inveniatur; non video quin eadem mutatio locis supra depromptis potuerit accidere. Postremo ne tricemur diutius; si grammaticos audimus, Οδὸς *via*, & οὐδὸς *limen* unum idemque nomen sunt. Nam & Homero οὐδὸς pro ὁδὸς *via* usurpatur; & contra Suidas testatur vocem Οδὸς, si tenuetur prima syllaba, significare οὐδὸν i. e. *limen*, allato Sophoclis loco. Paria in Eustathio reperies, & in Sophoclis Scholiaste ad celebrem ejus locum a Suida & Eustathio laudatum. De quibus vide H. Stephani Thes. to. 2. col. 1183. Nec te turbet, quod haec antiqua & poetarum peculiaria videantur: nam in LXX. & Judaeis Hellenistis plurima occurrunt, partim antiquata, partim Alexandrinae aut aliarum ignotarum dialectorum peculiaria.

XI DP MAXIMI ET ANTONINI

DIspares Sancti sunt, nulla inter se alia societate devincti, quam quod eodem die a Neapolitanis colerentur. Ordiar a posteriore, quem ubi paucis designavero, tum totum me ad priorem convertam.

PARS PRIOR.

De S. ANTONINA Mart. aut de S. ANTONINO Monacho.

CAP. I.

De S. Antonina.

Videtur mihi sane harum ephemeridum auctor Antoninam Mart. crastino die a Graecis cultam ob oculos habuisse, & scribi jussisse ANTONINE [nam diphthongus patrii casus in hisce tabulis passim negligitur] at scalptor E terminale cum I confudisse, ut fieri aevo sequiore solebat. Nam qui paullum modo in marmoribus(aevi maxime posterioris) visendis tempus triverunt, passim animadvertere hoc debuerunt, ductus transversarios saepe aut levissimos esse & vix conspicabiles, aut etiam interdum negligi; & ob eam causam quod alioqui litterae I speciem praebet, id saepe habendum esse

sive

sive pro E sive L sive T sive F. Intelligenda est heic autem Antonina martyr Nicena, quae crastino die in Basilii Menologio, & in Menaeis, aliisque manu exaratis Graecorum libris suo elogio illustratur, itemque mensis Martii sive Kalendis sive sequenti die: ex quibus elogiis parum (270) inter se diversis constat eam Nicaeae in Bithynia sub Diocletiano & Maximiano gloriosam mortem per varia tormenta sustinuisse, imo [si Menologii Basiliani encomio ad Kal. Martii credendum est] ipso praesente & jubente Maximiano. De qua frustra sim, si plura addere aggrediar, quippe quum de ea Bollandiani omnia quae in Graecor.libris liturgicis inveniuntur, in unum coegerint,tum leviter die XII.Junii in praetermissis, tum plena manu ad Kal. Martias pag. 26.

C A P. II.

De S. ANTONINO Mon.

Quod si illud ANTONINI pro maris quam feminae nomine haberi mavis; tum ad magnum Monachorum patrem Antonium animum intendemus; cujus in pluribus Graecorum & Latinorum libris hoc ipso die Inventio simul & Translatio signatur. Ac videndus de his maxime Bollandus ad XVII.Januarii pag.148. 149. ubi de ejus inventione & multiplici translatione acturus, jam primum, ex pluribus Mrologiis chronicisque docet, Antonii corpus sub Justiniano [quoto ejus anno, dubium] inventum, Alexandriam fuisse initio delatum. Quod vero ad inventionis atque translationis festa attinet, fuisse variatum, subjicit. Ac ferme diei XXVII. Junii inventio, huic vero diei XI. translatio affigebatur. Sed interim in Ms.Florario [sicuti etiam in Mrologio nescio quo Germanico, & alibi] in unum eumdemq. hunc diem XI. Junii inventio simul & translatio conferebatur: etsi alibi aliis diebus id festum assignaretur. Ex his, quae explicatiora apud Bollandum videre licet, animadvertis, ceteris hujus festivitatis diebus praevaluisse diem hunc XI. Junii: quo & in hisce marmoreis Fastis magni Antonii inventionem atque translationem (271) coli, perquam verisimile censeo.

Ceterum quod magnus hic monachorum parens hoc die non *Antonius* sed *ὑποκοριστικῶς Antoninus* vocetur, de eo promiscuo scribendi more plura exempla cumulavi ad XVII.Jan. etsi tũ quidem in eo falsus,quod putassem in nostris marmoreis tabulis eo die ANTONINI scalptũ esse, quum ANTONII scribatur. Ea igitur, quae ibi produximus, heic potissimum locum habent. Ac passim alibi de eo primitiva cum diminutivis nominibus propriis permutandi more locuti sumus: nec finis ullus erit,si plura huc congerere satagam.Tale & illud est,quod qui in Bucheriano Ecclesiae Romanae Kalendario IV. saeculi inscribitur in hunc modum, *XVIII.Kal.Febr.Marcellini in Priscillae*,is sane *Marcellus*[non *Marcellinus*] Papa est, qui in Priscillae coemeterio sepultus fuisse etiam in pontificalib. libris narratur.

Sive autem martyr *Antonina*, sive verius magnus Antonius (*ὑποκοριστικῶς Antoninus*) hoc die colatur; neutri illa *DPositionis* nota convenit, quae hoc die Fastis praefigitur: quae quidem peculiaris S. Maximo est, nec *ἀπὸ κοινοῦ* debet ad sequentem sive Antoninam, sive Antoninum referri.

PARS ALTERA

De S. MAXIMO.

C A P. I.

De S. MAXIMO. Hujus diei Maximum fuisse

(270) Nollem tamen ex ea tantula elogiorum diversitate a Bollandianis sociis dubitatum, an incuntis Martii Antonina eadem plane sit ab ea quae die XII. Junii colitur. Est enim sine controversia eadem; sed hoc tantum interest, quod alterum passionis, alterum translationis aut dedicationis festum primitus fuisse videtur.

(271) Prima ne translatio Alexandriam facta sit intelligenda, an altera quae hinc CPolim sub Constantino Pogonato post medietatem VII. saeculi contigit, mitto quaerere. Nam etiam hujus alterius memoria in XI. Junii conjici solebat. De utraque translatione videatur Cl. Bollandus loco laudato.

fuisse episcopum Neapolitanum ac Martyrem. Ejus Acta ex aequalibus auctoribus Marcellino & Faustino proferuntur, & illustrantur,

Quod hujus diei MAXIMVS sit Neapolitanus Episcopus, quamvis consuetum illud (272) EPI NOSTRI desit, ex eo ostenditur, quod in veterib. Ecclesiasticis Officiis Langobardico charactere perscriptis [teste Chioccarello pag. 35.] festum *S. Maximi Episcopi Neapolitani* hoc eod. die consignatum reperiatur. Cur vero id postea festum aliquando in mensem Februarium, postremo in XII. Junii translatum fuerit, tetigi modo ad hesternum diem, ubi de Barnaba cap.6. sed plura de eo infra (273) exponentur.

Ac Jo: quidem Diaconus jejune nimis hujus Maximi meminit; quem decimum ab Asprenate [utique propter monumentorum de antiquiorib. episcopis testificantium inopiam] facit. Itaque de ejus martyrio nihil plane sciremus, absque Marcellini & Faustini presbyterorum auctoritate esset. Sciendum est igitur, presbyteros istos schismatis Lucifero Caralitano (274) adscripti sequaces, anno circ. 384. imperatori Theodosio obtulisse libellum precum, calumniis in S. Damasum aliosq. plenum, id agentes, ut episcopos cum Arianis, etiam resipiscentibus, communicantes proditae ὀρθοδοξίας accusarent; quorum catholicorum tũ pudendos mores tum infaustas mortes insectantur. Id vero opusculum a Sirmondo primũ Parisiis ann. 1650. editum, mox & in tom. V. Bibliothecae PP. illatum fuit. In quo libello pag. 29. [editionis Parisinae] post quaedam in S. Hilarium (275) maledicta, de nostro martyre Maximo sic scribitur.

Acta

(272) Heic quidem illud EPI NOSTRI lapicida necessitate coactus omisit, ANTONINO spatium intra unius versus angustias relicturus. Ceteroqui etiam citra hanc necessitatem vox altera NOSTRI deest pluries, ac praeterea ad IX. Novemb. utrumque, ut heic, desideratur (ubi legitur tantum *Natale S. Agrippini* sine elogio EPI NOSTRI) quamvis abundante affatim spatio.

(273) Totum hoc quidquid est tricarnm, infra cap. 4. latius explicabitur.

(274) Dixi *adscripti*, quia non defuere, qui Luciferianos quidem schismatis damnarent, a quo Luciferum absolverent. Inter quos Papebrochius ad 20. Maii mordicus Luciferi defensionem suscepit, refragante Tillemontio Not. 4. in Luciferum.

Duos autem hosce presbyteros totus hic libellus manifestos Luciferianae factionis prodit; ac praecipue loca illa, in quibus iis etiam communio denegatur, qui cum lapsis, etsi ad catholicam fidem reversis, communicarent. Sic fine pag. 61. eorum strenuitas laudatur, qui *nolebant communicare cum perfidis* (quorum ambitu tum haereticos, tum praevaricatores, quamvis conversos complectebantur) *vel SOCIIS perfidorum*, iis scil. qui cum perfidis communicassent. Eodem & illud spectat, quod fine pag. 86. conqueruntur, suos adversarios *aut haereticos esse* (conversos licet) *aut praevaricatores* (qui tandem delassati impietati subscripserant) *aut socios talium*. Similis est illa expostulatio ineunte pag. 94. *Et quum adversus se libros . . . singuli quique conscribant* (catholici scilicet adversus catholicos) *tamen sibi omnes vel ex directo, vel ex obliqua concatenatione communicant*. Hic est succus loliginis, quo se isti Luciferianos maxime aperiunt, quod scil. orbi universo communionem abnegarent, etiam viris semper inculpatae constantiae, tantum quod hi *obliqua concatenatione* communionis, quam soli ipsi improbarent, sese implicuissent.

(275) Locus de S. Hilario necessaria emendatione indiget. *Sed & Rodanius mittitur in exsilium, nec non & Hilarius, qui & scripta contra haereticos & praevaricatores edidit. Licet postea vero interruperit, favens praevaricatoribus* [resipiscentibus tamen dignaque poenitentia perfunctis] *ut non dicamus interim quia VBI ET haereticis, in quos eloquentiae suae viribus peroraverat. MAXIMVS quoque de Neapoli* &c. Quo loco illud *ubi et* foede corruptum, facile restituetur in *Fabit*, uti olim scribebant pro *Favit*. *Vt non dicamus interim quia favit haereticis*. Nihil hac emendatione certius arbitror. Cur porro magnum Hilarium non tantum praevaricatorum, sed & haereticorum fautorem vocent, mira illa Hilarii lenitas fuit, qua erga utrosque utebatur, ut eos quacumque posset, Christo lucraretur, ut ipsemet in libro de synodis declarat, & Tillemontius in S. Hilario artic. 9. At illam ceteroqui strenuissimi veritatis propugnatoris indulgentiam ei tempori necessariam hi Nostri interim in sinisteriorem partem accipiunt.

Acta S. MAXIMI *Martyris*, *Episcopi Neapolitani*.

Maximus quoque de Neapoli Campaniae, eo quod esset inhabili stomacho & corpore delicatior, primum quidem ut caderet diu afflictus (276) injuriis, deinde ubi ob animi constantiam fideiq. virtutem, carnis infirmitate non vincitur, ductus est in (277) exsilium, atque ILLIC (278) MARTYR in Domini PACE requievit.

Postmodum de Rufiniano quaedam narrantur, quae ad VII. Aprilis recitavimus. Sed & iidem schismatici presbyteri pag. 53. pleniore manu de eodem Maximo, & de Zosimo in ejus locum intruso sic memorant.

Verum-

(276) Puta verberibus aliisve incommodis divexatus, ut non immerito *Martyris* appellationem sibi quaesierit, de qua vide etiam in Adnot. 285. *Injuriae* vox quam late pateat, veteres JCti docent; nec novum est, de plagis aliisve corporis laesionibus usurpari. Heic autem vix est ut aliter possit accipi, monente id tum particula DIV (quae inepte praeponeretur, si de *contumeliis* tantum ageretur, sed ejus particulae loco SAEPE usurpatum fuisset) tum participio AFFLICTVS; quod, ubi proprie sumitur, tantumdem est, quod *Allisus*, nec nisi translate ad convicia extendi potest. Quare quod pag. 62. v. ult. *fustibus elidere* dicitur (*Deo devota ministeria*, i. e. ministros, *fustibus eliserunt*) heic *diu affligere injuriis* eadem notione usurpatur.

(277) S. Maximi confessionem & exsilium Tillemontius [in Arianis Not. 49.] mavult in annum 355. aut 356. conferre, quam cum Baronio post Ariminensem synodum, sive in annū 360. Sic autem extrema Nota 49. paucis rem totām complectitur. *S. Maxime estant mort dans son exil, c'est a dire avant l'an 362.* [quo scil. anno Julianus exsules episcopos revocavit] *cela est plus aisé à croire, en mettant son bannissement en 355. ou 356. qu'en le differant en l'an 360.*

Vt autem rem in pauca contraham; anno 355. in Mediolanensi conciliabulo id Ariani dabant operam, ut Catholici episcopi *Homousion* de medio tollerent, atque Athanasium damnarent. Id detrectantes Eusebium Vercellensem, Dionysium Mediolanensem & Luciferum Caralitanum in exsilium egerunt. Eadem de causa & S. Maximum Neapolitanum ejectum fuisse sed diutiuscule post conventum illum, verisimillimum arbitror.

Dixi aliquamdiu post conventum, & post Eusebii, Dionysii & Luciferi exsilium Maximi confessionem & ejectionem incidisse; certe quia in omnibus illis monumentis, in quibus de suprascriptis treviris agitur, de Maximo Neapolitano prorsus siletur, & quia hic ante exsilium DIV (vide Adnot. praecedentem) sollicitatus & afflictus fuit. Ergo facile sive anno 356. sive 357. post Sirmiensem synodum (forsan quod ejus formulam rejecisset) ejectus fuit.

Porro cum de loco exsilii S. Maximi nihil ab antiquis proditum fuisset, ei silentio suppetias venit Ant. Caracciolus pag. 302. his verbis, quae & Vghellus exscripsit: *Conjicio tamen ad Baleares insulas eum fuisse amandatum. Nam si Fl. Dextri chronico adhibenda est fides, eo ablegati sunt alii multi episcopi, ab Arianis in Ariminensi conciliabulo damnati.* Sed fruantur hi Fl. Dextro suo, quem penitus nescisse, magna pars sapientiae fuerat.

(278) Hunc priorem libelli Marcellini & Faustini locum Papebrochius [ad XII. Junii in S. Maximo] omisit, posteriorem tantum recitasse contentus, & quidem alicubi mutilum, nec satis emendatum. At ex adscripto priore loco plura assequimur. I. Maximum ILLIC h. e. in exsilii loco e vivis sublatum. II. Eum *Martyrem* obiisse, ac talem fuisse habitum, tum ob tormenta quae ab Arianis toleraverat, tum quod in exsilii aerumnis decesserit. III. Quod supra [ad 2. Junii ad finem Actor. SS. Marcellini & Petri Adnot. 114.] notavimus illud IN PACE etiam de Martyribus usurpari, id heic quoque intelligimus. IV. Et quod alibi (in utraque nim. ad Dominic. Georgium epistola de Hilari titulo) animadvertimus formulam IN PACE (in Christianor. epitaphiis obviam) non aliud quam pacem Ecclesiasticam designare, id hinc quoque discimus, ubi id plena locutione scribitur, IN DOMINI PACE, in ea scil. pace, quam Dominus hinc abiens Ecclesiae suae *hereditariam* [uti veteres loquebantur] *reliquit*, qua & cum Christo capite & inter se invicem membra, quasi glutino, copulantur.

Verumtamen & in hac cauſa Divinum judicium cognoſcite probatum praeſentibus documentis. Sanctus vir Maximus epiſcopus cujus ſupra meminimus, fidem vindicans rectam, conſortiumque reprobans haereticorum, ductús eſt (279) in exſilium. In loco ejus praevaricatores (280) ordinant nomine Zoſimum (281) qui & ipſe prius quidem catholica vindicabat. Res iſta in Neapoli civitate Campaniae acta eſt. Cognoſcit hoc S. Maximus, & de exſilio ſcribens dat in eum ſententiam, nō ſolum epiſcopali auctoritate, ſed etiam aemulatione ac virtute martyrii (282) fruens in gloriam Di-

(279) Jam ſupra in Adnot. 277. praediximus, id exſilium poſt annum 355. contigiſse.

(280) Κυριόλεκτον ac de foro ſumptum, quaſi deſertores dicas, & ſuſceptae primum cauſae proditores. Sed tamen ne dubita, quin legendum ſit, *Praevaricatorem* (pro *praevaricatores*) *nomine Zoſimum*. Nihil certius: quod & ſyntaxis requirit, & quia id quod ſequitur (*qui & ipſe* prius quidem catholica vindicabat) explicatio eſt praecedentis vocis *Praevaricatorem*. Niſi quod in ea interpretatione pro *Qui* reponendum eſt *Quia*. Ergo totus is locus ſic pulchre legendus eſt. *In loco ejus* (haeretici, de quibus verſu ſuperiore) *praevaricatoREM ordinant nomine Zoſimum*, QVIA (nam heic ἀιτιολογία requirebatur τῶ *Praevaricator*) *& ipſe prius quidem catholica vindicabat*. Sed plurimis paſſim hic libellus maculis, non ſine ſcriptorum codicum ope eluendis, foedatus circumfertur.

(281) Inſigni apud poſteros infamia Zoſimus iſte flagravit, maxime ob Divinam memorabilem animadverſionem. Etenim hic ille eſt Zoſimus, quem auctor vitae S. Mariae Aegyptiae deſignavit, ubi Zoſimam [quippe Palaeſtinis *Zoſimas* pro *Zoſimus* ſcribitur] monachum ab iſto noſtro haeretico ſedulo diſtinguit. De quo toto negotio etſi plura jam ad IX. April. pag. 188. & Adnot. 50. diſseruimus; proderit tamen ejus vitae verba heic iterum legi ex Pauli Neapolitani verſione in Vitis Patrum Roſveidi: nam Graeca ejus vitae qui cupit, apud Bollandiſtas reperiet ad 2. Aprilis. In ea igitur Vita haud longe ab initio ſic ſcribitur. *In Monaſterio Palaeſtinorum fuit vir... nomine Zoſimas. Et nullus nos aeſtimet dicere ZOSIMAM illum, in praedicationis erroneae dogmatibus occupatum ſectae alterius* [Gr. ὡς ἑτερόδοξον] *alius enim hic & alius ille, & multa inter utroſque diſtantia, licet unum uterque ſortiti ſint vocabuli nomen*. Vide ibi dicta. Tamen idem poſtea reſipuit, ut in fine dicitur.

Notandus eſt autem atque emendandus heic memoriae lapſus in magno Baronio, qui ad ann. 362. num. 219. Luciferum vitaſſe *communionem Maximi, qui in Zoſimi* (pro eo quod *Zoſimi, qui in Maximi*, ſcribi debuit) *locum fuerat ſuffectus*, narrat. Quod σφάλμα μνημονικὸν in ſeriem Neapolitanor. antiſtitum poſtea duplicem Maximum, quum unus tantum fuerit, invexit, ut alibi infra exponetur.

(282) Si iſtud *Fruens* rectum ſit, tum *aemulatio* non ingens deſiderium ſive ζῆλον notabit (nec enim cupiditate martyrii *frui*, ſed affici & animari dicimur) ſed idem erit atque omnimoda ſimilitudo atque imitatio martyrii, totam martyrii *virtutem* (quae vox ſequitur) complectens. Idcirco vero Maximi martyrium libuit *aemulationem* (ſive ταυτότητα, & *aequipollentiam*) martyrii vocari, quia antiqui etſi hos tales, qui varie pro fide vexati, deinde ἀναιμωτὶ (*non fuſo ſanguine*) extinguebantur, uti martyres colerent; tamen deeſſe adhuc eis aliquid ad juſtum martyrium intelligebant, quippe non violenta, ſed ſua morte ſublatis. Hinc forſitan non dicitur *frui martyrio* Maximus, ſed *martyrii aemulatione ac virtute ἰσοδυναμέσῃ* (*aequipollente*) juſto certamini.

Sed nihil opus eſt ſcitamentis iſtis, quum certo certius ſit pro *fruens* unius additamento litterae ſcripſiſſe auctores ſuos *Fervens*. *Fervere* autem *aemulatione* ſive incenſiſſima cupiditate, praeterquam quod κυριώτατον eſt, duobus aliis hujus libelli locis firmatur. Pag. 69. poſt medium: *Epheſium epiſcopum ſanctae fidei AEMVLATIONE FERVENTEM*. Et pag. 72. v. 2. *Ad divinam aemulationem... ſuccenſus*. Nam *fervens* & *ſuccenſus* eſſe omnino ſynonyma vel pueri animadvertunt. Ac plurima paſſim in iſto virulento quidem, ſed tamen utili ac diſertiſſimo opuſculo foeda ſunt ulcera, quae medicam opperiuntur manum.

Divinam. Sed post aliquot annos B. Lucifer de quarto (283) exsilio Romam pergens, ingressus est Neapolim Campaniae; ad quem Zosimus venire tentavit, illa forte fiducia, qua scilicet jam de impietate correxisse (284) videbatur. Sed hunc Lucifer Confessor suscipere noluit, non ignorans quae gesserat; imo & Sancti Spiritus fervore episcopi & martyris sententiam robustius exsequitur; dicens, quod episcopatum ipsum, quem sibi ut adulter vindicat, speciali Dei judicio non habebit, & sic quoque sentiet poenam suae impietatis. Sed non post multum tempus idem Zosimus, quum in coetu plebis vult exsequi sacerdotis officia, inter ipsa verba sacerdotalia ejus lingua protenditur, nec valet eam revocare intra oris meatum, eo quod contra modum naturae extra os penderet, ut bovi anhelo. Sed ut vidit, se linguae officium perdidisse, egreditur Basilicam: & res mira! foris iterum in officium lingua revocata est. Et primum quidem non intelligitur, in eum compleri sententiam Martyris (285) & confessoris: sed quum hoc ipsum toties iterum patitur, quoties in Basilicam diversis diebus

(283) Id haud dubie anno 362. contigit, quando Julianus apostata extorribus pro Fidei causa episcopis redeundi potestatem fecit.

Jam vero quod quatuor exsilia Luciferi numerantur, ea non sic accipienda sunt, quasi quatuor diversis de causis, quatuorque diversis imperialibus sententiis ejectus fuerit, sed quod in uno eodemque exsilio (quod pro defensa in Mediolanensi synodo Fide Nicena anno 355. subiit) quatuor diversa loca mutaverit. Nam principio Germaniciam Syriae est asportatus; mox inde Eleutheropolim Palaestinae abductus fuit. Quemnam deinde locum pro tertio exsilio habuerit, incompertum habeo. At postremo quando Julianus Constantio successit, Lucifer in Thebaide exsulabat: quod Marcellino & Faustino heic *quartum exsilium* nuncupatur.

(284) Notione intransitiva pro *Se correxisse*; sicuti & *Surgo* & *Pergo*, ex *Surrigo* & *Perrigo* contracta, neutra sunt. Ex his apparet, quo tempore Lucifer Neapolim venit, jam Zosimum ab Ariana impietate resipuisse. *Jam* [inquiunt libelli auctores] *de impietate correxisse videbatur*. Vbi verbum *Videor* nihil de certitudine rei gestae detrahit: nam cadente Latinitate passim *Videor* de rebus exploratissimis usurpabatur. Cur igitur eum Lucifer *suscipere noluit*, uti mox dicitur? An quia Caralitanus antistes suo schismati serviens, ne cum poenitentibus quidem haereticis sibi quidquam commune esse voluit? Id quidem ex eo facto colligere istius schismatici libelli auctores satagunt. Sed tamen siquis in eo Luciferum [quem uti sanctum alicubi cultum dictitant: de quo vide infra in Adnot. 287.] excusare studeat; poterit in id tantum non suscepti Zosimi causam rejicere, quod excommunicatus a Maximo fuisset, tamquam qui alienam Ecclesiam uti adulter detineret. Id mox allata in hoc libello Luciferi verba ostendunt. *Hunc Lucifer . . suscipere noluit . . . dicens, quod episcopatum ipsum, quem sibi ut adulter vindicat . . . non habebit.*

At inquis, eo tempore [h. e. anno 362.] jam Maximus decesserat, quippe qui in exsilio suo obiit: qui si ad annum 362. pervenisset, haud dubie cum ceteris exsulibus revocatus fuisset. Ergo Zosimus eo saltem tempore uti legitimus episcopus haberi potuit. Verum quae ordinatio ab initio vitiosa fuit, ea semper postea cassa habebatur.

(285) Jam praemortui, ut in superiore Adnot. diximus. Valde heic notandum est, hoc loco istud *Martyris* stricta notione sumptum esse, non laxiore pro *Confessore*; quia sequitur titulus alter *Confessoris*. Et Martyris quidem ei appellationem vindicant non ea tantum, quae Neapoli ab haereticis perpessus fuerat (de quibus vide in Adnot. 276.) sed etiam quod videtur in exsilio non tam morte sua, quam propter diuturnas vexationes fato violento raptus. Haud diu certe is exsilio suo superstes fuit.

intrare tentavit; ipſe poſtremo recognovit, ob hoc ſibi linguam inter (286) pontificii ſollemnia verba denegari, ut ſanctorum (287) Epiſcoporum in eum rite prolatam ſententiam probaret. Denique ceſſit epiſcopatui, ut lingua quæ ceſſerat redderetur. Non res antiquas referimus, quae ſolent quadam ratione in dubium venire: nam & Zoſimus hodieque (288) in corpore eſt, uſum jam linguae non amittens, poſtquam maluit cum epiſcopatus (289) amiſſione vivere, dolens ſuis impietatibus.

Ex his profecto vides S. Maximum, quo tempore Marcellinus & Fauſtinus huic libello ſcribendo operam dabant [h. e. anno 383. aut 384.] vulgo ab omnibus inter legitimos (290) martyres fuiſſe habitum, quippe pro Chriſti cauſa extorrem, & in exſilii ſqualore atque aerumnis, etſi ἀναιμωκτὶ (*non effuſo ſanguine*] mortuum. De his tamen *Depoſitionis* notam quam *Paſſionis* vetera Kalendaria libentius uſurparunt, ut in his faſtis vides. Quae *Depoſitionis* nota, ut opinor Jo: Diacono impoſuit, ut infra cap. 3. exponam.

CAP.

(286) *Pontificium* tantumdem eſt quod pontificalis poteſtas: cujus vocis haud antiquiora exempla affert Cangius, quam ex Arnobio juniore, qui poſt medium V. ſaeculum claruit. Quo multo antiquior hic libellus eſt: in quo praeter hunc locum, etiam pag. 73. Heraclida ordinatus epiſcopus, *Ita coepit exercere PONTIFICIVM, ut* ... Sed & in veterib. Sacramentariis B. Petro *ligandi atque ſolvendi pontificium traditum* dicitur.

(287) Hoc eſt non tantum Maximi verum etiam Luciferi (quem hi duo Luciferiani preſbyteri minime dubitant ſanctitate Maximo aequalem facere) eamdem ſententiam confirmantis. De Lucifero non omnes idem ſenſerunt. Tillemontius excuſari eum a ſchiſmate poſse negat: cujus argumentis vix eſt ut ſatis fieri poſse ſperem; quem vide tom. VII. in Lucifero Not. 4. Alii tamen nonnulli excuſarunt, in quibus Papebrochius ad XX. Maii [quo die in Sardinia cultus fuiſse creditur] & inter antiquos Socrates & Sozomenus. At Luciferiani quidem certe [inter quos hujus libelli auctores] omnium ſuffragio damnantur.

(288) Vivebat igitur adhuc Zoſimus; quo tempore libellus hic ſcriptus fuit. Scriptus autem fuit anno 383. quo anno Valentinianus II. imperare coepit, aut ſequenti: de quo anno vide in proximo capite. Ex eo autem, quod hi ſcriptores ad Zoſimum adhuc viventem provocant, mire ſuperior narratio confirmatur: de qua dubitare ſtultiſſimum fuerit.

(289) Zoſimi poenitentia non tantum catholicis, verum & Luciferianis ipſis ſe probare debuit, quippe qui abdicato pontificio videtur ad laicam communionem tranſiiſſe. Quod ultimum in lapſis epiſcopis Luciferianos requiſiviſſe, ex horum presbyterorum libello poteſt intelligi pag. 47. *Decernunt* (Luciferiani epiſcopi) *nullo genere talibus epiſcopis poſſe communicari, qui fidem illo modo quo ſupra retulimus prodiderunt, niſi ſi laicam poſtulaverunt communionem, DOLENTES SVIS IMPIETATIBVS.* Vltimum hoc vides heic de Zoſimo totidem verbis repeti, *Dolens ſuis impietatibus*, ſed non niſi *cum epiſcopatus amiſſione*. Rurſus ad finem pag. 49. *Quis ... pacem perfidorum Deo placere confidat, niſi, ut a patribus* [Luciferianis tamen, non ceteris] *decretum, in laicorum ſe numerum tradant, ſuae PERFIDIAE DOLENTES*?

Interim plura de Zoſimo heic edocemur. I. Fuit ab initio catholicus: *Prius quidem catholica vindicabat*. II. Deinde praevaricatus, in locum Maximi ſe ordinari ſivit. III. Mox ab haereſi reſipiſcens [*Jam de impietate correxiſſe videbatur*] adhuc tamen adulter alienam cathedram uſurpabat. IV. Poſtremo Divina ultione perterrefactus, epiſcopatu ſe abdicavit, dolens impietati ſuae. Haec ſchiſmaticorum libellus: quibus tamen haec non credere, difficile arbitror.

(290) Nec injuria. Nam non aliud ſuccurrere poteſt, quod S. Maximi ſinceritatem martyrii labefactare poſſet, quam metus, ne forte is in Luciferiana communione obiiſſet, eoque uti martyr ab iſtis Luciferianis laudaretur. Atqui [ut optime obſervat Tillemontius in haereſi Arianor. Not. 49.] de fide ſincera Maximi dubitari haudquaquam poteſt; *puiſqu'*

eſtant

CAP. II.

De anno scripti libelli a Marcellino & Faustino. De praefatione huic libello praemissa conjecturae Tillemontii refelluntur. Quid ea praefatio cohaesionis cum libello habeat, ne caput alieno trunco praefixum videatur.

Libellus hic quum Valentiniano Theodosio & Arcadio Augustis oblatus fuerit, nec ante annum 383. scribi potuit (quo primum anno Arcadius a patre suo Theodosio consors imperii est adscitus; quum quidem Valentinianus jun. nonum jam annum regnaret) nec vero post annum 391. qui Valentiniano fuit ultimus. Nec plus lucis ex imperatoribus hauriri potest. Sed nimis laxa haec novem annorum spatia sunt.

Forsitan plus aliquid praesidii ex Cynegii (ad quem rescriptum Theodosii mittitur, quod ad calcem libelli exstat) praefectura praetoriana arcessetur. Qui quidem a medio Januario anni 384. ad usque annum 389. per integrum sexennium tenuit eam dignitatem, uti ex prosopographia Codicis Theod. perspici potest. Ita dati hujus a duobus schismaticis libelli aetas per hos sex praefecturae Cynegianae annos incerta vagabitur: forsitan autem & septem. Quid enim impedit, quo minus libellus quidem anno 383. oblatus fuerit, rescriptum autem insequenti anno prodierit, quo primum Cynegius praefecturam adeptus est?

Postremo non aliunde artioribus cancellis aetas hujus libelli coerceri posse videtur, quam ex Damasi adhuc viventis (ut ego interpretor) mentione. Non moror autem quae in praefatione de Damaso fuse narrantur: quippe quae non est dubium, quin ex longinquo tempore repetantur, & ad initia pontificatus ejus pertineant. At in ipso libello (pag. 66. & seq. editionis Parif. an. 1650.) ita reditur ad Damasum, ut ejus ultima quaedam facta narrentur, adhuc credo tum viventis, dum libellus scriberetur. Cujusmodi illud est quod pag. 69. scribitur: *Sed & NUPER tentavit* (Damasus) *graviter persequi beatissimum Ephesium* &c. Quod si tunc Damasus diem obiisset, id certe significatum fuisset; nec de successore Syricio esset omissa mentio. Quum autem S. Damasus exeunte anno 384. e vivis excesserit; eodem facile anno oblatus est hic precum libellus; aut saltem anno quidem 383. (qui primus annus Valentiniani erat) porrectus libellus fuit, rescriptū vero usque ad insequentem annum 384. (quo Cynegius praefecturam obtinuit) differri [291] contigit. Ita sive anno 383. sive 384. Marcellinus & Faustinus suum hunc libellum pro defensione Luciferianorum causae Principi tradiderunt.

Venio ad praefationem libello praemissam, quae tota versatur in narratione Ursini contra Damasum schismatis. De qua praefatione plures conjecturas (parum meo judicio solidas) protulit Tillemontius in Lucifero Not. 5. Nam I. observat nihil videri commune esse huic praefationi cum libello; in illa enim nihil pro Lucifero aut ejus asseclis reperiri, in hoc vero nihil de Ursiniano schismate. II. Praefatio Liberio impense favet, quem tamen cum aliis lapsum, nemo negat; ut non videatur Liberii laus a Marcellino, & Faustino Luciferianis proficisci potuisse. III. Ex his concludit, humano capiti cervicem equinam junctam videri, quum praefatio illa alterius videatur operis, aut (si quidem hujusmet libelli sit) certe a diverso auctore posterius facta. IV. Aut demum fieri potuisse, ut Marcellinus & Faustinus post Ursini schisma a se professum, priorem alterum quemdam libellum imperatoribus porrexerint (quem suspicatur intercidisse) cui eam, quae

estant mort dans son exil, & ainsi avant Constance [& antequam Julianus exsules revocaret] *il n'a pu voir le commencement du schisme de Lucifer*; a cujus labe proinde immunis fuit. Nam non nisi sub Juliano schisma suum Caralitanus praesul conflavit.

(291) Maxime si id negotium nonnullam causae cognitionem requirere, nec expediri de plano debere imperatori visum fuisset: quo spectat l. 9. §. 1. D. de offic. proc.

quae nunc exstat, praefationem praeposuerint: postea vero iidem Luciferianis sese adjungentes, eum qui nunc circumfertur libellum dederint. At procedente tempore amisso priore libello, videri librarios libello posteriori praefationem prioris adjunxisse. Haec Tillemontius.

Quibus ego singulis eodem ordine sic respondeo. I. Neqe praefationi nihil commune cum libello esse, ad quem certe illa viam praestruit, ut in fine dicetur. Nec verum est, nihil in libello pro Vrsino, aut, quod tantumdem est, contra Damasum dici (contra quem certe Damasum a pag. *66.* ad *70.* canina rabie illi debacchantur) sicuti nihil pro Luciferianis in praefatione reperiri; quum tamen saltem finis praefationis sit totus Luciferianus, uti dicetur.

II. Est ne vero hoc Liberio favere, quum ejus lapsus ibidem acriter vituperetur? Nam quo loco de Liberio in praefatione fit mentio, ibi pag. *3.* hoc factum adjicitur. *Post annos duos* (a Liberii exsilio) *Constantius Romam venit: pro Liberio rogatur a populo: qui mox annuens ait: Habetis Liberium, qui qualis a vobis profectus est*, *MELIOR revertetur*. Vbi in eo quod *meliorem* vocat, haud dubie maligne illum ut Arianum taxat, uti ex ea interpretatione quae statim adtexitur, constat. *Hoc autem* (inquiunt) *de CONSENSV ejus* (Liberii.) *quo manus PERFIDIAE dederat*, *indicabat*. Nec quidquam interea ad Liberii defensionem subjicitur. Hoccine vero est eum pontificem tueri ac defendere? Etsi non negaverim, quin libelli auctores aliud agentes, interim argumenta suppeditent, quibus Liberii crimen ex vero [292] deteratur, dum priori tantum Sirmiensi formulae, quae tolerabilis videbatur, is subscri-

(292) *Priori ne an posteriori Sirmiensi formulae Liberius subscripserit.*

Duplex fidei formula diversis temporibus ab Arianis dictata fuit. Prior anno 351. prodiit, qua Photinus potissimum damnabatur, quae Arianismi quidem suspecta erat, sed id dogma nec diserte adstruebat, nec excludebat. Eadem aliquando etiam a S. Hilario studio pacis innocenter admissa fuerat, postea ab eodem rejecta. Altera anno 357. postquam Constantius Roma discesserat, condita fuit, quae totum virus Arianum complectitur.

Ac diu quaesitum fuit, utri earum Liberius subscripserit. Blondellus, Petavius, Pagius, aliique plures posteriori a Liberio subscriptum docuerunt. Id eos fefellit, quod post Constantii ex urbe Roma discessum, & alteram Sirmiensem Synodum expugnatam Liberii constantiam, ex ordine narrationum Sozomeni & aliorum sibi persuaserunt. At interim Libellus iste ostendit, quo tempore Constantius Romae pro Liberio exorabatur (h. e. mense Maio anni 357. ante scil. alteram Sirmiensem synodum) jam subscriptum a Liberio fuisse. Id vox imperatoris declarat, *Melior revertetur*, & quam ei dicto Marcellinus interpretationem subnectit: *Hoc autem de consensu ejus, quo manus perfidiae DEDERAT* (non scribitur, *postea dedit* aut *daturus erat*, sed *dederat*) *indicabat.* Ex quibus verbis obiter vides, in hoc libello priorem formulam Sirmiensem vocari *Perfidiam*, eodem plane vocabulo, quo illam Hilarius appellavit: qui ubi aliquando Sirmiensem professionem, nihildum veneni in ea suspicatus, admisisset, postea eamdem rejecisse proditur, vel ex eo certe quod Liberium *perfidiae* (sic priorem Sirmii formulam vocat) consensisse ipsemet conqueritur. Ceteroqui idem Hilarius adversus Constantium scribens, aperte Sirmiensem priorem fidei confessionem damnavit. Sed ad Liberium redeo.

Accedit illud quoque quod si quidem is posteriori formulae, quae apertissimam Arianismi professionem complectebatur, consensisset, non opus habuisset tot modis animum Constantii sollicitare, totque apud eumdem conciliatoribus uti, quo sedi suae restitueretur: id quod ex ejus epistolis constat, quae adhuc in Hilarii libro de synodis supersunt. At quia priorem Sirmii confessionem admisisse, seque ab Athanasii communione semovisse, adhuc parum Constantio videbatur, nisi apertius in Ariana castra transfugeret, ea de causa tamdiu ejus restitutio dilata fuit. Et haec quidem obiter, & in transitu. Plura ejusdem hujus sententiae argumenta Tillemontius in Arianorum haeresi Not. 55. suppeditabit. Etiam Abbas Fleury lib. 13. sect. 46. nostram hanc sententiam, quam & Baronius defenderat, *probabiliorem* appellat. Quam profuit novo hoc qualicumque fulcimento stabilivisse.

scripsisse ostenditur.

III. His intellectis, nego praefationem alienam a libello esse, aut diversi corporis caput, aut postremo a diverso auctore profectam. Ac sicubi ex stylo capi argumenta possunt; heic certe non ovum ovo similius, quam praefatio libello [293] per omnia simile habet dicendi genus.

IV. Jam vero illud quis in animum inducat, quod amissus prior nescio quis libellus fingitur (cujus praefatio haec quae exstat peculiaris esset) quo amisso postea librarii (in quibus semper haec faba cuditur) nimis inconsulte praefationem alieno libello aptaverint? Atqui commentum hoc ex eo falsi revincitur, quod qui imperatores (Valentinianus, Theodosius & Arcadius) initio libelli compellantur, iidem prorsus & initio & in fine praefationis leguntur. Vidit hanc difficultatem Tillemontius; easque se in angustias cogit, ut suspicetur in praefatione mutatos fuisse a librariis imperatores, eosque loco Valentiniani (primi) Valentis & Gratiani (quibus debuerat prior libellus dari) nomina utrobique scripsisse Valentiniani (junioris) Theodosii & Arcadii. Cui vero hoc verisimile fiat, aut tam eruditos amanuenses fuisse, ut idonee temporibus id moliri quirent, aut tantum sibi sumpsisse auctoritatis, ut bis nomina Imperatorum inverterent?

Verum ut vela jam contrahamus: Stylus (qui utrique parti *αὐτόματος ipsissimus* est) plane clamitat, praefationem ab eii.. .n auctoribus, a quibus libellus est,

(293) Scio quidem, argumenta quae ex stylo capi solent, haud satis fida existimari. At est quorumdam dicendi genus ita singulare, ut incurrat in oculos. Cujusmodi elocutio hujus libelli esse videtur, rotunda, gravis, nervosa, ἐμφατικωτάτῃ, & δεινότητι quadam inimitabili praedita. His accedit matronalis quaedam cultus exquisitioris negligentia, quae ut matronis, sic graviori orationi gratiam mire conciliat: de quo genere sunt illae perpetuae verborum eorumdem, sed, quod mirere, citra fastidium repetitiones. Eo sane, nisi fallor, dicendi genere tam libellus quam ejus praefatio plane constanti & per totum aequabili a capite ad calcem decurrit: ut utramvis quis earum partium norit, ambas noverit. Ubivis potius quam heic styli aestimatio te forsan fefellerit.

Tamen siquis contra pro styli diversitate pugnaverit, fruatur is opinione sua, & alium huic praefationi auctorem quemlibet tribuat; modo fateatur, praefationem hujusmet, qui nunc exstat, libelli fuisse propriam. Pro diversitate autem styli illud prae ceteris dici potest, in libello quidem totis paginis vocem *Vindico* ac tertio quoque verbo inculcari [veluti in fine pag. 43. & incunte pag. 44. quinquies continua serie id verbum repetitur, & nusquam non alibi) quum interim in tota praefatione ne semel quidem usurpetur. At hoc & siquid aliud afferri potest, styli diversitatem haud constituit, qui totus ex peculiari quodam charactere, qui persentisci magis quam describi potest, exsistit.

Quando autem in dictione utriusque partis versamur; nemo nunc ignorare potest quid sit illa *Processio*, de qua praefatio loquitur pag. 3. *Ab ejus processione se suspendit* h. e. ab ejus *συνάξει, conventu* se abstinuit. Id jam ex aliis auctoribus notaverat Hugo Menardus, & postea Cangius in Glossario. Atne modum protulerat exempla verbi *Procedo* eod. significatu. Quo quidem utitur bis eadem praefatio: pag. 5. v. 7. *Coeperunt in basilica Juli procedere* h. e. convenire seu synaxin celebrare. Et fine pag. 6. *Coepit Damasus Romanam plebem, quae se* [cor. *secum*] *nolebat procedere . . . perurgere.* In libello autem ad finem pag. 62. *Populo praedixerat, ne illo die procederet*, (i. e. conveniret) *quando cum caede veniebant*, nim. ad dissipandum conventum.

Plura autem antique dicta in libello hoc reperies, ut quod verbi causa pag. 93. v. 2. *verum* pro *veritas* usurpatur: *Quasi expavescamus pro vero interfici*; ut Persius, *Mordaci radere vero Auriculas*, & saepissime apud veteres. At illud pulchrius quod pag. 87. v ult. *Rem veri* pro *veritas* dixit (*Audivit quosdam se integrae fidei copulare, & per Dei gratiam rem veri crescere*) ut olim *Res cibi* pro *Cibus* & alia sexcenta in eumdem modum, & ut Graeci voce χρῆμα eadem syntaxi utuntur.

Pag. 64. ad finem Dominico sic opponitur templum Idolorum, ut hoc absolute *Templum* (et quidem ἀντιδιῃρημένως) vocetur. *Altare Dei de Dominico sublatum, in TEMPLO sub pedibus idoli posuerunt.* Hujus paria exempla reperies apud Gothofredum in paratitlo §. 3. tit. Cod. Theod. *De paganis, sacrificiis, & templis.* Nolo ulterius digredi.

est, esse profectam. Sed tamen ea non ante scripta & praefixa huic libello fuit, quam eo accepto Theodosius suum tandem evulgasset pro Marcellino & Faustino rescriptum. Tunc enim vero hi duoviri de prospero successu exsultantes, quum e re sua fore ducerent, si libellus una cum subjecto rescripto in vulgus spargeretur; id ut aptius efficerent, instruendos sibi lectores hac ipsa praefatione putarunt de initiis calamitatis suae. Nam presbyteros istos tunc quidem Luciferianos esse, omnes norant, & libellus id palam profitetur. At eosdem olim Vrsinianos fuisse, & contra Damasum ante viginti annos decertasse, non omnibus compertum erat; & siqui id scirent, ii (maxime consopito jam schismate) aequiores se Damasi, quam Vrsini causae praebebant. Itaque in hoc prologo rem omnem ab initio repetunt, ac de rebus olim gestis in Damasi & Vrsini discidio (cujus ipsi pars fuerunt) longam narrationem, sed modo suo incrustatam, tota praefatione contexunt. Id enim initium suae calamitatis fuit. Nam Roma tandem expulsi, quod ultimum fuit, Luciferianis sese adjunxerunt: nisi forte mavis, etiam antea, dum Romae essent, eos Luciferianos [294] fuisse. Vt ut est, συνέχεια (cohaesio) certe praefationis cum libello (h. e. Vrsiniani dissidii, de quo dumtaxat in praefatione agitur, cum Luciferianorum causa, quam tantum in libello tuentur) satis superque in fine praefationis sese legenti aperit, ad quam miror Tillemontium non attendisse. *Exinde* (inquiunt) *presbyteri* (partis Vrsinianae) *diversis modis afflicti per exsilia & peregrina loca dispersi sunt. Ex quibus Marcellinus & Faustinus presbyteri* (auctores scil. tum libelli tum praefationis, antea quidem Vrsiniani, nunc vero Luciferiani: quod sequentia satis praeseferunt) *de confessione verae fidei* (a qua ceteros Luciferiani excludebant, tamquam ipsi soli catholici) *ostentatione* [h. e. [295] exhibitione] *sacrae communionis* [nim.

(294) Baronius quidem hosce duos presbyteros prius tantum Vrsinianos fuisse vult, postquam autem Roma ejecti fuerunt, Luciferianis eos adhaesisse. At nihil impedit, quominus ii (ut & forsitan clericorum Vrsinianorum plerique) ab initio Luciferiani fuerint. Et tempora, si nihil aliud, utriusque schismatis id minime excludunt. Deinde nihil in praefatione aut ipso libello vestigii est, unde arguere possis hos presbyteros post suam ex urbe Roma ejectionem tum demum Luciferianos esse factos. Contra vero jam ab initio praefationis facile scintillas Luciferianae labis agnoscas, jam tum erumpentes, quando Lucifer, Liberius, aliique plures episcopi narrantur *missi in exsilium pro fide servanda*, uti in praefat. pag. 2. legitur.

Vbi & hoc statim sequitur: *Cum Liberio Damasus diaconus ejus se simulat proficisci: unde fugiens de itinere Romam rediit, ambitione corruptus.* Quibus verbis jam tum Damasum in *praevaricatorum* (quod familiare erat in ore Luciferianorum convicium) numerum referebant, tamquam scil. causae Liberii (quam cum fidei causa communem interpretabantur) proditorem. Quo obtentu, quamlibet falso, verisimile est eos suum adversus Damasum schisma obvelare voluisse, quem videlicet uti *praevaricatorem* aversarentur. Plura alia afferre possem, quo presbyteros istos ab initio sui cum Damaso dissidii fuisse ingenio Luciferiano praeditos ostendi possit. Etsi iidem invidiam Luciferiani nominis declinabant, seque non *Luciferianos* sed *Christianos* vocari velle, quippe non Luciferi, sed Christi sectatores, contendebant, de quo pag. 70. & seq. disputant. *Necessarium est, ut falsi cognomenti discutiamus invidiam, qua nos jactant esse Luciferianos:* & quae plura de hoc genere sequuntur.

(295) *Ostentatio* hoc loco non est jactantia, sed respondet Graecae voci ἔνδειξις (quae vox in Cyrilli Glossis redditur *Ostentatio*) ἔνδειξις autem tantumdem est quod *Indicatio*; ita ut *De ostentatione sacrae communionis*, idem sit quod *De indicando*, cum quo hominum genere (non nisi scil. inculpato atque incontaminato) Luciferiani communicent. Sive potius *Ostentatio* tantumdem est quod *Exhibitio* (sicuti & apud Tertullianum) ut *De exhibitione communionis* hoc significet, in eo libello rationem reddi, quibusnam Marcellinus & Faustinus communionem exhibeant, quibus negent. Tertulliani locus exstat in Scorpiace initio capitis 13. ubi locus 2. Thess. I. 4. 5. sic recitatur: *Thessalonicensibus gaudens* (Paulus) *Vti, inquit,*

[nim. cuinam exhibenda communio ſit, cui vero deneganda] *& perſecutione adverſantium veritati, preces Valentiniano, Theodoſio & Arcadio principibus obtulerunt ita.* Hactenus praefatio, poſt quam libellus incipit. Quid autem clarius afferri poterat ad praefationem cum libello, qui nunc exſtat, glutinandam? An poterat per haec verba [quae certe ſummam Luciferiani veneni continent] praefari auctor alteri cuidam libello, qui Vrſinianorum adverſus Damaſianos preces exhiberet? Ac de eo, quid praefatio cum libello commune habeat, hactenus.

CAP. III.

Joan. Diaconi de S. Maximo elogium. Vtrum is chronographus Maximum pro Martyre habuerit, & in exſilio mortuum ſciverit. Ejus corpus Neapolim ann. 362. tranſlatum videri. De duabus tribuſve aliis ejuſdem tranſlationibus.

Exſtat etiam de eodem S. Maximo breve Joannis Diaconi in ſuo epiſcoporum Neapolitanorum chronico (quod videri ineunte ſaeculo X. ſcriptum, ſupra ad XVI. Maii in S. Reſtituta oſtendimus) elogium: quod tale eſt.

X. (296) Maximus Epiſcopus ab ineunte aetate ſua ſtrenuus, & omnimodo moderatus, ſanctae Eccleſiae militavit. Nam & ipſe prius in Eccleſia beati (297) Fortunati Sacerdotis, & Chriſti Confeſſoris eſt conditus. Nunc vero in Oratorio Eccleſiae Stephaniae parti laevae introeuntibus, ſacro Altario adeptus exſultat.

Nimis jejune quidem, quod & plerumque Joannes ſolet, certe propter monumentorum inopiam. Imo, quod mireris, de S. Maximi martyrio nihil plane Noſter diaconus comperti (298) habuiſſe ſe, ſuo ipſe ſilentio prodit. Aut certe, ut ſubtilius dicam, ita de ſanctiſſimi pontificis ſive martyrio, ſive confeſſione per ambages neſcio quid adumbrat, ut plane in eo negotio mihi videatur magnopere aeſtuaſſe, incertus animi, referret ne Maximum inter martyres aut Chriſti confeſſores, an non. Nam ſi fixum Maximi martyrium Joanni fuiſſet, quanti laboris erat, ſicuti Fortunatum heic alieno loco *Chriſti confeſſorem* (299) vocavit, eadem nomenclatura etiam Maximum cohoneſtare? A qua tamen abſtinuit: ea ne ratione permotus, quod in hoc marmoreo Kalendario *Depoſitionis*, non autem

tem

inquit, gloriemur in vobis in eccleſiis Dei pro tolerantia veſtra & fide, in omnibus perſecutionibus & preſſuris, quibus ſuſtinetis oſtentamen (hoc eſt, uti appoſite Rigaltius explicat, *exſpectatis exhibitionem*: in Graeco Pauli ἀνέχεσθε ἔνδειγμα) *juſti judicii Dei*. Eaque interim videtur etiam veriſſima Paulini loci nondum ſatis intellecti expoſitio, quam Tertulliano debemus; ita ut ibi ἔνδειγμα (accuſandi caſu poſitum) *exhibitionem* ſignificet (ſive uti Latini loquebantur, *Repraeſentationem*) *judicii Dei* ac praemii, quam Sancti exſpectant. Indidem vero diſcimus, *Oſtentationem* tantumdem eſſe quod repraeſentationem & praeſentem debiti perſolutionem.

(296) Nota numeralis X. notat Maximum decimum ab Aſprenate numerari. At quam longe a vero id abſit, & quando primum eae ordinales notae noſtro pontificali libro adjectae videantur, alibi me attigiſſe memini, & plura opportuniore in loco dicam.

(297) Chioccarellus noſter in S. Maximo initio pag. 35. ſic adnotat: *Vetuſtiſſima quoque S. Maximi effigies pontificiis veſtibus atque aureola inſigniti, Graecorum more depicta, in S. Fortunati eccleſia* (de qua dicemus mox ad XIV. Junii) *conſpiciebatur*.

(298) Hoc de Joanne noſtro minime adnotaſſem, niſi Papebrochius (ad XII. Junii, ubi de hoc Maximo, p. 518. n. 3.) cenſuiſſet Maximum ab Joanne martyrem fuiſſe habitum; eaque de cauſa Melchiadi Papae (ſub quo nondum perſecutiones deferbuerant) aequalem factum. Nam quamvis de Maximi & Melchiadis συγχρονισμῷ nihil notet Joannes; id tamen ex eo neceſſario ſequi Bollandiſta notat, quod Maximi ſucceſſor diſerte eidem Melchiadi ac S. Sylveſtro aequalis a chronographo fiat.

(299) *Chriſti confeſſoris* appellationem apud Joannem Diaconum aliquid innuere paullo infra martyrium (ut antiquitus ea vox accipiebatur) mox ad diem XIV. in S. Fortunato oſtendetur.

tem *Passionis* notam S.Maximo praescribi observasset? Minime id quidem; quia & Fortunato eadem *Depositionis* nota praemittitur; quem tamen non dubitavit *Christi confessorem* nominare.

Omnino res sic se habet. Quum chronographus ex nescio quibus suorum popularium sermonibus, & ex antiquis picturis (quae plerumque in ecclesiarum parietibus Sanctorum res gestas exprimebant) celebrari invictam Maximi in Christi confessione constantiam, & aerumnas ob id toleratas inaudivisset; dandum aliquid his rumoribus censuit, sed ita tamen ut suspenso veluti pede ambulans, dubius ipse, dubium etiam lectorem relinqueret. Vt ut est; ad martyrii certe significationem tum voces, *Strenuus*, & *Militavit* sunt referendae (*strenuus . . . sanctae Ecclesiae militavit*) tum in primis nexus αἰτιολογικός (*causalis*) NAM. Cujus copulae, ut et ejus quod sequitur, ea vis est, nempe, quod olim Maximus prius quidem in Ecclesia S. Fortunati conditus fuerit, postea vero in Stephaniam una cum eodem Fortunato fuerit sollemniter ab episcopis translatus, id ea gratia factum fuisse, quod ambo (Fortunatus scil. & Maximus) Christi confessione enituissent, pro qua etiam aerumnas gravissimas perpessi essent. *Nam*, inquit, *& ipse* (Maximus) *prius in Ecclesia B. Fortunati sacerdotis et CHRISTI CONFESSORIS est conditus. Nunc vero in Oratorio Ecclesiae Stephaniae parti laevae introeuntibus, sacro Altario adeptus exsultat*. Quae verba jungenda sunt cum altero παραλλήλῳ ejusdem chronographi loco in S. Fortunato proximo Maximi decessore, ubi scribitur: *Qui* (Fortunatus) *sepultus foris urbem . . . deinde . . . populi . . ab Ecclesia sui nominis consecrata transferentes*, (junctim cum Maximo) *per manus pontificum collocarunt in Ecclesia Stephania partis dextrae introeuntibus, sursum ubi est Oratorium, in caput Catatumbae*. Verum haec enucleatius ad XIV. hujus mensis in S. Fortunato exponentur.

Illud etiam notari heic pervelim, nostrum chronographum ita de Maximo loqui, quasi qui Neapoli e vivis excessisset. *Prius*, inquit, *in ecclesia B.Fortunati est conditus*. Qui si scisset, eum alibi decessisse, de ejus translatione Neapolim non tacuisset. Atqui ex ea, quam supra recitavimus, Marcellini & Faustini (aequalium scriptorum, & ad Zosimum, adhuc tum vivum, rei gestae testem provocantium) certissima narratione constat, S. Maximum in suo exsilio e vivis exemptum. *ILLIC* (i. e. in loco exsilii, de quo proxime narrabat) *Martyr in Domini pace requievit.* Ergo non est dubitandum, quin statim ut turbae illae, quae tunc vexabant Ecclesias, conquieverunt, Neapolitani cives Reliquias beatissimi Martyris ex loco exsilii in hanc urbem reduxerint, & cum S. Fortunato, pari confessione claro, junctim condiderint; unde mox ambos in Stephaniam *per manus pontificum* intulerint.

Et hanc quidem posteriorem Maximi & Fortunati sollemnem translationem, qua per manus pontificum illati in Stephaniam fuerunt, IX. saeculo sub S. Joanne IV. hujus marmorei Kalendarii auctore contigisse, in ea Diatriba, quam de aetate hujus monumenti commentario nostro praefiximus, demonstratum fuit. At illam, qua primitus cum Fortunato est conditus, in quod potissimum tempus conferemus? Nemo mihi hoc eripiet, quin priorem eam Translationem in annum 362. aut sequentem verisimillime conferam. Quam ob rem sic censeam, paucis absolvam. Jam ante annum 362. quo Julianus Imp. extorres pro fidei causa episcopos in suas cathedras restituit, Maximum in caelum migrasse, supra innuimus. Nam si eo anno adhuc Maximus in vivis fuisset, certe cum ceteris rediisset, nec in loco exsilii oppetiisset. At is quem dixi annus quum universis ecclesiis, quibus pastores suos reduces atque incolumes reddidit, ingens gaudium apportasset; eis etiam videtur attulisse laetitiam, quarum praesules interim in loco exsilii occubuerant.

Qui-

Quibus ecclesiis quando illi vivi atque integri minus poterant, in suis saltem exuviis reduces sisti aequum fuit; maxime si suae plebes id enixe postulassent; sicuti Maximi sacra pignora a Neapolitanis postulata crediderim. Certe quanto qui pro Christi causa mortem obiissent, gloriosiores viventibus pastoribus habebantur, tanto populorum studia ad illorum sacrata spolia revocanda magis exarsisse oportet; praecipue Maximi, quem adversus invasorem Zosimum manifestis ostentis divina ultio vindicaverat.

Ad summam relatas quidem S.Maximi Reliquias in diacono Joanne (qui eas in S. Fortunati requievisse memorat) legimus: de tempore nihil legimus. At siquis temporis articulus reportandis ejus Lipsanis opportunus fuit, certe aut is quem dixi annus, aut nullus alius exstitit. Nam ubi paullum modo plebis pro sanctissimo sacerdote ardor refrixisset, difficile postea fuit sive Neapolitanos de eo recuperando cogitasse, sive ejus loci incolas, ubi is thesaurus condebatur, eum sibi eripi passos. Postremo causa deerat, cur id tractu temporis Neapolitanis indulgeretur: quae tamen causa in communi exsulum reditu plausibilis initio fuerat. Qua de re sive ipso anno 362. sive alio ex proxime insecutis annis S. Maximi corpus Neapolitanae plebi restitutum, & in Ecclesiam S. Fortunati (nempe ut duo illustrium Confessorum corpora una simul conquiescerent) illatum videtur. Haec de prima translatione: quam tamen in duas esse dispescendam[ita ut initio Maximus in coemeterio aliquo cum Fortunato jacuerit, deinde serius in ecclesiam S. Fortunati transierit] ad diem XIV. in S. Fortunato cap. 3. augurabimur.

Secunda translatio in Stephaniam facta fuit ante medietatem IX. saeculi sub S. Joanne IV. Neapolitano episcopo: de qua plurium simul SS. antistitum sollemni Translatione dictum est in Diatriba, quam mensi Januario praemisimus. Vltima demum in S. Ephebi aedem, ubi nunc requiescit, ecquando contigerit, ad hujus mensis diem XIV. discutiemus.

C A P. IV.

Quid in die festo S. Maximi et aliorum quorumdam Antistitum variatum fuerit. Quaedam de eo virorum doctorum hallucinationes.

Quae ad S. Maximi festivitatem pertinent, eorum pleraque is cum S. Fortunato communia habet, cui parem vicissitudinis varietatem sortitus fuit. Eo fit, ut quae heic adumbravero, eadem ex tradendis mox ad XIV. Junii explicatiora sint evasura. Interim praecipua rerum capita persequar.

Ergo antiquitus sicuti de Fortunato die XIV. Junii fiebat officium, sic de S. Maximo die hoc XI. Junii, idque non solum in hac marmorea ephemeride (in qua etiam diserte nota DEPositionis scalpitur, ad designandum hunc ei diem sive θανάσιμον [*emortualem*] sive ἐνταφιον [*sepulcralem*]fuisse), verum & in antiquissimis Kalendariis [300] aliisq. libris liturgicis. At procedente tempore dictis diebus desi-

(300) Chioccarellus initio pag. 35. S. Maximum die XI. Junii primitus celebratum agnoscit his verbis: *Ut ex ecclesiasticis officiis Langobardis litteris exaratis deprehendimus, ex quibus S. Maximi Neapolitani episcopi die 11. Junii festum coli perspeximus*. His addam perantiquum Kalendarium membranaceum a Tutino olim inter schedas Gabrielis Lotterii Cler. Reg. repertum, in quo legitur Junii die XI. *S. Maximi Neap. Epi*: die vero XIV. *S. Fortunati Epi Neap.* Adhaec Ant. Caracciolus ad finem cap. 22. ait: *De eo* (Maximo) *praeter Neap. Ecclesiae antiqua Kalendaria, tum Patricianae Litaniae, quae post ejus Monasterii vetus Mrologium scriptae habentur, tum etiam codex Ms. 196. Biblioth. Casinensis meminerunt*. Codex Casinensis 196. a Caracciolo laudatus Breviarium Neapolitanum continet, cui Kalendarium inseritur: in quo mense Junio scribitur: *III. Idus* (h. e. die XI.) *Junii Neap. S. Maximi Epi & Conf.* Ac rursus: *XVIII. Kal.* (i. e. die 14. Jun.) *Neap. S. Fortunati Epi & Conf.* Quae ex Tutino excerpsi, id notante ad calcem Kalendarii, quod Rituali Neap. praemittitur.

deſitum ab utriuſque officio fuit. A XII. [301] certe ſaeculo ad uſque initia ſeptimi decimi aut nihil de utroque fiebat, aut certe aliis atque olim diebus feſtivitas eorum affixa fuit, ut in Adnot. 301. & 302. dictum fuit. Atque ea tranſpoſitio tandem ad utriuſque omiſſionem [vide in eiſd. Adnot.] gradum fecit, maxime poſtquam tranſlatis a Stephania amborum corporibus & in Ephebianam Aedem invectis, eorumdem memoria evanuerat.

Verum quum per initia ſuperioris ſaeculi amborum cultum revixiſſe, ex quibuſdam ejus temporis *Ordinibus* recitandi officii deprehendiſſem, necdum tamen ejus redivivi cultus exordium [ex antiquiorum ſcil. *ordinum* inopia] detegerem; nihil veriſimilius cogitari poſſe putabam, quam ſi id primum anno 1590. contigiſſe exiſtimarem. Nam quum menſe Novembri anni 1589. SS. Fortunati & Maximi corpora in aede S. Ephebi effoſſa fuiſſent; nihil vero propius videbatur, quam ut ea occaſione anno ſequenti eorum officia praeſcripta viderentur. Tamen contra accidit. Plane enim quid ex pluribus annuis ordinibus adhuc ſuperſtitibus deprehenderim, inferne minutim [302] adnotatum reperies: certe autem in iis ante annũ 1627. SS. Fortunati & Maximi feſta non reperi, ſane quia altius eo anno continuata illa *Ordinum* ſeries non aſſurgit. Et adhuc quidem de primo redivivae horum Sanctorum celebritatis anno dubitarem, niſi tandem de Archiepiſcopo Decio Carafa [quem de Sanctorum noſtratium cultu plura molitum noram & alibi adnotaveram] recordatio ſubiiſſet: de quo Antiſtite videatur [303] Chioccarellus. Itaque ejus praeſulis Acta olim perſcrutatus, re vera id de quo tamdiu quaerimus, anno 1619. [304] ab eo praeſtitum legiſſe memini. Iſque omnino primus revocatae poſt plura ſaecula

(301) Quandonam SS. Fortunati & Maximi cultus intermitti coeperit, compertum non habeo. Hoc tantnm ſcio, in Kalendario Tutiniano quod veteri Neapolitano Rituali praeſtabat, menſe Junio utrumque deſiderari: quod Kalendarium videtur exeunte ſaeculo XII. ſcriptum, quippe quum in eo notetur *S. Thomas Contubernus* (h. e. Cantuarienſis) abſint autem SS. Bernardus, Franciſcus atque Dominicus. Nec poſt id tempus quidquam de SS. Maximi & Fortunati cultu legitur, ſaltem uſque ad eorum inventionem exeunte ſaec. XVI. factam.

Quod autem dixi, a Kalendario illo Tutiniano Fortunatum & Maximum abeſse, id ſatis innui de menſe Junio eſse capiendum. Nam ceteroqui certum habeo ibi eorum feſta fuiſſe tranſpoſita (ob concurrentia ſcil. officia S. Barnabae die XI. Jun. & S. Rufi die XIV.) imo anticipata. Nam ibi die VI. Febr. legitur: *Maximi Epi & Conf.* & ejuſd. menſis die XXVI. *Fortunati Epi Conf.* qui non videntur alii a Neapolitanis fuiſſe. Et ea tranſpoſitio forſitan poſteris fraudi fuit, qui dum neſcirent, unde illi Maximus & Fortunatus (de quorum ſede tacebatur) emerſiſſent, tandem eos praeterierunt.

(302) In Archiepiſcopali Curia praeter plura Neapolitana lectionaria manu exarata ſaeculo XVI. conſcripta (in quibus nihil prorſus de SS. Maximo & Fortunato inveni) tres tantum ordines cura V. Cl. Caroli Blaſchi reperire licuit, quorum duo manu deſcripti ad annos 1581. & 1582. pertinent, tertius typis impreſſus ad annum 1596. ſpectat. In eorum autem nullo quidquam de Fortunati & Maximi feſtis praeſcribitur.

At vero noſtrates Oratoriani Patres (quibus a longo jam tempore curae eſt annuos eos ordines pertexere) veterum hujuſmodi ordinum ab anno 1627. ac deinceps continuam habent ſeriem. In horum primo (qui ad annum 1627. pertinet) die XII. Maii ſic legitur: *Maximi Epiſc. Neap. dupl.* die vero XV. ejuſd. menſis: *Fortunati Epiſc. Neap. dupl.* Et in eumdem modum uſque ad annum 1632. in duobus his epiſcopis, itemque in SS. Joanne I. Euſtathio, & Noſtriano res procedit. Nam poſtea anno 1633. & ſequentibus nullus eorum amplius comparet.

(303) Barthol. Chioccarellus in Chronico Neapolitanor. antiſtitum de Decio Caraſa (qui ab anno 1613. ad 1626. ſedit) haec inter cetera narrat: *Sanctorum aliquot Neapolitanæ urbis ... catalogum is in dioeceſana ſynodo anno 1619. publicavit, adhibito conſilio virorum doctrina ac religione præſtantium; iſque eos venerari, & eorum officia de communi in poſterum celebrari Neapoli & per totam dioeceſim, nedum a clericis, verum etiam a regularibus omnibus praecepit ...*

(304) Hujus anni quem dixi ſynodum Decia-

cula SS. Fortunati & Maximi festivitatis habendus est annus.

Haud diu tamen in annuo eorum cultu perduratum fuisse, sed tantum usque ad annum 1632. iidem Ordines testantur. Nam ecce ab anno 1633. & sequentibus iterum ab eis celebrandis recessum fuisse, in eisdem ordinibus animadvertimus. Quae vero ejus rei causa fuerit, ordo anni 1635. [305] declarat, nempe quod per id tempus ea opinio animis liturgicorum scriptorum insederat, non nisi de iis Sanctis fieri Officium debere, quos Martyrologium Romanum complectebatur. Hi autem duoviri ab Rom. Mrologio aberant ob eam causam, quod nihil de iis innotuerat, ut primum Romanum Mrologium anno 1584. & accuratius ann. 1586. evulgatum fuit; quandoquidem nonnisi anno 1589. SS. Fortunati & Maximi Reliquiae in Aede Ephebiana repertae fuerunt.

Quae de SS. Fortunato & Maximo delibavi, eadem & de SS. Joanne I. (qui ineunte Aprili colebatur) Eustathio & Nostriano episcopis dicta sunto, quorum cultum una cum Fortunato & Maximo Archiepiscopus Decius an. 1619. ex longo tempore revocaverat, mox ejus successor Boncompagnus iterato intermisit: id quod ex documentis supra productis perspicitur.

Verum res ipsa loquitur, horum omnium cultum restitui debere, nec ea tantum de causa, quod eorum corpora sub Altaribus detecta fuerint, verum etiam ob cultus antiquitatem in tot antiquis monumentis, ac praecipue hisce marmoreis Fastis luculenter testatam. De qua restitutione Eminentissimum Archiepiscopum enixe oro obtestorque.

Ex iis autem quae summatim heic attigi, multae virorum doctorum hallucinationes circa S. Maximi festivum diem deteguntur, quas inferne [306] notari satius duxi, quam hisce tricis lectorem diutius demorari.

CAP.

cianam memini apud virum amicissimum aliquando vidisse; in qua id quod dixi decernebatur; sed ubi eamdem denuo quaesivissem, nescio quo fato deperierat, non levi jactura, quum sit rara admodum.

(305) In Ordine anni 1635. adnotatur in hunc modum: *Ex Decreto S. Rit. Congr. 19. Julii 1634. adjecta sunt Kalendario Neapolitano festa SS. Pomponii, Joannis* (nim. IV.) *Candidae jun. quorum meminit Martyrologium Romanum*. Ex quo intelligitur a ceteris illis celebrandis ideo fuisse cessatum, quod eorum Rom. Mrologium non meminisset.

(306) *De S. Maximi festo nostratium & exterorum hallucinationes aliquot*.

Ac primum Caesar de Engenio pag. 645. sic de S. Maximo desinit: *Si festeggiò la sua festa alli 12. di Giugno*. Quod falsum est, quia ut ante diximus, primitus quidem de S. Maximo die XI. Junii, de Fortunato die XIV. depositionis festum celebrabatur, nec nisi sub Decio Carafa eorum festa ita reducta fuerunt, ut tamen ob incurrentia in eosdem dies SS. Barnabae & Basilii festa, unus diei XII. alter XV. ejusdem mensis affixi fuerint. At Caesar de Engenio quum anno 1623. (quadriennio post id tempus, quo eorum celebritas jam sub Decio revixerat) suam Neapolim Sacram edidisset, putavit, quo die per id tempus ii caelicolae coli coeperunt, eodem eos etiam antiquitus celebratos.

Sed de Ant. Caracciolo magis mirandum, cujus ultima verba de S. Maximo haec sunt: *Festivitas ejus OLIM 2. Junii agebatur*. Est ne credibile, virum in rebus patriis tantopere versatum tam enormiter errasse? An vero Caracciolus per duas notas (nim. 12.) scripserat, typographus vero priorem notam omisit? Id si est; tum dicendum erit, eumdem Caracciolum illud OLIM non ad IX. saeculum & sequentia retulisse, sed ad Decii Cardinalis aetatem, qua id festum in diem XII. transpositum fuerat, dum interim scribente Caracciolo (edidit autem suum opus anno 1645.) id festum intermissum fuisset. At ne hoc quidem puto. Nam de S. Fortunato supra scripserat: *Colebatur OLIM ... die 14. Junii*. Quum ergo in Fortunato istud OLIM ad antiqua, non ad Deciana tempora retulerit, etiam in Maximo vetusta tempora respexisse credendus est. Verum quid moror? Omnino error hinc ortus est. Nam Caracciolus quidem per notas Arabicas scripserat: *Festivitas OLIM 11. Junii agebatur*. At eas notas pro Romanis accepit typographus, h. e. pro altero Junii die; & tamen notas, quas Ro-

manas

C A P. V.

De Zoſimo in locum S. Maximi intruſo, ac perperam a Jo: Diacono inter legitimos numerato. Alter Maximus commentitius expungitur.

Jam aliquot cap. ſuperiore in Adn.306. virorum doctorum ſecus dicta circa S.Maximi feſtum correximus. Vtinam & Joannis diaconi ſeriem epiſcoporum reducere in viam poſſemus. Multa ille quidem in priorum quatuor ſaeculorum epiſcopis peccaſſe deprehenditur (quod & ſaepe alibi conqueſti ſumus) ſive tota ea culpa in ſolo Joanne reſidet, ſive pars ejus tum in librarios, tum in antiquiores Joanne pontificales libros eſt derivanda. Verum de hoc toto negotio ſermo nobis commodiore in loco recurret.

Nunc illud plane doleo, quod Zoſimum ſedis invaſorem [ut ex Marcellini libello vidimus] Maximo ſucceſſorem dederit. Qui Zoſimus quantavis poenitentia ſuum poſtea crimen diluiſſet, numquam certe fuit in pontificum album referendus. Verum ſicuti Maximi glorioſa confeſſio chronographo huic haud prorſus explorata, ut ante diximus, fuit, ſic nec Zoſimi intruſio. Forſitan & noſter diaconus monumenta Neapoli exſtantia viderat, quae de Zoſimo tamquam epiſcopo loquebantur; idque ſatis ei fuit, ut hunc inter legitimos referret antiſtites, eique locum poſt Maximum daret.

Ceterum ante Zoſimum non conſuevit Joannes tempora antiſtitum cum Pontificum Rom. atque Imperatorum aetatibus componere; certe quod paucitas antiſtitum ab Aſprenate ad Maximum [quem ab eo decimum numerat] id minime pateretur. Itaque a Zoſimo novus hic labor Joanni procedit: quem Zoſimum Melchiadi & Sylveſtro pontificibus, & Imp. Conſtantino aequalem facit; idque inſtitutum in ſequentibus epiſcopis conſtanter tuetur: etſi, ut alibi dictum, in epiſcopis quarti & magna ex parte quinti ſaeculi toto aberret caelo, idque eas ob cauſas quas partim alibi tetigimus, partim alias explicaturi ſumus.

Vel hinc autem patet, quam vere ac diligenter id in aliis praeſtiterit. Nam quo pacto Zoſimus [quem Lucifer anno 362. a communione repulit] Melchiadi & Sylveſtro ineuntis IV. ſaeculi pontificibus aequalis eſſe potuit? praeſertim quum haud multo ante idem Zoſimus in locum Maximi in exſilium acti intruſus fuerit. Vide quae ad Acta S. Maximi cap. 1. notavimus. Verum de hac infelici chronographi noſtri in comparandis temporibus opera dicetur Deo dante alibi.

Nunc

manas exiſtimabat, per Arabicam ſeu vulgarem notam (2) expreſſit; unde gravis ille error fluxit, qui poſtea & alios tranſverſos egit.

Imo quidquid id erat, quod Caracciolus chartae illeverat, ac poſtmodum a typographo inquinatum fuit, id Vghellus novo incogitantiae σφάλματι commaculavit. Qui in hodierno S. Maximo ſic ea mendoſa Caraccioli verba deſcripſit, ut etiam pro *Junio* menſe *Julium* lectori propinaret. *Feſtivitas ejus OLIM 2. JVLII agebatur.* Nec dubium eſt, quin Vghellus illud *Olim* pro *primitus* acceperit; ſicuti & Tillemontius (cui eſt danda venia, quod nihil de noſtratibus monumentis praeter Vghelliana viderit) to. VI. in Arianis Artic. 60. ubi totum Vgheli παρόραμα de die 2. Julii arripit: *On trouve... marques de ſa veneration à Naples, où l' on en faiſoit le 2. de juillet. Il ſemble que l' on n'en faſſe plus aujourd' hui.*

Sed & a Papebrochio ſunt quaedam ſecus dicta, ut quod ad XV. Junii in S. Fortunato quũ in Neapolitanis lectionariis (verum editis partim diu ante, partim diu poſt Decianam aetatem) nullum de SS. Fortunato & Maximo veſtigium reperiſſet; eo labitur, ut num. 11. ſuſpicetur SS. Fortunati & Maximi feſta tantum in Aede S. Euphebii conceſſa fuiſſe, illius ſcil. die XV. hujus autem die XII. Junii. At res quemadmodum ſeſe habuerit, jam ſupra docuimus, ubi haſce omnes ambages expedivimus.

Quin & idem (ut id obiter moneam, quod ceteroqui alterius loci eſt) in S. Maximo (ad XII. Jun. p. 519. num. 7.) Jo. Diaconum noſtror. epiſcoporum chronographum deſinente V. ſaeculo ſcripſiſſe affirmat, qui non niſi decimo ineunte ſuum chronicon elucubravit. Sed quid docto Jeſuitae faceres, cui nondum Joannem noſtrum videre licuiſſet, ſive in publicam lucem editum, ſive ſaltem manu exaratum?

Nunc quid Chioccarello faciemus, qui Zosimo alterum Maximum successorem sufficiens, duplicem ob id Maximum infert in episcoporum laterculum, unum Zosimi decessorem eumdemque Martyrem, alterum hujusmet Zosimi [Ariani, ac postea se episcopatu abdicantis] successorem: cujus posterioris Maximi communionem a Lucifero vitatam narrat? Vide Chioccarellum pag. 35. 36. Verum jam supra in Adnot. 281. tetigimus, ex Baronii μνημονικῷ ἁμαρτήματι (*lapsu memoriae*) hoc totum manasse, ut a Neapolitanis scriptoribus, quos Baronii frangebat auctoritas, duplex iste Maximus induceretur: quorum prior tantum verus est, posterior autem numquam in rerum natura fuit, sed ex eo solum insutus, quod magnus Annalium parens ad ann. 362. n. 219. memoria falsus scripsisset, Luciferum Maximi communionem vitasse, *qui in Zosimi locum fuerat suffectus*. Atqui Calaritanus ille non Maximi communionem est aversatus, sed Zosimi in Maximi locum suffecti; idque optime scivisse Baronium, ex ante ab eo dictis ad annum 359. constat. ubi num. 47. rem totam ex vero narrat, & Zosimum in locum Maximi suffectum agnoscit,

XII P S ZINONI

Nota *Passionis* heic praesignata duo nos docet, & hunc Martyrem fuisse, & illi hunc diem fuisse triumphalem. Et martyres quidem Zenones plures Graeci & Latini colunt, sed diversis ab hoc diebus. Atque ut ceteros plurimos hujus nominis martyres taceam; hoc ipso mense ineunte h. e. Kalendis Junii mentio fit apud Bollandistas pag. 31. cujusdam Zenonis mart. Alexandrini: ac praeterea die XXIII. Junii in Basilii Menologio occurrit *Certamen SS. Mart. Zenonis & Zenae* ex Philadelphia Arabiae. Dubitari igitur posset, an non horum alteruter, aut vero alius quivis ex homonymis martyribus, quum revera hoc die passus fuisset, deinde ob aliquam causam in alium diem trajectus fuerit.

Atqui & hoc ipso die XII. Junii in Menaeis excusis in quadam rubrica sic legitur: *Et memoria S. Joannis militis &* (τῶν ὁσίων Ζήνωνος καὶ (307) Τρυφηλίου ἐπισκόπων) *SS. Zenonis & Tryphelii episcoporum* &c. Annon hic demum erit hodiernus Zeno noster? de cujus quidem episcopatu testantur Menaea, nostris interim fastis tacentibus; de martyrio vero silentibus (308) Menaeis nostrum Kalendarium eloquitur. Hoc sane verisimilius, quam quidvis aliud, mihi videtur.

Ceterum *Zeno & Tryphelius* a Menaeis excusis hoc die relati prorsus iidem sunt ac *Zeno & Triphyllius*, qui non hoc, sed hesterno die occurrunt in Menaeis Chiffletianis, Synaxario CPolitano, & Menaeis Ambrosianis [apud Henschenium ad XII. Junii pag. 557. initio] non sine amborum aut saltem posterioris episcopali

(307) Nescio cur Henschenius ad XII. Junii [pag. 557. A] ex Menaeis editis exhibuerit Τροφηλίου *Tropbelii* pro Τρυφηλίου, quod in Veneta editione scribitur. Τρυφήλιος autem [haud dubie per errorem ita scriptus] idem qui celebris *Triphyllius* Ledrensis, uti mox dicetur.

(308) Menaea, inquam, excusa de Zenonis martyrio silent. At contra in Menaeis Chiffletianis ab Henschenio ibid. laudatis dicitur diserte Zeno [modo idem sit] *in pace* obiisse. Res enim sic se habet. In Menaeis illis Chiffletianis non hoc, sed praecedente die referuntur SS. Zeno & Triphyllius *Episcopus*. Vbi notandum est de Zenonis episcopatu nihil dici, ac praeterea de eodem Zenone sic scribi: *Eodem die* [ὁ ὅσιος Ζήνων ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται] *S. Zeno in PACE consummatur*. Etsi per illud IN PACE non excludi martyrium, modo ad hesternum diem [cap. 2. ad Marcellini & Faustini libellum] observavimus, ut & alibi non semel; praesertim quum τελειοῦσθαι frequentius de martyribus, quam secus, usurpetur.

Iidem duoviri in duob. aliis Mss [Synaxario CPolitano, & Menaeis Ambrosianis apud Henschenium] afferuntur.

pali dignitate. Ac de Zenone satis.

Ceterum quis sit iste Triphyllius, haud difficile dictu est. Nec enim alius eo nomine celeberrimus est, quam is qui Ledrorum episcopus fuit, Hieronymo de script. Eccles. & epist. ad Magnum, & Sozomeno I.c.11. memoratus, & quidem ab utroque cum eloquentiae laude: de cujus die festo variant Graecorum libri, dum in eorum aliquot, uti diximus, diei sive XI. sive XII. Junii junctim cum Zenone affigitur; at in plurimis aliis die XIII. ejusdem mensis colitur, unde & is in Rom. Mrologio eodem die sibi locum quaesivit. De eo quidem in Synaxario Parisiensi [saepe a Bollandistis laudato] eodem die XIII. satis longum elogium pertexitur, quod Papebrochius ad eumdem diem p.682. edidit: ex quo satis perspicitur, hunc non alium ab eo putandum esse, de quo Hieronymus & Sozomenus loquuntur. Et tamen quae mens ibi Papebrochio (309) fuerit, suum Triphyllium [de quo Graecorum officia] a Triphyllio Hieronymi & Sozomeni diversum censenti, eruditi lectores judicent.

XIII

(309) *Triphyllium, de quo Papebrochianum elogium loquitur, haud alium esse a Sozomeni & Hieronymi Triphyllio. Adhaec de diversis urbis Ledrorum nominibus accurate differitur: quodque* Leucothea *&* Leucosia *non re, sed tantum dialecto differant.*

Ac primum cur duo diversi sint, quum uterque in eadem insula Cypro episcopatum tenuerit, & quidem eodem plane tempore, imo & sub S. Spyridione, quocum uterque consertas res suas habuit, ac postremo uterque ab eloquentia celebretur? De eloquentia ejus Triphyllii, quem Hieronymus & Sozomenus memorant, non est dubium. At ne de Papebrochiano quidam Triphyllio est dubitandum, de cujus quotidianis concionibus [quae post eum ut quotidie quoque in posterum fierent, in mores inductum fuit] loquitur Elogium sect. 4. Sed & quod [sect. 2. versu sexto ante finem dicitur Spyridion suum discipulum Triphyllium non λόγων ἐπιστήμην [*eloquentiae facultatem*] docuisse, sed diviniorem philosophiam; id eo pertinet, quod narratur a Sozomeno Spyridion arguisse Triphyllium quod nimio elocutionis cultui addictus esset, & in citaudo Evangelii loco *Grabbati* vocabulo, tamquam minus eleganti, *Scimpodii* vocem substituisset. Grave igitur dictu est planeque incredibile, eodem in loco eodemque tempore duos cognomines episcopos floruisse, ambos vero eloquentia claros.

At scio quid Papebrochium permoverit, ut ex uno duos faceret. Nempe hoc unum objicit, quod Hieronymianus ille *Ledrorum* episcopus fuerit, hic vero alter *Leucosiae*. *Quid enim, inquit, Ledris cum Leucosia?* Atqui quid ni *Leucosia* nomen recens sit urbis, quae ex Ledrorum ruinis creverit? Hinc Notitiae Cypriorum episcopatuum apud Car. a S. Paulo de *Leucosia* tacent, cujus loco antiquius nomen *Ledra* recensent. At Hierocles utpote recentior Leucosiam pro *Ledris* affert. Tametsi ut fatear, quamvis *Leucosiae* nomen recens habeatur, tamen equidem peraeque antiquum esse contendo, idque satis colligi ex altero Ledrorum nomine, cujus Hieronymus meminit. Qui sic de Triphyllio in Catalogo loquitur: *Triphyllius Cypri Ledrensis, sive LEVCOTHEON episcopus, eloquentissimus suae aetatis, & sub rege Constantio celeberrimus fuit* &c. Porro heic pro *Leucotheon* Sophronius Λευπεῶνος verterat; id quod secuti Erasmus & Marianus Hieronymum ex Sophronio refinxerunt: male, quia in omnibus Mss. *Leucotheon* constanter reperiri, testatur Marcianaeus.

At, inquis, istud ipsum Hieronymi *Leucotheon* haud parum a voce *Leucosia* distat. Respondeo nihil prorsus unum ab altero, nisi sola dialecto differre. Nam quia Aeolum lingua Σιὸς idem quod Θεός, ut antiqui testantur; hinc Λευκοθέα & Λευκοσία non nisi mera dialecto inter se distabant. Quo etiam pertinere arbitror, quod Λευκοσία [tum Siren, tum insula in ora Lucaniae] ab aliis non paucis Λευκοθέα vocata reperiatur; de quo nos alibi. Et tamen ea quasi diversa nomina hactenus eruditi viri habuerunt. Ergo aetate Hieronymi urbs Ledrorum ab aliis *Leucothea*, ab aliis *Leucosia* pro dialectorum varietate vocabatur. At in Hieronymi textu *Leucotheon* si rectum est [nisi scil. *Leucotheae* casu patrio scripisse Hieronymum, aliquis maluerit] tum videtur hoc nomen plurative ab eo usurpatum (sicuti & apud Plinium. V. 9. *Leucotheae* recensentur in Thebaide) ita ut Hieronymus Graeco casu delectatus, scripserit *Leucotheon*, quod Graecis litteris esset Λευκοθεῶν. Certe autem istud *Leucotheon* ex Hieronymi manu esse, Freculfus in Chronic. IV. 8. declarat, cui Triphyllius dicitur *Cipryledensis sive Leocotheon* (pro *Cypri, Ledren-*

XIII P S ACILINA

MOre Graeco a nostris semigraecis Neapolitanis *Acilina* cum C scribitur, quia Graeci littera Q carentes Ἀκυλῖναν scribunt pro *Aquilina*, ut & masculinum Ἀκύλας pro *Aquila*. Recte autem Passionis nota (quae quidem eam hoc ipso die decertasse significat) heic adpingitur; nam hoc item die S. Virgo *consummata* dicitur in Actis Graecis, quae cum Sirleti interpretatione dedit Henschenius ad hunc diem pag. 673. in quorum fine num. 13. scribitur: Ἐτελειώθη . . . μηνὶ Ἰουνίῳ τρισκαιδεκάτῃ &c. *Consummata est die XIII. Junii*. Idem confirmant & metricae Graecorum Ephemerides in hunc modum.

Τῇ δὲ τρίτῃ δεκάτῃ λαιμὸν τμήθη Ἀκυλῖνα·
Eidibus ah! jugulum praebes, Aquilina, secandum.

Bybli in Phoenice martyrium fecit sub Diocletiano. Cujus hoc die sollemne a Graecis fit officium, ejusque omnes eorum libri liturgici (quos enumerat Henschenius) meminerunt, ut & recentiora Latinorum Mrologia, & hodiernum Romanum.

DE ACTIS S. AQVILINAE.

D I A T R I B A

C A P. I.

De hujus historiae auctore, aetate, & exiguo pretio, & quatenus vera a commentis in ea discerni possint.

Tillemontius in Diocletiani persecutione Artic. 69. Aquilinam inter eos martyres ponit, quorum incertus sit annus. Atqui in Actis, cujuscumque ea pretii sint, ejus martyrium anno VII. Diocletiani ponitur; quod sequi interim poterat, donec certiora suppeterent. Verum is tam abjecte de his Actis sentiebat, ut ne ea quidem temporis consignatione tamquam tigillo uti ad fulciendam tantisper temporum seriem sustinuerit. Quod factum minime oportuit. Quid si enim eam temporum notationem in antiquioribus Actis is, qui haec fabricavit, repererit? De quo inferius ad Acta disseram.

Verum postquam summus is criticus Actis S. Aquilinae nigrum (310) theta

drensis sive Leucotheon) episcopus, haud dubie ex Hieronymo.

Fuit & tertium huic urbi nomen *Callinicum*, cujus vita S. Spyridionis meminit, dum Triphyllium Spyridionis discipulum *Callinicensem* episcopum facit. In quo quidem vitae auctorem (quem Metaphrastem putat) accusat Tillemontius to. VII. in S. Spyridione, his verbis: *Je ne scai pas pourquoi ils le font eveque de Callinique*. Sed injusta ea est expostulatio; nam Triphyllii elogium apud Papebroch. (die 13. Jun. pag. 683. sect. 3. v. 4.) satis diserte hoc ei olim fuisse nomen testatur his verbis: *Divino suffragio* (Triphyllius) urbis (τῆς Καλλινικησίων μὲν πρὶν, νῦν δὲ Λευκωσίας) *Callinicensium prius dictae, nunc vero Leucosiae pastor creatur*.

Quartum nomen *Nicosia*, quod hodie huic urbi tribuitur, in Sophiano reperitur, sed quam dudum ante Sophianum, haud habeo dicere. Atque haec de diversis urbis Ledrorum nominibus non ingrata veteris geographiae cupidis fore ratus, haud omittenda censui.

(310) Tillemontius in Persecutione Dioclet. artic. 69. De Actis S. Aquilinae sic loquitur: *Ses Actes, que nous avons dans Surius, sont de Metaphraste, insoûtenables & ridicules*. Qui quidem aliquod saltem de iis Actis quamlibet ineptis & ἀσυστάτοις examen instituisset, nisi ea Metaphrasti (cujus immensum quantum apud eum criticum vacillat fides) tributa apud Surium animadvertisset. Atqui Metaphrastis non esse, ne ex stylo quidem deprehendere ei licuit, ut qui Latina tantum vidit. At certe longius Metaphrastis dicendi genus, rotundum & eloquens, ab istorum Actorum barbarie, quam caelum a terra distat: aut ego fallor. Deinde a Metaphraste hoc scriptum non prodiisse, Leo Allatius fidem faciet in De Symeonibus. Quo in opere tres vitarum indices pertexit, unum earum, quae vere a Symeone Metaphraste prodierunt, alterum quae notum auctorem ha-

ta praefixit, nemo poſtea repertus eſt unus,qui eis quantulamcumque fidem adjungeret.Nec enim niſi Tillemontii judicium in cauſa fuit,cur Bollandiſta Henſchenius (jam enim dum alter Junii tomus Bollandiſtis procederet, coepere iis Tillemontiana in manus incidere & interdum laudari) ſiniſtre (311) de his Actis judicaverit, & Bailletus Aquilinam (quam ceteroqui ſciret Mrologio Romano, quod uti ducem ſequitur, inſeri) ex ſuis vitis penitus excluſerit.

Heic vero equidem laterem laverim,ſi quidem velim pro Actorum iſtorum aperte ineptiſſimorum auctoritate depugnare. Illud tamen contendo,inter ridiculas collocutiones & circumſtantias, plurimas tamen intermicare ſincerae veritatis ſtricturas, ex prioribus Actis, quarum in interpolatis illuſtria adhuc veſtigia ſuperſunt, erumpentes.

Atq. ut ab auctoris indagatione exordiar; is mihi non alius videtur, quam monachus aliquis fuiſſe Graeci monaſterii Cryptae Ferratae prope Romam. Etenim ex eo Monaſterio Graeca S. Aquilinae Acta in Vaticanam Bibliothecam illata ex non obſcuris indiciis agnoſcit Henſchenius in Comm. praev. n. 1. Quum vero nuſquam alibi ea Acta reperta fuerint; prona eſt conjectura eo ipſo in Monaſterio ex antiquioribus ſinceris ibi repertis fuiſſe interpolata. Accedit & illud indicium, quod mihi quidem proxime a certo abeſſe videtur. Etenim ſi iſtorum Actorum interpolator in provinciis CPolitano Patriarchae ſubjectis ſcripſiſſet, profecto non ignoraſſet, Aquilinae Reliquias CPolim fuiſſe delatas & in ejus Eccleſia ἐν τοῖς φιλοξένου (*in aedibus Philoxeni*) condita venerationi fuiſſe. Tamen quum id ignoraverit, imo aperte dixerit Martyris ſacra pignora adhuc ſe ſcribente Bybli aſſervari, & curationes invocantibus afferre; id argumento eſt, hujuſmodi Acta in Italia fuiſſe conſcripta (nec alibi certe quam in eo Cryptae Ferratae monaſterio unde prodierunt) & ex antiquioribus ſinceris adulterata, ita tamen ut multa veſtigia prioris hiſtoriae manſerint, inter quae numeranda eſt periocha illa quae ad finem legitur his verbis: *Chriſtiani qui aderant* (τὸ αὖ τῆς ὑπὲρ λίθον τίμιον ἀνείλοντο λείψανον, καὶ κηδεύσαντες ἐν μύροις πολυτίμοις καὶ σινδόσιν καιναῖς) *ejus Reliquias gemmis praeſtantiores ſuſtulerunt, et unguentis pretioſis conditas, noviſque linteis involutas, in monumento apud ipſam urbem Byblon ſepelierunt*. Mox: *Eſt autem ejus Martyrium in urbe Byblo* (ἄχρι τῆς δεῦρο) *uſque in HODIERNVM DIEM, ubi et curationes multae perficiuntur*. Quae non eſt dubitandum, quin totidem verbis ex prioribus Actis in haec a ſe refícta noſter interpolator infuderit.

Quandoquidem autem ſuperiora verba, omnino ex antiquioribus Actis transfuſa,recitavimus; ex iis aetas antiquioris ſcriptoris conjici poteſt. Non enim ante datam Eccleſiae pacem vixit: ante quod tempus Chriſtianis non licuit S. Aquilinae Reliquias ex agro Byblio in urbem transferre, & in ejus Martyrio condere. Nam quamdiu paganica ſuperſtitio ſub gentilibus principibus dominabatur,mortuum in urbe ſepelire leges non ſiviſſent. Nec igitur priora Acta proconſularia fuerant, a quorum ſtylo ea hiſtoria [quantum ex ſparſis laciniis judicare licet] aberat; nec ab aequali aliquo Chriſtiano ſcripta fuerant, ſed aliquamdiu poſtea ſub Chriſtianis principibus, ac facile IV. labente aut finiente ſaeculo,

poſt-

bent a Metaphraſte diverſum (ab utroque vero hoc indice Martyrium S. Aquilinae abeſt) tertium vero earum, quas etſi male vulgo Metaphraſti tributas, ab eo tamen minime ſcriptas fuiſse tum ſtyli diverſitas, tum alia argumenta declarent. In ultimum vero hunc indicem *Martyrium S. Aquilini* (cor. *Aquilinae*) refert pag. 123. cujus hoc initium recitat, Τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν &c. idem plane atque illud quod apud Bollandiſtas p. 673. Graece & Latine editum fuit.

(311) De quibus num. 1. ſic praefatur ut parum magnifice de iis ſentiat; *Damus*, inquit, *Acta martyrii, qualia dare poſſumus*: ad finem autem Adnotationum clarius inſidam eorum auctoritatem carpit.

poſtquam ſcil. Aquilinae corpus in urbem translatum fuit. Hoc ipſum etiam verba illa confirmant, *Vſque in hodiernum diem*. At vero eadem prior hiſtoria eò tempore longe antiquior erat, quo S. Aquilinae Reliquiae in urbem Regiam transſmearunt. Atqui interpolator, qui translationis CPolitanae neſcius, illud *Vſque in hodiernum diem* adoptavit, in Italia, uti dixi, ſcripſiſſe arguitur.

Ergo novus auctor monachus Cryptae Ferratae aliquis fuit (quod praeter argumenta ſupra expoſita, etiam dictio ad [312] Latinam accedens demonſtrat) iſque novitius. Cui quum ſtylum exercere ſcriptione aliqua propoſitum fuiſſet; priora forſitan S.Aquilinae acta (tunc quidem in eo monaſterio aſſervata, deinde poſt navatam ab iſto interpolatore operam neglecta, ac tandem ſenio deperdita) in ſuae exercitationis argumentum arripuit: quae acta non tantum inſulſis allocutionibus, ac paſſim rhetoricis pro ſuo captu coloribus veſtivit, verum etiam commentitiis aliquot circumſtantiis opimiora effecit.

Hactenus de ſcriptore: venio ad aetatem, quae mihi quidem non alia videtur, quam ſacrarum in Loca Hieroſolymitana expeditionum tempus, h. e. ſaeculi XII. Id ex eo poteſt intelligi, quod Byblus, quae in omnibus veteribus juxta ac ſequioris aevi geographis ac notitiis in Phoenice recenſebatur, in his Actis in [313] Palaeſtina ponitur: quod non ante fieri coepiſſe arbitror, quam Latini quidquid in vicino ex Saracenorum ſervitute in ſuam poteſtatem redegiſſent, id omne ſub una Palaeſtinae nomenclatione comprehenderent. Nec ſtylus ab ea aetate abhorret. Quin & illud fieri poteſt, ut per eamdem bellorum ſacrorum occaſionem antiquiora S. Aquilinae Acta in Occidentem, & Cryptae Ferratae monaſterium delata fuerint, mox a novitio Graeculo corrumpenda.

Reſtat de hac hiſtoria judicium. Cujus quamlibet adulteratae, tamen fundus veriſſimus eſt, ſeq. inter putida ipſa commenta attendenti perſpiciendum praebet. Imo fidenter ajo, ubi a ridiculis ſermocinationibus [quae utramque paginam faciunt, & in quo potiſſimum ſtadio tiro iſte deſudavit] & a paucis quibuſdam ineptis circumſtantiis infra notandis diſceſſeris, cetera fore vera, & ex ſinceris illis brevioribus Actis huc derivata. Prae ceteris vera mihi videntur quae de anno Diocletianeae perſecutionis, quae de Voluſiano proconſule, quae de tormentis haud numero multis, deque martyrio ac ſepultura narrantur, & ea plane omnia quae in Menaeorum & Baſiliani Menologii elogiis memorantur. Quae quia Henſchenius, ſolis Actis contentus, praetermiſit; proderit ea huc totidem de Graeco verbis afferre, ut ex eo, qua cum Actis conſentiunt, intelligatur, ecquid ex iſta tanta longiorum Actorum farragine retineri tamquam bonae frugis poſſit, quid vero inter reicula amandari.

(312) Qua quidem parte haec hiſtoria ex prioris ſcripti verbis contexta fuit, ſimplicitate ſua, & antiquitatis odore ſe commendat. In ſuis autem compoſitor genus dicendi ſequitur, cujuſmodi aevo poſteriore a Graecis Italienſibus uſurpabatur, neſcio quid de Latiniſmo olens. In quo, ut alia taceam, nullum nexum Graecarum particularum cernas, ut ſcopas diſſolutas, ut ille ajebat, vocare poſſis. Itaque nuſquam heic particulas illas *μὲν* & *δὲ* ſibi reſpondentes (quod quidem Graecis eſt perpetuum) deprehendas, niſi ſemel dumtaxat toto opere, nim. initio ſect. 8. (*νηπιάζουσαν μὲν* .. *εὐπρεπῆ δὲ*) quod facile ex prioribus Actis manavit. Ceterum ſect. 15. v. 6. imperite poſt *μὲν* ſequitur *καὶ τοῖς μὲν θεοῖς ἀπειθοῦσαν, καὶ τοῖς* (pro *τοῖς δὲ*) *βασιλεῦσιν ἀντιλέγουσαν*. Nec alius paſſim uſus quam copulae *καὶ*. Non eo quidem inficias, quin ultimi temporis Graeci eo, quem dixi, uſu nexuum parum ſint delectati, ſed non uſque eo tamen ut eum penitus a ſcriptis ſuis amandarint.

(313) Sic enim ſectio 2. incipit: Ἐν Βίβλῳ (pro *Βύβλῳ*, quomodo aevo ſequiore paſſim ab omnibus ſcribebatur id nomen) *δὲ πόλει τῆς Παλαιστίνης*. *In Byblo urbe* Palaeſtinae. At ſcite in Baſilii Menologio ea urbs in Phoenice ponitur, ut infra animadvertes.

S. Aquilinae elogium ex Menaeis editis Latine translatum .

Haec fuit temporibus Diocletiani Imperatoris , & (314) Bibli praesidis Palaestinae , filia illustris cujusdam viri nomine (315) Atalmi : quae ab Athalio (316) Episcopo baptizata fuit . Porro quum annos quindecim (317) nata esset , aequales puellas quibuscum simul educabatur , ad Christi fidem manuducebat , & ab idolorum cultu revocabat. Quare a Nicodemo quodam apud Volusianum proconsulem accusatur , ante quem ut interrogaretur producta , Christi nomen confitetur . Quamobrem verberatur , ac ferreis subulis ignitis aures transfigitur , in tantum ut sanguis e naribus efflueret , & totum interne cerebrum effervesceret . Deinde accepta capitali sententia, capite amputata migravit ad Dominum . Celebratur ejus conventus in sanctissimo ipsius (318) Martyrio , quod est in aedibus (319) Philoxeni .

Cum Menaeis per omnia Canisianum [320] Menologium consentit , nisi quod brevius est . Basilii vero Menologium ita cum utroque conspirat , ut tamen in pluribus sit accuratius , ac videatur ex melioribus hausisse fontibus : cujus proinde elogium , verbis totidem de Graeco redditum , piaculum fuerit omittere , quod ad ipsum tamquam ad lapidem Lydium pleraque in ceteris emendari forsitan debeant , hoc uno excepto, quod initio pro *Trajani* nomine sit *Diocletiani* , opinor , nomen substituendum .

Ex Menologio Basilii elogium .

Aquilina Christi martyr sub Trajani principatu fuit , domo Byblo

(314) Sic etiam in Canisiano Menologio , de quo vide in Adnot. 320. Utrobique autem ἄρχων (*praeses*) Palaestinae Byblus ab ἀνθυπάτῳ (*proconsule*) Volusiano distinguitur . An unum Palaestinae praesidem , alterum Syriae proconsulem more priorum temporum intelligit ? Fabulae .

(315) Is rectius *Eutolmius* (quod suam Graece significationem habet) in Basilii Menologio , & in Actis vocatur .

(316) Proxime a vera est scriptio Menologii Basilii , in quo vocatur *Eutalius* : nam rectissime in Actis is vocatur Εὐθάλλιος , *Euthallius* ; nec enim aliter Graece id scribi potest .

(317) Sic reddidi , quomodo etiam in Canisii Menologio Sirletus vertit , & quomodo heic Graece nunc legitur ac distinguitur . Ἐβαπτίσθη δὲ ὑπὸ Ἀθαλ. ἐπισκόπου. πενταέτης δὲ καὶ δέκα γενομένη &c. Verum ex Basilii Menologio , aliter rectissime hos annos distinguente , sic est corrigendum ac distinguendum. Ἐβαπτ. δὲ ὑπὸ Ἀθ. ἐπισκ. πενταέτης. Καὶ δεκαέτης γενομένη &c. *Baptizata est quinquennis : decennis autem facta* . Tamen Acta sexto mense lotam referunt .

(318) H. e. Ecclesia , in qua martyris Reliquiae sub Altari reconduntur .

(319) Graece ἐν τοῖς Φιλοξένου , h. e. in Philoxeni aedibus sive praedio. Id πλησίον τοῦ φόρου *prope forum* fuisse & ἐν τῷ περιτειχίσματι , Synaxarium quoddam apud Henschenium , quem de his vide , testatur .

(320) In Sirletiano Canisii Menologio sic legitur . *Die XIII. Sanctae Martyris Aquilinae , quae sub Diocletiano Imp. & Biblo praeside Palaestinae XV. annos nata Christum praedicans , & aequales puellas ab idolorum errore ad Christianae fidei veritatem convertens , accusata est apud proconsulem Volusianum , & Christi nomen confessa , verberata est, quoad sanguis e naribus defluxerit ; postremo sententia lata , gladio percussa est . Cujus natalis celebratur in sancto ejus martyrii templo .*

Byblo urbe (321) Phoenices, filia Eutolmii cujusdam, viri illustris. Ea quinquennis ab (322) Eutalio episcopo est baptizata. Mox decennis coaetaneas puellas ab idolis abstinere docens, ad Christi fidem manu ducebat. Ea de causa apud regionis praesidem a quodam (323) Nicandro idololatra delata, comprehensa fuit. Mox ut interrogaretur adducta, & coram omnibus Jesu Christi nomen confessa, vehementer caesa fuit; deinde ferreis subulis candentibus ejus aures in tantum ustulantur, ut & ex naribus sanguis, & ex capite vapor prodiret. Sub haec accepta capitali sententia, amputato capite, ad Dominum, quem concupiverat, demigravit.

Et haec sunt quae ex Graecorum libris decerpere licuit: quae quidem sunt ejusmodi, ut non modo nihil nisi verisimillimum complectantur, verum etiam nihil nisi verum, ut equidem interpretor. Etenim quum diversis locis (nam Canisianum Menologium in Italia in Cryptae Ferratae Monasterio contextum suspicor, at Basilii Menologium, uti & Veneta Menaea haud alibi quam CPoli) quum inquam diversis locis atque temporibus composita haec syntagmata fuerint, & tamen heic in unum conspirent, ecquid dubitamus ea omnia historiae Aquilinae capita pro veris habere? Sed & hoc ipsum, quod in propriis quibusdā nominibus inter ea aliquid interest, argumento est, non unum elogium ex altero descriptum fuisse, sed suos quemque fontes, nonnihil uti fit diversos, sectatum. Jam vero quum quae in his Graecis elogiis leguntur, eadem omnia etiam in his interpolatis Actis reperiantur; jam neminem futurum arbitror, qui de eorum saltem capitum veritate moturus sit controversiam.

Sunt autem & horum, quae vera diximus, in Actis longioribus plura alia similia, quae item pro verisimillimis adoptari possunt: quae suo se colore atque interdum loquela produnt, se ex antiquioribus Actis in ista reficta redundasse. At vero quae passim novus compositor de suo addidit, ea facillime internoscuntur, ab iis certe quibus gustus ad ejusmodi paullo acrior evasit: quod & interdum in loco monebimus, ubi ad Acta ipsa ventum fuerit.

C A P. II.

De tempore Martyrii.

Basilii menologium hujus certamen ἐπὶ τῆς Βασιλείας Τραϊανοῦ, *sub Trajani imperio* consignat. De Trajani Decii haud aegre id credi posset (etsi is pro aevi sui more sive ultimo tantum nomine *Decius* vocabatur, sive conjunctis nominibus *Trajanus Decius*) at de Vlpii Trajani imperio vix est ut id intelligi queat. Sed magis est, ut tum Menaeorum & Canisiani Menologii, tum istorum qualiumcumque Actorum auctoritati credamus, quorum utraque Aquilinam sub Diocletiano depugnasse statuunt.

Sed quoto Diocletiani anno id contigerit, id difficile dictu arbitror. Nec enim facile his Actis crediderim, in quibus anno septimo Diocletiani id contigisse narratur sect.4. his verbis ἐν τῇ Βασιλείᾳ Διοκλητιανοῦ, ἔτους ἑβδόμου τῆς βασιλείας αὐτοῦ, *imperante Diocletiano, anno, septimo principatus ejus*. Porro mensis Junius (quo Aquilina dimicavit) anni Diocletianei septimi in annum 291. incurrit. Atqui per id tempus universae orientis Ecclesiae (non item Occidens, qui

(321) Rectissime urbem Phoenices vocat.

(322) Scribe Euthallio, ut in Actis.

(323) Hic in Menaeis & in Actis non Nicander, sed Nicodemus vocatur.

qui interim per Maximianum vexabatur) mira prorsus pace fruebantur: quae pax usque ad annum 303. tenuit, quod quidem ex Eusebii narrationibus lib. VIII. cap. 1. & 4. luculenter perspicitur. Sicubi autem quae narrat Eusebius, locum habent, ea maxime in Phoenice vera esse debebunt, quae vicina ei scriptori erat. Quo vero pacto cum Eusebio componi possunt quae in his Actis sect. *6.* leguntur, ubi leges imperiales per omnes urbes missae, quae ad sacrificandum compellerent, urgentur? Nec enim ante annum 303. edicta ejusmodi prodierunt, ut omnes norunt.

His de causis suspicor, in prioribus Actis, hoc martyrium consignatum fuisse septimo anno non *imperii*, sed (τοῦ διωγμοῦ) *persecutionis* Diocletiani [sicuti & Eusebius in *de Martyr. Palaestinae* pugilum certamina per annos Diocletianeae persecutionis distinguit] istum vero monachum, qui priora Acta adulteravit, quum ex prono quodam vulgi errore imbibisset, Diocletianum jam ab exordio sui principatus Christianos insectatum, ac proinde eidem totidem persecutionis, quot imperii annos decurrisse; hinc annum septimum τοῦ διωγμοῦ, *persecutionis* (quod in prioribus Actis videtur fuisse scriptum) in annum septimum βασιλείας *principatus* pervertisse. Annus autem persecutionis septimus fuit annus 309. quo tempore etsi jam se imperio Diocletianus abdicaverat; tamen mota semel sub ejus nomine persecutio, nomen idem postea Diocletianeae insectationis retinuit.

Jam vero quid illud sibi vult, quod ad finem Actorum *consummata* dicitur *B. Aquilina* (ἐν ὑπατείᾳ Διοκλητιανοῦ) *Diocletiano consule*? Prorsus imperite, quum nec collegam, nec numerum gesti consulatus adscribat. Atqui ultimus Diocletiani consulatus in annum 304. inciderat, quo is consul IX. cum Maximiano consule VIII. processit. Anni autem 309. consulatus etsi sic efferri debeat, *Post consulatum Valerii Maximiani X. & Galerii Maximiani VII.* sive (uti brevius notari in fastis Latinorum solebat) *Post consulatum X. et VII*; tamen in Graecorum [324] fastis permagna est in eo consignando consulatu varietas. At quocumque modo hujus anni consules in prioribus Actis sinceris interpolator reperit; certe sive derosa ac fugientia nomina non quivit exsculpere, sive quidquid id fuit, pulchre se eum locum restituturum putavit, si ἐν ὑπατείᾳ Διοκλητιανοῦ (*consulatu Diocletiani*) reponeret. Id certe fore omnimodis tutum speravit, quia pluries continua annorum serie Diocletiano consulares fasces praelatos, ex vulgaribus fastis forsitan animadverterat.

Hactenus de anno martyrii. Ceterum de die nihil laboris imminet; quippe non alium quam hodiernum diem ei triumphalem fuisse, omnes Graecorum libri fidem faciunt, ut in vestibulo diei hujus notavimus: quibus libris nostrum hoc marmor haud paullo antiquius concinit, in quo hoc die P. h.e. *Passionis* nota scalpitur. Idem diserte & ad Actorum calcem diserte scribitur, quorum verba initio hujus diei adscripsimus. Nec est dubitandum, quin ea diei designatio tota ex prioribus Actis in haec quae nunc exstant, transfusa fuerit.

CAP. III.

De Volusiano Aquilinae judice.

Judex ille ad cujus tribunal S. Aquilina stetit, tum in Actis, tum in liturgicis Graecorum libris Volusianus consensu summo vocatur. Nec minus summa consensione ἀνθύπατος i. e. *proconsul* idem inscribitur. De homine prius, tum de dignitate viderimus.

Quarto ineunte saeculo haud facile alios Volusianos gestis honoribus inclaruisse reperio, quam eodem tempore *Rufios Volusianos* duos: quorum alter anno 314. consul cum Anniano processit, isque

[324] Nam in Fastis Florentinis minoribus sive Medicaeis apud Petrum Relandum *Anicinios* &c. *Licinius Aug.* [τὸ A] I & *Constantius* I. notantur. In chronico Alexandrino longe aliter. Sed nolo his immorari.

isque nominibus quatuor *C. Cejonius Rufius Volusianus* vocabatur: alter praefectus urbi annis tribus, sed non solidis, nempe a Decembri anni 313. usque ad Augustum anni 315. fuit, ut ex praefectorum libello constat. Atque hos quidem duos Gothofredus in Prosopographia Cod.Th. in unum, sed parum forsitan accurate, conflavit, ut in sequenti capite demonstrabitur. Ex his duobus non is qui consul anno 314. cum Anniano fuit, sed alter potius, qui ab anno 313. urbanam praefecturam administravit, ille mihi videtur fuisse, qui anno 309. sive totius Syriae proconsul exsistens, sive peculiaris rector Syriae Phoenices, S.Aquilinam capite damnavit: nisi vero quivis alius ex eadem familia is fuerit incompertus nobis. Cur Consulem excludam & in alterum sim inclinatior, causa a me cap. seq. §. 2. aperietur.

Habes de persona: sequitur ut de ejusdem proconsulari dignitate, quam ei tum omnes Graecorum libri liturgici, tum etiam passim Acta tribuunt, videamus. Et certe hi omnes libri ἀνθύπατον (*proconsulem*) eum faciunt: verum eccujus provinciae, non edisserunt. Sane si anno 309. adhuc more antiquo Phoenice administrabatur; ea pars una Syriae erat (unde & *Syria Phoenice* junctis nominibus dici solebat) qua de causa Syriae proconsuli suberat. Proinde Volusianum Syriae proconsulem fuisse dicemus.

Quamquam sub secutis imperatoribus video Phoenicem peculiari rectori paruisse, qui *Consularis Phoenices* vocabatur. Eam certe post medium IV. saeculum dispositionem hujus provinciae fuisse, ex diversis Cod. Theodosiani (325) legibus constat. An igitur eadem dispositio jam tum ab ineunte quarto saeculo, quando S.Aquilina de capite dimicavit, inceperat? Id quidem verisimile faciunt ea Actorum verba sect. 4. v.2. Ἔλαβέν τι Οὐολοσιανὸς ... τὴν τῆς ὑπατείας ἀρχήν. Quod totidem verbis sonat, *Accepit quidam Volusianus ... consularitatis magistratum*. Nam idcirco ὑπατείαν [*consularitatem*] vocant, quod qui ea dignitate fungerentur, ὑπατικοὶ h. e. *consulares* provinciae Phoenices dicerentur.

Nec refert quod non tantum in Graecorum officiis, sed & in eisdem Actis idem judex ἀνθύπατος (*proconsul*) vocatur; nam pluribus exemplis hoc saepe ostendi, qui *consulares* vocabantur, eosdem etiam *proconsules* dici, & contra. Vide ad Acta S.Patricii, & alibi. Verum id, utrum Volusianus peculiaris rector Phoenices, an communis totius Syriae (sub qua antiquitus Phoenice) fuerit, in medio relinquimus.

CAP. IV.

EXCURSUS

De Cejoniis Rufiis Volusianis, qui toto IV. saeculo inclaruerunt: deque eo Volusiano, qui de S. Aquilina judicavit, divinatio.

De his Cejoniis Volusianis de quibus praeter Capitolinum [cujus locus ad calcem hujus *Excursus* adscribetur; ex quo mira familiae claritudo satis demonstratur] plurimi exstant scripti lapides, plurimae Codicis Th.leges, tacentibus interim ferme scriptoribus, densae nimiũ circumstant tenebrae: ex qua caligine siquid tamen in lucem quamvis creperam expromere tentando liceat, experiri libet. Quas dixi inscriptiones, eae partim apud Contelorium (in *de praef.urb.*ad an.313.) exstant, partim apud Gruterum (pag.28. n. 5. *6.* & pag. 288. *6.* 8. & 387. 3. 5. & alibi passim) quibus addere possumus Sponianas duas (pag.*99.* & 276.) Panvinianam unam, quam aliter ex Mabillonii Analectis dedit Pagius ad ann.314. Has excutere ac suis quamque temporibus ac viris (qua quidem fieri potest) assignare necessarium arbitror. Ceteroqui quantopere ea

[325] Tres omnino *Consulares Phoenices* in Cod.Theodosiano comparent, *Julianus* anno 362. *Leontius* anno 372. & *Petrus* anno 380. Eorum alius Tyri, alius Beryti, alius Damasci substitisse in eodem Cod. legitur. Vide Gothofredi indices Cod.Th. Nec quidquam credo impediebat, quo minus Bybli aut ubivis pro sua voluntate idem consisteret.

ea familia tertio quartoque saeculo, praesertim sub Constantino, eminuerit, ex Capitolini loco ad calcem hujus excursus depromendo intelligetur.

Totam autem hanc commentationem EXCVRSVM vocavimus; quo intelligatur, id universum (ceteroqui satis confragosum & spinis obsitum, nec omnino lectu jucundum) impune praeteriri a festinantibus posse. Praedixi jam: nequis mihi deinde de morosa diligentia controversiam moveat. Qui sapit igitur, securus excursum istum (forsitan uni alterive profuturum) praetervehatur, moneo.

§. 1. *An Rufius Volusianus, qui praefectus urbi anno 313. & duobus sequentibus fuit, idem sit ac consul anni 314.*

Ex duobus unum fecit Jac. Gothofredus in sua Prosopographia; cui postmodum & ceteri adhaeserunt. Verum ut omittam, quod inusitatum est, eodem anno 314. in unum eumdemque simul & consulares fasces & urbanam praefecturam collatam fuisse; etiam Anonymi de praefectis urbis verba duos plane diversos Volusianos inferunt. Ea verba ex to. XI. Thes. Graev. ubi ille libellus exstat [quae verba in Panvinio paullo uberiora sunt, sed eodem redeunt] sic habent. *Constantino III. & Licinio III.* [supple *consulibus*: qui est annus Christi 313.] *VI. Idus Decembris Rufius Volusianus P. V.* [h.e. praefectus urbi]. *Volusiano & Anniano* [consulibus anni 314.] *Rufius Volusianus P. V.* [i.e. praef. urbi] *Constantino IIII. & Licinio IIII.* [consulibus anni 315.] *XIII. Kal. Septembris Vettius Rufinus P. V.* Ex quibus intelligitur a Decembri anni 313. ad Augustum anni 315. hunc Rufium Volusianum urbanam praefecturam administrasse, proinde Volusianum, Anniani in consulatu anni 314. collegam, diversum a Rufio Volusiano temporis ejusdem praefecto habendum esse.

Dixerit heic aliquis, fieri potuisse, ut (quia sub Caesaribus consulatus brevis erat) unus idemque Volusianus intermissa paullisper anni superioris praefectura, consul Kal. Januariis prodierit, ac postmodum depositis fascibus ad praefecturam redierit. Accedit, quod in (326) inscriptionibus is qui consul fuit, etiam *praefectus urbi* inscribatur; et quod simile ac prorsus germanum sit Rufii Albini ex eadem familia exemplum: qui uno eodemque anno 335. simul consul & praefectus urbi fuit.

Verum ex his primum gratis sumitur, & exemplo certo eget. Alterum autem facile diluitur, quia qui consul anno 314. fuit, non quidem eodem tempore, sed ante quadriennium praefectus urbi fuerat, nim. anno 310. uti constat ex Anonymo [327] de praef. urbi. At tertium longiore responsione indiget, quam alibi (vide infra in Adnot. 333.) exponimus.

Et hactenus quidem diversos duos Rufios Volusianos distinximus, consularem & praefectorium unum, praefectorium dumtaxat alterum. Verum de hoc altero desunt forsitan scripti antiquitus lapides, qui ceteros ejus honores eloquantur: at de priore duas tresve inscriptiones proferemus, in quibus ceterae ejus dignitates percensentur. Harum unam capite detruncatam tum Contelorius attulit, tum & Gruterus pag. 387. 5. quae talis est ... .. *religiosissimoque C. Cejonio Rufio Volusiano V.C. CORR. ITALIAE per annos octo proconsuli Africae Comiti Domini nostri Constantini invicti & perpetui semper Augusti praefecto urbi judici sacrarum cognitionum consuli.* Ex qua tum integra nomina *C. Cejonii Rufii Volusiani* discimus; tum & honores ab eo gestos. Inter ejus honores, dum *Correctorem Italiae per annos octo* audis, cave putes, totam simul Italiam uni Volusiano paruisse, sed eum modo hanc, modo illam provinciam sub Cor-

[326] Saltem in Gruteriana [pag. 387. 5] de eo scribitur: C. CEIONIO RVFIO VOLVSIANO . . . PRAEFECTO VRBI . . . CONSVLI. Integram mox statim subjiciam.

[327] Libellus praefectorum urbis ad eum annum, qui est Christi 310. sic habet: *Maxentio III. Consule V. Kal. Novembris Rufius Volusianus P. V.* h. e. praefectus urbi.

Correctoris titulo administrasse. Quocirca ad hunc referenda est Neapolitana inscriptio, quam Capacius I. hist. Neap. 9. affert his verbis:

RVFIO VOLVSIANO
V. C.
CORRECTORI CAMPANIAE

Nam ex aliis lapidibus didici, qui antea *consulares Campaniae* inscribebantur, eos sub Constantino (sub quo hunc Volusianum floruisse, ex superiore ἀκεφάλῳ Gruteriano elogio didicimus) *Correctores* fuisse appellatos.

Jam vero quod in eodem Gruteriano epigrammate legitur PRAEFECTO VRBI, id anno 310. contigit, quo anno (ut ante diximus) Anonymi libellus de praefectis sic adnotat: *Maxentio III. consule V. Kal. Novembris Rufius Volusianus P. V.* Ex duobus ergo Volusianis, quos initio hujus §. distinximus, unus ab anno 313. ad 315. praefectus urbi fuit; hic vero alter [qui consul ann. 314. fuit] anno 310. eamdem praefecturam gesserat. Nam si utriusque temporis praefectura in unum eumdemque collata fuisset, additum in superiore Gruteriano epigrammate [ubi praefecturae fit mentio] fuisset ITERVM: quod etiam argumento est, duos eodem tempore Volusianos esse invehendos unum consulem & praefectum, alterum dumtaxat praefectum.

Habes de consule inscriptiones duas: jam tertia longe celeberrima est addenda, quae primario ad hujus Volusiani filium pertinet. Ea vero non uno modo recitatur; nam aliter eam Gruterus 387. 3. ex Mazochio tamquam Romae [328] exstantem exhibet, aliter Panvinius [ad consules anni 1087.] aliter Mabillonius [qui alicubi manu exaratam reperit] in suis Analectis. Proxime ad Mabillonianum exemplum accedit Schelstratius in Fastis, quos to. I. inseruit. Ex Schelstratio igitur (quem interim sequar: qui eam in Capitolio olim stetisse refert) ea inscriptio ejusmodi est. CEIONIVM RVFIVM ALBINVM. V. C. COS. [329] PHILOSOPHVM RVFI VOLVSIANI BIS ORDINARII CONS. FILIVM SENATVS EX CONSVLTO SVO QVOD EIVS LIBERIS POST CAESARIANA TEMPORA [330] ID EST POST ANNOS CCC LXXX ET I AVCTORITATEM DECREVIT. FL. M. IANVARIVS V. C. CVR. STATVARVM.

In iis verbis, *Volusiani bis ordinarii cons. filium*, illud BIS ab Onuphrio abest: contra quem eo nomine declamat Pagius ad ann. 314. tamquam interpolatae inscriptionis reum. Verum immunis ab eo flagitio erat Panvinius, quippe & Gruterus [quamvis non ex Panvinio, sed ex Mazochio referens, & alicubi a Panvinio discrepans] sic recitat: *Volusiani IVD. Ordinarii cons. filium*. Quamquam ceteroqui illud BIS retinendum pluribus de causis reor. Primum quod revera Volusianus bis consul fuit, semel anno 311. [de quo consulatu, quem olim non obscure indicaverat Idacius, videatur Pagius ad ann. 311. & copiosius ad 314.] iterum anno 314. Deinde quod illud IVD. [quod pro CONS. ab Onuphrio & Grutero obtruditur] importunum est; quia si epigrammatis auctori omnes Volusiani hujus honores recensere propositum fuisset, nae is de praefectura & ceteris in prima inscriptione numeratis, iisque munere judicis potioribus, minime siluisset. Nunc recte brevitatis studio instar omnium fuit *bis ordinarium consulem* dicere. Verum ex eo maximum ea nobis inscriptio commodum apportat, quod de hujus Volusiani filio *Albino philosopho* cer-

[328] Romae ad Septem Lucernas tunc fuisse dicit.

[329] Inter V. C. & PHILOSOPHVM nec Panvinius nec ex Mazochio Gruterus agnoscunt illud COS. quod tamen reperitur in Mabilloniano exemplo. Nisi quod in Mabillonio non COS. sed CONS. scribitur; recte quia hoc posteriore modo id nomen aevo sequiore breviabatur.

[330] Vnde haec Caesariana tempora decurrere incipiant, praeter alios, vide Schelstratium loco cit. & Pagium ad ann. 314.

certiores efficimur: de quo dicam §. 3.

§. 2. *Uter horum Volusianorum praefectus praetorio fuerit, & S. Aquilinam martyrio affecerit.*

Ex Codicis Theod. legibus constat, sub initia Constantini Volusianum quemdam praeter urbanam praefecturam, etiam praefectum praetorio Romae fuisse. Gothofredus, qui unum dumtaxat sub Constantino Volusianum agnovit, in eum qui anno 314. consul fuit, etiam utramque praefecturam contulit. At nos Volusiani consulis inscriptiones duas §. superiore recitavimus, in quibus ei consulatus et urbana praefectura asseritur, de praetoriana tacetur. Quo fit, praetorianam ejus temporis praefecturam in alterum Volusianum S. Aquilinae judicem esse conferendam; qui proinde utraque praefectura illustris me judice fiet, prius quidem praetoriana (quam sub Maxentio & sub Constantino gessit) postea urbana, ab anno scil. 313. ad 315. De quo confer dicta §. superiore, ubi accurate Volusianum consulem a Volusiano praefecto urbis ab anno 313. distinximus; quem alterum etiam praetorio nunc praeficimus. Meminere praefecturae praetorianae Volusiani praeter Theod. Codicem etiam Victor ac Zosimus, quorum loca (331) subjecimus. Meminere & inscriptiones (332) duae si modo ad hunc ipsum aevi Con-

(331) Victor cap. 40. *Denique eum* (Alexandrum Phrygem) *a tyranno* (Maxentio) *missi* (cum) *paucissimis cohortibus Rufus* (cor. Rufius) *Volusianus praefectus praetorio, ac militares duces levi certamine confecere.* In Africa id bellum gestum fuit; quod & Zosimus lib. 2. paullo accuratius describit. *Maxentius res Africanas prius constituendas duxit. Itaq. contractis copiis* (ἡγεμόνα τε ταύταις ἐπιστήσας Ῥούφιον Βουλουσιανὸν τὸν τῆς αὐλῆς ὕπαρχον) *eisque dato duce Rufio Volusiano praefecto praetorio, in Africam illas transmittit.* Et quae plura ibidem sequuntur. Porro Volusianum hunc non tantum sub Maxentio, sed & sub Constantini initia eamdem praefecturam gessisse (quousque certe exeunte anno 313. urbi praeficeretur) ex Cod. Theod. intelligitur.

(332) *De inscriptionibus duabus, eccujus temporis sint, ac de quonam Volusiano sint accipiendae, conjectiones. His aliae duae adnectuntur, & illustriores fiunt.*

Ex iis duobus elogiis prius illud est, quod mutilum a Contelorio affertur in de praef. urb. ad ann. 313. hunc in modum.

FLORES (imo potius FLOREN.)
ET. PIISS . . . .
D. N. VALE . . . .
MAXIM . . . .
SEMPER . . . . . .
C. CEIONIUS (Rufius Volusianus)
V. C. PRAEF . . . . . .
PRAEF. VRB . . . .
IVDIC. D. N. . . . . . .

Qui Cejonius quia haud dubie utraque praefectura defunctus fuit; ille ipse forsitan habendus est, qui anno 313. urbi praefectus fuit, quum antea praetorio praefuisset; si quidem hoc marmor Constantino positum fuit. Sic enim suppleri potest: FLORENtissimo ET PIISSimo (*Piissimi* praenomen in pluribus Gruterianis Constantino praeponitur) D. N. FL. VAL. Constantino MAXIMo Vict. SEMPER Aug. (vide Grut. 283. 4. & alibi) C. CEIONIVS Rufius Volusianus V. C. PRAEF. Praetor. PRAEF. VRBI vice sacra IVDICans D. N.

At postea animadverti, etiam a Grutero pag. 280. 1. id afferri, ac referri ad VALEntinianum. Quod non probo; quia in nulla, quod sciam, Valentiniani epigraphe *Maximi* epitheton subjicitur. Accedit, quod inscriptio in ejusdem basis latere apud Gruterum scalpta ad Diocletiani & Maximiani tempora pertinet, a quibus temporibus Valentinianus quam longissime abfuit.

Quod si demus mutilum id epigramma ad citeriora tempora pertinere; magis tamen est, ut VALEnti (cui semel apud Gruterum 286. 2. *Maximi* titulus tribuitur; etsi praeponitur, non, ut heic, postponitur, & cum *Princeps* jungitur: *MAXIMO*, inquit, *Principi* &c.) quam VALEntiniano tribuatur. Quod si admittatur: tum alter is erit a Volusiano, qui sub Diocletiano S. Aquilinam martyrio affecit; ac forsitan haud alius habendus erit ab eo Volusiano, de quo quatuor exstant apud Contelorium inscriptiones sub Valentiniano & Valente, quas Adnot. 337. recitabimus. Vide quae ibi dicimus.

Alterum apud Gruterum pag. 28. n. 5. his verbis concipitur.

CE-

Constantiniani Volusianum, S. Aquilinae interfectorem, sint referendae: quod praestare minime possum.

Superest ut accuratius, quam superiore cap.

CEIONIVS· RVFIVS· VOLVSI
ANVS. V. C. ET. INLVSTRis
EX VICARIO ASIE ET CEIO
NI RVFI VOLVSIANI. V. C.
ET. INLVSTRIS EX PREFECTo prae
TORIO. ET EX PREFECTO VRbis
ET CECINE LOLIANE FEMINe clarissi-
DEAE ISIDIS SACERDOTIS FIlius
ITERATO VIGINTI ANNIS EX Percep
TIS TAVROBOLIIS. VI ARAM CONSTITVit
ET CONSECRAVIT X KAL IVN D N. VAlen
TINIANO AVG. ET NEOTERIO Conss

Is est annus Christi 390. quo Valentinianus Aug. IV. & Neoterius consules processerunt. Jam scire interest, ecquis ille sit Cejonius Rufius Volusianus, utraque praefectura illustris, qui Cecinam Lolianam in matrimonio habuerit, atque Cejonium Rufium Volusianum arae hujus consecratorem ex ea susceperit. Sane quum nemo alius ex Volusianis utraque praefectura clarus adhuc innotuerit praeter eum, quem toties nominavimus, S. Aquilinae judicem; libenter eum heic intelligi dicerem, nisi nimium quantum tempora patris [si quidem sit ille qui sub Constantino claruit] filiique [qui ad annum 390. pervenit] dissiderent.

Quamquam ne istud quidem incredibile est. Nam quantum animadvertere potui, sacerdotia viris ultimae aetatis deferebantur. Itaque si anno 370. [a quo anno illi VIGINTI taurobolorum ANNI in inscriptione notati decurrunt] Volusianus filius sexagenarius aut minimum quinquagenarius exstitisset; jam ejus nativitas in annum 310. aut summum 320. incidisset, dum Volusianus pater [si sit ille S. Aquilinae judex] adhuc aetate floreret. Nec refert quod hic idem ab anno 313. praefectus urbi fuit, h. e. aetate ad honores gerendos idonea ac provectiore: nam illo tempore quantopere honores maturarentur, ex Rutilio Numatiano lib. I. Itinerarii v. 172. possumus intelligere, ubi de uno familiae hujus, nim. Rufio Venerio Volusiano sic canit. *Primaevus* [h. e. primo aevo, aut flore juventae] *meruit principis ore loqui* [i. e. quaestor esse]. *Rexerat ante puer* [h. e. adolescens, uti quidem interpretantur] *populos proconsule Poenos, Aequalis Tyriis terror amorque fuit*.

Et haec quidem eo pertinent, quod non sit incredibile, Volusiano illi tauroboliato & pontifici [de quo mox duas alias epigraphas proferam] patrem exstitisse Volusianum S. Aquilinae judicem, quem unum utraque praefectura functum novimus. Sed tamen multo ad fidem pronius est, medio inter utrumque Volusianum tempore exstitisse alium *Cejonium Rufium Volusianum* [forsitan ejus qui de S. Aquilina sententiam tulit, filium] qui haud secus, ac S. Aquilinae Judex, utraque praefectura clarus, de Caecina Lolliana Volusianum tauroboliatum susceperit: ad quem etiam mutilum elogium, quod initio hujus Adnotationis produximus, referre licebit, si quidem ad Valentis tempora pertineat.

De Volusiano vero filio, a quo taurobolia percepta in proximo epigrammate vidimus, duae sunt aliae inscriptiones. Quarum prior apud Gruterum exstat pag. 28. num. 6. *Gratiano IV. & Merobaude* consulibus h. e. anno 377. posita; eaque ex pluribus versiculis non uno loco corruptis componitur: quorum versiculorum primus talis est, *Nobilis in causas fama celsusque Sabinus*. Deinde ex sequentibus, eum variorum sacrorum antistitem ac Mithrae in primis fuisse, satis intelligitur. Ejus autem integra nomenclatura medio in marmore sic exprimitur, RVF CAIONI CAESABINI. Quumque id epigramma vetustate passim abolitum, satis appareat; hinc ea nomina sic mihi primitus scripta a lapicida videntur: RVFi CEIONI C. F. [h. e. *Cai filii*] SABINI.

Alterum ex Sponio pag. 99. tale est: M. D. M. I. [h. e. *Magnae Deum matri Isidi*] ET ATTINI SACR * FLAVIVS RVFIVS SABINVS VOLV*SIANVS VIR CLARISSIMVS ET INLVS*TRISS. PONTIF. MINOR VICARIVS ASI. * ET CAECINA LOLLIANA CLARISS. ET * INLVSTRISS. FEM. STAT. EX AERE * S. P. DEDICARVNT. Hunc autem *Flavium Rufium Sabinum Volusianum* tum ex vicariatu Asiae, tum ex aliis honorificis titulis, & quod utrobique mentio Caecinae Lollianae fiat, plane non alium esse cognoscimus ab illo *Cejonio Rufio Volusiano*, a quo in superiore [ex Grutero pag. 28.] elogio plura taurobolia percepta didicimus. Nec te diversa quaedam *Flavii* & *Sabini* nomina turbent. Nam quantum potui animadvertere, hisce temporibus sex, octo aut etiam plura simul nomina [a suis majoribus pleraque derivata] uni tribuebantur, raro autem simul omnia adscribebantur, sed modo plura, modo pauciora. Hinc illa oritur in uno eodemque nominum variatio: cujus generis & alia exempla infra a me proponentur.

cap. fecimus, expendamus, conſul ne Voluſianus, an alter praetorio & urbi praefectus, S. Aquilinam de medio ſuſtulerit. Non conſul is fuit; cujus quum plures inſcriptiones circumferantur, in nulla tamen earum de Syriae, aut Phoenices proconſulatu ſit mentio. Ergo reſtat ut ille alter ſit intelligendus, qui per eadem tempora utraque praefectura illuſtris fuit. Cujus quum nulla hodie epigraphe integra exſiſtat (praeter duas quas Adnot. 332. ad eum referri poſſe augurabar; quarum altera mutila eſt, utraque vero cui tribuenda, incertum) haud mirum ſi nihil de ejus proconſulatu Syriae ſcriptum reperiatur.

Atque is mihi hoc ordine honores geſſiſſe videtur ſuos. Anno uti vidimus 309. Syriae proconſul de S. Aquilina ſupplicium ſumpſit. Anno 310. aut 311. praefectus praetorio fuit (ut et ex Victoris & Zoſimi locis conſtat, & ex eo quod in duabus, quas Adnot. 332. attulimus, inſcriptionibus, praetoriana praefectura urbanae antecedit) poſtremo ab exeunte anno 313. ad Auguſtum anni 315. urbanam praefecturam geſſit. Poſt quod tempus vice ſacra judicaſſe videtur, ut in mutilo epigrammate Adnot. 332. indicatur.

§. 3. *Voluſiani conſulis poſteritas.*

Et hactenus conſulem *Cajum Cejonium Rufium Voluſianum* ab urbis & praetorii praefecto Cejonio Rufio Voluſiano, Aquilinae judice diſtinximus (quos quidem, utpote aequales, facile fratres fuiſſe, aut quo alio proximae agnationis gradu ſe contigiſſe, conjicimus) huic vero alteri poſteros ex mera conjectura aſſignavimus. Sequitur ut conſulis deſcendentium ſtemma, qua poſſumus, conſtituamus.

Non eſt autem dubium, quin Voluſiano conſuli anni 314. quidam *Cejonius Rufius Albinus philoſophus* [qui & ipſe anno 335. conſul fuit] filius exſtiterit; quod ex eo epigrammate conſtat, quod §. 1. ex Schelſtratio & aliis deſcripſimus: cujus quidem initium tale eſt: *CEIONIUM RUFIUM ALBINUM V.C. CONS. PHILOSOPHUM Rufi Voluſiani bis ordinarii conſulis filium.* Quod Albinus iſte anno 335. conſul cum Jul. Conſtantio fuerit, ex omnibus faſtis conſtat: niſi quod in libello praefectorum urbis pro *Albino* legitur *Paulino*. Quod errori ne an conſilio ſit imputandum, non hujus loci [333] eſt atque temporis, decernere.

Huic

(333) *Locus libelli praefectorum urb. illuſtratur. Errore ne an conſilio ibi ad ann. 335.* Paulinus *conſul pro* Albino *legatur. Ecquodnam id conſilium eſſe quiverit.*

Veteris libelli praefectorum urbis is locus, qui ad annum V.C. 1087. Chriſti 335. pertinet, ſic a Panvinio recitatur: *Conſtantio & Albino coſſ. III. Kal. Januarii Rufius Albinus PR. urbis fuit.* Sed ſuſpicor ibi poſterioris conſulis nomen ab Onuphrio refictum prodiiſſe. Nam quia vir doctus ex omnibus faſtis didicerat, eo anno non Paulino, ſed Albino conſulares faſces fuiſſe praelatos; hinc *Paulino* [quem errore intruſum crederet] *Albinum* ſubſtituit, nec interim de ea correctione lectorem admonuit; ſic enim interdum ab eo fieri, vetus eſt querimonia.

Ceterum in ejus libelli editione, quam Graevius to. XI. Theſ. dedit, ea verba ſic recitantur: *Conſtantio & Paulino* [conſulibus] *III. Kal. Januarii Rufius Albinus P. V.* Qui *Paulinus* conſul utrum errore librarii pro *Albino* irrepſerit, an conſilio adſcriptus fuerit, haud facile decreverim. Sed tamen error ſi fuit, ac pro *Paulino* legendum cum Onuphrio ſit *Albino*; tum profecto dicemus, Albinum hunc conſulem diverſum ab Albino ejuſdem anni praefecto fuiſſe, ac praefectum conſulis ſive filium, ſive fratrem natu minorem, ſive quidvis aliud eſſe habendum. Plures enim Rufios Albinos ea aetas protulit. Sic etiam in eodem libello anno 314. Voluſiano conſule Rufius Voluſianus [a conſule diverſus] praefectus urbi fuit, uti §. 1. declaravimus.

Quod ſi conſulto ab auctore libelli ſcriptum ſit *Paulino*; tum conſilium in mutando ejus anni collega tale quoddam eſſe potuit. Sciebat libelli auctor, eo anno in unum eumdemque Rufium Albinum duos honores fuiſſe collatos, conſulatum & urbanam praefecturam; non ſimul tamen ac ſemel, ſed ſejunctis temporibus, ita ut poſt depoſitos faſces, atque ei ſuffecto in conſulatu Paulino, eopte anno exeunte idem Albinus praefecturam arripuerit. Hinc ne in ſuo libello hoc ἄτοπον appareret, nempe Al-

binum

Huic autem Albino consuli ac philosopho duos fuisse cognomines filios ex Cod. Theodosiano intelligi videtur. Gothofredus certe in Prosopographia ab superiore Albino, qui anno 335. consul fuit, distinguit Cejonium Rufium Albinum, qui anno 345 cum Amantio consul prodiit, qui idem anno 341. Vicarius Hispaniarum ex Cod. Theod. fuerat. Atque ad hunc demum meo judicio quaedam [334] inscriptio temporum Valentiniani ac Valentis referri debet. Hunc autem non absurde superioris filium, fuisse dicemus; sicuti & eum qui sequitur.

Nam ex ead. prosopographia sub Valentiniano minore & Theodosio Magno alter Albinus [cui verisimile est eadem cum superioribus haesisse *Cejonii Rufii* Volusiani nomina] praefectus urbi Romae fuit anno 389. & 390. Ad eum conjicit Gothofredus missam esse Symmachi epistolam VIII. 25. Ad eumdem forsitan referenda est Gruteriana [335] pag. 285. 8. tum forsitan & aliae.

Postremo hic ultimus anni 390. praefectus mihi videtur ille Albinus fuisse, qui Rufum Venerium Volusianum filium habuit, quem tantopere in suo itinerario [336] laudat Rutilius Numatianus, qui item Volusianus post initia V. saeculi prae-

binum Albino [h. e. seipso] consule fuisse praefectum; maluit *Paulino* scribere. Quem re vera extremo anno suffectum Albino in consulatu fuisse nesciremus, nisi id ex hoc ipso libello deprehenderemus. Atque hactenus dicta iis, quae §. 1. de Rufio Volusiano praefecto anni 314. distinguendo ab Rufio Volusiano ejusd. anni consule disputavimus, lucem affundent.

[334] Ad hunc enim [utpote simul virum consularem & praefectorium] referendam puto Sponianam [pag. 276.], quam & ante Reinesius II. 16. produxerat: quae hunc in modum habet. *D. D. N. N. Valentinianus & Valens Augusti ornatui publico constitui locarique jusserunt administrante Rufio Volusiano V. C.* [h. e. viro clarissimo] *ex praef. PR*aetorio *praef. urbi IVD. ITERVM . . . . . . COS.* Nec te turbet, quod Reinesius versum ultimum sic emendaverit, ac suppleverit, IVD. SACRARVM COGNitionum; nam Sponio, qui ipse ex marmore exscripsit in eum modum, quique illud COS. [sive forsitan CONS. uti tunc usitatius scribebatur] in marmore vidit, magis est credendum. Qui olim *consul* atque *urbi praefectus*, ac postmodum Valentiniani I. aequalis, haud profecto alius fuisse videtur ab eo *Rufio Albino* [qui certe ex Volusianorum familia prodiit] qui anno 345. consul cum Amantio fuit. Nam quod a recitata inscriptione *Albini* cognomen absit, id nihil est: de quo more vide dicta ad finem Adnotationis 332. & infra alibi.

Qua observatione adhibita, ad hunc eumdem referri potest illa mutila epigraphe de Cejonio quodam utraque praefectura cohonestato quam supra initio Adnot. 332. deprompsimus. Nam quae ibidem sequitur de Cejonio Volusiano Caecinae Lollianae marito, & patre Volusiani tauroboliati, ea huc non pertinet; quia Volusianus ille etsi utraque praefectura nobilis, at consul numquam fuit. Nam certe si consul fuisset; anno 390. [quo ea inscriptio posita fuit] de praeterito ejus consulatu [h. e. honorum apice summo] mentio inter ceteros honores fieri debuisset.

Postremo ad hunc eumdem & quatuor Contelorianae referri possunt, quas sejunctim in Adnot. 337. dabimus.

[335] Gruteriana epigraphe est ejusmodi.

EXTINCTORI. TYRANNORVM
AC. PVBLICAE. SECVRITATIs
AVCTORI
D. N. VALENTINIANO
PERPETVO. AC. FELICI
SEMPER. AVGVSTO
CEIONIVS. RVFIVS. ALBINVS. V. C.
PRAEF. VRBI. ITERVM
VICE. SACRA. IVDICANS
D. N. MQ. EIVS

[336] Is libellus inscribitur ad *Venerium Rufium Volusianum* Albini filium: de quo lib. I. v. 167. sic scribitur.

Iamq. aliis Romam redeuntibus, haeret eunti
Rufius Albini gloria viva patris,
Qui Volusi antiquo derivat stemmate nomen.

Et quae plura ibidem sequuntur. Huic porro Venerio Rufio Volusiano Albini filio delatam fuisse urbis praefecturam, idem mox v. 417. declarat, ubi & de Venerii nomine mentio injicitur.

Hic praefecturam sacrae cognoscimus urbis
Delatam meritis dulcis amice tuis.
Optarem verum complecti carmine nomen,
Sed quosdam refugit regula dura pedes.

Quodnam sit id verum nomen, quod versus non

praefectus urbi fuit. Haec de Rufii Volusiani bis consulis posteritate ad usque Venerium Volusianum Albini filium ac Rutilii amicum deducta.

Ceterum sunt & inscriptiones aliae, quas difficile sit uni alicui idque certo assignare; cujusmodi sunt Contelorianae (337) quatuor sub Valentiniano & Valente scalptae.

Postremo quot omni tempore (maxime a Gordianis ad Constantinum ejusque posteros) ea familia viros illustres protulerit, in Clodii Albini vita sic Capitolinus declarat cap. 4. *Fuit* (Clodius) *Albinus Adrumento oriundus, sed nobilis apud suos, & originem a Romanis familiis trahens, Postumiorum scilicet, & Albinorum Cejoniorum: quae* (posterior) *familia hodie*

non admitteret, in eo viris doctis non assentior, qui de *Venerio* intellexerunt. Non, inquam, assentior; quia id Rutilius mox feliciter vocandi casu extulit, & cognominis vice ei haesisse, non vero nominis, affirmat.

Cognomen versu, Veneri carissime Rufi,
Illoto dudum pagina nostra canit.

Antea legebatur *Illo te dudum*. Frustra autem sunt, qui *Veneri* dandi casu a *Venus* positum nugantur. Ergo quum & *Venerius* & *Rufius* & *Volusianus* feliciter in versum inclusi fuissent [nam etiam supra v. 169. scripserat, *Qui Volusi antiquo* &c.] non aliud supererat nomen exprimendum, quam illud *Cejonii* forsitan: quod quia ante omnia ponebatur, recte *nomen* vocat. Imo & *Verum nomen* appellat, quia isti omnes proprie ad antiquos *Cejonios* genus suum referebant, ut ex Capitolini loco, didici, qui superne ad finem hujus §. adtexetur.

Postremo hunc esse Volusianum illum, cujus edictum in urbana praefectura adversus Caelestium anno 421. exstet, Sirmondus ad Sidonii IX. ep. 16. enotavit, quod & alii sequuntur. Ejusdem & Augustini extant mutuae epistolae. De ejus per Proclum CPolitanum conversione anno 434. videatur Baronius.

(337) Contelorius (in de praef. urb. ad ann. 313.) prae ceteris epigrammata quatuor affert, etiam a Grutero variis locis recitata. Quorum primum tale est. *Victoriis D. D. N. N.* (h. e. *Dominorum nostrorum*, nim. Valentiniani & Valentis, ut palam est ex sequentibus titulis) *C. Cejonius Rufius Volusianus V. C. praefectus urbi iterum judex sacrarum cognitionum.* Idem est in Grutero 202. 9. & in Muratorio pag. 689. 2. Ibi Muratorius subnotat, eam inscriptionem ad annos 310. 313. pertinere. Cur? quia, inquit, hic Volusianus, qui praefectus urbi ITERVM dicitur, semel eam praefecturam anno 310. iterum anno 313. ex libello praefectorum gessit. At bona cum viri clariss. venia, hanc epigraphen ad Valentiniani & Valentis tempora esse referendam, ex titulis mox adscribendis certo certius est. Deinde Volusianum praefectum anni 310. diversum a Volusiano anni 313. & sequentium esse, supra §. 1. demonstravimus. Postremo illud ITERVM in hoc epigrammate ad sequens IVDEX esse referendum, infra hac ead. Adnotatione conjicimus.

Alterum [quod exstat etiam apud Gruterum 285. 6.] tale est: *Victoriis triumphisq. magnifico D. N. Valentiniano inclyto principi semper Aug. Rufius Volusianus V. C. praef. urb. iterum judex sacrarum cognitionum clementiae ejus dedicatus.* Totidem verbis constat tertium [quod in Grutero est 386. 1.] nisi quod non Valentiniano, sed *Valenti* ponitur, & in fine *dicatus* pro *dedicatus* scribitur.

Quartum ex Contelorianis in hunc modum habet: *Maximo principi indulgentissimo Domino Valenti triumphatori semper Augusto C. Cejonius Rufius Volusianus V. C. praef. urbi iterum judex sacrarum cognitionum serenitati ejus dicatus.* Idem est apud Gruterum 286. 2. Atque haec sunt Conteloriana marmora quatuor, quae omnia sunt ad unum eumdemque Volusianum referenda.

In his autem notandum est illud ITERVM (quod vulgo ad praefecturam urbanam, quasi bis gestam, referunt) posse pertinere ad sequens IVDEX; sicuti diserte in eo, quod Adnot. 334. adscripsimus, legitur hoc ordine, IVD. ITERVM.

Illud autem inter hos titulos, & quem Adnot. 334. protulimus, interest, quod in eo Cejonius Rufius Volusianus tum consulatu, tum etiam utraque praefectura nobilitatus fuerat, in his vero quatuor urbanae tantum praefecturae mentio fiat: quae nos causa impulit, ut de diversis Volusianis cogitaremus.

Ac facile ille Volusianus is fuerit, de quo Adnot. 332. duos lapides protulimus, mutilum unum, integrum alterum. Nec enim refert, quod in illis utraque praefectura, tum praetorii tum urbis notetur, in his vero quatuor urbana tantum: nam duo illi lapides videntur serius scalpti, quando Volusianus ille ceteris honorib. etiam praetorianam praefecturam superinduxit. Vide ibi dicta.

hodie quoque, Constantine Maxime, nobilissima est, & PER TE AVCTA ET AVGENDA; quae per Gallienos & Gordianos plurimum crevit.

C A P. V.

Ad Graeca, S. Aquilinae Acta animadversionum παραλειπόμενα.

De infantium umbratili ac mere rituali catechismo ante baptismum aevo medio. Quid πτλος. *Textus corrigitur. Quid* διαυλίζω, διαζώςρα, οἰκεῖος; *quae voces ex antiquioribus Actis retentae agnoscuntur. Cur Bybli corpus Aquilinae adhuc requiescere dicatur. Plura in his Actis insulsa notantur.*

Sect. 2. v. 1. Ἐν βίβλῳ δὲ πόλει τῆς Παλαιστίνης, *Apud Byblum Palaestinae urbem*. In prioribus Actis, ex quibus haec interpolata fuerunt, scriptum fuisse τῆς φοινίκης, (*Phoenices*) ex Basilii Menologio, ubi ea urbs disertim in Phoenice ponitur (vide Adnot. 313.) manifestum est. Ac de loco hoc plura diximus cap. 1.

Ibidem v. 15. Aquilinam quadrimestrem (ἐσφράγισεν) *signavit* episcopus, *in nomine Domini, faciens illam catechumenam. Post duos vero menses* (eadem puella a matre ad episcopum reducta) *in Christo illuminata fuit*. Mirum si res ita acciderit. In primitiva Ecclesia adulti prius catechumeni fiebant, deinde decurso legitimo tempore tingebantur: infantes autem catechumenos tunc factos nondum legi; quos, utpote catechesibus imbibendis inidoneos, sine mora antiquitus lotos, ratio suadet. At aevo medio infantium baptismati ritualis catechismus praeibat per impressionem signi Crucis in fronte, [qui solus ritus in his Actis notatur voce illa, ἐσφράγισεν, *signavit*] manus impositionem, exorcismos, exsufflationem &c. Vide rituales libros ab Edmundo Martene prolatos. Itaque dicis causa infantes post decursum in eo rituali catechismo breve aliquod tempus, tandem lavacro mergebantur. Atque ex hoc more noster interpolator videtur priora Acta (quae, opinor, de hac bimestri catechesi silebant) opimiora fecisse.

Et haec quidem dubius animi [de eo scil. num ritualis infantium catechismus non nisi posteriore aevo, uti suspicabar, inductus in mores fuerit, antiquiori interim ecclesiae incognitus] scripseram. Sed doctissimum Cangium ferme eadē observasse in suo Glossario in voce *Catechizari*, tandem reperio. Cujus verba huc afferre haud grave fuerit. *Catechumeni fieri pueri, RECENS ETIAM NATI* [h. e. non tantum adulti, quos non est dubium antiquitus ante baptismum catechizatos, verum RECENS ETIAM NATI] *dicebantur sequioribus saeculis, qui antequam offerrentur ad baptismum, ut veteris ecclesiasticae disciplinae umbra servaretur, a patrinis in speciem catechizabantur, qui iis nomen imponebant, & Catechumenos factos ad baptismum offerebant, tamquam eorum fidei sponsores*. Deinde pluribus scriptorum locis productis [ex quibus tamen nihil aliud efficitur, quam aetate media baptismati praecessisse Catechismum umbratilem, non item ex iis infertur inter catechismum atque baptismum tempus aliquod intercurrisse], ad extremum ex concilio Redingensi ann. 1279. can. 4. sic recitatur: *Vt pueri per octo dies ante Pascha, & per totidem ante Pentecosten, de matrum uteris nati, si absque periculo reservari valeant, reserventur usque ad illa tempora baptizandi, ita quod MEDIO TEMPORE INTER NATIVITATEM PVERORVM ET HVIVSMODI BAPTISMVM, PERFECTVM RECIPIANT CATECHISMVM*. Ubi *perfectus catechismus* is vocatur, qui interposito notabili tempore exercetur; ita ut, catechismus ille, cum quo in continenti baptismus conjungitur, imperfectior sit habendus. Verum hoc, quod in his medio aevo adulteratis S. Aquilinae Actis de bimestri infantis catechismo scribitur, plane ostendit, quousque sequioribus saeculis infantium catechismus protractus saepe fuerit.

Sect. 3. v. 1. γενομένης τῆς παιδὸς ἐνιαυσιαίου χρόνου, *quum puella esset annicula*, patrem mors occupavit. At Sirletum ne-

necesse est legisse in suo codice ἐννάτε χρόνε, vertit enim, *quū annum* (nam χρόνος mediae Graeciae *Annum* notat) *nonum ageret*: id quod non congruit cum sequentibus. Quum enim statim, quid ea septennis, quid decennis ageret subjiciatur; perversa omnino esset annorum gradatio.

Sect. 6. v.10. Imperatores *per omnes urbes* (τίτλες) *titulos* (h. e. edicta) *miserunt, ut quicumque diis non sacrificant* (κακινκάκως) *mali male interficiantur*. Haec verba aut ex antiquioribus S. Aquilinae Actis manarunt, aut certe ex aliis historiis huc imitando translata. Nisi quod antiqui κακοὶ κακῶς, & κακὰς κακῶς sejunctim usurpabant. At memini me alibi in Martyrum historiis hoc adverbium κακηνκακῶς deprehendisse. Jam vero, quod τίτλες (*titulos*) pro edictis usurpavit id ex eo venit, quod τίτλος Graecis aevi Caesarei tabellam gypso vel cerussa oblitam notaret, quae Graecis λεύκωμα, Latinis *Album* (quid *album praetorum* sit, omnes tenent) vocabatur. In eo vero τίτλῳ sive albo tum cetera, quae publice proponebantur (unde & inscriptio crucis Christi τίτλος in Evangelio vocatur) tum in primis edicta perscribebantur. Hinc hoc loco τίτλες (*titulos*) mittere est συνεκδοχικῶς *edicta* proponi jubere.

Sect. 8. v. 7. Aquilina dicitur ὑπὸ τῶν τιμωριῶν (καὶ) κακῶς διυλιζομένη, quod Sirletus vertit, *Suppliciis male consumpta*: non male quidem, quia sententiam potius quam verba secutus est. Ceteroqui διυλίζειν est *percolare*, quod heic locum prorsus non habet. Atqui locus inquinatus est, non tantum quia copula καὶ (quam uncis inclusi) prorsus est inducenda, verum etiam quia pro διυλιζομένη una tantum vocali addita, scribendum puto διαυλιζομένη. Ipsum autem διαυλίζειν quid esset, nescirem, nisi id me Hesychius docuisset, qui in suo Glossario sic posuit: Διηυλίσθη, διεφθάρη. Ex quo fit τὸ [338] διαυλίζειν tantumdem esse, quod διαφθείρειν, *Corrumpere, Labefactare*. Quare sic vertes: *Tormentis miserandum in modum labefactata*. Et hoc, antiquum sane ac recentioribus inauditum verbum, non dubito, quin ex prioribus S. Aquilinae Actis in haec reficta transfusum fuerit.

Sect. 9. v.3. Proconsul jubet carnifices puellam κοσσοκοπίσαι. Quid sit Κόσσος (*alapa* scil. aut *colaphus*) abunde in Graeco Cangii Glossario docetur. Sed tamen verbum κοσσοκοπίζειν heic primum reperio. Forsitan huc pertinet, quod apud Hesychium Κοττεῖν (duplici scil. sibilo in duplex T transeunte) exponitur τύπτειν δοραπεῖν. Porro quid primitus κόσσος sive κόττος fuerit, quaedam conjectanea ad Matt. XXVI. 68. contuli, ubi & mendosum hunc Hesychii locum restitui. Ibidem v.12. jubet Aquilinam judex, exutam accipere (διαζώστραν) *subligaculum*. Ibi Henschenius conqueritur, nusquam alibi id vocabulum reperiri. At certe ejus cognatum nomen διάζωμα Favorino exponitur τὸ περὶ τὰ αἰδοῖα σκέπασμα. Iisdem fere verbis Suidas περίζωμα explicuerat, τὸ, inquit, ὑπὸ τὰ αἰδοῖα σκέπασμα. Sicuti autem Περίζωμα, etiam περιζώστρα Pollu-

(338) Hesychii, inquam, interpretatio loco huic Actorum unice congruit. Ceterum quo illud spectet, quod in Favorini lexico reperi (Διαυλίζων, inquit, βαθύνων, ἢ μηκύνων) id parum capio. Sed id video tamen in veterib. lexicis adoptatum, ubi Διαυλίζειν exponunt *Produco, profunda facio*: ex Favorino, uti conjicio. Verum hae omnes cuicuimodi sunt metaphoricae τῶ διαυλίζειν notiones videntur omnes ex voce Δίαυλος manasse, quae vox cursum reciprocum notat, quo in stadio curritur, ac mox recurritur. Hinc ad alia transfertur, ut δίαυλος τῶν κυμάτων est *fluctuum reciprocatio*. Unde διαυλίζειν ad ea transfertur, ubicumque ultro citroque actus aliquis reciprocatur. Praecipue in Martyrum cruciatibus id locum habuit, quando hi extenti in eculeo sursum deorsum sive ungulis sive aliis instrumentis exarabantur. Ex ea reciprocatione quia gloriosi athletae aut consumebantur, aut pessime afflicti supererant. Hinc διαυλίζειν in ea carnificina acceptum est pro διαφθείρειν apud Hesychium; aut pro μηκύνειν (ex eo scil. quia in eculeo longiores fiebant) aut pro βαθύνειν, forsitan quia ungularum cursus atque recursus plagas profundiores efficiebat.

Polluci dicitur; sic non est dubium quin διάζωμα Favorini, item διαζώςρα recte nuncuparetur.

Sect. 14. versu ante finem quartodecimo illa compellatoria formula, Δεόμεθά σε, ἀνθύπατε, *Rogamus te, proconsul*, proba est, eamque sive in prioribus Actis reperit interpolator, sive ex aliis Martyrum historiis (in quibus haud raro invenitur) est imitatus.

Sectio 15. quamvis ineptissima, habet tamen quiddam, quod de vetustioribus Actis transfusum sua se luce prodit. Nam versu 10. sic in sententia sua judex pronuntiat: Aquilinam nequivimus οἰκείαν καταςῆσαι τῆς ἀληθινῆς γνώσεως τῶν ἀηττήτων θεῶν, h.e. verbis totidem, *domesticam verae invictorum deorum cognitionis reddere*. Vbi οἰκεῖος ead. notione usurpatur, qua Paulus ad Gal. VI. 10. *domesticos* (οἰκείυς) *Fidei* dixit: ad quem locum adnotavimus, τὸν οἰκεῖον apud probos auctores τῷ ἀλλοτρίῳ (*alieno* & *extraneo*) opponi, etiam ubi de rebus incorporeis agitur. Quo quidem significatu heic & similibus locis οἰκεῖοι eleganter idem est qui cultor aut professor.

Sect. 18. v. 4. sepulta dicitur ἐν αὐτῇ τῇ πόλει βίβλῳ, *in ipsa urbe Byblo*. Non primitus in ipsa urbe sepulta fuit (id quod leges Romanae vetabant) sed post pacem Ecclesiae tum demum in urbem translata fuisse videtur, & sub Altari de more condita. Quod mox consummata dicitur ἐν ὑπατείᾳ Διοκλητιανȣ̃, *consule Diocletiano*, id pluribus de causis ineptum est, tum quod abest collega, & numerus gesti a Diocletiano consulatus, tum quod anno 309. quo S. Aquilinam depugnasse ostendimus, non modo Diocletianus consul non fuit, sed & imperium abdicaverat.

Postremo quod in fine scribitur: *Est autem* (τὸ μαρτύριον) *Martyrium ejus in urbe Byblo usque in hodiernum diem, ubi & curationes multae perficiuntur* &c. id quoque totum ex antiquioribus Actis transcriptum fuit: nam ceteroqui aevo posteriore, quo haec Acta in Monasterio Cryptae ferratae interpolata videntur, ejus corpus CPoli requiescebat. At interpolator quum de translatione Byzantina nihil audisset, putavit sua adhuc aetate Bybli eum thesaurum asservari, sicuti in Actis antiquioribus reperit; eoque eam nobis periocham ex priore historia servavit. Sed bene est, quod ex hac ipsa periocha agnoscimus, ejus auctorem aliquamdiu post martyris certamen id scripsisse. Nam si periocha ista ab eodem auctore prodiit, a quo & tota prior historia (quod perquam probabile censeo) antiquiora illa Acta non statim post Aquilinae certamen, sed aliquamdiu postea scripta fuisse necesse est, post datam scil. Ecclesiae pacem, post quam, uti cap. I. conjecimus, Martyris corpus Byblum traduci placuit.

Jam vero quod dixi, aevo posteriore S. Aquilinae Reliquias CPolim allatas fuisse, de eo quaedam adspersimus cap. I. ad elogium ex Menaeis in Adnot. 319. 320. & plura habes apud Henschenium sect. 2. 3. 4.

Ex dictis tum heic tum toto cap. I. satis potest animadverti, quid in hodiernis Actis, tamquam ex prioribus derivatum, amplecti possimus, non tantum in rebus, verum in ipsis etiam locutionibus. Ex quibus locutionibus jam hoc capite antiquas & valde probas quasdam ad specimen protulimus.

In rebus autem ea maxime adoptare convenit, quae ex Graecorum libris cap. I. produximus. Ceterum haud difficile erit dignoscere, quae deinde nuperus interpolator de suo adjecit. Exempli causa illas inter Aquilinam & aequales puellas sermocinationes sect. 4. 5. quis veras fuisse praestiterit? maxime quum ad imaginem actorum verbalium contextae reperiantur, *Aquilina dixit, feminae dixerunt* &c. quod ineptissimum esse nemo non viderit, qui locum contulerit. Sect. 13. 14. in Angeli apparitione plura sunt parum verisimilia, primum quod Angeli tantum mentione facta, mox sect. 14. v. 3. etiam Christus in caelum ab Aquilina revertens inducitur, uti quidem Graeca se habent (nam id Sirletus e sua interpretatione

Hhhh ab-

abstulit) deinde portae civitatis sponte reseratae, ipsa Aquilina ad Volusianum in suo lectulo jacentem noctu perreptans, eumque contumeliose (ex praecepto scil. Angeli sect. 13. media) allocuta, & plura his similia plane insulsissima corruptorem illum historiae haud dubie auctorem habent; sicuti & judicis sententia verbosissima, quae totam sect. 15. implet. Nec minus putida habenda est vox ad eam caelitus facta sect. 17. Illud vero ineptissimum est omnium quot sunt quotque fuerunt a Graeculis excogitata, quod quum jam districto ense Aquilina ictum oppeiiretur, ante percussionem moritur: quod uti superbe factum interpretari aliquis calumniator possit. Vel sic tamen carnifex *post redditum ab ea spiritum amputavit caput, ne jussis proconsulis contrairet, lacte interim loco sanguinis in terram defluente.* Quae portenta & in libris Graecor. liturgicis ab S. Aquilinae elogio absunt, & haud dubie a prioribus Actis inculpatis aberant, antequam inducta recens cerussa incrustarentur.

APPENDIX
Ad Caput Secundum.

Dixi cap. 2. S. Aquilinae passionem in annum 309. incidisse. Nunc de Henschenio Baronioque ea monendus est lector, quae tunc quidem a me non animadversa, heic saltem adnotari non displicebit.

Et Henschenius quidem in fine sui Commentarii praevii Aquilinae martyrium in annum 293. contulit: haud recte ille quidem. Nam si *annum Diocletiani Septimum*, de quo Acta loquuntur, pro anno septimo imperii Diocletianei habere velit[quod certe Bollandista propositū habuit] vel sic tamen mensis Junius anni septimi Diocletiani imperantis non in annum 293. sed 291. incurret: quod cap. 2. attigi. Etenim quum mense Septembri anni 284. regnum sit ille auspicatus; primus ejus annus in Septembrem anni 285. desinet, septimus autem in Septembrem anni 291. Sed tamen praestabat, ut ibi monui, annorum non principatus, sed persecutionis Diocletianeae haberi rationem: quod recte a Baronio factum, nunc demum gratulor; nec enim tum, quum caput 2. scriberem, perspexeram.

Tametsi re vera Baronius Aquilinae dimicationem non in annum 309.(uti a nobis cap. 2. factum) sed in 308. contulit: quem vide ad eum annum n. 17. Ibi porro quamvis nullam sui facti causam Caesar assignet; non alia tamen eruditissimo viro ratio fuit, cur ita faceret, quam quia annum Diocletiani septimum (de quo in Actis legitur) pro septimo non imperii sed persecutionis habuit. Ceterum quum in figendo persecutionis initio semel errasset (quod initium in annum 302. retulit, quum revera postea animadversum a Valesio, Norisio, Tillemontio & aliis fuerit in annum 303. esse rejiciendum) hinc annum 308. pro septimo persecutionis habuit, haud dubie in annum 309. nostrae Aquilinae pugnam conjecturus, nisi antecepta opinio eum fefellisset.

XIIII DP FORTVNATI EPI NRI

CAP. I.
Quid de S. Fortunato antiquitus scriptum exstet, deque ejus festo.

Si servato temporis ordine antiqua de hoc S. Episcopo monumenta proferre sit animus, haud dubie primus locus epistolae Pseudo-synodi Sardicensis dandus erit, in cujus inscriptione inter alios quosdam noster *Fortunatus* comparet. Verum quia ibi Fortunati mentionem non nemo in dubium revocavit, agetur de ea dubitatione cap. 2.

Proximum locum obtinet marmoreum istud Neapolitanae Ecclesiae Kalendarium medio IX. saeculo scalptum; in quo diei XIV. Junii *Depositio Fortunati episcopi nostri* affigitur.

Sub haec haud longe ab ineunte saeculo X. Joannes Diaconus Neapolitanus Chronicon episcoporum Neapolitanorum conte-

texuit; in quo inter S. Ephebum & S. Maximum sibi medium locum vindicat breve hujus Fortunati elogium : quod cap. 3. expendemus.

Proximum antiquitatis locum iis forsan antiquissimis Officiis dabimus, in quorum Kalendarii tabulis diei XIV. Junii S. Fortunati hujus festum assignatum reperit (339) Chioccarellus. Plura quoque ejusmodi liturgica rudera nominatim indicat Antonius (340) Caracciolus. Ac facile inter ea monumenta a Caracciolo laudata referendum fuerit Kalendarium membranaceum, quod inter chartas Gabrielis Lotterii Cler. Reg. reperit Tutinus; in quo die XIV. Junii scriptum fuit : *S. Fortunati Epi Neap.*

Abest tamen idem sanctus Antistes ab omnibus Mrologiis, etiam Romano. Cur vero in Romano desit, causam in S. Maximo ad diem XI. attulimus, nempe quia quo tempore amplificatum a Baronio illud fuit, sanctorum Fortunati & Maximi cultus jamdiu Neapoli intermissus fuerat. Hinc illud Ferrarius in Catalogum sanctorum extra Mrologium intulit, sed errore abreptus unum Fortunatum (341) pro alio nobis obtrusit.

Haec sunt officia, in quibus mentio hujus Fortunati fit. Ceterum ejus festum priscis temporibus die XIV. Junii [quo *depositus* fuisse in his Fastis marmoreis dicitur] fiebat, uti ex omnibus supra laudatis libris liturgicis constat. At postmodum XII. exeunte saeculo aut XIII. ineunte in XXVI. Febr. trajectum id festum fuit, uti constat ex Kalendario Ms. apud Tutinum, quod Rituali Neapolitano praeibat. Cur autem sequentibus temporibus tandem SS. Fortunati & Maximi festa omissa fuerint, dictum est die XI. Junii in S. Maximo cap. 4. ubi & utriusque festi restitutionem a Decio Card. Carafa factam anno 1619. animadvertimus: nisi quod pro die XIV. [in quem incurreret S. Basilii festum] diem XV. Decius assignavit. Sed ea restitutio paucis annis duravit, nim. usque ad annum 1632. quo iterum id festum omissum.

Atque hinc potest intelligi, quid causae fuerit, cur de nostro hoc antistite Papebrochius non ad hunc, sed ad sequentem diem [pag. 1052.] egerit. Ibi extrema sect. 1. motum se dicit auctoritate Caraccioli dicentis, eum olim die (342) alio cultum, at postmodum in diem XV. fuisse

(339) Cujus verba haec sunt in suo Chronico episcoporum pag. 33. „ *In* vetustissimis „ officiis characteribus Langobardis exaratis, „ quae apud nos servantur, ejus festum ab Ecclesia Neapolitana celebrari solitum perspeximus; quum in Kalendarii tabulis die 14. „ Junii, *Sancti Fortunati episcopi Neapolitani* „ conscriptum legatur. „ Haec ibi.

(340) Ant. Caracciolus in Monum. Eccl. Neap. pag. 301. haec ait: *Recensent autem Fortunatum inter sanctos antiquissimi codices tum Neapolitanae tum aliarum quarumdam Ecclesiarum, nempe Missale Neapolitanum, Kalendarium vetus, et Breviariũ Ms. Item Litaniae in antiquo rituali Neapolitano: Kalendarium Ecclesiae S. Eligii. Praeterea codex Langobardicus Breviarii Casinensis num. 196.* [non Breviarium Casinense, sed Neapolitanum id fuit, ut supra die XI. in S. Maximo notavimus] *Kalendarium praefixum psalterio cuidam Capuanae Ecclesiae apud Mich. Monachum.* Verum Mich. Monachi Fortunatus longe alius a nostro est. Res sic se habet. In primo ex quinque Kalendariis a Monacho editis Nonis Decembris pag. 402. sic scribitur : *Depositio S. Fortunati episc. & Conf.* Quum autem noster Fortunatus postrid. Idus Junias *depositus* in hisce Fastis marmoreis dicatur, omnino diversus ab illo est, cujus *Depositio* in Nonas Decemb. incidit.

(341) In eo labitur Ferrarius, quod S. Fortunatum Neapolitanum eum Fortunatum esse credidit, qui sub S. Gregorio Magno sedit. Coarguit eum errorem Papebrochius num. 12. & jam antea refutaverat Chioccarellus pag. 34. Sed eum errorem Ferrarius a Paulo Regio Vici Equensis episcopo haud dubie imbibit; cui primo id παρόραμα excidit : de quo vide Ant. Caracciolum pag. 301.

(342) Ille alter dies, quo olim Fortunatum fuisse celebratum ibidem Papebrochius docet, erat, si ei credimus, dies XIX. Junii. In quo quidem ei amanuensis imposuit, a quo Chioccarelli locus descriptus fuerat; quem locum proxime Papebrochius attulerat, ubi ex

fuiſſe translatum. At is revera non Ant. Caracciolus fuit, [cujus monumenta Eccleſiae Neap. extant, quique abſolute *Caracciolus* vocari ſolet] ſed Caeſar de Engenio Caracciolus, cujus ſcriptoris tempore ea feſti reſtitutio atque translatio a Decio facta fuerat: de quo vide inferne (343) adnotata. Verum de S. Fortunati feſto vide plura die XI. hujus menſis in S. Maximo [quocum Fortunatus communem feſti viciſſitudinem habuit] cap. 4.

Poſtremus locus aſſignabitur ſcripto marmori [quo tempore, incertum] quod ſupra SS. Fortunati & Maximi corpora exeunte ſaeculo XVI. repertum fuit, quando eorum corpora in S. Ephebi inventa fuere. Eam inſcriptionem cap. 4. exponemus, atque ſupplebimus. Atque his omnibus antiquitatis parietinis omne id continetur, quod tantum de hoc S. Antiſtite ad nos uſque edax vetuſtarum memoriarum aetas tranſmiſit.

C A P. II.

De anno initi a Fortunato epiſcopatus, ſimul de Calepodio Neapolitano, & inſcriptione epiſtolae pſeudoſynodi Sardicenſis.

Inter verae ſynodi Sardicenſis anno 347. habitae ſubſcriptiones poſt *Oſium Cordubenſem*, & *Vincentium de Capua* tertius recenſetur *Calepodius Neapolitanus*; poſt quos ſtatim notiſſimus S. Athanaſius ſequitur.

Verum per idem tempus Ariani, qui Sardicam convenerant, impendentem ſibi haud dubie damnationis procellam reformidantes, Sardica ſe ſubduxerunt, ac Philippopoli (344) coacto conventu [quem tamen ipſi Sardicenſem (345) ſynodum

Chioccarello ſic recitat: *Cum in Kalendarii tabulis die XIX. Junii S. FORTVNATI EPISC. NEAP. conſcriptum legatur.* At nos eumdem Chioccarelli locum fideliter ſupra Adnot. 339. deſcripſimus, in quo non Romanis numerorum notis, ſed Arabicis *die 14. Junii* ſcripſit. Quas notas Bollandianus deſcriptor ex Arabicis Romanas facturus, ſcripſit die XIV. Deinde ubi deſcriptor alter acceſſit, ex XIV. fecit XIX. ob ſimilitudinem ſcil. denarii atque quinarii notarum. Id vero necui fraudi ſit, monere lectorem penſi mei eſſe duxi.

(343) Caeſar de Engenio Caracciolus in ſua Neapoli ſacra pag. 645. ſic ſcriptum reliquit: *Per prima ſi celebrava la feſta di queſto Santo* (Fortunato) *nelli* 14. *di Giugno*; *& oggi ſi fa nelli* 15. *del detto meſe*. Vbi recte illud *Oggi* poſuit; quia ejus opus anno 1623. in lucem prodiit, quo tempore jam Fortunati celebritas a Decio reſtituta, & in diem XV. translata fuerat. Quod ſi Eminentiſſ. Archiepiſcopo Neapolitano S. Fortunati feſtum reducere in mentem venerit; praeſtabit eum die ſuo [h. e. die XIV. quo *depoſitus* in hiſce marmoreis Faſtis & alibi ſcribitur] colere; viciſſim vero S. Baſilium in quemvis alium differre diem, propterea quod S. Baſilio non diem Junii quartum decimum, ſed Kalendas Januarias emortuales fuiſse tradunt.

(344) Eam urbem *Philippopolim* [aut Φιλίππου πόλιν, ut a Socrate & Sozomeno ſcribitur] vocatam non *Philippos* [ut perperam a Pagio & nonnullis aliis vocatur] ex omnibus geographis antiquis in Thraciae deſcriptione conſtat. Nec dubium eſt, quin ibi Orientales epiſcopi coiverint, & tamen conventum ſuum *Sardicenſem* vocaverint, etſi longe aliud Sozomenus ſuadeat. Vide ſeq. Adnot.

(345) Cur orientales iſti conventiculum ſuum Philippopoli coactum, *Sardicenſe* in ſua encyclica epiſtola vocaverint, hanc affert cauſam Claud. Fleury lib. XII. Hiſt. Eccl. ſect. 42. *Il n' eſt pas impoſſible, qu' ils euſſent ecrit cette lettre a Sardique, encore qu' ils ne l' aient publiée que depuis leur retraitte a Philippopolis.* Id quod etſi cum Socratis II. 20. narratione parum conſentit, narrantis, Orientales, ſtatim ut ab occidentalibus non impetrarunt, ut Paulum CPolitanum & Athanaſium e coetu ſuo excluderent (*ἀπεχώρουν εὐθέως, καὶ γενόμενοι ἐν τῇ Φιλίππου πόλει ἰδίαζον ποιοῦντες συνέδριον* &c.) *ILLICO diſceſſiſſe, ac pervenientes Philippopolim Thraciae, conventu ſeorſum habito*, ea feciſſe ac decreviſſe, quae in eorum epiſtola continentur. Sed ea quae ibi in pauca contrahit Socrates, longius deducens Sozomenus, docet, Orientales initio Philippopoli ſubſtitiſſe, ibique litteris datis ad Sardicenſes patres, Athanaſii ejectionem poſtulaſſe; qua non obtenta, tamen Sardicam fuiſſe progreſsos, ſed numquam ſeſe in Occidentalium conſpectum dediſse, dum interim id ageretur, ab Orientalibus, ut Athanaſius, Paulus, Marcellus ejicerentur, ab Occidentalibus au-

nodum vocant] *Decretum*, ut ipsi appellant, sive epistolam encyclicam ad omnes orbis episcopos ediderunt, qua sui facti ratione exposita, in Athanasium & ceteros homousianos damnationis sententiam pronuntiarunt. Ea vero epistola inscribitur inter ceteros *Fortunato Neapolis Campaniae episcopo* nominatim: quae inscriptio ex editione Fabri [qui primus S. Hilarii Fragmenta historica, in quibus ea epistola reperitur, in lucem protraxit] talis est: *Gregorio Alexandriae episcopo, Ansioni Nichomediae episcopo, Donato Carthaginis episcopo, Desiderio Campaniae episcopo, Fortunato Neapolis Campaniae episcopo, Euthicio Ariminiadeno Campaniae episcopo, Maximo Salonarum Dalmatiae episcopo, Sinferuti, & omnibus per orbem terrarum consacerdotibus nostris presbyteris & diaconibus, & omnibus qui sub caelo sunt* &c. Ex his vides, jam tum anno 347. aut potius 348. [quo verisimilius eam epistolam prodiisse modo in Adnot. 345. dictum fuit] Fortunatum in Neapolitana cathedra consedisse.

At excipit Clariss. [346] Muratorius, graviter in Nic. Fabrum invectus, cujus flagitio episcoporum [& in iis Fortunati] nomina ei inscriptioni adjecta conqueritur, quae a Benedictinorum editione rectius abesse monet; ita ut ex ejus epistolae inscriptione probari nequeat, eo tempore Fortunatum sedisse Neapoli. At bona cum viri amicissimi venia, quanti laboris erat ipsum adire Hilarium ex ea, quam laudat, Benedictinorum editione? Ibi Fragmento 3. [in prioribus editionibus exstat id in 2. parte fragmentorum] sic ea inscriptio concipitur.

Gregorio Alexandriae episcopo, Nicomediae episcopo, Carthaginis episcopo, Campaniae episcopo, Neapolis Campaniae episcopo, Ariminiadeno Campaniae episcopo, Salonarum Dalmatiae episcopo, Ansioni, Donato, Desiderio, Fortunato, Euthicio, Maximo, Sinferunti (347) & omnibus per orbem terrarum

autem, ne id fieret. Ita ubi diu multumque res extracta esset, καθ' ἑαυτοὺς συνελθόντες, ψήφους ἐναντίας ἤνεγκαν, *seorsum collecti, sententias contrarias protulerunt*, seseque mutuis damnationibus proscinderunt. Nec interim de reditu Philippopolim facto verbum ullum. Ita si Sozomeno fides, necesse est, Orientales non nisi Sardicae seorsum convenisse, & ibi epistolam seu decretum illud, de quo agimus, conscripsisse.

Sed magis est, ut S. Athanasio, qui rebus omnibus interfuit, credamus, qui pluribus in locis haec ita narrat, ut Arianos illos ab Occidentalibus episcopis Sardicae coactis pertimescentes, noctu aufugisse Philippopolim, tradat, ibique diu moratos, plura eorum quae feruntur, fecisse. Ex omnibus vero inter se collatis potest intelligi, Orientis episcopos & ante & post Sardicensem incolatum, Philippopoli constitisse, sed interim medio tempore diu etiam Sardicae commoratos: nec porro esse incredibile, suum illud decretum Sardicae ab eis scriptum aut adumbratum, postea Philippopoli evulgatum, ut optime Fleury conjecerat; itaut in *Sardicensi* nomine, quod suo decreto vindicant, non insit mendacium, quod vulgo volunt. Postremo illud etiam simul fatendum est, tot tantasque res non potuisse uno anno transigi, ita ut non nisi anno sequenti, nim. 348. orientales episcopi suam Epistolam emiserint.

(346) Muratorius in Adnot. 9. ad Joannis diaconi Neap. chronicon. *In Mss. Fragmentorum S. Hilarii Pictav. unde sumpta fuit haec epistola (fidem facientibus clariss. Benedictinis ... in noviss. S. Hilarii editione)* *episcopi* (Fortunati) *nomen desideratur. Ibi tantummodo scriptum: CARTHAGINIS EPISCOPO ... NEAPOLIS CAMPANIAE EPISCOPO &c. Nicol. Faber ille fuit, qui nimia licentia usus, majoris perspicuitatis causa, unicuique episcopo nomen adjecit. Et veri quidem simile est, a Fortunato episcopo eo tempore Neap. Ecclesiam gubernatam fuisse, sed omni dubitatione id minime caret.*

(347) *SINFERVNTI, quod heic legitur, non proprium episcopi alicujus nomen fuisse, sed amanuensis notam.*

Istud

rum consacerdotibus nostris, presbyteris & diaconibus .. & omnibus qui sub caelo sunt in Ecclesia sancta catholica, Episcopi qui a diversis Orientalium provinciis . . . . . ad civitatem (*) Serdicam congregati concilium celebravimus, in Domino aeterna salus.

Ex his vides, in Mss. [ad quorum fidem haec correcta fuerunt] nec Fortunati nec aliorum nomina defuisse, sed tamen seorsum a sedium nominibus subjuncta fuisse, nec aliud doctissimus adnotator Benedictinus in subjecta adnotatione subjicit, nisi se in hujus inscriptionis editione Mss. fidem secutum; etsi conqueritur interim, Fabrum perspicuitati servientem, hunc ordinem [quem in Mss. reperit, & S. Augustinus subindicat] in sua editione pervertisse, in qua episcoporum nomina [quae heic separatim a suis ecclesiis subtexuntur] eorumdem sedibus praeposuit, singula singulis. Ergo hinc certo certius est, tempore conventiculi istius jam Fortunatum Neapolitanae ecclesiae gubernaculis adsedisse.

Verum id positae chronologiae incommodat, quod eodem tempore *Calepodium* quemdam Neapolitanum simul cum aliis catholicis episcopis verae & legitimae Sardicensi synodo subscripsisse, ex initio capitis hujus animadversum fuerit. Quo posito, fieri nequit, eodem plane tempore eidem sedi duos episcopos praefuisse, & quidem ambos catholicos. Nam nec de Calepodii, qui cum catholicis patribus synodo subscripsit, nec de Fortunati, qui cultum in Ecclesia meruit, ὀρθοδοξίᾳ licitum est dubitare. Quocirca etiam atque etiam cogitandum, quid de recitata inscriptione epistolae Arianorum sit decernendum, & utrum ei fidere debeamus.

Non una expositae difficultati solutio adhiberi potest. I. Ac primum de Calepodio vix aliud praeter nomen compertum videtur. Nam male me habet, quod ab S. Athanasio, qui rebus hisce interfuit, in Apologia contra Arianos cap. 50. recensetur quidem inter Sardicenses Patres Καλεπόδιος *Calepodius* (& quidem decimo loco post Julii Papae legatos) verum omisso sedis nomine; quod etiam in ceteris episcopis reticet. Sed tamen in sub-

Illud *Sinferunti* [tamquam si Graece scil. scriptum fuisset Συμφέροντι] pro episcopi nomine, cui Epistola reddenda esset, habitum huc usque fuit. Sed quo minus *Sympherôntem* aliquem episcopum heic agnoscam, illud impedimento est, quod nulla sedes episcopalis praecessit ad hunc referenda. Ne quemquam longis ambagibus morer, paucis, quid de eo sentiam, expediam. Sciendum est, hujusmodi epistolis quae eodem exemplo pluribus perferebantur, non omnia singulorum nomina singulis exemplis praelata fuisse, sed ut huic aut illi reddebantur, ita hujus illiusve nomen *conveniens* (σύμφερον) fuisse praescriptum. Itaque hoc loco id ut moneret amanuensis, post paucorum nomina, παρεντέθηκεν [*interposuit*] isto modo: καὶ τοῖς συμφέρουσι h. e. *& convenientibus*, supple episcoporum sediumque nominibus: aut brevius in hunc modum, συμφέρουσι. Nam verbum συμφέρω praeter notissimas alias notiones, valet etiam *quadrare, competere, convenire*.

Et ita quidem, uti proxime posui, interpres in Graeco, quod ad manus habuit, scriptum invenit. At idem interpres, sive ignarus quid eo loci istud συμφέρουσι sibi vellet [nec mirum, quando fragmenta illa Hilariana, quae de Graeco transfusa sunt, non optime reddita Latine fuisse, etiam Benedictinus editor in sua ad haec Fragmenta praefatione conqueritur] sive pro nomine proprio accipiens, sive demum quod etiam Latinis in usu fuisset, quoties in encyclicarum epistolar. inscriptionibus istud συμφέρουσι cerneretur, non illud interpretari, sed utpote sollemne ejus rei verbum, totidem Latinis elementis perscriptum inserere: utcumque fuit, certe in sua interpretatione istud *Sympherusi* retinuit integrum. Quod postea variis librariorum erroribus patuit, dum illud alibi *Sinferuti*, alibi aliter scriptum reperitur. Sed id aliud initio non fuit, quam amanuensis nota, monentis, conveniens nomen tum episcopi cui epistola tradebatur, tum sedis ibi fuisse adscribendum.

(*) Prima urbis hujus syllaba varie in nummis, lapidibus ac libris scribitur, modo scil. per A, modo per E. Vtraque Graecis & Latinis aeque usurpata cernitur.

ſubſcriptionibus ſynodi Sardicenſis, quae in Collectione Conciliorum Sardicenſib. canonibus ſubnectuntur, poſt Oſium, & Vincentium de Capua, ſtatim tertio loco notatur hoc modo, CALEPODIVS (348) NEAPOLITANVS. Idque unum ſuppetit monumentum, quo oſtendatur, Calepodium hunc Neapolitanam Eccleſiam adminiſtraſſe. Verum ecquis praeſtare poteſt, illas ſubſcriptiones ſatis antiquas eſſe, & idoneas ad teſtandam hujus Calepodii ſedem? praeſertim quum ſciamus, eodem tempore Fortunatum Neapoli conſediſſe, cujus epiſcopi aetas cum ſucceſſoris Maximi temporibus ſatis apte connectitur. Accedit quod Joannes Diaconus in ſuo epiſcopor. Neap. chronico Fortunati cum elogio meminit, de Calepodio alte ſilet: ut plane videatur eum minime pro epiſcopo Neapolitano agnoviſſe.

II. Deinde etſi detur in eo ſubſcriptionum laterculo Calepodium recte *Neapolitanum* notari; at quis ſpondebit, eum Neapoli Campaniae potius, quam alteri cuipiam ejuſdem nominis urbi praefuiſſe?

Verum haec exceptio parum habet virium, quia Calepodius ab Athanaſio inter Italos, aut ſaltem earum regionum praeſules refertur, in quibus nulla alia urbs Neapolis erat. Itaq. ſi is re vera Neapolitanus fuit, de noſtra Neapoli id erit intelligendum. Praeterea idem Calepodius diſerte Campaniae tribuitur in fragmentis Hilarii inter ſubſcriptiones epiſcopor. Sardicenſium (*qui adſuerunt & ſubſcripſerunt in judicio*, ut ibi dicitur) inter quas legitur: *Calepodius a Campania*. Ceterum re ipſa eum fuiſſe *Neapolitanum* antiſtitem, ex eo ſuaderi poteſt, quia quum is ſubſcriptionum indiculus, qui in Conciliorum collectione cernitur, in ceterorum ſedibus non fallat, ne in hoc quidem mentiri credendus eſt.

III. Tertia reſponſio illa afferri poteſt, fuiſſe quidem Calepodium Neapolitanum pontificem tempore ſubſcriptionis Concilii ejus, h. e. anno 347. at quo tempore Orientales Ariani divortio ab Occidentalibus facto ſuum decretum evulgarunt (id quod anno 348. contigiſſe, initio hujus capitis in Adnot. 345. praediximus) Calepodio recens mortuo Neapolitanos Fortunatum ſubſtituiſſe. Ad hunc autem direxiſſe ſuum decretum Orientales, ea ſpe fretos, quod ei adhuc rerum a Calepodio in legitima Sardicenſi ſynodo geſtarum ignaro facile ſe impoſituros ſperarent, eumque per ementiti Sardicenſis decreti ſpeciem in ſuam ſententiam pertracturos. Haec ſane reſponſio ſi apud viros doctos ſit valitura (quod cup re magis quam praeſtare auſim) id afferret commodi, quod eadem opera & ultimum Calepodii annum, nempe 347. & primum Fortunati, puta 348. ſimul compertum haberemus. Verum quominus ei reſponſioni ſubſcribam, Joannis Diaconi de Calepodio ſilentium intercedit.

IV. Poſtremo ea conciliandi ſimul omnia ratio in medium prodeat, quam Papebrochius (ad XV. Junii in S. Fortunato pag. 1053. num. 9. & ſequ.) ex Chioccarello hauſtam protulit, nim. duos ſimul Neapoli epiſcopos fuiſſe, Graecum unum pro Graecis, Latinum alterum pro La-

(348) Phil. Labbeus in ſubjecta adnotatione monet, poſt Oſium ſequentes tres in antiquo codice recenſeri in hunc modum: *Vincentius de Capua legatus ſanctae Eccleſiae Romanae. Januarius de Benevento legatus Eccleſiae SS.* [h. e. ſupraſcriptae] *Calepodius Neapolitanus legatus Eccleſiae SS.* Atqui hos uti legatos Julii Papae Sardicenſi concilio interfuiſſe, vetat credere Athanaſius in Apol. contra Arian. cap. 50. ubi Julium Romae epiſcopum per *Archidamum* & *Philoxenum* preſbyteros Concilio adſtitiſſe teſtatur. Nec aliud afferri poteſt ad tuendam quoquo pacto modo recitatam ſubſcriptionem, quam ſi fingamus, interim dum conventus ille haberetur, incidiſſe cauſas plures, cur Julius nunc unum, nunc alium ex nominatis praeſulibus legatos mitteret. Nam & illud conſtat, non omnes epiſcopos ab Athanaſio recenſitos ab initio adfuiſſe concilio, ſed plurimos ſuperveniſſe, ita ut Athanaſii catalogus non tantum eos complectatur univerſos, qui ab initio Sardicam convenerunt, ſed & eos praeterea, qui in fine advenientes, ſua nomina ſubſcripſerunt.

Latinis : quocirca tempore Sardicensis concilii Graecis Neapolitanis Calepodium, Latinis Fortunatum praefuisse.

Atqui duos simul in una civitate episcopos ordinari canon Nicenus vetabat. Quare id forsitan verisimilius dici potest, Calepodium non primarium Neapolitanorum episcopum exstitisse, sed secundarium, & chorepiscopum, in Graecorum gratiam episcopali ordine insignitum. Quod institutum quarto saeculo Neapoli viguisse, ac postea intermissum, in singulari ejus argumenti Diatriba, alicubi ostendetur. Id si sequimur; Fortunatum anno 347. aut saltem 348. Neapoli consedisse, ex inscriptione epistolae Arianorum, certissimum erit : verum quum is Calepodio non successerit, sed hunc suum Chorepiscopum sibi subjectum habuerit; de tempore initi a Fortunato episcopatus (quod supra in annum 348. conferebamus) incerti erimus.

C A P. III.

§. I. *S. Fortunati elogium ex Joanne Diacono Neapolitano.*

Noster chronographus in suo pontificali libro, quem saeculo X. ineunte scripsit, inter Ephebum & Maximum mediam stationem Fortunato tribuit, cui & praemittitur numeralis nota IX. tamquam si fuerit ab Asprenate nonus : quod ita capiendum est, ut sit nonus eorum, quorum notitia tunc supererat. En chronographi verba.

IX. FORTUNATUS episcopus sanctissimus exstitit vitae, sanctissimis orationibus die noctuque indesinenter agens, regna caelorum, sicut desideravit, adeptus est. Qui sepultus foris urbem quasi ad stadia quatuor. Deinde post longo tempore populi patrocinia ejus petentes, ab ecclesia sui nominis consecrata transferentes, per manus pontificum collocarunt in Ecclesia Stephania (349) partis dextrae introeuntibus, sursum ubi est oratorium, in caput (350) Catatumbae.

Quod elogium cum altero S. Maximi successoris aptum atque connexum ita est, ut non possim non & hoc alterum adscribere, ceteroqui jam a me diei XI. hujus mensis insertum.

X. Ma-

(349) Hinc usque ad finem paullo aliter exhibet Cangii Glossarium in *Catacumbae* in hunc modum : *Collocarunt in ecclesia Stephania ad partem dextram introeuntium sursum, ubi est oratorium in capite Catacumbae*. Sensus haud valde diversus est. Sed exemplum, quo usus est Cangius, videtur a manu recentiore correctum; quum contra Joannes noster ab ejusdem modi soloecismis minime abhorreat.

(350) Quod heic *Catatumbae* cum T pro *Catacumbae* legatur, non id errori amanuensium est imputandum; nam etiam Gregorius M. lib. 3. ep. 50. *Catatumbas* habet, *nisi* (inquit Cangius) *mendum sit in editionibus, quod reor : nam & aliquot Cod. Mss. & ceteri scriptores constanter Catacumbas passim habent*. Sed in Joannis certe hujus Ms. Vaticano optimae notae *Catatumbae* cum T scriptum fuisse, editio Muratoriana ad eum Vaticanum codicem exacta declarat.

Cujus vocis etymon tale ibi affert Cangius, ut sit *Cata tumbas* i. e. *Ad tumbas*, quia, ut addit, aevi sequioris Latium *Cata* pro *Ad* usurpabat. Non male : etsi tota vox Graeca videri potest, ex κατά [quod in compositione idem est quod κάτω, *infra*] & τύμβος, *tumba sepulcrum*, quasi κατατύμβιον idem Graecis fuerit, quod hypogaeum, seu subterraneum sepulcretum, cujusmodi Christianis in usu fuit. Deinde, sicuti vox τύμβος jam olim Latinis *Tumba* dicebatur, sic ex κατατύμβιον dicta est *Catatumba*, ac demum corruptae *Catacumba*.

Traditae quidem etymologiae loca scriptorum favent, in quibus vix aliter quam subterranea catatumba describitur. Solum in eo loco Jo: diaconi, quem prae manibus habemus, videtur de Catatumba superiore agi, uti cap. IV. §. 4. dicam. Quod quidem καταχρήσει (*abusioni*) non insolitae in ejusmodi rebus, est tribuendum, per quam *Catatumba* pro quolibet sepulcreto accipi postremo coepit.

X. Maximus episcopus, ab ineunte aetate sua strenuus & omnimodo moderatus, sanctae ecclesiae militavit. Nam & ipse prius in ecclesia beati Fortunati, sacerdotis & Christi Confessoris, est conditus: nunc vero in oratorio Ecclesiae Stephaniae, parti laevae introeuntibus, sacro Altario adeptus exsultat.

Profuit certe Maximi elogium adtexere: ex quo primum parem in utroque confessionis laudem discimus, deinde parem sepulturae honorem, non unius sed multiplicis, sed junctim semper. Postremo & locum quem utriusque corpus in Stephania occupabat, intelligimus. Quae tria non in transitu, sed accurate expendere operae pretium fuerit.

§. 2. *Par in Fortunato & Maximo confessionis laus.*

Ad *Confessoris* elogium utrique commune quod attinet; nec aetatis ejus qua Joannes diaconus scribebat, nec Joannis ipsius consuetudo fuit *Confessoris* vocabulum alia notione usurpare, quam qua antiquitus accipiebatur pro eo, qui propter Christi confessionem graves aerumnas pertulisset, etsi demum morte sua obiisset. Itaque non tantum Maximus (de quo vide ad diem XI. utrum tantum Confessor, an insuper & Martyr sit habendus) verum etiam & Fortunatus inter Christi confessores locum suum tuebatur X. saeculo, quo chronographus haec scribebat. Neque id veri similitudine caret. Res enim sic gesta videri haud ab re potest. Quum enim nobilissimus athleta delatum ad se pseudo-Sardicense decretum strenue, uti par est, repudiasset; non tulisse videntur eam repulsam Ariani, sed acriter sollicitasse Constantium, ut is modis omnibus ad consensum urgeretur, et, ubi manus non daret, exsilio & incommodis aliis maceraretur.

§. 3. *De diversis Ss. Fortunati & Maximi translationibus, junctim semper collocatorum.*

Venio jam ad multiplicem sepulturae utrique communis sortem. Ex quibus sepulturis nequa mihi forte depereat, plura sunt in antecessum notanda.

I. Jam primum illud est animadvertendum, quae ab Jo: Diacono in Fortunato *Ecclesia sui nominis*, & in Maximo *Ecclesia B. Fortunati* vocatur, eam non alibi sitam fuisse, quam extra portam S. Januarii, citra Ecclesiam S. Mariae Sanitatis Dominicanorum, atque ibi maxime ubi domus quaedam est antiquae & perillustris familiae Angrisanorum: id quod jampridem scriptores (351) nostri monuerunt.

II. Hanc autem S. Fortunati ecclesiam

(351) *De vero situ veteris Ecclesiae S. Fortunati.*

Inter eos, qui ejus ecclesiae locum indicarunt, numerandus est primo loco Capacius in sua Historia Neap. (quam anno 1607. edidit) lib. 2. in fine cap. 6. his verbis: *In aede D. Fortunati, quae in domum cujusdam INGRISARII commigravit* [male se explicat: vult autem, eam ecclesiam suo tempore evasisse domum privatam cujusdam *Ingrisarii*, seu potius *Angrisani*] *lapis inventus est, in quo haec scripta leguntur: Hic requiescit Serbulus puer in pace. Qui vix. ann. septem. mens. XV. B. M. P. Paulus fecit.* Nec plura ibi Capacius. Ceterum male *Ingrisarii* apud eum pro *Angrisani* scriptum reperiri, aliquot monumenta in hodierno Angrisanae domus sacello satis antiqua ostendunt, ex quibus *Angrisanorum* gentilitium cognomen ei familiae asseritur.

Meminit ejusdem aedis & Chioccarellus [in chronico episc. quod ann. 1643. edidit, p. 33. in Fortunato] sed locum non accurate designat. *Fuit*, inquit, *ab antiquissimis temporibus Ecclesia ... ejus nomini erecta prope S. Severi episc. oratorium; cujus adhuc exstant collacrymabiles reliquiae, quae ad praesens profanis usibus deserviunt ... ubi quoque S. Fortunati vetustissimae imagines pontificalibus induti vestibus, atque aureola decorati, ad parietem Graeco more depictae cernebantur.* Idem de S. Maximo dicit pag. 35. *Vetustissima S. Maximi effigies, pontificiis vestibus atque aureola insigniti, Graecorum more depicta, in S. Fortunati ecclesia conspiciebatur.* Ergo pi-

siam errant, qui S. Severo (352) episcopo antiquiorem putant, quum sit quadringentis annis recentior, nec facile ab alio, quam a S. Paulo seniore episc. Neap. medio VIII. saeculo exstructa, uti cap. seq. inscriptione duce conjiciam.

III. Porro eadem S. Fortunati ecclesia diversa forsitan habenda est a loco primae Fortunati sepulturae, cujus meminit chronographus in Fortunato his verbis: *Sepultus foris urbem quasi ad stadia quatuor*. Nam stadia quatuor semimilliariū constituunt. Atqui Angrisanorum domuncula illa, e regione hodiernae Ecclesiae S. Mariae *Sanitatis* posita, duobus aut paullo amplius stadiis (h.e. milliarii quadrante) a viciniore urbis porta aberat; quae quidem ad pedes speculae monasterii Domnae Reginae, e regione *Horticelli*, tunc patebat. Vnde ad Angrisanorum illam domum si recto itinere tendas, minus duobus stadiis colligitur. Sed si flexuum viarum sit habenda ratio, paullo plus duo stadia intererunt. Accedit, quod quum S. Fortunati ecclesia VIII. saeculo, uti dicetur, non sit antiquior, non potuit ibi primum sepulturae honorem Fortunatus adipisci. Alius ergo quaerendus est primae inhumationis locus antiquior & ab urbe remotior. Nec alius profecto is fuit, quam antiquissima crypta seu coemeterium, quod Ecclesiae S. Januarii extra moenia ab septemtrionibus imminet. In quem locum, facile quingentis passibus (*quasi ad stadia quatuor*, ait Jo: Diaconus: cui *Quasi* respondet Graeco ὡς, & idem est quod *plus minus*) ab urbe distantem, sicuti ceteri Christiani, sic etiam S. Fortunatus principio illatus fuit.

Et sic quidem augurabar antea. Sed animadverti postea, argumentum a stadiis petitum talo haud recto consistere; quippe

ctaras illas non vidit ipse, qui nec forsitan ipsa Ecclesiae rudera est contemplatus.

Postremo Ant. Caracciolus in Monum. Eccl. Neap. (editis ann. 1645.) p. 301. *Nunc diruta illa* [ecclesia S. Fortunati] *est, ibique exstructa cernitur domus quaedam Angrisanorum, ut tradit Capacius lib. 2. c. 6.* Ex his primum vides, *Ingrisarium* illū [de quo Capacius] agnosci a Caracciolo pro uno ex Angrisanorum familia; deinde intelligis aevo Caraccioli domum illam aedi Fortunati superstructam, non habitatam tunc quidem ab Angrisanis, sed in eorumdem bonis fuisse. *Domus*, inquit, *quaedam Angrisanorum*.

His adjutus indiciis Angrisanos viros honestissimos, prope aedem S. Mariae Sanitatis incolentes, adii, certi aliquid ab iis expiscaturus. Ab iis in vicino domuncula quaedam, diu a suis possessa, ostensa mihi fuit, in qua aediculam olim sacram fuisse ab suis majoribus didicerunt; eccui vero ex caelitibus sacram, effari nequiverunt. Atque ea demum mihi aedicula S. Fortunati visa fuit, a Capacio & Caracciolo in quadam Angrisanorum domo commonstrata. In eam quam dixi domunculam is qui dicitur *Angrisanorum vicus* [si a meridie in boream pergas] desinit, laevo latere. Ejusdem domunculae janua septentrionem spectat, & foribus Ecclesiae S. Mariae Sanitatis e regione obvertitur: quae toties a me nominata domuncula, quo tempore haec scribimus, a quodam tonsore incolitur, eique in postico hortulus adnectitur. Nec plura de positu aediculae S. Fortunati in tanta veterum vestigiorum obscuritate indagare potui.

(352) Meminit ecclesiae S. Fortunati Jo: Diaconus in S. Severi elogio: meminit & auctor longioris vitae S. Severi. Nam uterque narrat, a S. Severo exstructam fuisse basilicam [illam scil. quae hodie a nostris vocatur *S. Severo a Peruozzo*, quae a Franciscanis Conventualibus possidetur] juxta S. Fortunati Ecclesiam. Ex his porro creditum fuit, eam S. Fortunati aediculam antiquiorem S. Severi pontificatu h. e. exeunte IV. saeculo fuisse. Verum cum ex iis duobus scriptoribus, Jo: diaconus non ante exordium X. saeculi scripserit, ille vero alter S. Severi biographus diu postea [uti quidem ad 29. Aprilis in S. Severo pag. 259. & seq. satis liquido demonstravimus] eorum loca aliud non efficiunt, nisi illis temporibus, quibus ea scripserunt, S. Severi basilicam S. Fortunati ecclesiae fuisse vicinam. Ceterum hanc eamdem S. Fortunati aediculam VIII. saeculo factam fuisse, cap. seq. conjiciemus.

Et Chioccarellus quidem quas in eadem depictas ritu Graeco episcopor. imagines fuisse narrat, iis permagnam antiquitatem tribuit. At mirum si ea imaginum pictura tria quatuorve saecula superaverit. Nec enim ferme nisi massivo opere prima illa antiquitas delectabatur: tum siquas coloribus depictas imagines primitus reliquerunt, eae ad nostra aut patrum nostrorum tempora minime perennarunt.

quippe quum antiquorum milliaria breviora hodiernis fuerint, idemque de ceteris intervallis, ubi cum milliaribus comparantur, ſit ſtatuendum; ita ut Jo: Diaconi *quatuor ſtadia* antiquo quidem ſemimilliario reſpondeant, non item hodierno, quod minime adaequant: quod totum quale ſit, in ſubjecta (353) Adnotatione expoſitum reperies. Hac vero obſervatione adhibita haud difficile fuerit ab aede hodierna *Sanitatis* (cui proxima fuit Eccleſia S. Fortunati) ad viciniorem urbis portam quatuor ferme ſtadia cum Jo: Diacono (h. e. antiquum ſemimilliarium, hodierno brevius, colligere. Verum ne ſic quidem continuo S. Fortunatum primitus inhumatum dicemus in Eccleſia ſui nominis, utpote non niſi VIII. ſaeculo extructa. Quae conſtructionis aetas mox cap.4. veteris inſcriptionis indicio demonſtrabitur. Vbi ergo conditus initio Fortunatus fuit? In vicinia, opinor. Sed de eo mox cap. 4.

IV. Sed & S. Maximi corpus, ubi ab exſilii loco (forſitan anno *362.* uti diximus ad diem XI.) reductum fuit, non alibi quam in eodem primo S. Fortunati ſepulcro conditum fuit; unde poſtea amborum Reliquiae in S. Fortunati aedem commigrarunt. Quod ſi (quod ſupra ſuſpicabar) S. Fortunatus haud ſecus ac Maximus in exſilii ſqualore oppetierit, & inde *Confeſſoris* nomen promeruerit; tum a vero non abhorrebit, amborum eodem tempore corpora ab ſuis exſiliis revocata, & ſimul tumulata fuiſſe, ac mox ambos diverſas diverſis temporibus tranſlationes junctim ſortitos.

V. 1. Harum tranſlationum prima illa eſt habenda, quando, ut cap. ſeq. exponam, octavo ſaeculo a Paulo ſeniore in Eccleſiam ſui nominis Fortunatus cum Maximo traductus fuit. 2. Altera longe celebrior, quando in Stephaniam ambo commigrarunt poſt centeſimum ab ſuperiore annum, agente id S. Joanne IV. hujus Kalendarii marmorei auctore. Ad eam vero ſollemnem ſuorum, quoſcumq. invenire potuit, deceſſorum tranſlationem S. Joannes vicinos epiſcopos invitaverat. Idcirco a Chronographo ſcribitur, *per manus pontificum collocarunt in eccleſia Stephania*. De hac percelebri tranſlatione plura animadvertimus in Diatriba, quam huic Commentario praemiſimus, pag. XXX. & ſeq. Quae porro de locis in Stephania tum Fortunato, tum Maximo aſſignatis heic tradit chronographus, de ea re mox §. 4. haud pauca commentabimur. 3. Vltima illa fuit qua haec eadem duo corpora in aedem S.Ephebi aſportata fuerunt: quo tempore, incertum: de quo vide ad finem ſequentis capitis.

VI. Verum id maxime dolendum, quod de prima ſepultura, ac de inde facta tranſlatione chronographus ita perplexe & involute loquitur, ut plane enecet: quod utrum ejus veterum memoriarum ignorationi, qua forſitan laborabat, an vero ejuſdem conſuetae in rebus vulgo notiſſimis breviloquentiae, an poſtremo, quod magis credo, mutilato chronographi textui tribuam, haud ſatis queo decernere. Sed ſi quidem textus ad nos mancus pervenit, in eam ſententiam (nam verba ipſa quis aſſequi poſſit) ſuppleri poterit. *Deinde poſt longo tempore* (*in eccleſiam*

(353) Ea res hunc in modum habet. Ex ultimorum magni nominis geographorum obſervationibus compertum fuit, Romana vetera milliaria, cum hodiernis comparata, rationem habere numeri V. ad IV. ita ut quina antiquorum milliaria quatuor hodiernis reſpondeant. Quibus maxime itineribus ad hanc obſervationem nuper perventum fuerit, non eſt hujus loci exponere. Eadem vero etiam in Graecorum ſtadiis ratio valebit, ubi ad milliaria reducuntur. Nam quia octo ſtadia vetus Romanum milliarium adaequabant, ac proinde quaterna ſtadia veteri ſemimilliario paria erant; ex eo efficitur, quatuor illa Joannis diaconi ſtadia, h. e. quingentos antiqui milliarii paſſus, non niſi quadringentis hodierni milliarii paſſibus (i. e. duabus hodierni quintis partibus) pares fore. Quod intervallum haud aegre ab ea urbis porta, quae olim ad pedes ſpeculae Domnae Reginae patebat, ad aedem *Sanitatis* deprehendetur: maxime quum Jo: diaconus *Quaſi* h. e. *circiter* dixerit: *Quaſi ſtadia quatuor*.

ſui nominis tranſlatus fuit . Tandem) populi . . . per manus pontificum collocarunt in Eccleſia Stephania . Quae intra parentheſim interpoſui , ea maxime textui deeſſe videntur .

§. 4. *Quaenam Joannis diaconi ſententia fuerit de loco, quem duor. SS. Antiſtitum corpora in Stephania occupaverunt . Quid olim* Oratorium templi *fuerit* , *quidve Chronographo noſtro* Oratorium Stephaniae . *Lex utriuſque Codicis* , *&* *locus Actorum ſynodi Calchedonenſis illuſtrantur . SS. Fortunatum & Maximum non inferne in crypta* , *ſed ſuperne in bemate ſeu Oratorio ſepultos ; ac porro Stephaniae CATATVMBAM non ſubterraneum fuiſſe* , *ſed ſuperne in ipſo bemate conſtitutam* .

Quae ultimo loco tam in Fortunati , quam in Maximi elogio idem chronographus ſubjicit , ea paullo accuratiorem indaginem exquirunt. In Fortunato ſic deſinit: *Collocarunt* (Fortunatum) *in Eccleſia Stephania* , *partis dextrae introeuntibus*, *ſurſum ubi eſt Oratorium* , *in caput Catatumbae* . De Maximo vero ultima verba haec ſunt : *Nunc vero* (Maximus) *in Oratorio Eccleſiae Stephaniae* , *parti laevae introeuntibus* , *ſacro Altario adeptus exſultat* . Et harum quidem periocharum explicatio a ſignificatu vocis *Oratorii* haud dubie pendet .

Oratorium Graecis εὐκτήριον , pluribus quidem modis accipitur : verum ubi pro parte inſigni baſilicae ſumitur (maxime ſi patrium poſt ſe caſum gerat , veluti *Templi* , *Martyrii*, aut peculiaris baſilicae appellationis , ut in Joanne noſtro *In Oratorio Eccleſiae Stephaniae*) tum meo judicio non aliud notatur , quam quod *Chorum* vocamus : quem chorum olim non in extrema apſide fuiſſe conſtitutum, ſed inter apſidem (in qua βῆμα h. e. *tribunal*) atque ναὸν (quem nunc *Navem* eccleſiae dicimus) ſatis trita res eſt . Hunc inquam Chorum cur antiquitus *Oratorium* fuiſſe appellatum mihi perſuadeam , tria prae ceteris inſignia teſtimonia faciunt , in quae in ima pagina commentamur (354) ubi plenius in eam quam

(354) *DISQVISITIO de veterum baſilicarum Oratorio* .

Quid ſit generaliter Oratorium . *Quid porro ſit* , *ubi peculiariter certam Eccleſiae partem deſignat* , *ac patrium ipſius Eccleſiae caſum poſt ſe gerit* . *Non aliud* , *quam Chorum eſſe oſtenditur* . *Id primum Actorum Cenomanenſium loco probatur* . *Nec aliud Graecis εὐκτήριον erat* . *Actorum Calchedonenſium & Legis Theodoſii junioris loca expenduntur* , *in quibus εὐκτήριον eſſe chorum*, *contra Cangium evincitur* . *At in Jo: diacono* Oratorium Stephaniae *totum id notat* , *quod choro & bemate continetur* : *ſicuti contra in Evagrio* Altaris *appellatio etiam* Oratorium *complectitur* .

Oratorium in veterib. Cyrilli Gloſſis tantumdem eſt , quod Graece εὐκτήριον . Itaque generaliter quemcumque locum orationi deſtinatum ſignificat , qui & εὐκτήριος οἶκος Graecis appellatur . Nec dubium eſt quin ſicuti & εὐκτήριον & οἶκος εὐκτήριος apud Graecos idem eſt quod *Eccleſia* [de quo vide loca aliquot apud Suicerum] ſic etiam ſaepiſſime *Oratorium* apud Latinos eamdem laxiorem vim habeat . Mitto alias *Oratorii* intelligentias, ubi pro ſacellis monaſteriorum peculiaribus accipitur , aut pro privatis procerum aediculis .

Venio igitur ad eam Oratorii *notionem*, ubi pars eſt totius Eccleſiae : quod & ex eo dignoſci poteſt , ſi patrium ipſius Eccleſiae caſum poſt ſe gerat , ut heic in Jo: diacono , *Oratorium Stephaniae* , & in Conſtitutione Theodoſii jun. *Oratorium templi* , & in Actis Calchedonenſibus εὐκτήριον μαρτυρίου , *Oratorium Martyrii* . Quae quidem omnia accuratiorem tractationem a me requirunt .

Equidem ſic ſtatuo , *Oratorium* , ubi peculiaris pars templi eſt , nihil aliud Latinis fuiſſe, quam quod *Chorum* appellamus : quem chorum in medio inter Bema & populi ſtationem olim poſitum fuiſſe , adhuc complures antiquae Cathedrales oſtendunt . Chorum igitur olim *Oratorium* fuiſſe vocatum , didici ex Actis epiſcoporum Cenomanenſium apud Du-Freſnium in voce *Chorus* his verbis : *Summo coepit ſtudio . . . ſuperiores ejuſdem baſilicae partes diligenti ſollicitudine laborare , ORATORIVM ſcil. QVOD CHORVM VOCITANT* , *ſedemque pontificalem* &c. Itaque quem in modum Chorus a ceteris baſilicae partibus

tibus distinguebatur [de quo discrimine exstat Concilii Toletani quarti canon 18. ejusmodi : *Sacerdos & Levita ante Altare communicent, in Choro Clerus, extra Chorum populus*] in Choro Clerus, extra Chorum populus; idem de *Oratorio* [quippe *Chori* synonymo] judicium erit, quatenus tum ab Altari, tum ab reliqua navi ecclesiae secludebatur. Hactenus de Latino Oratorio dictis testimonium Joannis diac. consonat, quod prae manibus est. Quamquam Neapolitanam ecclesiam non mere Latinam, sed Graeco-Latinam [ex utriusque scil. consuetudine temperatam] saepe appellavimus.

Ad Graecos igitur transeo. Apud quos haud secus, ac de Latinis diximus, res obtinebat. Aliud igitur Graecis βῆμα, (*Tribunal*) sive θυσιαστήριον (*Altare*) cancellis ab reliquo aedificio discretum, aliud εὐκτήριον (*Oratorium*) erat. Hoc quidem citerius Altari erat; & ut Altare presbyterio, ita hoc Clero cetero deputabatur. Hoc ipsum Oratorium haud minus, quam Bema, septum omni ex parte erat [id quod ex Theodosiana constitutione mox observabimus] quocirca opportune in Calchedonensi synodo factum, ut pauci numero episcopi de Fide tractatum habituri, in Εὐκτήριον τοῦ ἁγιωτάτου μαρτυρίου [*Oratorium sanctissimi Martyrii*, sive ecclesiae] S. Euphemiae, quippe in locum undique circumseptum atque seclusum, digrederentur, ut in Actis Calchedonensibus legitur; dum interim pro cetero conventu in reliqua templi navi subsellia sua essent.

Nec alia Valesio viro summo de eo Calchedonensi εὐκτηρίῳ (*oratorio*) mens fuit. *Oratorium* [inquit in Adnot. ad Evagrii libri 2. caput ultimum versus finem] *idem est quod Altare, quod nos hodie Chorum vocamus*. Sed in Valesium tamen insurgit Fresnius in voce *Oratorium*. *Aliud*, inquit, *fuit* βῆμα *seu Altare apud Graecos, aliud* ναὸς *vel chorus*. Verum si superiora Valesiana vir doctiss. expendisset, a reprehendendo abstinuisset. Proxime is scripserat. *Ecclesia S. Euphemiae tribus constabat maximis aedificiis : quorum primum erat Atrium, secundum Basilica, tertium Altare in testudinis formam aedificatum, ut docet Evagrius*, nempe lib. 2. cap. 3. Mox statim subjicit : *Oratorium igitur idem est quod Altare* [quatenus scil. in Evagriana descriptione latius patebat, & etiam Chorum complectebatur] *quod* [h. e. quam Altaris partem] *nos hodie Chorum vocamus*. Certe sicuti apud Jo: diaconum *Oratorium* laxius accipitur, & tam oratorium stricte sumptum i. e. chorum, quam etiam Altare complectitur; sic e contrario Evagrianum Altare suo ambitu non tantum *Bema*, sed & Oratorium sive chorum continebat. Sed cetera Fresnii videamus. Pergit. *In constitutione Impp. Theodosii & Valentiniani ... Altare ab Oratorio distinguitur*. Ex quibus infert, male a Valesio Oratorium cum Altari confundi. Quibus jam responsum fuit, nempe *Oratorium*, si Valesio credimus, non ipsum Altare stricte acceptum fuisse, sed potius chorum : qui Chorus *Altaris* nomine in Templo S. Euphemiae comprehendebatur.

Sed quando de Theodosiana Cangius Constitutione meminit; de ea nunc videamus. Ea in utroq. Cod. Tit. *de his qui ad ecclesiam confugiunt* sic concipitur : *Pateant summi Dei templa timentibus. Nec sola Altaria, & Oratorium templi circumjectum* [heic, uti vides, *Oratorium* est adjectivum, *Circumjectum* vero pro substantivo habendum est a recto *Circumjectus* quartae declinationis] *qui ecclesias quadripartito intrinsecus parietum septu concludit, ad tuitionem confugientium sancimus esse proposita, sed usque ad extremas fores ecclesiae, quas oratum gestiens populus primas ingreditur, confugientibus Aram salutis esse praecipimus*. Hactenus Latina interpretatio. Sed in his quae de *Oratorio* dicuntur, ea in Graeco Codicis Justin. sic habent : οὐ γὰρ μόνα τὰ θυσιαστήρια, καὶ τὸν εὐκτήριον ναὸν [alibi volunt scribi ναοῦ, ut in Latino est *templi*] τὸν πεττάρων (in integra constitutione Graeca, quam Gothofredus subjunxit, legitur πετραγώνων; sed ex ejus translatione apparet, ab eo lectum fuisse πετράγωνον, idque ad praecedentia relatum, non ad τειχῶν quod sequitur : eaque vera est lectio) τῶν τειχῶν περιβολῇ τειχιζόμενον.

Hanc constitutionem ubi Cangius recitasset, subjicit : *Ubi Jac. Gotofredus* ORATORII *nomine intelligi vult eam Martyrii* [*Ecclesiae* voluit dicere : nam lex generalior est, ad quaslibet ecclesias pertinens, quum contra *Martyrium* de ea sola ecclesia dicatur, in qua integrum alicujus Martyris corpus reconditur] *partem, a Bemate & Altari seclusam, in quam populus orationis causa secedebat*. Verum ne hoc quidem ibi Gotofredus dicit : qui quidem in suo ad Graecam Theodosii constitutionem commentario, modo *Oratorium* illud cum *Narthece* confundit (τί παθὼν, ignoro : nam majus inter ea duo, quam inter lupos & agnos, discrimen est) modo ita inter *Altare* & *Oratorium* distinguit, ut *in eo clerus*, in hoc *populus staret*. Hoc posterius [quamquam & id falsum est] si secutus est Fresnius, suoque id modo retinuit;

quam dixi *Oratorii* notionem digredimur.

At vero ſicuti in Calchedonenſi S. Euphemiae templo apud Evagrium lib.II.3. ultima templi pars non tantum bema & S. Euphemiae tumulum, verum & *Oratorium* (de quo Acta Calchedonenſis ſynodi teſtantur) comprehendebat; ſic contra hoc loco Joannes noſter *Oratorii* vocem laxius ita ſumit, ut non tantum eum quem dixi *Chorum*, ſed & *θυσιαστήριον Altare*, ſive *βῆμα Tribunal* complectatur; ita ut *Oratorium* hac laxiore notione acceptum in partes duas tribuatur, in *Oratorium* ſtricte ſumptum i. e. Chorum, & in *Altare* ſeu *Tribunal*. Id inquam totum haud immerito *εὐκτήριον* & *Oratorium* X. ſaeculo dicebatur, quia id totum ſeorſum a laicis Cleri ſtationi addicebatur, & non niſi ad pſallendum ceteraſque publicas precationes peragendas deputabatur.

Quin imo videtur heic chronographus (ut haud raro in his talibus fit) ab eo latiore *Oratorii* ſignificatu, per quem etiam *Bema* complectitur, eo demum progreſſus, ut ipſum Bema ſive Altare peculiariter *Oratorium* nuncuparet. Nam in Fortunato ait, *Surſum ubi eſt Oratorium*. Atqui illud *Surſum*, etſi Choro, quippe ſublimiore prae reliqua baſilica, convenire queat, tamen aptius ad *βῆμα* (*tribunal*) refertur; ſicuti & quod additur, *In caput Catatumbae*; quia capiti Catatumbae Altare reſpondebat. Adhaec in S.Maximo, *In Oratorio*, inquit, *Eccleſiae Stephaniae*. Hactenus late ſumptum Oratorium tum chorum tum etiam tribunal complectebatur. At ea ſignificatio per id quod ſequitur coercetur: *Sacro Altario* (quae Oratorii pars eſt ex duabus una) *adeptus exſultat*.

Illud autem non ſatis queo decernere, quam in partem chronographi verba ſint accipienda, utrum inferne hos duoviros in crypta collocatos velit, an ſuperne in baſilica. Prius ſuadere videtur diſerta *Catatumbae* mentio, *In caput*, inquit, *Catatumbae*. Vbi *Caput* idem eſt, quod & *Capitium* & *Capſum* (vide Du-Freſnii Gloſſarium in his tribus vocibus) vocabatur, idque nomen eccleſiae *βῆμα* ſeu presbyterio reſpondebat. Catatumba autem formam ſuperioris baſilicae imitabatur. Id ergo ſi ſequimur; dicemus hoſce duoviros inferne in capite cryptae ſepultos, ſed eorum corpora Altari baſilicae deſuper impoſito reſpondiſſe, unum ſcil. dextro, alterum ſiniſtro ejuſdem Altaris lateri. Nec ea ſepeliendorum Sanctorum ratio ab antiquorum conſuetudine abludit, ita ut in crypta ad perpendiculum ſuperioris Altaris conderentur.

Sed longe veriſimilius alterum duco, eos nim. antiſtites in ſuperiore baſilica collocatos. I. Primum enim id IX.ſaeculi (quo id factum) mori magis eſt conſentaneum, quo ſacra pignora e locis ſubterraneis levabantur, & ſupra terram, ſive ſub Altari, ſive alibi, locabantur, ac praeterea iis *Freda* ſive *Repa* h. e. ciborium imponebatur: quod genus chronographus noſter in S. Joanne IV. *Arcuatum tumulum* vocat, ubi de hac plurium

SS.

finxit; id nihili eſt. Nec enim ubi populus ſtabat, id *ſeceſſus* dici poteſt [quo, inquit Cangius, *populus orationis cauſa ſecedebat*] quia populi ſtatio late per majorem baſilicae partem diffuſa erat, & omnibus pervia. Haec de doctiſſimo Cangio: cujus illuſtriora ſunt in litteras merita, quam ut ejuſmodi naevis obſcurari queant.

Jam vero quod in Theodoſiana lege *Oratorium τετράγωνον* (*quadratum*) & murorum ambitu circumſeptum dicitur, id etiam in Chorum optime convenit. Nam ejuſmodi formam hodienum in aliquot baſilicis, in quibus chorus antiquus ſupereſt, plane refert. Etſi Graeci poſteriores in ſuis poſtea templis chorum, circumſeptum illum quidem, ſed non tam quadratum, quam rotundum aut ovalem conſtruere maluerunt. Sed Latini priſcam formam quadratam, utpote ſerietati ſtructurae convenientiorem, retinuerunt.

Ceterum ſicuti S. Euphemiae Martyrium ita ab Evagrio lib.II. 3. deſcribitur, ut neceſſe ſit ſub *Altaris* nomine etiam *Oratorium* veniſſe; ſic viciſſim in eo Jo: diaconi loco, qui prae manibus eſt, *Oratorii* appellatione etiam bema & Altare comprehenditur, ut praemonuimus; quia SS. Fortunati & Maximi corpora in Altari repoſita fuiſſe, diſerte idem chronographus narrat.

SS. antistitum, in quibus hi duoviri erant, translatione agit: de quo plura attulimus in Diatriba quam huic Commentario praemisimus, pag. XXXII. & deinceps. II. Deinde diserte Noster, SVRSVM VBI EST ORATORIVM positos narrat: quae vox *Sursum* tantumdem est quod *Superne*, nec ad proximam vocem *introeuntibus* est referenda (quo circa inter utramque ὑποστιγμὴν *levem distinctionem* adhibuimus) sed ad remotiorem *Collocarunt* pertinet hoc modo: *Collocarunt in* .. *Stephania*, *partis dextrae introeuntibus*, *sursum ubi est oratorium*. Nisi mavis claritatis gratia παρενθεῖναι, *interponere* hoc modo: *Stephan.* (*partis dext. introeunt.*) *sursum* &c. III. Adhaec in Maximo diserte ait, *Sacro Altario adeptus exsultat*. Quo quid certius afferre poterat? IV. Postremo quod in Fortunato addidit, *In caput catatumbae*, si quidem *Catatumba* pro crypta subterranea sit accipienda (de quo mox) id eo pertinet, quod id Altare *Capiti* aut *Capitio* catatumbae inferne positae respondisse chronographus monet. Quorsum id, inquis, monet? Forsitan id eo spectat, quod quia laicis sacras horum Antistitum Reliquias veneraturis non sinebatur (saltem tempore celebrationis mysteriorum) proxime accedere, quod eis in presbyterium aditus haudquaquam patebat; ex eo fiebat, ut qui propius eas cuperent invisere, & multum in eo temporis insumere, ut erat illorum temporum in sacra lipsana studium, ii cryptam adeuntes, ea parte procumbebant, qua parte (illustri scil. aliquo signo notata) sacra illa pignora superne recondebantur. In horum scilicet gratiam Noster suae curae esse duxit, notare horum duovirorum sepulcrum *Catatumbae Capiti* respondisse.

Verum ea ratio coactior videtur, & e longinquo petita. Atqui omnis, crede mihi, difficultas evanescet, simul ac de significatu *Catatumbae* constiterit. Non enim necessario crypta subterranea erat, sed (quidquid de *Catatumba* in universum sit) ea saltem, cujus heic chronographus meminit, superne in ipso bemate erat. In quo quia plures Sanctorum tumbae in orbem dispositae ab S. Jo: IV. fuerant, idcirco is locus *Catatumba* vocabatur: de quo vocabulo vide dicta in Adnot. 350. In ejus vero Catatumbae capite & Altare erat, & SS. Fortunati & Maximi corpora.

Hoc quod dixi, Stephaniae Catatumbam non fuisse subterraneam cryptam, sed sepulcrorum seriem supra terram positorum cum suis desuper Fredis, sive Repis aut *arcuatis tumulis* (ut locutione Jo: Diaconi utar) id cum iis congruit, quae in citata toties Diatriba pag. XXXI. & seq. de generali SS. Antistitum Neapolitanorum translatione ab S. Joanne IV. facta disseruimus. Vide ibi observata. Et haec de loco sane difficili chronographi nostri dicta sufficiant.

Interim hoc, siquid aliud, apprime ad SS. Fortunati & Maximi dignitatem pertinet, quod a S. Joanne IV. ceterisque pontificibus (*per* manus, inquit, *pontificum*) & in Altari & *in caput Catatumbae* collocati fuerint.

C A P. IV.

De inventione SS. Fortunati & Maximi in aede S. Ephebi. Inscriptio ibi reperta exponitur & suppletur. Ex qua tempus ecclesiae S. Fortunati conditae arguitur.

Acta inventionis corporum SS. Fortunati & Maximi antistitum Neap. in aede S. Ephebi [quam sub nomine *S. Efrimi veteris* nunc Capucini possident] reperies apud Papebrochium die XXIII. Maii in S. Ephebo, sive ut ipse vocat *Euphebio*: de quo nomine vide nos dicto die 23. Maii. Ea inventio in annum 1589. incidit: cujus inventionis Acta necesse est a Chioccarello [qui quatuor & quinquaginta post eam inventionem annis suum Episcoporum chronicon evulgavit] minime visa; alioqui non ea (355) scripsisset, per

(355) Chioccarellus pag. 33. in S. Fortunato, post recitata Jo: diaconi verba, quibus narratur in Stephaniam fuisse translatus; suam dubitationem his verbis aperit: *Quod* [Jo: dia-

per quae scilicet, utrum SS. Fortunatus & Maximus in aede S. Ephebi quiescant, ferio dubitat.

Simul autem cum sanctorum Antistitum Lipsanis reperta & marmorea tabella fuit his verbis inscripta. HIC IACENT CORPORA SANCTORVM MAXIMI ET FORTVNATI SVB PAVLO PRIMO. De qua inscriptione jam quaedam in Diatriba, quam huic nostro Commentario praeviam fecimus, parte I. pag. XXIII. & seq. occupavimus dicere; illudque in primis, verbis illis SVB PAVLO PRIMO non alium designari, quam S. Paulum (356) episcopum Neapolitanum, qui ab anno 759. in cathedra Neapolitana sedit. Id quia ibi affatim demonstratum fuit, ulteriore demonstratione non indiget. Ex ibidem dictis, illud etiam constat, marmor non sub eo Paulo adhuc vivo potuisse scalpi [nec enim is Paulus διακριτικῶς *Primus* dici poterat, nisi postquam ei alter ejusdem nominis successisset] sed non nisi post tempora *Pauli junioris*, qui quidem *Paulus junior* sive *secundus* ab anno 795. ad usque initia noni saeculi Neapolitanae Ecclesiae gubernaculis adsedit. Qui quidem duo Pauli in hisce marmoreis Fastis inter Sanctos coluntur, senior sive *Major* die III. Martii, *Junior* die XVII. Februarii: ad quos dies vide quae adnotavimus. Sed eo redeo. Ne statim quidem sub Paulo II. aut labente IX. saeculo idem marmor incidi potuit, sed multo serius, ubi primum scil. ea duo corpora de Stephania [in quam ea intulerat S. Joannes IV. medio IX. saeculo] in aedem S. Ephebi translata, & junctim ibi tumulata fuerunt.

Et ea quidem clariora sunt luce meridiana. At ne illud quidem obscurum esse debet, recitatam epigraphen omnino mutilam esse habendam; sive quia in praecedente aliqua inventione aut translatione marmor, ut angustiori loculo aptaretur, detruncatum fuerat; sive quod (si forte fingamus integrum in ultima inventione marmor fuisse) ea tantũ legi potuerunt, cetera [quod in inferioris aevi lapidibus non est insolens] intelligi ac describi nequiverunt. Vtcumque inquam sese res habuit; certe id epigramma mancum ad nos pervenit. Quod quidem si pro integro habeas; ex eo inferetur res absurdissima. Quae tandem? Nempe inde colligeretur, sub episcopo Paulo primo, h. e. medio VIII. saeculo, ea duo corpora in aedem S. Ephebi translata fuisse: quod est falsissimum. Etenim quo pacto Paulus octavo saeculo ea Lipsana in S. Ephebi, in qua ad nostram aetatem permanserunt, transferre potuit, quum sciamus, eadem duo corpora medio IX. saeculo in Stephaniam a S. Joanne quarto illata fuisse? Qui quidem, quando ea in Stephaniam invexit, non aliunde quam ab Ecclesia S. Fortunati [ut cap. superiore

diaconi testimonium] *illis, qui* (Fortunatum) *in S. Euphebii basilica QVIESCERE ARBITRANTVR, ADVERSATVR*. Atqui nullo modo adversatur; quia chronographus ille de incunte X. saeculo, quo scripsit, testis est, non de post eum secuturis temporibus. Nec meliora sunt, quae statim addit. *Numquam in antiquis patriis scriptoribus recolo, me legisse, S. Fortunati corpus in S. Euphebii ecclesia aut sepultum aut aliquando fuisse translatum. Latet enim nos, quando, a quibus & quam ob caussam ejus sacrum corpus translatum fuerit in eam ecclesiam S. Euphebii extra moenia, quam Capucini patres incolunt, ubi nostra aetate repertum fuisse traditur, simul cum corporibus SS. Euphebii ac Maximi*. Ergo vir acutus famae inventionis ejus minime fidit; certe, quia in Acta inventionis ejus, a Papebrochio postea producta, non incidit, nec in inscriptionis ibidem repertae exemplum. Interim argumento (uti vocant) negativo fretus, famam inventionis ejus convellit.

(356) Nostri homines, a quibus tunc marmor illud visum fuit, hunc *Paulum primum* pro Paulo Papa, qui ab anno 757. sedit, acceperant. Quam opinionem etiam Papebrochius, vir cetera haud naris obesae, arripuerat in suo S. Euphebio ad 23. Maii: quod nos in cit. Diatriba pag. XXIII. confutavimus. Sed laetor, eumdem Papebrochium in suo de S. Fortunato (ad diem XV. Junii) commentario id demum recantasse, atque agnovisse, eum episcopum Neapolitanum fuisse qui saeculo VIII. floruit.

riore vidimus] amoverat. Fatendum est igitur, ea pignora prius in aedicula S. Fortunati jacuisse, mox IX. saeculo inde in Stephaniam asportata; ac demum non nisi ex Stephania ablata fuisse, ut in aedem S. Ephebi importarentur: quo tempore, incertum: sed omnino post aetatem Pauli primi, imo & post nonum saeculum.

At enim, inquis, si sub Paulo primo ea in S. Ephebi translata, fateri nolumus, quid, illud SVB PAVLO PRIMO in ea inscriptione facit?

Dicam equidem de ea re quid conjecerim. In ea epigraphe, ut mihi quidem videtur, universa translationum amborum Praesulum series contexebatur, initio facto a Paulo primo, qui primus mihi videtur ea utriusque Lipsana in aedicula S. Fortunati simul condidisse: quae mox ab Joanne IV. in Stephaniam transvecta; postremo post multum temporis ab alio sive episcopo, sive Archiepiscopo Neap. [cujus nomen marmor ea parte sive lacerum sive corruptum nobis invidit] in aedem S. Ephebi traducta fuerunt.

Et in hac quidem interpretatione prona sunt omnia, modo illud verisimile fiat, a Paulo primo & ecclesiam S. Fortunati constructam, & in ea duo illa corpora fuisse reposita. At certe eum molitum aliquid in Fortunati & Maximi honorem, inscriptio clamitat. Nec aliud certe ab eo, quam quod dixi, factum oportuit, priore maxime sui episcopatus biennio, quo nondum ad episcopium admissus in Ecclesia S. Januarii extra moenia degebat. Afferam chronographi Joannis verba. *Qui* (Paulus) *consecratus episcopus, Neapolim est directus; sed propter Graecorum connexionem noluerunt illum recipere sui concives. Inito tamen consilio eum ad Ecclesiam S. Januarii Christi martyris* [ea est ecclesia S. Januarii extra moenia] *non longius ab urbe dicatam, transmiserunt. In qua duos ferme annos degens, plura construxit aedificia*. Eorum quidem aedificiorum duo tantum refert facta in eadem S. Januarii basilica, triclinium, & fontem baptismatis. At de aedificiis extra eam basilicam, sed in vicino factis tacet: inter quae locum habere debuit aedicula S. Fortunati, haud longe ab Ecclesia S. Januarii meridiem versus sita. Hanc inquam aediculam [cujus situm superiore cap. in Adnot. 351. commonstravimus] Paulus sive omnium primus a fundamentis exstruxit, in eamque corpora SS. Fortunati & Maximi [quae forsitan prius in coemeterio S. Januarii, aut alibi in proximo jacebant] transtulit; sive saltem vetustate fatiscentem refecit exornavitque, aut postremo sepulcrum, antea neglectum, decentiorem in formam redegit; eoque in sepulcro eorumdem corpora, antea a se levata, honorificentius collocavit. Certe quidquid id fuit, aliquid omnino memoria dignum circa eas Reliquias praestitit, quod mutila inscriptio eloquebatur. Mox saeculo IX. easdem Reliquias S. Joannes IV. in Stephaniam invexit. Tandem aliquis episcopus aut archiepiscopus exstitit [cujus nomen in mutila tabella exprimebatur] qui eadem duo corpora in S. Ephebi ecclesiam intulit, unaque tumulavit.

Id unum nunc relinquitur, ut eam quam dixi mutilam inscriptionem suppleamus non eisdem quidem quibus primitus ab auctore suo conscripta fuit verbis [quis enim ea augurando assequatur?] sed eâdem fortassis sententia. HIC IACENT CORPORA SANCTORVM MAXIMI ET FORTVNATI (olim) SVB PAVLO PRIMO *in Ecclesia S. Fortunati simul condita, deinde sub Joanne quarto in Stephaniam translata, postremo sub* . . . (τῷ δεῖνα) *in S. Ephebi Ecclesia iterum conjunctim tumulata*. Vtinam inscriptionis hujus mutilae (quae inconspicua ibidem relicta fuit) contemplandae potestas fieret; nam certe ex characterum forma aevum marmoris, ultimaeque translationis augurari liceret. At Papebrochius, quum (heic in S. Fortunato) intellexisset, eam inscriptionem

videri mutilam; non recte tamen eam supplevit. Cujus supplementum pag. 1053. num. 6. tale est. *Hic jacent corpora Sanctorum episcoporum Maximi & Fortunati, sub Paulo primo ad Ecclesiam S. Salvatoris allata* (&) *in Stephaniam translata* (atqui Ecclesia Salvatoris eadem quae Stephania, ut alibi ostendetur ad Kalendas Decembres: ut alia interim hujus supplementi vitia omittam, illudque in primis, quod non a Paulo primo, sed post centum annos ab Joanne IV. in Stephaniam translatio facta fuit) *& sub M.* (Marinum Archiepiscopum intelligit, nullo fundamento nixus) *in hac S. Euphebii collocata.*

Dixerit aliquis, cur a Paulo I. inscriptio exorditur, praeteriens interim superiora tempora, per quae alicubi certe tumulata ea duo corpora oportuit; neque id ab auctore epigrammatis omitti debuit. Quibus respondeo, id maxime auctori tituli hujus fuisse propositum ostendere, quam dudum ii duo Antistites conjunctim sepulti fuerint. Id, inquit, primum accidit sub Paulo primo; qui quum seorsum inhumatos reperisset, eos communis sepulcri honore in Ecclesia S. Fortunati est prosecutus. Id imitatus S. Joannes IV. eosdem in Stephania junctim sub Altari condidit, nullo alio quam dextrae laevaeque partis discrimine. Postremo eadem corpora in aede S. Ephebi junctim quoque fuere reposita. Atque huc maxime pertinet visio Xysto V. Pontifici Rom. oblata: de qua vide dicta in toties citata Diatriba, huic commentario praeposita, pag. XXIV. in subjecta Adnotatione. Nam in Actis inventionis SS. Fortunati & Maximi apud Papebrochium loco citato narratur, rogantibus Capucinis, ut sibi unum ex iis duobus corporibus in aedem Conceptionis [vulgo *S. Efremo Nuovo*] transferre permitteretur, Pontifex respondisse, vetari se id facere Sanctorum eorumdem ostento. Nam SS. Antistites sibi secundum quietem adfuisse, ac porro prohibuisse, ne qui PER OCTINGENTOS ANNOS una jacuissent, tunc demum divelli sineret. Cui viso ratio temporum suffragatur. Nam certe ab anno 760. quo Paulus primus sedebat, ad annum 1589. quo ea corpora detecta fuerunt, anni paullo plus octingenti colliguntur. In maximis autem summis numeri integri, neglecto eo quod excurrit, exprimi semper consueverunt.

Ceterum utinam tempus ultimae translationis in S. Ephebi aedem assequi conjectura possemus. Papebrochius quidem, uti vidimus, ita mutilum marmor supplevit, ut eam translationem ad Marini Archiepiscopi tempora [qui usque ad medietatem saeculi XII. sedit] referret. Qua de causa sic putaverit, non commemini. Sed profecto causa vix (357) ulla fuit. Nec nisi ex characterum forma, quae in eo mutilo marmore cernebatur, aetatem inscriptionis, ac simul ultimae translationis assequi conjiciendo dabatur. Nunc quandoquidem ibidem marmor repositum fuisse fertur; quam mox iterum in conspectum se dederit, posteritas exspectabit.

Postremo quod Papebrochius in hoc Fortunato [pag. 1053. num. 9. 10.] id dat operam, ut ostendat, duplicem Neapoli seriem episcoporum fuisse, Latinorum unam, Graecorum alteram; de ea quae-

(357) Nisi illud permovit Bollandianum socium, quod apud Chioccarellum pag. 132. ad finem collectaneor. de Marino Archiep. notatur ex auctoritate Georgii Vasarii, nempe per ea tempora Cathedralem Neap. ecclesiam magnifice erectam fuisse, & graphice ornatam. Verum praestabat hujus generis historiam ex patriis scriptoribus, qui prorsus silent, quam ab extero haud satis antiquo addiscere. Deinde si medio saeculo XII. Cathedralis tam eximie exstructa fuit; quid necesse erat exeunte XIII. saeculo sub Andegavensibus regibus iterum a fundamentis exstrui in eam formam, quae nunc visitur? Illud propius fidem puto, quae a Chioccarello ibi ex Vasaro narrantur, ad eam potius Cathedralis constructionem, quae sub Carolo II. Andegavensi & Archiep. Philippo Minutulo magna ex parte contigit, esse referenda, & a Vasario tempus rei gestae haud ex vero designatum fuisse.

quaestione, apud scriptores nostros minime incelebri, etsi nonnulla praelibavi jam supra extremo cap. 2. ubi de Calepodio; tamen alia longe plura & meliora, maxime citeriorum temporum, opportuniore loco dabimus; jam enim taedet longioris itineris.

XV DP MARONIS ĒPI N̄RI ET S VITI

PARS PRIOR

De S. Marone episcopo Neapolitano.

I. *Ejus Episcopi Nomen.*

HUjus antistitis nomen apud Latinos usitatissimum fuit; neque id tantum in nobilissimi poetae Mantuani familia, sed & passim alibi. Vide Gruteri, & Muratorii indices nominum propriorum. Hoc autem eo dixi, nequis (uti sunt hominum ingenia ad credulitatem prona) ex eo quod P. Virgilium Maronem Neapolitano otio diu delectatum traditur, necesse prorsus esse contendat, nostrum hunc Maronem ad ejusdem clarissimi poetae familiam pertinere.

Sed & longe apud Syros usitatius *Maronis* nomen fuit, imo & eorum gentis peculiare; apud quos unos id nomen suam significationem obtinet. Apud Syros enim *Maro* tantumdem est quod *Dominus*; quum contra apud Latinos Graecosque *Maro* nihil significet: ut non immerito putem, *Maronis* nomen ad Latinos non nisi ex oriente cum aliis pluribus pervenisse, sive primitus per Tyrrhenos, sive secutis temporibus per Syros in Italia frequentes. Celeberrimus autem inter Syros fuit *S. Maro* Abbas celeberrimi monasterii Maronitarum, a quo universi Syri *Maronitae* suum nomen postea traxisse creduntur. Agit de hoc S. Marone Theodoretus in Philotheo cap. 16. deque eodem omnes Syrorum chartae passim loquuntur. Sed & Chrysostomi epistola ad eumdem Maronem missa circumfertur; ex qua aetas S. Maronis monachi arguitur, S. Marone Neapolitano multo citerior. Fuere post S. Maronem Abbatem plures alii apud Syros Marones; de quibus doctiss. Assemani Bibliotheca Orientalis eloquitur.

Fit & in Hieronymianis Mrologiis, & in aliis ex Hieronymiano fonte propagatis, die XV. Aprilis mentio S. Maronis Mart. perantiqui in Italia: quem facile primo Christi saeculo, aut alteri ineunti imputes. Itaque cum hoc Marone martyre Neapolitanus decertare de antiquitate poterit.

Hactenus de *Maronis* nomine. Verum & illud a nonnullis nostrorum creditum video, Maroni nostro duo fuisse nomina; appellatum enim *Maronem Severinum* volunt ex nescio cujus [358] Ms. fide. Atque inde sperant solvi difficultatem illam posse, undenam *S. Severinus* ille prodierit, quem inter SS. episcopos Neapolitanos quidam scriptores, sed non omnium accuratissimi, numeraverant. De eo Severino, falso in album Neapolitanorum praesulum intruso, videantur adnotata ad diem VIII. Januarii.

II. *Aetas.*

Hunc Jo: diaconus tertium ab Asprenate numerat his verbis: *III. Maro episcopus* &c. Quod si re vera tertius in sede Neapolitana consederit, inter primi saeculi antistites jure numerandus videbitur. Verum numerales notas pontificibus praepositas, veraciores in Marone, quam in aliis, aegre crediderim. Nec facile alio notae istae pertinent, quam ut pateat,

 quo-

(358) In Tutini manu exaratis memoriis, quae in Bibliotheca Brancatiana S Angeli ad Nilum asservantur, refert Tutinus ipse se reperisse in quodam Ms. codice P. Beatilli Jesuitae scriptum: *MARO SEVERINVS episcopus Neapolitanus integerrimae vitae ac Sanctitatis enituit.* Verum de altero hoc *Severini* nomine, quod Maroni superinducunt, silent hi Fasti marmorei, silet Joannes Diaconus. Ac bene est, quod Tutinus ipse huic novo *Severini* nomini, quod antiquitas ignoravit, haud magnopere insistit, nec illam P. Beatilli schedam videtur magni facere.

quotus hic aut ille inter eos praesules, qui ex prioribus illis obscurissimis saeculis adhuc supersunt, sit numerandus. Vtut tamen est, certe Maro noster inter antiquissimos cathedrae Neapolitanae pontifices referendus est, ac facile altero Christi saeculo vixerit: quo medio eum sedisse, Blanchinianus episcopor. Neapolitanorum catalogus praesefert.

III. *Cultus & depositionis dies*.

Ex hisce marmoreis tabulis non tantum cultum hujus Antistitis discimus, sed et depositionis diem, hunc ipsum scil. cui cum nota DP. assignatur. Ceteroqui de cultu satis etiam nos certos effecerat brevissimum Jo: diaconi elogium, quod tale est.

III. Maro episcopus. Cum his praedecessoribus suis ob sanctitatis meritum in Ecclesia Stephania translatus esse videtur.

Vbi illud *videtur* non dubitantis est, sed asseverantis ex consuetudine sequioris aevi. Vult igitur, S. Joannem IV. in ea sollemni translatione, qua nono medio saeculo suorum decessorum, sive antiquitus sive a se recens inter sanctos relatorum, corpora in Stephaniam intulit [de qua translatione tum in Diatriba huic commentario praevia, tum nuper in S. Fortunato cap. 3. & 4. actum fuit] etiam S. Maronis corpus cum suis duobus decessoribus *Asprenate* & *Epitimeto* in Stephaniam importasse; idque cognita causa fecisse: *Ob sanctitatis*, inquit, *meritum*. Ex quibus verbis etiam de *S. Epitimeti* cultu discimus, etsi in hisce marmoreis Fastis minime signati, sive quod hoc marmor ante Translationem scalptum fuerit, sive quod, quum de ejus depositionis die minime constaret, laboratum in assignando die officii fuerit. Haec de Maronis cultu.

Qui tamen cultus postea intercidit. In nullo enim liturgicorum librorum, in nulla membrana aliove monumento S. Maronis vestigium superest. Etsi qui eumdem alio nomine *Severinum* volunt nuncupatum, perseverasse ejus cultum die VIII. Januarii jactitant: quod nihili est.

PARS ALTERA

De S. VITO et sociis martyribus.

§. I. *De horum cultu per Occidentem pervagatissimo, maxime in Campania*.

Quum in Hieronymianis mrologiis Vito huic Modestus atq. Crescentia socii adjungantur, idemque in posterioribus monumentis fiat (Beda excepto, apud quem nulla sociorum est mentio) fatendum est, hoc Fastorum nostrorum loco non *μονάδα* (*unionem*) sed ternionem martyrum proponi colendum. Nam ut centies inculcavi, hoc nostri sollemne habent, ut signifero tantum signato, reliquum commilitium subaudiri necesse sit.

Hi vero socii in actis quae nunc exstant, Viti pueri nutritores fuisse dicuntur. Quo referendum est illud quod acta S. Viti a Papebrochio edita Modestum saepe *papatem* Viti nuncupant, & quod Rabanus Modestum Viti *paedagogum* vocat, Crescentiam vero ejusdem *papatissam* i. e. *παιδαγωγὸσαν*. Quibus vocabulis nihil est quod heic (359) immorer.

Atque ..

(359) *De* Papate & Papatissa, *SS. Modesti & Crescentiae officio*.

PAPAS, PAPATIS vox Latina est, forsitan ex Graeca *πάππας* [pro qua alicubi scribitur *πάπας*] derivata; ac paedagogum significat. Glossae Isidori: *Papas, paedagogus qui sequitur studentes*. In Papia haud dissimilia de hac voce reperies. At notabilis est Juvenalis hanc vocem usurpantis locus Sat. VI. v. 631.

Mordeat ante aliquis: quidquid porrexerit illa
Quae peperit, timidus praegustet pocula papas.

Quo loco paedagogum intelligunt: qui apud poetam etiam praegustatoris officio fungitur.

Ac mirabar equidem, quanam de causa hoc vocabulum a Latinis omnibus lexicis absit, quum eo nobilis satirarum scriptor uti non dubitaverit. Verum ejus poetae scholiastes mihi dubitationem exemit, sic adnotans: *Sequuntur*

Atque horum quidem martyrum cultus non tantum antiquissimus est, quippe in Gelasiano sacramentario, aliisque passim liturgicis libris obvius, verum etiam longe lateque per Occidentem totum propagatus. De Neapolitanorum cultu non tantum hae marmoreae ephemerides fidem faciunt, verum etiam & posteriora Kalendaria. In eo certe Kalendario quod Tutinus ex Neapolitano Rituali descripsit, hoc die legitur: *Viti & soc. ejus*. Inter antiquas Neapolitanas ecclesias, quas idem Tutinus ex veteribus chartis collegit, memoratur *Oratorium S. Viti ad Campagnanum extra portam D. Vrsi*. Haec de Neapoli. Capuae vero cultus longe celeberrimus fuit. Agitur de hoc ternione hoc eodem die in Capuano vetere breviario, quod penes me est: in quo tres lectiones sunt, ferme cum Adonis compendio consentientes: agitur & in aliis Ecclesiae Capuanae Kalendariis. Jam vero has S. Viti ecclesias enumerat Mich. Monachus in Sanctuario Capuano pag. 512. *Est* (hodiedum) *ecclesia parochialis in* (pago) *Hercule*; *exstitit olim in territorio Cancelli*, *& in Cellarulo*, *& in Palmentata*, *& in monte S. Nicolai* (olim *Tifata* dicebatur) *a tergo supra* (Vulturnum) *flumen*. Finis non sit, si de Viti hujus cultu per Campaniam antiquas memorias colligere sit animus.

§. II. *De S. Viti actis jam pridem ante Adonem ac Bedam corruptis. Videri ex Vito Siculo Vitoque Lucano unum martyrem fuisse conflatum, atque hanc primam labem actis aspersam mox sordibus aliis ansam dedisse.*

Ac me quidem, quo minus de hisce martyribus longiorem contexam commentarium, duo maxime prohibent, primum quod eorum acta ad nos inquinatissima pervenerunt (de quo mox) alterum quod jam a viris doctis occupata sint ferme omnia. Itaque satis erit digitum ad fontes intendere. Videantur de his igitur praeter antiquiores, Baronius & Florentinius, ad sua quisque mrologia, Tillemontius tom.V. Papebrochius copiose ad hunc diem, Sollerius ad Vsuardum, Bailletus ad hunc diem; quibus addi potest nonnullum etiam Dominici Georgii spicilegium in suis ad Adonem adnotatis.

Jam vero quod modo de actis horum pugilum turpiter contaminatis conquerebar; sciendum est, id flagitium nec heri nec nudius tertius admissum esse. Compendium certe hujus passionis, quod in Adone legitur, jam ante id tempus fuisse eam historiam foedatam ostendit. Nam Adoni cum hodiernis actis magna ex parte convenit. Sed & Lectiones Capuani breviarii alteram hujus corruptissimae historiae epitomen complectuntur parum ab Adone diversam: quam adhuc ignotam huc statui comportare, lectoribus usui futuram ad nostram de S. Viti actis sententiam melius percipiendam.

Lectio I. *Apud Siciliam B. Vitus puer egregius & fidelis annorum XII. opitulante Domino martyrium consummavit. Hic a patre crebro* (*) *verberatur, quia idola contemnebat. Quod audiens Valerianus praefectus,*

tur duo versiculi

Mordeat ante aliq. quidq. porr. illa
Quae pep. tim. praeg. poc. PAPPAS.

Qui (versiculi) *in aliis non sunt*. Quin & haec eadem verba ex Probo citat Georg. Vallae in Juvenalem commentarius [quem habeo editum ann. 1486.] sic adnotantis: *Hi duo* (*inquit Probus*) *versiculi in aliis non sunt*. Ex quibus intelligitur, qui primi lexicis scribendis aut amplificandis operam dederunt, eos hanc vocem quasi dubiam aspernatos, ut quae non in omnibus Aquinatis poetae exemplaribus reperiretur.

Porro τὸ πάππας [ex qua Latinum *Pappas*: quod duplicato elemento in Mss. & primitus editis reperitur] pro Syracusia voce habuit Eustathius. Quo minus mirandum, si in Actis S. Viti Siculi ea vox saepius recurrat.

At quod ex *Papas* fiat vox feminina *Papatissa* [quae certe vox nec in Fresnii Glossario occurrit, nec alibi] ex hoc Rabani loco discimus, qui eam in actis S. Viti certe reperit, in quorum scriptis aliquot exemplaribus hodiedum legitur.

(*) *Catomis caedi* pater filium fecit, ut in Actis dicitur. De *catomis* ad fastidium usque viri doctissimi decertarunt.

ctus, puerum accersivit, & sacrificare nolentem fustibus caedi jussit. Inde redditus patri, cum illum pater poenis affligere meditaretur, angelico monitu navim conscendens, comitantibus secum Modesto & Crescentia nutritoribus ejus, ad Tanagritanum (**) *territorium devenit.*

Lectio II. *Cum autem juxta fluvium, quod dicitur Siler, aquila eis afferente cibum, commorarentur; multa ibidem mirabilia faciebant. Interea Diocletiani Imp.* (***) *filius a daemone arripitur, & nisi Vitus* (****) *Lucanus veniat, se numquam exire fatetur. Vitus quaeritur, & invenitur; ad imperatorem ducitur, ac ejus filius illius oratione curatur. Sed cum impius imperator ei suaderet, ut diis culturam impenderet, ejusque animum a bono proposito mutare non posset, magno ferri pondere astrictum in carcerem teterrimum cum Modesto & Crescentia induci jussit.*

Lectio III. *Deinde in clibanum ardentem mittuntur, & illaesi egrediuntur. Post hoc leo ferocissimus eis dimittitur & ab ipsis fidei virtute placatur. Tandem super catastam* (*****) *jubentur extendi. Quumque caederentur martyres Dei, ossibusque discinderentur; statim aer perturbatur, tonitrua mugiunt, terra concutitur, templa deorum corruunt, multosque opprimunt, imperator territus fugit: illi vero ab angelo continuo soluti, juxta praedictum fluvium Siler se invenerunt. Vbi pausantes & orantes animas Domino reddiderant. Quorum corpora ab aquilis custodita Florentia illustris matrona, Vito revelante, reperiens honorifice sepelivit.*

Oratio. *Da Ecclesiae tuae quaes. Dom.* &c. ut in vet. sacramentariis & in Rom. breviario.

Habes profecto in his lectionibus foedissimam historiae faciem, & tamen tanto tolerabiliorem actis fusioribus, quanto contractior iis est. Et tamen antiquas eas fuisse sordes, tum Ado ostendit, uti dixi, qui ex iis narrationibus suum elogium contexuit, tum etiam Beda id indicat, eo ipso scil. quod nomine tantum Viti in hunc diem conjecto, nullum de eo elogium subjicit. Nec enim acerrimi judicii monachus nisi ex probatis historiis sua elogia composuit: quorum autem acta parum probabilia reperit, ab iis in compendium redigendis abstinuit. Vnde meo quidem judicio ante Bedam, ac facile VII. saeculo [quo coepere infinita commenta in Sanctorum historias redundare] haec acta, qualia nunc leguntur, conscripta fuerunt.

Quod si quaeras, quae prima inquinamenti causa exstiterit; ea mihi prope explorata videtur. Nam quum duo Viti, Lucanus unus, Siculus alter (uti mox ex Hieronymi mrologiis ostendam) eodem hoc die celebrarentur; ambos saeculi barbaries in unum conflavit. Itaque quaecumque de S. Vito Lucano ac praeterea de Siculo Vito scripta circumferebantur, ea in unum Vitum martyrem coaluerunt. Hinc quia humano capiti cervicem pictor equinam adnexuit; adhuc quaedam ἀσύστατα (*non sibi constantia*) in hisce narrationibus supersunt. Nam quid magis contrarium, quam quod qui Vitus Lectione I. (ne ab recitato compendio discedam) Siculus fingitur, idem Lect. 2. *Vitus Lucanus* dicatur? Hoc parum: illud autem gravius, quod qui initio Lectionis I. in Sicilia confectus praedicitur (*Apud Siciliam . . . martyrium consummavit*) mox Lect. 3. idem apud fluvium *Siler* (is est *Silarus* Lucaniae amnis, uti diserte in ceteris omnibus Actis legitur) *animam Domino reddidit.* Atqui Vitus Siculus forsitan apud *Selinuntem* amnem Lilybaeo vicinum occubuerat (id quod quum timide conjectassem, postea expressum citra ullas ambages a Maurolyco reperi:

(**) Vbi nim. Tanager amnis in Silarum influit.

(***) Atqui Diocletianus semper improlis fuit.

(****) Non tantum incolatu Lucanus, verum etiam quia re vera a primae lectionis Vito Siculo diversus erat, uti mox dicetur.

(*****) De *Catasta* videantur praeter ceteros Casaubonus ad Persium, noster Caracciolus in Eccl. Neap. Mon. p. 181. & Du-Fresnius in Glossario.

peri : *In Sicilia*, inquit, *juxta Selinuntem fluvium SS. Mart. Viti pueri, & Modesti atque Crescentiae &c.*) deinde vero quia Vitus Lucanus apud *Silarum* Lucaniae vitam finisse tradebatur ; Selinus cum Silaro confusus fuit. Adhaec quod tota haec historia tot prodigiosis narrationibus onerata, hos sanctos martyres per quidquid umquam tormentorum fuit, traductos ostendat, eam habet causam, quod Viti Siculi haud pessimam historiam statim dirior altera Viti Lucani tragoedia sexcentis dehonestata commentis pone sequatur.

Nec enim in hisce Actis, uti quidem illa hodie se habent, difficile est suum cuique Vito tribuere. Quaecumque in recitatis lectionibus ante conscensam navim referuntur (quae quidem in longiore Bollandistarum historia priorem partem actorum constituunt) ea omnia ad Siculum pertinent. Et in prioribus quidem Siculi Viti Actis post verbera & siquid aliud pertulit, martyris beata mors sequebatur. At vero quia Siculum cum Lucano ferruminandum esse decreverunt; glutinis loco navim induxerunt : qua conscensa & ad Lucaniam appulsa, ecce tibi Vitus e Siculo Lucanus evasit : ad quem jam omnia deinde pertinent, quae in posterioribus duabus breviarii lectionibus, copiose autem in altera actorum Papebrochii parte recitantur. Quae quidem Lucani Viti historia multo est, quam Siculi, fabulosior.

En verbis paucis nostrum de hisce actis judicium : quod quidem viris doctis [quod adhuc (*) sciam] non venisse in mentem, eo plus miror, quod jam ante hoc centum annos insignia tria Hieronymiani mrologii apographa manibus teruntur omnium : in quibus citra ullas ambages hoc eodem die Vitus Lucanus a Vito Siculo distinguitur. Nec tamen id, quod statim in oculos incurrebat, agnitum fuit, hodiernam S. Viti historiam bicorporem circumferri, ex Vito Siculo Vitoque Lucano [quos sedulo distinxit antiquitas] in unum coalescentibus foede conflatam.

Etenim quid facilius fuit, quam antiquioribus mrologiis ducibus unum ab altero dirimere? In Hieronymiano Antuerpiensi sive Epternacensi omnium vetustissimo exemplari sic die XV. Junii scribitur : *In Lucania Viti, Candidi, Cantiani, Cantianellae* & aliorum quorumdam: post quos statim sequitur : *In Sicilia Viti, Modesti, & Crescentiae*. Eadem in Lucensi, & Corbejensi apud Florentinium, & in Blumiano apud Bollandistas [hoc die ad finem pag. 1048. num. 1.] leguntur : nisi quod in Lucensi cod. ut & in quibusdam apud Bollandistas (ibid. n. 2.) Florentinis mrologiis qui martyr Lucaniae attribuitur, ei nomen *Nivuti* pro *Viti* imponitur: quae sunt amanuensium σφαλματα.

Antequam hinc abeo, monendum est, S. Viti ac sociorum historiam non uniusmodi in bibliothecarum pluteis reperiri : id quod ex iis Mss. exemplaribus ostenditur, quorum catalogum Papebrochius in

(*) Certe quum ea scriberem, in neminem incideram, qui Vitum Siculum a Vito Lucano distinguendum moneret. Nec enim quam Papebrochius Actis S. Viti Admonitionem praeviam praemisit [ad XV. Jun. pag. 1020.] eam legere pensi duxeram. At postquam superiora non tantum scripseram, verum etiam formis typographicis exprimenda curaveram [etsi nondum prelo commiseram] postremo animadverti, Papebrochium in ea Admonitione num. 2. & 3. Vitum non modo duplicem, verum etiam triplicem (nim. Siculum, Lucanum, ac Romanum) adstruere molitum, rem tamen in medio reliquisse. Et gavisus certe fui, abhinc annos quinquaginta viro docto de ea re curam subiisse. Quod autem is conjectura tenus steterit, id eo fit, quod ad duplicem Vitum (Siculum unum, Lucanum alterum) in Hieronymiano mrologio propositum minime attenderit. Imo ne Papebrochii quidem sodali Henschenio (ubi eodem die pag. 1048. ad Lucanos martyres *Vitum* [quem *Nivitum* vocat] *Candidum* &c. ex Hieronymiano mrologio notos devenit) vidit id, quod certe incurrebat in oculos, duplicem scil. in eo vetustiss. mrologio Vitum distingui, Siculum unum, Lucanum alterum. Quo quid certius esse poterat ad socii conjecturam firmandam ?

in Comm. praevio num. 2. contexuit. Etiam Mich. Monachus in Sanctuario Capuano pag. 512. se habuisse horum martyrum acta *longe diversi styli* a Surianis testatur: quibus quid factum sit, adhuc quaero. Sed nihil sane mallem, quam eam homiliam, quam Florentinius se habuisse testatur, in lucem edi: de qua idem vir doctus praeclare judicavit his verbis: *Exstant in hagiologio nostro Mss. acta horum SS. martyrum eleganti stylo in homiliae modum exarata ... cordati scriptoris opus. Incipiunt, MAGNITVDINEM DEI.*

ADMONITIO.

Quum jam mensis Majus & Junii dimidium longius opinione processisset, ita ut justum volumen aequaret, nec posset altera Junii pars, multo illa quidem copiosior, eodem tomo concludi; haud ab re viris amicis atque typographo visum fuit, si reliqui quindecim Junii dies in sequens volumen, intra non multos menses proditurum, rejicerentur.